

Yunus Emre ve Türkçe

2021 ÖLÜMÜNÜN 700.YILINDA
UNESCO ULUSLARARASI YUNUS EMRE YILI

TRT

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Adına

İmtiyaz Sahibi (Owner)

Fethi Fahri Kaya

Genel Yayın Yönetmeni (Editor in Chief)

M. Fatih Kışla

Yazı İşleri Müdürü (Chief Executive Officer)

Ekrem Özdemir

Sayı Editörü (Editor)

Dr. Atilla Aktaş

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

İbrahim Acar – Ümit Çalışkan

Redaktör (Redactor)

Nusret Bilen

Tasarım (Designer)

Feride Ortaç

Basım Yeri

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1. Cad. 95/1
Altındağ – Ankara

Bu dergi, TRT Akademi Dergisi, 6. Cilt 13. Sayı için özel ek olarak 2021 yılında hazırlanmıştır. Tüm yayın hakları Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna aittir.

TRT Genel Müdürlüğü Turan Güneş Bulvarı 06550 OR-AN / ANKARA

www.trtakademi.net

İçindekiler

SUNUŞ YAZISI

6-7 • Prof. Dr. Mehmet Zahid Sobacı – TRT: Türkçenin Evi

EDİTÖR YAZISI

8-11 • Dr. Atilla Aktaş – Türkçenin Anka Kuşu Yunus Emre

YUNUS EMRE VE TÜRKÇE

- 14-21 • Prof. Dr. Mustafa Kara / Yunus, Mevlana ve Hacı Bektaş'ın Yaşadığı Yüzyıla Genel Bakış
- 22-37 • Mustafa Özçelik / Yunus Emre Kimdir? Kim Değildir?
- 38-51 • Prof. Dr. Haşim Şahin / Yunus Emre'nin Yetiştirdiği Kültürel İklim
- 52-63 • Prof. Dr. Erdoğan Boz / Yunus Emre'de Betili Dil
- 64-73 • Prof. Dr. Hacı İbrahim Delice / Yunus Emre Divanı'nda Namaz Kavramı
- 74-87 • Dr. Mustafa Tatcı / Aşk ve İrfan Dilimiz Yunus Emre
- 88-97 • D. Mehmet Doğan / Türkçenin Yunus Emre'si Yunus Emre'nin Türkçesi
- 98-107 • Prof. Dr. Turan Karataş / Yunus'tan Bugüne Akan Türkçe Pınarı
- 108-119 • Prof. Dr. Bilal Kemikli / Yunus Bize Ne Söyler?
- 120-143 • Doç. Dr. Selma Koç Akgül – Doç. Dr. Betül Pazarbaşı / Aydınlanmanın Siyah veya Gri Tonları Arasında Gerçek Aşk Bulma ve "Bir" Olma Arayışı: Yunus Emre-İlahi Aşka Yolculuk

BİLİM DİLİ TÜRKÇE

- 146-157 • Prof. Dr. Hamza Zülfikar / Türkçenin Yabancılaşmasında Geline Düzey
- 158-167 • Prof. Dr. Muzaffer Şeker / Kültür, Topluma ve Gelecek Nesillere Dil Aracılığıyla Aktarılır
- 168-177 • Prof. Dr. Levent Bayraktar / Felsefe Dili Olarak Türkçe ve Türk Felsefesi

DÜNYA DİLİ TÜRKÇE

- 180-189 • Prof. Dr. Nezir Temur / Dil Politikaları Çerçevesinde Türkçenin Yabancı/ İkinci Dil Olarak Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını
- 190-197 • Prof. Dr. Şeref Ateş / Dil Öğretimi Aynı Zamanda Kültür Aktarımıdır
- 198-205 • Doç. Dr. Mustafa Altun / Türkçe Yabancı Dil Olarak Nasıl Öğretilir?
- 206-217 • Doç. Dr. Mehmet Gedizli / Türkçevren

MEDYA DİLİ TÜRKÇE

- 220–223** • **Sermin Baysal Ata** / Bir Spikerin En Önemli Görevi Türkçeyi Korumak Olmalıdır
- 224–227** • **Seda Öğretir** / Yayıncılıkta Dilimizin Zenginliğinden Faydalanmamız Gerekıyor
- 228–231** • **Deniz Bayramoğlu** / Türkçe Çok Ama Çok Zengin Bir Dil!
- 232–243** • **Prof. Dr. Adem Yılmaz – Arş Gör Vildan Keleşoğlu** / Küreselleşen Yeni Yayıncılık Faaliyetlerinde Ekran Dilinin Dönüşümü: Türkçenin Kullanımı

TÜRKÇENİN KÖŞE TAŞLARI

- 246–253** • **Prof. Dr. Feyzi Ersoy** / Kültürel Sürekliliği Devam Ettiren Unsurların Başında Dil Gelir
- 254–269** • **Dr. Seyit Ali Kahraman** / Evliyâ Çelebi'de Türkler ve Türk Dili
- 270–275** • **Dr. Öğr. Üyesi Ömer Demirbağ** / Yunus Emre'den Şeyh Galib'e Kültürel Süreklilik
- 276–303** • **Prof. Dr. Tuncer Gülensoy** / Türkolojiye Ömür Verenler

Prof. Dr. M. Zahid Sobacı
TRT Genel Müdürü

TRT: Türkçenin Evi

Dünyanın en eski ve gelişmiş dillerinden biri Türkçedir. Yazı dili olarak en eski dillerin başında da yine bilinen ilk Türkçe alfabe olan Orhun alfabesi gelir. Şüphesiz kültür ve medeniyetin en belirgin göstergesi dildir ve dil bir topluluğu millet yapan öğelerin başında gelmektedir. Güzel Türkçemiz bu anlamda bizi millet yapan değerlerin temelinde yer alır.

Bugün konuştuğumuz Türkçenin özünü korumasında Türk edebiyatının ölümsüz isimlerinden Yunus Emre'nin rolü büyüktür. Onun edebi kişiliği, dilindeki duruluk, halkıyla bütünleşen irfanı, Türkçenin dünya dili olmasına ve günümüze kadar ulaşmasına büyük katkı sağlamıştır.

2021 yılı Türk dilinin ve kültürümüzün en önemli şahsiyetlerinden Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü olması münasebetiyle UNESCO tarafından anma ve kutlama yıl dönümleri arasına alındı. 30 Ocak 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan genelge ile 2021 yılı Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip

Erdoğan tarafından "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" olarak ilan edildi. Bu kapsamda "Dünya Dili Türkçe" adıyla yurt içinde ve dışında etkinlikler düzenlenmesine karar verildi.

Türkçemizin medeniyet dili kimliğiyle bir kez daha dünyaya duyurulmasına imkân sunan "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" vesilesiyle Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) olarak bizler de 2016 yılından bu yana çıkarmış olduğumuz, akademi dünyasına hitap eden TRT Akademi dergimizin özel bir sayısını Türkçemize ve Yunus Emre'ye ayırdık.

Ülkemizde ilk radyo yayınlarından başlayarak dilimizin en güzel biçimde kullanılması, geliştirilmesi ve Türkçenin topluma en doğru biçimde aktarılması konusunda kurumsal bir hassasiyet geliştiren TRT, çalışanlarının dil eğitimine, radyo, televizyon ve yeni medya yayınlarında dilimizin en doğru ve güzel biçimde kullanılmasına özen göstermektedir.

Özellikle son yıllarda yeni medya mecralarının toplumun büyük kesiminde kullanılmaya başlaması ile dil daha önemli hâle gelmiş, dijitalleşme yeni bir terim dağarı oluşturmuş, yeni kuşaklara dil ve kültürün aktarımı daha ciddi ve önemli bir mesuliyete dönüşmüştür.

Millî kimliğin ve kültürün korunması ve gelecek nesillere özünü yitirmeden aktarılması, köklerimizle geleceğimiz arasında köprü görevi taşıyan dil sayesinde mümkündür. Toplumun layık gördüğü "Türkçenin Evi" olma sorumluluğunun bilinciyle her geçen yıl çalışmalarımızı derinleştirerek ve geliştirerek yolumuza devam ediyoruz.

TRT, kamu yayıncılığı hizmetini yerine getirirken aynı zamanda Türkçenin, Türk dünyasının ortak dili haline gelmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, TRT Avaz ve TRT Türk gibi kanallarımız Türkçenin gelişmesi, yaygınlaşması ve geleceğe aktarılması noktasında önemli görevler icra etmektedir. TRT Avaz, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki tarihi ve kültürel bağları koruyup geliştirirken; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk cumhuriyetleriyle müşterek yayınlara yer vermektedir. TRT Avaz bir anlamda Türk dünyasının da ortak kanalıdır. İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" sözünü temel yayın ilkesi olarak benimseyen TRT Avaz kanalımız, Türkiye'de konuşulan Türkçenin Türk dünyasındaki karşılığına da güç katmaktadır. Avrupa kıtasında ise, TRT Türk kanalımız, Avrupa'daki Türklere yönelik uluslararası genel içerikli yayın yapmakta ve Türkçenin kullanımı ve korunması noktasında önemli bir görev icra etmektedir.

TRT hem araştırmacıların hem de bu alanda kendisini geliştirmek isteyenlerin kolayca yararlanabileceği "Türk Lehçeleri Sözlüğü" ve "Telaffuz Sözlü-

ğü" gibi iki önemli projeyi hayata geçirerek Türkçeye gönül vermiş tüm kişiler için yol gösterici çalışmalara imza atmıştır. TRT, bugün alanında bir marka haline gelen Geleceğin İletişimcileri Yarışması'nda 2021 yılına özel "Güzel Türkçe" kategorisine yer vermiştir. Bu çerçevede, yayınladığımız "Spikerlik ve Türkçenin Kullanımı", "Güzel Konuşma Sanatı", "Yayıncılık ve Medya Sözlüğü", "Konuşturan Sözlük" gibi eserlerimiz, TRT'nin önemli yayınlarından sadece birkaçıdır.

Kurum içi, kurum dışı, ulusal ve uluslararası alanda, Türkçenin tanıtımı için yaptığımız çalışmaları zamanın ruhuna uygun formatlarda geliştirerek görevimizi sürdürüyoruz. Yakın zamanda çalışmalarına başlayan Türkçe Komisyonu Türkçenin doğru ve düzgün kullanılması ve farkındalık oluşturulması açısından önemli hizmetlerin habercisidir.

"Dil varlığın evidir." TRT de Türkçenin evidir. Gelecek nesiller için anlamlı bir çalışmaya imza atmanın memnuniyetiyle bu değerli yayına katkıda bulunan tüm yazarlarımıza ve emeği geçen çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ediyor; okurunun bol olmasını diliyorum.

Dr. Atilla Aktaş

Türkçenin Anka Kuşu Yunus Emre

Türkçe dünyada en fazla konuşanı bulunan dillerin arasında yer almaktadır. Aşağı yukarı 250 milyon insanın ana dil olarak Türkçenin lehçe ve ağızlarından birini konuştuğu varsayılmakta ve bu sayı gitgide artmaktadır. Her yeni yılda yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenenlerin sayısı ve Türk diline olan ilgi de çoğalmaktadır. Konuşulduğu coğrafya itibarıyla de Avrupa'nın ortalarından Pasifik Okyanusu'na uzanan büyük ve geniş bir bölgeye yayılan Türkçe, aynı zamanda tarihsel ölçekte dünyanın en kadim dillerinden birisidir. Dilimizin ilk yazılı örnekleri olarak kabul edilen Orhon Abideleri, Türkçenin gelişmiş bir yazı dili olmanın yanı sıra edebi açıdan zenginliğini gözler önüne sermekle birlikte, daha eski zamanlardan beri konuşulan ve yazılan bir dil olduğunu da ispat etmektedir. Aynı zamanda devlet geleneğimizin, kültür ve medeniyetimizin köklerinin çok eskilere dayandığını gösteren abideler, Türk dilinin şaheserleri arasında yer almaktadır.

Türkçe çağlar boyunca büyük değişimler ve dönüşümler yaşamış, etkilendiği ve etkilediği tüm medeniyetlerin, dillerin, kültürlerin izlerini kendisinde barındıran, dönem dönem zayıflamakla birlikte etkisi ve gücü hiç kaybolmayan dillerden birisidir. Belki de bu yönüyle tektir. Hareketli ve dinamik millî karakterimizin yansımaları olan Türkçe, kültürel ve

siyasal olarak zayıfladığımız devirlerde çok sayıda yabancı unsuru içine alırken, yeniden dirildiğimiz ve doğrulduğumuz devirlerde gündelik hayatımızda önemli yer tutanların dışındaki yabancı unsurları üzerinden atarak canlılığını korumayı bilmiştir. Türkçenin bu özelliği ise Türk dilini mesele edinen, kendi özgünlüğünü ve değerini korumayı görev bilen, Türkçenin Anka kuşları diyebileceğimiz abide şahsiyetlerimiz sayesinde muhafaza edilmiş ve gelecek nesillere emanet edilmiştir. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı abidevi eserimiz Divanü Lugâti't-Türk'ü, 13. yüzyılda Garibnâme'siyle Âşık Paşa, 15. yüzyılda ise Muhakemetü'l-Lugâteyn ile Ali Şîr Nevâî takip eder. Daha birçok örnek ekleyebileceğimiz, yüksek bir dil farkındalığına sahip olan bu isimler öz kültürünü ve dilini muhafaza etme hususunda belki de dünyadaki ender numuneler olsa gerek.

İşte bu Anka kuşlarından birisi de Yunus Emre'dir. Yunus Emre düşüncesiyle, dünyaya bakışıyla, dilindeki sadelik ve ifadesindeki derinlik ile Türk-İslâm duyarlılığının tam kalbinde yer almaktadır. Arı duru dili, sıcak ve muhabbet dolu söyleyişi ve zor anlaşılacak meseleleri özünden herkesin anlayabileceği kolaylıkta ifade edişi ile Yunus Emre çağlar boyunca okunmuş ve dilden dile söylenmiştir.

Yunus Emre insanlığı İslâm'ın yasa ve düzenlerine yönlendirmekle kalmamış, sade tebliğ ile yetinmemiştir. O insanın, kendinde içkin olan fazilet ve erdemlerin, değerlerin ve insanı eşref-i mahlûkat yapan yönlerinin farkına varmasını sağlamaya çalışır. Sadece ibadetle elde edilmeye çalışılan mertebeleri ise bu nedenle aşağılamıştır. İnsanları varoluşlarının özünü anlamaya, algılamaya ve o öz ile bütünleşmeye yönlendirmiştir. İbadet ve kulluğun özü ise ilahi öze yaraşır erdemlilikte bir insan olmakta yatar. Bütün bu değerler sistemi Yunus Emre sayesinde tüm Anadolu'ya zamandan bağımsız bir şekilde yayılmıştır.

Yunus Emre'nin tefekkür evreni, varlığı ve dünyaya yaklaşım biçimi kendinden sonraki tüm mütefekkir ve mutasavvıfları etkilemiştir. Bunu kendisinden öncekilerden devraldığı hikmet mesajesini Anadolu'nun dört bir yanına dağıtmasından, birçok yerdeki ziyaretgâhların ona izafe edilmesinden, birden fazla yerde yaşadığının iddia edilmesinden, Anadolu'nun her yerinde aynı şekilde benimsenmesinden ve paylaşılmasından anlamaktayız. Öyle ki Yunus'un birden çok yerde mezarının olduğu iddiası dahi bu benimsemenin bir göstergesi hükmündedir. Yunus Emre Türk halkı tarafından tarih boyunca o kadar çok sevilmiştir ki sözlü kültürümüzün, halk şiirimizin, türkülerimizin tamamına tesir etmekle kalmamış, onun söyleyişini andıran başka Yunus'ların şiirleri dahi ona izafe edilmiştir.

Yunus Emre Türkçenin ve Türk idrakinin has şairidir, fakat o her şeyden önce bir İslâm şairidir. Şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den, Peygamber Efendimiz (SAV)'in sünnetinden, kendisinden önceki hikmet şiirinin temsilcisi olan mutasavvıf ve âlimlerin düşüncelerinden başka bir konu bulamayız. Onun şiirindeki in-

san sevgisi, tabiata ilgi, hoşgörü, merhamet ve muhabbetin kaynağı ve özü İslâm'dır. Bunu ifade ederken benimsemediği tatlı üslup ve dil ise Türkçeye aittir. İçtenliği, özgünlüğü, doğallığı, çarpıcılığı, özlülüğü ve duygusallığıyla İslâm'ın Türk düşüncesi ve estetiği tarafından yorumlanmış saf, arı ve duru hâli Yunus Emre'nin şiirleridir.

Yunus Emre'nin şiiri öylesine güçlüdür ki anonim halk şiirimizi, tekke edebiyatımızı, deyişlerimizi ve türkülerimizi etkilemiş ve şekillendirmiştir. Yunus'un saz şairi olarak anılagelmesinin bir nedeni de bu olmalıdır. Zira Yunus Emre düşünce ve duygu dünyamıza her çağa ve her insana hitap eden evrensel bir şiir bırakmıştır.

Yunus Emre'nin vefatının 700. yıldönümü olan 2021 yılı, UNESCO tarafından anma yıldönümleri arasına alındı. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan tarafından da 2021 yılı "Yunus Emre ve Türkçe" yılı olarak ilan edilerek, "Dünya Dili Türkçe" başlığında çeşitli etkinliklerin yapılmasına karar verildi. Biz de TRT Akademi Dergisi olarak "Yunus Emre ve Türkçe" başlıklı bir özel sayı hazırlamaya karar verdik. "Yunus Emre ve Türkçe", "Bilim Dili Türkçe", "Dünya Dili Türkçe", "Medya Dili Türkçe" ve "Türkçenin Köşe Taşları" başlıklarını taşıyan dosyalarımızda ülkemizin önde gelen akademisyenlerinin, medya profesyonellerinin ve yazarlarının makalelerine ve söyleşilerine yer verdik. Yunus Emre'nin şiirinin gücünü, muhtevasını, Türkçenin bugününü, dününü, yarınını, bilim üretme konusundaki yeterliliğini, medyadaki Türkçeyi, Türk dilinin tarihini incelemeye ve Türklük bilimine ömür veren âlimlerimizin emeklerini hatırlamaya ve ahirete göçenleri anmaya çalıştık. Türkçenin geleceğine hizmet edebilmiş olmayı ve Yunus Emre'nin hatırasına karşı hürmetimizi ifade etmiş olmayı diliyoruz.

Türkçe her geçen gün daha çok kişi tarafından öğreniliyor. Bugün yedi kitada yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmeyi tercih eden binlerce genç, onları gönüldaş kılacak manevi harcı asırlar önce karan Yunus Emre'yi yakından tanıyorlar. Artık Yunus Emre'nin tesiri zaman duvarını yıkmakla kalmıyor, sınırları da aşarak genişliyor, adeta Yunus'un bütün yaratılanları kucaklaması gibi dünyayı çepeçevre sararak kuşatıyor.

"Gelin tanış olalım" diye davet eden, "sevelim, sevilelim" diye çağırın, "bu dünya kimseye kalmaz" diye uyarın, "dostun dostuna dost ol" diye tavsiyede bulunan Yunus Emre'nin "yaradılanı severiz yaradandan ötürü" şeklinde dile getirdiği evrensel sevgi anlayışı, dijitalleşme ile birlikte zedelenecek benlikleri ve ilişkileri onarabilecek manevi reçeteyi de bizlere sunmaktadır. Yunus Emre'nin bizi davet ettiği gönül dünyası, değişen dilimizi, düşüncemizi, hayal ve fikir dünyalarımızı onarmaya, birbirimize karşı takındığımız mesafeleri yakın kılmaya, özümüze ve ruhumuza yabancılaşmamıza neden olan tüketim hızını yavaşlatmaya, yeni medyanın iletici ve gösterge bombardımanı ile dağılan ve toparlanamayan dikkatlerimizi birbirimize ve gerçek benliğimize üzerine çekmeye çağırıyor. Biz de "Yunus Emre ve Türkçe" özel sayısı ile buna aracılık etmeye çalışıyor, Türkçenin Yunus Emre ile ebediyete kadar yaşayacağını umuyoruz.

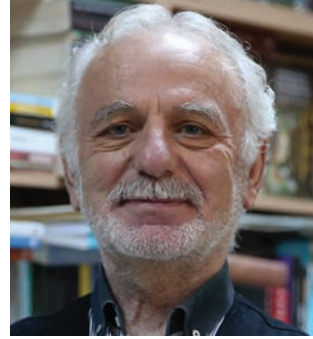

Yunus Emre ve Türkçe

Akademi dünyasının ileri gelen isimleri Türkçenin büyük Şairi, mutasavvıf Yunus Emre'nin hayatını, yaşadığı dönemi, dil konusundaki ustalığını, çağdaŐları ve gelenek ile ilişkisini TRT Akademi için kaleme aldı.

Mustafa Kara*

Yunus, Mevlana ve Hacı Bektaş'ın Yaşadığı Yüzyıla Genel Bakış

*Erenler buna kalmadı vardı yoluna durmadı
Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir
Yunus Emre*

1. Giriş

Tarihî şahsiyetleri bütün özellikleriyle tanıyabilmek, fikirlerini yerli yerine oturtabilmek, sevdalarını kavrayabilmek ve dolayısıyla ibret alabilmek için yaşadığı yüzyılın şartlarını yakından bilmek, teneffüs ettiği siyasî ve kültürel coğrafyanın özelliklerini derinlemesine kavramak gerektiği bilinmektedir. Aksi hâlde hakkında değerlendirmelerde bulunduğumuz zatları bugünkü şartlarda bizimle birlikte yaşayan bir insan olarak ele alıp değerlendirme yoluna gidilir ve ona göre hükümler verilirse gerçekleri yakalamak çok zorlaşır. Bugünkü mantığımıza göre izah edemediğimiz bazı düşüncelerini atlayarak veya günümüze uyarlamak için yanlış tevیل ederek işin içinden çıkmaya çalışmak bizi başka yanlışlara sürükleyebilir. Büyük şahsiyetleri yanlış ve eksik tanımanın büyük bir mesuliyeti var. O

da, ona düşünmediği bir şeyi nispet etmemizdir. Onun sözlerini yanlış aktarmamızdır. Bir anlamda emanete ihanet etmemizdir. Bir başka zararı ise "tarihten ibret alma"nın yollarının kapatılmış olmasıdır. Çünkü hayallerden/yanlışlardan/çarpıtılmış görüşlerden değil gerçeklerden ibret alınır.

Eser, fikir, farklı üslup, bakış tarzı, espri ve yorumlarıyla geçen sekiz asrı derinden etkileyen insanlardan biri de şüphesiz Yunus Emre'dir. Bu yazıda Derviş Yunus'un yaşadığı yüzyılı bazı meslektaşlarıyla birlikte değerlendirerek onu daha doğru anlamının yollarına işaret edilmeye çalışılacaktır.

Güzel bir tesadüf eseri olarak bu sene (2021) UNESCO şemsiyesi ile Yunus Emre ile birlikte aynı yüzyılın insanı Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran'ı da anıyoruz.

*Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1320 tarihinde bu coğrafyada vefat eden Yunus ve onun gibi düşünen meslektaşları kâinatta olup biten olaylara "tecelli" diye bakarlar, can sıkıcı olanlarına "celâlî" gönül açıcı olanlarına "cemâlî" adını verirler.

XIII. yüzyıla bu açıdan bakıldığında görülen "manzara"lar şöyle özetlenebilir:

2. Celâlî Tecelliler

I. Haçlı Savaşları:

XI. yüzyılın sonlarında Avrupa dünyasının "Kudüs'ü kurtarma" sloganı ile Müslüman Türkler'i Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmeyi amaçlayan siyasi, askeri harekât, İslam dünyası için pek çok sıkıntılara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra da devam eden bu "tecelli"nin hızı, Ehl-i salîb'in, 1396'da Niğbolu'da 1444'de Varna'da aldığı yenilgilerden sonra kesilmiştir.

Haçlı Seferlerinin Tarihleri

1. 1096, İznik ele geçirilip yağmalandı (1097). Urfa'da Haçlı devleti kuruldu (1098). Antakya Haçlıların eline geçti (1098). Kudüs'e girildi. Katliam yapıldı (1099).

2. Urfa 1144'te tekrar fethedilince Haçlılar yeni bir sefere karar verdiler (1146). Selçuklular İznik'te Haçlıları hezimete uğrattı (1147).

3. Kudüs'ün 1187'de Selahaddin-i Eyyubî tarafından yeniden fethedilişi yeni bir Haçlı seferine sebep oldu (1189).

4. Papanın teşvikiyle başlayan bu seferde İstanbul yağmalandı. Atlarıyla Ayasofya'ya giren Haçlıların katliamını dindaşları olan tarihçiler dahi utançla anlatmışlardır (1203).

5. Haçlı seferleri için çocuklardan ordular meydana getiren, yeni vergiler koyan, günahların affını vadeden, Müslümanlara askerî malzeme satışını ya-

saklayan Batılılar 1217'de yeniden faaliyete geçti.

6. İmparatorlarla papalar arasındaki tartışmalardan sonra 1227'de yeni bir sefere karar verildi.

7. 1248, Memlûk Sultanı Baybars'ın direnciyle karşılaştılar.

8. 1270, Afrika/Kartaca'ya çıktılar. Salgın hastalıklar sebebiyle geri döndüler.

9. 1365, İskenderiye yağmalandı. Katliam yapıldı.

II. Moğol İstilasası:

İslam dünyasının üzerine Batı'dan gelen Haçlı kasırgası bitmeden Doğu'dan başka bir afet hızla gelmeye başladı. Cengiz Han'ın komutasındaki Moğol ordusu ile Harizmşahlar arasında 1218'de başlayan bu mücadele uzun yıllar devam etmiş, Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan bu işgal İslam dünyasını adeta "silindir" gibi ezip geçmiştir. Askerlerin/tebeanın yanında Necmuddin-i Kübra, Feriduddin-i Attar gibi pek çok mutasavvıfın şehit olmasına, sanat ve kültür eserlerinin yok olmasına sebep olan Moğol istilasası, dünya tarihindeki "celâlî" tecellilerin en büyüklerinden olmalıdır. "İslam medeniyeti niçin geriledi, niçin çöktü?" sorusuna cevap arayanların önemle işaret ettikleri olaylardan biri de budur. Hatta şöyle bir söz de vardır: "Bu istila Hz. Peygamberden önce olsaydı Kur'an-ı Kerim ondan bir vesile ile bahsedirdi."

Bir rivayete göre Mevlana ailesinin Belh'ten Konya'ya gelmesinin sebebi de söz konusu bölgedeki gerginliklerle ilgilidir. Yunus'un literatüründe ise Moğol kelimesi yoktur, onun yerine Tatar vardır:

*Aşkın çeri saldı benim gönlüm evi iklimine
Cânımı esir eyledin nider bana yağdı Tatar*

*Okursun tasnif kitap nice Bina ve İrâb
Havfu recâ sende yok öyle ki bir Tatarsın*

*

*Ol budakta biter iman iman bitse gider
gümân
Dün-gün işim budur hemân nefsim bir
Tatar oldum*

Budist/Şamanist/Moğol celâlî tecellisi-
nin içinden doğan dikkat çekici bir gül
de Gazan Mahmud Han'dır. 1295'te yüz
bin Moğol askeriyile birlikte Müslüman
olan ve 1304 yılında Tebriz'de vefat
edinceye kadar İlhanlı devletinin tah-
tında oturan Gazan Han ile birlikte bu
coğrafyada gönüllerin fethine yönelik
farklı ve tatlı bir rüzgâr esmeye başla-
mıştır denebilir.

III. Babailer Hareketi:

Doğu ve Batı'dan gelen bu sıkıntılar
Anadolu topraklarında yaşayan in-
sanları derinden etkilediği gibi iç isyan
ve kargaşalıkları da beraberinde ge-
tirmiştir. Siyasi düzenin bozulması bazı
insanları yeni arayışlara sevk etmiş, za-
yıflayan devlet otoritesi muhalif çevre-
lere uygun zeminler hazırlamıştır. Bun-
ların en meşhuru "Babailer isyanı" diye
tarihe geçen ve Orta Anadolu bölgesi-
ni tesiri altına alan harekettir.

Hareketin lideri Baba İlyas Horasanî
(öl.637/1240) de Moğol istilası sebebiyle
Selçuklu ülkesine gelmiş olan Vefâiy-
ye tarikatına mensup bir dervîştir. Bu
tarikat 1107'de vefat eden Ebu'l-Vefâ
Bağdâdî'ye nisbet edilen bir tasavvufî
yoldur. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin
zamanında başlayan isyan, devleti zor
durumda bıraktıysa da Baba İlyas'ın
Amasya Kalesi'nde yakalanıp idam
edilmesi, hareketi yönetmek üzere gö-
revlendirdiği halifesi Baba İlyas'ın da
Kırşehir yakınlarında öldürülmesiyle
hareket sona ermiş oldu. Fakat unut-
mamak gerekir bu tip hareketlerde

mağlup olan taraf hemen tarih sahne-
sinden çekilmez. Farklı coğrafyalarda
farklı kisvelerle görülebilir.

Babaîler, dinî hassasiyetleri tam olan
Ortodoks bir kitlenin hareketi mi yok-
sa heterodoks kitlelerin bir başkaldırısı
mıdır konusunda tarihçiler henüz ortak
bir karar verebilmiş değillerdir.¹ Ama
öyle anlaşılıyor ki yeni Müslüman ol-
muş, konargöçer hayat sebebiyle yer-
terli dinî bilgisi olmayan insanları gergin
ortamlarda bu tip hareketlere sevk et-
mek daha kolay olmaktadır.

3. Celâlî İçre Cemâl

Mevlana'nın meslektaşlarına göre
kâinatta ortaya çıkan bütün celali te-
celliler aynı zamanda cemâlî tecellileri
barındırırlar. Bu tespit şu ayette ifade
edilen gerçeğe de bağdaştırılabilir:

*"...hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için
hayırlı olabilir, hoşunuza giden bir şey
de sizin için şer olabilir. Allah bilir, siz bil-
mezsiniz." (Bakara, 2/216)*

Malatya doğumlu Niyazî-i Mısırî ise bu
hakikati gül ve diken (har) benzetme-
siyle XVII. yüzyılda şöyle anlatıyor:

*Cemali zâhir olsa tiz celali yakalar anı
Nerde bir gül açılrsa yanında har olur
peyda*

Şimdi söz konusu celali dikenlerinin yanın-
da açılan cemâlî güller nelerdir? Sorusuna
cevap arayalım. Bu konuda farklı yorum-
lar ve tasnifler yapılabilir. Burada olay
üzerinden değil de insan örneği üzerinden
gidilerek üç "gül"den bahsedilecektir.

Muhyiddin İbn Arabî /Bosnevî

Tasavvufî düşüncenin en önünde olan
sufilerden biri İbn Arabî'dir. Haçlı se-
ferlerini hazırlayanların tam ortasında
bugünkü İspanya topraklarında 1165

¹ Konu ile ilgili Fransa'da doktora tezi hazırlayan A. Yaşar Ocak ile Mikail Bayram arasında karşılıklı değerlendirmeler vardır. Bu iki kelimenin Türkçe tam karşılığını bulmak zordur. Sünnî/gayri sünnî olarak da manalandırılmaktadır.

yılında dünyaya gelen İbn Arabî daha sonraki yıllarda Anadolu'ya gelmiş, Konya'da kalmış, asrın yıldız şahsiyetlerinden Sadreddin Konevî'yi yetiştirmiş, hayatının son senelerini Şam'da geçirmiş ve orada vefat etmiştir (638/1240). Arapça olarak kaleme aldığı yüzlerce eser, özellikle Fusûsu'l-Hikem ve Fütûhatu'l-Mekkiyye o gün bugün sadece Müslümanların değil bütün insanların gündeminden hiç düşmemiştir.² Bir diğer ifade ile onun eserlerini, Haçlı seferlerini ve Moğol hareketlerini yönlendirenlerin torunları da okumuşlar ve okumaktadırlar.

Bu tecellinin Yunusça "şifre"si şudur:

*Adımız miskindir bizim düşmanımız kindir
bizim
Biz kimseye kin tutmayız kamu âlem
yârdır bize*

Fususu'l-Hikem'in Türkçe tercüme ve şerhleri vardır. İlk Türkçe şerhlerden biri de kabri Konya'da olan bir Batılıya aittir: Abdullah Bosnevî. Cumhuriyet Dönemi'nde tamamlanan, Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından yeni

harflere aktarılan Ahmet Avni Konuk şerhi basılmıştır. Futuhâtü'l-Mekkiye ise ilk defa bütün olarak Ekrem Demirli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yunus'un Divan'ında Mevlana'nın ismi geçerse de İbn Arabî'nin geçmez.

*Mevlana Hüdâvendigâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır*

Bizzat Anadolu'ya gelemedilerse de yaktıkları ilim ve hikmet ışığı, Endülüs sahillerinden Akdeniz sahillerine oradan bütün dünyaya ulaşan başka zatlar da vardır. 1064'te vefat eden İbn Hazm, 1141'de Merakeş'te vefat eden Mehâsinü'l Mecâlis yazarı İbnü'l-Arif, 1185'te vefat eden Hay b. Yekzan'ın sahibi Filozof Hekim İbn Tufeyl, 1198'de vefat eden Filozof Fakih ve Hekim İbn Rüşd bunların başında sayılmalıdır. 1270'te Mekke'de vefat eden İbn Sebîn de Endülüslüdür.

Mevlana Celeleddin Rumî /Hacı Bektaş Veli

Haçlı dikeninin gülü İbn Arabî olduğu gibi Moğol afetinin içindeki rahmet

² Ekrem Demirli Sadreddin Konevî'nin bütün eserlerini Türkçeye tercüme etmiştir.

deryası Mevlana'dır. Türkistan bölgesinden Arabistan'a gidip hac ibadeti-nden sonra Diyar-ı Rum'a ailesiyle birlikte gelen Mevlana önce Larende/ Karaman'da konaklamış, daha sonra Konya' ya gelmiş ve orada vefat etmiştir (671/1273).

Eserlerini Farsça kaleme alan Mevlana, özellikle Mesnevi ve Divan-ı Kebir'ile yaklaşık sekiz asırdan beri dünyanın dört bucağında okunmakta ve tanınmaktadır. Onun bu uluslararası şöhretinin son tecellilerinden biri de doğumunun 800. yılı münasebetiyle 2007 yılının UNESCO tarafından "Mevlana Yılı" ilan edilmesidir.³ Mesnevi de birçok kişi tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde bu kültüre omuz verenlerin başında Ahmet Avni Konuk ve Abdülbaki Gölpinarlı'yı anmak gerekir. Özet olarak âşıkla maşukun hikâyesini anlatan Mesnevi'nin son manzum tercümesi Ahmet Şahin tarafından yapılmıştır.

Yetmiş iki milletin sevgilisi kimdir? Sorusuna Yunus'umuz cevap veriyor:

*Yetmiş iki milletin hem ma'sukı ol durur
Aşık-ı ma'sukundan ayırmaklık fâl değil*

Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Mesnevi'yi yaklaşık otuz dile çevirtip bastırmış, dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan Mevlana hayranlarına armağan etmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı hakkında bildiklerimiz Mevlana kadar detaylı değildir. Ona nispet edilen eserlerin ona aidiyetini akademisyenler tartışadursun, onun mayaladığı fikir ve düşünceler bu topraklarda yaşamaya devam etmektedir. Yesevî kültüründe var olan dört kapı kırk makam anlayışı Hacı Bektaş Veli'de de vardır: Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Şeriat kapısının on makamı şun-

lardır: iman, İslam, ilim, ihsan, evlenmek, helal yemek/giymek, ehlişünnete uymak, şefkat ve merhamet, helal kazanmak ve faizden uzak durmak, iyi olanı emretmek, kötü olanı yasaklamak.

Mevlâna Celaledin her yıl aralık ayında Konya'da anıldığı gibi her yıl ağustos ayında da Hacı Bektaş Veli, ismini taşıyan ilçede anılmaktadır. Aynı kafilenin rehberlerinden biri de Âşık Yunus'tur. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan "makam"larından aşıklara seslenmektedir. Ama unutmamak gerekir ki büyükleri anmak kolaydır, anlamak zordur, emek vermek, ter dökmek, bir bileni bulmak gerekir.

Yunus Emre/Âşık Paşa

Bilindiği gibi İslam medeniyetinin üç "ana" dili vardır: Arapça, Farsça, Türkçe. Selçuklu devleti için büyük bir sıkıntı teşkil eden Babailer hareketi içinde büyüyen "gül" ise Yunus Emre'dir. Bu medeniyetin üçüncü dilini kullanarak aynı gönül felsefesini insanlara anlatan Bizim Yunus, tasavvufi düşüncenin bütün "derin"liklerini manzum olarak terennüm etmiş, inciyi bulmak isteyenlere rehberlik yapmıştır.

*Yoldaş olalım ikimiz gel dosta gidelim
gönül
Hâldaş olalım ikimiz gel dosta gidelim
gönül*

*Gerçek erene varalım Hakk'ın haberin
soralım
Yunus Emre'yi alalım gel dosta gidelim
gönül*

XIII. yüzyıla tasavvuf kültürü açısından da bakmak gerekir. Yukarıda ismi zikredilen üç mutasavvıfın eserleri zirve kabul edilmektedir. Bu doğrudur. Ancak bu kendilerinden önceki altı asırda kurulup gelişen, eser ve kurumlarla ol-

³ Özellikle son kırk yılda Konya Belediyesi ve Valiliği güzel eser ve araştırmaların yayınlanmasına vesile oldukları için teşekkürle yâd etmek gerekir.

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi – AA

gunlaşan tasavvufî hayat ve düşünce-
nin zirvesidir. Dolayısıyla şu söylenebilir:
Haris Muhasibî'nin er-Riaye, Ebu Nasr
Serrac'ın el-Luma, Ebu Talib Mekkî'nin
Kûtu'l-Kulûb, Kelebâzî'nin Taarruf'uyla
başlayıp Kuşeyrî'nin Risale'si ve Ga-
zalî'nin İhya adlı eseriyle kemâl nokta-
sına ulaşan Arapça tasavvuf klasikleri
bu sentezin birinci ayağıdır.⁴

Abdullah Herevî'nin, Hucvirî'nin, Se-
nai'nin, Feriduddin-i Attar'ın Farsça
eserleri olmasaydı Mesnevî'nin oluş-
ması zor olacaktı. Tıpkı bunun gibi Ah-
med-i Yesevî ile başlayan ve yeni Müs-
lüman olmuş Türklere ilâhî aşk dersleri
veren Türkçe Hikmet⁵ geleneği Yunus'u
hazırlayan ortamın en önemli sebeple-
rinden biri olarak ele alınmalıdır. Meş-
hur tabiriyle unu, suyu, tuzu, şekeri ha-
zırlanan tasavvufî düşünceyi "helva"
hâline getirmek Arapça, Farsça, Türk-
çe yazan bu üç büyük gönül adamına
nasip olmuştur.

*İşte bu evliyalar
Unu tuzu bulanlar
Gönül ihyası için
Helvayı kavuranlar*

*Sineleri yanıktır
Hepsi Hakk'a tanıktır
Gönülleri açıktır
Hevâyı savuranlar*

Mevlanâ'nın vefat ettiği yıl Kırşehir'de
doğan Âşık Paşa, Yunus'un vefatından
on sene sonra tamamladığı 12.000 be-
yitlik Garibnâme isimli eseri üçüncü di-
lin bu topraklardaki tapu senetlerinden
biridir. Oğlu Elvan Çelebi'nin 1333'te
tamamladığı Menâkıbu'l Kudsiye isimli
eseri, Babailer hareketine ışık tutan en
eski ve en önemli kaynaklardan biridir.
Bu aileden gelen Tarihçi Âşıkpaşazâ-
de ise bize Tarih'inde, o günkü Anado-
lu topraklarının maddî ve siyasî yapısı
hakkında bilgi verirken manevî atmos-
ferini meşhur dörtlü tasnif ile özetle-
miştir: Ahiyân-ı Rum, Gâziyân-ı Rum,
Abdalân-ı Rum, Bâciyân-ı Rum. O gün
bugün bu tasnif kullanılmaktadır: Ana-
dolu Ahileri, Gazileri, Abdalları, Bacıları.

Diğer Güller

Haçlı zulmü, Moğol işgali ve diğer celâlî
tecellilerin arasında Mevlana'nın ya-
şadığı yıllarda gönül coğrafyamızda
yetişen ve farklı dillerdeki eserleriyle/
risaleleriyle/sohbetleriyle sekiz asırdır

⁴ Bu eserlerin hepsi Türkçeye çevrilmiştir.

⁵ Divân-ı Hikmet'in son neşri Mahur Tulum tarafından Mısır nüshası esas alınarak 2019'da yapılmıştır.

bizi ve bütün insanlığı besleyen gönül adamlarından bir kısmının adını ve-fat tarihiyle birlikte sıralamak bize bu "muhteşem koro" ile ilgili bir fikir verecektir:

Ruzbihan Baklî Şirazî	1209
Feriduddin Attar	1220
Necmuddin Kübrâ	1221
Abdüselâm b. Meşîş	1228
Bahauddin Veled	1228
Şihabuddin Suhreverdi	1234
İbn Fârîz	1235
Evhaduddin Kirmanî	1237
Burhanuddin Tirmizî	1244
Şemsuddin Tebrizî	1247
Necmuddin Daye	1256
Ebulhasan Şazelî	1258
Ahi Evran	1261
Hacı Bektaş Veli	1271
Sadrudin Konevî	1273
Ahmed Bedevî	1278
Fahrudin Irakî	1289
Mueyyiduddin Cendî	1291
Sadi Şirazî	1291

4. Meşrep Farklılıkları

Gönül erlerinin yapıp ettikleri anlatılırken itiraf edelim ki bazen kastı aşan ifadeler kullanılmaktadır. Bu insanlar tanıtılırken melek gibi varlıklar olduklarını, kendi aralarında hiçbir tartışmanın olmadığını vehmettirecek ifadeler kullanıldığı söylenmelidir. Hâlbuki bu insan yaratılışına aykırıdır. Onların da anlaştığı, anlaşamadığı, farklı açılardan baktığı konular vardır. Mesela sema' konusunda sûfîlerin görüşleri nedir? diye bir başlık açılırsa söz epeyce uzar gider. Bu neşve farklılıkları konusunda Yunus düşüncelerini şöyle aktarıyor:

*Bu sema'a girmeyen sonuna pişman olur
İrişür bizimile serteser düşman olur
Dosttur bizi okuyan üstümüze şakıyan
Şimd'üç buçuk okuyan derin danışman olur
Danışmanın cahilli onamaz dervişleri
Dervişile danışman yavlak erişgen olur*

*Bir nicenin gönlüne şeytanlar dolup durur
Erenler sema'ına bunlar gülüşken olur*

Abdülbakî Gölpinarlı gibi bazı kültür tarihçileri mesela İbn Arabî ile Mevlana arasında bir meşrep farklılığının olduğunu ve belli konularda anlaşamadıklarını bunun için eserlerinde farklı üslupları benimzediklerini ispat edilmeye çalışırlar. Mesnevî'yi Fusûsu'l Hikem gözlüğü ile şerh eden Rusûhuddin Ankaravî tenkit edilir.

5. Sonuç: Vebal Kimin Boynunda?

Tekrar celâlî tecelliye gelelim. Haçlıların ve Moğolların zulüm, şiddet ve cinneti yaktı, yıktı, yok etti ama neticede geldi, geçti. Bu gönül insanların eserleri ise sekiz yüz senedir rahmet, şefkat ve muhabbetin bayraktarlığını yaptı, yapıyor, yapacak. Tahrip olmuş gönülleri tamir etti, ediyor, edecek. Fetret Dönemi'nden sonra Çelebi Sultan Mehmed⁶ tarafından yaptırılan Bursa Yeşil Cami'nin "amel-i üstadân-ı Tebriz" olan çini mihrabına işlenmiş Farsça beytin anlamı çok katmanlıdır:

*Pendâşt sitemger in sitem bâ men kerd
Der gerden-i o bemand u ber men be-
gozeşt*

"Bana yapılan zulüm geçip gitti ama vebali onun boynunda kaldı"

Burada celal-cemal dengesi açısından siyasî bir gelişmeye de dikkat çekilebilir. Bu yüzyılda İslam medeniyet tarihinde kalıcı izler bırakan devletlerinden biri olan Selçuklular, sona doğru giderken "kül"lerinden Osmanlı devleti doğacak ve beylikler arasından sıyrılarak meşaleyi üç kitada zevkle ve şevkle taşıyacaktı.

Son mühim soru şudur: Bu gönül adamlarının ortaya koyduğu düşünceleri anlayabiliyor muyuz? Onların yolundan gidebiliyor muyuz? Yoksa anlamaktan çok anlamakla mı günümüzü gün edi-

⁶ Annesi Devlet Hatun Mevlana'nın torunudur. Kabri Bursa'dadır.

yoruz? Onların yoluna girmekten çok kendi işlerimizi yoluna koymak için onlardan yana mı gözüküyoruz? Aklımız istikrardan yana mı istismardan yana mı? Gerçekten bütün kapılarımızı, gönülümüzün pencerelerini aşk ve tevhid için âşık ve muvahhid insanlara açabiliyor muyuz?

Söylemek gerekir ki çağdaş celâlî tecelliler yani kapitalizm, materyalizm, sekülerizm bu membalardan doya doya içmemizi engellemekte, hem de temel espriyi gözden kaçırmamıza sebep olmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu celâlî kasırgaların içinde mutlaka cemâlî meltemler de vardır. Fakat bunları arayıp bulmak, gönül gözüyle okumak veya dizlerinin dibine çökmek, söz ve sohbetlerini can kulağıyla dinlemek de bu hengâmede çok az insana nasip olmaktadır. Susuzluktan kavru lanlar da bazen "serap"ları su zannetmekte, boşu dolu görmekte, yanlış doğru zannetmekte ve kaş yaparken göz çıkarmaktadır. Bu yanlışlar silsilesi susuzluğu daha çok arttırmakta, suyu arayan insan ile insanı arayan su bir türlü buluşmamaktadır.

Çare, Mevlana'nın diliyle söylenirse Hz. Kur'an'ın kulu kölesi olmak, Hz. Muhammed'in yolunun tozu, bendesi olmak ve dolayısıyla Hz. İnsana âşık olmaktan geçiyor. Böylece cemal içindeki celali, celal içindeki cemali görerek kemale doğru emin adımlarla yol alınabilir.

Bunun için aşkla yola düşmek gerek... Yunus'un farklı üslubunu, sorduğu sorularla anlamaya çalışalım:

*Âşık midir ol maşûk için vermeye cânı
Âkil midir ol dünya ile isteye anı
Âdem midir ömrünü kullukta geçirmez
Ârif midir ol anlamaya sûd u ziyânı
Âlim midir ol ilmine lâyıık ameli yok
Câhil midir ol aşka sata iki cihanı
Âbid midir ol işlemedi tâat u ihlas*

*Fâsık dimenüz kerdözünü suçlu bileni
Esrik midir ol kadehi nûş etmedi dosttan
İyi dimenüz gafletile nefse uyanı
Gönül müdür ol hikmeti kılmadı tefekkür
Ya göz midir ol yaş yerine dökmeye kanı
Miskin Yunus'un sermayesi yoktur İlâhî
İllâ sevicidir seni aşkıyla seveni*

Son yüzyıl itibariyle Yunus'un eserleri için göz nuru döken, onu toplumun gündemine taşıyan öncü büyüklerimiz isimlerini sıralayarak-vitrinlerde gözükmeyen isimsiz kahramanlarla birlikte- hepsini rahmetle analım:

*Fuat Köprülü
Burhan Toprak
Abdülhakî Gölpınarlı
Nurettin Topçu
Faruk Kadri Timurtaş
Naci Kasım
Mehmet Kaplan
Halim Baki Kunter
Cahit Öztelli
Sabahattin Eyuboğlu*

Mustafa Özçelik Şair ve Yazar

Yunus Emre Kimdir? Kim Değildir?

1.

Yunus Emre, yaşadığı dönemden günümüze Türk din, dil, edebiyat ve düşünce hayatında çok sevilip sayılan ve çok etkili olan isimlerin başında gelen büyük bir şahsiyettir. Gelenek, onu sufi muhitlerde ve halkın arasında derviş kimliği ile menkıbeleri ve ilahileri ile yaşattı. Modern dönemde ise Yunus Emre adeta yeniden keşfedildi. Hakkında hem Batı'da hem de Türkiye'de çok sayıda yayın yapıldı.

Modern dönemde Yunus Emre konulu yazılar, 2. Meşrutiyet'in 1908'deki ilanından üç yıl sonra görülmeye başlar. Bu konudaki ilk örnekler, dinî ve tasavvufî metinlerini "Şeyh Hüsnü" müstearıyla yazan Şehbenderzâde Ahmet Hilmi'ye aittir (Demir, 2021:9). Müellif, 1911 yılında Yunus'la ilgili Hikmet mecmuasında altı yazı yazar. Kendisinin tasavvufî ilgisi dolayısıyla bu yazılarda yer alan Yunus algısı gelenekteki ile uyumludur. Bu yüzden bunlar, bu yazımıza konu olacak tartışmaların bir öznesi olmazlar. Sadece geleneğin son bakış açısı yeni dönemin ise ilk yazıları olması açısından değer taşır.

Yunus Emre'nin keşfi ifadesine uygun asıl yazılar ise Köprülüzâde Mehmed Fuat'la başlar. 1913'te Türk Yurdu mecmuasında yazdığı iki yazının ardından Yunus hakkında ilk ilmi eser olarak kabul edilen Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (1919) kitabını yayımlar. Onu aynı ve daha sonraki yıllarda Rıza Tevfik, Burhan Toprak, Faruk Kadri Timurtaş, Cahit Öztelli, Sezai Karakoç, Sabahattin Eyüpoğlu, Talat Sait Halman, İlhan Başgöz, Ahmet Kabaklı gibi pek çok ilim, kültür, sanat insanının yazı ve kitapları takip eder.

Batı'da da bu son yüzyılda Yunus Emre'ye dair bazı yazılar, kitaplar yayımlanır. Bunlar da Yunus algısı üzerinde etkili olduklarından bazılarının adlarını vermiş olalım. Gibb'in "Osmanlı Şiirinin Tarihi" kitabı (1901), J. Kingsley'in Bektaşî Dervişleri Tarikatı (1933) adlı makalesi, daha sonraki yıllarda yayımlanan Annemaria Schimmel'in "İslam'ın Mistik Boyutları" (1975), Grate Martin Smith'in "Yunus Emre'nin Şiiri" (1993) anılması gereken yayınlardır (Başkal, 2012: 69). Yunus'a daha içerden bakış örneği olarak da Anna Masala'nın "Yunus Emre" (1978) kitabı anılabilir.

Bu kitaplarda yer alan değerlendirmelerde gelenekteki ortak kabul görmüş anlayışa atıf yapılmakla beraber "Deriş Yunus/Bizim Yunus" portresine uymayan, birbirleriyle çelişkili, hatta birbirine zıt tespitler de yer almaktadır. Bu durum zaten Yunus Emre biyografisi konusunda başlayan ve bir türlü ortak kabule dönüşmeyen tartışmaların bu defa onun düşünce ve inanç dünyası ile de ilgili bir boyut kazanmasına da sebep olmuştur. Bu noktada karşımıza çıkan sorun şudur: Dilimiz, dinimiz, kültürümüz açısından böylesi önemli bir şahsiyetin çok uç ve çelişkili yorumlara konu edilmesi hem onun sahih bir portresinin anlaşılması hem de ondan bugün için faydalanma konusunda karşımıza ciddi problemler çıkarmıştır. Bunlar, bizden, "Yunus Emre kimdir veya kim değildir?" soruları başta olmak üzere daha pek çok sorunun cevabını beklemektedir.

2.

Yunus Emre'ye dair hem bilgi hem kafa karışıklığına yol açan bu sorular, onun hem hayatı hem düşüncesi hem de şiiriyle ilgilidir. Mesela aradan geçen bunca zamana rağmen üzerinde müşterek bir kabulün sağlandığı bir biyografisi

yoktur. Doğum ve vefat tarihlerinde Adnan Erzi'nin bulunduğu bir belgeden dolayı uzlaşsak bile nerde doğmuştur, eğitim görmüş müdür? Aile ve sosyal hayatı nasıldı? Hangi tarikata mensuptur? Hakkındaki menkıbeler tamamen kurgu mudur yoksa gerçeği yansıtmakta mıdır? Nerede vefat etmiştir ve mezarı nerededir? şeklindeki sorular üzerinde uzlaşa sağlanabilmiş cevaplar bulunabilmiş değildir (Timurtaş, 1972: 14).

Ortada bu kadar çok sorunun olması bir yerde anlaşılabilir ve bir yere kadar tabii karşılanabilir. Zira bu soruların cevaplarını detaylıca bulabileceğimiz belge ve bilgilerin yer aldığı tarihî-edebî kaynaklardan yoksunuz. Bu durumda konunun aydınlatılması Osmanlı döneminde yazılmış birkaç kaynağın verdiği kısmi bilgilere ve menkıbelere ve Yunus Emre Divanı'na göre yapılmaya çalışılmıştır (Ceyhan, 2018: 200-210). Tabii böylesi bir çalışmada belgelerin bilgileri değil, yorumlar esas olmaktadır. Bu da görüş çeşitliliği demek olacağından ortak bir kabul sağlamak mümkün olmamaktadır.

Yunus Emre'nin biyografisi gibi düşün- cesi de tartışılmaktadır. Bunların son- ucunda o özgün bir İslam mutasavvıfı mıdır yoksa ona bir mistik mi demeliyiz, onda panteizm etkisi var mıdır, onu fikren şekillendiren anlayış hümanizm midir? Gibi sorular, bu tartışmalar- da cevap aranan belli başlı sorulardır. Gördüğü gibi burada onu mutasav- vıf gibi İslam kültürü içinden doğmuş bir kavramın yanı sıra mistik, panteist, hümanist şeklindeki Batı kültürüne ait kavramlarla da ifade etme çabası gö- rülmektedir (Köprülü, 1966: 261). Nite- kim zaman içerisinde bu adlandırmala- ra Hurufi (Uçman, 2001 38), Heterodoks gibi kavramlar da eklenmiştir. Hatta konu, siyasal ve konjektürel bir mahi- yet de almaya başlayınca devrimci, laik, seküler gibi kavramlar da Yunus'u ifade için kullanılan kavramlar olmuş- tur. Yine onu mutasavvıf yahut mistik olarak görünce ortaya bu defa mürşidi ve tarikatı konusunda da bilgi ve görüş farklılıklarının çıktığı görülmektedir. O, bugün Bektaşılıktan Mevleviliğe, Rifai- likten Halvetiliğe, Evhadiliğe, Kalende- riliğe kadar hemen bütün tarikatların

benimsediği yahut onlara mal edilen biri isim olarak görülmektedir. Mürşidi de tarikatı kadar olmasa bile bir tar- tışma konusu olmaktadır. Yine bu bağ- lamda ilim tahsili yapıp yapmadığı ko- nusunda da farklı görüşler mevcuttur (Köprülü, 1966: 231).

Yunus Emre'nin eserleri de tartışmaların başka bir boyutunu teşkil etmektedir. Divan ve Risalet'ün Nushiyye adında- ki iki eserine rağmen hem düşüncesi hem de onunla birlikte şairleri ve şairliği itibariyle de tartışılmıştır. Bu tartışma- ların asıl konusunu ise onun öne çıkan özelliği şairlik mi sufilik mi olduğu Yunus teşkil etmektedir. Bu bağlamda tartı- şılan bir diğer konu ise kendi dönemin- de hazırlanmış bir divanın olmaması, Yunus Emre Divanı adıyla yayımlanan eserlerdeki şairlerin sayısı meselesidir. Tabi bu arada bunlardan kaçının Yunus Emre'ye, kaçının artık varlığı bilinen Bur- salı Âşık Yunus'a kaçının haklarında bilgi sahibi olmadığımız, başka Yunuslara ait olduğu meselesi de özellikle akademik dünyanın çok tartıştığı konulardan biri olmuştur. Yine konu şairleri olunca dili de

tartışılan bir konu olmuş, bu bağlamda kimilerince sade Türkçe ile şiirler söyleyen kimilerince ise devrinin yaşayan/konuşulan dilini kullanan bir şair olarak görülmüştür.

Burada bir konunun daha çok yaygın olmasa bile tartışıldığını ama daha fazla tartışılıp bir neticeye bağlanması gerektiği ortadadır. O da Yunus'un pasif bir derviş karakteri mi yoksa aksiyoner bir derviş karakteri mi sergilediği ve yine derviş, tasavvuf kavramlarına bugüne dair bakış açılarımızla mı bakıp bakmayacağımız konusudur. Bu soru da önemli görülmelidir. Zira bunun doğru cevabı hem onun yaşadığı dönemdeki sosyal, siyasi, dini vb. alanlarda dervişlerin dolayısıyla tasavvufun hem de Yunus'un rolünü doğru bir şekilde anlamamıza imkân sağlamış olacaktır.

Yunus Emre, işte bu sorular etrafında yapılan tartışmalar ve varılan hükümler neticesinde her şeyden önce çok kimlikli bir şahsiyete dönüşmüş ve karşımıza "Hangi Yunus Bizim Yunus?" yahut "Yunus Emre kimdir, kim değildir?" şeklinde çok daha önemli bir soruyu çıkarmıştır. Bu soru müşterek bir kabule konu olacak bir cevaba sahip olmadığından da o çok kimliklilik özelliğine göre karşımıza halkın, aydınların, sanatkârların, ilim insanlarının, müsteşriklerin, din adamlarının, tasavvufi çevrelerin hatta siyasilerin başka başka Yunusları çıkmaktadır (İsen, 1995: 159). Yunus Emre ile ilgili bir isme dair bu sorular ve bunlara bağlı olarak verilen cevaplar neden bu kadar çok ve çeşitlidir? Yine bu sorular her zaman cevap aranan sorular mıydı? Daha da önemlisi Yunus Emre kimdir sorusuna bugün için müşterek bir kabul görececek bir cevap vermek mümkün müdür? Bunun için elimizde yeterli imkânlar var mıdır? Varsa bunlardan nasıl yararlanabiliriz? Belki de sorulması gereken en temel sorular bunlardır. Şayet bunların müş-

terek kabul görececek cevaplarını bulamazsak hem Yunus Emre gibi bir büyük ismi doğru tanıyamamış hem de birleştirici bir değer olması gereken böyle bir şahsiyeti ayrıştırıcı bir değere döndürmüştük olacağız.

3.

Şimdi konunun netleşmesi için cevapların peşine düşelim. Bunun için ise bu sorular bağlamında elimizdeki imkânlarla bakmamız gerekiyor. 13. asrın son yarısı ile 14. asrın ilk çeyreğinde yaşamış olan Yunus Emre, sözlü kültüre dayalı eserlerden gerek kendi döneminde gerekse Osmanlı tarihi boyunca "Derviş Yunus" portresiyle tanınmış, şiirleri -o dönemin yaygın adlandırmasıyla ilahileri- sevilerek okunmuş/söylenmiş bir dervişdir. (Ceyhan, 2018: 2-15). O döneme dair kaynaklarda Yunus Emre'ye dair bir belge-bilgi olmadığı bilinmektedir. Onunla ilgili sözlü kaynaklardan hareketle bilgi veren yazılı kaynakların ortaya çıkışı daha sonraki zamanlara rastlar. Mesela şiirlerinin toplandığı divanın en eski nüshası sayılan Fatih nüshası 15. yüzyıla aittir. Son araştırmalarda ise Karaman nüshasının 14. yüzyıla tarihlenebileceği söylenilmektedir (Uysal, 2014: 39). Böyle de olsa arada en az bir asırlık bir zaman vardır. Ama yine de bu divanlardaki şiirlerin büyük bir bölümünün Yunus'a ait olması söz konusu olduğundan bunlar onun şiiri ve düşüncesini anlama anlamında sonuç çıkarabileceğimiz önemli bir imkândır.

Bu konuda daha da önemli olan imkânımız ise yukarıda bahsedilen ve örneklerine yine aynı yüzyılda rastlamaya başladığımız Osmanlı kaynaklarıdır. Bunların en eski tarihli olanı Âşıkpaşazâde'nin (1400-1484) Âşıkpaşazâde Tarihi'dir. Yazar, bu eserinde Geyikli Baba, Tapduk Emre, Karaca Ahmet Sultan gibi devrin önemli sufi-lerinin adlarını anarken Yunus Emre'yi

de onlarla birlikte anılmaktadır. Bir diğer önemli kaynak ise Lamîî Çelebi'nin (1473-1532) 15. yüzyıl sonlarında kaleme aldığı Terceme-i Nefahât'ül Üns adlı eseridir. Lamîî Çelebi'nin bu eserini 16. asırda kaleme alınan Taşköprüzâde Ahmet Efendi'nin (1495-1561) Şakâ-yık-ı Numâniyye adlı eseri takip eder (Ceyhan, 2018: 1-12). Bütün bunlar ve bunlara ilave edebileceğimiz eserler, Yunus Emre biyografisi hakkında kısa da olsa bilgi veren eserlerdir. Bu bakımdan önem taşırlar. Zira sonradan onunla ilgili bütün anlatımlar, bu bilgiler üzerine bina edilmiştir. Yunus Emre hakkında en geniş malumatı veren eser ise XV. yüzyılın son çeyreğiyle XVI. yüzyıl başları arasında Uzun Firdevsî (1453-?) tarafından yazıya geçirilmiş olan ve Hacı Bektâş-ı Velî'ye (ö. 669/1271 [?]) dair rivayetleri ihtiva eden "Vilâyetnâme" adlı menakıpnamedir (Gölpınarlı, 1995: 47). Bunları önemli görmek gerekir. Zira bunlar kısa da olsa bir Yunus Emre biyografisi sayılabilirler, daha da önemlisi sonradan onunla ilgili bütün anlatımlar, yazılan kitaplar hatta çevrilen filmler ve oynanan tiyatro eserleri bu bilgiler üzerine bina edilmiştir.

Bu kaynakların bir önemi de Osmanlı Dönemi'nde Yunus algısı hakkında kısa da olsa bilgi veren eserler olmalarıdır. Bunlarda geçen, "Hak arifi, ehl-i kerameti meşhur ve maarif sözleri olan bir derviş" gibi ifadelerle baktığımızda Osmanlı Dönemi'nde Yunus Emre algısının müşterek bir kabule göre şekillendiği görülecektir. Belki bunun birkaç istisnası olduğu söylenebilir. Bunlardan en bilineni Ebussuud Efendi'nin Yunus Emre şiirlerinin okunmasının dinen caiz olmadığına dair fetvasıdır. Ama fetva metnine bakıldığında hedefteki kişilerin Yunus Emre'den çok onun şiirlerini anlamca istismara yönelerek din adına taşkınlık ve sapkınlık yapmaya çalışan kişiler olduğu görülecektir (Akgündüz, 1994: 365).

Sonuç olarak bakarsak Yunus Emre, devre hâkim anlayışın din ve tasavvuf merkezli ve bu dinin de İslam olmasının da etkisiyle Meşrutiyet yıllarına gelece kadar derviş kimliği ile müşterek bir değer olarak görülmüş, buna bağlı olarak da kendi iç gerçekliği açısından yani din ve tasavvuf bağlamında ele alınmıştır. Bu yüzden Osmanlıda, "Yunus Emre kimdir?" sorusunun cevabı olarak, "Yunus Emre, mutasavvıf bir şairdir." şeklinde ifade edilebilecek bir cevapla karşılaşırız. Halk arasındaki Yunus algısı da ona ad olarak verilen "Bizim Yunus" ifadesinden de anlaşılacağı üzere aynı şekildedir. Hatta bu kaynaklar Yunus Emre tartışma konularından biri olan biyografi meselesi konusunda da müşterek bir kabule sahiptirler. Hemen hepsi onu Sakarya havzasında doğmuş, Tapduk Emre'ye derviş olmuş, evli, çocukları olan, ilim ve irfan eğitimi almış, hak ilhamıyla şiirler söyleyen bir şair olarak görürler (Köprülü: 1996:226). Kimi kaynaklarda kısmi farklılıklar olsa bile bunlar tartışma konusu olmamıştır. Mesela Bektaşî geleneği ona kendi dairesi içinde bir hayat hikâyesi inşa etmiş (Gölpınarlı, 1995: 47-48), Halvetî geleneğindeki hikâyede ise kimi farklılıklar yer almıştır (Gölpınarlı, 1995: 539). Aynı şekilde kabrinin bulunduğu yer konusunda da farklılıklar olsa bile bu bir problem teşkil etmemiştir. Herkes, kendi inşa ettiği hikâye içinde Yunus'u sevmiş, farklı anlatımlara konu olan hikâyesine de saygı duymuştur.

4.

Osmanlı Dönemi'ndeki Yunus Emre ile ilgili bu müşterek kabuller, 19. yüzyıldan itibaren ise değişmeye başlar. Bu değişimin, farklı algılama, tanımlama, anlatma problemine dönüşmesi ise zamanın şartlarıyla ve kendi coğrafyamıza hâkim olmaya başlayan fikri, felsefi hatta siyasi anlayışlarla doğrudan ilgilidir. İşte bunlar, farklılıklar taşıdığı için Yunus Emre farklı isim ve sıfatlarla tanımlan-

maya başlamıştır. Bu farklı bakışlar hem tasavvuf çevrelerinde hem de ilim ve sanat çevrelerinde görülmektedir. Tasavvuf çevreleri onu karşımıza Bektaşî, Alevî, Mevlevî, Halvetî, Rifai, Kadirî, Kalenderî, Haydarî, Bâtinî şeklindeki sıfatlarla çıkarmaktadır. Bu farklı isimlendirmelerin hepsinin tasavvuf merkezli olması ortaya çok ciddi sorunlar

çıkarmaz. Çünkü Yunus'un divanı onun nasıl bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu dolayısıyla Yunus'un tasavvuf anlayışının hangi tarikatlara yakın-uzak olduğunu anlamak zor olmaz. O zaman şunu görmek mümkün olur: Her tarikat, Yunus'u yaygın tanınmışlığı, sevilen bir şahsiyet olması dolayısıyla kendi dairesi içinde görme/gösterme

Yunus Emre Çeşmesi

isteği taşıdığı için kendi dairesi içine almıştır. Bunda Yunus'un devrinin bütün tasavvufi anlayış ve yapılarını kuşatan anlayışının da etkili olduğu söylenmelidir (Anadol, 1993: 61).

İlim sanat çevrelerinde ise Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Dönemleri'nde düşünce hayatımıza hâkim olan Batılı felsefi ve edebi kavramlar, bu yorumların belirleyicisi olmuştur. Böyle olunca da geleneğin algısının aksine, "Bizim Yunus", "Derviş Yunus" ifadelerinin yerini yazının başlarında da söylenildiği gibi panteist, mistik, hümanist, halk ozanı, laik, seküler, devrimci gibi pek çok isim ve sıfat almıştır. Bunlar Yunus'u bağlısı olduğu Türk kültürü-İslam inancı-düşüncesi zemininin dışında ele alarak yapılan adlandırmalar olduğu için asıl kafa karışıklığına bunlar sebep olmuştur (Ocak, 2005: 101).

Bu değerlendirmelere bakıldığında şu iki şeyin öne çıktığı görülür. Yunus, Osmanlı'nın yıkılış sürecine girdiği dönemde yeni bir devlet-toplum-dil-kültür inşasında geçmişten önemli bir kay-

nak-referans isim olarak görülmüştür. Mesela Meşrutiyet Devri'nde Yunus'un kâşifi olarak görülen Köprülü'nün yaklaşımı böyle okunmalıdır. Köprülü, Yunus'u dönemin siyasal şartlarının da zorlamasıyla inşa edilmesini arzu ettiği Türk milliyetçiliğinin dil ve din anlayışı itibarıyla temel alabileceği bir isim olarak ele alarak onu dağılan bir imparatorluk yapısında Türklerin tarihinde milli bir ruhu ve estetik hassasiyeti yansıtmak bir dönem bulma" yoluyla var olabilmek adına kurtarıcı bir değer olarak görmüştür. Yine onun şiiiri itibarıyla öne çıkarılarak dili, ölçüsü itibarıyla sadece halk şiiiri geleneğine bağlanmak istenmesi de bu amaçla ilgili görülmelidir. Bunlar, bu meselenin iyi niyetli ve Yunus'a dair çok sıkıntı yaratmayan tarafı olarak görülebilir. Sıkıntı ise Yunus'un içinde bulunduğu tasavvuf anlayışına dair söylenenlerde görülmektedir. Köprülü, onu bu manada İslam tasavvuf dairesi içinde Kur'an ve hadise bağlı bir sufi olarak görür ama onun bu anlayışının ona has olmayıp İran mutasavvıf-ahlakçıların telkin ettikleri anlayıştan ve Platon'un ahlak esaslarından

etkilendiğini söyler (Köprülü, 1966: 261). Bu ifade yahut tespit, Köprülü'nün böyle bir niyetinin olup olmadığı bir tarafa bırakılarak söylenecek olursa Yunus'a tasavvufi anlayışının izahında Batılı-Doğulu inanç, felsefe, düşünce sistemlerinin zaviyesinden bakmak gibi bir sonuç doğurduğu aşikârdır. Çünkü bu durum, Yunus'un vahdetivücut anlayışının panteizm olarak algılanmasına kapı açmış, sonrasında da hümanist, mistik, heterodoks gibi yeni bakış açılarının egemenlik süreci başlamıştır. Yine Yunus'un şair kimliğini daha çok öne çıkararak onun zihinlerde öncelikle şair olarak algılanması anlayışının oluşması da Köprülü ile başlamıştır (Demir 2020: 10).

Rıza Tevfik ise bir felsefeci olması dolayısıyla Yunus'un daha çok felsefi yönüyle ilgilenir, onu Vahdetivücut anlayışını dile getiren şiirlerinden dolayı tıpkı Köprülü gibi "Panteist", yahut "nev-Eflatuni mezhebinden bir sufi", "Bu tilsimi bağlayan cümle dili söyleyen / Yere göğe sığmayan sığmış ol can içinde" şeklindeki coşkulu söyleyişleri itibarıyla "Melâmi", bazı mısralarından dolayı "Hurufî", veya Hint sufizminden itikatça farklı olmayan bir isim olarak görür. (Uçman; 49-44: 2001) İşte bu iki ismin Yunus'un tasavvuf anlayışını İslam'ın özgün bir yorumu olarak görmeyip Yeni Platonculuğa veya Hint düşüncesine bağlamaları hatta tasavvuf kavramı yerine mistik kavramını tercih etmeleri Yunus'a biçilen yeni kimliklerin ilk işaretleri olarak okunabilir. Görüldüğü gibi bu anlayışların kökeninde Yunus'u Batılı bir gözle de okumanın etkileri söz konusudur. Ama sonradan ileri sürülen görüşler bu noktayı daha da aşarak Yunus'u tamamen din-tasavvuf dışı bir zeminde konumlandırmak istemişlerdir. Mesela yeni zamanlarda Yunus için en çok söylenen ve adeta psikolojik bir baskı ile herkesin kabule zorlandığı hümanist söylemi böyledir. Hümanizmle

din bağı koparılarak düşüncelerinin kaynağı felsefeye bağlanınca da onun için felsefeci sıfatını kullanmak kolaylaşmıştır. (Eyüpoğlu, 1976: 26-33)

Bunlara siyasal ve buna bağlı oluşan konjoktürel sebepleri de eklemek gerekir. Hümanizm 1940'lardaki devlet algısının bir sonucu olarak bu şekilde de ortaya çıktığı gibi daha sonraları Türkiye'de sosyalist, Marksist, laik, seküler anlayışlara güç verildiği dönemlerde de karşımıza devrimci, laik, halkçı, seküler Yunus şeklinde tamamen ideolojik Yunus okumaları ortaya çıkmıştır. İsmet Zeki Eyüpoğlu, Sabahattin Eyüpoğlu, İlhan Başgöz, Talat Halman, Kemal Tahir yaklaşımı bize böyle bir Yunus portresi çıkarır. Mesela Sabahattin Eyüpoğlu, onu Türk şiirinde ilk defa, "Tanrıyı insanlaştıran, insanı tanrılaştıran" bir ozan olarak görür (1971: 14). Benzer bir anlayışı da Gönül Alpay, "Yunus, Tanrı'yı insan yaparken insana da tanrısal bir güç bağışlar." (1971: 26) şeklinde ifade eder.

Yunus'a akademik çevrenin bakışını yeni dönemde yansıtan ilim adamlarının değerlendirmelerinde de farklılıklar görülür. Onların yorumları yeni felsefi anlayışlardan birine bağlamak şeklinde olmaktan çok Yunus'un dönemindeki tasavvufi anlayışlara bağlamak şeklindedir. Bunları Yunus'u Rifai, Halveti, Kadiri gibi, sünni İslam tarikatlarından birine bağlamak şeklindeki görüşlerin yanı sıra onu Kalendarilik, Haydarilik gibi sünni anlayışın dışına taşan tarikat ekollerine bağlamak isteyen görüşler de bulunmaktadır. (Ocak, 117: 2005) Hatta bunlar şeyhinin Tapduk olması dolayısıyla bu silsileyi Tapduk'tan geriye doğru götürürken Barak'a bağlamaları, onun da kimilerince şii propagandisti olarak görülmesi Yunus'un da benzer yorumlara konu olmasına kapı açmıştır. Bu farklı bakışlarda oryantalistlerin de etkili olduğu burada söylenilmelidir. Mesela İslam'la sufizmin

birbirinden tamamen farklı görüşler olduğunu söyleyen yaklaşımlar da Yunus'un farklı değerlendirmelere konu olmasına sebep olmuştur. Bütün bunlara gelenekte fazla örneği görülmesi bile Yunus'un görüşlerini din dışı görüp onu küfür ve şikle niteleyen modern selefi bakışların ya da tam tersi onu İslam ve sünni telakki içinde gören muhalif anlayışların da bulunduğu söylenmelidir (Vatandaş, 1991: 236-237).

Ortada bir tek kişi ve eseri olduğuna göre bu kadar farklı yorum, anlama biçiminin olması gerçekten ilginç bir durum olsa da bunu anlamak çok da zor değildir. Bu konudaki asıl problem, Batılılaşma süreciyle yakından hatta doğrudan ilgilidir. Bu farklılıkları en iyi açıklayacak metafor ise Mevlana'nın fil tarifidir. O olayda görüldüğü gibi tek açılı Yunus bakışları o bakış sahiplerinin kendilerine göre bir Yunus tarifi yapmalarına sebep olmuştur. Konuyu somutlaştırarak söyleyecek olursak mesela sadece şiirlerine bakan, onu ozan yahut şair olan bir isim olarak görmüş, tasavvuf içsel karakteri olan bir anlayış olduğu için böyle bakanlar da Batını, (Gölpınarlı, 1941: 35) Hacı Bektaş menkıbelerindeki anlatımdan dolayı Bektaş, Mevlana'dan söz etmesi dolayısıyla Mevlevi, tasavvuf mistisizme benzediği için mistik, dini özgüce yorumladığı, devrinin medrese ulamasını tenkit ettiği için heteredoks, insan sevgisinden dolayı hümanist olarak görmüşlerdir.

5.

Bu yazıda Yunus kimdir yahut kim değildir sorusunun cevabını ararken tam da bu noktada onun neden bu isimlerini verdiğimiz anlayış, ekol, tarikat, felsefe içinde ele alınamayacağını ve ardından da nasıl ele alınması gerektiğini de söylemek gerekir. Önce tarikat bağlamında bakalım. Yunus Emre bir 13. yüzyıl sufisidir. Bektaş kaynakları onu kendi gelenekleri içinde ele alır-

lar. Ne var ki Yunus'un şiirlerinde başka tasavvuf büyüklerinden bahsederken Hacı Bektaş'ın adını anmaması böyle bir mensubiyetin olduğu konusunu kesin bir bilgi olarak görmeyi engellemektedir (Timurtaş, 1971: 26). Ama her iki isme fikirleri itibariyle bakıldığında aralarında müşterek noktaların olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yine onun aynı şekilde Kadirî, Mevlevî vb. bir kurumsal yapının doğrudan müntesibi olduğu da söylenemez (Aktaş 2014: 52). Çünkü hem bunlar o dönemde ya henüz kurulamayan yahut kurulma aşamasında olan yapılardır hem de yine Yunus divanında bunlara dair bir atıf yoktur. Yunus, Sadece Mevlana isminden söz eder. Fikren ondan beslendiği söz konusu ise de Mevleviliğin Mevlana'dan sonra teşekkülü bu bağlantıyı da imkânsız kılar. Bu konuda kendi şiirinde geçen "Yunus'a Tapduk u Saltug u Barak'dandır nasib/ Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam" beytinden hareketle de onu Barak Baba'ya oradan Babailiğe yahut Kalenderiliğe bağlamak de mümkün olmaz. Çünkü aynı eserde Yunus, bu isimlerden nasib aldığını söylerken mesela Mevlana'nın, Geyikli Baba'nın da kendisine nazar kıldıklarını söyler. Bu da onun "yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel ortamında tesirli olan mekteplerden ilim ve feyz almış ancak kendisini belirli bir çevrenin içine hapsetmemiş" olduğunu gösterir. Gezgin derviş olması da onun farklı çiçeklerden öz alıp bunları bala dönüştüren bir bilge olduğuna işaret eder (Kemikli, 2015: 51). Diğer yandan o dönem sufi yapısının tarihi, mahiyeti bugün için bile tam anlaşılabilir değildir. Bir ismin bir yapıya aidiyeti gerçekten olabildiği gibi çeşitli sebeplerle öyleymiş gibi de gösterilmektedir. Yine Yunus'un en yakınında olduğu, kendisinden eğitim aldığı Tapduk Emre'nin sufi kimliği ve meşrebi de henüz tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir (Şahin, 2002: 199).

Bu durum karşısında Yunus'un tasavvuf ve tarikat bu anlamda kimdir sorusunun cevabını ancak eserine ve bilhassa tasavvufi muhitlerdeki algılanma biçimine göre söylemek mümkündür. Buna göre Yunus Emre, "şeriat-tarikat-marifet-hakikat" olarak özetlenen "dört kapı, kırk makam" anlayışına bağlı sünni çizgide bir sufüdür. Bu da onun Kur'an ve sünnete bağlı kaldığını gösterir. Bu durum onun ayrıca şeriatı dışlayan, küçümseyen Batini yapılarla da bir ilgisinin olmadığı manasına gelir. Onda dış ile iç, zahirle batın birbirinden ayrı değildir. Ama kuşatıcı, birleyici tavrı ile belli bir tarikatın dairesi içinde kalmak yerine bütün ekollerin üzerinde bir anlayış içerisinde olmuş ve bu manada kendine özgü diyebileceğimiz bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur (Aktaş, 2014: 11). Fikren kendinden önceki Ahmet Yesevi, Hallac gibi büyük sufilerden kendi dönemindeki İbn Arabî ve Mevlana'dan beslenmiş görünse de bunu özgün bir anlayışa ve söyleyişe dönüştürerek her tasavvufi ekolün kabulleneceği bir anlayış hâline getirmiştir. Zaten bütün tarikatlarda benimsenmiş olmasını da böyle açıklamak gerekir.

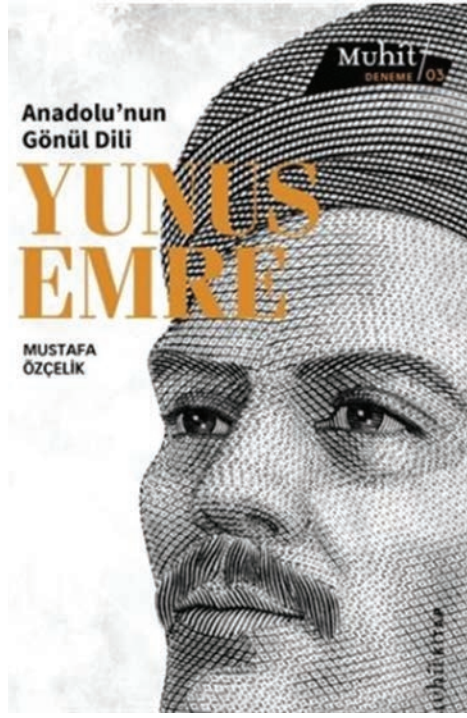
Yunus'un Batılı perspektiften hareketle yapılan panteist, mistik, heterodoks, hümansit gibi adlandırmalarda da du-

rum aynıdır. Bu sıfatlardan hiçbiri onu niteleme imkânına sahip değildir. Ama bunu kabullenmek için öncelikle tasavvufun İslam'a sonradan girmiş bir anlayış olmadığını İslam'ın kendisinden doğan bir anlama sahip olduğunu ön kabul olarak benimsemek gerekir (Burckhardt, 1995: 17). Bu yapıldığında onu ne Yeni Eflatunculuğa ne Hristiyan kaynaklarına ne de İran yahut diğer Asya inanışlarına bağlamamış olacağımızdan daha net tanımlara ulaşabiliriz. Üzerinde durmamız gereken bir diğer husus da mesela bir fikrin hem mutasavvıflarda hem Yunan filozoflarında veya Doğulu mistiklerde olmasının aynı olma durumu ifade etmediğini görmektir. Burada insanın yapısı ve bilhassa ruhsal gerçekliği hep aynı olduğu için bir benzeşmeden söz edilebilir ancak. Bu noktada aslında bir aynı olma halinden bahsedilebilirse de bunu bir taklit etme, alma verme değil aynı hakikatin iki inanç ve kültür coğrafyasında da benimsenmesi şeklinde anlamak gerekir. Dolayısıyla bu benzeşme, tarafların özgün yapısını bozucu bir özellik olarak görülemez.

Şimdi bu iki temel ilkedен hareketle söyleyelim: Yunus Emre, mesela vahdetivücut ile panteist anlayış arasındaki bir olma hâlimden hareketle pan-

teist olarak görülemez. Çünkü tevhit düşüncesi felsefi bir teklifi ifade etmez. Yaratının tek olduğunu diğer varlıklardaki varoluşun tecelli şeklinde gerçekleştirdiğini, gölgenin asla asıl yerine geçemeyeceğini söyler. Yani bu anlayışta kul, yani yaratılan hep bu sıfatla kalır. Buna göre Yunus'u ifade edecek kavram panteizm değil vahdetüvücut olmaktadır. Yine onu Rıza Tevfik'in Yunus'un "dört kitabın manasının bellidir bir elifte/Ba dedürmenüz bana. Ben bu yolda azarım" dörtlüğünde elif ve ba harflerini sembolik ve batın manada anlattığı için Hurufi olarak da göremeyiz. (Uçman, 43: 2001) Zira Hurufilik, Yunus'tan nerdeyse bir asır sonra ortaya çıkan ve Anadolu'daki etkisi ancak 14. ve 15. yüzyılda görülmeye başlanan bir akımdır (Köprülü, 1966: 280-281).

Yunus Emre'yi mistik olarak da isimlendirmek mümkün değildir. Şu doğrudur: Her inanç ve düşünce sisteminde mistik bir taraf olabilir hatta vardır. Çünkü insanlar akıl, mantık çerçevesinde anlayamadıkları olayları, sezgiler ve duyarları ile anlamaya yönelirler. Bu da mistisizmi doğurur. Ne var ki bir Hint mistiğinin bir mağaradaki sezgi ve düşünme yoluyla hakikati anlama çabasıyla Hz. Peygamber'in Hira Mağarası'ndaki tefekkürü ve yalnızlık hâli şeklen benzese bile öz olarak aynı olmaz. Zira tasavvufta mutlak varlık arayışı Allah'la ilgilidir. Mutlak hakikat ise Allah'tır. Mistisizmde ise bu durum "Nirvana" yani hiçlikle sonuçlanır. Böylece tefekkür sürecinde işin içine sübjektif yorumlar gireceğinden mutlak varlık algısı bir mutasavvıfinki gibi olamaz. Yine bir dervişin hâlini başka bir dilde ifade mümkün olmayınca ona "mistik" demek zorunda olsak bile iki kavram arasında mahiyet farkı olacağından Yunus'u ifade edecek kavram, mistik değil mutasavvıf kavramı olur ve iki kelime bu yüzden birbirinin eş anlamı olarak düşünülemez. Bunu anlamak için dünyadan kendi içine kapanmayı

dünyadan el etek çekme şeklinde düşünen bir kişiyle kendi varlığını keşif olayından sonra hayatın içinde olan bir dervişin hâllerini düşünmek yeterli olacaktır (Burckhardt, 1995: 24).

Hümanizm konusu da benzer bir durumu ifade eder. Zira hümanizm her ne kadar kelime anlamı itibarıyla insan sevgisini öne çıkaran bir anlayış olsa bile Yunus'un insan sevgisi ile bir hümanistinki arasında çok büyük farklar görülür. En temel fark, Yunus'ta insan sevgisi yaratan (Allah) inanışından dolayıdır. Hümanizm ise tanrı fikrini reddeder. İnsanlığı tanrılaştırmaya hatta ondan daha üst bir konuma getirmek ister. Diğer taraftan bu durum tarihsel olarak da mümkün olmaz. Çünkü Yunus, Batılı Hümanistlerden çok önceki zamanlarda yaşamıştır. Olsa olsa Yunus, İslam hümanistidir denilebilir. Aslında ondaki insan sevgisi tasavvuf içinde mana kazandığından böyle Batı'dan alınma bir kavrama da ihtiyaç kalmaz (Kemikli, 2015: 11).

Yine son yıllarda Yunus Emre ile ilgili heterodoks terimini de doğru bulmak mümkün değildir. Zira Batılı bir terim olarak Batıdaki dini ve mistik hareketlerdeki merkezi anlayışa sadıklık yahut ondan sapma hâlini ifade için kullanılmaktadır. Bu kavramsal açıklama biçimi İslam coğrafyasındaki benzer olayları açıklamada bir ölçü olamaz. Çünkü iki kültürdeki zahirde benzer yapıları bu benzerlikten dolayı aynı kavramlarla ifade edemeyiz. Diyelim Batı'da "Heterodoks" kavramı, Hristiyanlığın merkez anlayışından bağıni kesme manası taşıırken tarikat yahut tasavvuf, İslam'dan kopmayı değil onda derinleşmeyi, yeni bir yorumlamayı ifade eder. Buna göre bir kişi mutasavvıf olunca sünnet dairelerinden çıkmaz. Yani gayri sünni olarak görülemez. Tabi İslam coğrafyasında dinden tamamen bağı koparan ama görüntüde öyle olmayan kişiler, gruplar elbette vardır ama Heterodoksi bunları da tam ifade etmez. Olsa olsa bunlara gayri sünni anlayışlar denilebilir. İşte bu yüzden Yunus Emre'ye heterodoks denmesini de doğru bulmamaktayız.

Yunus Emre'ye yine bu bağlamda laik, seküler, sosyalist, halk devrimcisi gibi sıfatlar yüklemenin de doğru olamayacağını düşünüyoruz. Zira İslam inanç sistemi içinde olan bir isimden ne dinle dünyayı ayırma yahut dünyayı dinden bağımsız düşünme ne de tanrı fikrini ve hâkimiyetini zamanın ve mekânın dışına atarak sadece insan aklını dine değil buna göre oluşan etik değerleri natüralist felsefeyi temel alan; dini, dogmatizm olarak görüp reddeden metafiziğı tamamen yok sayan biri olması beklenemez. Aynı şekilde halkı önemsemi, onların haklarını savundu, zalim beyle-re karşı çıktı diye sosyalist yahut halkçı olarak görmek de doğru olmaz.

Burada onun mutasavvıf kimliğini öteleyen hatta hiç dikkate almadan onu şair kimliğı içinde ele alan anlayışlara da katılmanın mümkün olmadığını

söylemek gerekir. Çünkü bir mutasavvıf için şiir, duygu ve düşüncelerini ifade için sadece bir vasıta hükmündedir (Ocak, 2005: 115). Hiçbirinin şair olarak bilinmek, tanınmak gibi bir dertleri yoktur. Bu yüzden ona sufi kimliğini görmezden gelerek sadece ozan yahut şair demek söz konusu olamaz. Yunus Emre'nin dili sebebiyle de böyle eksik tanımlamalara uğratıldığını, onu Arapça ve Farsçaya karşı bir savaş açmış, Türkçenin savunucusu olarak da gören anlayışlar vardır. Bu da hem Yunus'un mutasavvıf olarak misyonunu daraltmak hem de onu anlamamak olur. Yunus, döneminde yaşayan halkın Türkçesini kullanmıştır. Onu bu anlamda onu özel kılan bu dile kazandırdığı derinlik ve edebî güçtür.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Yunus için nelerin denemeyeceğini yahut Yunus'un kim olamayacağını ifade ederken tekrar belirtmek gerekirse; bir mutasavvıf olmasına rağmen onu herhangi bir tarikata doğrudan ve kurumsal olarak mensup biri demek mümkün görünmemektedir. Ona böyle denilemeyeceğı gibi Batılı kavramları ödünçleme yoluyla kullanarak panteist, mistik, hümanist, laik seküler, devrimci de demek mümkün olamaz. Çünkü bu onun kendi tarih, inanç, kültür gerçekliğine aykırı olduğu gibi, şiirlerinde dile getirilen düşünce dünyası ile de örtüşmeyen değerlendirmelerdir. Burada Yunus'un evrensel ilim kültür ortamında ancak Batılı kavramlarla tanıtılabileceğı şeklinde bir itiraz yapılabilir. Buna karşı söyleyebileceğimiz şudur: Böyle bir zorunluluğı kabul ediyorsak, diyelim ki Yunus için panteist, mistik, hümanist vb. kavramları kullandık. Ama bunu yaparken bunların dünyanın her inanç ve kültür ikliminde aynı manaya gelmediklerini ve kullanımda anlam farklılıkları olduğunu belirtmek gerekir. Aksi takdirde bir Batılı mistikle bir Doğulu derviş aynı özellikte birisi olarak algıla-

nır ki bu bizi hakikate götürmez. Mesela Yunus'u illa hümanist kavramıyla anlatacak olursak onu yetmiş iki millete bir göz ile bakan bir anlayışın sahibi olarak görürüz. Oysa Batı hümanizması insanları Batılı yahut Hristiyan olup olmadıklarına göre bir sınırlamaya tabi tutar (Bayraktar, 2018: 18).

6.

Buraya kadar Modern Çağ'daki Yunus Emre değerlendirmelerinin sorunlu olduğunu sebepleriyle belirtmeye çalıştık. Bu durumda cevap vermemiz gereken soru ise Yunus, bunlardan biri değilse nasıl birisi olduğu sorusudur. Buna geçen bölümlerde kısmi cevaplar vermiş olmamıza rağmen konuyu biraz daha açarak şunları söyleyebiliriz; Yunus'u değerlendirirken geleneğin algısının önemli olduğu söylenmelidir. Çünkü onunla ilgili Osmanlı dönemi yazılı kaynaklardaki değerlendirmeler, divanının istinsah edilmesi, ilahilerinin bütün tarikatların repertuarına girmesi, şiirleri hakkında şerhler yazılması, nazireler yapılması gelenekteki Yunus algısının ne şekilde olduğunu göstermektedir. Buna göre Yunus Emre; gelenekte halk arasında dini, dili ile halktan biri olduğunu ifade eden "Bizim Yunus" olarak görülmüştür. Tekke ve edebî çevreler ise bu tanımlamayı daha yüksek seviyede yaparak onu Hak arifi bir derviş hatta bir mürşid, şiirde de bir deha olarak görmüşlerdir. Bu bakışın hem zamansal olarak Yunus'un çağına bugüne göre daha yakın zamanlara ait olması hem Yunus'u tasavvuf düşüncesi ve şiirleri çerçevesinde ele almaları açısından önemlidir. Daha da önemlisi ise asırlar boyunca geniş kitlelerde Yunus'a dair hiçbir olumsuz yargının yer almamasıdır. Bu o kadar ilginç bir duruma tekabül eder ki fikren zıt kişi ya da çevreler bile ona olumlu bakmışlardır. Bu yüzden şimdi ana metinde fazlaca girmediğimiz hayatı, eseri, memleketi, kabri gibi konuları da dâhil ederek "Yunus kimdir?" bu portreyi tarif etmeye çalışalım.

Yunus Emre, 1240-1320 yılları arasında Sakarya havzasında ve Bektaşî velâyetnamesi dikkate alındığından en güçlü ihtimal olarak Sarıköy'de yaşamıştır (Gölpınarlı, 1995: 47). Şiirlerinden muhtemelen Konya'da ilim (medrese) tahsil gördüğü daha sonra Tapduk Emre'ye derviş olduğu anlaşılmaktadır. Bu dergâhta aldığı eğitimimi tamamlayınca da şiirler söylemeye başlamış, irşad göreviyle Anadolu'da pek çok yere gitmiştir. Sosyal bir misyon da üstlenerek önce adeta sosyal psikologluk görevi yaparak Moğol işgali, Babailer İsyanı ve Selçuklu yıkımının doğurduğu travmaların iyileştirilmesinde çok etkin bir rol oynamıştır (Tarhan, 2013: 40). Yine beylikler döneminde onların Osmanlı Beyliği çatısında birleşmelerinde ve böylece Selçuklu yıkımından sonra Osmanlı devletinin kuruluşunda hem bir sosyal rehber hem de devletin kurucu fikrini inşa eden bir isim olduğu görülmektedir (Yetiş, 1996: 503). Yunus, bu son sebepten dolayı ömrünün son 10-15 yılını batıda, Sakarya havzasında geçirmiş olmalıdır. Bu yüzden mezarının olduğu diğer yerlerle seyahatleri sonucunda irtibatlı olsa bile Sarıköy'de vefat ettiği ve kabrinin burada olduğu diğer yerlerdeki kabirlerin makam olduğu yahut başka Yunuslara ait olduğu görülmektedir. Aslında doğru olan onu bir Anadolu şairi olarak görüp asıl kabrini gönüllerimizde aramaktır. Anna Masala'nın dediği gibi, "Onun vücudu bir meçhul Anadolu türbesinde yatar ama ruhu her yerde vardır. Yunus bütün Anadolu'da doğdu ve öldü. Home-rus, Akdeniz'in tek bir adasına bağlanamaz, Yunus Emre tek bir küçük köye bağlanamaz." (Masala, 2002: 36). Yunus'un tefekkür dünyası ise Kur'an ve sünnet merkezlidir. Tasavvuf anlayışı da buna göre şekillenmiştir. Beslendiği en önemli isim, geçmiş dönem itibarıyla Hallac-ı Mansur, İbrahim Ethem, Bâyezîd-i Bistâmî kendi yakın dönemi içerisinde ise İbnü'l-Arabî, Mevlana ve

mürşidi Tapduk Emre'dir. Yine şiirin de adlarını andığı Barak Baba, Saltuk Baba, Ahmed el Rufai, Geyikli Baba, Ahmet Fakih de bu çerçevede anılmaktadır. Bu arada fikren Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş'a da bağlı olduğu söylenebilir. Zira dört kapı, kırk makam anlayışı hem onlarda hem Yunus'ta vardır. Beslenme kaynakları böyle olunca nasıl tek başına şair olarak göremezsek yine tek başına bir fikir insanı, bir felsefeci olarak da göremeyiz. Şiirlerinde felsefenin ele aldığı bütün konulara elbette değinmiştir ama bunlara dair düşünme ve bunları dile getirme biçimi tamamen İslamîdir. Yani o Müslümanca bir duyuş ve düşünüşe sahiptir. Bu yüzden felsefi tarafı onu dıştan benzerlikleri itibariyle panteist, hümanist veya şu veya bu felsefi akıma bağlı biri yapmaz. Bu yüzden onu tekrar söyleyecek olursak Batılı veya vahiy dışı felsefe ve ideolojilere bağlamanın tutarlı bir tarafı yoktur. Mutlaka onun durumunu felsefe kelimesi ile ifade edeceksek bir Anadolu filozofu olarak görmek gerekir.

Yunus'un ikinci kimlik özelliği ise elbette şairliğidir ama şiir, bütün sufilerde olduğu gibi fikirlerini, duygularını açıklamada bir araç hükmünde olduğu için onun yaptığı, gönlüne doğan ilahi ilhamı şiir formunda dile getirmek olmuştur. Ona göre aslı olan şiirin mana tarafıdır. Bu mana ise ilham olarak yaratıcının nidasından gelmektedir. Şiirlerine nefes demesi/denmesi de bu yüzden. Bu şiirlerinin etki gücü de zaten bu tarafıyla ilgilidir. Çünkü nefes dirilticidir, hayat vericidir. Yine bu metinlerin nutk (nutuk) olarak adlandırılması da bunların hâle dair söyleyişler olması ile ilgilidir. Bu arada bu etkilemede onun samimi söyleyişlere sahip olması da bu şiirlerin başka bir özelliğidir. Buna göre bunlar dilden çıkıp kulağa değil gönülden çıkıp gönle ulaşan sözler olmuş, muhatapları da bu sözlerdeki manaya göre değişip dönüşmüşlerdir.

Yunus'a dili itibariyle bakıldığında Türkçeyi çok zengin bir biçimde edebiyat ve tefekkür dili olarak kullandığını görürüz. Türkçeyi bir din dili hâline de getirmiş böylece Anadolu Türk edebiyatının kurucu şairi olmuş biri olarak değerlendirmek gerekir. Fakat onun dil tutumunu sade Türkçeye indirgemek doğru değildir. Şiirlerinden Arapça ve Farsça kelimeler de bir hayli yer tutar. O, dilde halkın dil, kelime bilgisi ve seviyesini dikkate alarak yazmış, başka bir ifadeyle kendi döneminin ve hitap ettiği kesimin dil düzeyine göre yazmıştır. Bunu yaparken Türkçeye kazandırdığı değer ise konuşma dili seviyesindeki dili edebiyat dili, din dili, irfan dili hâline getirmesi olmuştur.

Konu elbette daha da geniş açıdan ele alınabilecek özelliktedir. Dahası söylenen pek çok sözün, görüşün özellikle de onun şiirlerinden hareketle örnekendirilmesi de gerekmektedir. Ama konuyu daha fazla uzatmamak için meseleyi sadece tespit, tenkit ve teklif bağlamında ele almayı tercih ettik. Buna göre söylenebilecek son söz de şu olabilir: Yunus, bir İslam şairidir. Bu dini, derin kavrayışla hem zahir hem batın boyutuyla anlamış ve anlatmış, bu yönüyle millî tarafıyla kendi milletinin, evrensel tarafıyla bütün insanlığın sevdiği bir isim olmuştur. Ona bundan gayrı bir sıfat eklemek Yunus'u anlatmak değil kendi zihnimizde kurguladığımız ve düşüncelerimize referans olarak kullanmak istediğimiz bir Yunus'u ifade eder ki bu da gerçek Yunus portresiyle asla örtüşmez.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet (1994). "Ebussuud", TD-VİA., Ankara.
- Aktaş, Hasan (2014). Yunus Emre Figürleri ve İmajları, Trabzon.
- Alpay, Gönül (1971). "Yunus Emre Hümanizmasının Temelleri", Uluslararası Yunus Emre Semineri, İstanbul.
- Anadol, Cemal (1993). Gönüller Sultanı Yunus Emre, İstanbul.
- Başkal, Zekeriya (2012). "Yunus Emre ile İlgili İngilizce Yayınlar", Türk Edebiyatı, Şubat:450, İstanbul.
- Bayraktar, Levent (2018). Felsefe ve Tasavvuf, Ankara.
- Burckhardt, Titus (1995). İslam Tasavvuf Doktrinine Giriş, İstanbul.
- Ceyhan, Adem (2020). "Yunus Emre Hakkındaki Tarihi Biyografik Kaynaklara Bütüncül Bir Bakış", Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Kırşehir.
- Demir, Remzi (2020). Türk Felsefesinin Doğuşu Yunus Emre, İstanbul.
- Eyüpoğlu, Sabahattin (1985). Yunus Emre, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1941). Yunus ile Aşık Paşa'nın Bâtınlılığı, İstanbul.
- Halman, Talat Sait (1971). "Yunus Emre Hümanizması", Uluslararası Yunus Emre Semineri, İstanbul.
- İsen, Mustafa (1995). Yunus'un Çağdaş Yorumcuları, Ankara.
- Kemikli, Bilal (2015). Yunus Emre, Can Gözüyle Bakan Görür, Ankara.
- Köprülü, M. Fuat (1966). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara.
- Masala, Anna (2002). Türkiye'ye Aşk Mektupları, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2005). Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul.
- Şahin, Haşim (2012). "Yunus Emre'nin Şeyhi Tapduk Emre", Yunus Emre Kitabı, Ankara.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi (2021). Yunus Emre, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1972). Yunus Emre Divanı, İstanbul.
- Toprak Burhan (1960). Yunus Emre Divanı, İstanbul.
- Uçman, Abdullah (2001). Rıza Tevfik'in Tekske ve Halk Edebiyatıyla İlgili Makaleleri, İstanbul.
- Vatandaş Celaledin (1991). Vahiyden Kültüre, İstanbul.
- Yetiş, Kazım (1995). "Türk Romanında Yunus Emre", Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

Haşim Şahin*

Yunus Emre'nin Yetiştirdiği Kültürel İklim

1. Giriş

13. yüzyıl, Selçuklu siyasi gücünün sona erdiği, yerini beyliklerin ve yüzyılın sonunda ise büyük bir medeniyet kuracak olan Osmanlıların aldığı, siyasi, sosyal ve kültürel ortam göz önüne alındığında hayli uzun bir yüzyıldır. Bu yüzyılda bilhassa Moğol istilasının da etkisiyle Orta Asya'dan Anadolu'ya çok sayıda âlim ve mutasavvıf –bir kısmı mensup oldukları aşiretlerle birlikte– göç etmiş, yarımadanın siyasi ve kültürel hayatını derinden etkilemişlerdir. İlk çeyreğinde Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Sultan I. İzzeddin Keykâvus ve Sultan I. Alâeddin Keykubad gibi ihtişamlı hükümdarlar sayesinde ciddi bir kültürel atılımın sağlandığı bu yüzyılda, 1243 yılında kaybedilen Köseadağ Savaşı sonrasında ciddi bir değişim yaşanmış ancak kültürel bütünlük Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evren Nasırüddin Mahmud el-Hoyi, Tapduk Emre, Yunus Emre gibi şahsiyetler eliyle güçlenmeye devam etmiştir.

Bu yüzyıl aynı zamanda Anadolu'da Ekberi düşüncenin ve Vefayıyye tarikatının da yayıldığı bir zaman dilimini oluşturmuştu. Bu sosyal ve kültürel gelişmeler neticesinde Anadolu'nun kültürel iklimi hayli geniş ve zengin bir birikime de ev sahipliği yapmıştı. Evhâdüddin Kirmânî, Bahâeddin Veled, Fahreddin Irakî, Mevlana Celâleddin Rûmî, Ahi Evren, Hacı Bektaş Veli gibi büyük mutasavvıflar bu dönemde fikirleri ve talebeleri vasıtasıyla toplum nizamında önemli yer edinmişlerdi. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykâvus'un hocası Şeyh Mecdüddin İshak, anlayışını sistemleştirilmesiyle bilinen Muhyiddin İbnü'l-Arabî de Türkiye Selçuklu topraklarında etkili olan mutasavvıflar arasındaydı. Bu isimlerden Şeyh Mecdüddin İshak, her iki sultan üzerinde de büyük bir nüfuzla sahip olup I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle I. İzzeddin Keykâvus'un hocalığını yapmıştı. Şeyh Mecdüddin İshak, İzzeddin Keykâvus'a daima yakınlık göstermiş, savaşlarda bile yanından ayrılmamış, fütüvvet teşkilatının yapı-

*Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü

lanması sırasında Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah'a elçi olarak gönderilmişti. Sultan, halife ile arasında elçilik yapmak suretiyle Türkiye Selçuklu topraklarına fütüvvet teşkilatının girişinde büyük pay sahibi olan bu yakın dostunu ödüllendirmek için istediği kişiyi fütüvvete kabul etme yetkisini vermiş, ölümünden sonra bu görev oğlu Sadreddin Konevî'ye tevcih edilmişti.

2. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Anadolu'da Ekberîyye Tesiri

Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'ya gelen sufilerin en tanınmış ve kendisinden sonra tasavvuf tarihinin seyrinde en büyük etkiye sahip olanı hiç şüphesiz Muhyiddin İbnü'l-Arabî idi. Şeyhü'l-Ekber unvanıyla da bilinen Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hatimî, 1165'te Endülüs'ün güney doğusundaki Mürsiye'de varlıklı ve asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, babası ve iki amcasının da devrinin ünlü sufileri olması dolayısıyla çocukluğundan itibaren tasavvuf hayatının içinde büyümüş, daha küçük yaşlarda iken, çevresinde başta İbn Tufeyl, İbn Rüşd, İbn Zühr gibi pek çok ilim erbabını toplamıştı.

İbnü'l-Arabî hayatının büyük bir kısmını seyahat ederek geçirdi, düşüncelerini yaydı ve çok sayıda talebe yetiştirdi. Onun en önemli seyahati Endülüs'e bir daha dönmek üzere 1200 yılın-

da hac niyetiyle çıktığı seferiydi. Bu Selçuklu'dan Osmanlı'ya uzanacak öğretisinin temellerinin atıldığı seyahattir. İlk haccını yaptıktan sonra, Ebu Medyen el-Mağribî'nin yaşadığı Becâye'ye gelen İbnü'l-Arabî, ertesi yıl tekrar yola çıkarak Tunus, Mısır, Kudüs üzerinden Mekke'ye gitti. Burada iki buçuk yıl kaldıktan sonra Bağdat'a, oradan da Musul'a geçti. 1204 yılında Şeyh Mecdüddin İshak ile birlikte Urfa, Diyarbakır, Sivas üzerinden Malatya'ya geldi.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in, oğlu İzzeddin Keykavus'a hoca tayin etmek amacıyla hocası Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırdığı sırada İbnü'l-Arabî de onunla birlikte gelerek bir süre Selçuklu başkentinde yaşadı. Onun Konya'da bulunduğu yıllarda Evhadüddin Kirmânî ile görüştüğü rivayet edilir. Bu süreçte seyahatlerine devam eden İbnü'l-Arabî, sırasıyla Halep, Kudüs, Mısır, Mekke ve Bağdat'a gitti, burada Şeyh Sühreverdî ile görüşüp tekrar Konya'ya döndü. İbnü'l-Arabî'nin Anadolu'ya yerleşme kararı almasında Sultan İzzeddin Keykâvus ile kurduğu dostluğun etkili olduğu anlaşılmaktadır. İbnü'l-Arabî, 1218 yılında yeniden Malatya'ya yerleşti. Bu sırada Mecdüddin İshak öldüğü için onun henüz küçük bir çocuk olan oğlu Sadreddin Konevî'nin himayesini üstlendi.

İbnü'l-Arabî

Selçuklu topraklarında yaşadığı dönemde Anadolu suffiliğine damgasını vuran İbnü'l-Arabî, Mecdüddin İshak'ın da etkisiyle Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinden beri Selçuklu sarayını yakından tanıyordu. Bilhassa, I. İzzeddin Keykâvus ile yakın ilişkiler kurmuştu. Anadolu'ya ikinci gelişinde yeni hükümdar olan İzzeddin Keykavus'u ziyaret etmiş, bu ziyaret genç sultanı çok etkilemişti. Sultan onu bizzat karşılamış, görüşme sırasında İbnü'l-Arabî'ye hayran kalmış, onu en iyi şekilde ağırlamıştı. Rivayete göre, ziyaret sonrasında Sultan, şeyhe yüz bin dirhem değerinde bir konak bağışlamıştı. Sultan, bu görüşme sonrasında bazı konularda onun fikirlerine başvurmuş, tavsiyelerini yerine getirmiş, İbnü'l-Arabî'nin Şam'a gitmesinden sonra da müşkül duruma düştüğü bazı konularda şeyhe mektup yazarak tavsiyeler almıştı.

İbnü'l-Arabî'nin geliştirdiği [varlıkta birlik, tek varlık] düşüncesi hem yaşadığı dönemde hem de günümüze kadar uzanan süreçte büyük yankı uyandırmış, müspet yahut menfi tepkiler almıştır. O, fikrini çalışmalarında temel almış ve bütün fikirlerini onun üzerine bina etmiş, bu fikirler nihayet bir sistem hâline gelmiştir. İbnü'l-Arabî vahdet-i vücudu, kendisini başka her şeyi görmekten uzaklaştırıp tanrının dışındaki her şeyin yokluğunu dile getirmesini sağlayan fena fi'l-Hak [Hak'ta yok olmak] feyzinin bir ürünü olarak kabul ediyordu. Bu nedenle o, varlıkta Allah'tan başka bir şey olmadığını, müşahede çoğalsa bile, hakikatin varlıkta birlik olduğunu ifade etmekteydi. İbnü'l-Arabî'ye göre, vücut gerçekte tektir, başka bir şey yoktur. Bu bağlamda ortaya çıkmış gayb ve gizlenmiş zuhurdan başka bir şey yoktur. Ardından zuhur etmiş, gizlenmiş, ardından zuhur etmiş ve yine gizlenmiştir. Varlık bütün yönleriyle daima ona müteveccihdir. Bütün yönlerden daima ona yönelmiş durumdadır.

Her himmetle daima istenen odur. Aynı şekilde, her dilde daima konuşulan da odur.

İbnü'l-Arabî'nin görüşleri Füsusü'l-Hikem ve el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye olmak üzere yazmış olduğu eserlerin ana temasını oluşturuyordu. Onun temsil ettiği Ekberî düşünce kendisinden sonraki dönemde Anadolu başta olmak üzere bütün İslam dünyasında büyük tesirler uyandırdı. Fikirleri, talebeleri İbn Savdekin (ö. 646/1248), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Afifeddin Tilemsânî vasıtasıyla değişik bölgelerde temsil edildi. Daha sonra bu ekol ikinci kuşaktan Fahrüddin İrâkî (ö. 1289), Sadeddin el-Fergânî (ö. 699/1300), Müeyyedüddin Cendî (ö. 700/1300) tarafından devam ettirildi ve Davud-ı Kayserî (ö. 751-1350) vasıtasıyla Osmanlı topraklarında temsil edildi.

3. Evhâdüddin Kirmânî ve Evhâdiyye Tarikatı

Bu dönemde fikirleriyle Türkiye Selçuklu kültür hayatını etkileyen bir diğer mutasavvıf Şeyh Evhadüddin Hamid b. Ebî'l-Fahr el-Kirmânî idi. İran sınırları içerisindeki Kirman'da doğan Şeyh Kirmânî, 1180 civarında Bağdat'a gitmiş, Hakaniye Medresesinde müderrislik yaptığı sırada tasavvufa meyledip Şeyh Rükneddin Sucasî'ye intisab etmişti. Rükneddin Sucasî, meşhur İmam Gazalî'nin kardeşi olup aşkı ve cezbeyi öne çıkaran bir sufi geleneğini temsil eden Ahmed Gazâlî mektebine bağlı bir sufiydi. Kirmânî de şeyhinden mülhem bu anlayışı benimsedi ve Ahmed Gazâlî gibi semaya düşkün bir mutasavvıf olarak tanındı. Takriben 1204 yılında Anadolu'ya geldi ve İbnü'l-Arabî ile yakın bir dostluk kurdu. Malatya, Sivas ve Konya'ya seyahat etmekle birlikte Anadolu'dan ayrılıncaya kadar hayatını ana hatlarıyla Kayseri'de geçirdi. O da diğer mutasavvıflar gibi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile iyi ilişkiler kurdu.

Evhadüdin Kirmânî, tasavvuf anlayışında, Allah'ın cemal sıfatının tecellilerini varlıkta görmeyi esas alan ve şâhidbâzî denilen tasavvuf meşrebine mensuptu. Taşkın bir mistik mizaca ve cezbeye sahip olduğu için, düşüncesini benimsemiş ve Kalenderîliğe geçmişti. Meşrebinden dolayı başlangıçtan itibaren, bazı tasavvufi çevrelerin ağır eleştirilerine maruz kalan Evhadüddin Kirmânî'nin değer verdiği hususiyetler ölümünden çok sonra kurulan tarikatına da yansdığı üzere, eşyaya ve dış dünyaya bakarak Allah'ı bulmayı amaçlayan afakîlik ve enfüsîlikti. O, Rubailer'inde bu hususu şu şekilde dile getiriyordu:

*Aşk şebnemiyile insanın toprağı gül oldu
Cihanda yüz fitne ve kargaşa hasıl oldu
Aşk neşterinin ucunu ruh damarna vurunca
Bir damla düştü: adı gönül oldu.*

Yaşadığı dönemde, aynı coğrafyada bulunan çok sayıda mutasavvıf ile yakın dostluk kuran, pek çoğunun yetişmesine katkı sağlayan Kirmânî'nin kurduğu Evhadiyye tarikatı, etkisini ilerleyen dönemde de sürdürdü. Tarikat bilhassa Anadolu'daki Türkmen zümreleri tarafından kolayca benimsenmiş, bu meşrep Türkmenlere yeni bir bakış ve düşünüş biçimi kazandırmıştı. Bu da eşyanın yaradılış ve hikmetini öğrenme ve inceleme isteğiydi.

Evhadüddin Kirmânî'nin vefatından iki yıl sonra, İbnü'l-Arabî'nin Şam'da vefat ettiği sene Konya'da bir saltanat değişikliği yaşandı ve Selçuklu tahtına I. Alaeddin Keykubad çıktı. Sultan Keykubad Devri siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan Türkiye Selçuklularının en parlak dönemiydi. Onun kudretli yönetiminin bir uzantısı olarak, Moğol istilası

Evhadüddin Kirmani Türbesi – Konya

önünden kaçarak kendilerine güvenli liman arayan pek çok alim ve mutasavvıf, Selçuklu topraklarına göç etti. Sultan Keykubad, seleflerinin aksine taht mücadelesi olmaksızın devletin başına geçmiş, ona hükümdarlık menşurunu Abbasi halifesi adına Şeyh Şihabeddin Sühreverdî getirmişti. Sultan, saltanatının ilk yıllarından itibaren, bir taraftan Anadolu'da siyasi bütünlüğü sağlamak amacıyla fetihlere girişirken diğer taraftan da Anadolu beyliklerine, Ermenilere, Haçlılara ve Moğol tehdidine karşı tedbirler almaya başlamıştı. İlim ve din adamlarının göçleri, Selçuklu başkenti ve önemli şehirlerinde daha önce İbnü'l-Arabî ve Kirmanî gibi şeyhlerin atmış olduğu temelin üzerinde daha da parlak bir kültür ve irfan hayatının oluşmasına katkı sağlamıştı. Dindar bir kişi olduğu ifade edilen Alaeddin Keykubad, âlim ve mutasavvıflara verdiği destekle kültür ve irfan ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştı. Mevlana'nın babası Bahâeddin Veled de onun iktidarda olduğu dönemde Moğol istilası önünden kaçıp Anadolu'ya gelen sufilerden birisiydi.

4. Baba İlyas Horasanî ve Vefâiyye Tarikatı

1230 yılında yapılan Yassıçemen Savaşı, Harizmşah devletinin yıkılış sürecini hızlandırmış, Moğollar ile Selçuklularını sınır komşusu hâline getirmişti.

Moğol tehdidi, Alaeddin Keykubad'ın güçlü iktidarı ve dengeli siyaseti sayesinde güçlü bir şekilde hissedilmemişti. Ancak onun öldürülmesinden sonra başa geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimi, devleti aralıksız felaketlere sürükledi. Yassıçemen Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Moğol baskısının da etkisiyle Anadolu'ya yoğun bir Türkmen akını başlamıştı. Sayıları her geçen gün daha da artan Türkmen nüfusunu idare etmekten aciz kalan iktidar, Türkmenleri kontrol altında tutabilmek gayesiyle bazı tedbirlere başvurdu. Bu tedbirler çerçevesinde Sultan, Harezm Türkmenlerine karşı çok ağır ceza ve yaptırımlar uygulayınca bu Türkmenler devletin aleyhine hareket etmeye başladılar. Zaten savaş sonrası ortaya çıkan kargaşa döneminde fırsattan istifade ederek yağma hareketine girişmiş gayri memnun bir zümre de vardı. Bu zümreye Türkmenler de eklenince iktidara muhalif büyük bir güç meydana geldi. Baba Resul isimli bir Türkmen babasının önderliğinde toplanan bu gayri memnun zümreler Türkiye Selçukluları için bir daha geri dönülemez bir serüvenin başlangıcı hâline gelecek ve Babailer İsyanı adıyla anılacak bir başkaldırı hareketin başlattılar. Babailer İsyanı Selçuklu yönetimi ile Türkmen şeyhlerinin karşı karşıya gelmesi anlamını da taşıyordu.

Babaîler İsyanı'nın iktisadî, sosyal, ekonomik ve siyasi pek çok nedeni de vardı. İktada arazilerinin beyler tarafından özel mülkiyete dönüştürülmesi ve bu arada ortaya çıkan rant kavgasından halkın etkilenmesi köylü-devlet gerginliğini de beraberinde getirmişti. Anadolu'ya yoğun olarak gelmekte olan Türkmenlerin hayat tarzları da Babaîler İsyanın sebepleri arasındaydı. Yeni yurt bulmak amacıyla bölgeye gelmiş olan Türkmenler, çoğu zaman yer kavgası yüzünden birbirlerine düşüyorlardı. Kavgalarına yerleşik zümreler tarafından aşağılanmaları ve ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri de eklenince kargaşanın önü alınamaz hâle geliyordu.

İsyanın dinsel nedenlerinin başında, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin büyük bir kısmının Müslüman olmakla birlikte hâlen eski inançlarını bünyelerinde barındırıyor olmaları gelmekteydi. Göçlerin başlamasıyla birlikte, 11. asırdan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkmen kitleleri kendi inançlarını en iyi şekilde temsil ettiklerine inandıkları, daha ziyade eski şamanları andıran ve "baba" unvanıyla tanınan din önderleri etrafında odaklaşmışlardı. Göçebe köklerinden tam manasıyla kopmamış ama Müslüman yerleşik dünya ile ilişkileri sürecinde yeni bir dil ve anlatı oluşturmuş "babalar" Türkmen obaları arasında dolaşarak taraftar bulmaya çalışıyorlardı. Göçerlerin yaşadığı yerlerdeki mağaralarda yaşayan bu insanlar, bir zamanların kam ve şifacılarının yerini almışlardı.

Sözü edilen Türkmen babalarının en tanınmışlarından birisi Ebu'l-Bakâ Baba İlyas b. Ali el-Horasanî idi. Moğol istilasının önünden kaçarak Anadolu'ya gelen ve ahalinin "Resul" diye hitap ettiği bu şahıs Amasya yakınlarındaki Çat köyüne yerleşmiş, burada şifacı kimliği ile etrafında çok sayıda taraftar toplamıştı. İbn-i Bibî'nin "gençlik yıllarından

beri adam aldatmaya ve mürit toplamaya meraklı bir şahsiyet" olarak tanımladığı Baba İlyas, aslında Sünni bir kökene sahip Vefâiyye tarikatına mensuptu. Vefâiyye, Şeyh Marzuban ve Şeyh Behlül örneklerinde de görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu topraklarında hayat bulmuş önemli tarikatlardan birisiydi. Dede Garkın isimli bir Türkmen şeyhinin Anadolu'ya gönderdiği halifesi olarak Baba İlyas, Ahmet Yaşar Ocak'a göre, İslamî kimliğinin altında çok derinlerde kalmış tipik bir Şaman olma hüviyetini henüz kaybetmemiş bir Türkmen babasıydı.

Baba İlyas, etrafında toplanan Türkmen zümrelerinin kendisine kutsiyet atfedip peygamber olarak kabul ettikleri bir şahsiyet olması hasebiyle onları kolayca etki altına alabiliyor ve ölümsüz olduğuna inandırabiliyordu. Bu sayede, okuma yazma bilmeyen, gösterişsiz bir hayat yaşayan Türkmen köylülerini kısa sürede etrafında toplamayı başarmıştı. Faaliyetlerini bilhassa Türkmen nüfusunun en yoğun, ekonomik yönden en zayıf ve dini cereyanlar bakımından en karmaşık bölgeler olan Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Yozgat, Adıyaman, Malatya, Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye gibi yerlerde sürdürüyordu.

Müritlerinin sayısının yeterli çoğunluğa ulaştığına kanaat getiren Baba İlyas, isyana en müsait bölgenin Güney Doğu olduğuna karar vererek buradaki müridi Baba İshak vasıtasıyla isyanı başlattı. İsyana kısa sürede Anadolu'nun büyük bölümünü kapladı. İsyana Harezmsah Türkmenleri, Moğol baskısı sonucunda Selçuklu topraklarına yerleşen Türkmenler, maceraperest ve yağmacılar, 'Bozkırlarda göçebe, yarı göçebe hayat süren, Türkmenlerle birlikte bulunan ve eski kam-ozanlara benzeyen babalar' katılmıştı. Baba İshak'ın büyük çoğunluğu Türkmenlerden müteşekkil

ordusu ilk önce Kefersud' u ele geçirdi. İbn-i Bîbî, Baba İshak komutasındaki askerleri şu şekilde betimlemektedir:

"...karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler, arı kümesi gibi kaynayıp uğuldamaya başladılar... Önce eşkıyanın doğduğu, taraftarlarının, adamlarının ve müritlerinin toplandığı o köyü ateşe verdiler. Duman gibi çevreyi ve etrafı sardılar. O melunun emri gereğince davete uyararak arkalarına düşenlere hayat hakkı verdiler. Onu tanımayanları, inkâr edip karşı gelenleri, hiç korkup çekinmeden yok ettiler. İlerledikçe o fitnelerin adamlarının ve askerlerinin kalabalığı artmaya başladı".

Kalabalık isyancı grubu, Kefersud'dan sonra sırasıyla Adıyaman, Gerger ve Kâhta'yı ele geçirdikten sonra Malatya Valisi Muhyiddin Ali Şir'i mağlup ederek Amasya'ya, bu sırada Selçuklu kuvvetleri tarafından kuşatılmış olan Baba İlyas'ın bulunduğu kaleye doğru ilerledi. Baba İlyas, Baba İshak'a iki haberci göndererek Amasya tarafına gelmemesini söylediysede o, yanındaki Türkmenlerin "peygamberlerini esaretten kurtarma hevesiyle geri dönmek istememelerinden dolayı" elçileri dinlemeyip Amasya'ya doğru hareketine devam etti. Baba İshak öncü kuvvetleri vasıtasıyla Sivas'ta Selçuklu ordusunu yenilgiye uğratarak Sivas, Tokat yolundan Amasya'ya doğru ilerledi. İsyancıların ilerleyişi saltanatından endişe duyan sultanı Konya'yı terk ederek Kubadabad sarayına sığınmak zorunda bırakmıştı.

Selçuklu ordusu bir taraftan Baba İshak'ın başını çektiği kalabalık isyancı grubunu karşılamaya hazırlanırken bir taraftan da isyanın sembolü hâline gelen Baba İlyas'ı, Hacı Mübarüziddin Armağanşah kumandasındaki birlikle Amasya Kalesi'nde sıkıştırmayı başardı. Baba İlyas, yanında bulunan müritlerine her ne kadar kendisinin bir peygamber ol-

duğunu ve bu zorlu durumdan herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmaksızın kurtulacaklarını söylediysede saldırı sırasında yaralanması yanındakileri büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Durumdan istifade eden Armağanşah ani bir hücumla Baba İlyas'ı yakaladı, öldürüp cesedini surlara astı. Ancak, bu bile peygamber olarak kabul ettikleri önderlerini kurtarmak için Amasya'ya gelen Baba İshak ve yanındaki isyancı gurubu ikna etmeye yeterli olmamıştı. Kendilerine teslim olmaları çağrısı yapan Armağanşah'ın bu teklifine "şeyhlerinin tanrı katına gittiğini söylemek suretiyle" karşı çıkarak savaşmaya devam etmişler, çetin bir çarpışma neticesinde Hacı Armağanşah'ı öldürmeyi başarmışlardı. Bu şekilde bir anlamda şeyhlerinin intikamını da almış olan isyancılar daha sonra Konya'ya yöneldiler. Hacı Armağanşah'ın ölümü, sultanı yeni tedbirler almaya sevk etmişti. Sultan, komutanlarından Emir Necmeddin'i isyancıları karşılamakla görevlendirdi. Emir Necmeddin, Baba İshak'ı Malya Ovası'nda karşıladı. Frenklerden de destek almış olan Selçuklu ordusu çetin bir savaş sonucunda Baba İshak'ı öldürüp isyancıları dağıtmayı başardı. İsyanın bastırılmasından sonra Baba İ-

Hacı Bektaş-ı Veli

Divanı Kebir-AA

hareketine mensup olduğu bilinen kişiler ülkenin her tarafında sıkı bir takibata uğratıldı.

Selçuklu siyasi idaresini ve ordusunu bu şekilde sıkıntıya sokan ancak dışarıdan yardım alınmak suretiyle bastırılabilen Babaîler İsyanı, Türk-İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu isyan sonucunda siyasi açıdan Selçuklu ordusunun ve idaresinin zayıflığı ortaya çıkmış oldu. Anadolu'ya girmek için fırsat kolaylayan Moğollar isyandan sonra buradaki baskılarını artırarak, üç yıl sonra Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunu bozguna uğrattılar. Türkiye Selçukluları Köseadağ'da aldıkları yenilgi neticesinde siyasi otoritelerini kaybetmiş olsalar da ve Baba İlyas diğer sufilere oranla çok daha farklı bir mutasavvıf portresi çizmiş olsa da Anadolu'da dinî ve kültürel hayat tüm canlılığıyla devam ediyordu. Gölparınlı'nın da belirttiği üzere bir yandan siyasi mücadelelerin getirdiği huzursuzluk ve güvensizlik ortamı, bir yandan Moğol baskısı halkın büyük bir kısmını tarikatlara yöneltmişti. Yukarıda da belirtildiği üzere Mevla-

na Celaleddin-i Rumi, Sadreddin Konevî, Necmüddin Daye, Burhaneddin Kanî, Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk bu dönemde halkın yoğun olarak ilgi gösterdiği sufilerdi.

5. Mevlana Celâleddin-i Rûmî ve Mevlevîye Tarikati

Düşünceleri ve yaşam tarzıyla gerek yaşadığı zaman diliminde gerekse sonraki dönemde kurulan beylikler ve Osmanlı sahasında etkisi en fazla hissedilen büyük mutasavvıf Mevlana Celaleddin-i Rûmî, 30 Eylül 1207'de Belh'te doğdu. Sultan'ül-Ulema unvanıyla tanınan babası Bahaüddin Veled, Hatiboğulları adı verilen soylu bir sülaleye mensuptu. Bahaüddin Veled, Mevlana üç yaşındayken, Moğol baskısı nedeniyle Belh'ten Nişabur'a göç etti. Meşhur mutasavvıf Feridüddin Attar'ın bu yolculuk esnasında rastladığı çocuk Mevlana'ya İlahi-nâme isimli eserini ithaf ettiği rivayet edilir. Nişabur üzerinden Bağdat'a gelen Bahaeddin Veled, burada Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî ile görüşükten sonra Kûfe yoluyla Mekke ve Medine'ye giderek haccını eda etti.

Ardından Şam-Halep-Malatya yoluyla Erzincan'a, oradan da Malatya'ya geldi. Bu sırada on sekiz yaşına giren Mevlana, Malatya'da Gevher Hatun'la evlendi. Aile daha sonra mutasavvıflara karşı cömert tavrıyla tanınan Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya yerleşti.

Asıl ününü babasının ölümünden sonra elde eden Mevlana, üç yaşından yirmi yaşına kadar babasının himayesinde yetişti. Bahaeddin Veled, oğluna tasavvufi konuda dersler veriyordu. Babasının ölümü üzerine Konya'da bulunan bir diğer önemli mutasavvıf Seyyid Burhannedin Muhakkık-ı Tirmizî, Mevlana'nın

hocalığını üstlendi. Dokuz yıl süren eğitim sonrasında hocasının vefatı üzerine beş yıl yalnız kalan Mevlana, 1244 yılında Şems-i Tebrizî ile tanıştı. Şems, Mevlana'nın hayatında çok önemli bir yere sahip oldu. Tebriz'de sepet ve zembil dokuyan, "velilikte ve kalb sırrını bilmede zamanın bir tanesi" Ebû Bekir Seleba'f'ın müridi olan Şems, seyr ü sulûkunu tamamladıktan sonra vecd ve heyecanını paylaşabileceği bir dost aramış, tüccar kılığına girerek diyar diyar dolaştığı hâlde bir türlü aradığı muhabbet ehli zâtı bulamamıştı. Şam'a uğradığında görüştüğü Evhadüddîn Kirmânî'nin tavsiyesi üzerine Konya'ya gelerek Şekerciler Hanı'nda Mevlana ile buluştu.

Mevlana'nın Şems ile buluşması aralarında tarifsiz bir muhabbet meydana getirmişti. Günden güne artan dostluk Mevlana'nın Şems ile sohbet etmek haricinde her türlü faaliyeti bırakması, bu arada talebelerini de ihmal etmesiyle sonuçlandı. Bu süreçte gelişen olayları Eflâkî detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Mevlana, Şems ile tanıştıktan sonra lalî sarığını sardı, hindibârî feracesini giydi, şiire, semaha ve Şems'in sohbetlerine devam etmeye başladı. Mevlana bu süreçte yaşadığı duyguları: "Ben bir memleketin zâhidi ve bir minberin vâizi idim: Gönlümün kazası beni, sana ellerimi çırpıp gelen bir aşık yaptı" dizeleleriyle dile getirmektedir. Mevlana'nın sürekli Şems ile vakit geçirmesi talebeleri tarafından pek hoş karşılanmamıştı. Buna bazı dedikodular da eklenince Şems Konya'dan ayrıldı. Ancak onun gidişi Mevlana'yı bir hayli üzünce oğlu Sultan Veled, Şam'a giderek Şems'i buldu, meydana gelen olaylar için af dileyerek tekrar Konya'ya gelmeye ikna etti. Mevlana ile Şems arasındaki yakın dostluk ve sohbet tekrar başladı. Ancak, dedikodular tekrar başlayınca Şems bir daha görünmemek üzere ortadan kayboldu. Eflâkî, Şems'in Mevlana ile yaklaşmasını çekemeyenler tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır.

Şems'in bir kez daha kaybolması Mevlana'yı derinden etkiledi. O, hayatının bundan sonraki kısmını Şems'in müridi Selahaddin Zerkûbî ile muhabbet ederek geçirmeye başladı. Ümmî bir zat olan Selahaddin Zerkûbî, aşırı derecede riyazete düşkündü. Mevlana'nın Selahaddin ile dostluğu on yıl boyunca devam etti. A. Schimmel, bu dostluğun akrabalığa dönüşmesi için Selahaddin'in kızının Sultan Veled ile nikâhlandığını yazmaktadır. Selahaddin'in ölümünden sonra Mevlana, bu kez talebesi Çelebi Hüsameddin ile sohbetlere devam etti. Bu arada meşhur Mesnevî'sini yazdı. Mesnevî'nin bitimiy-

le iyice yorgun düşen Mevlana, hararet hastalığının pençesine yakalanarak 12 Aralık 1273'te vefat etti.

Moğol istilası sonrasında Anadolu'nun siyasi açıdan son derece istikrarsız olduğu bir dönemde yaşayan Mevlana, gerek yaşam tarzı ve gerekse fikirleri sayesinde toplumun nabzını tutmuş, verdiği eserleriyle kültür hayatının gelişmesine hizmet etmiş; irfan, tahakkuk, aşk ve cezbenin ön planda olduğu bir tasavvuf anlayışını benimsemişti. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Mevlana'nın yaşadığı dönemde Anadolu'da üç farklı anlayış mevcuttu. Bunlardan ilki, Muhyiddin Arabî ve talebesi Afifeddin Tilemsânî tarafından Anadolu'ya taşınan İspanya ve Kuzey Afrika ekolüydü. İkinci anlayış Orta Doğu, yani Mısır, Suriye ve Irak yoluyla gelmişti. Bu bölge birbirinden çok farklı Sühreverdilik, Cavlakilik, Vefailik gibi tasavvuf akımlarının çıkış bölgesiydi. Üçüncü ve son anlayış ise, Orta Asya ve Azerbaycan bölgesinden gelen tasavvuf anlayışı olup Kübrevilik, Haydarîlik, Melâmetîlik ve Yesevîlik tarikatları bu bölgeden Anadolu'ya gelmişti. Bu anlayışlardan İspanya ve Kuzey Afrika mektebi ahlakçı, Irak anlayışı zühdçü, Türkistan ve İran mektebi ise cezbeci bir yapıya sahipti. Mevlana, sözü edilen bu anlayışların hemen hepsini yaşadığında uygulamakla beraber, Sadreddin Konevî'nin de etkisiyle en fazla İbnü'l-Arabî tarafından ortaya konulan anlayışını benimsemişti. Mevlana, insanın Allah'ın yeryüzündeki tecellisi olduğuna inanmış, Sadreddin Konevî ile sohbetlerinde bu konu üzerinde durmuştu. Mevlana'yı anlayışından sonra en fazla etkileyen ikinci anlayış Necmeddin Kübra'ya ilâfe edilen Kübrevîye tarikatının Anadolu'ya getirmiş olduğu zühd anlayışıydı. Zühd anlayışının Anadolu'daki temsilcileri, 1221 tarihinde Moğollar tarafından öldürülen Necmüddin Kübra'nın talebeleri olan Sadeddin-i Hamevî, Sey-

feddin Beharzî, Baba Kemal Hocendî idi. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled ve hocası Seyyid Burhaneddin Muhakkık ile ünlü mutasavvıf Necmüddin Dâye de bu anlayışa mensuptu.

Mevlana, Şems vasıtasıyla Melâmetîlik ve Kalenderîlik anlayışını da benimsemişti. Şems'in insanlara tepeden bakan, dünya malını önemsemeyen tavırlarının Mevlana'yı oldukça etkilediği anlaşılmaktadır. O ayrıca, bu meşrebi benimseyen Cavlâkîliğin kurucusu Şeyh Cemâleddin Sâvî'nin halifelerinden Ebubekir Niksârî ve Haydarî şeyhlerinden Hacı Mübarek Haydarî ile yakın dostluk ilişkileri kurmuştu.

Mevlana, Anadolu'nun siyasi ve ekonomik olarak çöküntü içerisinde olduğu böylesi karışık bir dönemde Moğollar ile Selçukluların arasında bir barış ortamı oluşturmaya çalışmıştı. Eflâkî'ye inanamak gerekirse İlhanlı Hükümdarı Hülagü, Mevlana'nın hürmetine Konya'yı işgalden vazgeçmiş, böylece Selçuklu başkenti yağmalanmaktan kurtulmuştu. Gerçekten de Mevlana'nın Moğollarla arasını daima iyi tuttuğu, sohbet ortamında Moğolların putperestliği söz konusu edildiği zaman buna karşı çıkarak onların putperest olmadıklarını söylediği bilinmektedir. Mikail Bayram, Moğollara karşı bu uzlaşmacı tutumu dolayısıyla Mevlana'yı Moğol ajanı olmakla itham etmiştir. Mevlana'nın her şart altında barış isteyen, insanlar arasında dostluk bağlarını kuvvetlendirmeye çalışan karakteri onun Moğollara karşı olan tavrını çok daha güzel ifade etmektedir. Nitekim Mevlana'nın pek çok Türkmen beyi tarafından ziyaret edildiği, onlara ihsanlarda bulunduğu da bilinmektedir. Bu durum göz önüne alındığında Moğol kumandanlarıyla görüştüğü için Mevlana'yı Moğol ajanı olarak nitelendirmek çok sert ve gerek-siz bir yorum olsa gerektir.

Mevlana'nın tesirleri oğlu Sultan Veled ve torunları vasıtasıyla ölümünden sonra da devam etti. Sultan Veled'in bir tarikat hâline dönüştürdüğü Mevlevîlik gerek Anadolu beylikleri ve gerekse -geç dönemde de olsa- Osmanlı topraklarında yayılma imkânı buldu. Bilhassa tarikatın üçüncü şeyhi olarak kabul edilen Ulu Arif Çelebi devrinde Mevlevîlik geniş bir sahayı etkisi altına aldı. Anadolu Beylikleri hâkimiyetinde, Kütahya, Manisa ve Afyonkarahisar başta olmak üzere geniş bir alana yayıldı. Mevlana, yazdığı Mesnevî ve Divân-ı Kebir, Rubailer, Fihî Ma Fih, Mecâlis-i Sab'a gibi eserleri vasıtasıyla derin tesirler bırakmıştı.

6. Sadreddin-i Konevî ve Anadolu'da Ekberîyye'nin Yayılması

Mevlana ile aynı dönemde Türkiye Selçuklu topraklarında faaliyet gösteren bir diğer mutasavvıf Sadreddin Konevî idi. Küçük yaşta iken babasının ölümü üzerine İbnü'l-Arabî'nin himayesinde yetişen Konevî, ilerleyen dönemde düşüncesinin en büyük temsilcilerinden birisi oldu. Sadreddin Konevî gerek fikirleri gerekse yetiştirdiği talebeleri vasıtasıyla Türkiye Selçuklu Dönemi Konya'sında önemli bir konum elde etti. Abdurrahman Câmî, onun, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücuda dair görüş ve sözlerini akla ve şer'a uygun gelecek şekilde şeyhinin maksadını iyice anlamış olarak güzelce yorumladığını yazmaktadır. İşte bu nedenle olsa gerek, Konevî'nin kaleme aldığı eserler, Ekberî irfanının esaslarını tavzih ve tarif etmeye yöneliktir. Bu eserler, İbnü'l-Arabî ekolünün takipçileri üzerinde o kadar derin izler bırakmıştır ki, Sadreddin Konevî, İslam âleminin doğusunda İbnü'l-Arabî'nin en büyük temsilcisi kabul edilmiştir. Konevî, İbnü'l-Arabî irfanına sadece bir şekil ve belirgin bir çerçeve vermekle kalmamış, vahdet-i vücud tabiriyle şöhret bulmasını ve fikirlerinin talebeleri vasıtasıyla İran ve Türkiye'de yayılmasını da sağlamıştır.

Sadreddin Konevî'nin Anadolu sahasındaki en önemli halifesi Fahreddin Irakî idi. 1213 yılında Hemedan'da doğan Irakî, iyi bir eğitim gördükten sonra Hemedan'daki Şehristan Medresesinde ders vermeye başlamıştı. Medresede ders verdiği bir gün, Kalenderlerden bir cemaat Hemedan'a uğradığında, Fahreddin-i Irakî, bunların arasındaki aşk meşrebi fazla olan yakışıklı bir çocuğa ilgi duyarak, sarığını cübbesini bırakıp bu Kalenderlerin peşine düştü. Uzun müddet bu Kalenderlerle birlikte dolaştı. Hindistan'daki Multan kasabasına giderek Şeyh Bahaeddin Zekeriyaya Moltanî'ye intisab etti. Şeyhine yirmi beş yıl hizmet ettikten sonra onun kızıyla evlendi. Şeyhinin ölümü üzerine Multan'dan ayrılarak Anadolu'ya geldi ve Sadreddin Konevî'nin hizmetine girdi. Irakî'nin Anadolu'da ve daha sonra göç ettiği Mısır'da devlet ricali ile yakın dostluk kurduğu anlaşılmaktadır. Konya'da bulunduğu dönemde meşhur Selçuklu veziri Muîneddin Pervâne ile yakın bir dostluk kurmuştu. Muineddin Pervâne'nin Konya'da bulunduğu müddetçe onu koruması, intisâb etmesi, daha sonra da Tokat'ta bir zaviye yaptırarak buraya yerleşmeye ikna etmesi bu dostluğun en belirgin göstergesidir.

Fahreddin Irakî, Muîneddin Pervâne'nin Moğollar tarafından idam edilmesinden sonra Mısır'a göç etti. Sultan Baybars'la iyi ilişkiler kurdu ve kendisine sultan tarafından "Şeyhuş-Şüyuh" unvanı verildi. Ömrünün sonlarına doğru Şam'a giderek burada vefat etti. Fahreddin Irakî, Ekberî felsefesinin en büyük temsilcilerinden birisiydi. Sadreddin Konevî'den aldığı bu neşveyi, İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'inden ilham alarak yazdığı Lemâat adlı eserinde işlemişti.

7. Yunus Emre

Sözünü ettiğimiz bu dönemin en önemli mutasavvıflarından birisi de hiç şüp-

hesiz Yunus Emre idi. 1241-1321 yılları arasında yaşadığı genel olarak kabul gören Yunus Emre'nin hayatına dair bilgiler yok denecek kadar az olmakla birlikte, günümüze ulaşan iki eseri olan Divân ve Risâletü'n-Nushiye, bu büyük mutasavvıfın düşünce dünyasını ve etkilerini anlamak bakımından son derece önemlidir. O, Anadolu'da doğup büyüyen, manevi terbiyesini şeyhi Tapduk Emre'nin yanında yine bu topraklarda alan bir mutasavvıf olmakla birlikte Türkçe konuşan coğrafyalara seyahat etmiş, Türkçenin 13.-14. yüzyılda en güçlü temsilcilerinden birisi olmuştur. İşte bu sebeple o, Türkçe konuşan coğrafyalarda da geniş bir kabul görmüştür. Bugün Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde kendisine izafe edilen çok sayıda mezarın bulunmasının nedeni de bu kabul ile ilgili olsa gerektir. Bir şiirinde geçen "Gezdim Urum'u Şam'ı, Yukarı İller'i kamu" ifadesi onun Anadolu, Suriye ve Azerbaycan coğrafyasındaki Türkçe konuşan toplulukları arasında dolaştığını ortaya koymaktadır.

Yunus Emre, yaşadığı dönemden itibaren ilgi gören, sevilen bir kişilik olmuştur. İslam geleneğinin içerisinden gelen bir mutasavvıf olarak o hem yaşadığı dönemde hem de günümüze kadar uzanan süreçte Anadolu irfanının en güçlü temsilcilerinden birisi olma özelliğine de sahiptir. Osmanlı Devleti'nin farklı dönemlerinde beyitlerinin şerh edilmesi, dergâhlarda okunması, eserlerinin farklı nüshalarının mevcudiyeti, Allah sevgisi, insan sevgisi Yunus Emre'nin çok geniş kitleler tarafından sevilip kâbul edildiğinin en somut ifadesidir. O, Anadolu'nun Moğol istilasına uğradığı dönemde çaresizlik ve ümitsizlik hissine kapılan insanlara umut olmuş, samimiyeti, teslimiyeti, ilahi aşkı, insan sevgisini, kendini bilmeyi, hakikati aramayı, geçici dünyayı sorgulamayı, sahte dindarlarla mücadele etmeyi, Allah rızasına ulaşmanın ancak gönüller fethetmekle

mümkün olabileceğini anlatmıştır. “Gönül Çalab’ın tahtı, Çalab gönüle baktı”; “Ey Hoca! İstersen var bin Hacca/ Hepisinden eyice bir gönüle girmektir” dizeleri onun bu konuya yaklaşımını ortaya koyan çok sayıda örnekten sadece ikisidir. Dizelerinde açıkça dile getirdiği bu hususlar, onun Anadolu irfanı olarak takdim edilen düşünce sisteminin merkezi konumunda yer alan isimlerden birisi olmasını sağlamıştır.

Yunus Emre şiirlerinde gayet basit, sade bir Türkçe kullanmıştı. Bu yönüyle o, Oğuz Türkçesinin en önemli isimlerinden birisi olma özelliğine de sahipti. Onun bu derece basit ve anlaşılır bir dil kullanması biraz da içerisinde yetiştiği kültür ile de ilgilidir. Divan ve Risâletü’n-Nushiyye’yi dikkatli bir şekilde okuduğumuzda o sade ve yalın, herkesin anlayabileceği dilin ardında çok derin tasavvufi manalar ve metaforlar içeren bir dünyaya sahip olduğu da görülmektedir. Bu da Yunus Emre’nin de aslında Ahmet Yesevi gibi çok iyi bir eğitim gördüğü, devrindeki dini ilimlere son derece vakıf ve geniş bir kültürel birikime sahip olduğu hâlde muhatabı olan kitlenin diline indirgeyen bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Onun bu tavrı Somuncu Baba’nın Bursa Ulu Cami’nin açılışında Fatıha Suresi’nin farklı kesimlerin anlayacağı şekilde yedi farklı şerhini yapması gibi, dizelerinden bazılarını sadece tasavvuf ehlinin kavrayabileceği, güçlü bir düşüncesini ortaya koyan bir anlayışla söylediğini düşündürmektedir.

8. Sonuç

Kısaca ifade etmek gerekirse Yunus Emre’nin hayatı, insanoğlunun çileli ömrünün kısa bir özeti gibidir. O, gerek Anadolu’da gerekse İslam dünyasının bütününde ciddi siyasi ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir dönemi temsil eder. Anadolu onun doğduğu senede büyük bir isyana sahne olmuş, o daha üç yaşında iken Moğol istilası başla-

mıştı. Onun gençlik yıllarında Selçukular tarih sahnesinden çekilmişlerdi. Kudüs yeniden ele geçirilmiş olsa da Orta Doğu’da hâlen Haçlılar hüküm sürmekteydi. Bizans Devleti’nin Anadolu’daki ağırlığı günden güne daha fazla hissediliyordu. Anadolu’nun muhtelif yerlerinde görev yapan Türkmen beylerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri çok başlılığın yanı sıra ciddi bir güvensizlik ortamı da meydana getirmişti. İşte bu karmaşa ortamının içerisinde Yunus Emre dünyanın geçiciliğini, Allah sevgisini ve hakikate ulaşmanın insanların gönüllerine hitap etmekle mümkün olabileceğini ısrarla dile getirdi. Allah rızasını kazanmanın erdemlerin en üstünü olduğunu, gerçek ilmin insanın kendisini bilmesi, tanınması, varlık gayesinin farkına varması, dünyaya insanların gösteriş için değil tevazu için geldiklerini, insanı sevmenin, insanlara yardım etmenin, yardımlaşma, dayanışma ve kardeşliğin, bütün yaratılanlara bir gözle bakmanın yüce yaratıcı nezdinde en büyük yakınlaşma vesilesi olduğunu tekraren dile getirdi. “Gönül Çalab’ın tahtı, Çalab gönüle baktı / İki Cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise”; “Sevelim, sevillelim dünya kimseye kalmaz”, “Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için, dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim” dizeleri onun bu düşüncelerinin belki günümüzde de çoğumuzun unuttuğu, aslında hiç hatırımızdan çıkarmamız gereken başlıca mutluluk reçetelerimizdi.

Kirsehir Anı Evran Külliyesi - AA

Erdoğan Boz*

Yunus Emre'de Betili Dil

1. Giriş

Yunus Emre'nin eserlerinin dili üzerine yapılan çalışmalar başlıca iki başlık altında ele alınabilir:

- Dil bilgisi incelemeleri
- Betili dil incelemeleri

Bunlardan ilki üzerine yazılmış birçok bilimsel makale ve lisansüstü tezler vardır. Dil bilgisinin alt başlıklarında; ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi konularında ayrıntılı bir şekilde çalışılmış yayınlarla karşılaşmak elbette mümkündür. Bununla birlikte Risâletü'n-Nushiyye ve Divan'ın söz varlığı da çalışılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli eserleri olan Risâletü'n-Nushiyye ve Divan'da devrin dil özelliklerinin yanı sıra Eski Doğu Oğuz Türkçesinin de kimi izleri görülür. Her iki eser de her hâliyle dil araştırmacıları için verimli bir kaynaktır. Bu eserlerin dili üzerine yapılan dil bilimsel çalışmalar dün ve bugün olduğu gibi yarın da devam edecektir.

Biz bu yazımızda Risâletü'n-Nushiyye üzerinde "betili dil incelemesi" yapacağız. Yunus Emre'nin Divan'a göre daha az

bilinen ve daha az işlenen eseri Risâletü'n-Nushiyye, bir öğüt kitabıdır. Bu kitap, toplam 562 beyitlik mesnevi türünde yazılmış ve kendi içinde bölümlere ayrılmış uzun bir şiiirdir. Yunus Emre, eserini giriş bölümü hariç olmak üzere altı bölümde işlemiştir. Her bir bölümde ayrı bir konu vardır. O, konuları işlerken canlı bir dil kullanmıştır. Devrin sosyal yaşantısına uygun olarak ele aldığı kavramları (Ör. akıl, iman, öfke, cimrilik vs.) çoğu zaman bir savaş manzarası içinde vermektedir. Yer yer çeşitli semboller ve mecazlar kullanılarak yapılan bu anlatımdan yola çıkarak Risâletü'n-Nushiyye'nin alegorik bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Hemen her bölümün işlenişinde uygulanan senaryo şöyledir: Nefsin kötü arzularını içeren bir kavram (huy) ele alınır, önce bunun insana verdiği maddî ve manevî zarardan uzun uzun bahsedilir. Bunu yaparken mecazlara, sembollere, hayattan canlı hikâyelere başvurulur ve kimi zaman da tarihsel örnekler yer verilir. Sonra "akıl" sahneye çıkar ve bu kötü huylardan kurtulmanın reçetesini verir, bu bir tür panzehirdir. Ruhun gü-

*Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

zelliklerini yansıtan bu kavram da uzun uzadıya anlatılır. Mücadelenin sonunda iyi ve güzel huylar galip gelir ve insan huzura kavuşur.

Risâletü'n-Nushiyye'yi oluşturan bölümleri şöyle sıralayabiliriz:

Giriş (1–13. beyitler arası ve XXIX satırlık mensur kısım)

Bu bölüm, 13 beyit ve takiben XXIX satırlık mensur bir kısımdan oluşur. İlk 13 beyitte, önce Hz. Allah'ın Hz. Adem'i yaratışı tasvir edilmektedir.

Bu beyitlerden sonra gelen XXIX satırlık mensur kısımda; fi-tarifi'l-akl "Aklın tarifi üzerine" başlığı ile "akıl, iman, cennet, cehennem ve anasır-ı erbaa" üzerinde durulmaktadır.

i. Nefis (açgözlülük) ve ruh (gönül zenginliği) (14–82. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak insana hâkim olan iki güçten; ruh ve nefisten bahsedilir. Ruh, insanları güzele, iyiye ve doğruya çağırırken nefis ise çirkine, kötüye ve yanlışla yönelmektedir.

ii. Kendini beğenme ve alçak gönüllülük (83–180. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak kendini beğenme (kibr) ve alçak gönüllülüğün (alçaklık-tevazu) bahsedilir. Kendini beğenme, dağ başlarında yol kesen kötü biri; gönül zenginliği ise su gibi saf ve iyi biri olarak verilir.

Kendini beğenmenin ne kadar kötü bir huy olduğu hatta insanı imansız edebileceğine ve bu karaktere sahip olanların kendilerinden başka kimseye değer vermediklerine dikkat çekilir,

iii. Öfke ve sabır (181–268. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak öfke (buşu) ve sabırdan bahsedilir. Başta, öfke uzun uzun anlatıldıktan sonra ondan kurtulmanın çaresi olarak sabır tavsiye edilir.

Öfke, insana hâkim iki güçten biri olan nefsin kötülüklerindedir. Donanımlı bir asker gibi tasvir edilen öfkenin, neleri yakıp yıktığı, kimleri öldürdüğü ve kimse- nin onun karşısında durmadığı anlatılır.

iv. Sabır (269–302. beyitler arası)

Bu bölüm önceki bölümün devamı niteliğindedir. Burada da uzun uzun sabrın faziletleri konu edilir ve sabır kahramanı Hz. Yusuf'tan bahsedilir.

v. Kıskançlık-cimrilik ve cömertlik (303–438. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak kıskançlık (hased) ve cimrilikten (buhl) bahsedilir. Bu iki kötü huydan kurtulmanın ancak cömertlik ile olacağı belirtilir.

Kıskanç kişinin hem kendine hem de etrafına zarar verdiğine ve özellikle başkasına kuyu kazarken bu kuyuya kendisinin düştüğüne dikkat çekilir.

vi. Dedikodu-iftira ve doğruluk ve akıl (439–562. beyitler arası)

Bu bölümde genel olarak dedikodu (gıybet) ve doğruluktan bahsedilir. Öncelikle insanların dedikodu ve iftirayı dikkatten kaçırarak sıradanlaştırdıkları ancak bunun sonunun hiç iyi olmayacağı belirtilir (bk. Boz, 2017).

Betili (figüratif) dil hem gündelik dilde hem de edebî dilde sıklıkla karşılaştığımız bir üsluptur. Yazar ve şairler betili dilin imkânlarını kullanarak okuyucu üzerinde derin bir etki bırakmayı amaçlarlar. Okuyucuyu özellikle kendi hayal dünyalarına çekebilmek için bu etkili yolu sık sık kullanırlar. Özellikle şiir dili, betili dildir diyebiliriz.

Betili dil için yapılan sınıflandırmalarda (bk. Sönmez, 2008; Oğuz, 2018; Yayla- gül Üstünel, 2020) bir birlik yoksa da biz en sık kullanılan başlıkları bir araya getirmeye çalıştık.

2. Risâletü'n-Nushiyye'de Betili Dil Örnekleri

I. Benzetmeler

Saraç'a göre benzetme; aralarında bir ya da birden fazla benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir (2013). Benzetme, Risâletü'n-Nushiyye (RN)'de en çok başvurulan betili dil öğelerinden biridir. Aşağıda belli başlı benzetme örneklerine yer verilmiştir:

‘ aẓīm cihāndurur gōñül cihānı
seni izleriseñ bulasın anı

Gönül dünyası, büyük bir âlemdir; sen kendine bakarsan onu bulursun.

Yukarıdaki beyitte gönül, cihana benzetilmiştir. Gönül dünyalar kadar geniştir ve içinde birçok şeyi barındırır. Gönül-dünya benzetmesi, insanın aslında evrenin küçük bir numunesi olması ile özdeş bir durumdur.

kılıçlar kanlıdur erleri gâzî
uçar kuşlar gibi atları tâzî

Kılıçları kanlı, erleri savaşçı; uçan kuşlar gibi atları hızlıdır.

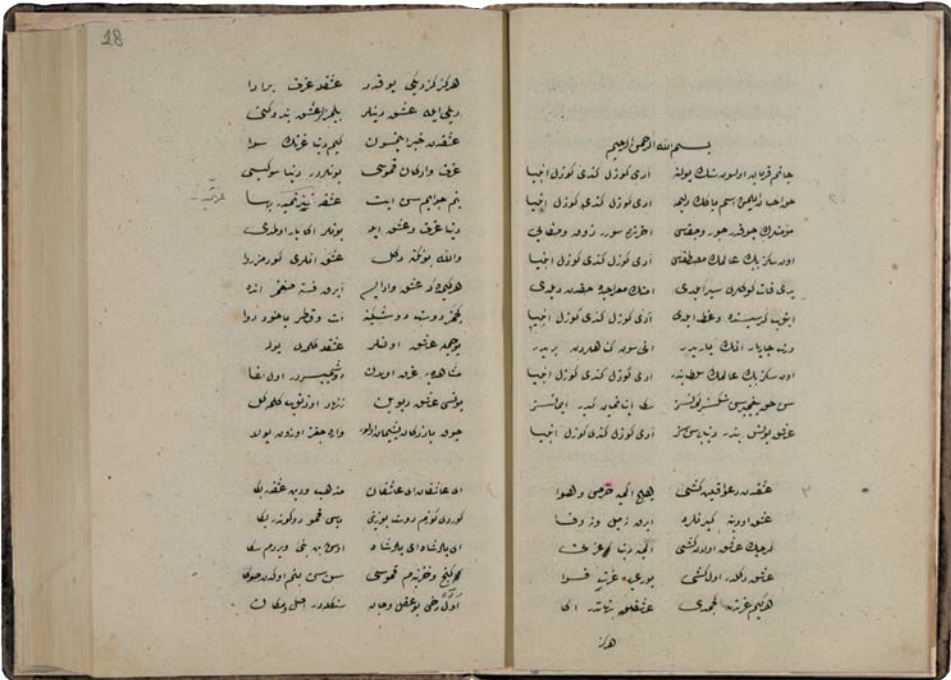
Yunus Emre bu beyitte atları, uçan kuşlara benzetmiştir. Kuşlar doğal olarak atlardan hızlıdır. Bu benzetmede, benzetmenin dört ögesi de bulunmaktadır.

kibir geldi seni bulatdı gıtdi
ecel atı segirdür irdi yetdi
Kendini beğenme geldi, senin kafanı karıştırdı ve gitti; (bu arada) ölüm atı koşturuyor, yetişti yetişecek.

Yukarıdaki beyitte ecel, ata benzetilmiştir. Ölüm at gibi hızlıdır ve insan ondan kaçıp uzaklaşamaz. Şairin ecel-at benzetmesi o günkü yaşam için çok doğal bir benzetmedir.

niçe kibr ü hevâ uşada seni
ölüm evreni bir gün yuda seni
Kendini beğenme ve nefsin arzusu seni ne zamana kadar mahvedecek? Ölüm canavarı bir gün seni yutacak!

Yunus Emre bu beyitte eceli, canavara (ejderha) benzetmiştir. Önceki beyitte hızı bakımından ata benzetilen ölüm,

bu sefer acımasızlığı açısından canavara benzetilmiştir. Aslına bakılırsa canavar veya ejderha denilen bir yaratık yoktur, bir anlatı ögesi olarak hayali yaratıktır. Böyle olduğu için ayrıca ölüm gibi gizem yüklüdür.

hünerüme benüm kim birikiser
yağod ecel evine kim giriser
Benim becerime kim sahiptir ya da (benim gibi) ölüm evine kim girebilir?

Yukarıdaki beyitte ecel, eve benzetilmiştir. Önceki beyitlerde ata ve canavara benzetilen ölüm, bu kez bir eve benzetilmiştir. Ancak bu ev, herkesin girmek ve barınmak isteyebileceği bir ev değildir. Ölüm evine girebilmek demek, herhangi bir şey için ölümü göze almak anlamına gelir.

çıkageldi şabır aña oloğdem
şanasın buşuyı ibrahim edhem
Sabır o anda oraya çıkageldi; baksanız, öfke İbrahim Ethem (gibi evliya) olmuş. Yunus Emre bu beyitte buşuyu (öfke), İbrahim Edhem'e benzetmiştir. Her

önüne geleni kasıp kavuran ve her türlü kötülüğe sebep olan buşu, burada sabır karşısında mağlup olunca tam tersi bir karaktere bürünmüştür, İbrahim Edhem gibi bir evliya olmuştur artık.

der eyle gözleri yukarı bakar
yeñilmez gözyaşı sel gibi akar
Böyle söyleyerek gözleri yukarı bakar; engelleyemediği gözyaşları sel gibi akar.

Yukarıdaki beyitte gözyaşı, sele benzetilmiştir. Sel, önüne geçilmesi güç bir doğa olayıdır. Bir şekilde başlamışsa artık onu durdurmanın imkânı yoktur. Gözyaşı da bir kere başladı mı sel gibi akar, insan kendini tutamaz.

ğased odı anuñçün yağdı anı
yörürken şağ esen döküldi kıanı
Bundan dolayı kıskançlık ateşi onu yaktı (bitirdi); sağ salim yaşarken canına kıyıldı (çok ıstırap çekti).

Yunus Emre bu beyitte hasedi (kıskançlık), ateşe benzetmiştir. Ateş yakıcı ve yıkıcı bir özelliğe sahiptir. Hasetlik de

ateş gibidir, en başta sahibini madden ve manen yıpratmış gibi, toplum için de çok tehlikeli bir manevi hastalıktır.

II. İstiareler (Metafor)

Saraç'a göre teşbihin iki temel öğesinden benzeyen ve kendisine benzetilenden birinin doğrudan ya da dolaylı olarak söylenerek diğer ögenin kastedilmesine istiare denir (2013). Literatürde istiare, metafor ve eğretileme arasındaki farklılık ve benzerliklere ilişkin birçok tartışma vardır. Bu yazıda bu tartışmaya girilmeyecektir (bk. Demir- Karakaş Yıldırım 2019). İstiare, RN'de benzetmede olduğu gibi en çok başvurulan betili dil öğelerinden biridir. Aşağıda belli başlı istiare örneklerine yer verilmiştir:

çü şāhuñ hīkmeti aḳdemdenidi
bu birkaç söze şerh ādemdenidi
Hiz. Allah'ın hikmeti ezelden (ebede) olduğu için şu birkaç sözün (buraya kadar olan kısmın) açıklaması Hiz. Adem üzerineydi.

Yunus Emre bu beyitte Hz. Allah'ı şaha benzetmiştir. Şah yönetici, hükmedici vb. otoriter özellikleriyle en üstün kişidir. Beytin bağlamına dikkat edildiğinde bizzat Hz. Allah'ın adı anılmadan dolaylı olarak ondan bahsedildiği açıktır.

ḳadīmden nefsdür sulṫāna 'āṣī
bir urḡandur hemān anuñ bahāsi
Nefis ezelden beri Hiz. Allah'a (karşı) isyankârdır; (bu nedenle) aşağı yukarı onun değeri bir urğandır.

Yunus Emre bu beyitte ise Hz. Allah'ı sultana benzetmiştir. Sultan da şah gibi yönetici, hükmedici vb. otoriter özellikleriyle en üstün kişidir. Her sultan idare ettiği topluluğun kendisine itaat etmesini ister. Sultanın koyduğu kurallara itaat etmeyen asidir ve asi cezasını önünde sonunda bulur.

iki sulṫāndurur saña ḥavāle
diler her birisi kim mülki ala
İki sultan (nefis ve ruh) senin sorumlduğundadır; her birisi seni elde etmek ister.

Yukarıdaki beyitte nefis ve ruh, sultana benzetilmiştir. Sultan mutlak otorite sahibidir. Ancak burada önemli bir sorun görünüyor, aynı yere hâkim olmak isteyen iki sultan vardır. Bu durumda çatışma kaçınılmazdır. İnsana hâkim olmak isteyen bu iki sultandan biri iyiliği ve diğeri kötülüğü temsil etmektedir.

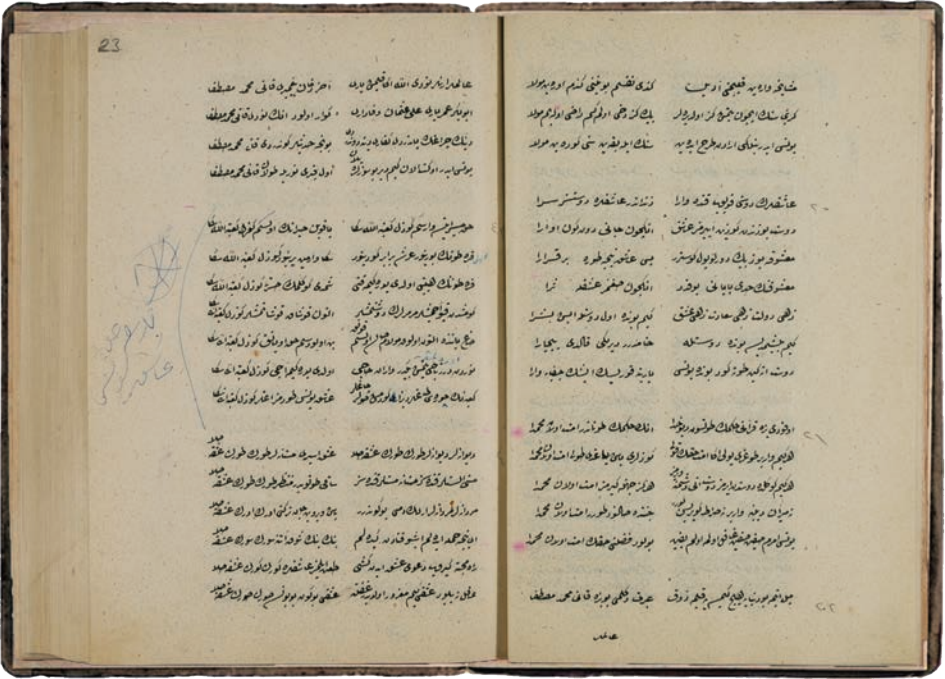
on üç biñ erdürür raḥmānī leşker
zebūnsuz kimselerdür key erenler
Rahmanın askerleri on üç bin kişidir; çok olan o erler güçlü kişilerdir.

Yunus Emre yukarıdaki beyitte melekleri, askerlere benzetmiştir. Askerler emir kuludur. Kendilerine verilen emirleri eksiksiz yerine getirirler ve gerekirse bu yolda canlarını feda ederler. Komutanların dediklerini yapmak dışında hiçbir işleri yoktur, her an tetikte beklerler. Melekler de Allah'ın askerleridir.

yolum aldı benüm aldıdı tıtdı
bugün yarınıla 'ömrüm düketdi
(Açgözlülük) beni yolumdan aldı, aldatı ve bırakmadı; bugün yarın (diyerek) ömrümü tüketti.

Yukarıdaki beyitte hayat, yola benzetilmiştir. Yol en sık kullanılan istiarelerdendir. İnsanın doğumdan mezara kadar devam eden hayat serüveni bir tür yolculuktur. Bu yolda kişinin hemen her şeyle karşılaşma ihtimali vardır. Zorluklarıyla birlikte yolculuğun güzellikleri de vardır. Yolculuk nihayetinde sonlu bir iştir.

ḡazādan geldi şeh taḫtına oturdu
sipāhīler ḳamu ṫapuya ṫırdı
Şah (gönül zenginliği) savaştan geldi ve tahtına geçti, askerlerinin hepsi el bağladılar.

Yunus Emre bu beyitte kanaati, şaha benzetmiştir. Yukarıdaki beyitlerde de kullanılan bu istiare ögesi, şairin dilinde önemli yer tutar. Yaşanılan toplumsal hayatta şah, sultan ve padişah gibi yöneticiler etkin rol oynamaktadır. Buradan bakınca Yunus Emre'nin şiirinde benzetme öğelerinin hayal ürünü değil hayatın içinden gerçekçi öğeler olması dikkat çeker.

ferâgat oldu bunlar hoş geçerler
sürer sâkî şarâb dün gün içerler
Bunlar huzura erdiler, eğlenirler; saki (mürşit) şarap sunar (onlar da) gece gündüz içerler.

Yukarıdaki beyitte mürşit, sakiye benzetilmiştir. Tasavvuf şiirinde en çok kullanılan istiarelerdendir. Saki, içki meclislerinde içki dağıtan güzel olarak bilinir. Mürşit de maneviyat meclislerinde müritlere maneviyat ilmini öğreten bir velidir.

niçe bu dirlige yoldaş olasın
niçe gelüp ilerü baş olasın
Bu yaşayış tarzını ne zamana kadar

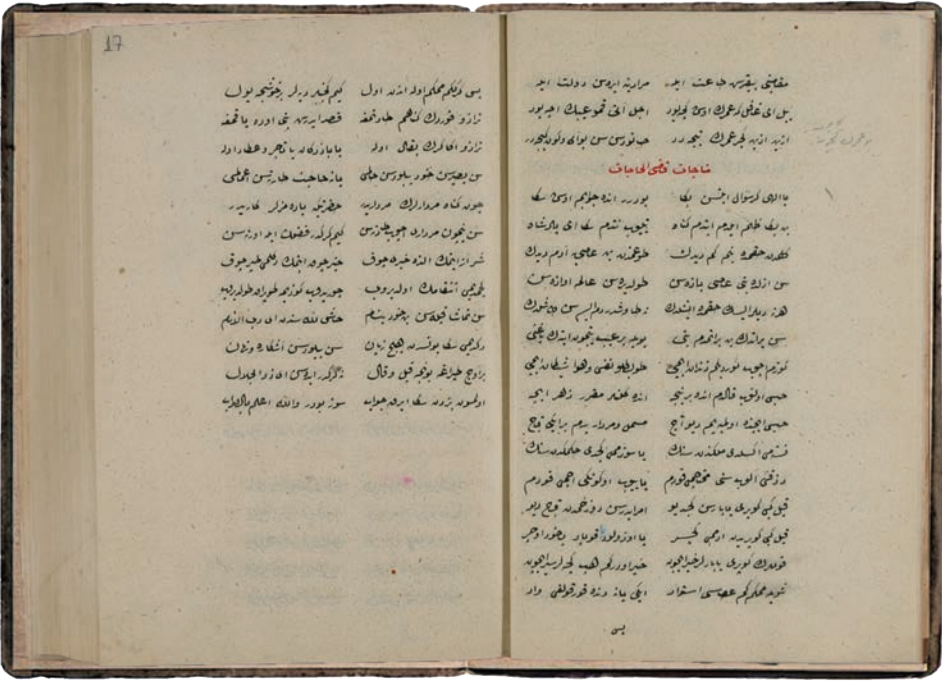
sürdüreceksin, ne zaman gelip başa geçeceksin (örnek olacaksın)?

Yunus Emre bu beyitte iyilik yoluna girmeye aday kişinin ne zaman "baş" olacağını sorar. Baş olmak, önder olmak anlamına gelir. Baş, yukarıdaki beyitlerde geçen şah ve sultan gibi önemli istiare ögesidir.

çoya dünyâyı kıovma yitemezsin
ecel bağladı yolu ötemezsin
Dünyayı bırak, arkasından koşma, yetişemezsin; ölüm yolu kesti, geçemezsin.

Yukarıdaki beyitte insanın meşguliyetleri, dünyaya benzetilmiştir. Dünya, insanı cezbeden, aldatan ve kimi zaman da yanlış işler yaptıran bir istiare ögesi olarak çok kullanılır. Yunus Emre'nin dilinde sakınılması gereken bir sembol olarak dikkat çeker.

deñize degin ırmağıdı aduñ
ço andan ötesin deñize ıtađuñ
Adın denize kadar ırmaktı, ondan sonrasını bırak artık denize (hedefe) ulaştın.

Yunus Emre bu beyitte mana iklimini, denize benzetmiştir. Deniz, derelerin ırmak ve ırmakların da nehir olarak ulaştıkları bir coğrafi ögedir. Tasavvuf yoluna giren mürit de mana ikliminde yol almayı ve nihai hedefe ulaşmayı arzulamaktadır. Küçük bir dere misali bu yola giren mürit, maneviyatta mesafe katettikçe büyür ve zamanla o da bir mürşit, bir veli olur. Ancak herkes için asıl olan maneviyat denizinde kendi benliğini yok etmektir.

eger kul olarsın sermaye yiter
zihî rif at yidi kat gökden öter
*Eğer kul olursan bu sermaye (sana) ye-
ter; ne güzel, yücelik (sermaye) yedi kat
gök üzerinden geçer.*

Yukarıdaki beyitte kulluk, sermayeye benzetilmiştir. Dünya hayatında sermaye olmadan insanın hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Kişi ister çiftçi olsun ister esnaf olsun bir iş yapabilmek için mutlak sermaye gerekir. Dünyaya gelmiş insan da bir tür ticaret yapmaktadır. Günü bitip dünyadan ayrıldığında yaptığı ticaretin hesabını verecektir. Yunus

Emre'ye göre bu dünya ticaretinde en önemli sermaye iyi bir kulluktur.

süpürmedüñ serâyı gele bize
ne ferrâş isterüz kim gele düze
(Gönül) sarayını temizlemedin, bizimle
ol; (biz) temizlikçi aramayız (yeter) ki
doğru ol.

Yunus Emre bu beyitte gönül, saraya benzetmiştir. Saray, muhteşem yapıyla padişahlara layık bir yerdir. Sarayda hiçbir kötülüğe, çirkinliğe ve yanlışlığa yer yoktur. Gönül sarayı da kişinin en değerli yeridir; oraya kötülük, çirkinlik ve yanlışlık girmemelidir. Kişi gönül sarayını temiz tutmalıdır. Yunus Emre'nin birçok şiirinde gönül çok önemli bir öge olarak yer alır.

işitdün yūsufı ol çāh içinde
tūrurdu şabrıla ol māh içinde
*O kuyu içindeki Yusuf'ı dinledin; o ay
yüzlü, kuyu içinde sabırla durmuştun.*

Yukarıdaki beyitte Yusuf Peygamber, aya benzetilmiştir. Ay, bir güzellik ögesi olarak şiirde sık kullanılır. Ay beyazlığı,

parlaklığı ve farkındalığı ile bütün şairlerin gözbebeğidir. Yusuf Peygamber de bir erkek güzeli olarak dillere destan bir güzelliğe sahiptir. Onun güzelliği yalnızca surette değildir elbet.

III. Kişileştirme ve Konuşturma

Saraç'a göre kişileştirme (teşhis) insan dışındaki canlı ve cansız varlıklara, soyut duygu ve düşüncelere insana özgü özellikler ile duygu vermeye denir. Konuşturma (intak) ise konuşma özelliği olmayan varlıkların konuşturulmasıdır (2013).

gelüp ' aklıñ önünde tapu kıldı
hağa şükr eyledi çün anı buldı
O gelip aklın önünde boyun eğdi; onu bulduğu için Hz. Allah'a şükretti.

' aklı der cāsūsa yort imdi girü
kanā' ata haber benden degirü
Akl, haberciye, "Şimdi geri git, gönül zenginliğine benden haber ulaştır." der.

Yunus Emre yukarıdaki iki beyitte soyut bir varlık olan akla, insana ait özellikler yükleyerek onu kişileştirmiştir. Akıl burada önünde saygı ile eğilinen değerli bir kişidir. İkinci beyitte ise aklın konuşması, konuşturmaya güzel bir örnektir.

çağırdı muştıcı geldi kanā' at
harir tonlar geyer biner burağ at
Müjdecî seslendi ve ipek elbiseler giyen, burak ata binen gönül zenginliği (çıkıp) geldi.

kanā' at faqrıla uş gele şimdi
bağadur düşmene gör nide şimdi
Gönül zenginliği, şimdi tevazu ile gelir; düşmana bak, şimdi ne yapacak?

Yukarıdaki iki beyitte kanaat, bir kişiye benzetilmiştir. Bu kişi itibar edilen ve sözü dinlenen biridir. O kişi, üzerinde ipek giysiler ve altında en güzel atlar olsa da tevazu sahibidir ve özellikle haset kişilerin hedefindedir.

kibir dirler aña bulurlar anı
aña uyan imānsuz vire cāmı

Yunus Emre bu beyitte soyut bir duygu olan kibri, insana ait özellikler yükleyerek kişileştirmiştir. Kibir, insanları yoldan çıkaran ve hatta imanını kaybettiren kötü bir kişidir.

IV. Düz Değişmece (Mecaz-ı Mürsel)

Toklu'ya göre düz değişmece, bir benzetme amacı olmaksızın belirtilmek istenen kavramı kullanmadan, onun yerine onunla ilgisi, onunla arasında neden, mekân ya da zaman açısından bir ilişkisi olan başka bir kavramın kullanılmasıdır (2015).

Aşağıya çeşitli düz değişmece örnekleri alınmıştır:

naşihāt biñ olursa biri siñmez
küfür söyler dili hiç ağzı diñmez
Öğüt çok olursa biri bile etki etmez; dili küfür söyler, ağzı hiç susmaz.

gelüp ' aql önüne yüz yire urdı
eşer itmışdi aña buñluñ odı
(Cimri) aklın önüne gelip yere kapandı;
(onun yüzünde) cimrilik ateşinin (belasının) izi vardı.

niçün kōrsın seni düşvār sa' ate
kanı ' aklıñ güyersin kıyamete
Kendini niçin zor saate (ahirete) bırakıyorsun; aklın nerede, (o hâlde) ahirete kadar beklesin!

' aşıkdur toğrulığa toğru cānlar
toğrulığı bulur dostı sevenler
Doğru gönüller, doğruluğa âşıktır, Hz. Allah'ı sevenler doğruluğu bulurlar.

V. Deyimler

Toklu'ya göre deyimler, genellikle birden fazla sözcükten oluşan, yapısındaki sözcüklerden birisinin eş anlamlı olsa bile başka bir sözcükle değiştirilemeyeceği, genellikle sözcüklerin birinin veya birkaçının değişmece anlamı taşı-

diği sözcük dizileridir (2015). Deyimler konusundan ayrıntılı bilgi için bk. (Uçgun-Çetinkaya, 2016).

Aşağıya yalnızca “el” kelimesiyle kurulan deyim örnekleri alınmıştır.

kazancın gendünüñ gendüye vermez
eli bağludurur hayr işe irmez
Kendi kazancını kendine vermez; (sanki)
cimridir, hayırlı bir işe girmez.

eli toyup kodı şehâvet issi
çün öyle buyurur yoluñ ulusu (410)
“Cömert kişi eli doyup (yeterli bulup)
dünyayı bıraktı çünkü yolun büyüğü (Hz.
Allah) böyle emreder.”

nidivirür saña elüñ yuduğuñ
seni unutturur mı okuduğuñ
Vazgeçtiklerin sana ne yapabilir (yararı
ne olur); okuduğun (bilgi) seni (yaptıklar-
ını) unutturur mu?

ele gireni zindāna ururlar
ayağına da demür buyurlar
(Onlar) yakaladıklarını zindana atarlar,
ayağına da demir (halka) takarlar.

elüñ ala şehâvet gide bile
göresin haq yolın hoş tertibile
“Cömertlik (senin) elini tutsun (dost
olun), birlikte yaşayın; (o zaman) doğru
yolun güzel düzenini görürsün.”

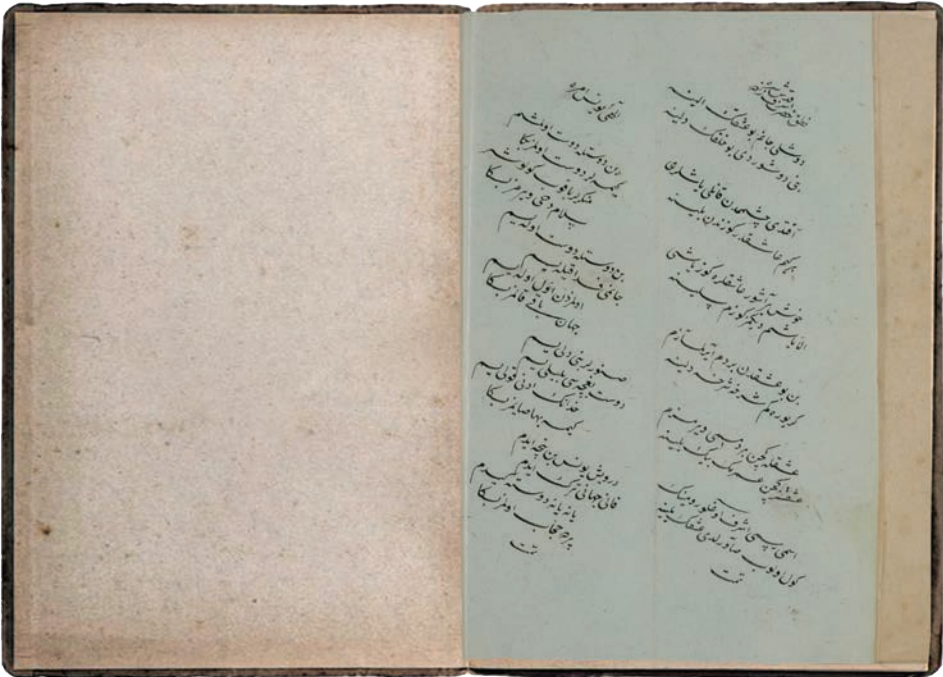
çü suçun bilmeziseñ bildüreyin
tutup uğrıyı elüñe vireyin
Eğer suçunu bilmiyorsan (sana) bildire-
yim suçluyu tutup eline vereyim.

VI. Tezatlar

Saraç’a göre tezat, zıt (karşıt) anlam-
lı kelimeleri bir ibarede toplamaktır.
Olayları ve eşyayı farklı yönleriyle gör-
meyi, görülen ve duyulana daha etkile-
yici bir şekilde ifade etmeyi sağlayan
bu sanat, sanatkarın iç dünyasını ve he-
yecanlarını ortaya koymada önemli bir
ifade aracıdır (2013).

Aşağıda RN’den seçilen tezat örnekleri
sıralanmıştır:

çavuşlar yügşürür sağda vu solda
gıriv ü zemzemedür degme yolda
Çavuşlar sağa sola koşuşurlar, her ta-
rafta bağırsı ve çığırsı.

niçe sözüñ varısa saña söyle
h̄ās u ‘ām gön̄lını şey ’ullāh eyle
Ne kadar sözün varsa kendine söyle,
aydın ve halkın (herkesin) gön̄lüne Hz.
Allah için bir şey yap.

deñe kibr issini h̄iç rāhatı yok
nıreye varurısa zaħmeti çok
Kendini beğenmiş gözlemlerle, rahatı hiç
yoktur; nereye gitse sıkıntısı çoktur.

uyanıklık degül yolda ğafillik
uzatma ƙo şağınca bunca yıllık
Bu yolda boş vermişlik, uyanıklık değıl-
dir; bunca yıllık arzularını bırak, uzatma.

ƙatı dutduñ ƙo kibri ilden öñdin
iřitmedüñ tevāzu‘ ne didügin
Kendini beğenmeye sıkı sarıldın, başka-
sından önce sen bırak; alçak gönüllü-
ğün ne söylediğini işitmedin!

çü ma‘ mür oldı şehrile vilāyet
şād oldı dostumuz düşmānumuz māt
Şehir ve memleket bayındır olunca
dostumuz mutlu, düşmanımız (ise) pe-
rişan oldu.

ki her kim geldise bildügin işler
kimi yaylar u kimi anda ƙışlar
Her kim geldiyse o bildiğini yapar; (gön-
lünce) kimi zaman yazı kimi zaman da
ƙışı geçirir.

olursın taşra sen ol içeriñ hoş
yağındır iş ucu uş göresin uş
Sen dışarı ƙıncınca (boşverince) o (öfke)
hoşça (sevinçle) içeri girer; bu işin sonu
yakındır, şimdi görürsün.

şabır ƙandayısıa eylükdür işi
müdām āzād ider yād u biliş
Sabır neredeyse işi iyiliktir, sürekli dost
ve düşmanı (kötülükten) kurtarır.

göre şabırıla yūsuf neye irdi
ki şabruñ acısı hālveya irdi
Görünüz, Yusuf şabırıla neye ulaştı! Sab-
rın acısı (sıkıntısı) helva (mutluluk) oldu.

erüñ baylığı mālile degüldür
niçe mälluya yoħsul diyü gül dur
Bir kişinin zenginliği malla değıldir; nice
mal sahibine yoksul diye gül dur!

VII. Çatışkılar

Çatışkı (paradoks), şeklen tezata ben-
zese de ayrılan yönleri vardır. Çatışkı, bir
felsefe terimi olarak temel inançlara ay-
kırı olan bir sonuç çıkarma durumu olarak
açıklanır (Cevizci, 2002). Bu arada amaç,
bu aykırılıktan yeni bir anlam çıkarmaktır.
Aşağıya dünya bilgimize göre ters düşün
ancak yeni anlamlar ortaya koyan bir-
kaç çatışkı örneği alınmıştır.

h̄aƙīƙat bunlar ölmezler ƙalurlar
ki her dem yiniden ƙısmet alurlar
Bunlar gerçekten ölmezler, yaşarlar; her
an yeniden nasiplenirler.

ne uşsuñ var ne h̄od bellü delüsin
ne bunda diri sinde ölüsin
Ne aklın var ne bizzat delisin ne burada
dirisin ne mezarda ölüsün.

şabırıla vardı ol mi‘ rāca varan
diriyiken ölür şabrı başaran
O Mir‘ac’a ulaşan (Hz. Muhammed) sa-
bırıla ulaştı, sabrı elde eden yaşarken
ölür (nefsin kötülüklerinden kurtulur).

VIII. Tekrar

Saraç’a göre tekrar, bir ibarede kelime-
lerin aynı anlamda tekrar edilmesidir.
Tekrarın amacı ifadeyi güçlendirmek ve
pekiştirmektir. Tekrarda ifadeye açıklık
getirme isteğinin yanı sıra okuyanın ya
da dinleyenin dikkatini çekme ve bu yol-
la sözün etkisini artırma amacı da vardır.
Söz tekrarlarının bir amacı da nazım ya
da nesirde ahenk yaratmaktır (2013).

Aşağıya çeşitli tekrar örnekleri alınmıştır:

niçe bir niçe bir dünyā işinde
ki bir dem olmaduñ dünyā işinde
Ne zamana kadar dünyā işinde olacak-
sın, (sanki) bir an dünyā işinde olmadın!

‘ özür gösterdi kim ben bir kişiyem
fûlân derler baña fûlân işiyem
*Ben bir insanım diyerek özür diledi; bana
filân derler, (ben) filanın dostuyum (dedi).*

ķamusından saña ol ola yigrek
ki dosta řâ‘ atunñ gizlüsü yigrek
Hz. Allah’a gizli (gönülden) yaptığın ibadet, senin için hepsinden daha iyidir.

yeñi şubh u yeñi aķşam yeñi hâl
yeñi devrân yeñi dem yeñi vişâl
*Yeni sabah, yeni akşam, yeni durum;
yeni düzen, yeni çağ ve yeni buluşma.*

ķadeh yeñi yeñi mi yeñi meşreb
yeñi ‘ iş ü yeñi ‘ işret yeñi muşrab
*Kadeh yeni, davranış yeni; yiyip içme
yeni, eğlence yeni ve çalgı yeni.*

anı tıyanlara ne cennet ü hūr
ki terke gidene ne hūr ne ķuşūr
*Hz. Allah’ı duyanlara (idrak edenlere) ne
cennet ne de huriler (gereklidir); terk’e
yönelmişlere ne huriler ne de köşkler
(gereklidir).*

müşâhede gören neye ķayıķsun
ne var andan eyü ya neye baķsun
*Hz. Allah’ı gönlünde hazır bulan (başka)
neye yönelsin! Ondan iyi ne var ki ona
gönül versin.*

senüñle sen şanış gör ķandasın sen
senüñ devletüñe bahânesin sen
*Sen kendini tanı, bak neredesin? Kendi
mutluluğuna kendin vesilesin.*

ki ğaybet cânıla ķadīmī degül
ki ğaybet ķandasa âdemī degül
*Dedikodu, ezelden beri ruh ile (birlikte)
değildir; dedikodu neredeyse (orada)
insanlık yoktur.*

ķamu toğan gününñ ğiceye beñzer
neye beñzedeyin ya neye beñzer
*Her günün (kötülüklerin dolayısıyla) ge-
ceye benziyor; neye benzeteyim, (baş-
ka) neye benzer ki...*

IX. Mübalağā

Saraç’a göre mübalağā; bir niteliğın, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta imkânsız dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir (2013). Aşağıya çeşitli mübalağā örnekleri alınmıştır:

ulu oğlı şama‘ eyü iş itmez
cihân mülki anuñ olursa yitmez
*Büyük oğlu olan açgözlülük, iyi iş yap-
maz; dünyanın malı onun olsa (ona)
yetmez.*

biñ er şonlu şururlar ķapısında
esir itmiş cihāni şapısında
*(Açgözlülüğün) kapısında teħizatlı bin er
bekler, dünyayı hizmetinde esir etmiştir.*

şağ u yazı ķamu ğulgüle şoldı
kime cennet kime ‘ arasat oldı
*Dağ ve ova hep ğürültüyle doldu; kimine
cennet kimine mahşer yeri oldu.*

çün alçaķlık irişdi kibr erine
baķadur bir kişiyi biñ görine
*Alçak gönüllülük gelince kendini beğen-
mişe bak! Bir kişi, ona bin kişi (gibi) gö-
rünür.*

nereye kim varam başlar kesilür
kime buşarısam oloķdem ölür
*Nereye varsam başlar kesilir kime öfke-
lenirsem o an (hemen) ölür.*

benüm ileyüme kim ķatlanısar
ki hışmumdan deñiz oda yanısar
*Benim önümde kim durabilir; kızgınlı-
ğımdan deniz ateş (gibi) yanar.*

ğözüme yüz biñ er zerre görünmez
hezâr arşlan baña berre görünmez
*Yüz bin kişi gözüme zerre (kadar) gö-
rünmez, bin arslan bana (bir) kuzu (ka-
dar) görünmez.*

ki gezdüm yir ü ğögi bulımadum
ne var zerreyisem şolınımadum

Yeri göğü (her yeri) gezdim, (insanlardan el çekecek yeri) bulamadım; küçücük bir nesne olduğum hâlde (bir türlü) donanmadım (donanımlı olamadım).

X. Retorik sorular

Retorik sorular, cevap gerektirmeyen sorular olarak da bilinirler. Günay'a göre muhatabı heyecanlandırma, ikna etme, hayrete düşürme; üstü kapalı söz söyleme gibi amaçlar için kullanılan soru cümlesidir (2020).

Aşağıya çeşitli retorik soru örnekleri alınmıştır:

neyi severiseñ ĩmānuñ oldur
nice sevmeyesin sultānuñ oldur
Neyi seversen imanın odur, nasıl sevmezsin (çünkü) sultanın odur.

buçuğ gün tırmayan ʿaqluñ katında
ne lâyıķ ola şāhuñ ģazretinde
Akıyla yarım gün hareket etmeyen, Hz. Allah'ın huzurunda neye layık olabilir?

ţama ʿdāruñ yeri ţamuda olur
kaçan ţamud'olan āsūde olur
Açgözlünün yeri cehennemdir, cehennemde olan nasıl rahat olur!

benüm ileyüme kim katlanısar
ki ģıřmumdan deñiz oda yanısar
Benim önümde kim durabilir; kızgınlığımdan deniz ateş (gibi) yanar.

3. Sonuç

Risâletü'n-Nushiyye üzerinde betili dil incelemesi yaptığımız bu yazıda, Yunus Emre'nin sözlerine anlam katan yapıların betili yapıları olduğu açıkça görülüyor. Özellikle benzetme, istiare, deyim, tezat, tekrar, mübalağa ve retorik soru gibi sanatların Yunus Emre'nin şiirinde önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Sözün gücü, okuyucu veya dinleyicide bıraktığı etki ile doğru orantılıdır. Az önce saydığımız betili dil öğeleri, etkiyi sağlamada başat etkenlerdir.

KAYNAKÇA

- Boz, E. (2017). Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı.
- Ceviz, A. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demir, C. -Karakaş Yıldırım, Ö. (2019). "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 1085-1096.
- Günay, N. (2020). Türk Dilinde Retorik Soru. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(4), 512-533.
- Oğuz, O. (2018). "Necat Çavuş'un "Amerika" Şiirinde Figüratif Dil Ve İmaj". Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 10(19), 136-161.
- Saraç, Y. (2013). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı.
- Sönmez, A. (2008). Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Toklu, O. (2015). Dilbilime Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Baskı.
- Uçgun, D.- Çetinkaya D. (2016). "Gülten Dayıoğlu'nun Öykülerindeki Deyimlerin Tanınırlık Ve Saydamlık Dereceleri Bakımından İncelenmesi". Millî Eğitim 210, 521-538.
- Yaylagül Üstünel, Ö. (2020). Edimi Bakış Açısıyla Kutadgu Bilig. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı.

Hacı İbrahim Delice*

Yunus Emre Divanı'nda Namaz Kavramı

1. Giriş

Türk Dil Kurumunun web üzerinden yayımladığı Güncel Türkçe Sözlük'te "İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat: "Bu namaz, alelade bir ibadet değildir." - Ruşen Eşref Ünaydın" (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde tanımlanan namaz kavramı, Farsçadan Arapça "salât" teriminin yerine Türkçeye geçmiştir.

Farsça "namâz" kelimesini Yaşaroğlu şöyle tanımlamaktadır: "Farsça'da "tâzîm için eğilmek, kulluk, ibadet" anlamına gelen namâz, sözlükte "dua etmek, ibadet etmek, başışlanma dilemek, yalvarmak" mânalarında Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir." (2006: 350).

Kur'an'a göre, namazın ilk peygamber Hz. Âdem'le birlikte insanlara farz kılınmış olduğu yine Kur'an'ın Hz. Âdem, Nuh ve İbrahim'den sonra namaz kıl-

mayacak nesillerin geleceği; Hz. Zeke-riya'nın namaz kıldığı; Hz. İsa'nın mucizevi bebeklik konuşmasında namaza atıfta bulunduğu; Hz. İbrahim, Lut, İshak ve Yakup'a namazın emredildiği; Hz. İsmail'in ümmetine namazı emrettiği; Hz. Lokman'ın oğluna namazı öğütlediği; Hz. İbrahim'in sadece Allah rızası için namaz kıldığı ve layığıyla kılabilmek için dua ettiği; Allah'ın İsrailoğulları'ndan namazı eda etme sözü aldığı ifadeleri ile Ashab-ı Kehf kıssasında "mescid" kelimesinin geçmesinden (Yaşaroğlu 2006: 350; Yüksek 2018: 112) ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Cahiliye Dönemi'nde namazın varlığına işaret eden bilgilerin (Yüksek 2018: 116-117) mevcudiyetinden anlaşılan İslam'ın önemli ibadetlerinden birini ifade eden kavramdır.

Öyle ki, geçmişte, kavramın öneminden dolayı namaz kılanlar için "ehlü's-salât" betimlemesi bile kullanılmıştır: "...namaz ibadeti esas alınarak bazı inanç meselelerinde farklı yorumları

*Prof. Dr., Cumhuriyet Üniv. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü

benimseyen değişik mezheplere bağlı müslümanları ifade etmek üzere "ehl-ü's-salât" (ehl-i salât: namaz ehli) tabirinin kullanıldığı görölmektedir." (Yaşaroğlu 2006: 350).

2. Kur'an'da Namaz

Kur'an'da "salât" kelimesi türevleri ile birlikte sözlük ve terim anlamlarıyla doksan dokuz (99) yerde geçmektedir (Yaşaroğlu 2006: 350).

Kur'an'da, namazın öneminin ifade edilmesi; namaz kılana övgü yapılması; namazı ciddiye almama sonucu özünden uzaklaşanların yerilmesi; namazın vakitinde ve eksiksiz bir biçimde kılınması gerektiği; zekat, sabır ve infak kavramlarıyla birlikte kullanılması; vakitlere bağlı farz olduğu; sabah ve yatsı namazlarının isim olarak doğrudan zikredilmesi; cuma namazına işaret

eden ayetin varlığı; teheccüd ve bayram namazlarının belirtilmesi; namazın kılınışı üzerinde durulması; kıraat, kıyam, ka'de, kible, abdest, rüku ve secde gibi namazın şartlarının belirtilmesi; yolculuk ve düşman tehlikesinin bulunması hâllerinde namazın nasıl kılınacağı ile ilgili pek çok ayetin varlığı Kur'an'a göre namazın önemini göstermektedir (Yaşaroğlu 2006: 350-351).

3. Hadiste Namaz

Hadislerde ise namazın İslam'ın beş şartından biri olduğu; en faziletli ibadetlerin başında vaktinde kılınan namazın gelmesi; insanların ahirette ilk önce namazdan sorguya çekileceği; yeni Müslüman olmuş birine beş vakit namazın tavsiye edilmesi; "Benden gördüğünüz gibi kılın." denilmesi ve namazı öğrenmek isteyenlere iki gün uygulama yoluyla namazın kılınışını öğrettiğinin belirtilmesi gibi hususlarla ilgili de pek çok hadis mevcuttur (Yaşaroğlu 2006: 350-351). Bu da "namaz" kavramının Müslüman için önemini bir kat daha artırmaktadır.

4. Yunus Emre Divanı'nda Namaz

Yunus Emre Divanında "namâz" kelimesi, hiç ek almaksızın yalın hâliyle on

yedi (18) -24/2, 99/5, 106/8, 109/2, 109/3, 109/4, 136/1, 166/1, 231/5, 248/8, 315/5, 315/6, 335/8, 341/1, 341/4, 341/5, 341/6, 349/1- yerde; belirtme [-l] eki ile üç (3) -88/5, 136/8, 279/7- ve 3. teklik iyelik eki [-l] ile bir (1) -315/4- yerde; "ile" çekim edatıyla bir (1) -241/3- yerde; "ermek" fiilinin duyulan geçmiş 3. teklik çekimi ile bir (1) -341/1- yerde; 3. teklik iyelik [-l] ve belirtme [-l)n] ekiyle iki (2) -136/3, 136/4- yerde; 3. teklik iyelik [-l] ve ilave ses [-n] ve yönelme [-A] ekiyle dokuz (9) -136/7, 315/1, 315/1, 315/2, 315/3, 315/4, 315/5, 315/6, 315/7- yerde; 1. teklik iyelik [-m] ve yönelme [-A] ekiyle iki (2) -184/6- yerde; 1. teklik iyelik [-m] ve belirtme [-l] ekiyle üç (3) -349/1, 349/2, 364/5- yerde; 1. çokluk iyelik [-l)mız] ekiyle bir (1) -307/4- yerde; 2. teklik iyelik [-n] ekiyle üç (3) -341/3, 341/3, 341/7- yerde; 2. teklik iyelik [-l)n] ve yönelme [-A] ekiyle bir (1) -302/13- yerde olmak üzere kırk altı(46) yerde kullanılmıştır.

Hayatını ve Allah vergisi olan söz ustalığını Allah'ın rızasını kazanmak için kullanan ve bu çabasıyla asırlar boyu efsaneleşen Yunus Emre de İslam'ın beş şartından biri olan "namaz" kavramını şiirlerinde hayatının en temel

amacı olarak öne çıkarmıştır. Türk edebiyatında müstakil ilk "namâz-nâme/salât-nâme" örneklerini yazması (Tatçı 1990a: 147) ve kırk altı (46) yerde "namâz" kelimesini kullanmış olması bu fikri desteklemektedir.

Yunus Emre, namazı sadece müminin bir eylemi yerine getirme çabası olarak düşünmez; ayrıca, ona Kur'an'ın belirttiği gibi dosdoğru kılma tembihi yanına sanatkâr titizliğiyle yerine getirilmesi gerektiği görüşünü de ilave eder. Sanatkâr psikolojisi gereği işine yoğunlaşınca dünyadan tamamen uzaklaşır ve sadece sanatı ile meşgul olur. Tıpkı sanatkâr gibi namaz kılan mümin namazına yoğunlaşmalı ve dünya endişelerini terk etmelidir; zira dünya endişesi iyi bir endişe değildir. Sanatını dinin emirlerine hasretmiş Yunus'un namazının da burada öğütlediği gibi sanatkârane yerine getirdiğinden şüphe duyulamaz:

*"San'atun yigregi çün namâzımız hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endî-
şe" (341/1).*

Tatçı, "Salat-nâme, namazı konu alan ve umumiyetle manzum olarak yazılan dinî-tasavvufî bir türdür. Edebiyatımızda ilk örnekleri Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da görülmektedir. (Bkz. Giriş-Türler) Yunus'un salâtnâmeleri için Bkz. 88, 136, 315, 341.ci şiirler." sözleriyle Divan'da dört (4) müstakil "salât-nâme" olduğunu belirtir (Tatçı 1990a: 147).

Bu "salât-nâme"lerden 88. şiirde, Kur'an'da ismi zikredilen sabah namazını kılmaya (Nur/58); namaz ile günahlardan arınıp tertemiz olunacağı (Ahzab/33); namaz kılanların cennete gireceği (Maide/12) ve temizlenen müminin aslında kendi nefsini temizlediği (Fatır/18) yönündeki ayetlere "eyle buyurmuş" göndermesiyle teşvik ve hatırlatma sezilmektedir. Aynı zamanda, cemaatle kılınması gerektiği de (Baka-

ra/43) vurgulanmaktadır:

88

Müstef'ilün Müstef'ilün

1 *İşit sözümi iy gâfil*

Tanla seher vaktinde tur

Eyle buyurmuş ol kâmil

Tanla seher vaktinde tur

2 *İşit ne dir horûsunuz*

Tanla virilür rûzunuz

Dost dergâhına dutgil yüz

Tanla seher vaktinde tur

3 *İşit sözümi ya sagır*

Tâ terezün gele ağır

Yalvar Çalab'una çağır

Tanla seher vaktinde tur

4 *Yatanların yatlı hâli*

Hiç nesneye irmez eli

Seher eser rahmet yili

Tanla seher vaktinde tur

5 *Kuşlarla turgil bile*

Kil namâzi imâm ile

Yalvar günâhun gel dile

Tanla seher vaktinde tur

6 *Okına Kur'ân u Yâ-sîn*

Kulak urup dinleyesin

Tagca günâhun yuyasın

Tanla seher vaktinde tur

7 *Okına hadîs ü kelâm*

Diyeler 'Aleyhi's-selâm

Âşıkısın bellü bilem

Tanla seher vaktinde tur

8 *Helâl ola sana Uçmak*

Uçmak'da hûrîler kuçmak

Kevser şarâbını içmek

Tanla seher vaktinde tur

9 *Miskîn Yûnus aç gözünü*

Uyar gaffletten özünü

Tâ bilesin kendözünü

Tanla seher vaktinde tur"

Divanın 136. şiiri olan "salâtnâme"de, İslam'ın beş şartından biri olduğu yönündeki hadislere (Yaşaroğlu 2006: 351) göndermeyle başlayıp yine 88. "salâtnâme"de belirtildiği şekilde Kur'an'da ismi zikredilen sabah namazı (Nur/58), öğle namazı (Rûm/17-18; İsrâ/78), ikindi namazı (İsrâ/78), akşam namazı (İsrâ/78) ve yatsı namazlarını kılmanın farziyeti (Nisa/103); namaz ile günahlardan arınıp tertemiz olunacağı (Ahzab/33) ve namaz kılanların cennete gireceği (Maide/12) mealindeki ayetlere göndermeler görülmektedir:

136

- 1 Müsülmânâm diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyrugın tutup biş vakt namâz kılsa gerek
- 2 Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Hem şeytânun boynını ur hem nefis dahı ölse gerek
- 3 Kılurısan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Âhiretde 'izz ü nâzun varup anda bulsa gerek
- 4 Öyle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın
Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek
- 5 Ol ikindiye kılanlar arı dirlik dirilenler Olardur Hakk'a irenler her dem anlar irse gerek
- 6 Ahşam durur üç farîza tagca günâhun arıda
Eyü'amellerün sinde şem ü çerâğ olsa gerek
- 7 Yatsu namâzın'ol hâzır hâzırları se-ver Kâdir
Îmânun eksügin bitür imân pîş-rev olsa gerek

- 8 Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzi kılmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek
- 9 Bildünise cemâ'ati hâzır olanlar Cennet'i
Ger kâhillik kılurısan münâfıktan olsa gerek
- 10 Görmez misin Mustafâ'yı niçe beledi vefâyı
Ümmetiçün ol safâyı ümmet ana irse gerek
- 11 Beklerisen dîn gayretin virmegil nefse murâdın
Yûnus Nebî salâvâtın 'ışkıla degürse gerek

Divan'ın 315. şiiri olan "salâtnâme"de de Kuran'da ismi zikredilen sabah namazını kılmanın farziyeti (Nur/58); namaz ile günahlardan arınıp tertemiz olunacağı (Ahzab/33) ve namaz kılarak cennete girileceği (Maide/12) bildirilen ayetlere göndermeler yapılmakta; ayrıca, "Namaz dinin direğidir." (Yaşaroğlu 2006: 351) hadisi de öne çıkarılmaktadır. Bu göndermelerle birlikte sanatçı bakış açısıyla doğada her şeyin kendi dilince Allah'ı zikrettiği belirtilerek ölü olunmadığı müddetçe müminin ölüm için en mükemmel hazırlığı olan namaz ibadetini yerine getirmesi hususları vurgulanmaktadır:

315

- 1 Sana direm iy velî
Tur irtе namâzına
Eger degülseñ öli
Tur irtе namâzına
- 2 Ezân okur mü'ezzin
Çağırur Allah adın
Yıkma dînün bünyâdın
Tur irtе namâzına
- 3 Agar pervâze kuşlar
Tesbîh okur agaçlar
Himmet alan kardaşlar
Tur irtе namâzına

4 Namâzı kıl zikr eyle
Elün götür şükr eyle
Ölecegün fikr eyle
Tur irtе namâzına

Divan'ın 341. şiiri olan "salâtnâme"de yine aynı endişelerle ancak bu kez emir kipinde daha çok namazla ilgili gönderimlerini, yine İslam'ın kaynaklarından alan öğütleri öne çıkarmaktadır. Kur'an'da ismi zikredilen sabah namazını kılma (Nur/58) teşvik edilerek namazın İslam'ın beş şartından biri olduğu yönündeki hadiseler (Yaşaroğlu 2006: 351) bu salâtnâmede de gönderme yapılmaktadır. Namaz kılmanın tüm kötü düşüncelerden arınacağı, namaz kılınmadan iş yapılmaması, yapılırsa kazanılanın kazanç değil haram olacağı, evde eşe namazın öğretilmesi gerektiği, namaz kılmanın Müslüman olamayacağı hususları öne çıkarılmaktadır:

341

1 San'atun yigregi çün namâzımış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endîşe

2 Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salâvât virgil andan bakgil gü-
neşe

3 Allah buyrugın dutgil namâzun kılup
gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagil işe

4 Evünde helâlüne biş vakt namâz öğ-
retgil
Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur
boşa

5 Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep
harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe

Ayasofya - Freepik

6 Namâz kılmayana sen müsülmândur
dimegil

Hergiz müsülmân olmaz bagrı dön-
mişdür taşa

7 Yunus imdi namâzun komağıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer ömür yitişür başa

"Namâznâme" sayılmayacak; ama, bütün olarak "Namaz kılmıyor" ithamına "namaz" kavramı etrafında oluşturulan 349. şiir de dahil edilirse beş müstakil şiirin dışında "namâz" kelimesinin geçtiği dizeler ve bu dizelerde söz bengütaşına vurulan söylemler şöyle derlenebilir: Namazın gerçek anlamda eda edilebilmesi için gönlün tertemiz olması gerekir:

"Bir tona kan bulaşıcak yumayınca
mismil olmaz
Gönül pâsı yummayınca namâz edâ ol-
mayısar" (24/2)

Bu dünyada namaz kılmayanın yeri öbür dünyada cehennemdir:

"Gönlünde ikilik tutan ol metâ'ı bunda
satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz
kılmayandır" (99/5).

Namaz, Allah aşkıyla kendinden geçeresine kılınmalıdır:

"Ben oruç-namâz için süçi içdüm esri-
düm
Tesbîh-seccâde için dinlerem şeş-
te-kopuz" (106/8).

Yunus, kendisinden öğüt isteyenlere Allah'ın emirlerinden daha iyi öğüt olmayacağını, orucun tutulması ve namazın kılınması gerektiğini söyler:

"Benden öğüt ister isen eydivirem bil-
digümden
Budur Çalab'un buyruğı tutun oruç kılun
namâz" (109/2).

Dervişliğin namazı Allah'ın istediği gibi dosdoğru kılma vesilesi olduğundan

hareketle onların yoluna karşı çıkılması gerektiğini; zira aşkla kılınmayan bin yıllık namazın kılanına faydası olmayacağını belirtir:

"Namâz kıluram diyüben münkir gel-
men dervîşlere
Eger bin yıl kılurısan kendü du'ân yarlı-
gamaz" (109/3).

Namaz kılanın mutlaka mükafatını göreceği; elinin boş kalmayacağı ve dua-sına karşılık bulacağı vurgulanır:

"Namâz kılan âdemîler tehî kalası de-
güldür
Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mah-
rûm eylemez" (109/4).

Gönül kıranın namazının makbul olmayacağı zira niyet İslamî değilse abdestin de bir el yüz yıkama seviyesinde kalacağı; yapılanın ise yetmiş iki milledin gerçekleştirdiğinden farklı bir eylem yerine getirmeyeceği vurgulanır:

"Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun
namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz
degül" (166/1).

Cenaze namazı da Yunus'un derin bakışlarının süzgecinden geçer. Mü'minlere cenaze namazı için tabuta girmeden önce yüce yaratıcıya emirleri yerine getirmiş olarak yönelmek gerektiğine dikkat çeker:

"Geldi salacam sarılır
Dört yana sala virilür
İl namâzuma dirilür
Allâh sana sundum elüm" (184/6).

...
"Gider olduk dostumuza iremedük
kasdumuza
Namâz için üstümüze duranlara selâm
olsun" (231/5).

...
"Oğlan gider dânişmâna saladur dos-
ta düşmâna

Şol dört tekbîr namâzıla tamâm kılam
bir gün" (241/3).

Riya için namaz kılanın yerinin cehen-
nem olacağı dile getirilir:

"Kılırsın riyâ namâz yazugun çok hay-
run az
Dinle neye varur söz Cehennem'de ya-
tarsın" (248/8).

Namazın amacının niyaz olduğunu; mü-
minlerin niyazdan gafil olmaması ge-
rektiğini ifade eder:

"Niyâz için buyurdu Hak namâzı
Niyâzdan vay sana gâfil olasın" (279/7).
...
"Orucuna güvenme namâzuna tayan-
ma
Cümle tâ'atta k'olur nâz u niyâz içinde"
(302/13).

Namaz, oruç, zekat, hac, gusul ve şe-
riattan hakikate ulaşmış olan âşıklar
-dervişler- için hicab, cürm ve cinayettir:

"Oruc-namâz gusl u hac hicâbdu 'âşıklara
Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs
içinde" (302/14).
...
"Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâ-
yet durur
Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs
içinde" (303/4).

Aşk ve doğruluk tüm ibadetlerin te-
melidir. Allah aşkıyla emrolunduğu gibi
dosdoğru olanın her türlü ibadeti mak-
buldür:

"Âbdestümüz namâzumuz doğrulıkdur
tâ'atümüz
'İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzı kim
ayıra" (307/4).

Yüce Allah her kişinin bağıni kendisi ile
-sadıkları ikrar, sofuları namaz ile-karşı
karşıya getirmiştir:

"Her şahsun kendü tuşın kendüye tuş
eyledi
Sâdıklar ikrâr ile sûfiler namâz ile"
(335/8).

Aşk, dervişi bazen en temel ibadetlerin
eda edilmesinden de alıkoynabilir:

"Ne du'â kılam ne selâm ne zıkr ü tesbîh
kılam
Bu biş vakt namâzumı'ışkun gâret ey-
ledi" (364/5).

Zahitler, Yunus için "Namaz kılmaz."
diye tan ederler. Yunus da "Namazımı
kılmaktayım." diyerek bu şekilde dav-
rananlara detaylı cevap vermektedir.
Bu cevapta, bir kişinin namaz kılıp kıl-
madığını Allah'ın bileceğini, dolayısıyla,
kimin Müslüman kimin kâfir olduğunu
sadece Allah'ın bildiğini hatırlatır:

"Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram
namâzumı
Kılırsam kılmazsam ol Hak bilür niyâ-
zumı" (349/1)
"Hak'dan artık kimse bilmez kâfir mü-
selmân kim durur
Ben kıluram namâzumı Hak geçürürse
nâzumı" (349/2)

Sonuç

Yunus Emre, sanatın en iyisi olarak ni-
telediği namazı yine beşerî sanatların
en mükemmeli ile akıl ve anlayış sahibi
insanların beğenisine sunmuştur.

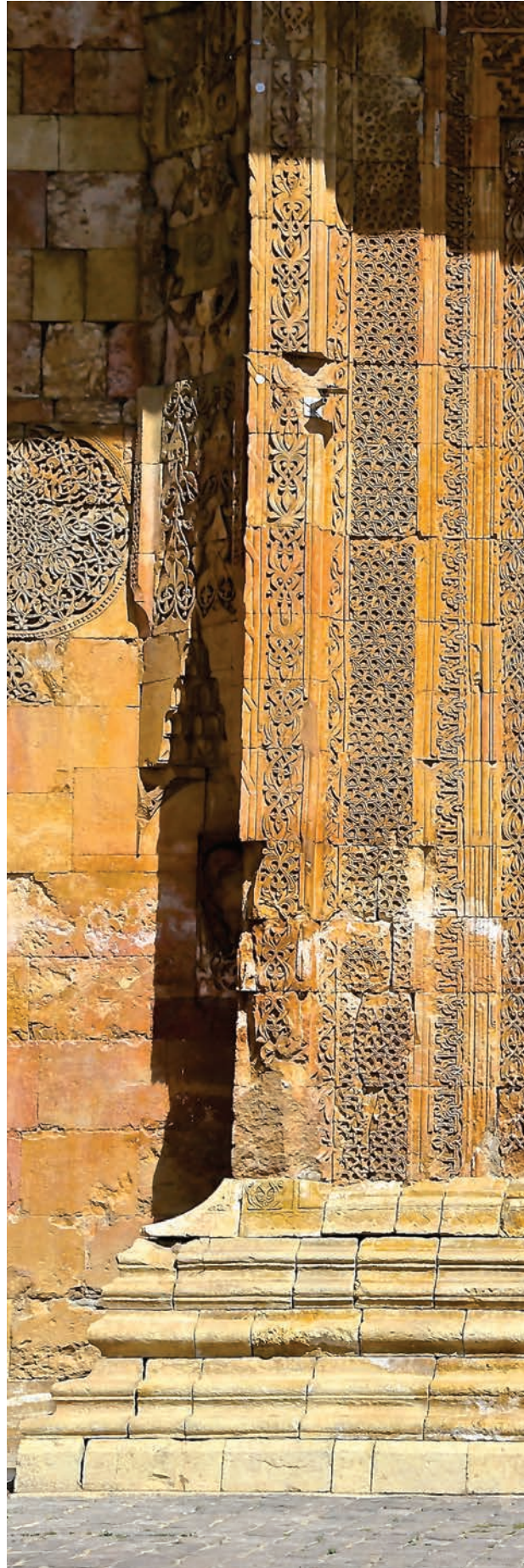
Yunus Emre Divanı'nda "namaz" kavra-
mı, İslam'ın temel kaynaklarında ifadesini
bulan söylemlerin sanatkârâne ve Yu-
nusça ifadesinden başka bir şey değildir.

Yunus, Türk dilinin olduğu kadar, Türk
edebiyatının da kurucu şahsiyetlerin-
den biridir. Onu takip edenler, hem sular
seller gibi Türkçeyi Divan'daki Türkçenin
ilahî büyüyle zihinlerine nakşetmişler
hem de "salâtnâme" gibi yeni yeni ede-

bî türlerin öğrenilmesiyle İslam ve İslam kültürünün toplumda sanatsal aktarımını gerçekleştirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- TATCI, M. (1990a). Yunus Emre Divanı İnceleme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TATCI, M. (1990b). Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YAŞAROĞLU, M. K. (2006). "Namaz". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt:32 (ss. 350-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YÜKSEK, A. (2018). "Namaz İbadetinin Tarihi Süreci". Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 7, Sayı: 2. Kırgızistan: Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr/>. Türk Dil Kurumu. Ankara: Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Web: 10 Haziran 2021.

Divriği Ulu Camii - AA

Mustafa Tatcı*

Aşk ve İrfan Dilimiz Yunus Emre

Yunus, Türkçede Bir İktir

Yunus Emre'nin tasavvuf geleneğimizdeki önemi ve yaşantımızdaki geniş zamanlı yerini anlatmak için şöyle başlayabiliriz:

Biz Müslümanız, kitabımız Kur'an, rehberimiz Resulullah. Her iki kavramı özetleyip birkaç kelimeye dökmeye çalışırsak sanırım ilim, irfan, merhamet, muhabbet ve aşk yoluyla insan ve daha ötesinde insan-ı kâmil olma hususları karşımıza çıkacaktır. Yine bu hülasanın Yunusçası "Kur'an kendisi olmuş kendi Kur'an içinde" ifadesidir. İnsan kendisini çözdükçe eşyanın hakikatini de çözecektir. Bu çözüm kelamla başlar.

Yunus, mana âlemine doğru derinleştikçe eşyanın iç yüzüne vâkıf olmuş ve elde ettiği bilgi ve tecrübeyi söze dökerek ama asıl olarak bu yakîn bilgisini ana dili ile anlatarak Türkçeyi bir hakikat, mana, aşk ve irfan dili hâline getirmiştir. Bu sebeple o, Türkçenin mana âlemine açılan bir kapısı ve tercümanlığını yapan emin bir Cibril'i olmuştur.

Bu makamın en belirgin özelliği -zat-ı âlileri fenâfillah makamında olduğu için- "Ben onun konuşan dili, gören gözü, duyan kulağı olurum." hadis-i kudsisinde de teyit edildiği gibi, o kişinin ağızından çıkan sözlerini Hak kelamı kabul ederiz. Cenabıhak, "Ben onun konuşan dili olurum." dedi mi artık o kişi hangi dilden konuşursa konuşsun ana dilini hakikat yani vahiy dili hâline getirir.

İnceleyin Yunus'u, Kur'an'a ve Resulullah'ın vazettiği İslam'a ters bir şey bulabilecek misiniz? Asla bulamazsınız. Zira fânifillah dairesinde söz kendisindedir. Batı Türkçesi onunla birlikte hakikat dili hâline gelmiştir. O, nefsiyle birlikte dilimizin de seyr ü sülûkunu tamamlamış bir kişidir. Yunus'un milletimize ve insanlığa en büyük hediyesi budur. Bu sebeple de milletimiz için Yunus bir lutf-ı ilahîdir. Yeri gelmişken belirtelim; Ahmed Yesevi Hazretleri ve takipçileri de Yunus'tan bir buçuk asır önce aynı görevi "Hikmetleri" ile Türkistan'da yapmıştı.

Yunus'un Anadolu'daki karşılığı İslam'ın hakikatidir. Yunus nefis terbiyesinden

*Dr., Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

geçerek, seyr ü sülûk çıkararak aşk ve irfan ile elde ettiği ledünnü bilgiyi söylemiş bir erendir. Yunus, bu topraklarda bir masdar, bir metod, bir çıkış noktası, bir numune, bir model, bir insan-ı kâmil, yeni bir dil ve yaşayan bir Kur'an'dır.

Yunus'un Amacı: İnsanı Yeniden İnşa Etmek!

1240-1320/1 yılları arasında yaşayan Yunus Emre medeniyet tarihimiz açısından çok önemli bir şahsiyettir. Çünkü o, tarihte kendini aşan bütün bilgeler gibi zihinlerde, gönüllerde ve ana dili Türkçede yeniliklere imza atanlardır.

İnsanı yeniden inşa etmek, zamanı ana getirmek, insanlığın fikirlerini, hayallerini ve rüyalarını geliştirmek, insanlığı düştüğü yerden alıp kaldırmak, onu hakka ve hakikate hazırlamak, kulluk bilinciyle donatıp Allah'a layık hâle getirmek... Gerçekte peygamberlerin, onların izinden giden Hak dostlarının ve aydınlanmış gönüllerin misyonu ve insanlığa mirası budur. Bu miras, putlaştırılan bütün sahte düşüncelerden kurtulup insanlığın yeniden inşa edilmesini sağlayacak biricik gerçektir, başka bir şey değil.

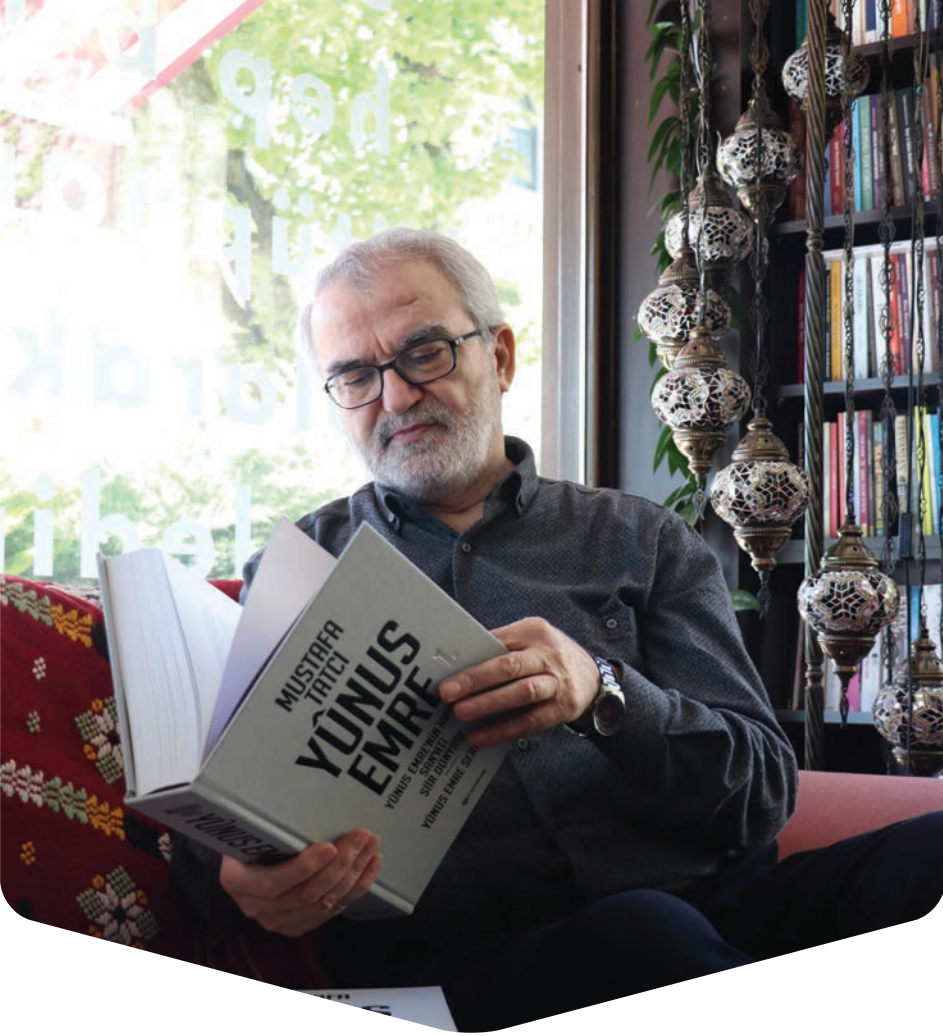
Burada konumuz olan Yunus Emre de insanlığı düştüğü yerden kaldıranlardan biridir. Yunus, varlığının, hakikatinin ve dininin aslından uzaklaşan insanlığın kendine gelmesi için bazı değerleri yeniden yorumladı. Her Hak arifi gibi o da bazı yanlışları yerinden söküüp yerine yepyeni değerler koydu, yaşadı, söyledi ve kendimize gelmemiz için gönüllerimizi sarstı gitti.

Yunus Emre, Rum'un (Anadolu'nun) serveri Tapduk Emre'nin yanında yetişti. Hayatta "odunculuk" veya "su taşıyıcılığı" (sakalık) gibi basit görebileceğimiz bir görevle sınıandı. İçini sabırla süsledi. Nefsini İslam'ın ahlakıyla, aşkıyla, irfanı ve güzellikleriyle tanıştırdı; değişti, değişti, değişti... Değiştikçe derin-

leşti. Hakikat pınarı olan Tapduk Emre'den kandıkça Muhammedileşti. Sözü Kur'an, özü Kur'an hâline geldi.

Kendi içinde değişip derinleşirken çevresindekileri de değiştirdi. Yükseldiği gönül burcunda dilimizin ve İslam'ın içini yakaladı. "Benden benliğim gitti, hep mülkümü dost tuttu." deyip nefsinin fânî, Cenâb-ı Hakk'ın baki olduğunu ispat ve ilan etti. Yollar içinde bir yol, kullar içinde bir kul olduğunu bildi. Bir doğan idi, terbiye edilip Tapduk koluna kondu. Çokluk Tûr'undan birlik nuruna yol buldu. Yol tecrübelerini söze döktü. İnsanlığın Hakk'a ve hakikate dönmesi gerektiğini söyledi. İncitmeden, kırmadan dökmeden konuştu. Bir baba, bir ana şefkatiyle öğütledi.

Aşk imamının arkasında namaza durmuş, gönlü cemaat olmuştu. Başka bir göz, başka bir kulak, başka bir dil ile görüp duyuyor ve konuşuyordu. O; bize, sevmemizi, sevgi yoluyla Hakk'a ulaşmamız gerektiğini öğretti. Türkçe konuştu, bizim aşk ve mana dilimiz oldu! Annemizden öğrendiğimiz Türkçeye mana elbisesi giydirdi. Kendisi aşkın rengine boyanmıştı, konuştuğu dili de kendi rengine boyadı. Aydın bir gönülle ana dili Türkçeyi hakikatin dili hâline getirdi. Arapça bilmeyen insanımıza hakikati Türkçe anlattı. İnsanımızı halktan Hakk'a, taklitten gerçeğe davet ederken ümmîlerin diliyle "oku" gönderdi. Onun izinden yürüyenler onun davetine uydular, iyi birer "okuyucu" oldular. Sözleri dilden dile, gönülden gönüle yayıldı. Onun gönül kitabından söylediklerini duyup tefekküre dalanların kulaklarına can suyu kaçtı. Evde, sokakta ve pazarda konuşulan sözler onun kalemıyla semaya kanatlandı. "Dil hikmetin yoludur." diye bayrak açtı, önümüzden gitti. Arkasından gelenlerin üslubu oldu. Sonraki gelenler onun izine basarak yürüdüler. Büyük Hak âşığı Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694) bu sebeple "Niyâzî'nin dilinden Yunus durur söyleyen" dedi.

İlahi sevgiden nasibi olmayan kişilerin anlamadığı bir nükte de şu idi ki bu aşk ve mana dilimizi tesis eden zat, ümmî idi. Evet o bir ümmî idi. "Medreseler müderrisinin okumadığı aşk dersini" okumuştum. Tanrı dostlarının gezdiği en yüksek burçlarda gezindi, gönlünü dil eyledi. Kendisi aradan çıkmış, "Yaradan" kalmıştı. Bu sebeple Yunus, dilimizin gönlü, gönlümüzün dili oldu.

Yunus, bize bir kâmilin eşiğinde nefsinin nasıl terbiye edildiğini, o eşiğe basmadan, yani hiçbir gönlü incitmeden nasıl geçileceğini yaşayarak gösterdi. Tapduk Emre'nin şahsında aşk yolunun, tevhid ve irfan makamının adresini verdi. Sevenlerine en gizli sırlarını açtı. İki denizi birleştirenlerle yüz yüze gelmemizi sağladı! Nefsimizle tanıştırdı, gönlümüzle barıştırdı.

Yunus, kapıya kadar gelip de direnenlere, dışarıda gezenlere içerledi, acıdı. İslam'ın kurallarından ve Allah'a ulaştırma yollarından öte bir bilgi alanı vardı. Yolcuları, "Takılma!" diye uyardı: "Şeriat tarikat yoldur varana/ Marifet hakikat ondan içeri" diye öğütledi. O, içeri girenlerdendi. Söyledikleri içeriden derlediği eşi benzeri olmayan inci gibiydi. Taklit değildi, özünden derlediği gerçeklerdi. Bizim de tahkike dönmemiz gerektiğini, ilimden irfan; sûretten manaya geçmemizi istiyordu. "Hakikatin manasını şerh ile (açıklayarak) bilmediler!" diye ikaz ediyor, temelsiz bilgilerimizi havuza atıyordu. Gözü çobanda, gönlü yabanda gezenleri nefsinin bilmeye çağırıyordu. "İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir" yahut "İlm okumanın manası kişi Hakk'ı bilmektir" diyerek, gerçek bilginin nefsimizi ve Rabbimizi bilmek olduğunu

öğretiyordu. Suyu kendi benliğimizin kuyusundan çıkaracağımızı, Leyla'nın da Şirin'in de içimizde olduğunu bildiriyordu. Gönül testimizin kemâl sahiplerinin ağızlarından akan çeşmelerden yaşarken doldurulması gerektiğini, "Bin yıl dahi durursa kendisinin dolmayacağını", dünün ve yarının olmadığını söylüyordu. İnsanı şimdiki ana davet ediyor, vaktin çocuğu olmamızı ikaz ediyor, dem bu demdir diyordu.

O, dünya ambarındaki buğdayı elinin tersiyle itti. Ölü gönülleri diriltten "nefes"e, ilahi "himmet"e talip oldu. Himmet gönül mahzenindeki hazine idi. "Bana seni gerek seni" dedi, içindeki sultana ulaştı. Yüzünü Hakk'a çevirdi. Gönlünü yere, çokları bire indirdi. Bir yokluk ve tevazu abidesi oldu. Yolda yürümeyi bilmeyenlere yol tarif etti.

Bizim bütün derdimiz var olmak içindi. "Kimde varlık var ise gitmez gönül darlığı" diye tembih etti. Bizi varlığın özülüyle tanıştırdı. İslam'dan, imandan ve ihsandan uzak bir hayat yaşayan kişinin işinin zor, ilahi tecelliye mazhar olan âşıkların gönüllerinin "Tûr" olduğunu biz ondan öğrendik.

Yunus, 13. asrın sonlarında bir saba meltemi gibi esti, içimizi serinletti. Can kulağımızı açıp bilmediğimiz, görmediğimiz illerden haberler getirdi. Onun getirdiği haberlerle, kulağımız duydu, can gözümüz açıldı, gönümüz şâd oldu. Varlığı "Dağlar ile taşlar ile seherlerde kuşlar ile" bir bütün olarak kucaklamak gerektiğini, "Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir" düşüncesini biz onun anlattıklarından öğrendik. Hak'tan başka ne vardır, kalma güman (şüphe) içinde" diyen Yunus, bize, "karıncaya ulu nazarla bakmayı" öğretti. Kulağımıza "Miskin Yunus gözün aç bak iki cihan dopdolu Hak!" diye fısıldadı, varlığın Hak ile var olduğunu" anladık. Yaradan'ı orada, burada değil, içimiz-

de aramayı öğretti. Nereye dönersek onun yüzünü göreceğimizi, parmağımızın değdiği havanın, aldığımız nefesin, varlığı bir derya gibi nuruyla kaplayanın "o" olduğunu öğretti. "Sen ve ben" denen yerde "Allah'ın idrak edilemeyeceğini: "Gir gönüle bulasın Tûr/ Sen ben demek defterin dür" diyerek Cenâb-ı Hakk'ın kâmil insanların gönlünde tecelli ettiğini anlattı. "Her davadan geçen kişinin Hak'tan yana uçacağını" müjdeledi. Dünyevî sıkıntılarla daralan gönümüz onun zaman ve mekânlar aşan ilahileriyle genişledi. Binbir ihtiras, şehvet ve kin çamuruna bulaşan doğamızda çırpınıp duruyorduk. "Bu bendeki ben" diyenin "o" olduğunu öğretti, gönül darlığından kurtulduk.

Yunus, bizi çok sözden kurtardı. İnsanın, nefsinden Allah'a yolculuk yapabilmesi için gayrete, sevgiye ve bilgiye ihtiyacı olduğunu söyleyerek yükümüzü aldı. "Ete kemiğe büründü, Yunus diye göründü" insanın kendini gerçekleştirmesi, noksanlıklarından kurtulup tamamlanmış bir varlık hâline gelmesi için aşktan başlaması gerektiğini anlattı. Aşksızları aşka davet etti. Sevenin, sonunda sevgili olacağını bildirdi. Kısacası Yunus "Gelin tanış olalım" diyerek aynı özden geldiğimizi hatırlattı, bizi özümüzle tanıştırdı.

*

Yunus, daha yaşarken kendi adına anılan bir üslubun, "Yunus Emre Mektebi" diyebileceğimiz bir mektebin kurucu şahsiyetidir. Bizim şimdiki tespitlerimize göre Yunus'un aşk ve irfanından etkilenen ve bu aşk okuluna bağlı olan iki binden fazla mutasavvıf şair yetişmiştir. Yedi yüz senede meydana gelen ve günümüzde hâlâ temsilcileri yetişen bu aşk ve irfan okulu, dünyanın hiçbir kültürüne nasip olmamıştır. İşin ilginç tarafı bunların arasında pek çok ümmî halk bilgisi de bulunmaktadır. Yunus, bütün bu sebeplerden ötürü insanlık için gerekli olan bir öncüdür. Unesco Yunus Emre'mizi bu sebeple anmaya değer

bulmuştur. Nitekim 2021 yılı vuslatının 700. yıl dönümüne rast geldiği için Yunus'un düşünceleri yeniden UNESCO tarafından gündeme getirilmektedir.

*

Aşk dilimiz olan Yunus, insanlığın yaşadığı bütün coğrafyayı bir gönül dergâhi hâline getirip gitti.

Toprağı kanla sulayanlara inat, dünyayı bir gül bahçesine döndürdü gitti.

*

Sevgi öğretmenimiz Yunus bize, sevmeyi, sevince insan olacağımızı öğretti, öğretmeye de devam ediyor.

Cebrail, akl-ı Muhammedi, tercüman-ı ilahidir. Biz, nefsimize yüklenen bu kuvvemizi tevhit bilinciyle uyandırıp Hak ve hakikati öğrenir ve öğretiriz. Sonra döner aynı kuvvemizle kendi hakikatimizi kelimelerden elbise giydirip halkın seviyesine uygun hâle getirip konuşuruz. Cebrail hakikatin tercümanıdır. Bu kuvve, manevi yolculuk sırasında uyandıracak olan son kuvvedir. Dört unsurumuzun ait dört melekûnun son merhalesidir o. İşte bir dilin ilahileşmesi, hakikat dili olabilmesi, bu kuvvenin faal hâle gelmesiyle ilgilidir. Bunlar derin meselelerdir. Yunus'un menakıbında geçen dört sofranın dördüncüsüne ait sırdan bahsediyorum burada. İşte o sofraya, "Cibril-i Emin'e ait irfandır ki artık onu da yedikten sonra gönlü tam mutmain olmuş hâlde geri dönmüştür Yunus. Onun geri dönmesi, farka gelmesi, Hazreti Peygamber'in Hira'dan Mekke'ye dönüp yani insanlık âlemine yeniden karışması gibidir. Buna mutasavvıflar 'cem'den sonra 'fark' demişlerdir. Yeri gelmişken söyleyelim: Bu dördüncü sofraya, Hazreti Meryem iftiraya uğrayıp içeri atılınca Zekeriya Peygamber'in "Bu yiyecek sana nereden geliyor?" sorusuna karşılık, "Rabbim katından" (Âl-i İmran/37) diye cevap vermesiyle aynıdır. İşte uyanan bu kuvve, bizim tecrübelerimizi söze döken, o gerçekleri Rabbimizin katından alıp kelimelerle giydirerek

anlatan bir tercümandır. Hangi dili konuşursan, hangi milletten olursan ol, konuştuğun o dili hakikat dili hâline getirebilirsin. Nefsinin ve insanlığın mürşidi olan zat, ana dilinin mürşidi olamaz mı? İşte bu sır Yunus'a nasip olmuş ve ardılları onun üslubunu devam ettirmişlerdir. Yunus, dilimizi Hak ve hakikatle tanıştırdı. Bunu yaparken önce kendini alıp aslına götürdü, aslının rengine boyadı, sonra da tecrübelerini dönüp halka anlattı. Bütün bu gerçeklerden hareketle Yunus için bendeniz, "O bizim mana dilimiz, aşk dilimiz, vahiy dilimiz" veya "Türkçenin tercüman-ı ilahisi, Türkçenin Cibril-i Emin'i" diyorum. Yeni nesiller inşaallah onun bıraktığı mirası yepyeni noktalara taşırlar. Bu yeni Yunuslarla Türkçe semaya kanatlanır da her kelime bütünü manasıyla arşa değer.

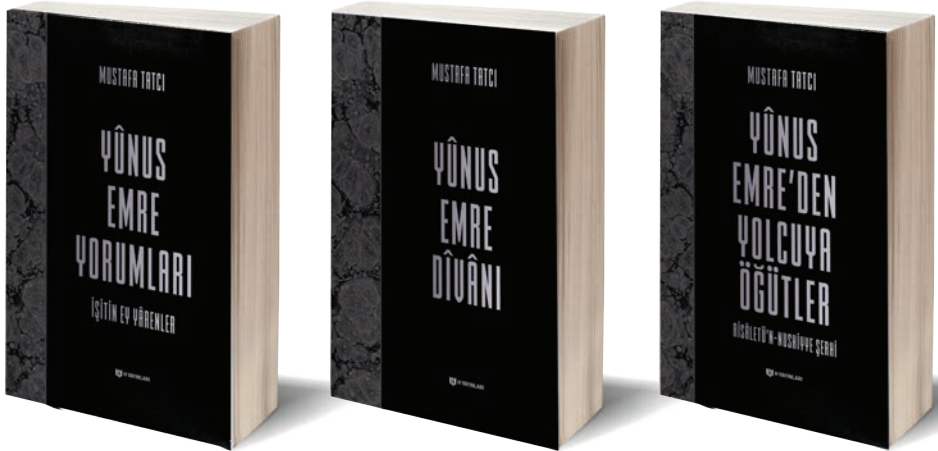
Yunus Emre Nasıl Anlatılmalı?

Böyle bir soru sorulduğunda doğal olarak sadece ana dili Türkçe olan kişiler gelmiyor gönlüme. Bütün insanlık geliyor. Yunus bir büyük tecrübedir. Bu sebeple her gelen nesil ondan istifade etmeli ve içimizden yeni Yunuslar çıkmalıdır. Ama bu nasıl olacak? Bütün mesele burada. Bendeniz bu konuya girdiğim günden beri Yunus'u okutmaktan öte hedefimizin Yunus olmak gerektiğini anlatıyorum. "Her genç bir Yunus!" demem de bundandır. Evet, Yunus'u okumaktan gaye, Yunus olmaktır. Ne ki kendimiz Yunus olamazsak arkadan gelenlerin içinden Yunusların çıkmasını beklemek de doğru değildir. Olmadan oldurmaya çalışmak abes bir düşüncedir. Öyleyse, "Yunus'u nasıl anlatmalı?" sorusunu sormadan önce, "Kim anlatmalı?" sorusunu da sormamız gerekir. Onu kim, nasıl anlatmalı?

Bilindiği üzere kültürü işleyip yaymanın da her çağda kendine mahsus araçları vardır. Dün bizde roman diye bir kavram yoktu ama bugün var. TV dizisi

diye bir kavram yoktu, bugün var. Keza senaryo, belgesel, klip, animasyon, oyun vs. gibi kavramlar yoktu. Bugün bunların hepsi var. Kültürün ölümsüz ve değişmeyen taşıyıcılarının başında şiir ve beste gelir. Hele Yunus ve ilahi denince bestesiz bir ilahi düşünülemez. Zira bu şiirler zikir meclislerinde "ırlanarak" ortaya çıkıyordu. Dilimizde türkü ırlamak, ilahi ırlamak, ninni ırlamak gibi kavramlar vardır biliyorsunuz. İşte Yunus ilahileri de Yesevî hikmetleri gibi ırlanarak ortaya çıkmıştır. Eskiler buna "tuluat" diyorlardı. Hani doğaçlama oynanan tiyatroya nasıl tuluat tiyatrosu deniyorsa, zikir meclislerinde de doğaçlama ilahi tulû ediyordu. Yunus'tan derlenen ilahiler de böyledir. Öyleyse beste önemlidir. Yunus ve onun izinden giden iki binden fazla Yunus takipçisinin şiirleri günümüz insanının zevkine ve meşrebine göre bestelenmeli, icra edilmelidir. Konuyu dağıtmadan belirteyim: Yunus'u anlatmak için önce anlamak gerekir. Sonrası kolaydır. Onun tecrübe ettiği her hakikati istediğimiz edebî ve görsel tür ve malzeme ile istediğiniz yaş grubuna anlatabilirsiniz. Yeter ki önce Yunusça metaforları (remizleri) hakkıyla çözümlayelim. Sonra bir beytinden ya da şiirinden hareketle belgesel, roman, çizgi film, beste, çocuklar için oyun veya oyuncak ve daha neler neler yapılabilir. Bunlar hiç de zor değildir.

Bendeniz, Yunus Emre ile ilgili bütün bilgileri bilimsel bir çalışmada topladım. Bu eserin yeni baskısı 2021 yılının Mayıs ayında yapıldı. Bu ilmî neşirden hareketle ayrıca genel okuyucu için üç ayrı eser neşrettim. Bunlar yeni bilgi ortaya çıktıkça güncellenerek tekrar basılıyor. Nitekim bahsettiğim üçlü takım bugünlerde tekrar neşredildi. Bu üçlü setin içinde "İşitin Ey Yarenler-Yunus Emre Yorumları" adlı eserim de mevcuttur. Orada Yunus'un 39 ilahisinin açıklaması bulunmaktadır. Yine bu eserde menakıbının geniş bir yorumu yapılmıştır. Ayrıca yakın zamanlarda "Her Genç Bir Yunus" adıyla yeni bir çalışma yaptım (H Yayınları, İstanbul 2020). Bu çalışma, Yunus'un dünya dillerine kolay bir şekilde aktarılabilmesi için ortaya çıktı. Yine Yunus'un sembollerle örülü "Çıktım erik dalına" şiirine "Yunus Bir Söz Söylemiş" adıyla kısa bir şerh yazmış idim. O da neşredildi (2020). Bir grup arkadaşımızın sorduğu sorulardan hareketle bir nehir söyleşi yaptık, "Yunus'un Denizinde" adıyla neşredilen bu söyleşi, tatlı bir kitap oldu. Çevremdeki eli kalem tutanların yazması için de teşvik ediyorum. Şimdi oralara girmeyelim. Sizin anlayacağınız, gençlerin Yunus'u anlamaları için pek çok araştırmalarımız ve yayınlarımız oldu. Tabii bunların en önemlisi ve dünyada ses getireni, TRT'de 2015 senesinde yayınlanan ve zaman zaman tekrar edilen "Yunus Emre Aşkın Yolcu-

luğu" dizimiz oldu. Bunun danışmanlığını yaptım. Senaryosunu İsa Yıldız kaleme aldı, Kâmil Aydın yönetti. Yapımcılığını da Mehmet Bozdağ kardeşimiz yaptı. Bu tür çalışmalarımız felek dur deyinceye kadar devam edip gidecektir.

Yunus'u Dünyaya Nasıl Anlatırız?

Evvel emirde devletimiz, Cumhurbaşkanlığımız Yunus Emre adına bir "Türk Nobelî" ihdas etmelidir. Bu çerçevede başta roman, sinema filmi, uluslararası beste yarışmaları düzenlenmelidir. "Yunus Emre Kültür Ödülü" adıyla verilebilecek olan bu "Türk Nobelî" özellikle Türk dünyasının Türkiye Türkçesinde buluşmasını ve en azından dilde birliğin sağlanmasına yarayacaktır. Böyle bir ödül Türkiye Türkçesinin daha geniş bir alanda yayılmasına vesile olacaktır.

İkinci konu, Kültür Bakanlığımızın bünyesinde bizim klasiklerimizi dünyaya tanıttacak bir "Tercüme Bürosu" kurulmasıdır. Hasan Ali Yücel döneminde MEB bünyesinde böyle bir büro oluşturulmuş

ve fevkalade etkili olmuştur. Çok net ifade edeyim: Biz kültürümüzle dünyada yokuz. 70 sayfalık bir Yunus çevirisi için yetmiş kişiye müracaat ediyorsunuz ve aldığınız cevap: "Ben bu şiirleri tercüme edemem." oluyor. Ne yazık ki "Lambada titreyen alev üşüyor ve aşk tercüme edilemiyor". Bu sebeple en azından bir ekip kurup onların bu klasiklerimizi çevirmesini sağlamak mümkündür.

Yunus Emre Anma Yılı'nda hazırlamış olduğumuz Yunus Emre külliyyatının ve diğer halka dönük neşirlerimizin çok miktarda basılıp dünya kütüphanelerine kazandırılması, ilgililerin eline ulaştırılması önemlidir. Bunun yeni versiyonunun tasarımı bitti, neşredildi (Mayıs 2021). Diğer taraftan Yunus'un Divan'ı ve Risaletü'n-Nushiyye'si bir bütün olarak başta İngilizce olmak üzere Fransızcaya, Almancaya, Japoncaya vs. çevrilmelidir. Dilimizde tüy bitti. Burada bu dileğimizi tekrar belirtmekte fayda var. Yine Yunus'un hayatını ve düşüncelerini anlatan ciddi sinema filmlerine

ihtiyaç vardır. Yunus'un felsefesini işleyen ciddi romanlar ve hatta çizgi romanlar yazılmalıdır. Çizgi filmler, animasyonlar hazırlanmalıdır. Yunus'un öyle şiirleri var ki onlardan kısa birer film, animasyon çıkarılabilir. Yunus her çağın mana yolcularına düşünme ve davranış modelleri sunar, evrensel değerler öğretir. Sen bu model ve değerlerin üzerine çağın birikimini koyar böylece yol alırsın.

Bu teklifler daha da çoğaltılabilir. Bir kere ilk yapılacak şey, ufkumuzu genişletmektir. Eskişehir, ben bildim bileli Yunus düşüncesini daha Sarıköy'den Eskişehir'e getiremedi. Karaman, Kula ve Aksaray kendisini ispat etmekle meşgul. Sözde araştırmacılar kütüphaneye girmeden, kaynağına gitmeden Yunus'u anlatmaya çalışıyorlar falan. Dünyanın eline daha doğru dürüst bir Yunus tercümesi veremedik. Bu anlayışla, bu kör döğüşüyle Yunus'un tecrübelerini dünyaya taşımanın imkânı yoktur. Kör topal gidiyoruz. Açılmalı, açılmalı, açılmalıyız...

*Tevhîd imiş cümle âlem tevhîdi bilendir
Âdem*

Bu tevhîdi inkâr eden öz cânına düşman imiş

*İnsân olan buldu Hakk'ı meclis onun odur sâkî
Hemân bu bî-çâre Yunus aşk ile âşinâ imiş*

Ne Diyor?

"Âlemdeki bu renklenmeyi, bu davranışları ayrı gayrı görme! Biricik varlığın kendini celal ve cemal sıfatlarından göstermesidir tecelli. Bu âlem birlik içindedir ve vücut bir denize benzer. Sen bu görüntülere, dalgalara benlik verme. Âdem, bu birliği bilen kişiye denir. Birliği inkâr eden kendine düşmandır. Ey dost, gel bunu öğren. Hakk'ı ancak insan olan bilir. Akıl, tevhidi idrak edince gerçek akıldır."

Yunus'un bize yazdığı reçetenin iki ayağı vardır: Aşk ve irfan. İnsan bunlarla insan

olur. Toplumlar bu iki kavramla yükselir, birlik ve dirliğe ulaşır. Yunus'tan alacağımız, davasız sevgi ve kendini bilmektir. Hak için sevmek ve Hak için bilmektir. Daha ne olsun ki? Biz ona müracaat edecek olursak sevgi ve bilgi yoluyla maddeden manaya nasıl gidileceğini, varlığın sahibiyle tanışıp kime hizmet etmemiz gerektiğini, gerçek ibadet ve amelin, oluşun kemaline katkı demek olduğunu ve varlığın Hak'tan gelip yine Hakk'a tekâmül etmekte olduğunu öğreniriz. Bunlar hayatın gayesidir. Yine bir yerde "Ermek dilersen maksuda çok hizmet eyle her işde" der Yunus. O, bize zulmetten nura, nefretten aşka gitmenin usullerini öğretir. O bir taraftan, "Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevelelim" diğerk taraftan da, "İlim ilim bilmektir" der. İnsanlığı ve insanlığımızı kurtaracak bu iki güçten başka bir şey yoktur. Sevgide ve bilgi-de birleşmek lazımdır. Bunu Yunus da Yunus'un öncüleri de arkasından gelenler de söyledi. Zirâ İslam'ın kitabı ve peygamberi de bunları emrediyor. Yunus, nefsi terbiye edilen ve bunun yollarını gösteren bir kişi olduğuna göre varlığa, eşyaya ve insanlığa düşman olan kişilerin eğitiminde onun tavsiyelerinden yararlanmak mümkündür. Yunus'un tavsiyelerini ulu ortadanlarda içi boş sloganlara dönüştürüp harcamamak gerekir. Böyle düşünen, kendi kaybeder. Onun her sözü altın harflerle yazılması gereken birer öğüttür. Bu öğütleri içten içe düşünüp kendimize dönüştürünce ve yaşadıkça faydalı olacaktır kanaatindeyim.

Yunus'la İlgili Akademik Çalışmalar

Yunus'un bir görünen veya görünmeyen sevdalıları var, bir de tüccarları. Maalesef o tüccarlar kendilerini uzman gibi de tanıtıyorlar. Türkiye'de akademik olarak Yunus'un hakkını vermeye çalışan üç önemli zat gelmiştir: Mehmet Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk K. Timurtaş rahmetliler.

Bu isimlere Burhan Toprak da dahil edilebilir. Fakat onun bu konudaki tek vasfı Divan'ı ilk latinize eden kişi olmasıdır. Harf inkılabından sonra sanırım 1933 senesinde Divan'ı bugünkü alfabemizle hazırlayıp bastırmıştır. Önemi bundandır.

Bendeniz bu dijital ortama geçilmeden önce doktora yapıp sonra dijital ortama geçenlerdenim. Yunus üzerine çalışmaya 1986'da başladım. 1990'da bu çalışma 4 cilt hâlinde Kültür Bakanlığınca basıldı. Sonra yeni bulduğum bilgi ve belgelerle defalarca basıldı bu eser. Şimdi son olarak yeniden hazırladım. Bu sefer sadece hazırlık safhası üç buçuk sene sürdü. Ben de bittim, eser de bitti. 36 senede bir büyük külliyyat ortaya çıktı. O ilk çalışmayı yaparken çektiğim sıkıntıyı anlatsam bir büyük hatıra kitabı çıkar. Türkiye ve dünya yazma eserlerin dijitalle aktarılması konusunda çağ atladı. Ama hâlâ kataloglar tam değil. Falan kütüphanede var olduğunu bildiğim yazmayı göremediğim oldu. İstanbul Üniversitesi, Vatikan kütüphanelerindeki yazmalar bunlara örnektir. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi nüshası bir zat tarafından alındı, on sene yerine konmadı. Diğer taraftan daha yakın bir tarihte Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesinde, kataloğa geçmeyen bir Yunus Divan'ı ortaya çıktı. Ben tespit ettiğim yazmaların büyük çoğunluğunu gördüm ve tenkitli metinde bunları kullandım. Bu son külliyyatta (H yayınları, İstanbul 2021) 50'den fazla yazma divan ve mecmuanın kritiğe dahil edildiğini göreceksiniz. Bu konunun tüccarları çoktur. Fakat bilen bilir ki Yunus Emre Divan'ı zor bir konudur. Bu mevzuda çok şey söylemek gerekir de fazla söze gerek yok. Yunus'un tenkitli metni değilme uzmanın üstesinden geleceği bir iş değildir. Bir ömür verdik hâlâ uğraşırız. Zor iş yani. Buna rağmen piyasada sözde akademisyenler veya bazı amatörler kütüphaneye girmeden bizden, Timurtaş veya Gölpınarlı'dan alıp çalarak eserler neşreliyorlar. Onları bir

kıymeti yoktur. Küçük bir karşılaştırma yapmak yeterlidir.

Gölpınarlı rahmetli 1943'te Yunus Divan'ında bir kritik denemesi yapıyor. Sonra yaptığı hatalardan dolayı bu yayından vazgeçiyor. Daha sonra 1961'de bir deneme daha yapıyor: Yunus Emre ve Tasavvuf. Yine 1965'te de Eskişehir Valiliğinin çıkardığı bir metin daha var. Bu eserde şiiirleri Fatih, Raif Yelkenci, Ritter vs. nüshalarından alarak yani kritik yapmadan, birer nüshaya dayandırarak bir divan kuruyor. Çünkü anlamış ki mevcut divanlardan hareketle mükemmelle ulaşmanın imkânı yoktur. Ben, bilinen bilinmeyen 50'den fazla yazma kullandım ve şiiirleri ayıklamaya çalıştım. Yunus'un olmayan şiiirleri Âşık Yunus'un şiiirleri diye ayırdım.

Yunus'un Sanatı, Sanatın Yunus'u

Eskiler, "Mana, şairin karnıdır." demişlerdir. Bir yönetmen için bu; yani mana ve metaforik göndermeler yönetmenin karnıdır şeklinde anlatılabilir. Aynı cümleyi bestekâra, romancıya, hikâyeciye de uyarlayabilirsiniz. Burada karın, bânın anlamındadır. Yönetmenin de sinemada aradığı bu değil midir? İç anlamı.

Devrimci bir söylemle söyleyeceğim: Dünden bugüne, bugünden yarına Hak erenlerin hepsi devrimcidir. Nefsinde ve zihninde devrim yapamayan neyi inşa edebilir ki? Hacıdan, hocadan yahut dededen ve nineden öğrendiğin din ile yürümek yetseydi sokaklarda evliyadan geçilmezdi. Yıkılıp yeniden yapılmaz. Yok olmadan var olunmaz. Bunun Yunusçası: "Kimde varlık var ise gitmez gönül darlığı!" şeklindedir. Durum böyle olunca ehlullah, yeniden inşa etmek için önce bir zihniyet devrimine yönelir ve senin bütün düşüncelerini yıkar. Sen de ona insafli yaklaşmaz isen sapkınlıkla itham edecek noktaya kadar götürürsün işi. Aman ha! Sakınmalısın bundan.

Kur'an'da örneğini görmüyor musun? Hızır Hz. Mûsâ'ya ne yaptı? Elinde bir balyoz, bütün putları yıka yıka yol alan devrin Hızır'ına hangi yolcu dayanabilirdi ki? Hâsılı kelimeler, erenlerin ilk yaptığı şey, taliplerin zihnini değiştirmek, temizlemektir. Hazreti Niyâzî'nin "Din diyanet, adet şöhret kamusun verdim yele/Ey Niyâzî n'oldu sana kayd-ı dindar kalmadı!" dediği yerdir burası. Mesele anlaşılabilir mi bilmem. İmdi senin yönetmen olarak yapacağın ilk iş, gerçek yönetmene tabi olmaktır aziz kardeşim. Yönetmeni yönetmeye kalkarsan gemiyi suda batıramaz, vahdet denizindeki inciye çıkaramazsın. Mana gerçek yönetmenin karnıdadır, bilmem anlatabildim mi? Yunus yolunda film yapacak olan her yönetmen, önce gerçek yönetmen yani Yunus'un ve "Bir ben vardır bende benden içerü" diyen Yunus'un içindeki Yunus'un manasına tabi olmalıdır.

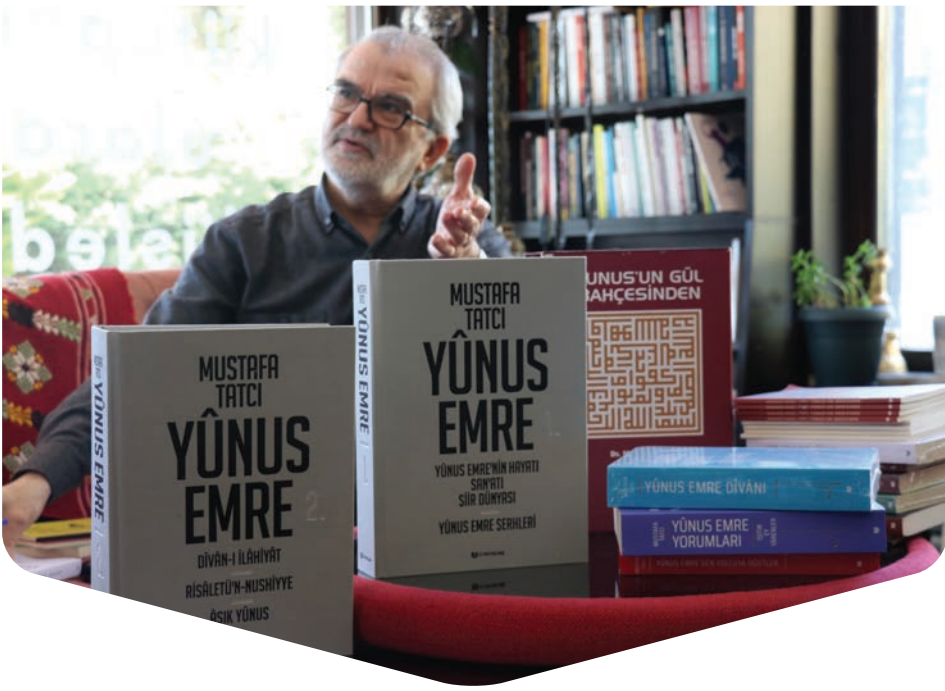
Yunus'u Hiç Tanımayan Birisine Nasıl Anlatırız?

Hani derler ya bu âlem yedi iklim, yedi kıta diye, işte dışımızdaki yedi iklim ney-

se manamızda da içten içe yedi tane şehir, yedi tane iklim var. Zahir ve batın iç içe dürülmüş bükülmüş yedi ayrı katmanda elimize verilmiş. Erenler sözü de böyledir. İç içe en az iki katmanlıdır. Bunu sen anlayıncaya kadar derinleştirebilirsin. Üç, beş, yedi... Anlama noktasında bilgi yatay olarak seyreder. Sen bunu, manayı Allah ile yaşama diye de anlayabilirsin. Erenler içte ve dışta derinleştikleri için sözü eşyanın hakikatinden hareketle söylerler. Nereden bakıyorsa o hakikati bir misal yani bir elbise giydirerek söylerler. "Hiçbir şey yoktur ki, onun bir de içi olmasın." diyor peygamberimiz. Yani o şeyin bâtını olmasın. Yunus'un, "Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu!" mısraındaki koz, dört katmanlı manadır. Babam rahmetli, mananın katmanlarını lahanaya, marula yahut soğana benzetirdi. Varlığın içi cem makamında anlaşılır. O makama, dıştan içe, lahana gibi her yaprak kaldırılarak gidilir. Eşya zahirde sarımsak veya nar daneleri gibi ayrı ayrı görünse de onu çepeçevre kuşatan (el-Muhit) nurdan bir elbise vardır. Eşya o elbise-

Mustafa Tatcı

den ayrı değildir. Her birini hikmeti üzere yorumlamak gerekir. Şimdi ehlullah, Yunus'u akşamdan düşünüp de yorumlamaz. Manayı sofrada marul varsa onun üzerinden, sarımsak varsa yahut ne bileyim nar varsa onun üzerinden yorumlar. Sufi, ibn vakt demişlerdir. Mana gönüle gelendir, akla gelen hikmet değildir. Hasılıkelam, Hak'ta seyreden bir gönül için bu katmanların sınırı yoktur. İşte Yunus'u kim, nasıl yorumlayabilir? Ehli ihtiyacı olana o anda ne gerekiyor-sa öyle yorumlayabilir. Hepsi bu.

Biz de Moskova'da Leyla İpekçi ile meşhur Çaykovski Devlet Müzik Enstitüsünde iki ayrı zamanda tasavvuf, Yunus ve sair konularda dört gün seminer verdik. Önceden tasarladığımız hiçbir şey yoktu. Doğaçlama. Çok etkilendiler. Onlara Yunus'tan örnekler verirken manayı matruşkaya benzetmiştim. Bir ben vardır bende benden içeri... Bunu başka nasıl anlatabilirsin? Maksat bende ki ben ise dıştan içe, manayı içe içe gitmek gerekir. Evet, öyledir. Eşyanın hakikati matruşka gibidir. İçinin içi vardır. Hazreti Pîr "Fihî Mâ fih/İçindekiler içindedir" der. Önce anlamalı, sonra anlatmak kolaydır.

Yunus Emre Hümanist Değildir

Hiçbir İslam velisini bu "izmler"le anlatmanın imkânı yoktur. Dahası buna gerek de yoktur. Zira izmler ehlullahın düşünce alanını daraltır. Sonra onları bir kaba hapsetmek doğru değildir. "Gâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi/Gâh inerim yeryüzüne seyreder âlem beni..." deyip de sevenin sevdiği-ne dönüştüğü bir erkânda Yunus'u insansevicilikle sınırlandırmanın bir anlamı yoktur. Bendeniz araştırmalarımda, "Yunus hümanist değildir." diye yazdığım zaman ilk zamanlarda pek anlaşıl-mamıştı.

Hümanizm, rönesans öncesinde kilisenin baskıcı tutumuyla İtalya'da ortaya çıkmıştır. Yani şimdi şirin bir yüzle göstermeye çalıştıkları insansevicilik, ateistlerin kiliseye başkaldırmasıyla gündeme gelmiştir. Sonraları bu düşünce dallanıp budaklanmışsa da temelinde kilise baskısı vardır. Her neyse bunlar çok yazıldı çizildi. Bir grup tanrıtanımazın "İnsan vardır, Allah da peygamber de yoktur. Kilise de yoktur." demesiyle başlayan felsefi bir anlayıştır sonuçta hümanizm. Türkiye'de 1940'lı yıllardan sonra bir grup Fransız hayranı bizde de hümanizm sözleriyle Yunus'u anlatıyor. En son savunucular-

dan biri Sabahattin Eyuboğlu ve Eski Kültür Bakanı Talat Sait Halman idi.

Fakirin neşrettiği araştırmaları okuduğunuz zaman anlayacaksınız. "Gelin tanış olalım" yahut "Sevelim sevillelim..." dedi diye Yunus'a hümanisttir demek hiç de doğru değildir. Evde kaynana-sıyla geçinemeyen bir geline "Sevelim sevillelim" diyeceksin...

Böyle bir Şey yok!

Mesele, nefse Hak kavramını oğretip Hakk'ı sevmenin zaruri olduğunu anlatma, kabul ettirme meselesidir.

İmdi size gerçek bir hikâye anlatayım da mevzu iyice anlaşılsın.

Selbesoğlu Hazretleri (v. 2013/Uşak) bir Allah dostu, haza seyr ü slk çıkarmış bir kâmil insandı. Evlilik ağı gelmiş, bir evin bir kızıyla evlenmiş. Kayınvalidesi -tırnak içinde söylüyorum- "huysuz!" bir kadın. Selbesoğlu'nun onun için yaptığı iyiliklere bile tepki gösteren, aklıncı bu işte mutlaka art niyeti var diye düşünen bir kişi. Şimdi burada konuyu özetle anlatıyorum. Maksadım birini yermek birini övmek değil hani. İbret almaktır gaye. Zekiye anneden de dünya iyisi bir kız dünyaya gelmiş. Ne zaman kayınvalideye grşlse, ıngar çıkıyor evde. Ortalık toz duman. Öyle hadiseler yaşanıyor ki, kayınvalide için yapılan her iyilik, mesela evinin çatısı tamir olacak, damat onu yaptırsa, "Senin, benim evimde gözün var! Def ol git!" kabilinden tarzler... Böyle daha nice Şeyler...

Bu sırada Selbesoğlu, Yakupzade Şeyh Mustafa Efendi (vefatı Uşak 1973) Hazretlerinden seyr ü slk çıkarmakta ve bazen ertesı gün işe gitmek zorunda olduğu hâlide tevhîd ve tehlil için seccadenin üzerinde sabahlamakta, üstüne üstlük savm-i visal ile mücadele etmektedir. Bu tür üst üste iftar etmeden tutulan oruç, nefsiyle kıran kırana mücadele eden merd-i Hudâ âşıkların işidir. Selbesoğlu Hazretlerinin bu mücahede kısmi aralıklarla beş sene sürmüştür. Geldiği noktada kırlangıç gibi kal-

mıştır ve "H deseler uçacak hâlide"dir. İşte o mcahedelerle doksan kilodan otuz üç kiloya geldiği hâlide perdeyi bir türlü yırtamayıp, "Soğan zarı kadar bir Şey kaldığı hâlide o perdeye kaldıramıyorum!" diyor.

İşte tam bugünlerde Selbesoğlu'nun Şeyhi Mustafa zyrek Hazretleri eve gelip dalıyor içeri. Selbesoğlu çoğu kez yaptığı gibi seccadenin üstünde tevhid-le uğraşıyormuş. Hazret doğrudan yanına varıp elindeki tesbihi alıyor ve:

"Sırf bununla olmaz, bunsuz da olmaz!" Dedikten sonra ona gönül yardımında bulunuyor:

"Evladım, gönül altındasın! Dağların altında kal, gönül altında kalma!"

İşte zikirsiz olmaz da zikredip aradığın cevher kaynananda gizliyse ne olacak? Düşman bellediğinde O'nu gremezsen tabii ki perde olur durur.

Şimdi iyi anlayalım: "Sevelim, sevillelim" de kimi sevdiğini, seveceğini, sevmenin gerektiğini bilmezsen sözün boşta kalır iki gözüm. Ne demişti erenler:

"Vazgeç kuru davadan hem ucb ile ri-yadan"

İyi bilmek gerekir ki bütün varlık kaynana, sen gelin gibisindir. oğulda gizlidir tek! Halk, Hak'tan zuhur etmiştir. Hakk'ı bilmek istiyorsan çoğul ile iyi geçinip çokluktan bire, düşmandan yâre gelmelisin. Yunus Baba, "Hakk'ı bilmek isteyenler eylesin nefsinı derviş!" buyurur. Tevazu, nefsin Hakk'ın nurunda yok olmasdır. Haâsılı bütün varlık kaynana, kul gelin gibidir. Sen bu varlıkla iyi geinmelisin ki içindeki güzel aığıa çıksın.

Yunus, Türkçede Bir İlktir

İsmail Hakkı Bursevi Hazretleri'nin bir ifadesi vardır. Yunus'u en iyi tanımlayan ifadelerden biridir o. Yunus'un 'çıktım erik dalına, anda yedim zm' Şiirini Şerh eden bir eseri var. Bu eserinde

Bursalı İsmail Hakkı Efendi, Yunus için, "Önceki gelenlerin sonuncusu, sonraki gelenin ilkidir." der. Çok güzel bir hülasadır bu. Yunus bu tanımlamayı kendisi de teyiden bir beytinde şöyle der:

*Bu bizden önce gelenler manayı pin-
hân dediler.*

*Ben anadan doğmuş gibi geldim ki ur-
yân eyleyem*

Gördüğünüz gibi aynı şeyi söylüyorlar. İsmail Hakkı Bursevî herhâlde bu beyti okuyup değerlendirmiş olacak ki buradan cevap veriyor. Önceki gelenlerin sonuncusu, sonra gelenlerin ilki.

Bu bizden önce gelenler manayı gizli dediler. Şimdi Hazreti Yunus'un makamını yaşayanlar, onun manevi derecesine ulaşan ehlullah her devirde bulunur. Yunusvâri bir hayat yaşayan, Yunus'un geldiği noktaya gelen insanlar mutlaka hep olmuştur. İşte Yunus kendinden önceki gelenleri kastederek: "Bu bizden önce gelenler" diyor. İşte onlar "Manayı gizlediler." "Ben anadan doğmuş gibi geldim ki uryan eyleyem!" dediği, Ben, benden önce gelenlerin gizlediği manayı açtım." demektir.

Öncekiler manayı, Arabî ve Farisî söyledikleri gibi yine bu dillerdeki remizlerle örttüler. Yunus insana, eşyaya ve genel olarak dinin hakikatine ait sırları ilk kez, hem ana diliyle yani Türkçeyle söyledi hem de remizleri açtı. Malûm ya, kelimeler gerçeğin elbiseleridir. Yunus gerçekten bu örtüyü kaldıran kişidir. Sonraki gelenler, yani onun izinden giden Kaygusuz Abdâllar, Eşrefzadeler, Hacı Bayramlar, Pir Sultanlar, Niyâzîler, Abdülahad Nûrîler, Ömer Fuadîler, Üsküdarlı Nasûhîler, Osman Kemâlîler Yunus'u şerhetmişler, hakikati onun ağzından söylemişlerdir vesselâm.

D. Mehmet Doğan*

Türkçenin Yunus Emre'si Yunus Emre'nin Türkçesi

2021 senesi, vefatının 700. yıl dönümü olması münasebetiyle "Yunus Emre Yılı" ilan edildi. Anadolu'nun tesirleri yedi asırdır devam eden, millet zihninde derin izler bırakmış bu büyük şahsiyeti anılırken aynı zamanda "Türkçe Yılı" da ilan edilmiş oldu. Yani bu sene "Yunus Emre ve Türkçe Yılı!"

Dilimizin istiklali düşünülürse bu yılın aynı zamanda İstiklal Marşı Yılı olması güzel bir tevafuk. Böylece Yunus Emre'den Mehmed Akif'e uzanan muazzam Türkçe edebî mirasımız üzerinde düşünme fırsatı bulacağımızı ümit ediyoruz.

Bu yılın hakkıyla değerlendirilip değerlendirilmediği üzerinde durmayacağız. Yunus Emre'nin zihin dünyamızda Türkçe ile birlikte anılması, hatırlanması bilhassa dikkat çekici. Başka hiçbir şair ve yazar için böyle bir ilk çağrışım söz konusu olmaz.

Yunus Emre bize Türkçeyi hatırlatıyor; Türkçe söz konusu olduğunda da el-

bette Yunus Emre ilk hatıra gelenlerdendir. Bu yüzden devlet, kültürümüzü tanıtmak ve yurt dışında Türkçe öğretilmesini kurumsallaştırmak için 2009'da Yunus Emre Vakfına vücut verdi. Dünyanın altmışa yakın ülkesinde Yunus Emre Kültür Merkezleri açıldı. Bütün dünyaya sadece dilimiz değil, kültürümüz de Yunus Emre ile yayılıyor.

Yunus Emre'yi Anadolu'da edebiyatımızın büyük başlangıcı olarak selamlıyoruz. Türkçe, Anadolu'da onun büyük eseri ile bir edebiyat dili olarak varlığını silinmez şekilde ortaya koydu. Batı Türkçesi dediğimiz Oğuz Türkçesi ilk defa Anadolu'da yazılı hâle geldi, güçlü bir edebî başlangıç yaptı ve 13. asır ortalarından itibaren edebiyatımız bir kesintiye uğramadan çok büyük şairler ve yazarlar yetiştirdi, bu büyük şair ve yazarlar da Türkçe ile şaheserler meydana getirdi.

20. yüzyılda, Anadolu'da ortaya çıkan muazzam edebiyatımız ve bilhassa

*Yazar, Türkiye Yazarlar Birliği Onursal Başkanı

onun dili tartışmalı bir alan hâline getirildi. Altı asırlık güçlü edebiyatımız yok sayılmak istendi. Ona yöneltilen en sert eleştiriler kelime haznesi üzerinden oldu.

Türkçeyi Osmanlılar 20. Yüzyıla Taşdı

Yunus Emre'nin işe Türkçe ile başladığı, sonraları Osmanlıların bu yoldan saptığı iddia edildi. Oysa Yunus Emre, diliyle Osmanlı'nın doğuşunu müjdeleyen bir şair. Şöyle de söylenebilir: Yunus Emre'yi ortaya çıkaran zemin ile Osmanlı'yı var eden zemin aynıdır. Osmanlılar baştan sona kadar Türkçe konuştu ve yazdı. "Türkçe, Osmanlı Devleti sayesinde 20. yüzyıla yüksek ve zengin bir edebiyat dili olarak ulaştı." demek bir hakkın tesliminden başka bir şey değildir.

Yunus Emre "arı" veya "öz" Türkçenin şairidir! Kelimelerinin tamamı veya çok büyük çoğunluğu Türkçedir. Artık fosilleşmiş bu iddiaları gözden geçirmemiz gerekiyor.

Üç beş tane, bir kısmı bugünün diline de uyarlanmış şiirle Yunus Emre hakkında fikir sahibi olan çoğunluk, gerçek bir Yunus Emre Divanı ile karşılaşınca, hayal kırıklığına uğrayabilir. Bu şiirlerin bazılarının Âşık Yunus gibi daha sonra yaşamış şairlere ait olduğunu da dikkatten uzak tutmamak lâzımdır.

1. Örnek:

*Hak'dan gelen şerbeti içtik elhamdülillah
Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah*

*Şol karşiki dağları meşeleri bağları
Sağlık safalık ile aştık elhamdülillah*

*Kuruyuduk yaş olduk ayak idik baş olduk
Kanatlandık kuş olduk uçtuk elhamdülillah*

*Vardığımız illere şol safa gönüllere
Baba Tapduk manasın saçtık elhamdülillah*

*Beri gel barışalım yad
isen bilişelim
Atımız eyerlendi eştik elhamdülillah*

*İndik Rûm'u kışladık çok hayr u şer işledik
Üç bahar geldi geçti göçdük elhamdülillah
Dirildük pınar olduk irkildik ırmak olduk
Aktık denize dolduk taşdık elhamdülillah*

*Tapduk'un tapusunda kul olduk kapısında
Yûnus miskîn çiğ idik pişdik elhamdülillah*

(Âşık) Yunus Emre'nin bu çok bilinen şiiri, bugünün zorlama ses uyumu ve yumuşak sestesteleri sertleştirme anlayışına uydurulmakla kalınmamış günümüzde anlaşılmayan kelimeler de değiştirilivermiş. Bu şiirde "Uş bahar geldi girü" diye başlayan mısra "üç bahar geldi geçti" yapılmış. Uş/uşt, "işte"nin o zamanki hâlinin vezne uydurulmuş şekli, girü de geri. Fakat bütün bu dil özellikleri bir kenara bırakılmış. "Dirildük pınar olduk" ibaresi "dirildük pınar olduk" yapılmış. Dirfil/tirfil yabancı yonca demek. Bu bilinmeyen kelimenin de çaresine de bakılarak, "dirildük"e dönüştürülmüş

2. Örnek:

*Yine bu bâd-ı nev-bahâr hoş nev' ile esdi yine
Yine kışın sovuکلگی fuzûllığın kesdi yine*

*Yine rahmeti bî-kıyâs yine işret oldı dem-sâz
Yine geldi bu yini yaz kutlu kadem basdı yine*

*Yine yini hazînededen yini hil'at giydi cihân
Yine virildi yini cân ot u ağaç sesdi yine*

*Ölmiş idi otu şecer dirilübün girü biter
Müşriklere nükte yiter var eyledi nesli yine*

*Yine sahra vü merg-zâr hoş akar esrük
bu sular*

Cihânlara saçdı nisâr cümle âlem dostı yine

*Yine yir yüzi tonanup kat kat olup renge
batup*

Bülbül güle karşı ötüp cân budaga asdı yine

*Sözüm degül yaz kış için geldi ma'sûka
iş için*

Oldı yini bağıslamak pâdişâhın kasdı yine

*Yine Yuunus başdan çıkıp âr u nâmûsı yıkup
Âşıklarun cur'asından ulu kadeh içdi yine*

Bu da halis bir Yunus Emre şiiri. Anlam dünyası, lirizmi ve kelimeleriyle tam manasıyla Yunus Emre şiiri. Fakat kelime kadrosuna bakılırsa, Yunus Emre ile ilgili 20. yüzyılda teşekkül eden/ettirilen tahayyülü hayli zedeliyor. Arapça, Farsça kelimeler, Farsça tamlamalar divan şiiri etrafından teşekkül ettirilen imaja daha yakın duruyor.

Kendi tabiri ile "ümmî", yani okur yazarlığı olmayan fakat edebiyat araştırmacılarınca medrese görmüş Yunus Emre'nin şiirlerinde kelimelerin tamamı Türkçe asıllı olabilir mi? Bu mümkün değildir! Bugüne kadar büyük eserler ortaya koymuş şair ve yazarların hiçbirisi sadece kendi dillerinin kelimeleri ile böyle bir başarıya ulaşmamıştır. Her şeyi bir yana bıraksak bile, etimolojinin menşei hususunda bir sonuca varamadığı kelimeler vardır. Bu demektir ki, Yunus Emre de Türkçe kelimelerle birlikte, başka dillerden geçen kelimeler de kullanılarak eserini ortaya koymuştur. Yunus'un şiirlerinde kelimeleri kullanırken bu Türkçe, bu Arapça vs. diye bir ayırım yaptığını düşünmek için bir sebep yoktur. O eserini tabii Türkçe ile yazmıştır! Ne öz ne de üvey Türkçe yazmamıştır!

Yunus Emre üzerine eserleri hâlâ önemini koruyan ve kendisi de Yunus Emre Divanını yayınlayan Abdülbakî Gölpinarlı onun dilinin ortaya çıkış sürecini net şekilde ortaya koyuyor. Yunus'un yaşadığı devir bir geçiş devri; Farsçaya Türkçe kelimeler giriyor, Türkçe sözlerle Farsça mastarlar, fiiller yapılıyor. Türkçeye de Arapça ve Farsça sözler, terkipler giriyor. "Ferman olmak, pür nur eylemek, mesrur eylemek, galtan olmak, nüvaht etmek" gibi.

"Yunus'ta Allah, Tanrı, Çalap, akıl-us, kizb-yalan, vahdet-birlik, cennet-uçmak, cehennem-tamu, aşk-sevi, kâr-assı, münevver olmak-ışımak, günah-suç-yazuk, ateş-od. Arapça, Farsça Türkçe aynı manaya gelen sözler.

"İlme'l yakîn, safa-nazar, akl-ı maad, kevn ü mekân gibi terimlerden başka, 'şîr-gîr, bürd u bâr, hırka-pûş, imruz-ı ferda, nakş u nigâr' gibi terkipler, hatta 'ola ki' yerine 'bâşed ki' demekten çekinmez. Yunus'taki Arapça ve Farsça ve bugün anlamı pek anlaşılmayan ve kullanılmayan sözleri ve manaları, hiçbirini atlamadan yazmaya kalksak koca bir kitap olur."(Gölpinarlı, 1972: XVI)

İşte bir araştırmacının sonucu: Yunus Emre'nin şiirlerindeki kelimelerin yüzde 49'u Türkçe asıllıdır. Ya geri kalanı? Yüzde 31'i Arapça, yüzde 13'ü Farsça! Yunus, Latince, Yunanca kelimeler de kullanmış. Bu o zamanki halkın kelime hazinesi ilgili bir hâldir. (Cin vd. 2013: 57-69)

İlk sonuç dikkat çekici: Yunus Emre'nin dilinde yabancı kelimeler Türkçe kelimelerden fazladır (% 51). Doğrusu, bu sonuç bizi ne üzmeli ne de sevindirmelidir. Kelimelerin etnik kökenini mesele yapmamalıyız. Bununla ne demek istiyoruz? Yunus Emre'nin kelime hazinesindeki Türkçe kelimelerin zaman içinde kullanılma nisbetinde ne gibi değişiklikler olmuştur, ona bakmak lazımdır. O zaman halk dilinde kullanılan bazı Türkçe kelimeler zamanla kullanılmaz olmuş ve bugünün okuyucusuna yabancı hâle gelmiştir.

İki Yunus Emre divanı yayını esas alarak bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Mustafa Tatçı'nın Yunus Emre Divanı ile Vasfi Babacan'ın divanlarının sözlük bölümlerinde sadece "a" harfinde yer alan kelimeleri esas olarak bir sonuca varmaya çalışacağız.

İşte iki Divan'ın sözlüklerinde "a" harfinde yer alan Türkçe kelimeler:

Acı, aç, açmak, açılmak, açık, ad, adım, ağ (ak), ağaç, ağı, ağır, ağız, ağlamak, ağlatmak, ağmak, akar, akçe, akıtmak, akmak, aksırmak, ahşam/akşam, ala, alçak, alçaklık, aldamak, aldanguç, aldanmak, aldar, aldırmak/aldurmak, alılık, alın, alkış, almak, alt, altmış, altın, alu, ana, ana (ona), anca, ancak, ancılayın, anda (onda), andak, andan (ondan), anı (onu), anlamak, anlar (onlar), anmaklık, ansuz (onsuz), anun (onun), ara, aramak, arı, arılık, arışgan, arkuru (aykırı), armağan, armak (yorulmak), arşan, art, artmak, artuk (artık), arturmak, aru (arı), asılmak, aslan, asmak, assı, aş, aşğa (aşığı), aşak, aşaklık (alçaklık, tevazu), aşınmak, aşmak, aşurmak (aşırmak), at, atmak, ata, atılmak, avuç, avunmak, ay, ayak, aydın, ayık, ayılmak, ayırarak, ayıtmak, ayrı, ayrılık (ayruluk), ayrılmak, ayruk (ayrık), ayruksı, aytmak (ayıtmak), ayuk (ayık), ayuksuz (sarhoş), az, azdurmak (azdırmak), azık, azmak.

Kelimeler dikkatle incelenirse birçoğunun bugün de konuşma veya yazı dilimizde kullanıldığını görürüz. Bazı kelimelerin telaffuzunda değişiklikler olmuştur. Bazı kelimeler ise bugün kullanılmamakta ve ancak sahanın ilgilileri tarafından anlaşılabilir. Yani bu kelimelerin ne manaya geldiğini anlamak artık bir ihtisas işi hâline gelmiştir çünkü bu kelimelerin bir kısmı epey zamandır kullanılmamakta ve günümüz sözlüklerinde de yer almamaktadır: Aldamak, aldanguç, aldar, alu, andak, arışgan, arkuru, armak, assı, aşak, aşaklık, ayıtmak/aytmak, ayırık, ayruksu, ayruksuz.

Kelimelerin yüzyılları aşarak bugüne gelmesi, bugün de yaygın olarak bilinmesi, dil açısından bilhassa mühimdir. Bu hususta Türkçe kökenli olmayan kelimeleri de gözden geçirmekte yarar var:

Abâ, âbâd> âbad olmak, abdest, abes, âb-ı hayat, âbî zemzem, âbid, âcaib> acayip, âceb>acab, acaba, aciz, acuze, âdab, âdem, âdemî, adl, adlî, âfet, âgâh, agâz, agyâr, ah, ahad, ahhâr, ahd, ahi, âhir, âhîret, ahuvah>ahvah,

ahvâl, ahuzar, ahzân, akdar, akdem, âkıbet, akıl, akılane, akıl, al/âl, alâ, alem, âlem, âlet, aleyhisselam, âlî, âlim, Allah, âm u hâs, a'mâl, aman, amel, amele, âmî, amm, amma, amu>amca, an, Ân (güzellik), anber, ar, arafat, arasat, ârâyış, araz, arbede, ârif, arş, arşın, arz, arzu, arzuman, asâ>asa, âsân, âsayış, ashab, asıl, âsi, asilzade, âsitân, asla, âsûde, âşık, âşikâre-eşkere>âşikâr, aşk-bâz, aşr >aşr okumak, âşüfte, atâ, atlas, attar, avane, avâra, âvâz, âvaze, avrat, ayan, âyât, ayb>ayıp, âyet, âyine>ayna, aynelyakin, ayyâr, âzâ, azab, azad, azadlu, âzâl, azazil, aziz, azm>azim, azm etmek, Azrail.

Bu kelimelerden bugün de bilinen, kullanılanları azımsanamayacak nispetedir:

Abâ, âbâd (âbad olmak), abdest, abes, âb-ı hayat, âbı zemzem, âbid, âcaib>acayip, âceb>acab, acaba, aciz, acuze, âdab, âdem, âdemî, adl, adlî, âfet, ah, ahad, ahi, âhir, âhîret, ahuvah>ahvah, ahvâl, ahuzar, âkıbet, akıl, akılane, akıl, alem, âlem, âlet, aleyhisselam, âlî, âlim, Allah, aman, amel, amele, an, anber, ar, arafat, arasat, arbede, ârif, arş, arşın, arz, arzu, asâ>asa, âsayış, ashab, asıl, âsi, asilzade, asla, âsûde, âşık, âşikâre-eşkere>âşikâr, âşüfte, atlas, avane, avâra, âvâz, âvaze, avrat, ayan, ayb>ayıp, âyet, âyine>ayna, azab, azad, aziz, azm>azim, azm etmek, Azrail.

Türkçeleşmiş Türkçedir!

İşte bu noktada, kelimelere ırkî-etnik kimlik sorma alışkanlığını sorgulamamız gerekiyor. Dilin tabii sözlüğüne girmiş kelimeler için bu Arapçadır, bu Farsçadır demek ne derecede doğrudur? Çünkü dil o kelimeler üzerinde zaman içinde tasarrufta bulunmuş büyük bir bölümü kaynak dilden farklı bir mana ve muhteva kazanmıştır. "Türkçeleşmiş Türkçedir" şiarı bu bakımdan önemlidir. Bazı kelimeler vardır ki, Türk-

çedir fakat eskimiş, arkaik hâl almıştır. Sözlüğe bakmadan anlamak mümkün değildir. Böyle bakıldığında, Yunus Emre'nin dilinde yabancı kelime bulmak zordur. Elbette bazı şiirlerini sözlüğe bakmadan anlamak mümkün değildir. Bu Türkçe asıllı olmayan kelimeler için mi daha fazla söz konusudur? Yabancı dillerden alınan kelimelerle ilgili olarak sözlükler bize daha fazla yardımcı olursen, Türkçe kelimeler konusunda bu imkâna daha az sahip olabiliyoruz.

Yunus Emre'nin şiirlerinde kelime seçimini birçok şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi, devrin dilidir. Bu, o zamanın konuşulan Türkçesidir. Şiir dilinin gereklerini de dikkate almak lâzımdır. Şair şiirlerinde her türlü kelimeyi kullanabilir. Fakat şiirin kullanılmasını gerekli kıldığı kelimeler de olabilir. Bu vezin (ölçü) ve kafiyenin zorlaması ile de olabilir. Yahut da şair, şiire daha uygun bulunduğu kelimeyi seçebilir.

Yine meşhur bir şiirden örnek verelim:

*Sular dîbinde mahî ile saharalarda ahû ile
Abdal olup yahu ile çağırayım Mevlâm seni*

Yunus Emre, "mahî"nin Türkçesinin balık olduğunu bilmiyor mu? Elbette bilir. Fakat bu şiirde "mahî"nin, ahû ile ses benzerliği dikkat çekicidir ve mısraya daha şiir ahengi vermektedir.

Yunus'ta balık geçen hayli mısra var. Sadece bir örnek verelim:

*Denizde hakâyıklar cevân urur balıklar
Yunus deniz mevcine taldum talma-
dum dime*

Şiirin, ahengin, veznin gerektirdiği kelimeler kullanmak. Birinci örnekte mahî, ahû, yahu iç kafiyesi dikkat çekici. İkincisinde de halayıklar balıklar ses tekrarları şiiri zenginleştiriyor. Birincide balık uygun düşmediği gibi, ikincide de mahî yakışık almazdı. Bir örnek daha verelim:

*İşitdün Yûsuf'ı ol çâh içinde
Tururdu sabırla ol mâh içinde*

Bu beyitte geçen "çah" kuyu demek. Yunus "çah"ın kuyu olduğunu bilmez mi? Bilir elbette ve şiirlerinde de kullanır:

*Deniz kenârında ova kuyuda işleyen koga
İsâ ağzındaki duâ oluban ben işe geldüm*

Bu bir şiir tercihi olarak görülmeli ve aynı zamanda "mâh" ile kafiyeleneceği dikkate alınmalı. 6+5=11 heceli bir şiirde uygun düşün bu olmalıdır. Yunus "mâh"ı bu şiirde kullanmakla beraber başka bir şiirinde Türkçesini, "ay"ı da kullanmıştır:

*Azın azın bu ömrün geçesidür
Sorarsın sen bu ayun nicesidür.*

Türkçenin Anadolu Macerasının Başlangıcı: 13. Yüzyıl

Burada, Anadolu'da Türkçenin yazı dili, edebiyat dili olması macerasının başlangıcı bilhassa önemli. Bu başlangıcın, 13. asrın başlarında aranması yanlış olmaz.

Selçukluların Anadolu'daki ikinci asrı, yani 12. yüzyıl, birçok bakımdan mühimdir. Malazgirt zaferinden 25 sene sonra başlayan Haçlı Seferleri yüz yıllık bir süre içinde Anadolu Selçuklularını meşgul etti. Anadolu'nun fatihleri başkenti asıl hedef olarak seçtikleri İstanbul'un burnunun dibindeki İznik'ten Konya'ya taşımak zorunda kaldılar. Dördüncü Haçlı Seferi 1202-1204 arasında yapıldı ve Anadolu'ya geçmeden İstanbul'un Latin işgali ile sona erdi.

1175'te Anadolu'da bir gaza beyliği olarak ortaya çıkan Danişmentliler, merkeze bağlandı. 1176'da Miryokefalon Savaşı sonucunda ağır bir mağlubiyete uğratılan Bizans, Anadolu Selçukluları için tehlike olmaktan çıktı. 2. Süleymanşah Devri'nde, 13. asrın başlarında, Anadolu birliği geniş ölçüde sağlandı. Erzurum merkezli Saltuklu Beyliği Selçuklu'ya katıldı. Mücadelelerle geçen bu

yüzyılı, Anadolu'ya yerleşme ve kökleşme asrı olarak görebiliriz. Böylece, Anadolu'nun bütünlüğü ve emniyeti sağlandığından istikrarlı bir idare ve ticaretin, ilimlerin ve sanatların gelişmesi için zemin teşekkül etmiş oldu.

13. Asrın ilk yarısı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zirvesidir. Bu zirveyi Alaeddin Keykubat (Uluğ Keykubat) temsil eder. 1220-1237 arasında saltanat süren Alaeddin Keykubat Devri'nde Anadolu baştanbaşa umran eserleri ile donatıldı. Hanlar, kervansaraylar, köprüler, darüşşifalar, saraylar, tersaneler, camiler inşa edildi. Refah seviyesi yükseldi.

Alaeddin Keykubat'ın ölümünden birkaç yıl sonra ciddi sarsıntılara yol açan Babaî isyanı başladı (1240). Onun ardından, birkaç yıl sonra meş'um Köse dağ Muharebesi cereyan etti (1243). Moğollara karşı kaybedilen bu muharebeden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin zor günleri başladı, 1308'de son Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un vefatı ile Anadolu Selçuklu Devleti tamamen ortadan kalktı.

İşte bu yükselişe başlayan ve çöküşle sona eren yüzyılda Anadolu'da Türkçe edebiyatın yolu açıldı. Fuad Köprülü 1926'da Anadolu'da ilk Türkçe edebî eserin Ahmed Fakih'in Çarhname mesnevisi olduğunu öne sürmüştür. Anadolu'da ilk yazılı eserlerin Farsça ve Arapça olduğu, Türkçe eserlerin onlardan sonra geldiği biliniyor. İlk Türkçe eserlerin edebî metinler olmadığı da anlaşılıyor. Mikail Bayram Hekim Bereket'in Tuhfe-i Mübarizî isimli tıpla ilgili kitabının Anadolu sahasında ilk Türkçe eser olduğunu öne sürüyor. Daha önce Şahabeddin Tekindağ bu eseri tanıtmış (Tekindağ, 1971: 134-139). Hekim Bereket Arapça eserini Danişmend emirlerinden Mübarüziddin Halifet Gazî'ye sunmuş, o da Arapça olan eserin Farsçaya ve Türkçeye çevrilmesini buyurmuş. Halifet

Gazî'nin Türkçe eser yazılmasını teşvik ettiği anlaşılıyor. Halifet Gazî'nin baba ve dedesi Danişmendnâme kahramanları arasında imiş (Bayram 2000: 902).¹ Danişmendoğlu Melik Ahmed Gazî'nin Bizans'la mücadelelerini destanî bir tarzda anlatan "Danişmendnâme"nin de 13. asır ortalarında Dânişmend ilinde, Tokat'ta yazıya geçirildiği de hatırlanmalıdır.

Türkçe kelimeler de ihtiva eden Evhâdüddin Kirmânî'ye (1164-1238) ait bir gazelin Tuhfe-i Mübarizi ile eş zamanlı yazılmış olduğu ileri sürülmektedir.

*Mârâ ezeddür mescîd der-i hammâr olısar
Seccâde neyem lâyıık mârâ ân nâr olısar*

Evhadî dervişleri bu şiiri topluca ilâhî olarak terennüm ederlermiş (Bayram 2000: 904; Uğurlu 2011: 134).

Mağlubiyetin Türkçeye Açtığı Yol

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküş süreci, merkezî iktidarın tesirini kaybetmesi, böylece Farsça yazışan bürokrasinin geri plana düşmesi ve yeni elemanlarla takviye edilememesi, Anadolu'da Türkçenin yolunu açmıştır. Türkleşen Anadolu'da Farsça bilen bir bürokratik yönetimi sürdürmek giderek güçleşmektedir. Diğer taraftan geniş kitleleri gözetmek ihtiyacını hisseden tekke/tasavvuf ehlinin Türkçeye ilgisi Türkçe çığırının açılmasında mühim rol oynamıştır. Böylece dilde bir geçiş devri gözlenmeye başlamıştır. Farsça metinlerde Türkçe kelimeler görülür olmuş, mülemma denilen Türkçe ile karışık şiirler yazılmaya başlanmıştır. En başta Farsçanın dört büyük şairinden biri (Diğerleri: Firdevsî, Sadî, Hâfız) olarak sayılan Anadolu'nun merkezinde, Konya'da eserlerini

Farsça olarak söyleyen/yazan Mevlâna mülemma (karışık) bazı beyitler yanında sırf Türkçe beyitler de söylemiştir.²

Onun oğlu Sultan Veled, Farsça yazmakla beraber, eserlerinde Türkçe oranını hayli artırmıştır: İbtidaname'sinde 76 beyit, Rebabname'sinde 162 beyit, Divan'ında 128 beyit ve nihayet bütünüyle Türkçe eser veren Ahmet Fakih, Şeyyad Hamza ve Hoca Dehhanî gibi şairlerin yetiştiği görülmektedir. Bu şairler arasında Yunus Emre'nin müstesna bir yeri vardır. Bu dört şairin Mevlâna çağını idrak etmekle beraber, onlardan genç oldukları ve 14. asır gördükleri dikkate alınırsa Anadolu'da Türkçe edebiyatın bir zaman meselesi olduğu düşünülebilir. Farsçanın tesiri azalırken Türkçe kendini göstermeye başlamıştır.

Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'indeki bu Türkçe beyti de Yunus Emre'den önce söylediğini tahmin edebiliriz:

*Okçulardır gözleri hoş nişandır kaşları
Öldürür yüz süvari kimdir ol Alparslan*

¹ Mezkûr kitapla ilgili doktora tezi hazırlayan Binnur Erdağı, Anadolu'da Mübârizüddîn ünvanlı başka beylerin de bulunduğu, bunlardan birinin de Aydınoğlu Mehmed Bey olduğunu öne sürerek, bu eserin onun tarafından tercüme ettirildiğini iddia etmektedir. Bu durumda eser yüz yıl sonra yazılmış olmalıdır. (Erdağı, 2001: 46-54)

² İlik olarak M. Şerafeddin Yaltkaya Mevlâna'nın Türkçe şiirlerini inceleme konusu yapmıştır. (1934) "Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler" Türkiyat Mecmuası IV, sf. 112-168.

(O güzel, okçu gözleriyle, nişan almaya uygun kaşlarıyla, yüz süvari öldüren Alparslan gibidir.)

Bu beyit, Anadolu'da Türkçe şiirin büyük başlangıcını Mevlâna'nın yapabileceğini bize gösteriyor. Bu mısralar aynı zamanda Anadolu'yu bize açan büyük Alparslan'ın hatırasının yaşadığını ve Mevlâna'nın onun ismini zikretmeyi önemseydiğini de gösteriyor.

Bu güzel Türkçe beytin sahibi Mevlâna, geçiş döneminin başında bulunması itibarıyla Türkçe edebiyatın büyük başlatıcısı olamamıştır. Buna rağmen, onun muazzam Farsça külliyatı yanında Türkçe mısralar, beyitler yazması da büyük ehemmiyet taşımaktadır. Ayrıca eserinin dil dışı tesiri edebiyatımızın gelişmesinde daha mühim bir rol oynamıştır (Johanson 2013: 243-254). Anadolu'da ondan sonra ortaya çıkan muazzam Türkçe edebiyatın temelinde Mevlâna'nın eserleri, bilhassa Mesnevî'si vardır. Yunus Emre'nin beslediği esaslı kaynak da onun eseridir.

Beylikler döneminde Anadolu'da Türkçe edebiyat gelişmeye devam etmiştir. Osmanlılar Anadolu'da siyasî birliği kurarak yazı dilinin müşterekliğini sağlamışlar, böylece Yunus Emre'nin büyük başlangıcını ileri bir sayfaya taşımanın zeminini hazırlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Osman Bey'in rolü ile Yunus Emre'nin Anadolu'da edebî Türkçenin teşekkülündeki kurucu rolü

mahiyet itibarıyla benzerdir. Bu sebeple Anadolu'da ortaya çıkan edebiyatımızı baştan itibaren "Osmanlı edebiyatı" olarak kabul etmek yanlış olmaz.

Yaşayan Yunus–Keşfedilen Yunus!

Yunus Emre'nin şiir yolu, bilhassa teke-tasavvuf edebiyatında güçlü şekilde sürdürülmüş, sade "Yunus" isimli/mahlaslı şairler değil, birçok tasavvuf ehli de Eşrefoğlu'ndan, Hacı Bayram Velî'den, Ümmî Sinan'a, Nizamoğlu'na, Niyazi Mısri'ye kadar birçok isim bu yolun sürdürücüsü olmuşlardır. Yunus Emre'nin ilahileri yaygın Osmanlı coğrafyasının her tarafında tekkelerde yüzyıllar boyunca heyecanla ve huşu ile terennüm edilmiş, Buhurizade Abdülkerim, Yakubzade Mehmed Efendi, Dede Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hacı Faik Bey, Zekâî Dede gibi Osmanlı müziğinin büyük bestekârları onun ilahilerini bestelemişlerdir. Bu durumda, 20. yüzyılın başında kitlelerin malûmu olan Yunus Emre'nin milletinin kültürüne bigâne kalmış batıcı zama-ne aydınları tarafından keşfinin halk nazarında fazla bir ehemmiyeti yoktur. Yunus'u bu ülkenin tabii, organik aydınları, Yahya Kemal gibi, Mehmet Akif gibi, zaten bilmektedir. 19. yüzyılda Yunus Emre'nin Divan'ı taş basması olarak defalarca yayınlanmıştır. Yunus Emre'nin aydınlar tarafından keşfi mahiyetindeki yazılar 1913 yılında çıkmıştır (Köprülüzade Fuad ve Rıza Tevfik). Hâlbuki ondan önce, Şehbenderzade Ahmed Hilmi yayınladığı Hikmet mecmuasında Yunus Emre hakkında yazılar neşretmiştir.

Şehbenderzade Ahmet Hilmi hem İslâm kültürüne hem de batı kültürüne vakıf bir aydın olarak Yunus Emre'yi kendi hakikati doğrultusunda ele almış ve bu yazılarda tasavvufa da aşına bir fikir adamı olarak değerlendirmeler yapmıştır (Koçak 2021; Özçelik 2021).

Milletin yüzlerce yıllık büyük bir değerinin bütün bunlara rağmen gecikmiş keşfi, aydınların milletine yabancılaşmasının belli başlı göstergelerindendir. Bu keşif öyle bir sonuç vermiştir ki, millet yüzyıllar boyunca Yunus'la birleşirken bunlar Yunus'la ayrılmışlar, herkes kendi Yunus'unu icad etmeye/imâl etmeye kalkışmıştır.

Uğurlu, Mustafa (2011). "Oğuzca ve Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi" *Turkish Studies*, 6/1, s. 123-156.

KAYNAKÇA

- Bayram, Mikail (2000). "Anadolu'da Telif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi" *Erdem*, S.36, s. 902.
- Cin, Ali, Babacan, Vasfi (2013). "Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyesi ve Divan'ı üzerine Yeni Bir İnceleme" *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.3/2, 57-69.
- Erdağı, Binnur (2001). "Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıp kitabı" *Türkbilig*, C.2, s. 46-54.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1972). *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul.
- Johanson, Lars (2013). *Rumî ve Türk Şiirinin Doğuşu*" (Çev. Kudret Savaş) *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 4/8, s. 243-254.
- Koçak, Ahmet (2021). *Şehbenderzade Ahmed Hilmi'den Yunus Emre*, Büyüyen Ay: İstanbul.
- Mansuroğlu, Mecdüt (1954). "Mevlânâ Celaleddin Rûmî'de Türkçe Beyit ve İbâreler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. 2, s. 207-220.
- Özçelik, Mustafa (2021). "Gelenek Yunus'u nasıl tanıttı?-Filibeli'nin Yunus'u", *Şiraze*, Temmuz-Ağustos.
- Tekindağ, Şehabeddin (1971). "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar I", *Türkiyat Mecmuası*, XVI, 134-139.

Turan Karataş*

Yunus'tan Bugüne Akan Türkçe Pınarı

1. Giriş

On dördüncü asrın ilk çeyreğinden itibaren, bilhassa Yunus'un manzumelerinden sonra Türkçenin "şiiir dili"nden söz açabiliyoruz. "Estetik kıvamı" olan, edebî kıymeti bulunan bir dildir bu. Türkçeyi böyle ahenkli bir söyleyişe, tatlı bir sese kavuşturmanın Yunus olduğunu herkes kabul etmektedir. Ondan evvel söylenen örneklerde takır tukur bir lafızla yürüyen Türk şiiiri, Yunus'un hançeresinde bir güzellik tülüne bürünmüştür. Sesler yumuşamış, kelimelerin cezaleti (sertliği) kaybolmuştur. Yunus, adeta bir kelimeler mimarıdır, şiiirindeki her sözcük yerini yadırgamayan yüzük taşı gibi durur. Büyük usta, benzetmek doğruysa onları öyle yontmuş, öyle munisleştirmiş ki bütün içinde erimmiş, genel uyuma râm olmuştur. Sanki bin yıllık bir tecrübenin sonucunda bu hâle büründükleri zehabına kapılırız.

Çok söylendiği ve açıkça görüleceği üzere Yunus'un güzelliği bugüne ka-

dar pörsümeyen şiiirlerinde dili sade ve samimidir. Bize öyle geliyor ki yaşadığı devrin Türkçe konuşan insanları içinde, Yunus'un bu yalın dilini anlamayan ve sevmeyen yoktu. Şairin muhitindeki muhatabı yani "alıcı" kitlenin durumu, şiiirlerin dilini ve üslubunu belirlemişti. Yunus manzumelerini, medrese eğitimi görmemiş ancak sözlü kültürün verimleriyle bilgisini, görgüsünü inşa etmiş, göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin anlayacağı bezeksiz, samimi, sade bir dille, içten geldiği gibi söylemiştir.

En erken divan Yunus'un vefatından en az yüz yıl sonra yazıya geçirildiğine göre, bu zaman dilimi içinde hafızalarda gezdirilen, dilden dile dolaşan şiiirlerin halkın söyleyişiyle "işlendiği"ni, ufak tefek değişmelerle yazıya emanet edildiğini, bugüne gelirken de bu değişmelerin az buçuk sürdüğünü anlıyoruz.

Anadolu Türkçesinin Yunus'un şiiirleriyle kendisini idrak ettiğini söyler Ahmet

*Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Hamdi Tanpınar. Bu, doğru bir tespittir. Dilin gücünün ve etkisinin farkına varılması, bunun şuurluca şiirde kullanılması hemen ilk kez Yunus'tadır. Beri yanda, onun şiirlerindeki edebî kıymeti bulunan dil tutumunun, Türk toplumu içinde "inanç birliği"nin yerleşmesinde, kökleşmesinde büyük yararlar sağladığı da açıktır.

Bu makalede, Yunus'un dilini hâlâ canlı, ışıltılı ve sevimli kılan, tutan özellikleri, unsurları birtakım verilerle ve şahitlerle göstermeye çalışacağım. Onun şiirlerinde kullanılan kelimelerin zaman içindeki macerasını göstereceğim. Kelimeleri örneklemek maksadıyla seçtiğim mısra ve beyitleri de Yunus'un ölümsüz sözlerine tanıklık etsin diye huzurunuzda çıkarıyorum.

2. Dilin Müslümanlaşması

Şair Süleyman Çobanoğlu, bir söyleşide şöyle diyordu: "İnsanlar ve cemiyetler gibi diller de din değiştirirler. Türkçe, Yunus Emre'nin huzurunda diz çökerek Müslüman olmuş bir dildir." (İtibar, Mart 2012) Bu çok hoş tespit, son derece isabetlidir. Yunus, Türkçeye İslam inancının canını üfleyen bir şairdir. "Hak'tan gelen şerbeti içtik elhamdülillah/ Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah" mısralarını söyleyen Müslüman Türkmen bilgisi, Türkçenin İslam deryasında salimen yol almasının yolunu açmıştır. Bu büyük ve son dinin bir yaşama yolu olan tasavvuf, en saf, en berrak hâliyle onun şiirlerinde görünür.

Yunus'un şiirlerinde yer alan Arapça, Farsça kelimelerin oranı yüzde elli civarında. İslamiyet'i kabul edişimizden sonra dilimize girmeye başlayan bu kelimelerin hemen çoğu bugünkü Türkçede de kullanılıyor. Aşağıda bu kelimelerden örnekler vereceğiz. Önce Yunus'un şiirlerindeki Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerin sayılarını, oranlarını gösterelim. On beşinci asırda yazıya

geçirildiği tahmin edilen ve ilk yazmalardan biri olduğu bilinen Yunus Divanının Fatih nüshasındaki şiirlerde (195 manzume) 2.555 çeşit kelime var. Bunlardan 1.191'i Türkçe, 967'si Arapça, 382'si Farsça, 10'u Yunanca, 3'ü Latince, ikisi Ermenice ve biri de Cermen dillerinden. Türkçe kelimelerin oranı yüzde kırk altıdan fazla. Mustafa Tatcı neşriyatı olan Yunus Emre Divanı (417 manzume) ve Risaletü'n-nushiyye'de ise kelime çeşidi 4154'e çıkıyor. Bunların 2380'i Türkçe (% 57, 29), 1227'si Arapça (% 29,53), 518'i Farsça (% 12,46), 29'u da diğer dillerden (% 0,69) (Albayrak 2014:49).

İkinci neşirdeki 4154 kelimenin erken dönem Türkçe eserlerdeki dağılımını göstermekte de fayda var. Yunus'un kullandığı bu kelimelerden 1040'ı Divan u Lugatit-Türk'te, 1146'sı Süheyl ü Nevbahar'da, 1429'u Dede Korkut Kitabı'nda karşımıza çıkıyor. Kelimelerden 1958'i bu ilk dönem eserlerimizde yok, ilk defa Yunus'un şiirlerinde görülüyor (Albayrak 2014:50).

Yunus'un kullandığı Arapça, Farsça kelimelerden bazı örnekler seçtik. Burada şunu bilhassa belirtelim, Yunus, bu kelimelerin çoğunu Türkçe söyleyişe uydurarak yani bir bakıma Türkçeleştirerek kullanmıştır. Bir de Yunus'un şiirine aldığı Arapça veya Farsça kelimelerin hemen hepsi, okuryazar olanların bilebileceği cinsten. Yunus kendi devrinde halkın itibar etmediği, anlamını bilmediği kelimelere çok az yer vermiş olmalı. Aşağıya bir kısmını aldığımız kelimeleri gözden geçirirsek Yunus'un söylediği şiirlerin niçin hâlâ taptaze yaşadığını daha kolay izah edebiliriz.

Abes: "Okudum bildim deme/ Çok tâat kıldım deme/ Eri hak bilmez isen/ Abes yere yelmektir" Ağyar, ahiret, ahval, akibet, alamet, âlim, amel, arafat, ârif,

arzu, âsân, asıl, âsûde, âşık, âşinâ, âvâre, âvaz, âyine, ayyar, azamet, azim, bade, bağ, baha/paha, bahane, basiret, bazar/pazar, belâ, beraber, bereket, beyan, biçare, bîkarar, bîmekân, bînihayet, bînişan, bîryan/büryan, bîvefa, bîzar, burç, bühtan, bünyad, cahil, cefa, **cehd**: "Canını dost yoluna komayan âşık mıdır/ Cehd eyleyip ol dostu ermeyen âşık mıdır" Cennet, cevher, cevr, cihan, **çâre**: "Âşık kişi miskin gerek yol içinde teslim gerek/ Kim ne derse boyun bura çâre yok gönül yıkağa" (Farsçadan dilimize geçen bu kelime, Yunus gibi güçlü şairler dilinde öyle bir yapı içine yerleştirilmiş ki, unutulması ve dilden atılması mümkün olmamıştır.) Çerağ, çeşme, daim, danışmend, defter, **dem**: "Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez/ Bir dem dilinden dür döker dertlere derman olur" (Bu kelime, mensup olduğu dilde, bu beyiti içinden aldığımız o muhteşem şiirdeki gibi yüksek bir mevki ve parıltılı bir mana kazanmamıştır. "Dem", Farsçadan ziyade Türkçede bahtlı kelimelerden biri olmuştur denebilir.) Dergâh, derman, derviş, destan, devir, devlet, devran, didar, dilber, din, divane, dost, dua, dükkân, dünya, dür, düşman, ebed, ecel, edeb, elif, emir, **endişe**: "Fikir yumuş oğlandır endişe kaygu kanıdır" Erkân, evliya, ezel, fakir, fâni, fâsid, fe-

lek, fena, figan, firak, gaflet, gam, gammaz, garib, gark, gayret, gevher, giriftar (mübtela, tutkun), gurbet, gümrah, günah, güzaf, haber, hâce, had, hakikat, hâl, ham, handan, harab, has, hasret, **hasta**: "Ecel büke bilimizi/ Söyletmeye dilimizi/ Hasta iken hâlimizi/ Soranlara selam olsun" Hayat, **hayvan**: "Âşık öldü deyi salâ verirler/ Ölen hayvandır âşıklar ölmez" Hazret, hırs, Hızır, hicab, hikmet, huri, hüküm, ibadet, ibret, **ilim**: "İlim ilim bilmektir/ İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/ Yâ nice okumaktır" İmaret, izzet, kabir, kâfir, kahır, kalp, kalem, kanaat, kitap, kudret, kuvvet, latif, **muhabbet**: "Dünyanın muhabbeti ağulu aşu benzer" Makam, mârifet, maşûk, meclis, medrese, melâmet, **melûl**: "Karga ile bülbül bir kafese koysalar/ Birbiri sohbetinden dayim melûl değil mi" Menzil, **mesel**: "Bu dünyanın meseli benzer murdar gövdeye/ İtler murdara üstü Hak dostu kodu kaçtı" Miskin, müderris, mülk, mümin, münafık, **münevver**: "Sağır işitmez sözü/ Gece sanır gündüzü/ Kördür münkirin gözü/ Âlem münevver ise" Mürid, mürşid, müselman, nâçar, nasihat, nazar, niyaz, nûş, perâkende, pir, rahman, rahmet, rızık, riya, sabir, sadık, selamet, sermaye, sohbet, sûret, **şâd**: "Söz var kılar kayguyu şâd/ Söz (var) kılar bilişi yad/ Eğer horluk eğer izzet/

Her kişiye sözden gelir". Şâr, şehir, şeriat, şükür, taat, tac, taht, tâlib, tarikat, tecelli, tefekkür, ten, terk, tesbih, teslim, tevbe, teveccüh, tevekkül, tiryak, vakit, vatan, vefa, velâyet, vefî, yâr, yâren, zâhid, zencir, zerre, zeval, zikir, ziyaret.

Bu bahiste mühim bir husus da şudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yunus'un şiirlerindeki Arapça ve Farsça kelimelerin o devirde halk arasında kullanılanlar olduğu anlaşılıyor. "Türk halk dilince özümsemiş ve bu dilin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş" sözcükler, "adamaklı Türkçeleşmiş oldukları için artık hiç göze çarpmaz ve yabancı kaynaklı oldukları hissini vermezler." (Bazin 1971:78, 80) Şu küçük noktayı da belirtelim: Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe ekler getirmek suretiyle yapılmış yeni kelimelerin de Yunus şiirlerinde kullanıldığını görmekteyiz. Bir iki örnek: Arzulamak, düşmanlık, hâldaş, hürmetli, kurbanlık, seyreylemek, zârılık, zalimlik.

3. Türkçenin Süt Dişleri

Cemal Süreya'nın çok meşhur bir deyişi vardır: "Yunus ki süt dişleriyle Türkçenin ne güzel biçmişti gök ekinini." Bu hoş sözü gerçek anlamıyla düşünürsek, süt dişlerinin kaybolup yerine ana / asıl dişlerin gelmiş olduğunu varsaymalıyız. Öyledir, Yunus'tan sonra, bilhassa onun eser verdiği Anadolu Türkçesi büyük bir çınar gibi kökleşmiş, dallanıp budaklanmış; yüzbinlerce söz varlığına kavuşmuştur. Beri yanda Yunus'un şiirlerindeki dilimizin "süt dişleri" kaybolmamıştır. Bütün saflığı ve aklıyla varlığını korumaktadır. Yunus'un yedi yüz sene evvel söylediği şiirlerinde yer alan ve bugünkü dilimiz içinde de dolaşımda bulunan kelimelerden bazılarını sıralamak istedim. Amacım, bu sözcüklerin Yunus şiirlerinde nasıl etkili ve manalıca kullanıldığını göstermektir.

Adım: "Sensiz yola girer isem çarem

yok adım atmağa". **Ağaç:** "Ağaç ata bindireler / Sinden yana göndereler/ Yer altına indireler/ Kimse ayrık görmez ola" **Ak/ag/ağ:** "Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz/ Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz" **Agu/ağu:** "Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı/ Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz" **Alçak:** "Yol odur ki doğru vara/ Göz odur ki Hakk'ı göre/ Er oldur alçakta dura/ Yüksekten bakan göz değil" **Alın:** "Ey bana iyi diyen benim kamudan yavuz/ Alnımı ay bilirim bu gözlerimi yıldız" **Arşın:** "Şol bir iki arşın bezin ne yeni var ne yakası" **Aydın:** "Aşk odına yan der isen gönüllere gir der isen/ Karanular aydın ola ne kandil ü çerağ bana". **Azdırmak/azmak:** "Dört kitabın manası tamamdır bir elifte/ Bâ dedirmen siz bana bâ deyicek azarım" **Bağır/bağrı/bağırılı:** "Şu karşıma göğüs geren/ Taş bağırılı dağlar mısın" **Belirsiz:** "Soğulmuş şol kara gözler/ Belirsiz olmuş ay yüzler/ Kara toprağın altında/ Gül deren elleri gördüm". **Beslemek:** "Ne beslersin bu teni/ Sinde kurt kuş yer gider" Bezek (süs, ziynet), bezemek, bezenmek, bezemek. **Bınar/pınar:** "Dirildik pınar olduk irkildik ırmak olduk" **Boncuk:** "Sarraflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanır/ Varır verir yok nesneye bilmez neye sattığını" **Boşanmak (akmak, dökülmek):** "Çürümüş toprak içre ten/ Sin içinde yatar pinhan/ Boşanmış damar akmış kan/ Batmış kefenleri gördüm" **Buçuk:** "İçerime bakarsan buçuk pulluk nesne yok" **Bütün:** "Sakingil yârin gönlün sırçadır sımayasın/ Sırça sındıktan sonra bütün olası değil" (Bu şahane kelimenin yerine niye "tüm"ün konmak istendiğini anlamak güçtür.) **Çıyan:** "Beş karış bezdürür donum/ Yılan çıyan yiye tenim/ Yıl geçe obrula sinim/ Unutulup kalam bir gün" **Çiğ:** "Tapduk'un tapısında kul olduk kapısında/ Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah" **Dar:** "Ben dervişim diyen kişi/ İşbu yola âr gerekmez/ Derviş olan kişilerin/ Gönlü gendir dar gerekmez" **Değirmen:** "Bu

dünyanın misali benzer bir değirmene/ Gaflet onun sepeti bu halk öğünen tane" (Bana öyle geliyor ki bu kelimeyi daha etkili bir benzetişle kullanan şair çıkmamıştır. Onu, Yunus öyle bir bağdaştırma içinde kullandı ki sözü darb-i mesel oldu.) **Ekin:** "Bu dünyada bir nesneye/ Yanar içim göynür özüm/ Yiğit iken ölenlere/ Gök ekini biçmiş gibi" **Es-kice:** "Bir miskini gördün ise/ Bir eskice verdin ise/ Yarın anda karşı gele/ Hulle donun biçmiş gibi" **Gelin:** "Bu dünya bir gelindir yeşil kızıl donanmış/ Kişi yeni geline bakımanı doyamaz" (Türk şiirindeki nefis teşbihlerden biridir. İnsanın dünya karşısındaki zaafını ve hayranlığını anlatacak daha güzel ve etkili bir söz azdır.)

Yunus'un şiirlerinde yer alan Türkçe kelimelerden bir kısmı yani "süt dişler" in bazıları bugün ya tamamen unutulmuş, kullanılmaz olmuş ya da biçim veya anlam bakımından bir değişime uğramış olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmamızın ana kaynağı olan Nurettin Albayrak'ın hazırladığı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü'nü (2014) tarayarak bu sözcükleri tespit ettik. Unutulanları ve değişime uğrayanları yahut bazı ağızlarda kullanılanları göstermenin yararlı olacağını düşündük. Yunus'un kelime kadrosunu tanımak için bu gerekli olabilir.

Bugün Kullanmadığımız Unutulmuş Kelimeler:

Aldaguç (aldatıcı), anaturmak (sürekli anmak), ancılayın (onun gibi), assı, balıcak (küçük balık), balk urmak (ışıldamak), balkımak (parıldamak), **baş** (yara): "Söyler isem sözüm savaş söylemezsem ciğerim baş/ Cihan doludurur kallâş her birinden bir taş gelir" Başlı (yaralı), bay (zengin, paralı), bayık (doğru, gerçek), baylık (zenginlik), bencileyin (benim gibi), berk (sağlam, kuvvetli), berkitmek (sağlamlaştırmak), bigi (gibi), bilelik (birliktelik), bili/ bilü (bilgi, ilim, irfan), birle (birlikte), biti

(yazılmış şey, mektup), buşmak (üzülme, sinirlenme), **buşu** (öfke): "Akıl gitti buşu geldi akıl evini buşu aldı/ İmdi sultan buşu oldu göze göstermez cihanı" Çağşaban (dağılarak), çakıcı (anlatıcı, sezici), **Çalab** (Allah): "Gönül Çalab'ın tahtı/ Çalab gönüle bahtı/ İki cihan bedbahtı/ Kim gönül yıkar ise" **Çatmak** (birleştirmek): "Yunus bu sözleri çatar/ Sanki balı yağa katar/ Halka meta'ların satar/ Yükü gevherdir tuz değil" Çeg (dirgen), çokal (zırh), çöksü (ağırılık, baskı), delim (daima, hep), devlengeç (çaylak), dikçi (dedikoducu), **dölenmek** (yatışmak, huzura kavuşmak): "Âşık gönlü dölenmez maşûkun bulmayınca" (Bu güzel kelimeyi yeniden kullanıma kazandırmak gerek.) Döymek (dayanmak, katlanmak), duş/ tuş (taraf, yön, cihet; karşı), dükeli (bütün, hep, cümle), **Tün/ dün** (gece), dürişmek (çalışmak, çabalamak), **esrik/esrimek** (sarhoş, mest;/ kendinden geçmek): "Esridi Yunus'un canı/ Yoldayım illerim hani/ Yunus düşte gördü seni/ Sayrı mısın sağlar mısın" **Eydmek/eydürmek** (demek, söylemek; söyletmek); gensüz (istemeyerek, ister istemez), **gönilmek** (yönelmek, yüzünü göndermek): "Kılavuz olgil sen bana/ Gönilelim dosttan yana" **Gözü** (ayna): "Dost sûreti gözgüdürür bakan kendi yüzün görür" (Bu güzel kelimeyi unuttuk maalesef.) Gözsepek/gözsüzsepek (köstebek), gülrek (kahkaha, çok gülme), **Issı/issi** (sahip), **irgürmek** (tamamlamak, becermek), **kalmaç** (aldatıcı, hilekâr), **kancaru/ kanda** (nereye / nerede), kavşurmak (katlamak, birleştirmek, kavuşturmak), kaykımak (meyletmek, değer vermek), kaysı (kaygı), kelecı (söz): "Kelecı bilen kişının yüzünü ağ ede bir söz/ Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz" **Ke-ler** (kertenkele), **key** (pek, gayet, çok), **kezek** (keşik, sırayla yapılan), **kıgırmak** (çağırarak, seslenmek), **koduk** (sıpa), kodurmak (biraktırmak), **kolmaş/ kulmaş** (geveze; aldatıcı), **kösülmek** (geçimini birinin sırtından sağlamak;

büzülmek, toplanmak, toparlanmak), **obrulamak** (oyulmak, çökmek, çukurlaşmak): “Beş karış bezdürür donum/ Yılan çıyan yiye tenim/ Yıl geçe obrula sinim/ Unutulup kalam bir gün” **Olok** (hemen, o an), **ög** (düşünce, bilinç, akıl), **ögürsüz** (eşi dostu olmayan, arkadaşsız), **öküş** (çok, pek çok, fazla), **önmek** (öne çıkmak, beklemek, gözetlemek; saklanmak), **öri/ örü** (yukarı doğru, dikine), **pulluk** (karşılığı pul olan; değersiz), salaca (sedye, tabut), **sayrı/ sayru** (hasta), sencileyin (senin gibi): “Yunus senin sözlerin nişandır bilenlere/ Gelmemiş sencileyin devr ü zaman içinde”. **Sıdurmak** (sıyırmak; sızdırmak; kırdırmak), **sımak/ sınmak** (kırmak, bozmak/ kırılmak, yenilmek; bozulmak), soyakmak (aslına dönmek), **susak** (maşrapa, tahta kova), **süçi** (şarap), **sünük** (kemik), talbınmak (çırpınmak), **tapu** (huzur, kat, nezd; hizmet): “Tapduk’un tapısında kul olduk kapısında/ Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah” Tartınmak (özlemek; acınmak; çekinmek), **tinmak** (ses çıkarmak, bir şey demek), **tutaş olmak** (rastlamak, karışlaşmak),

Uçmag (cennet), uz (uygun, doğru, muvafık; becerikli, mahir), yağı (düşman, hasım), yalıncağ (çıplak, yoksul), **yaşın yaşın** (için için): “Karlı dağların başında/ Salkım salkım olan bulut/ Saçın çözüp benim için/ Yaşın yaşın ağlar mısın” **Yatlu** (kötü), **yavı** (kayıp), **yavlık** (kötü, fena), **yazug** (günah), yıylamak (koklamak): “Bir bahçeye girmek gerek/ Hoş teferrüc kılmak gerek/ Bir gülü **yıylamak** gerek/ Hergiz ol gül solmaz ola” **Yigrek** (daha üstün tutulan, tercih edilen, yeğrek), **yord/ yort** (hüküm, egemenlik, hükmünü geçirmek), **yortmak/ yorutmak** (yürütmek, harekete geçirmek), **yoyılmak/ yoyulmak** (silinmek, bozulmak, yok edilmek).

Yukarıya aldığımız örneklerde görüldüğü gibi, 13. ve 14. asırlarda şiir dilinde kullanılan fakat bugün unuttuğumuz, Türkçede dolaşımda olmayan kelimeler az değil. Bu durum, canlı ve yenilenen bir varlık olan dilin yapısıyla da ilgilidir. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim, “yabancı” dillerden kelimeler almak yerine yukarıda gösterdiğimiz Türkçe

sözcükleri yeniden kullanıma kazandı-
rabiliriz.

Çok Az veya Ağızlarda Kullanılan Kelimeler:

Ağdırmak(yükseltmek): “Önümce kuyu kazanı Hak tahtın ağdırsın anı” **Ağmak**: “Erenler gelip geçtiler/ Dünyayı koyup göçtüler/ Havaya ağıp uçtular/ Bunlar hümâdır kaz değil” **Aktarmak** (çevirmek): “Ey nice arslanları alır aktarır ölüm” Alkış (hayır dua), birlemek (bir etmek, şirk koşmamak), **depretmek** (kımlıdatmak, oynatmak): “Benim değil bu kelecî varlık senin Yunus necî/ Çün dilime sensin kâdir sensiz lisan depretmeyem” (Dilimizin zenginliği için bu sözcüklerin dirilmesi, tekrar kullanıma girmesi gerekir.) **Devşirmek** (toplamak, dermek), **fûlan** (filan), **görk/ görklü** (güzellik, gösteriş; gösterişli, alımlı): “Çok söz hayvan yüküdür az söz erin görküdür/ Bilene bir söz yeter canda gevher var ise” **Göyünmek/ göynemek** (yanmak, biraz yanmak; kederlenmek), **gülesimek** (güleceği gelmek). **Günde** (her gün), **ivmek** (acele etmek), **kovacı** (arkadan konuşan, çekiştiren, gammaz), **muştulamak** (müjdelemek), **oğlancuk** (küçük, sevimli çocuk; yavrucuk), **onmak** (iyileşmek, şifa bulmak), **öğün** (defa, kez, kere), **segirtmek/ segirdim** (hızlı hızlı gitmek, koşturmak/koşu, koşma), **sınık** (kırık), **sin** (mezar, kabir, çukur), **soğulmak** (suyu ve sütü çekilmek; pörsümek): “Soğulmuş şol kara gözler/ Belirsiz olmuş ay yüzler/ Kara toprağın altında/ Gül deren elleri gördüm” **Soylamak** (soylu göstermek; ululamak, yüceltmek), **susalık** (susamak, susuzluk), **suvarmak** (su vermek, sulamak), **tonanmak** (giyiniş kuşanmak, süslenmek), **toylamak** (yedirip içirmek, ağırlamak), **us** (akıl, dirayet, zekâ), **ütmek** (oyunda kazanmak, utmak), **yilmek** (yel gibi hızlı gitmek, koşmak, acele etmek, yelmek), **yumış/ yumuş** (iş, görev, hizmet).

Biçimce veya Manaca Değişerek Kullanılan Kelimeler:

Aldamak: “Aldadın ey dünya beni/ İşlerinden bîzâr oldum” **Arı** (temiz): “Tenim ortaya açıla/ Yakasız gömlek biçile/ Bizi bir arı vechile/ Yuyanlara selam olsun” **Bakgıl** (bak): (Eski Anadolu Türkçesinde emirlerdeki bu -gll eki, sonraları kullanılmaz olmuştur.) **Bular** (bunlar), **degme** (olur olmaz, rastgele), **değşirmek** (değiştirmek): “Dışım derviş içim boş dilim tatlı sözüm hoş/ İlla ben ettiğimi dinin değşiren etmez” **Düpdüz** (dümdüz), **ılan** (yılan), **ılduz** (yıldız), **içre** (içinde), **örte** (erte), **işbu** (işte bu, böyle), **kangı/ kanı** (hangi/ hani), **karanu** (karanlık), **karışgan** (karışan), **kendözi** (kendisi), **kezin** (kez, defa, kere), **kiçi/ kiçik** (küçük, küçüklük), **kimesne/ kimsene** (kimse/ hiç kimse), **konşu/ koşni** (komşu), **kuçmak** (kucaklamak, sarmak), **nite/ nete** (nice, nasıl), **ög** (ön), **öndin** (ilk kez, ilk önce, önceden), **sagış** (sayış, sayma, hesap), **sevi** (sevgi, muhabbet): “Ben gelmedim da’vi için/ Benim işim sevi için/ Dostun evi gönüllerdir/ Gönüller yapmağa geldim” **Sinirmek** (sindirmek, hazmetmek), **sovuk** (soğuk), **söyünmek** (sönmek), **şşürmek** (şişirmek, kabartmak), **şol** (şu, o): “Dertsizlere benim sözüm benzer kaya yankısına/ Hâldaş bilir hâldaşının gönlündeki şol râzını” Tanışık/ tanşuk (istişare, meşveret, danışma): “Gelin tanşık edelim işi kolay turalım/ Sevelim sevelim dünya kimseye kalmaz” **Uş** (bu, şu, işbu), **uşadmak/ uşatmak** (ufaltmak, parçalamak), **uşda/ üşde** (işte, şu durumda), **üşmek** (üşüşmek), **viribimek** (göndermek, irsal etmek, vermek), **yasdamak** (yaslanmak), **yasamak** (düzene koymak), **yavuz** (kötü=> sert, yaman), **yeltemek** (teşvik etmek, heveslendirmek; tahrik etmek; özendirme), **yig** (yeğ, daha üstün, evla), **yönermek** (yön vermek, yönlendirmek).

Yol açıcı bu büyük şairin çok sevdiği ve şiirinde çokça yer verdiği kelimeler, kavramlar var. Onları da belirtmeden geçmeyelim. Yunus'un şiirlerinde başı çeken kelimeleri şöylece sıralayabiliriz: Aşk, gönül, dost, Hak, can, yol, ölüm, söz, dünya, insan /kişi, hâl, ben (benlik), sen, miskin / miskinlik (tevazu anlamında), eren. Bu kavramların her biri, aynı zamanda Yunus şiirinin özünü dolduran temaları da işaret etmektedir.

4. Sonuç

Buraya kadar anlattıklarımızı bir özete kavuşturacak olursak; Yunus'un Türk dilinin büyük ustalarından biri olduğunu, devrinde Türkçenin benimsenmesini sağladığını, o günden bugüne kadar da dilimizin sevilmesine hizmet ettiğini söylemek durumundayız. Yunus'un düşüncesindeki evrensel kuşatıcılığın yanında, Türkçenin hemen bütün ince-liklerini şiirinde gösterme başarısı, edebiyatımız ve kültürümüzdeki kıymetini artırmış, mevkiini büyümüştür. Türkçenin, şiir dili olması onun sayesinde. Dolayısıyla Türk şiirini kıymetli bir kat-

mana yükselttiğini de görüyoruz. Şiirlerinde, Arapça ve Farsça kelimeler yanına Türkçenin o günkü söz varlığını da koyarak yeni bir birleşime ulaşmış, bu üç dilin kaynaşmasını sağlamıştır. Böylece aynı medeniyet dairesine girdiği İslam dilleri arasında Türkçeyi de dâhil etmiştir. Beri yandan Türkçenin böyle bir kültür ve medeniyet havası içinde düşünceyi ve duyguyu ifade etme gücünü göstermiştir. Türkçeyle tefekkür etmeye ilk defa Yunus'un şiirlerinde karşılaşıyoruz.

Şurası açıktır, bu şiirlerde gördüğümüz dil, yerleşik hayata geçmekte olan bir toplumun dilidir. Kırsal kesimdeki yaşayışın yansımaları görülse de bu dil şehir hayatını tanıyan, eğitilmiş bir Türkmen'in Türkçesidir. O günkü konuşulan dile çok yakın olduğu, ondan çokça yararlandığı muhakkaktır. Halkın sevmesindeki en mühim sebep de bu olmalı. Başkaca söylersek halk, kendisine iletilecek öğretileri, öğütleri, görüşleri anlayacağı bir dille söyleyenlere itibar eder. Şiirlerin tekkelerde ilahi olarak okunması, şairin

samimiyetinin yanında tasavvuf terimlerinin yerli yerinde, anlaşılır bir bağlamda ve etkilice kullanılmasındandır. Buralardaki dervişler, halkın içinde yaşayan, onun görgü ve göreneklerini tevarüs eden bir zümre olduğu için halkın diline yakınlığı da böylecedir.

Yaklaşık elli yıllık bir zaman dilimi içinde söylendiğini tahmin ettiğimiz bu şiirlerde, Türkçenin görünüşü yer yer farklılık arz ediyor. Hangilerinin önce hangilerinin sonra söze dökülmüş olduğunu bilemesek de Yunus'un son döneminde söylediğini tahmin ettiğimiz şiirlerinde Türkçenin daha da sadeleşip güzelleştiğini düşünüyoruz. Bazı şiirlerde bu durum açıkça görülüyor. Kıymetlimiz Yunus'un Divan'ında yer alan ve Türkçenin klasiği kabul edilen solmaz güzellikteki şiirleri, az biraz şiir bilgisi ve sevgisi olan herkes kolaylıkla anlayabilir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Nurettin (2014). Gönül Çalab'ın Tahtı –Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü-. İstanbul: Dergâh Yay.
- Bazin, Louis (1971). "Yunus Emre ve Dil Sorunu". Bildiriler, Uluslararası Yunus Emre Semineri, İstanbul: Baha Matbaası.
- Karataş, Turan (hazırlayan, 2019). Yunus Divanı, Ankara: Hece Yay.

Yunus Emre Türbesi

Bilal Kemikli*

Röportaj: İbrahim Acar

Yunus Bize Ne Söyler?

Tasavvuf ve Yunus Emre konusundaki çalışmalarıyla tanıdığımız, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Bilal Kemikli ile bir söyleşi gerçekleştirdik.

“Yunus Bir Kimyagerdir”

TRT Akademi Dergisi: Sayın Hocam, Yunus Emre Türk tarihinin çok önemli şahsiyetlerinden ayrıca Türkçemiz açısından da çok önemli ve özellikli, ayrıcalıklı bir noktada duruyor. Tabii büyük şahsiyetler ile ilgili değişik zamanlarda değişik yorumlar yapılır. “Kimdir?” sorusuna bütün şahsiyetlerde olduğu gibi Yunus Emre’de de birçok farklı cevaplar verildi bugüne kadar değişik bilim adamları ve akademisyenler tarafından. Kimi zaman şairliği ön plana çıktı kimi zaman Bâtını bir derviş olarak takdim edildi, kimi zaman ozan olarak değerlendirildi kimi zaman da ümmiydi, eğitim almamış bilge bir şahsiyetti şeklinde yorumlar yapıldı. TRT’nin yayınlamış

olduğu Yunus Emre dizisinde de bilgili, eğitim almış bir Yunus Emre var. Özellikle bu yüzden bu soruyla başlayalım. “Yunus kimdir?” sorusuna sizin cevabınızı alalım, oradan devam edelim.

Prof. Dr. Bilal Kemikli: Bu soruya farklı zaviyelerden cevaplar aramak mümkündür. Bendeniz Yunus’un ortaya koyduğu eserleri bakımından ve etkisi bakımından, “Yunus kimdir?” sorusuna şu şekilde cevap veriyorum: Yunus bir kimyagerdir.

Nasıl bir kimyager, farklı elementleri birleştirerek bir bileşim ya da alaşım elde ediyorsa yahut cevheri saflaştırıyorsa Yunus da sözüyle, sohbetiyle hem içimizdeki dağınıkları toparlıyor, bizi birleştiriyor. Okuyanları, sözlerine muhatap olanları birleştiriyor. Ruh dünyası açısından birleştiriyor, bir tevhide ulaştırıyor ve saflaştırıyor. Sözü ve sohbetiyle şiiirleriyle asırlardır bu toprağın insanını saflaştıran, temizleyen,

*Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

hizmeti ve ortaya koyduğu eserleri bakımından Yunus'u bir kimyager olarak nitelendirmek ve oradan yola çıkarak değerlendirmek mümkündür. Sizin de vurguladığınız gibi biyografik açıdan "Yunus kimdir?" sorusuna cevap aramak elbet gerekiyor fakat o noktada öncelikle şunu söylemek isterim: Yunus, meşhur meçhullerimizdendir. Ne demek istiyorum? Meşhur ve meçhul kelimelerini bir araya getirerek bunu niçin söylüyorsunuz?

Yunus, asırlardır bu topraklarda okunur ve farklı kesimlerden gelen insanların kabulünü görür. Sadece bu topraklarda değil Üsküp'te, Balkanlar'da da okunan, bilinen bir Yunus var, onu da ifade edeyim. Yani gönül coğrafyamızda, Türkçenin gittiği her yerde tanınan bir isimdir Yunus. Bu kadar meşhur olmasına, asırlardır konuşulan, üzerinde çalışılan, yazı yazılan, kitap yazılan kişi olmasına rağmen Yunus meçhuldür. Neden meçhuldür? Çünkü Yunus bir yol kurucusu değildir. Yani bir çağdaşı olan Hacı Bektaş-ı Veli ya da yine çağdaşı olan Mevlana gibi bir yol kurucu, irfan kuran bir pir olarak kabul edilmez. Bir tarikat kurmamıştır. "Yunusluk" diye bir yol vardır, "Yunus meşrep olmak" diye bir meşrep vardır. Bu; sanatta, edebiyatta, şiirde bir üslup olarak karşımıza çıkar. Fuat Köprülü'nün ifade ettiği gibi onu takip eden şairler vardır. Yani bir gelenek kurmuştur ama o gelenek söz geleneğidir, şiir geleneğidir. Fakat Hacı Bektaş-ı Veli gibi Mevlana gibi bir irfan muhiti kurmadığı için Yunus hakkında çok fazla metin yazılmamıştır.

Ne demek istiyorum? Hacı Bektaş-ı Veli hakkında sonraki dönemlerde de olsa Hacı Bektaş-ı Veli hakkında velayetname dediğimiz ya da menakıbı Hünkâr Hacı Bektaşî Veli dediğimiz eserler telif edilmiştir. Demek ki söylence aktarıla aktarıla bir noktaya geliyor ve hakkın da bir eser yazılıyor. Mevlana Celalettin hakkındaysa Eflakî başta olmak üzere

"Menakıbü'l- Ârifin" yazılmış ve oğlu Sultan Veled babasının hayatına ilişkin bazı bilgileri "İktidarnâme" ve diğer mesnevilerde zikretmiştir. Yunus'un hayatı hakkında doğrudan doğruya çağının içerisinde, o zaman dâhilinde bilgi veren, onun muhâkimi olan ve onu devam ettiren bir kişi yok. Yani hakkında yazılan bir menakıpname yok. Biz Yunus hakkında bilgileri nereden alıyoruz? Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı hakkındaki Velayetname başta olmak üzere yine Mevlana hakkında yazılan eserler başta olmak üzere çağındaki diğer insanlar hakkında yazılanlardan yola çıkarak bir Yunus portresi ortaya koyuyoruz. Keza Âşık Paşa'nın "Tevârih-i Âl-i Osman" gibi eserlerden bir daire ahal dönemi, daha sonraki dönemlerde ise "Künhu'l- Ahbar" gibi yahut "Bahr u Belaye" gibi eserlerden yola çıkarak bir Yunus bilgisine vakıfız.

Yunus hakkındaki anlatılanlar, buradaki tarikatların, çevrelerin, tarihçilerin yaşadığı dönemin algılarıyla ortaya konulan bilgilerdir. Mesela Âşık Paşazâde, Âşık Paşa'nın torunudur. Âşık Paşa, Yunus'tan büyük oranda etkilenmiştir. Onun şiirlerinde Yunus'un etkisi görülebilir ama Âşık Paşazâde, Yunus'u anlatırken Orhan Dönemi şairlerinden, Yıldırım Dönemi şairlerinden biri olarak nitelendirir. Bursalı Âşık Yunus'tan söz eder. Dolayısıyla verilen bilgiler bizim Yunus diye nitelendirdiğimiz Hacı Bektaş-ı Veli'ye varan, Hacı Bektaş-ı Veli'nin huzurunda bir tek durduktan sonra Taptuk Emre'ye erişen Yunus değil. Yani bizim Yunus hakkında verilen bilgilerle baktığımızda orada da menkıbeden yola çıkarak tamamen efsanevi kişilik ortaya çıkartılmaktadır. Bu efsanevi kişiliğin temelinde de buyurduğunuz gibi ümmilik vasfı öne çıkıyor.

Ümmiliği bugün Türkçeye okuma yazma bilmeyen olarak tercüme ediyoruz.

Yani anasından şifahi kültürle duydukları, sözlü kültürüyle duyduklarını bilen ve anlatan olarak düşünüyoruz. Oysaki ümmilik kavramı çok geniş ve derinlikli bir kavramdır. Yunus, kendisini ümmi olarak nitelendirdiği ve okuma yazma bilmediğini farklı zeminlerde söylediği için Yunus'un okuma yazma bilmeyen, mektep görmeyen bir kişi olarak tasvir edildiğine tanık oluyoruz. Oysa ümmilik tabiri çok önemli ve derin bir tabirdir.

Ümmilikte elbette bilgiye sahip olabilirsiniz, bir alanda çok uzman olabilirsiniz, akademik kariyeriniz olabilir ama bilginin, o saf bilginin kaynağına ulaştığınızda edinilen bir vasıftır. Saf bilgi nedir peki? Sufi lisanda aşamalara seyr-i süluk denir. Bu aşamalar içerisinde vahdette, tasavvufi açıdan belli bir makama ulaştığınızda gönlünüze doğan bilgidir. O bilgiye biz varidat, tecelli ya da sünhat diyoruz. Yani bu tür bilgiler o saf bilgi, o saf bilgiye ulaşan kişi ancak ümmi olur.

Yunus aslında o saf bilgiye ulaştığını ve ümmi olduğunu söylerken o irfani yolu kat ettiğini, iç dünyasında tekâmül ettiğini bize söylemiş oluyor. Fakat bu bilgiyi nereden temin ediyor ve nasıl tahsil ediyor? Taptuk'un kapısında 40 yıl doğru odun taşıyarak bunu tahsil ediyor. Fakat Taptuk'a gelmeden önce, Hacı Bektaş-ı Veli'ye varmadan önceki Yunus, ortaya koyduğu eserler açısından bakarsak kanaatim odur ki devrinin ilmîni tevarüs etmiş bir şahsiyetle karşı karşıya olduğumuzdur. O dönem için gerekli olan ilimlerin başında felsefe, mantık, ahiret ilimleri denilen Arapça, Farsça, sarf ve nahiv, ilm-i belagat, ilm-i fesahat, ilm-i meani gibi farklı farklı ilim dalları var. Bu ilimleri biliyor ve bu ilimlerle birlikte tahsil görmüştür. Kadılık yapmış mıdır, o ayrı bir konu fakat devrinin ilmîni vakıf. Bunu eserlerinden yola çıkarak söylüyoruz. İkincisi, o dönem içerisinde yetkili olanlar diğer şairlerin Mevlana'nın Hacı Bektaş-ı Ve-

lî'nin Evhadüddin Kirmanî'nin ve benzeri Fahreddin-i Irakî gibi o dönemde temayüz eden âlimlerin hangi ilim dallarında tekâmül ettiklerini bildiğimiz için söylüyorum.

Mesela bendeniz Mevlana'nın oğlu hakkında çok fazla bilgi verdiği için Mevlana'nın ilim öğrenme yollarını takip etmeye çalıştım ve bu takip neticesinde şunu gördüm ki, sadece babasının Sultan'ül Lema Bahaeddin Veled'den değil, türbesi bugün Kayseri'de bulunan Seyyid Burhâneddin'in yanı sıra aynı zamanda Seyyid Burhâneddin Tirmizi ile gittikleri Şam'da o dönemin, devrin büyük âlimlerinden ders alıyor. Bu dersleri aldığı icazet almış oluyor. Onun icazet aldığı dersleri biliyoruz. Aristo'yu çok iyi bildiğini biliyoruz. Ben Yunus'un Risaletü'n Nushiyesi'nden yola çıkarak söyleyeyim. Aristo'yu biliyor, yani devrinin ilmîni vakıf. Devrinin ilmîni vakıf olmakla birlikte kendisini ümmi olarak nitelendirmesi o saf ilme ulaşması sebebiyledir. Bu saf ilme ulaşmaya bizde ümmilik deniliyor, Hristiyan kültüründe ise buna "kutsal cehalet" diyorlar. Manastırda çile çeken Hristiyan derviş, teolojik olarak kendisini belli bir noktada yetiştirmiştir fakat bu elde ettiği noktada teorik bilgileri yaşantıya geçirdiği zaman gönlüne birtakım bilgiler doğar, işte o zaman ona "kutsal cahillik" derler. İrfan da böyle başlar.

İrfan, ben biliyorum havasıyla olmaz. Nitekim Yunus hakkında anlatılan menkıbelerden birisi tam da bunu anlatır. Bu "kutsal cehaleti" ümmilik vasfını nasıl temerküz ettiğini ortaya koyan menkıbedir. Taptuk'un huzuruna vardığında ilim tahsil ettiği ilk dönemde Taptuk ona, "Ben bilmem." zikrini vermiştir. Yunus, bir dönem mütemadiyen, "Ben bilmem, ben bilmem, ben bilmem..." diye zikirle meşgul olmuştur. İnsan, bildiklerini unutarak gerçek hakiki bilgiye ve hakikate ulaşıyor. Diğer bir deyişle

sahip olduğumuz bütün bu bilgilerin aslında hakiki bilgi karşısında noktadan ibaret olduğunu gördüğümüz zaman, biz o ulaşılmaması gereken o saf bilgiye, o otantik bilgiye ulaşmış oluyoruz. Bunu daha sonraki dönemlerde Şeyh Galip'te görüyoruz.

Şeyh Galip de şunu söylüyor: "Tekrarla şüpheleri daniş anlama. Gel Arif ol, tecahül olsun marifetin. Tekrarla, şüphelerle bilgiyi edersin." Çünkü modern bilginin temelinde şüphe vardır. Klasik bilginin temelinde de şüphe vardır yani bir konuda şüpheye düşerseniz, araştırırsınız. Şüphe ettiğim şey üzerinde ben o konuyu tam bir şekilde tahkik ederek bir manaya ulaşmak isterim. İşte o zaman bilgiyi elde ederim. Sorarım, soruştururum, deney yaparım inceleme yaparım, gözlem yaparım. Bilginin yolları öylece ortaya çıkar ama bütün bu bildiklerimizi de aşan bir şey var. İşte o, "Ben bilmem." Yunus'u anlatıyor. Bir bakıma Şeyh Galip benzeri süreçleri yaşadığı için böyle söylüyor. Bilhassa Yunus, devrinin temel ilimlerini bilen bi-

risi ki bu Risaletü'n Nushiyye'de daha açık ortaya çıkan bir vasıftır. Şiirlerinde, divanındaki ilahilerinde çok fazla ortaya çıkmaz bu. Şiirlerinde de şunu görüyoruz: Ayet, hadis iktibasları var. Yani Kur'an'a çok iyi vakıf olduğunu, o ele aldığı konuların felsefi arka planını ciddi anlamda yaşadığını görüyorsunuz. Yani artık o orada iğreti bir şey değil.

Mesela ben bir dönem Yunus'un şiirleri üzerinden ölüm kavramı üzerinde çalışmıştım. O, ölümü öylesine anlatıyor ki yani Yunus'un sadece ölüm konusu üzerine anlattıkları bile başlı başına bir konudur. Ölümü anlatsak hayatı anlayacağız. Bugün modern felsefede de özellikle de varoluşçuların benzeri bağlamlar içerisinde meseleye baktıklarına tanık oluyoruz. Sözü toparlayıp Yunus'un devrinin temel ilimlerine ve bu ilimler içerisinde içinden geldiği gelenek Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi'nin oluşturduğu gelenektir. Ahmet Yesevi, Türkçeyi hakikat dili hâline getiren kişidir. Oradan gelen arki, o hikmet ve hakikat arki- ni- ki Ahmet Yesevi şiir demedi, hikmet

dedi- burada Anadolu topraklarında Anadolu Türkçesiyle, Batı Türkçesiyle yeniden söyleyen ve böylece bir Türkçe inşa eden kişidir. Bir dil inşa eden kişidir. Bugün biz bir ata Türkçesinden söz ediyorsak Anadolu Türkçesinden söz ediyorsak yahut bir İstanbul Türkçesinden söz ediyorsak bunu borçlu olduğumuz isimlerinden birisi, belki kurucularından birisi Yunus Emre'dir. O bakımdan böyle bir dil kuran kişi sıradan bir kişi değildir. Sıradan bir kişi, eğitim, öğretim görmemiş bir kişi olarak telakki etmemek lazım. Devrinin ilimlerinde tevarüs eden bir kimlik olarak anlamakta fayda var diye düşünüyorum.

TRT Akademi Dergisi: Bu soruya ilaveten Yunus Emre ile ilgili dikkat çeken bir konu var. Çok ağır konuları en cahil insanın bile anlayacağı bir belagat ile anlatabilen nadir insanlardan birisi Yunus Emre. Aslında onun Risaletü'n Nushiyesi'nde ve Divan'ında anlattığı konuları anlayabilmek için epeyce bir ilimle meşgul olmanız ve iyi bir eğitim görmüş olmanız gerekiyor. Bir yandan

da tasavvuf teriminin ögesi içerisinde söylersek havas dediğimiz üstün ilimlere sahip kişilerin konuştuğu, tartıştığı anlattığı, sohbetlerinde zikrettiği konuları hiç eğitim görmemiş bir insanın duyunca anlayabileceği bir söz üstünlüğü ile bir şiir kabiliyeti ile ifade edebiliriz. Bu kabiliyeti nasıl izah etmek lazım? "Bir ben vardır benden içeri" sözü hakkında aslında ciltler dolusu kitap yazılabilir. Bütün bir felsefe tarihini ilgilendiren bir konu gibi. Bunu neyle izah etmek lazım?

Prof. Dr. Bilal Kemikli: Öncelikle bir hususta bir kavramı tashih etmeme müsaade buyursanız bahtiyar olurum. O da "cehalet" kavramı. Cahil; okuma yazma bilmeyen, mektep medrese görmeyen kişi için kullanıyorlar Türkçe TDK sözlüğüne bakarsak. Cahil, muannit olan kişidir, inatçı kişidir. Yunus'la birlikte onun kimliğini taşıdığı tasavvuftan yola çıkarak söyleyelim: Cahil, muannit kişidir. Bilmediğini bilmeyen kişiye cahil deriz. Bilmediğini bilen kişi, yola girebilecek kişidir. Okuma-yazma bilmeyen mektep,

medrese görmemiş kişi, ben bilmem der. Ben bilmem diyen kişiye bir şeyler yaparsınız, öğretirsiniz. O ben bilmem diyen kişilere sade konuşursanız sizden mutlaka bir şeyler öğrenir. Ama ben biliyorum havasıyla yola çıkan muan-nit profesör de olabilir ama o inatçıdır, yeni bir şey öğrenmez o kibrin içerisinde "epistemik kibrin" içerisinde saplanıp kalmıştır. Epistemik kibre sahip olan kişi ne kadar çok diploması olursa olsun ne kadar çok dil biliyorsa bilsin o cahil kişidir. Öncelikle cahil kişi ile ilgili böyle bir tanımı sizinle paylaşmak isterim. Yunus felsefesinden yola çıkarak söylüyorum. İkinci olarak da Yunus'un bu üslubuna biz sehl-i mümteni diyoruz. Sehl-i mümteni, bir tarzdir. Ne demektir sehl ve mümteni kelimesi? Mümteni; çok zor, çok girift ve anlaşılması çok güç olan teorik düşünceyi, felsefeyi ifade eder. Bu teorik düşünceyi, bu felsefeyi çok kolay bir şekilde sunmak sehl-i mümtenidir. Buna biz bugünkü Türkçeyle sade Türkçe diyoruz. Sade dil diyoruz, basit demiyoruz. Burada da bir karışıklık var. Bazı programlarda görüyorum, rahatsız oluyorum. Sadelik eşittir basit anlamına gelmez. Kavramlarımızı çok iyi kullanmalıyız. Basit sıradandır, temeli olmayandır. İşte o tanımladığımız her şeyi bilen cahil insanın konuşmasıdır. Ama sadelik o değil. Sadelik; konuya vakıfsınızdır, her şeyi derinliğine bilirsiniz, o konuyu yaşarsınız, o konu sizin artık adeta etle tırnak gibi bir parçanız olmuştur, onu ifade edersiniz. Onu ifade ettiğiniz zaman sade bir şekilde muhatabınızı düşünerek karşınızdaki muhatabınızın anlayacağı bir lisanla söylersiniz. Şimdi Yunus bu alanda sade söyleyen, sehl-i mümteniden söyleyen bir kişidir. Bunu söylemesine sebep olan şey nedir siz onu soruyorsunuz değil mi? Yunus; işin teorik kısmını medrese, mektepte gördü. Bu teorik kısmı yani felsefeyi, düşünceyi, teolojiyi yaşadı, öğrendi ama bunu yaşantıya dönüştürmesi lazımdı. Yaşantıya, tecrübeye dönüştürme çok önemli

felsefi açılım sağlıyor. Eskilerin ifadesiyle söylüyorum bizzat onu yaşayarak bir bilgiye fikre ulaştığında, o onda doğal bir şekilde karşlanır. Doğal bir şekilde de onu söylüyor. Yani ben sehl-i mümteni yapayım, sade söyleyeyim diye bir amacı yok. Şöyle ifade edeyim daha kolay anlaşılabilir diye:

Yıllar önce doktora yaptığım dönemlerde benim hocam, Allah rahmet eylesin, vefat etti. Hocanın yazılarını okuyan yine benden kıdemli doktora asistan bir ağabey, senin hocan çok basit yazıyor dedi. Ben de bir baktım hakikaten hocam çok kısa cümlelerle ve herkes tarafından anlaşılacak bir üslupla yazıyor. Bir ara hocam basit yazıyor diye bir komplekse de kapıldım. Aradan zaman geçti, kırklı yaşlarımı geçtikten sonra doçentlikten, bir sürü eser yazdıktan sonra şunu fark ettim: Çok kısa yazmak; üslupta olgunluğun alametidir, kemalin alametidir.

Yani ilk yazdığımız metinlere ya da bundan yıllar önce yaptığımız konuşmalara baktıktan sonra uzun uzun cümleler, anlamadığımız kavramları, hakkını veremediğimiz kavramları konuşabiliriz yolun başındakiler olarak. Fakat yolun nihayetine ulaşan kişiler, onlar çok sade konuşurlar. Yine şu örneği de müsaadenizle aktarmak isterim: Hastaneye gidiyorsunuz, yeni genç asistan size hastalığınızı anlatıyor, anlamıyorsunuz çünkü sağlık ile ilgili temel kavramlar Latince geliyor. O, Latince kavramları söylüyor. Ben şu an anlıyorum, biliyorum söylediklerini ama onun hocasına gidiyorsunuz, o size hastalığınızı öylesine anlatıyor ki tamam diyorsunuz. İşte anladım. Kavramları, dili, kelimeyi eğer siz yaşantınızda dönüştürdüyseniz ona hayat veriyorsunuz konuşurken. İşte o zaman sadelik oluyor.

Yani söz; kelim Arapçada da öyledir zaten, kelim yaralamak, yarmak, ok

atmak demektir. Karşı tarafta muhababınızda onu okuyan, onu dinleyen, onu bir şekilde tanıyan kişi üzerinde te-sir edecek bir söz söylüyorsunuz. Karşı taraftakine ok atıyorsunuz. Dolayısıyla bu manaya ulaşan, o uzmanlığa ulaşan, o bakımdan eğitimini tamamlayan kişilerin söyledikleri pek çok şey sehl-i mümtenidir. Bir örnek vereyim mese-la mukayese yapma açısından faydalı olur diye düşünüyorum.

Süleyman Çelebi, Vesiletü'n- Necat şa-iri, mevlit şairi, Ulu Cami'nin imamı. 60 yaşından sonra yazdı bu eseri ve öylesine sade ve öylesine kolay ki: "Allah'ın adını zikrederim evvela, Vacib oldur cümle işte her kula." Ya da Hacı Bayram-ı Veli'nin talebelerinden, dervişle-rinden birisi olan Yazıcızâde Muhammet Efendi'nin söylediği metinler çok sade ve anlaşılır. Fakat bunlar sade söyledi ya da sehl-i mümteni ile söyledi diye o metin kolayca anlaşılmasın.

Herkes kendi idrak ve öğrenme seviye-sinde o metni anlar. Şöyle ifade edeyim: Bendeniz Yunus'u dört boyutta anlayabiliriz diyorum. Yani Yunus özellikle Risaletü'n- Nushiyye ile dile getirdiği ya da Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalât'ında yahut Ahmet Yesevi'nin Fakrnâme'sin-de dile getirdiği ve sistemleştirdiği dört kapı, kırk makam var. Bu dört kapıdan murat, insanın dört seviyesidir. Nasıl dört mevsim varsa, beşer olan insanın da bir dört mevsimi vardır. Şimdi sonba-hara girdik. Kış olacak, bahar gelecek, yaz gelecek. Mevsimlerin dört aşaması vardır. İnsanın da kemale ulaşması ve tam olgunlaşması için dördüncü aşamaya çıkması gerekir.

Yunus'u anlamak da tıpkı bu dört aşama gibidir. Yani biz yolun başındakiler nesnel okuma diyoruz buna. Nesnel okuma; hangi ideolojiye, düşünceye, birikime, dile sahipse Yunus'u o şekilde anlar. Bu, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ifade-

sinde şeriat makamıdır. Şimdi tarihçisi-niz, tarih alanında uzmanısanız Yunus'u tarih perspektifiyle ya da iletişimci-yeniz iletişim perspektifiyle okursunuz. Oradan iletişim ile ilgili çok güzel çıkarımlar yaparsınız. A kulübünün temsil-cisisiniz, B kulübünün temsilcisisiniz vb. Kim ne ise ona göre okumaya nesnel okumak diyoruz. Yunus size bir şey söy-ler fakat bu Yunus'u anlamak demek değildir. Yunus'u anlamak için daha da çalışmanız lazım. Ne yaparsınız peki? Yunus'a zaman ayırırsınız, Yunus'un yaşadığı çağı, dönemini, dönemin sosyal ve kültürel tarihini, toplumun temel de-ğerlerini, ilim anlayışını, o dönemdeki dinî ve felsefi tartışmaları, temsilcileri tanırırsınız. Dil özelliklerini öğrenirsiniz, filolojik ve tarihsel açıdan meseleye bakarsınız. Bu bir çaba işidir. Yunus o zaman size sırlarını açmaya başlar. Bu, tarikat seviyesidir.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin sözüyle söylüyo-rum gene. Yani bir emek, özel bir amaç ister. Üçüncü aşamada ise Yunus'un felsefesini anlarsınız. Tamam, dönemi biliyoruz, dönemin sosyal tarihini, düşünce tarihine ve iktisadi hayatına iliş-kin bilgimiz var, dil özelliklerini biliyoruz ama Yunus'un kavramları hangi felsefi düzlemde söylediğini anlamaya çalıştı-ğımızda, onun düşünce dünyasını anla-maya başlarız. Onun düşünce dünyası ise tasavvuftur.

Tasavvuf ilminin temel terimlerini, teo-rilerini, tarihini ve temsil ettiği şahsiyet-leri okur, öğrenirseniz, bu yolda çaba sarf ederseniz, o zaman Yunus size bir şeyler söyler. Buna biz "marifet" düzeyi diyoruz. Yani bilgi ve aydınlanma dü-zeyi. Bir de Yunus'u hakikat düzeyinde anlamak vardır. Yunus kırk yıl dergâha doğru odun taşımıştır. Doğruluğundan maksat nedir? Sürekli odunculuk mu yapmıştır? Ben yapmadığı kanaatin-deyim. Nedir peki? O doğru odunu kırk yıl taşırsanız, bir şeyi, bir sistemi öğren-

mek için ya da kâmil insan olmak için çaba sarf ederseniz işte o zaman Yunus olursunuz siz de. Yaşadığınız çağın Yunus'u olarak Yunus'u anlarsınız. Sanki o cümleyi ben söylüyorum dersiniz. Yani bazen bunu ben söyledim dediğiniz olur ya. Mesela Neşet Ertaş'ın bazı şiirlerine bakıyorsunuz, dinliyorsunuz -onu da analım o da kendi çağının bir Yunus'uydu- yahut Âşık Veysel'in şiirlerini okuyorsunuz; yahu ne kadar güzel söylemiş bunu, sanki ben söylüyordum gibi geliyor, diyorsunuz. İşte o zaman tam anlarsınız. Buna Batılılar empati yapmak diyorlar.

Lütfen yanlış anlaşılmasın fakat anlama düzeyinin de insanlığımızla alakalı olduğu kanaatindeyim. İnsanlık seviyemizi erdemli noktaya yükselttikçe anlama kabiliyetimiz genişleyecek ve erdemlileşeceğiz. Yunus işte o zaman size bir şeyler söylüyor, onu tam olarak anlayabiliyorsunuz.

TRT Akademi Dergisi: Dört kapı, kırk makamdan bahsettik. Oradan, "Yu-

nus bize ne söyler?"e güzel bir geçiş yapabiliriz. Hocam, dört kapı, kırk makam Yunus bize ne söyler? Bu soruyu 13. asırda ve 21. asırda bize ne söyler olarak iki kısımda değerlendirebilir miyiz? Ne dersiniz?

Prof. Dr. Bilal Kemikli: Lütfedersiniz. Çok teşekkür ediyorum, fevkalade önemli bir soru sordunuz. Evet, bu soruyu dönem içinden anlamaya çalışsak şöyle anlayabiliriz: Yani her şair, her sanatkar çağının insanıdır. Ben bugün konuşuyorum, bu çağın insanıyım. Yani bu çağda yaşadığım problemler zaviyesinden ister istemez konuşuyorum. Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu'nun genel tarihine baktığımızda genel görünümü ya da örüntüsüne baktığımızda ciddi bunalımlar çağı yaşadığını görüyoruz.

Yani ilginç olan da şudur: Büyük milletler, bunalımlar çağından büyük insanlar yetiştiriyor. Bizim bunalımlar çağımız sadece Türk tarihi değil, Anadolu tarihi açısından baktığımızda da bunalım ça-

ğidir. Dönem dönem butik tefekkürlerin çıktığı dönemler, bizim bunalımlar yaşadığımız çağlardır. O çağlarda bir yandan Moğol istilası var, bir yandan Selçuklu iktidarının dağılmakta olduğunu ya da iktidar tam olarak dağılmasa bile nüfusunun iyice zayıfladığını görebiliyoruz.

İstikrarsızlığın egemen olduğu, ekonomik kayıpların yaşandığı bir dönemde zihni kayıplar da yaşanıyor. Böylesine bir dönemde ortaya çıkan bu millet için hediye olarak düşünebileceğimiz Hacı

Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlana, Ahi Evran gibi ulularımız var. Keza Ahi Evran da çok önemli, iktisadi hayatı düzene sokan aynı çağ. Yunus bu çağda çıktı ve bu dönemde insanlara söylediği şeyi, aslında bu dönemde modern insana da aynen söylüyor: "Tamam, sıkıntılar yaşıyoruz arkadaşlar, haklısınız. Mütemadiyen bu sıkıntıları söylemek, dertleri söylemek yarayı kaşımakla yara tedavi olmuyor. O zaman yarayı tedavi etmenin içimizdeki o kanayan, akan kanı dindirmenin ruh dünyamız-

Yunus Emre Türbesi – Mihaliçik

da, gönül dünyamızda durdurmanın yolu varlığın mahiyetini kavramaktan geçiyor." Diğer bir deyişle Yunus'un öncelikle çağırdığı ve o dönemde de bu dönemde de vermek istediği şey varlık bilgisi, yani ontolojik bir bilgidir. Bunu ben Risaletü'n- Nushiyye'den yola çıkarak "İçimizdeki Savaş" diye daha önceden yazdım.

İçimizde bir savaş var, hâlâ var. O savaşı bugün de yaşıyoruz. Allah rahmet eylesin Savaşçı diye kitap da yazdı Doğan Cüceloğlu Hocam, konuya psikolojik açıdan baktı fakat onu Yunus, kendi çağında o dönemde yazdı. Keşke Doğan Hoca Yunus'un Risaletü'n Nushiyye'sini bilseydi, okusaydı da kitabını öyle yazsaydı. Daha farklı yazardı çünkü hemen hemen aynı konular, paralel konular. İçimizdeki iyilik ve kötülüğün savaşını anlatıyor.

İyiliğin temsilcisi akıldır, kötülüğün temsilcisi ise nefistir. İyiliğin hâkim olmasını isteyen ruhtur. Kötülükten kastım içimizdeki kötü huy, iyilikten kastım iyi ahlâk. Yani üslup dedikleri, "ahlâk-ı hamidiye" dedikleri bu savaşı anlatıyor. Bu savaşı anlatırken aslında ontolojik bir bilince sahip olmamız Yunus'un divanında da aynıdır. Ontolojik bilincin temelinde de İslam felsefecileri varlık kategorilerini çok iyi bir şekilde tanımlarlar. Bu, tasavvufta da var olan bir şeydir. İki tane temel varlık vardır: Biri Vacibü'l vücut olan Allah'tır, zorunlu varlıktır. İkincisi ise mevcuttur, yani olması başka varlığa bağlı olan varlıktır, o da bütün bu kâinattır. Vacibü'l vücut olan zorunlu varlık, mutlak varlık olarak da nitelendirilir ve bu mutlak varlık zamana bağlı olan bir varlık değildir, ezeli ve ebedi olan bir varlıktır. Biz kendi varlığımızı anlayacağız, kendi varlığımızın mahiyetini bileceğiz. Ben zamanlı bir varlığım. Zamanlı bir varlık sam doğum ve ölüm tarihim bellidir. O doğum ve ölüm tarihi henüz ölmemiş

insanlara ölümü hatırlatıyor. Siccinden, mezardan söz ediyor. Tefekkürden söz ediyor. Dolayısıyla tamam, sıkıntılar yaşıyoruz. Haramiler var, eşkıyalar var, istikrar kayboldu fakat bu hayat böyle. Bu hayatı var eden Vacibü'l vücut olan Allah'tır, ona iltica edeceğiz.

O yüzden de buna biz edebiyatımızda bu tür metinlere "tevhit" diyoruz. Tevhit ilkesi kelimelerin de konusudur ama şiirimizde bu tevhit bir manzumedir. O varlık felsefesini ve düşüncesini, Allah'ın varlığı ve birliğini bize anlatan metinlere biz tevhit diyoruz. Hemen her divanda ve her mesnevide tevhit bulunur. Mesela şimdi kolay olsun diye bir tane örnek veriyorum:

*"Sensiz yola girersem çarem yok adım atmaya
Gövdemde kuvvetin sensin başım götürüp gitmeye"*

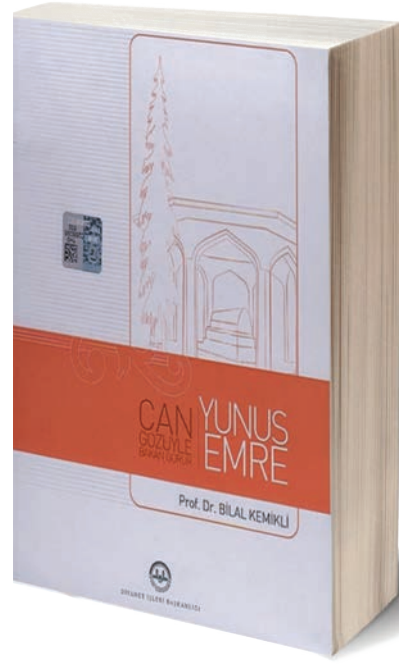
Şimdi şiirin hepsini okuma imkânına sahip değiliz zaman açısından. Fakat şunu ifade etti daha ilk beytinde ki biz buna matla beyti diyoruz; yani gazelin doğuş beyiti. Sensiz yola girersem çarem yok adım atmaya. Yani Allah'ım, senin bana verdiğin güç, kuvvet olmadan ben adım atmam. Şimdi biz ne yapıyoruz? Bugün modern insan unuttu. Ben gittim, ben yaptım evvallah tamam, ben yaptım. Özne benim, ben önemliyim fakat bana bu imkânı veren kim? Bana bu imkânı veren Allah'tır. Sensiz yola girersem çarem yok adım atmaya. Gövdemde kuvvetin sensin başım götürüp gitmeye. Başımı alıp bir tarafa gitmeye kudretin sensin. Şimdi birçok hastalık çıktı, yürürken sağa çekiyor, sola çekiyor başka başka şeylere sebep oluyor.

Tamam, yürüyebilen, koşabilen bir insandır veya çok iyi oyun oynayan, spor yapan boksördür, kuvvetlidir ama yürüemiyor. Yani o demde de insanlarımız bu bağlam içerisindeki kafasındaki şüpheler

leri dağıtacak gerçek anlamda bir varlık bilincine sahip olması lazım. O varlık bilinci de bizi tevhide götürüyor. O çağda bunu söylüyor. Ama tevhide geldiniz, tamam birinci olarak bu çareyi elde ettiniz, varlığın sahibinin Allah olduğunu bildiniz ve ona iltica ettiniz. İşte o ilticaya biz münaaat diyoruz. Yunus, işte şiirlerinde çok çok dualar vardır. İlahi olarak okunan, bestelenerek okunan, TRT Müzik'te de sıkça duyduğumuz dualar var ve hemen arkasından toplumla, insanlarla olan ilişkimizi tasarlayan bir çağrısı var. O çağrının temelinde de sevgi var.

Yani Yunus hiçbir şey söylemese bile sadece sevgi konusunu dile getiriyor olması dahi hakikaten büyük bir şeydir. Sevgi üzerinde de konuşmak elbette gerekiyor, zira sevginin de aşamaları var. İşte insanı, tabiatı, varlığı, hayatı, eşimizi, ailemizi, çocuklarımızı, mahlûkatı sevmek ve bütün bu varlıkları var eden yaratıcıyı sevmek. Neyi severseniz o sevdiğiniz şey içerisinde ilerliyorsunuz.

Bizim çocukluğumuzda, gençlik dönemimizde TRT'ye çıkan Yunus'u konuşanlar hep şunu söyledi: "Yaratılanı hoş gör, yaratandan ötürü." Yani yaratılanı, yaratıcıdan dolayı sevmek. Bu, çok önemli bir cümledir aslında, çok önemli bir bakış açısıdır. Şimdi Yunus'un sevgiye yüklediği anlam sonra da insana yüklediği değer önemlidir çünkü insan kıymetlidir. İnsan üzerinde öylesine çok konuşmuştur ki, insana çok vurguda bulunması, Allah'ın yarattığı en güzel varlık olarak insanı tasvir etmesi çok önemlidir. Maalesef bizde şöyle bir kompleks var: Sanki bizim insanımız orijinal bir şey söyleyemez. Batılı bir şey söylüyorsa onun sayesinde bizim insanımız kendi düşüncesini aktarmaktadır. Böyle bir "aydın" hastalığı yaşıyoruz. Aydın hastalığı diye nitelendiriliyor ancak aydın açmazımız var. Yani aydınımız bunu Yunus söylediye Batı'yla açıklamaya çalışır.

İnsanı sevmek, insana değer vermek hümanizmden de önce var olan bir şeydi. Erken dönem hümanizm diye şimdi ifade ediliyor. O kısımlara girmeyelim ama ideolojik veya felsefi bir sistem olarak sonradan ortaya çıkan bir şey olduğu ortadadır. Yunus öyle güzel bir şekilde insan sevgisini anlatmış ki sonraki dönemlerde Fransız filozoflarında ya da İtalyan düşünürlerde şu görüş vardır diye bir mukayese yapabilirsiniz. Ama Yunus'u bir tarafa indirgemek ve anakronizme taşmamak lazım. Birbirimizden elbette etkilenebiliriz, birbirimizden elbette yararlanabiliriz ve yararlanmak durumundayız.

Yani hadiseleri doğru bir perspektifte doğru bir bakışla anlama çabası sırasında yeni hadiseler yaşıyoruz, bu doğrultuda bir bakış mesela Mevlana'da da görüyorum. Mevlana'nın mesnevinde hatırlarsınız bir bakışla ilgili hikâyesi vardır. Orada papağanın kafası kelleşmiştir, kendi tecrübesinden yola çıkarak dışarıdan geçene sesleniyor o dönemin kel kafalı dervişlerinden birisi-

ne: "Hey! Senin de başına sahibin, patronun mu vurdu?" diye sesleniyor.

Hikâye şudur: Dükkândan içeri giren fare ve kedi yüzünden gül yağı şişeleri dökülmüştür. Ustası dükkâna geldiğinde gül yağı şişelerinin döküldüğü görmüş ve hiç sorgulamadan öfkesine yenik düşerek o çok sevdiği papağana vurmuştur. Papağan öyle çok üzülmüştür ki o sevdiği birisinden tokat yedi diye bütün tüyleri dökülmüştür ve kel papağan olmuştur. Kel papağan dışarıdaki birisinin kel olmasını da kendisinininki gibi sanıyor. Yani tecrübeniz neyse bakışınız o oluyor. Ya da şaşçı çırağın hikâyesi. Burada da bunu görüyoruz. Peki Yunus nereye çağırıyor? Hadiseleri, olayları doğru bir gözle anlamaya, yorumlamaya, neyzen bakmamaya, şaşçı bakmamaya. Sırası gelmişken hatırlatayım, şaşçı çırağın hikâyesi de çok meşhurdur. Ustası çırağa, "İçeride bir şişe var evladım onu getir." der. Şaşçı olduğu için çırak dolaba bakıyor iki tane görüyor. "Ustam iki tane şişe var, hangisini getireyim?" diyor. Ustası da: "Ötekisini kır, diğerini getir." diyor. Hâliyle birini kırınca öteki de kayboluyor. Modern insanlar olarak kendi kültürümüze karşı şaşçı çırak durumundayız biz. Bugün maalesef tüyelerini dökmüş papağan durumundayız. Mesela bir şiirinden sadece matla beytini okuyacağım müsaade buyurursanız:

Miskin âdem oğlanı nefse zebun olmuştur

Hayvan canavar gibi otlamağa kalmıştır

Herkes ölümün sanmaz, ölesi günün anmaz

Bu dünyadan usanmaz gaflet önün almıştır

Şimdi diyor ki herkes kendi ölümünü düşünmediği için öleceği günü hesaba katmaz. Ölümü unuttur, ölümü unuttuğu için de nefesine yenilir. Şimdi hadiselere doğru bakmak, varlığı doğru anlamak, hayatı doğru aramakla mümkündür.

Bu son dönemlerde ölüm haberleri arttı. Dün akşam iki arkadaşımın vefatı ile ilgili haber aldım. Hepimizi ilgilendirmeye başladı bu korona hadisesiyle ama unutuyoruz günlük koşuşturmalar içerisinde. Koşuşturmalar içerisinde unuttuğumuz için de sanki ölmeyecekmişiz gibi bir ruh hâli içerisindeyiz. Yani insanlar ile ilişkimiz samimi, sağlam değil, huzurlu değil, çok fazla beklentilerimiz var, kanaat edemiyoruz vs.

Bugünkü yaşadığımız döneme Yunus bizi doğru bakmaya çağırırken aslında çağındaki insanları da bu döneme çağırıyor. Tamam, sıkıntılarımız var ama bu sıkıntılar geçicidir. Genel zaman bağlam içerisinde düşünürsek geçicidir. O yüzden tarih ilmi önemli bir ilimdir. Bugün yaşadığınız bir hadise derinden etkileyebilir, lakin daha öncede de yaşandı bu hadiseler. Daha sonra da yaşanacak. Yani bu karantina dönemi daha önce de yaşandı daha sonra da yaşanacak önemli olan o yaşadığımız an içerisinde problemleri asgariye indirip çözümler üretebilmemiz. Bu bakımdan da Yunus Emre'nin stratejik bir perspektif inşa ettiğine tanık oluyoruz. Hakikaten sadece bu soru üzerinden bile döneminin problemine nasıl çözüm getirdi noktasından bakarak tahlil yapabiliriz.

Bir de sıkça bahsettiğim bir şeyden söz edeyim: Yunus'un dile getirdiği şeylerden birisi de, "gerçek er olmak" tır. Bu, beni çok etkilemiştir. Yıllar öncesinden, belki on, on beş yıl öncesinden söz ediyorum. Gerçek erin ne demek olduğunu zaman içerisinde öğreniyorsunuz. Özellikle Risaletü'n- Nushiyye size onu veriyor. Gerçek er; ben delikanlıyım, şuyum, ben buyum demekle olmuyor, onu yaşayanlar oluyor. Ancak içimizdeki savaşı aklın kazanmasıyla, akli egemen kılmakla, yani güzel ahlakı ortaya koymakla ve erdemli davranışlarla oluyor.

Selma Koç Akgül*

Betül Pazarbaşı**

Aydınlanmanın Siyah veya Gri Tonları Arasında Gerçek Aşkı Bulma ve "Bir" Olma Arayışı: Yunus Emre–İlahi Aşka Yolculuk

1. Giriş

İnsan, dil ve kültür arasındaki ilişkiler ağında birbirine sıkı sıkıya bağlı ayrılmaz bir bütün oluşturan biyolojik, kültürel ve sosyal varlık olarak tanımlanabilir. İnsanın var olduğu sosyal sistem, toplum adı verilen büyük birim içindeki bireylerin etkileşim sürecidir. Bu sistem, değerler kendisi değil, sembolik anlam açısından ilişkilendirilen bireylerin değerler ve eylemler sistemidir. Değerler ise somut eylem tarzlarını meşrulaştırmaya hizmet ederek toplumun kültürel bütünlüğünü ve uyumunu sürdürmenin araçlarıdır (Kroeber ve Parsons, 1958). Sosyal eylemin ortak temellerini oluşturan doğuştan gelen fikirler, tutumlar, inançlar, değerler ve bilgilerin toplamı olan kültür, sosyal gruplar içinde öğrenilir, paylaşılır ve genetik olmayan yollarla aktarılır. Sosyal sistem içindeki en

önemli değerlerden/araçlardan biri de kültürün ürünü olan ve kültürle beslenen dildir.

Dil, insan iletişiminin, fikir alışverişinin, kadim bilgilerin korunmasının ve kültürel mirasın nesilden nesle aktarılmasının ana aracıdır. Dil, yüzyıllar boyunca insan toplumunun tüm tarihsel sürecinde herhangi bir grup tarafından değil, toplum ve üyeleri tarafından yaratılmış sosyal bir olgudur. Dil, toplumun tarihsel gelişiminin bir ürünüdür ve sosyokültürel bir fenomen olarak kendini gösterir. Sosyal hayatımızı yürüttüğümüz başlıca araç olan dildeki her kelime, her form, insan düşünce ve duygularının bir sonucudur. Dil aracılığıyla gerçekleşen soyut düşünme gücü, toplumsal ilişkilerin kurulmasında, kendisi dışındaki gerçekliğin kavramsallaştırılmasında ve

*Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi

**Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi

algılanmasında temel unsurdur. İletişim bağlamında kullanıldığında dil, kültürle çok yönlü ve karmaşık yollarla bağlantılıdır. Kültürel gerçekliği ifade eden dil, aynı zamanda en karmaşık ve en ilginç olanıdır. Dil, sözlü ve sözsüz tüm yönleriyle kültürel gerçekliği somutlaştırır. Kültürün dil üzerinde doğrudan etkisi vardır. Kültür ve iletişim karşılıklı olarak birbirini etkiler, aralarında girift bir ilişki bulunmaktadır. İnsan iletişimi, dilbilimcilerin, antropologların, sosyologların, psikologların ve filozofların zihinlerini daima meşgul eden en önemli konu başlıklarından biridir.

İletişim kelimesi "paylaşmak" anlamına gelen Latince Communicom'dan gelir. Toplumdaki insanın en temel ihtiyaçlarından biridir. Tarihsel olarak insanın yeryüzündeki kökenine kadar uzanır. İletişim, bilginin bir araya getirildiği bir süreç anlamına gelir. İletişim süreçleri, repertuar sembollerini ve semiyotik kuralları paylaşan farklı ajanlar arasındaki gösterge aracılı etkileşimlerdir (Berko ve ark., 2010). Bu anlamda iletişim, konuşma, sembolleştirme ve yazma yardımıyla fikirlerin veya mesajların aktarılması veya değiş tokuşudur (Wrench, McCroskey ve Richmond, 2008). Toplumsal uyum iletişim yoluyla sağlanır. Toplumu oluşturan bireyler arasında iletişim yoksa sosyal uyum da olmayacaktır. Bir insan etkinliği olarak iletişim statik değildir; dinamik ve sürekli aktiftir (Worugji ve ark., 2008). İletişim, toplumu canlı kılar. İletişimin yanlış inşası toplumsal düzenin yıkımı anlamına gelir. İletişim, bilgileri bir hedeften diğerine aktarır. Akademik alan olarak iletişim, dini de içeren bilgi birikimlerini barındırır. Durkheim'a göre din "toplumsal bir şeydir" (1954: 46). Toplumda sosyal bir araç olarak din, iletişimsel işlevleri yerine getirir. Dinin kendisi iletişimseldir. Dinin bunu başarmasının nedeni, içsel iletişimsel eylemler ve sanatlardır.

İletişim ve dinden yoksun toplum ölü bir toplumdur. Zira din ve etkili iletişim yoluyla olası sorunlarını çözemediğinde durum tam bir kanunsuzluk ve kaostur. Dini iletişim, toplumun ilerlemesi ve gelişebilmesi için etkili bir iletişim yoludur. Herhangi bir toplumda iletişim ve din anlayışının gelişme düzeyi, o toplumun veya ulusun gelişmişlik düzeyinin de önemli bir göstergesidir. Dini iletişim yataydır ve dinsel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına çalışır. İnsanlar ve tanrı arasında olduğunda ise dikey hâle gelir. Din iletişimsel bir öznedir. Allah'tan vahiy aracılığıyla peygamberlere ve dolayısıyla insanlara indirilmiş bir mesajdır ve mesaja inanan herkes onu başkalarına da aktaracak, yayacaktır. Yayılma ilke, inanç ve uygulamaların yayılmasıdır. İslam'ın yayma kelimesi olan tebliğ, bir inancın doğal yollarla yayılması anlamına gelir. Tebliğ aynı zamanda bir iletişim ve etik teorisidir. İslam toplumlarındaki en temel etik norm evrenin tüm parçaları arasında birlik ve uyumu ifade eden tevhitir. Tevhit, Allah'tan başka herhangi birinin insanlar üzerindeki egemenlik ve vesayet hakkını reddeder. Tebliğin etik sınırlarını belirleyen ilk ilke: İkicilik, ırkçılık, kabilecilik ve aile üstünlüğüne dayalı düşünce yapılarının yıkılmasıdır. İslam toplumunda iletişim düzeninin işlevi, ilkeye göre putları, dışa bağımlılığı kırmak ve toplumu geleceğe doğru harekete geçirmektir. Dolayısıyla tebliğin önemli işlevlerinden biri de mitleri yok etmektir. Çağdaş dünyada bu mitler "güç", "ilerleme" ve "modernleşme"yi içerebilir. İkinci ilke ise, gelecek nesilleri İslam hükümlerini kabul etmeye hazırlamak amacıyla bireysel ve grup sorumluluğu kavramını ön plana çıkaran "doğruyu emretmek ve yanlıştan mennetmek" ilkesidir. Müslümanların birbirlerine ve gelecek nesillere rehberlik etme sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk tüm sosyal iletişim alan ve kurum-

larını ilgilendirir (Mowlana, 2007). Örneğin sosyal ve kamusal iletişim alanı olarak camiler önemli bilgilerin paylaşıldığı, toplumsal uyumun artırıldığı, kültürel kodların yaratıldığı ana damarlar olarak daima ön plandadır. Kültür gibi din de insan davranışlarını kontrol eden ve yönlendiren çeşitli etik standartlar yaratır. İslam toplumlarındaki etik uygulamaların iki önemli boyutu vardır:

1. İslam'ın birincil kaynağı olan Hz. Kur'an'da ve Peygamber (SAV)' in sünnetinde açıklanan normatif din ahlakı,
2. Yunan popüler Platonculuk geleneğinden, Batı tarafından "modernleşme", "kalkınma", "sanayileşme" yoluyla getirilen ve daha çağdaş etik çerçevelere kadar uzanan normatif seküler etikdir (Mowlana, 2007).

İslam'da Müslüman olmanın üç hâli: iman, İslam ve ihsan'dır. İman, Allah'a İmandır. İslam inancına göre bir Müslüman, kâinatın mutlak yaratıcısı olan Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, her türlü hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmalıdır. Eksik ve noksan sıfatlardan münezze olan Allah (cc), her şeye kadir olan tek yaratıcıdır.

-İslam, yalnızca Allah'a ibadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermektir.

-İslam tasavvufu olarak bilinen ihsan hâli ise Allah'ın varlığını günlük hayat pratikleri içinde idrak etmektir.

Tasavvuf da özel bir iletişim yöntemi- dir. Tasavvufun iletişimsel özelliği hakikatın, aşkın görünmez kısmıyla iletişim kurmaktan ibarettir. Tasavvuf, binlerce yıldır toplum bilincine eşlik eden kültürel bir olgudur ve tasavvufun en ilginç özelliği, insan bilşi üzerindeki etkisidir.

İnsan bilişsel süreçleri dil sürecinin dışında gerçekleşemez. Tasavvuf da bir tür bilişsel etkinlik olarak dil dışı bir alan biçiminde varlığını sürdüremez. Tasavvuf, günlük ve toplumsal bilgi stokunun ötesinde ne olduğuna dair belirli bir bilgi biçimidir. Bilimsel bilgi materyalisttir, belirli fikirlerin katı bir rasyonel ve mantıksal ispat sistemini gerektirir. Tasavvuf ise bilen özneye doğrudan deneyimler yoluyla elde edilen ve ispat gerektirmeyen bir hakikat verir. Bilim, tanrıyı veya mutlak ilkeyi ontolojik neden olarak reddeder. Bu ise, tasavvuf ile bilim arasındaki farktır.

Tasavvuf sosyokültürel değişimde durağan olmayıp tarihsel olarak değişkendir. Din, dogmatik olmasına rağmen tasavvuf, geleneklere göre şekillenmekte ve sürekli değişmektedir. Tasavvufta iletişimin yönü karmaşık ve belirsizdir. Ancak her kültürde bir iletişim yolu olarak tasavvuf, paradoksal, metafor gibi belirli dilsel kalıplarda ifade edilir. Tasavvufun iletişimsel boyutunun incelenmesinde ortaya çıkan ana sorun olağan gündelik dili aşması ve tasavvuf dilinin içinde aşikâr edilmesi zor olan sınırlar taşımasıdır. Bu öyle bir sırdır ki Doğu ile Batı arasındaki derin ve görünmeyen manevi savaşın da bir nevi sebebidir. Zira kendini sözde bilimin ve özgürlüğün temsilcisi sayan Batı düşüncesinin karanlık Orta Çağ skolastik düşüncesinden kurtulmasını sağlayan uygarlık beşiği Anadolu'nun aydınları ve düşünürleridir. Aydınlanma düşüncesinin ilk adımları bu düşünür ve aydınlar tarafından atılmıştır. Batının kadim ilimlerle Doğu'da tanıştığı ve sonradan geliştirdiği görülmektedir (Tanilli, 2001; Şerif, 1991).

Geçmişte uygarlıkların, kültürlerin karşılaşmaları daha çok savaşlar aracılığı ile olmuştur. Böylelikle karşılıklı bilgi, felsefe ve kültürel değerler aktarılmıştır. Günümüz modern insanı iç çatışma/savaşlar,

Yunus Emre

afetler, göç ve mülteci sorunları, salgın hastalıklar, gelir dengesizliği, küresel iklim değişimi, terör, İslamofobi gibi kalıcı çözümlerin sağlanamadığı sorunlarla baş etmeye çalışmakta, artan dozda kin ve nefret söylemleri insanların zihinsel ve manevi dünyasında asla onarılamaz hasarlar bırakmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara çözüm olarak sevgi, adalet, barış ve hoşgörü arayışı içinde sığınılacak limanın din, tasavvuf ve onun getirdiği temel evrensel ilkeler olarak görülmesi şaşırtıcı değildir.

Çalışma, bu amaçla felsefi, tarihsel ve sosyolojik bilimsel araştırma verilerini değerlendirerek argümantatif yöntemle "aydınlanma ve din nedir" sorusundan hareketle iletişim felsefesi, tasavvuf ve onun en önemli temsilcilerinden

olan Yunus Emre'ye odaklanmaktadır. "Ben gelmedim dava için/ Benim işim sevi için/ Dostun evi gönüllerdir/ Gönüller yapmağa geldim", diyen tasavvuf dilinin ve Türk tasavvuf edebiyatının ustası Yunus Emre'nin tasavvuf öğretisi yaklaşık 700 yıldır insanlığa etik iletişimin özünü aktarmakta, ilahi aşka ulaşmanın rotasını çizmektedir. Çalışmanın soruları şu şekilde formüle edilmiştir: Aydınlanma ve din ile tasavvuf öğretisinin kesişme noktaları nelerdir? Batı tarzı aydınlanma bireyin dini, ahlaki problemlerini çözme konusunda ne derece etkin ve yeterlidir? Din ve iletişim arasındaki ilişki neden önemli ve gereklidir? Bireyin etik sorumluluğunun temel çerçevesi nedir? Akılcı düşünce ile inanç öğretisinin bulunduğu bugünün sorunlu alanında halk ozanı, Sufi ve

Âşık Yunus Emre'nin sevgi ve hoşgörü dili, söylemleri evrensel etik iletişime nasıl yansıtılabilir? Ortaya konulan soruların yanıtlanması amacıyla çalışma kapsamında; öncelikle aydınlanma, din modernite mitleri ayrıntılı olarak açıklanmakta, ardından gerçeğin arayışı noktasından yola çıkarak hoşgörü, din, iletişim ve Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışı irdelenmektedir.

2. Antikiteden Aydınlanmaya Din ve Modernite Mitleri: İnsanın Değişen Yüzü

Antikiteden Aydınlanma Çağı'na ve sonrasında akıllı insan kendi dünyasını kendisinin iyileştirebileceğine ve kaderini de çizebileceğine inanmayı istemiştir. Bu uzun bitmez mücadelede insanla birlikte var olan mitler (söylenceler) gündelik yaşam pratiklerini anlatmak, açıklamak ve karşı tarafa kaynağını belirterek ifade etmek için önce anlatılar olarak ortaya çıkmış sonra öğretilere dönüşmüştür. Öğretiler gündelik yaşamın içinde inanç, duygu ve ritüeller olarak ortak toplumsal davranış mod-

larıyla üretilen ve tüketilen nesnelere yansımıştır. Geçmişten bugüne aktarılan bu devingen söylenceler, tarih sayfaları arasında çoğu zaman şaşkırtıcı bir biçimde bugünün insanını anlamaya ve geleceği ile ilgili öngörülerde bulunmaya olanak tanımaktadır. Bu süreçte üretilen söylencelerle oluşan bilginin nasıl yayıldığı, eşit paylaşılıp paylaşılmadığı ve küresel ölçekte toplumsal yaşama nasıl entegre edildiği insanlık tarihinin en ilgi çekici noktasını oluşturmaktadır. Bilgi, insanın kendi geleceğini şekillendirmesinde yararlandığı en önemli kaynaktır. Aynı zamanda bilgi; tarım, ticaret ve yaratılan yerleşik mimari tasarımlar ile kültür sanat gibi ürünlerle insanlaştırılmış bir dünyanın gelecek kurgusunda neleri başarabileceğinin de göstergesidir.

Var oluş sürecinde sadece insan kendini ve kendi durumunu sorgulayabilir. Felsefenin temel çıkış noktası olan bu durumu, Antik Yunan'da Platon şöyle açıklamaktadır: İnsanı felsefe yapma-

ya iten şey, onun kendisini bir ara durum içerisinde görmüş olmasıdır. İnsan, kendi altındaki hayvan ile kendisini aşan tanrı arasında kalmıştır. Tanrı felsefe yapmaz çünkü o hakikate zaten kendinde sahiptir. Hayvan ise felsefe yapamaz çünkü o ne düşünebilir ne de sorgu kabiliyeti vardır (Toku, 2000).

Bildiğini ve bilmediğini bilen insan, daha geniş bilginin farkında olarak zihnin ürettiği sayısız fikir ve bu fikirlerinin yeniden görünür sonsuz hâlleri ile tartışmalı zaman ve mekân içinde geçmişte üretilmiş bugün de yeniden üretilebilen kavram ve nesnelere bellek sayesinde yarına da taşıyabilmektedir. Geçmişle ilişkimiz geleceği yapılandırırken geçmiş ve şimdiki aşabildiğimizde gelecek var olabilir. Bu süreçte ancak bildiğimiz, duyduğumuz his ve düşüncelerin aktarılması ile mümkündür. Böylelikle bellek oluşarak geçmişle bağlantı kurulmuş gelecek için adım atılmış olur. Zamanın sadece hayat için geçerli olduğu varsayıldığında, hayatın geçmiş, gelecek ve şu an kurgusunun geçerli bir var oluş tarzı olduğu kabul edilebilir. Bu varoluşta kendini üreme, büyüme ve zihinsel etkinliklerle kendini gerçekleştirilmeye çalışan bireyler bir hayat formu oluşturarak diğer bireylere karşı yaşadığı topluluk içinde hangi tutum ve davranışları sergileyeceklerine karar verir. Bu zorlu sürecin yolcusu benin kendisidir. Ben'in kendisinin farkındalığı zihnin öz farkındalığıdır. Ben sürekli kendi ile mücadelesinde kendini yargılar, ödüllendirir ya da değersizleştirir. Bilinç kavramı ile bilme ve bildiğini bilme noktasında kendisinin ötesine uzanma yani hep bir adım daha ileriye gitmek istenir. Metafizik bir yaklaşımla hayatın aslında özü kendinin ötesine geçebilme becerisidir. Bugün karşı karşıya kaldığımız etik normlarda en büyük sorun aslında irade sorunudur. Bireyin bilinç sayesinde artan öz farkındalığı hayat içinde özgürlük olarak tanımladığımız

karar verme süreçleridir. Bu karar verme süreçlerinde paradoksal bir şekilde başka bir irade tarafında onaylanmak istenir. İnsan kendine bir form vermek ister. Temel soru: Bu form, şekil değiştirilebilir mi? Hayat ister kozmik, türsel ya da tekil bir olgu olsun kültürel içerikler tarihsel örüntüsü içinde genellikle fark edilmeyen bu formu şekillendirmeyi motive eden bir olgu olarak karşımızda durur. Bireysellik bu anlamda hayatın her alanında her yerde ortaya çıkan öznel seçimleri içeren bir kavramı tanımlar. Algılanan dünyanın şekillendirici ilkeleri ile benliğimizi sınırladığımız formlar arasında çelişki vardır. Birey doğum ile ölüm arasındaki bu derin ilişkiyi metafizik ekseninde çözmeye çalışır. Çünkü her iki olay da özeldir ve hayat bu iki kavram var olmadan olamaz. İçinde bulunduğumuz fikir ve bilme edimleri değer ve yargılar ile nesnelere yüklenen anlamlar tarihsel örüntü içinde yaşanması gerekli bir hayatın şekillerini çiziyor olsa da yaratıcı hayatı anlamlandırma da farklı bir yerde durmaktadır.

Homeros'un öykülerinden ilk sanayi devrimine geçen sürede günümüzü de etkileyecek en anlamlı değişim, ulaşım ve ulaşım teknolojileri ile sürekli gelişim gösteren iletişim alanında gerçekleşmiştir. Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan bu süreç; insanlar, kültürler ve inanç sistemleri arasında etkileşimi yaygınlaştırmış, kültürlerin karşılaşmasına olanak tanımış ve insanlığa ortak bir dünya tasarımı yanında birlikte yaşamaları için bir zemin sağlamıştır.

Antik Yunan'dan aydınlanmaya hatta modern dünyada insan, engellenemez bir kavram olan ölümle sınırlı kendine özgü hayatının içinde kavrayamadığı ama var olduğunu bildiği gerçeklik, değer ve farklı inanç nesnelere olduğunun farkındadır. Varoluş içinde hayat, insanı kendi içinde sınırlarını aşarak kendi

sinden öte bir arayışa uzanan bir şey olarak tasarlanmaktadır. Mantık ve metafiziğin birbirini beslediği yer de budur. Simmel'e göre çeşitli toplumsal ilişki formları içinde kişiler arası etkileşimlerde duygusal içerik kendini ilişkiden aşkın bir fikre geçirebilir ve bunun yansımaları iman/ inanç kavramlarını içinde barındıran din olgusunda kendini gösterir. "Allah'a inanıyorum" dediğimizde inancı anlatan bu cümle, sadece Allah'ın varlığını kabul ediyoruz anlamına gelmez, aynı zamanda Allah ile derinden öznel bir ilişkiyi, sınırsız teslimi, duygusal bağlılığı ve hayatı bu inanca göre yönlendirmeyi de ifade eder (Simmel, 2015:307). İman ve inanç, toplumun çimentosudur. Örneğin bir kişi hakkında güçlü düşünsel olumsuz uyarılara rağmen hâlen o kişiye inanıyor ve söylediklerine itaat ediyorsak inancın bu bağlamda toplumu da bir arada tutan güçlü bağı ifade ettiği düşünülebilir. Doğal olarak inançta din karakterinin gücü yadsınamaz. Öznel alanda gerçekleşen Allah'a inancın en saf hâlinin toplumsal karşılığından kurtulmuş kutsal bir varlık içinde cisimleştiğini söyleyebiliriz. İnsanın var olabilmesi için bir yaratıcı olması fikri insanın nedenselliğinin Allah olabileceği fikrini pekiştirmektedir.

Toplumsal hayat etkileşimi olarak tanımlayabileceğimiz birlik olgusu içinde ilişki ve karşıtıklarda dini inancın öznel düşünceler ile birlikte hayat biçimini de yoğun şekilde etkilediği görülmektedir. İnsanlık tarihinde farklı şekillerde insanların tanrılarla olan ilişki formlarında tanrıların insanın bireysel nitelikleri, kuvvet ve karakter özelliklerini yansıttığı mitler buna örnektir. Tam tersi bu süreçte tanrısal özellikleri kendine atfetmeye çalıştığı insanların anlatıları da bu bağlamda ders verici niteliktedir. Çünkü toplumdaki hayatı oluşturan ilişkiler her zaman amaç, sebep ve çıkar temeline dayanmakta bu ilişkiler varlığı

ını sürdürdükçe yaşamda kurgulanan ilişki formları farklı olmaktadır. Âdet ve gelenek, hukuk ile bireyin özgür ahlak içerik ve işlevleri temelde birbiri ile aynı ilkelere beslenmekte bireyi toplumsal etkileşim içinde denetim altına almaya çalışmaktadır. Bu ilişkiler yumağında insan ilişkilerinin pek çok türünde dini unsurların barındığını söylemek mümkündür. Vatan sevgisi, iyilik, vefa, mücadele, vicdan, hırs, sevgi ve aşk gibi birçok kavramın etkili olduğu ilişki biçimlerini dini unsurlar olmadan açıklamak zordur. Bu manevi unsurlar her türlü kötü hırstan yalıtılmış olarak iyi ile kötü, mutluluk ile mutsuzluk gibi karşıtıklar arasındaki seçimlerin belirginleştirilmesini sağlar. Hissedileni inanılan ve seçileri belirginleştiren söz konusu yaklaşım, ilişki biçiminde güçlü ya da güçsüz etkilerde bulanabileceği gibi sonucu da belirleyebilir. Dolayısıyla daha önce ve sonrasında insan ilişkilerinde etkin olan farklı tip ilişkiler dini formlara bürünebilir. Ahlaki, hukuki ve dini yaptırımların insan ilişkilerinde etkin olan düzenlemelerinin çeşitli şekillerde tarihsel koşullara göre kültürel formlar olarak taşındığı görülmektedir. Maddi dünyada olup bitenler ve bunların arasındaki nedensel düzenin doğal ve kompleks gelişimde insan tarafından değişikliklerin oluşturulup aktarılması kültürleşmeyi getirir. G. Simmel kültürün uygun nesnesinin sadece insan olduğunu ve insanı kusursuzlaştırdığını ifade ederken insanın her kusursuzlaştırılışının da kültür olmadığını ifade eder. Çünkü Simmel'e göre "insan kendisine dışsal olan bir şeyi kendi gelişimi içine çekiyorsa kültürden" bahsedilebilir (Simmel, 2015: 332-333). Bu bağlamda buna Antik Yunan toplumunda kent devlet yapısının ortaya çıkışı ve bunu sürdürme isteği ile ilgili yeni değerlerin halka benimsetilmesinde kültürleşmenin temel aracı olan dil ve anlatı formunun kullanıldığı tragedyalarda görülebilir. Antik Yunan düşüncesinde eğitim

sadece soylular ve zenginler sınıfı için düşünölmüş halk eğitiminin ise sadece itaat etmelerini sağlayacak kadar olması gerektiği kabul edilmiştir. Zihinsel ve bilişsel yetenekleri olan insanın

eşitsiz durumu nasıl kabul edebilir sorusunun yanıtı basittir: Anlatılarda da öne çıkan korku. Mitlerde zaafı olan tragedya kahramanı sırf bu zaafı yüzünden hata işler ve bunun sonucun-

da büyük acılar çeker şeklindeki tasarımla kahramanla özdeşim kurmuş olan izleyicinin aynı hataları işlememesi istenmiştir. Böylelikle değişim istenen değerlerin dini inançlarına bağlı olan halk tarafından daha kolay benimsenebilsin diye anlatıda önce tanrılar ikna edilmektedir.

Antik Yunan'da tümlük kültürü içinde yaşamını anlamlandıran birey, dışarıdan bakmak zorunda kaldığı dünyayı algılamaya başladığında yeni değerler ve anlamlar üreterek aslında Batı tarzı bir bireyselleşmenin kapısını da aralar. Bu başlangıç aslında aydınlanma sürecinin de ilk basamağıdır.

2.1. Doğu'nun Işığında, Antik Yunan Felsefesinin Etkisinde Aydınlanma

İslam'ın ortaya çıkışı ve sonrasında Roma İmparatorluğu'nun yıkılması, Uzakdoğu ile Orta Doğu ve Batı dünyası arasında yeniden ilişkilerin yolunu açmış farklı inanç ve kültürlerin karşılaşmasına olanak tanımıştır. Aydınlanma düşüncesinin Batı'ya ulaşmasında çeviri metinler özellikli bir yerdedir. Çevirilerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte Doğu'da eğitim veren medreselerin kurulması da kültür aktarımının önemli köprülerinden biri olmuş ve Batı'da kurulan ilk üniversiteler için örnek teşkil etmiştir. İslam felsefecilerinin Antik Yunan eserlerinden yaptıkları tercüme ve getirdikleri akılcı yorumlarla Hristiyan düşünürleri üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Ünlü tarihçi Halil İnalçık, Avrupalıların Yunan ilmi ve felsefesini Araplar aracılığı ile öğrendiğini ifade etmektedir (İnalçık, 2014:61).

Dönemin etkin düşünce öğretisi hümanizm hemen hemen bütün düşünce alanlarını etkisi altına alarak Orta Çağ'ın tüm skolastik düşünce ve inançlarının eleştiri süzgecinden geçirilmesine olanak sağlamıştır. Çünkü bu dönemde Batı'da tek erk sahibi olan yüce tanrı her şeyin üstünde ve tartışılmazdır.

Tanrının insanlara bahsettiği cennette yer edinebilmek için tözün huzura kavuşmasını tanrı adına din adamlarının sağladığına inanılmaktadır. Düşünce, inanç karşısında önemini yitirmiştir. Doğu'da ise Arap, İranlı ve Türklerin ortak eseri İslam medeniyetinin Hristiyanlıktan daha geniş felsefe ve görüşlere dayandığı görülmektedir. İslam inananlara kişisel hareket ve kararlarında tedbir almayı yasaklamış, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurmaları olanağını tanımıştır.

Aydınlanma, tarihsel bir terim olarak Doğu'nun Batı'ya taşıyıcısı olduğu Antik Yunan felsefesiyle yakından bağlantılı olan ve tarihçiler tarafından 1789'da sona eren bir şeyi belirtmek için kullanılmıştır. Aydınlanma sürecinin düşünme ediminin öne çıkarıldığı ve özne ile nesnenin ayrışmasına dayanan bir süreç olduğu varsayılmıştır. Bu dönemi özellikle Avrupa düşüncesinin, aklın, deneyimin, dinsel ve geleksel otoritelere kuşkuyla bakmanın seküler, liberal ve demokratik toplumların ideallerinin tedrici biçimde şekillenmesini vurgulamasıyla somutlaşan dönem olarak öne çıkaran yazarlar da vardır (Marshall, 1999: 48). Örneğin İrfan Kaya, Batı düşüncesinin Antik Yunan'ı köken olarak ilan ederken onu mistikleştirmedeğini, aksine sürekli olarak güncellediğini ifade eder (Kaya, 2017:1991).

Aydınlanmanın en önemli temsilcilerinden Immanuel Kant, "İnsan nedir?", "Erdemli edim nedir?", "Ruh nedir?", "Tanrı nedir?" gibi soyut, tarih boyu devam eden kategoriler yerine tam da yaşadığı pratik döneme bu süreci açıklamaya dair bir soru sormuştur: "Aydınlanma Nedir?" Filozof ünlü makalesinde sorduğu soruya ise tek bir söz ile cevap vermiştir: "Düşünmeye cesaret et!" Kant bu bağlamda bağımsız, hiçbir şeyin nesnesi olmayan, kendini ve nesnesini tekrar tekrar yıkıp inşa ede-

bilecek, tarihsel bir usu beyan etmektedir. Birey, aklını korkmadan ve çekinmeden herkesin önünde kullanabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bunun için de olgunlaşmaya ihtiyacı vardır (Kant, 2021).

Aydınlanmada bilimsel düşünce ön plana çıkar ve öznel çaba gerektirir. Eleştiri aynı zamanda şüpheciliği de beraberinde getirir. Descartes'e göre töz iki gruba ayrılmaktadır: Res Extensa ve Res Cogitata; bir tarafta "uzamlı" olma; öte yanda "düşünür" olma (Descartes, 2015). Filozof ünlü "Meditasyonlar" eserinde, algıların bir kere kandırabilme potansiyeli dikkate alındığında bunu tekrar tekrar yapabileceğini, dolayısıyla güvenilir bir dünyada eleştirelliğin zorunlu olduğunu ifade ederek her şeyden şüphe etmeye teşvik etmektedir (Descartes, 2015). Descartes, şüpheyi yöntemsel olarak şüphe edilemeyecek son noktaya varmaya çalışmış, güvenilir en iyi limanın, kendi kendisini yadsınmasıyla çelişkiye düşünüleceğinden, us/Res Cogitata olabileceğine yani "Düşünüyorum o hâlde varım/Cogito Ergo Sum" kanaatine varmıştır (Descartes, 2015: 71).

Aydınlanma döneminin en ünlü düşünürlerinden Bacon, "İnsan, doğanın yöneticisi ve yorumcusu olarak doğa düzeni üzerindeki gözlemlerinin izin verdiği kadar eylemde bulunabilir ve nedenleri anlayabilir. Daha ötesini ne bilir, ne de bilebilir." ifadesi ile bu dönemin bilim ve mantık sistemi için yeni bir yöntem önermiştir. Ayrıca bilginin insanın üstünlüğünü sağladığını savunmuştur (Bacon, 2014). Horkeimer ve Adorno en geniş anlamıyla bir düşünme olarak da aydınlanmanın hedefinin insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olduğunu söylemektedir. Ancak, karamsar bir bakış açısıyla aydınlanan yeryüzünün felaket alametleri ile parladığını çalışmalarının en başında vurgulayan düşünürler söylenceleri dağıtmak

Immanuel Kant

kuruntuları bilgi yoluyla yıkmak isteyen Aydınlanma düşüncesinin bu bağlamda başarısız olduğunun altını da çizmektedir (Horkeimer ve Adorno, 2010: 19). Literatürde aydınlanma, entelektüel açıdan Antikitenin tanımına bağlı olarak, siyasi ve sosyal rejimi modernleştiren yenilikçi ve özgürleştirici bir süreç olarak ifade edilmesinin yanında pek çok şeyle suçlanmıştır. Örneğin, Fransız Devrimi'nden, totaliterlikten ve doğanın basitçe hükmedilecek, manipüle edilecek ve sömürülecek bir nesne olduğu görüşünden sorumlu tutulmuştur. Aynı zamanda, şu ya da bu şekilde Avrupa emperyalizmi ve kapitalizm ile ilgili eleştirilerin odak noktasında yer almıştır.

Antikite de töz (evreni ve gerçekliği açıklayan öz) mitosa bağlı ve halk kültür ve geleneklerinden kaynağını alır. Homeros'un kullandığı dil, toplumun hiyerarşik özellikleri ile birlikte dışarıdan kültürel tasvirini de yapar. Bu söylencelerde öznenin efsanelere dayatılan birlik düşüncesi içinde aslında erklerden kaçış yolu anlatılmaya çalışılır. Hayatta kalmaya çabalayan ben yazgının çokluğu arasında karşılıklıta us ile mit

arasında kalır. Varoluş ve insan davranışlarını anlatan tragedyalarda tanrı ve tanrıçalar ile onların yeryüzündeki temsilcilerinin kontrolünde kurbanların verildiği özgür olmayan insanların emir olarak niteledikleri emek sömürsü ana temalardır. Doğa ve doğanın tanrı tanrıçalarına boyun eğmekten başka bir çözüm yoktur. Tanrılar maddenin en mükemmel örneği olarak madde- den ayrılınca her şeyin hâkimi olma özelliği logosu dışarıda bırakmaktadır. Varoluş ile gerçeklik arasındaki temel ayırım yaşamın diğer alanlarını olduğu gibi etkiler. Bu dünya insan için vardır. Göklerin hâkimi Zeus, dünyada olan her şeyi görür, doğruluk onun içindedir. İnsanların davranışlarındaki iyilikler gibi kötülük ve kibri de görür ve bunların bedelleri tanrıların gazabıyla ödenir. Doğanın egemen gücü tanrı yaratıcıdır ve evrenin düzenleyici ruhuyla aynı özellikler taşır. İnsanın tanrının bir sureti olduğu düşüncesi, onun varoluş egemenliği efendinin bakışında ve buyuruculuğunda kendini gösterir. İnsanın anlamlandıramadığı ve çaresiz kaldığı durumlarda temsili büyücüler aracılığı kurbanlar verilerek simgesel olarak tanrının gücüne karşı boyun eğildiği gösterilmiş olur. Bu onların gerçekliğidir. Antik Yunan'da doğa ile arasına köleyi yerleştiren efendi ile itaatkâr ve bağımlı emeğin özelliklerini görmek mümkündür. Düşünce ve gerçeklik radikal bir biçimde ayrıştırılmadığından hakikat isteği ile eskiden gelen söylenceler ve ritüellerinin simgesel izdüşümlerini önce aydınlanma sonrasında modernitede de farklı şekillerde de görmek mümkündür.

Antik Yunan felsefesinin ilgi alanı olan insan, rasyonel zeminde olmak kaydıyla bir taraftan varlığı, evreni, dünyayı sorgularken diğer taraftan da kendisini, kendi hayatını sürekli sorgular. Bu dönem filozoflarının çoğu tanrı bilinci için rasyonel düşünce ve zihinsel kurgunun önemine dikkat çekmişlerdir. Aydınlanmanın fel-

sefi ise din, mitoloji ve hurafenin yerine, akli koymak olarak özetlenebilir.

Homeros'un destanlarında anlatılan tanrı ve tanrıçalar ile insan ve toplum ilişkisinin değişen başka bir yüzü olan aydınlanma geleneğinin akıl, düşünce ve bilime dayandığı ifade edilen felsefesinden yola çıkan bilimler Hannah Arendt'e göre "insana ve onun tinsel alandaki edimlerine ilişkin bilimsel çalışmalarda bile bilimin öz konusu olan insanı yıkıp yok edecek bir söz de bilime varmış " az sayıda şeylere ilişkin derinlemesine bilgilenme" ve "sonsuz sayıda artan alt ve yan disiplinler sonunda " bilim ve bilim adamları insana ve onun yaşadığı çağa ilişkin temel değerlerden soyutlanabileceğini göstermişler, dahası günümüzün bilimi insana umut ve onur kazandırmayı amaçlamış olmaktan çıkarak insanı biçimlendiren bir doğa parçası olarak kavramsallaştırmışlardır" (Akt: Oskay, 1993: 9).

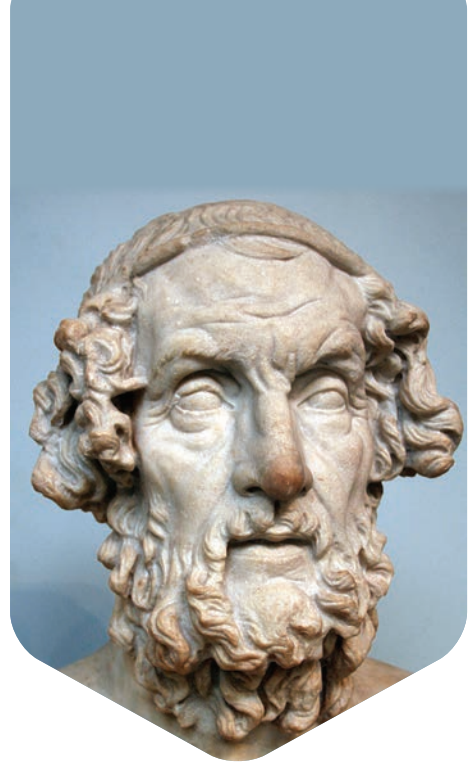
2.2. Günümüz İnsanın Paradoksu: Sürekli Değişen Gerçeklik Algısı

Hep daha iyiyi, güzeli, mutluluğu ve aşkı bulma arayışında olan insan bugün, keşfetmek, özgür olmak ve anlamlandırmak yanında hükmetmek istediği dünyada kendini izole edilmiş mekân ve uzamda sanal ağırlarla kendisine aktarılan hayali dünyayı izleyen bir tüketici olarak bulunmaktadır. Antik Yunan'dan bugüne insan aklını özgürleştirip bilimsel metotları da kullanarak doğa ile mücadele etmiş, kıtlık, salgın ve savaşları önlemek için çaba sarf etmiştir. Günümüzde bu alanlarda kısmen başarı kazandığı da söylenebilir. Ancak kıtlıkla baş etmeyi başardığını düşünürken obeziteyle mücadele etmek zorunda kalması, salgın ve bulaşıcı hastalıkların yerel ve doğal iken yerini yapay ve küresel ölçekte salgınlara bırakması ve ekolojik sistemde yarattığı tahribat nedeniyle daha büyük sorunlar için mücadelesi insanın dünyada varmak istediği yere ulaşmak için bir

yerlere hata yaptığını göstermektedir. Bu süreçte kısa olan ömür de uzatılmıştır. Henüz ölümsüzlük ile ilgili somut veriler elimizde yok ama ecelimizle de ölemeyeceğimiz, sonsuza kadar genç ve güzel kalma mücadelesi vereceğimiz de aşîkârdır.

Aslında bu dünyada insan var olduğundan bu yana belki de sadece mutluluğu ve mutluluğa giden yolu elde etmek istemişti. Ancak daha Antik dönemde Epikür, hayatın tek gerçek amacı olan mutluluğun bireysel bir arayış olduğunu tanrılara tapmanın bir zaman kaybı olacağını söylediğinde dışlanmıştı (Harrari, 2016:41). Hannah Arendt'in (2012) "kamusal mutluluk" olarak tanımladığı yaklaşıma daha sonra modern düşünürlerin de farklı kültürel maddi materyallerle kolektif bir mutluluk projeleri ile tartışmalara dahil olduğu görülmektedir. Çoğunluk mutlu olduğunda "ben" de mutluluğa erişebilecek miyim? Çoğunluğu oluşturan kim? Çok üretenler mi yoksa az üretenler mi? Uzun yaşayanlar mı, çok para kazananlar mı? Eskiden mi daha mutluyduk şimdi mi? gibi pek çok sorunun yanıtı bireylere göre değişebilmektedir. Ancak daha çok antidepresan kullandığımız, intihara meyilli olduğumuz, çok kısa süreli mutluluklar yaşadığımız da bir başka gerçek.

Hazzın ve ölümsüzlüğün peşinde doğa sisteminde değişim yaratan insanın yeni yüzü, insanın Antik Yunan'daki tanrılar katına yükselmek istediğine sanki atıfta bulunmaktadır. Çünkü insan ahlaki yönden de üstün bir konuma sahip olduğunu düşünmektedir. Tüm bunların nedeni insanları diğer canlılardan ayıran temel özellikler: Zekâ ve alet yapabilme becerisi. Ama bundan da önemlisi insanın iletişim kurabilme yeteneğidir. Düşünen, fikirlerini üretime yansıtan ve paylaşabilen insanların bir araya gelebilmeleri ve etkileşimde ola-

Homeros

bilmeleri sayesinde farklı birçok kültürün ve uygarlığın karşılaşması mümkün olmuştur.

22. yüzyılda insan yeryüzünün belki de en güçlü varlığı olacak. Ancak mutluluk için bir yol arayışına devam edeceği de kesin. Çünkü yazının icadına kadar yaşadıkları ve hissettikleri sadece insanın beyninin sınırlarına mahkûmken yazının icadı ile hafızasında tutamayacağı karmaşık hikâyeler hem geleceğe aktarılmış hem de uzatılarak daha da genişletilmiştir. Kültürün taşıyıcısı olan dilin yazı, görsel sembol ve simgelere dönüşmesi ve nihayetinde kitleselleşmesi yani medyatikleşmesi her bir hikâyenin – kutsal kabul edilen anlatılarda dâhilkurgulanabilir olması insanın fantastik bir bilimkurgu içinde yaşamasının kapılarını açmıştır.

Aydınlanma, modernite ve bir sonraki aşamada postmodernitenin kapısını aralarken pek çok sorunlu alanın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgi üretim ve kullanımının sadece usa dayalı olamayacağı tözün ise ancak us ve tinin barış ve uyum sağlaması ile huzur bula-

çağı günümüz toplumlarının yaşamlarında da net olarak görülmektedir.

Bilimsel teoriler yanında yeni mitle-
rin oluştuğu günümüzde çağımızı an-
lamak ve küresel sorunlarımızla baş
edebilmek için arayışlarımız devam et-
mektedir. Küresel nefret söylemleri, hiç
bitmeyen çıkar çatışmaları, yapay zekâ
ve bilgi teknolojileri sayesinde eşitsiz-
liklerin ve yoksulluğun daha görünür
olduğu, yaşamayı güdüleyen endişe ve
korkunun şekil değiştirdiği bir dünyada
insanlığın sevgi, barış ve mutluluk için-
de yaşaması mümkün müdür?

3. Varoluşsal Alanlarda Yaşanan Sah- te Sevgi ve Aranılan Mutluluk

“Cümleler doğrudur, sen doğrusan.”

Yunus Emre

G. Simmel, “İnsanın varlık ve davranış-
larının her boyutunda her an iki sınır
arasında bulunuyor olmasıyla dünya-
daki konumu olarak tanımlanır.” der ve:
“Bu olgu insan hayatında birbirinden
farklı her alanda ve yaşam biçiminde
sayısız şekillerde tezahür edebilir” diye
devam eder (Simmel, 2009:279). Bu
bağlamda her zaman her yerde sahip
olduğumuz bu sınırlar ve bu sınırlarla
paralel aldığımız kararların bizi tanım-
ladığı söylenebilir. İyi-kötü, doğru-yan-
lış, az-çok önce-sonra ya da sağ-sol
gibi daha da çoğaltılabilecek iki yönde
her iki kutba gidip gelerek verdiğimiz
kararlarla hayatı anlamlandırmaya
çalışırız. Aslında verdiğimiz kararlar bu-
lunduğumuz dünyada sonsuz mekân-
lar içinde yönümüzü ve mutluluğu bul-
ma çabasından başka bir şey değildir.
Hayatı bildiğimizi sandığımız şey sa-
dece bilme ve bilmeme arasındaki
durduğumuz yer değildir. Bu her yön-
den sınırlanmışımızı ya da hiçbir yön-
den sınırlanmadığımızı sandığımız bir
paradokstur. İnsan olmaya çabala-
dığımızda insan olmaktan ne kadar
uzaklaştığımızı fark etmektir. Varoluş
ve ölüm arasında ortaya çıkan şeyleri

adlandıramadığımız ya da kavraya-
madığımız, hatta hayal bile edemedi-
ğimiz sonsuz gerçeklikte belirli sınırlar
çizerek hissettiğimiz, görebildiğimiz
hatta dokunabildiğimiz yani algıladı-
ğımız kendimize ait yalıtılmış ve mut-
lu olduğumuz alanlar yaratırız. Çünkü
ancak bize böyle var olduğumuz fikri
akılcı gelir. Burada ilginç ve tezat olan
olgu akılcı düşüncenin aynı zamanda
düşünemeyeceğimiz bir şeylerin var
olduğunu düşünebiliyor olmasıdır. Düş-
ünme yetisi (zihin, akıl) canlı kalabildi-
ğimiz sürece vardır ve akışkandır. Farklı
biçimlerde sürekli kendini var eder.
Aynı zamanda dilde bilgisel olarak üç
ayrı zaman kipinde mantıksal olarak
ayrıştırır. Gelecek, geçmiş ve şu an. Ha-
yat aslında geçmiş ve gelecek olup
anlıkların düşünmelerin sabitlenmiş hâlidir.
Bir şey yapılacaksa şu an yapılmalıdır.
Ölüm hayata içkinse bir hayattan diğer
bir hayata sıçramamız gerekir. Hayat
hem kendisi hem de kendisinden faz-
ladır dolayısıyla tasarladığımız ya da
tasarlayamadığımız bir iradeye tes-
lim olarak mutluluğu bulmaktır. Yunus
Emre'nin düşüncesinde bu farkındalık
yaşanılan hayatın kendi merkezinden
mutlak hayata yani bir hiçliğe doğru
uzanan yolu ve bu yoldaki mutluluğu
anlatır.

*“İndik Rum'u kışladık çok hayr ü şer işledik
Uç bahar geldi geri göçtük elhamdülillah”
Dirildik pınar olduk ırıldık ırmak olduk
Aktık denize daldık taştık elhamdülillah”*

Aslında özne, tözünün doldurduğu sınır-
ları çizilmiş hayatının içinde yer bulma-
yan belli gerçeklik ve değerler yanında
inançlar ile nesnelere geçerliliklerinin
farkındadır. Ama önce bunu kendisi-
nin dışında bir öteye yerleştirerek ilginç
şekilde hayatını şekillendirmesine mü-
saade eder. Özne çoğu zaman doğum
ve ölüm arasına sıkışmış hayatını aslin-
de öteye göre şekillendirdiğini gözden
kaçırarak mutsuzluğun kapısını aralar.

Yunus Emre Mihalçılık

Bunun farkına varmak ne kadar kolay gibi görünse de bir o kadar da zordur. Çünkü yaşanan fiziksel hayatta pek çok şekle girmiş aşk, sevgi, nefret ve kin gibi hayatımızı şekillendiren mutluluğun daha soyut formları vardır. Bu bağlamda hakiki sevginin farkına varıp fiziksel hayata bunu yansıtarak mutluluğun en üst mertebesine ulaşmak için düşüncenin ilahi düşünceye mümkün olduğunca yakınlaştırılması bir çözüm olabilir mi? Ulaşılmaya çalışılan ilahi düşüncenin çok zorlu bir düşünsel süreci talep edeceği kesindir. Çünkü ilahi gerçekliğin akılsallaştırılması için farklı tüm düşüncelerden ayırıştırılarak saflaştırılması gerekir. İlahi düşünce kendi benliğimizden uzaklaştıkça yaradana yakınlaşma anlamı taşır. Düşünce soyutlaşır, hırs ve ön yargılardan arınır, dolayısıyla kişiselleştirilmez. Bu çileli süreç Le-

aman'a göre bize haz duyacağımız ölümsüzlük kapısını açar. Aslında burada ölümsüz olan beden değil düşüncelerdir. Yazara göre düşünce süreçlerinde, dünyanın gerçekliğini açıklamaya çalışan soyut düşünce arşivi faal aklın süreciyle özdeşleşmektedir (Leaman, 2012). Bu noktada düşüncenin değişimi için erdemli olmanın sırrı olan hoşgörünün iletişim sürecinde yaşamın odak noktasına yerleştirilmesi gerekir.

4. Hoşgörü, Din, İletişim ve Yunus Emre
Hoşgörü, iletişimsel alanın genişlemesi ve söylemsel farklılaşmanın artmasıyla birlikte sosyal felsefe, etik, sosyoloji, kültürel dilbilim, siyaset bilimleri ve diğer disiplinler açısından giderek önem kazanan bir araştırma konusu hâline gelmiştir. İletişim, hoşgörü ilişkisinin mümkün hâle geldiği bir ön koşuldur.

İletişim ilkesi olarak hoşgörü, bireysel özgürlüğün derecesini vurgular. Hoşgörü, ötekini anlama ve iletişim kurma isteğini, onların farklı olma haklarına saygı gösterilmesini ifade eder. Arapçada "hoşgörü", nimet, bilgelik, kamu erdemi, adalet gibi geniş bir perspektifi simgeler. Adalet, hoşgörünün ve sosyal istikrarın temelidir.

Hoşgörü; insan ilişkilerini düzenleyen, insan ilişkilerinde ahlaki, mistik erdem olarak beliren ve toplumsal barışı sağlayan bireysel bir tutumdur. İnsan erdemleri iletişimde iletişim yoluyla ifade bulan ahlak tarafından yönetilir. Ahlak, her toplumun teolojik inancına uygun olarak değişiklik gösterir. İslam, insan etkileşimlerinde dindarlığı ve adaleti savunur. İslam filozofları Müslümanlığın en temel erdemi olan hoşgörüyü insan fitratının bir sonucu olarak niteler. İbn Sinâ'nın din anlayışının özünde erdemler bulunur ve bu erdemler adaletle buluşur. Erdem sahibi birey Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insana merhametle yaklaşır. Filozofa göre ideal toplum ve bu toplumun mutluluğu ancak ideal bireyle mümkün olur. İslam tam anlamıyla hoşgörü dinidir. Kur'an inanlara, sevgi, adalet, merhamet, kardeşlik, bağışlama gibi güzel ahlaklı bireyler olmayı öğretir (Bakara 109; Furkan 72). İslam dini, teolojik ve etik temelli öğretilerinde bireyin öncelikle kendisini tanıması gerektiğini savunur. Hoşgörülü birey merhameti ve şefkati ile bilişsel düzeyde olgundur. Hoşgörü sahibi olmak Allah'ın sevgisini kazanmak için mücadele eden birey için en değerli hazinedir. İslam medeniyetlerinde hoşgörünün filozofların da eserlerinde daima ön planda olduğu görülür. Hoşgörü ilkesi, dil, din ve inanç noktasında başkalarının varlıklarından rahatsızlık duymamayı ve onların seçimlerine saygılı olmayı gerektirir. Hoşgörü kavramı pek çok yerde toleransın yerine kullanılmış olsa da kavramın tarihsel arka planı ve ortaya çıkış süreçleri

böylesi bir kullanım açısından çok da uygun değildir. Tolerans kavramı etimolojik olarak Latince "tolerare"den türetilmiştir ve acı çekmek, katlanmak anlamına gelir. Hoşgörüde, toleransta ki gibi katlanma değil, bütünüyle kabul edilmiş söz konusudur. Tolerans Batı'ya özgü bir kavram olarak dini içerikli olup toleransta ussallık (duygusal tepkilerin bastırılması), hoşgörüde ise duygusalılık vardır.

Tolerans kavramı 17. yüzyılda din ve mezhep çatışmalarının sürdüğü ve din düşmanlığının arttığı bir dönemde ünlü filozof John Locke tarafından gündeme getirilir. Aydınlanma Çağı'nın kurucularından olan John Locke "Epitola de Tolerantia"da din konusunda toleranssızlığı savunanlara şiddetle karşı çıkar ve toleransın neden gerekli olduğunu savunur. Bireyin iradesini her şeyin üzerinde gören Locke, toleransı barışı korumak adına politik bir araç olarak niteler. Locke'un tolerans anlayışının odak noktasında inanç yer almakta ancak ona göre bu tamamıyla kişinin kendi sorumluluğunda bulunmaktadır. Locke, hakiki dini doğa kanunlarına uygun ve akıl temelli olarak tanımlar (Locke, 1998). Locke, din ile

John Locke

devlet arasındaki sınırları belirleyerek, insanın özgürlüğüne, iradesine yapılan her türlü müdahaleyi zulüm olarak görür ve reddeder.

Locke' un felsefesinden etkilenen ve Aydınlanma Çağı'nın din anlayışını savunan Fransız düşünür Voltaire (2006) kaleme aldığı Felsefe Sözlüğü (Dictionnaire Philosophique) adlı çalışmasında toleransın insanlar için gerekli olduğundan bahseder. Voltaire, sözlüğünde çok sayıda dinin birlikte yaşadığı ülkelerde tolerans sorunun olmadığını buna karşın tek bir dinin farklı mezheplerinden olan ikisinin bile bulunduğu bir ülkede söz konusu kişilerin birbirlerinin boğazını sıkmaya çalışmasını yerer. Voltaire (1962) İnsanın vicdanına göre yaşaması ve diğer tüm dinlere eşit mesafede yaklaşarak farklılıklara saygı duyması için anahtar kavram olarak toleransı gösterir. Ona göre, insanlar toleransın gerekliliğine inanmakta ancak kişisel çıkarlar nedeniyle uygulamada sorunlar yaşanmaktadır.

John Stuart Mill (On Liberty) Özgürlük Üstüne adlı eseri ile tolerans fikrini savunan en çarpıcı isimler arasında yer alır. Mill (1989), toleransı ele alırken sınırsız özgürlük anlayışından yola çıkmaz, toleransı ve özgürlüğü kişinin bireysel eylemlerinde müdahaleden arınması olarak yorumlar. Zira kişilerin davranışları başkalarına zarar vermeye başladığında tolere edilemez hâle gelir. Mill'e göre hakikate ulaşmanın yolu olarak tolerans hem sosyal gelişme hem de bireyin ahlaki ve ruhsal gelişimi için gerekli ve vazgeçilmezdir. Mill, bireyselliğin değerini, toleransa dayalı özgürlük anlayışını ve çeşitlilik inancını savunarak yepyeni bir yaklaşım getirir. Yüksek manevi niteliklerin oluşumuna giden yolu gösteren şey dini ve ahlaki standartlardır. Ahlak, eylemlerini hukukla ve din ahlakıyla koordine etme noktasında zorlanan bireyleri uyaran

ve koruyan sosyal bir kurum işlevini sergiler. Habermas'ın vurguladığı ahlakın özerkliği sorununu çözenin yolu, insan davranışının rasyonel bileşeninin iletişimsel pratikten çıkarılmasıdır. Bu kavram, bilimsel ve günlük iletişimsel etkileşimi dünya üzerinde inşa etme stratejisine dayanır. Etkileşim, bir iletişimci ile alıcı (medya kullanıcısı) arasındaki anında geri bildirimdir. İnsanların ortak iyiliği etkileşim ve diyalog yoluyla sağlanır. Benlik ile öteki arasındaki etkileşim kamusal yaşamda ve sosyal ahlakta yol gösterici ilke hâline gelmelidir. Etik iletişim, iletişimin insanın ahlaki iyiliğinin bir parçası olarak anlaşılması üzerine kuruludur; insan iletişiminin içsel olarak ahlaki açıdan iyi olduğunu ve iletişimcilerin erdem ve ahlaki iyiliğe her zaman katkıda bulunmaya çalıştığını savunur. İletişimin etik olması için doğru, dürüst, sorumlu, gerekçeli, hoşgörülü ve saygılı olması gerekir. Bu ölçütler insani erdemlerle yakından ilgilidir.

İslamiyet, yüksek manevi ve kültürel değerleri bünyesinde barındıran, insanı iyiliğe ve kemale sevk eden erdemli bir din olarak kabul edilir. Bu dinin inanç kuralları insana karşı sevecen olma fikrini yaymaktadır. İslam her insan için din ve inanç özgürlüğünü tanıır; bu, İslam'ın en temel ilkesidir. İslami ilkeler evrensel ve kesin meseleler olarak kabul edilir; bu ilkelerin, kültürel geçmişleri ne olursa olsun, nerede ve ne zaman yaşarlarsa yaşasınlar, uygulanması gerektiği anlamına gelir. Kur'an'da, herhangi bir dine inanmanın kişinin kendi seçimi olduğu fikrini ifade eden pek çok ayet vardır. Eğer hakkı seçerlerse bu kendi iyilikleri içindir, yanlış bir seçim yaparlarsa o zaman da sonuçlarına katlanırlar.

Din kavramı inanç odaklıdır. Dinin temel mesajı Allah'a inanmak ve sadece ona ibadet etmektir. Dini inanç aynı zamanda doğru ile yanlış ayırt etme, doğruyu

benimseme ve zararlardan (günahlardan) kaçınma yükümlülüğünü de beraberinde getirir. Dini samimiyet Kur'an ve hadislerde belirtildiği gibi her alanda tam anlamıyla itaattir. Kur'an, "Şüphesiz yok ki, müminler ile Yahudilerden ve Hristiyanlar ile Sabiilerden herhangi kimseler Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse onlar için Rabbleri katında mükâfatlar vardır ve kendilerine asla korku yoktur ve onlar mahzun da olamayacaklardır." (Bakara Suresi, 62) ayeti ile inananların zarar görmeyeceğini müjdelir.

Hoşgörü, Türkçede tasavvuf olarak kavramsallaştırılmıştır. İslam tasavvufu, bireyin kötü huylarından arınması, iyi huyları edinmesi ve olgunluğa erişmesi sürecidir. İslam geleneğinde olgunluğa ulaşma ve son Peygamber Hz. Muhammed'in (SAV) pratiklerini, ahlakını sufi bireyin kendi benliğinde içselleştirerek yaşama yollarına "tasavvuf" denilmektedir. Tasavvufun odak noktasını birey/insan oluşturmakta, onun manevi yönünü keşfetmeye çalışmaktadır. İnsan-ı kâmile giden yol iyi ve güzel ahlaktan geçmektedir. İslam tasavvufunun önde gelen isimlerinden Yunus Emre, insanı aşk, hoşgörü ve sevgi ekseninde anlatmaktadır. Yunus Emre 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşadığı düşünülen bir mutasavvıftır. Yunus Emre evrensel mesajlarını daima hoşgörü üzerinden vermiştir. Onun şiirlerinde hoşgörü, sevgi ve ilahi aşk ana temadır. Yunus'un şiirleri gösterişten uzak, son derece sade ama bir o kadar da etkileyicidir. Yunus Emre'ye göre insan sevgisinin temelinde yatan şey Allah aşkı, sevgisidir. Yunus Emre'nin felsefesine göre insanın kalbini kırmak Kâbe'yi yıkmaktan çok daha büyük bir günahdır ve mutasavvıf-şair "Bir kez gönül yıktın ise, Bu kıldığın namaz değil, Yetmiş iki millet dahi, Elin yüzün yumaz değil" diyerek bu günahı işleyenlerin namazının dahi kabul

olmayacağını belirtir. Onun yolu aşkın yoludur. Savunduğu evrensel değerler, kullanmış olduğu felsefi dil onu ölümsüz kılmıştır. Zaten Yunus'a göre, "Ölen hayvan imiş, aşıklar ölmez." Yunus Emre'nin kuyumcu hassasiyetiyle işlemiş ve asırların ötesinden seslenerek gönüllerimize zerk etmiş olduğu şiirleri kuşaklar boyunca dilden dile dolaşarak manevi hikmetini/güzelliğini korumuştur. Bu nedenle Yunus Emre'nin şiirleri, dil ve kültüre yapmış olduğu katkı ile ilgili pek çok bilimsel araştırma yapılmış, Yunus Emre insanlığın ortak değeri olarak ölümsüzleştirilmiştir.

Yunus Emre'ye göre aşk ve sevgi insana bahşedilen Allah'ın bir lütfudur. Dolayısıyla İlahi aşka giden yol, insanı sevmekle başlar. Ancak tüm kusur ve zayıflıklarıyla Allah'ın yarattığı insanın insana ya da nesneye duyduğu karşılıksız aşk ve sevgi geçicidir ve biz ölümlülere aittir. İlahi aşk ise hiçbir zaman bitmeyecek, azalıp çoğalmayacak çile ve azap dolu sonsuz bir yol olup Allaha ulaşma çabasıdır. Bu yolun sonu ilahi gerçekliğe ulaşmak, her türlü dünyevi ihtirasları geride bırakarak Allah katında kabul görebilmektir. Allah katında kabul görmek isteyen fani insanın en büyük sınavı bu dünyadadır. Gönül gözüyle görebilen insan, ilahi aşkın peşinde kalp kırmadan gönüller yaparak gerçek benliğine ulaşabilir ve mutluluğu bulabilir. Yunus Emre bazı şiirlerinde ilahi aşkı "sevü" kelimesi ile tanımlarken dünyevi hayatta tek davasının ilahi aşka ulaşmak olduğunun altını tekrar tekrar çizmektedir.

*"Ben gelmedüm da'vi için, benüm işüm sevüy için
Dostun evi gönüllerdür, gönüller yapmaga geldüm"* (Akt: Dür, 2020:285).

Derken, dünyevi hayatta Allah sevgisinin mekânının gönüllerden oluştuğunu ve bu mekânlarda savaş ve hır-

sın gereksiz olduğunu vurgular. Derviş Yunus'un da görevinin Allah sevgisiyle dolu gönüller yapmak olduğunu müjdeliler. Böylece günümüz dünyasında artan nefret söylemlerinin kaynağı ve çözümünü de aslında referans verir. Gönülünde ilahi aşkı hissedenden ve inanan insanın Allah katında kendine yer bulacağını söyler. İnsanları kırmamak, hoşgörü ve sevgi ile kucaklamak için bu dünyada olduğunu vurgular ve herkesi buna davet eder. Çünkü Yunus Emre'ye göre ilahî aşk gönüllerde kendine yer açar. Gönülleri fetheden sonsuz ilahî aşk nefsi yok ederek "insanın gerçek benliği"ni bulmasını sağlar.

*"İlâhî bir 'ışık vir bana ben benliğüm bil-meyeyin
Yavu kılayın ben beni isteyüben bulma-yayın'" (Akt: Pür, 2020: 285).*

Mısralarında Yunus Emre Allah makamına ulaşmak için benliğinden sıyrılmaya ve Allah'ın lütfedeceği ilahi aşk için yanıp kül olmaya hazır olduğunu içtenlikle dile getirmektedir. Dilediği ilahi aşk aslında insan olmanın gerektirdiği tüm yüklerden arınmayı ve Allah'ın varlığı içerisinde kaybolmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ilahi kayboluş Yunus Emre'yi zorlu ama bir o kadar zengin öğretilerle dolu içsel yolculuğa çıkarır. İçsel yolculuğun zorlu sınavında ruhun derinliklerindeki zenginliği keşfeder. Bu herkesi hoşgörü ile kapılarını açıp kucaklayan, merhamet eden Allah'a duyulan sonsuz ilahi aşktır. Dünyevi ihtiras ve hırslardan arınmış ilahi aşkın mekânı gönül artık tüm evrendeki canlıları kucaklamaya ve onlarla bir olmaya hazırdır.

Yunus Emre herkesi, tüm canlıları karşılıksız, bir şey beklemeden sevmiş ve tüm insanlığa da bunu tavsiye ederek öğretileri ile yol göstermiş büyük bir Türk düşünürüdür. Bu nedenle tüm evrenin kucakladığı ve aynı düşüncede birleştiği bir yol göstericiden bahsetmekteyiz.

İslam felsefesinin ve Yunus Emre öğretisinin kültürel yaşamın şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı özellikle tasavvufi düşüncenin Allah inancı ve bu yolda insanın kendinin farkına varması yolunda etkili olduğu, olacağı açıktır. Tasavvufi düşünce varlığın ve hayatın farklı bakış açısı ile anlamlandırılmaya çalışıldığı temel bir ahlak doktrin gibi düşünülse de beraberinde hem bilgi hem de bir metafizik doktrin özellikleri taşımaktadır. Sufilere göre "tasavvuf" tutulan yol anlamı taşır. Gazali'ye göre tasavvuf, bir araç olarak ne bir son veya bir teknik ve ne desen güzel ifade ile bir bilgi veya marifetin kaynağı ve ilkesidir fakat o, takip edilecek ve uygulanacak bir yöntemdir.

Modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan seküler dönemde toplumsal huzurun sağlanmasında ahlakın önemi artmaktadır. Adaletsizliğin, çatışmaların, savaşların, yoksulluğun ve hoşgörüsüzlüğün hâkim kılındığı günümüz dünyasında, ahlakın öznesi olan ve kutsalla ilişkisi zayıflayan çağdaş bireyin, evrensel değerler, ahlaki kodlar ve iyi ya da kötü ayırımındaki etik ilkelerin etkin kılınması noktasında kimi zaman yetersiz kaldığı ve bunun sonucunda bunalıma girdiği bilinmektedir. Seküler kavram, dini otoriteyi sosyal, ekonomik ve politik alandan ayırmaktadır. Batı'da laik sistemin toplumun kültürel değişimlerine uyum sağlayamaması, kin, nefret ve İslamofobi gibi ciddi sorunları gündeme getirmektedir. Huntington (1993), gelecekteki çatışmaların insanların kültürlerindeki farklılıklarından kaynaklandığını belirtmekte, de Koning (2020) ise farklılıklara yer vermeyen laik paradigmanın aşırılıkçılığın, sahte cihatçıların ve yanlış umudun kaynaklarından biri hâline geldiğini vurgulamaktadır.

Günümüzde din giderek kötü bir anlamı dönüşmekte ve olumsuz kimlik-

ler inşa etmektedir. Oysa bugün doğru yorumlanmış bir dini anlatıma ve hoşgörüye eskisinden bile daha fazla ihtiyaç vardır. Zira modern toplum eğitimden sağlığa, politikadan sosyal yaşama, ekonomiye, teknolojik gelişmeden şehirleşmeye, hızlı bilgi akışından sanayileşmeye, sosyal medyadan gerçek/güvenilir bilgiye erişime kadar çok sayıda çözümleyemediği sorunla/zorlukla karşı karşıyadır. Küresel ölçekte yaşanan iç savaşlar, göçler, darbeler, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, terör saldırıları olumsuz tepkilerin seviyesini yükseltmekte, artan nefret söylemi hoşgörüyle, sevgi dilini hızla yok etmektedir. Dünyanın dört bir noktasında siyasi liderler, uluslararası örgütler, iletişim uzmanları, siyaset bilimciler ve politikanın yapımcıları kendi çıkarlarına uygun politikaları uygulayabilmek, kendi yaratmış oldukları olumsuzlukları perdeleyebilmek ve aynı zamanda ideolojik, kültürel hegemonyalarını sürdürürebilmek için ne yazık ki İslamofobiye yaymaktadır.

Bugün Suriye’de, Filistin’de, Afganistan, Doğu Türkistan, Myanmar’da kısacası dünyanın doğusunda, batısında milyonlarca insan katliamların, çatışmaların, savaşların tam ortasında kan, gözyaşı ve yoksulluk içinde acı çekmektedir. Ülkelerini terk etmek zorunda bırakılan ve sadece daha iyi bir yaşam için ölümü göze alan göçmenlerin, özellikle de masum çocukların cansız bedenleri Ege’nin, Akdeniz’in soğuk sularından kıyılara vururken ahlaktan, erdemden söz eden Batı toplumu ise ne yazık ki yaşanan zulüm/ölüm karşısında kör ve sağır biçimde sessiz kalmayı vicdanen tercih etmektedir. İslam’ın terörle birlikte anıldığı, ekonomik, siyasi politikalar uğruna canların kurulan pazarlarda alınıp satıldığı, merhametsizliğin arşı bile aştığı, ırkçılığın, öfkenin, şiddetin, nefretin meşrulaştığı bu yeni dünya düzeninde şeyhi Tap-

tuk Emre’nin deyişi ile “Bizim Yunus” a, onun sevgi, hoşgörü, merhamet ve barış diline her zamankinden çok daha fazla ihtiyacımız vardır. İçimizi kemiren, ahlakımızı erozyona uğratan, insanlığını sorguladığımız bu hastalıklardan kurtulabilmek, dünya üzerinde hoşgörüyle ve sevgiyi yeniden inşa edebilmek her şeyden önce pragmatik çözümler gerektirir. Din ve İslam tasavvufu konusunda pek çok referans kaynak erişime açık olmasına rağmen toplumun güvenilir bilgiye olan ihtiyacı hızla artmaktadır. Sorunların sadece rasyonel akılla çözüme kavuşabileceğine inanmak, din olgusu ve bu olgunun insanlara emrettiği barış, sevgi ve adalet içinde yaşamak ilkesinden uzaklaşmak bunun yerine zulüm, sömürü düzenine mazlumları mahkûm etmek beklenen kıyametin yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Problemin çözümü noktasında sorumluluk üstlenmesi gereken ana aktörlerden biri de hiç şüphe yok ki medyadır. Medyada yer alan içeriğin biçimi, üslubu insan onuruna zarar vermiyor ise etikdir. Medyanın çıkarları uğruna çarpıtma, nefret, şiddet ve hoşgörüsüzlük/toleranssızlık kurgusuyla üretmiş olduğu çıktılarla ötekini zarara uğratmaması, içerik üretim anlayışının merkezine evrensel değerleri, ahlaki erdemleri yerleştirmesi gerekir. Aksi takdirde adaletten, sevgiden, hoşgörüden/toleranstan ve hepsinden önemlisi toplumsal uzlaşıdan söz edilemez. Platon’a göre adalet başkasının iyiliği iken, Alman filozofu Rainer Forst (2004) toleransı adalet talebi olarak niteler. Adaletin olmadığı yerde zalimler hüküm sürer.

5. Sonuç

Aydınlanma ve din arasındaki ilişkiyi tartışmak aydınlanmanın kimliğini ve sekülerleşme sorununu yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Aydınlanma; ustaki tek yönlü, kapalı, tarihten, deneyimden ve pratikten kopuk olan iletişimselliğin

yerine, eleştirel bir us bağlamında şimdiye, aleniyete dair bir iletişimliliği formüle etme çabasıdır. Hakikat üzerindeki dini tekel, aydınlanma sonrası rasyonalist görüşler tarafından sorgulanırken tasavvuf, evrensel bir içsel dindarlığın, yani tüm kurumsallaşmış dinlerden özerk olan antropolojik veya psikolojik bir kategori olarak tezahürünü tanımlamak içindir. Tasavvuf; edebiyatta, sanatta ve dini bağlamlarda evrensel bir içsel dini deneyime işaret etmekte, bu anlamda Batı, aydınlanma sonrası kültüründe kaybolmuş olan insan uygarlığının bazı önemli kültürel bileşenlerini hesaba katma fırsatı sunmaktadır. Tasavvuf, bilincin derin bilme fikrine dönüştüğü zaman ortaya çıkmaktadır. Tasavvuf; kelimelerin ötesinde, vecd duygusu ile gizemli, büyüleyici ve deneyimleyen kişiye özgüdür. Bu anlamda kendini dönüştürme sürecidir. İnsan çeşitli aşamalardan geçer, sevgi, ıstırap ve derin öğrenme sürecini gerektiren deneyimler yaşar. Böylece kişinin bireysellik duygusu ortadan kalkar ve insanın olgunlaşarak hakikati bulmak için dönüşümüne giden yol tam bu noktada başlar.

Tasavvuf, İslam dini ve kültürel kimliğinin önemli bir bileşenidir. Başlangıcı ne olursa olsun İslam'ın yükselişinden itibaren geçen yaklaşık 1500 yıl boyunca dini, kültürel ve sosyal alanları etkilemiştir. İslami rasyonalitenin gerçekleştirilmesi, sosyal alana yönelik kendi kendine başlatılan etik eylemler aracılığıyla somutlaştırılır. Ahlaki edim hem ontolojinin bir ifadesi hem de bir epistemoloji kaynağı hâline gelir. Manevi benliğin dini farkındalığı, doğru performans ve ahlaki niyet aracılığıyla hem dini davranışa hem de sosyopolitik yenilenmeye ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Benlik, insanın gerçek varlığıdır. Pek çok boyutu vardır, İbnü'l-Arabi'nin tanımladığı gibi manevi düzeyde, insandan gizlenen insanın gerçek varlığıdır. Gerçek, tanrının huzuruna çıkmak ve böylece onun duygusal boyutunu ifşa

etmektir. İçinde bulunduğu dini geleneğin perspektifinden ve kapsayıcılığından bakıldığında gerçek bir sufi, kendini gerçekleştirme yolculuğunda "Varlık Tekliğine" ulaşır. Kendinden vazgeçer ilahi olanla bir olur. Bu da onu gerçek bir sufi ve şair yapar. İslam tasavvuf geleneği içinde önemli rol oynayan 72 milleti bir yapan Yunus Emre bunun en güzel örneğidir.

Postmodern insan ise gönül gözünü kapayarak benliğini teslim ettiği fantazyadan her sabah uyanır, yüzünü yıkar, aynadaki aksine bakar. Kahvesini yudumladıktan sonra ilk yaptığı şey mavi ışıklar yayan ekranına dönmek ve büyük ölçüde medya tarafından tasarlanan yapay gündeminde ne olduğuna bakmak olur.

Yaşadığımız dünyada bugün neredeyse hiçbir sınır olmadan sunulan binlerce tercih arasından kendi isteğimizle özgürce seçim yaptığımızı düşünürüz. Yapay zekâ teknolojileri ve biyoteknoloji çalışmalarının bir ileri evresinde teknoloji duyguları hesaplar, tasarlar ve insanı yönlendirirse Antikite'deki gibi onları tanrı mertebesine mi çıkaracağız yoksa aydınlanmada olduğu gibi akıl ve bilime güvenip buna alternatif yeni tasarımlar mı düşüneceğiz? Bu soru ütopyik bir soru değil. Çünkü biliyoruz ki dünya nüfusunun çok büyük bir oranı açlık, yoksulluk, iklim değişikliğinin yarattığı afetler ve savaşlarla mücadele ederken bir grup azınlık ise bu sorunların çözümünü sanayi ve teknolojik gelişmelere bağlamıştır. Gerçek olan, çoğunluğun gelişmelerde sadece seyirci olduğu hatta seyrettiklerine de kendisinin karar veremediğidir. Antikite'den günümüze insanın sonunda geldiği nokta şaşırtıcı bir şekilde ne yazık ki budur.

Sürekli konuşulan, baktığımız ama görmediğimiz çığırta bir çağı yaşıyoruz. Bilimin önemli verileri ve felsefe ile öğ-

retiler yani insanı ve yaşamını derinleş-tiren yüzyıllar öncesinden süzülüp gelen insan bilgeliklerini medyatik olmadıkça çok az sayıda insan öğreniyor ve uyguluyor. İnsani değerlerimizin çöktüğünü artık yüksek sesle dile getirirken yarına olan güvensizliğin salgın hastalık gibi yayıldığını, birçok şeyin sıradanlaştığını söylüyoruz. Sorun yaşama bakış açımız: Dünya, doğa ve insan bozulmuş durumda ve biz iki yönlü bir çıkmazdayız. Bugünün insanı için yeni yaşama anlayışı ve dünya görüşü gerekli.

Yunus Emre'nin yaşadığı yüzyıl da aslında o günün koşullarında bugüne benzer acı ve sorunlarla baş edilmesini gerektiriyordu. Tarih çok parlak uygarlıkların hazin sonları ve yeniden uyanış örnekleriyle dolu. Bugün dünyanın karanlık olan kısmının örtüsünü kaldırmak için aradığımız, tozlu tarih sayfalarının arasında bir ışık huzmesi olarak bizi aydınlatan, mutluluk ve sevginin sırlarını hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın evrensel değerler olarak açıklayıp sunan Yunus Emre öğretisinden başka ne olabilir ki? Gelineen noktada kabul edilmesi gereken, sorunun insanın kendisi olduğudur. 21.yüzyıla akli da kullanarak geldiğimizi düşündüğümüzde bu bağlamda aklında sıkıntıları olduğunu görmezden gelemeyiz. Çünkü yaşam sadece akıl ile örülemez.

Dolayısıyla sorunlarımız ile yüzleşmek ve çözüm üretmek için yaşadığımız dünyayı, doğayı ve tüm canlıları sonsuz bir hoşgörüle kucaklayacak ve yaşama duyarlı sevgi dilinin temsilcisi Yunus Emre'nin dizelerini hatırlamak ve hatırlatmak gerekmektedir. Yunus Emre'nin insanlık sevgisinin kaynağı yaratana olan sevgiyle beslenmektedir. Yunus'a göre evrende olan her canlı Hak'tan gelmiştir. Sevmeyi ve sevilmeyi, en iyi şekilde yaşamayı hak etmektedir. Bu nedenle öteki olarak düşündüğümüz her canlıya ayırım yapmadan adil ve

önyargısız davranabilmeyi ve yaşamına saygı duymayı başarabilmemiz gerekmektedir.

*"Gelün taşuk idelüm işi kolay turalım
Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kal-
maz" (Akt: Pür, 2020: 289).*

diyerek tüm insanlığı barış ve sevgiye çağırıldığı dizelerinde Yunus aslında bu bakış açısıyla benin kendisiyle ve sorunlarıyla barışmadığı ve ötekiyi kabul etmediği bir dünyanın zaten onun olmadığını hatırlatır. Biyoteknoloji ve yapay zekâ ile ölümsüzlüğü yakalamış olduğumuzu varsaysak bile ortaya çıkan form bildiğimiz insan formunun dışında olacaktır. Yani ölüm kaçınılmazdır. Öyleyse yapılması gereken gönüller yapmaktır. Gönüller yıkmak değil. Telifisi olmayan, vicdani etik ve ahlak kodların değersizleştirilmesidir. O zaman aşağıdaki dizelerde olduğu gibi insana yakışır sevgi yolunu seçme zamanı çoktan gelmiştir.

*"Çalab'un dünyasında yüz bin dürlü
sevgü var
Kabul it kendözüne gör kangısı layık-
dur" (Akt: Pür, 2020: 286).*

13.yüzyıl Anadolu coğrafyasının yetiştirdiği büyük Türk ozanı ve dil ustası Yunus Emre'nin Türkçe yazdığı şiirler hem Türk kültürü hem de evrensel kültür içinde geçmişten bugüne insanlığı aydınlatmaktadır. Türk ve İslam kültürünün dünyada hak ettiği yeri alması için bu büyük kültür elçisinin önce ülkemizde çok iyi tanıtılması ve anlaşılması, beraberinde dünyaya bir değer olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü tarih içerisinde bu değerler kuşaktan kuşağa doğru aktarılır ve benimsetilebilirse gelecek doğru kurgulanabilir. N. Tanyıldız'ın yapmış olduğu araştırmada medyanın Hacı Bektaş Velî, Mevlâna ve Yunus Emre'yi tanıtmada yetersiz olduğu, gençlerin

bu değerler ile ilgili bilgiyi yoğun olarak okuldan ve kitaplardan edindiği ve bu kültür elçilerini öğrenmek istediklerini ortaya koymuştur (Tanyıldızı, 2011).

İslam'da bin yıllık kültür tarihimizde Türk asıllı bilgin ve düşünürler eserlerini yoğunluklu olarak Arapça, Farsça ve Türkçe yazmışlardır. Kültür tarihimizin İnalıcık'ın ifade ettiği gibi hakkıyla incelenmesi için öncelikle üç dil alanında Avrupa hermenötik oryantalizm geleneğini üniversite ve bilim kurumlarımızda yerleştirmek gerekmektedir (İnalıcık, 2014).

İslam tasavvufu devlet destekli kültürel programlardan ibaret olmaktan bir an önce kurtulmalı, başta medya olmak üzere tüm kişi, kurum ve kuruluşlar, bu felsefeyi evrensel platformlara taşımayı ve onu yaygınlaştırmayı manevi bir sorumluluk olarak üstlenmelidir. Bu amaçla Yunus Emre ve diğer kültür elçilerimizin bugün de geçerliliğini koruyan ve gönül gözümü açan, akılla örtüşen değerleri belirli bir tanıtım ve iletişim stratejisi ekseninde anlatılmalı, geleneksel ve dijital medya için çeşitli içerik ile formlarda yazılı/ görsel materyal ve programlar hazırlanmalıdır. Oskay'ın ifadesi ile iletişim, bir toplumun belirli bir yaşam biçimini oluşturan her türlü kültür unsur ve materyallerini ifade etmektedir. Kültürün aynı kuşaklar içinde aktarımını sağlamak ve birikimleri önceki ve sonraki kuşakla birleştirmekte sözel iletişimin farklı bir yeri vardır (Oskay, 1993: 342-343). Gelinek noktada bu bağlamda en önemli olgu sadece yazılı medyada değil dünyanın her yerine aynı anda ulaşabileceğimiz dijital ağlarda ve sosyal medyada kullanılan içeriklerde Yunus Emre öğretisinin dile yansımaları yani gönle yansımaları sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2012). *Devrim Üzerine*, Çev. O. E. Kara, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bacon, F. (2014). *Yeni Atlantis*, Çev. K. Çaydamalı, Doxa Yayınları: İstanbul.
- Berko, R. M. et al. (2010). *Communicating*, 11th ed. Boston, MA: Pearson Education.
- Descartes, R. (2015). *Meditasyonlar: Metafizik Üzerine Düşünceler*, Çev. Ç. Dürüşken. Alfa Yayınları: İstanbul.
- Durkheim, E. (1954). *The Elementary Forms of Religious Life*, New York: The Free Press.
- de Koning, M. (2020). The racialization of danger: patterns and ambiguities in the relation between Islam, security and secularism in the Netherlands. *Patterns of Prejudice* 54(1-2): 123-135. <https://www.tandfonline.com/doi/ful/10.1080/0031322X.2019.1705011> [10 December 2020].
- Forst, R.(2004).The Limits of Toleration, *Constellations*, September, Vol. 11., Issue 3. 317 p.
- Harrari, Y. (2016). *Homo Deus, Yarının Kısa Tarihi*, Çev: P. Nur Taneli, Kolektif Kitap: İstanbul.
- Horkheimer, M., & Adorno, T.W (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev: N. Ülner., E.Ö. Karadoğan, Kabcacı Yayınevi: İstanbul.
- Huntington, S.P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3): 22. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/20045621?origin=crossref> [10 December 2020].
- İnalıcık, H. (2014). *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları: İstanbul.

- Kaya, İ. (2017). "Sosyolojik Düşünce'de Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme ve Oryantalist Söylem Üzerine Post-kolonyal Bir Okuma ve Eleştirisi - A Postcolonial Reading on Eurocentrism, Otherization and Orientalist Discourse in Sociological Thought and Its Criticism", *KF Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 21, Sy.3 (Aralık 2017): 1973-2008. doi: 10.18505/cuid.346780.
- Kroeber, A. L., & Parsons, T. (1958). The Concepts Of Culture And Of Social Systems, *American Sociological Review*, 23, 582-583.
- Leaman, O. (2012). Tasavvufa Karşı Felsefe: İslamî Bir Tartışma, Çev: A. K, Turgut, Marife, Kış 2012, ss. 209-217.
- Locke, J. (1998). A Letter Concerning Toleration, Çev. William Popple, Pennsylvania State University, USA.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Çev: O. Akinhay, D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Mill, J. S. (1989). On Liberty and Other Writings, (Ed.) COLLINI Stefan, Cambridge University Press.
- Mowlana, H. (2007). Theoretical Perspectives on Islam and Communication. *China Media Research*, 3(4) :23-33].
- Nietzsche, F (1997). İyinin ve Kötünün Ötesinde, Çev: A. İnam, Gündoğan Yayınları: Ankara.
- Oskay, Ü. (1993). XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım, Der Yayınları: İstanbul.
- Pür, İ. (2020). "Yunus Emre'nin İlahî Aşk ve Sevgi Anlayışı". *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 55; pp:284-291.
- Simmel, G. (2008). Bireysellik ve Kültür, Çev: T. Birkan, Metis Kitap: İstanbul.
- Şerif, M. M. (1991). İslam Düşüncesi Tarihi, Cilt IV, İnsan Yayınları: İstanbul.
- Tanilli, S. (2001). Uygarlık Tarihi, Adam Yayınları: İstanbul.
- Tanyıldızı, N, İ. (2011). "Türk Kültürünün Gençlere Tanıtımında Medyanın Rolü: Hacı Bektaş Velî, Mevlana ve Yunus Emre Üzerine Bir Araştırma". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* /59.
- Toku, N. (2000). "Tasavvufi Düşüncenin Felsefi Yönü", *Dini Araştırmalar* 3 / 8 (Haziran 2000): 199-211.
- Voltaire, (1962). Feylasofça Konuşmalar ve Fıkralar II, trc.: Fehmi Baldaş, Milli Eğitim Basımevi: Ankara.
- Voltaire, (2006). Voltaire's Philosophical Dictionary, Carlton House: New York.
- Worugji, M. E., Osim, S., & Enamhe, B. (2008). Socio-Economical/Political Satire in Three Plays by Tess Onwueme. *Sophia: An African Journal of Philosophy*, 11(1).
- Wrench, S.J., McCroskey, J. C. & Richmond, V. P. (2008). Human Communication in Everyday Life: Explanations and Applications. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Kant, E. (2021, 1 Temmuz). An Answer to Question: What Is Enlightenment?, (<http://web.mns-tate.edu/gracyk/courses/web%20publishing/KantOnEnlightenment.htm>)

Konya İnce Minareli Medrese - AA

Bilim Dili Türkçe

Türkçenin bilim dili olarak değerini, terimlerdeki yabancılaşmayı, felsefi açıdan yeterliliğini konunun uzmanları değerlendirdiler.

Hamza Zülfikar*

Türkçenin Yabancılaşmasında Geline Düzey

Tarihî sürece, ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak dillerde değişme, gelişme doğal bir olaydır. Eski kelime ve terimlerin yerini yeni kelime ve terimler alır. Bazen de sosyal, kültürel sebeplerle dile yabancı dillerden kelimeler girer. Fen ve teknik alanlardaki ilerlemelere bağlı olarak üretilen mal ve değerlere verilmiş adlar bir dilden başka bir dile geçer. Söz konusu mal ve değerleri ithal edenler, bunları özgün adlarıyla aldıkları gibi kendi dillerine göre adlandırmalarda da bulunabilirler. Yabancı kelimelerin dile girişini denetim altında tutanlar, onlara uygun karşılık bulanlar olduğu gibi yabancı kelime ve terimlere kapılarını ardına kadar açanlar da vardır. Aynı dil grubunda olanlar için kavramlara verilen adlandırmalar pek sakınca yaratmaz. Bu durum, başka bir dil grubuna geçişte sorun olur. Bir zamanlar Arap bilim ve sanat adamları ihtiyaç duydukları kelime ve terimleri kendi dillerinden karşılamışlardır. Onlar bugün de aynı tutumlarını sürdürüyorlar. Latin, Yunan bilginleri de bu yolu

izlemiş, yeni kavramları kendi dillerinin imkânlarından türetmişlerdir. Öte yandan Yunanca ve Arapça birbirlerinden kelime alışverişi de yapmışlardır.

Bize gelince din etkeni doğrultusunda kelime ve terimleri Arapçadan almış ve onların özgün biçimlerini kullanmışız. Meslek adlarından bakkal, kassap yanında cerrah, sarrac, benna gibi iç sesleri çift ünsüz olan kelimeler Arapçadır. Çokluk bildiren esnaf, mühimmat memurin gibi kelimeler Arapça kurallara göre yapılmıştır. Edebi kavramlara verilen adları ise Farsçadan almıştır. Hemen her dalda terimler Arapçaya dayanmıştır.

Tanzimat Dönemi ve öncesinde Batı'ya yüz çeviren Türk bilim ve sanat adamları Arapçanın ardından önce Rumcadan, İtalyancadan sonra Fransızcadan, çok daha sonra İngilizceden kelime ve terimler ithal etmişlerdir. Örnek olarak raylı sistem Fransa'dan Türkiye'ye getirildiğinde istasyon, gar, bilet, tramvay,

*Prof. Dr., Türkolog, Emekli Akademisyen

tren, gişe, büfe, kondüktör gibi kelimeler olduğu gibi dilde korunmuştur. Ancak burada ilgi çekici bir durum olmuş, Arapçadan dile giren kelime ve terimlerde aslını koruma titizliği gösterilirken Batı'dan dile giren iskele (scala), istasyon (station), iskelet (squelette) gibi kelimeler bir ölçüde Türkçenin ses özelliklerine yaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Asya kıtasının derinliklerinden Anadolu'ya, Kafkaslara, hatta Balkanlara uzanan bir kuşakta konuşulan, yazılan Türk dili ile ilgili uyanış, aslına dönüş hareketi 1900'lü yıllarda canlanmış ve buna Cumhuriyet Dönemi bilginleri, yazarları sahip çıkmış, millî devlet, millî dil ilkesi doğrultusunda Atatürk bu gelişmenin önderliğini yapmıştır. Dilin kendi imkânlarından yararlanılarak yabancı kelimelerin karşılanması kültürel bir hamle olarak devam etmiştir. Doğu dillerinden gelen kelime ve terimler öncelikle hedef seçilmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde yabancı kelimelere karşı mücadele başlatılmıştır. Arapça, Farsça kökenli kelime ve terimlerin yerine Türkçe karşılıklar koymada kararlılık gösterilirken Batı dillerinden gelen kelime ve terimler karşısında aynı duyarlılığı gösterememiştir. Öte yandan küçümsenmeyecek derecede kalem, kitap, sınıf, müdür, memur, zarar, fayda, tamir gibi binlerce Doğu kökenli kelime ve terim Türkçede dün de bugün de varlığını korumuştur. Son yıllarda dile giren İngilizce kelime ve terimler ise işi büsbütün içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. İlgililer özgün imlalarıyla on line, up date, check in, detant, faktoring, rafting biçiminde dile giden kelimelere çevrim içi, güncelleme, giriş işlemi, yumuşama, alacaklandırma, sal yarışı gibi karşılıklar bulmakla meşgul olmuşlardır. Bunlardan sıkça geçen jenerik için tanıtma yazısı önerilmişti, zaman içinde bu karşılık dikkate alınmadı. Buna daha kısa olan tanıtır önerilebilir. Bunlardan in put, leasing, kaparo, light gibi pek çoğu da karşılık beklemektedir.

Fransızca kelimeler özgün imlalarıyla değil okunuşlarına göre dile katılmışken İngilizceden gelen kelimelerin ise özgün yazımlarıyla dile girmesinde bir sakınca görülmemektedir.

Cumhuriyet Dönemi, yıllarca süren savaşlardan sonra gelen bir süreçtir. İnsan, toprak, mal kayıpları sonrası millî değerlere dayalı bir devlet kurulmuştur. Bu doğrultuda yapılan devrimlerden ilki Latin kökenli harflere dayalı yeni Türk harflerinin 1928'de kabulüdür. Diğer devrim ise 1932'de Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla yürürlüğe konan Türk Dil Devrimi'dir. Atatürk'ün önderliğinde yapılan bu değişiklikler, yenilikler Türk kültür hayatında eşine rastlanmayan bir atılımdır. 1930'lu yıllardan bugüne ortaya çıkan tabloyu kısaca maddeler hâlinde sıralamaya ve örnekleme çalışalım:

1. Türkçenin tarihî dönemlerinden beri kullanılagelen temel sözler öne çıkarılmıştır. söz (kelam) el (dest), yaratık (mahluk), yüz (surat), ses (seda), soluk (nefes) gibi yüzlerce Türkçe kelimeye dönülmüştür. Bu uyanış döneminde önce ev (hane), kapı (bap), yol (rah), göz

(çeşm), ağız (dehan) gibi adlar, az, çok, büyük, küçük gibi sıfatlar, ben sen o gibi zamirler, yemek, içmek, sevmek gibi fiiller temel sözler olarak öne çıkmıştır.

2. Arapça, Farsça binlerce kelimeye Türkçe karşılıklar gösterilmiştir. Unsur öge / teşvik isteklendirme / nihayet sonuç / satıh yüzey / sathî yüzeysel / mahsul ürün / müstenkif çekimser / kati kesin / maişet geçim / hasret özlem / kabiliyet yetenek / muhteva kapsam / gayriiradi istenç dışı vb. Gene aynı ölçüde kenar, inat, hizmet, celp, fazla, hak, cari, kesir, tahvil, arıza, avize, gam, buhar, akıbet gibi kökeni yabancı olan kelimeler dilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bulunan karşılıklar benimsendikçe, eski karşılıkları zamanla unutulmaya yüz tutmuştur. Gülüş tebessüm / müteşebbis girişimci / mütekait emekli / küşat açılış vb.

Doğu kökenli kelimelerin bir bölümü mutabık kalmak, haraca bağlamak, emsal göstermek örneklerinde olduğu gibi deyimlerde kalıplaşmış olarak kalmıştır. Aralarında atıfta bulunmak göndermede bulunmak, delil göstermek, kanıt göstermek gibi Türkçe kelimelerle ifade edilenler bulunmakla birlikte umur görmek, mubah saymak, zillate düşmek gibi Doğu kökenli kelimelerle yapıların korunduğu örnekler de az değildir. Kimisi de rastlamak, sabırsızlanmak, akıllanmak gibi bir fiil yapma ekiyle dilde varlığını sürdürmüştür.

3. Arapça kelimelerdeki da'va, ta'lim vak'a, me'mur, mes'ele, kat'i, hey'et gibi ayınlı, hemzeli söyleyişler Türkçenin hece sistemine göre dava, talim, vaka, memur, mesele, kati, heyet biçiminde Türkçenin ses ve söyleyişi düzenine göre söylendiği gibi yazılmış, kesmeli söylenen heceler bu kez uzun heceye dönüşmüştür.

4. Cumhuriyetle başlayan süreçte terimler üzerinde özellikle durulmuştur. Çünkü bu, eğitim ve öğretimle ilgili bir

konu idi. Arapçadan alınan kelime ve terimlere Türkçe karşılıklar türetildi: ölçüm (mikyas), deneyim (tecrübe), önlem (tedbir), sınav (imtihan), sözlük (lûgat), taşınmaz (gayrimenkul), çözümlenme (tahlil), eylem (fiil), özne (fail), yürürlükte (meri), düşey (şakuli) nitelik (vasıf) vb. Ancak köken olarak Türkçe olmayan daire, nokta, nem, madde, hacim ve bir askerî terim olan tatad gibi terimler saklı kaldı.

5. Dilin söz varlığını oluşturan Arapça ve Farsça tamlamalar yapı bakımından Türkçe tamlama kalıbına sokuldu hatta kuruluş bakımından yabancı olan tamlamalar Türkçe kelimelerle Türkçenin tamlama kuralına göre yeniden oluşturuldu. Redd-i hâkim örneğinde olduğu gibi tamlamayı oluşturan kelimelerin yeri hâkim reddi biçiminde değiştirilebilirdi. Tercüme-i hâl, hal tercümesi, öz geçmiş / taht-ı tesirinde, tesiri altında, etkisi altında / heyet-i tahririye, tahrir heyeti, yazı kurulu / efkâr-ı umumiye kamu oyu / sukutuhayale uğramak düş kırıklığına uğramak / nokta-yı nazar bakış açısı / vazife-yi vataniye vatan görevi vb. Bu değişimde tamlamaların Türkçe karşılıklarını bulmanın yolu açıldı. Ancak redd-i ilhak gibi terimleşmiş olanlar üzerinde bir düzenleme yapılmadı. ahkâm kesmek, rast gelmek, tuhaf karşılamak gibi elden geçirilmemiş, örnekler yapılarını korudu.

6. Etmek, olmak yardımcı fiilleri Arapça kelimelerin Türkçe fiillerle ifade edilmesinde kullanılmıştır. Dilde yüzlerce örneği olan bu kelimelerin bir bölümü başarıyla Türkçede tek bir fiille karşılanabilmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki bu durum kendiliğinden gerçekleşmemiştir. Bunlar dil kurullarında yapılan önerilerden sonra dile kazandırılmıştır. Ümit etmek ummak / takdim etmek sunmak / müdafaa etmek savunmak / endişe etmek kaygılanmak gibi birleşik fiiller Türkçe bir fiille karşılandı. Bu işa-

betli düzenlemenin devam ettirilemediğini burada belirtmek zorundayım.

Bu arada bazıları müdahaleyle değil defnetmek gömük örneğinde olduğu gibi doğal olarak Türkçe ifade edilmiştir.

7. Türkçeleştirme, sadeleştirme, arılaştırma gibi terimlerle ifade edilen bu düzenlemelerde türetilenlerin bazıları nizamname ve karşılığı tüzük, müdde-i umumi karşılığı savcı, amme karşılığı kamu, hukuk karşılığı tüze örneklerinde olduğu gibi Türkçe karşılıklar açıklanmaya muhtaçtır.

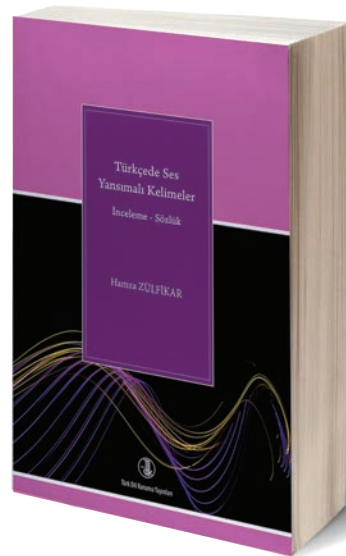
8. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki uzun heceler Türkçenin başlıca sorunlarından biri olarak bugün de devam etmektedir. Bunlardan biri sağlık sorunlarıyla ilgili olarak sık geçen vaka kelimesidir. Aslı Arapça vak'a. Böyle kesmeli söylemeye çalışanlar, ilk heceyi uzun okuyanlar var. Kelimenin bugün kazandığı söyleyiş her iki hecenin de aynı değerde oluşudur. Asıl sorun, hecesi uzun olan bazı kelimelerin kısa söylenmesindedir. Hecesi uzun olan kanun, aciz, takip, harika gibi kelimeleri doğru telaffuz etmek aranan bir özelliktir. Bununla birlikte Bazen nasip (ilk hece kısa, ikinci hece uzun) gibi kelimelerde de söyleyiş sorun oluyor. Biri deride sürtünmeden oluşan, iki hecesi de kısa nasır diğeri "nusret sahibi" anlamında ilk hecesi uzun, kişi adı nasır yanlış söyleyişte kişinin tepkisini çekiyor. Bunun başka örnekleri de var. Aslında bu durum Türkçede uzun ünlü bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki maddede örnekleri verilmiş şekilce benzer kelimelerde de uzun hece sorun oluyor.

9. Gereği gibi telaffuz edilemeyen Arapça, Farsça kelimelerde "ˆ" düzeltme işaretinden yararlanılmıştır. Kâfi, kâğit, hâl, ihmalkâr vb. Bu işaret ayrıca şekilce benzer, anlamca farklı olan adet âdet, dahi, dâhi, resmi resmî gibi kelimeleri birbirinden ayırmak için kullanılır.

10. Türetilen Türkçe kelimeler yanında onların eski karşılıklarının varlıklarını koruması bazı durumlarda Türkçeleriyle birlikte kullanılması anlatım bozukluğuna sebep olmaktadır. Bu şartlar ve koşullar altında biçiminde ikilemeli kullanımlar sık duyulmaktadır. Biri yabancı biri Türkçe aynı anlamda nesil soy / türlü çeşit / imkân olanak gibi kelimeler birlikte kullanılmaktadır. Kimisi bunu bilgi eksikliğinden kimisi de ifadeyi kuvvetlendirmek için bilerek yapıyor.

11. Türkçe kullanmaya heves edenler gene bilgi eksikliğinden Arapça kökenli sıfat yapan -î, -vî nispet eki yerine -sal (-sel) ekini Doğu kökenli kelimelerle kullanıyor. Birçoğu da ne yazık ki parasal meseleler örneğinde olduğu gibi yaygınlaşmıştır. Bir ismin bir başka ismin başında sıfat olarak kullanılabilmesi Türkçede mümkündür. Bu durumda para meseleleri aynı anlamı verir. Öte yandan ailevi, ırkı, askeri gibi kelimelerin yerine ailesel, ırksal, askersel koymakla dilin bir kazancı olmaz.

12. Dili arılaştırma sürecinde birçok Doğu kökenli kelime yerini Türkçelerine bırakırken bazıları karşılığı bulunmadan unutuldu. Öğrencilik yıllarımızda kırık not

sözü yaygındı, not kırmak ise hâlâ kullanımdadır. Kırmak bu anlamıyla ilgi çekicidir. İktibas, iktibas etmek yerini alıntı, alıntılanmak kelimelerine bıraktı. “Yaş, ömür” anlamın sin (sinn), “gizli, saklı” anlamında hafi, “gensoru” anlamında istizah, “kolaylık” anlamında suhulet, gibi kelimeler tarihî dönemlerde kaldı.

13. Kelimelerin dışısını, erkeğini kâtip kâtibe örneğinde olduğu gibi gözeterek konuşmak, yazmak mecburiyeti yeni dönemde geride kalmıştır. Çokluk biçimleriyle dilde yaşayan efal, eşraf, düvel, telkinat, muhaberat gibi kelimelerde çokluk kavramı yaklaşık 50 yıl içinde zihinlerden silindiği için şimdi mühimmatlar, evraklar, esnaflar gibi kullanımlara rastlamak da, Bu tür kullanımları yanlış saymaktayız.

14. Dikkat çeken bazı durumlar var. Söz başında açıkçası, şimdi, gerçekten, işte kelimeleri çok kullanılıyor. Konuşma dili inanılmaz, yani, aynen kelimelerinin tekrarıyla sürüyor. Orhan Seyfi Orhon’un yani kelimesiyle ilgili sözünü hiç unutamam. “Yani her türlü düşüncüyü, duyguyu ifade etmeye yetiyor.” demiş. Bir sohbet sırasında söze katılma aynen sözüyle yapılıyor. İlgi çekicidir, nasılsın’ın yanıtı, iyidir biçiminde veriliyor. Sıkıntı yok bir başka örnektir.

15. Türkçe karşısında ilgisiz kalınmaktan, bilgi eksikliğinden dolayı birtakım kullanım ve söyleyiş hataları ortaya çıkmıştır. Üzerinde durduğum pek çok kuralsız kullanımdan örnekler vereyim. Dört tane kavram veya üç tane öğretim üyesi vb. Tane üç tane portakal sözünde kullanılır.

16. Ülkemizde Türkçeye heves eden, dikkatli, üretken kimseler de var. Gazetelerden derlediğim fişler arasında kimlendirme kelimesi geçmişti. Sanki “nüfus bilgilerini belirleme” anlamında kullanılmış. Kimlemek fiili dilde yokken

çatı ekleri almış kimlendirmek ve buradan kimlendirme türetilmiş. Bu tür öneriler dikkate alınmalıdır.

17. Yaşayan lehçelerde, eski Türkçe metinlerde ötmek (geçmek) fiili kullanır. Bu fiilden görmek’ten göre gibi öte türetilmiştir. Bunu, öteki izlemiş, öteki kelimesinden ötekileştirmek türetilmiş. Çatı eki –tır kurulmuş bu fiil kökünden ötekilenmek, ötekilendirmek, öteketlemek fiilleri yeri geldiğinde kullanılabilir. Türkçeye heves eden, kelime ve terim üretmek isteyenler dilinin inceliklerini, özelliklerini bilerek hareket etmelidir. Yapılacak öneriler kavramı açıklayıcı olmalı, Türk dilinin kurallarına ters düşmemeli.

Bu işte ne derece başarı sağlandığı meselesi ayrı bir çalışma konusudur. Dilin inceliklerine dikkat edilmeden türetilenler, yapıcı kuralsız olan kelime ve terimler daima eleştiri konusu olmuş, eleştiride bulunanlar ise yapıcı doğru olanları göstermemiştir. Çalışmalar yıllarca Arapça, Farsça kökenli kelimeler üzerinde yoğunlaşmış, aynı çaba Batı dillerinden gelenler için gösterilmemiştir.

Konu ile ilgili olarak maddeler hâlinde sıralanabilecek daha başka hususlar var. Bunlar Cumhuriyet Dönemi boyunca dili arılaştırma, saflaştırma sırasında ortaya çıkan konulardan birkaçıdır.

Yukarıda Doğu kökenli kelimeler ve onların Türkçe karşılıklarıyla ilgili olumlu, olumsuz konular ele alındı. Aynı yöntemle bir de Batı kökenli kelimeleri ele alalım. Ancak önce bu sorunların çözümünün yerinin başlangıçta okullar olduğunu belirtelim Bunlar orta öğretimde, yüksek öğretimde birer ders konusu yapıp üzerinde durulmadıkça beklenen düzene girilemez. Üniversitelerin bütün bölümlerine konmuş olan mecburi Türk dili öğretiminden uygulanan farklı yöntemler ve kişisel tutumlar, terim tercihleri yüzünden beklenen başarı sağlanamadı.

Okullar dil eğitiminin yapıldığı ana merkezlerdir. Kullanımda olan kelimelerin hangisinin Türkçe hangisinin yabancı ve bunların yazım ve söyleyişleri ele alınmalıdır. Defalarca dile getirdiğimiz bu konulara kulak veren olmadı. Bu sebeple devlet dairelerine alınan memurlar önce Türkçe kursuna tabi tutulur, yazışma ve yazım (imla) üzerinde durulur. Radyo ve televizyon spikerleri de açılan kurslarda defalarca Türkçe ve doğru telaffuz dersleri görür. Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe öğretmenlerinin bilgilerini geliştirmek, yeni gelişmeler dolayısıyla bilgi sahibi olmak üzere yaz aylarında kurslar düzenledi. Zaman zaman ben de bu kurslarda görev aldım. İlgili öğretmenler yanında bu eğitimi saçma bulanlar, konuyu saptıranlar, dersi baltalayanlar da vardı.

Alanın bir öğretim üyesi olarak devletin düzenlediği Türkçe kurslarında yıllarca görev yaptım. TRT'nin açmış olduğu kurslarda bulundum. Her defasında seviyenin giderek düşük olması beni çok kaygılandırmıştır. Bu alana hizmet amacıyla Doğru Yazalım Doğru Konuşalım başlığı altında 1980'li yıllardan başlayarak Türk Dil Kurumunun aylık Türk Dili dergisinde dizi hâlinde yazılarım çıktı, Sonra onları yeniden düzenleyerek, eklemeler yaparak Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri adlı kitapta topladım. Bu yayının 2008, 2009 ve 2012 yıllarında yeni baskıları yapıldı. Seçtiğim alan dolayısıyla dilde giderek hızını artıran yabancılaşma, yozlaşma sorununa çok zaman ayırdım. Emekli olduğum yıla kadar Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde her yıl derslerin bir bölümünü, yazım ve söyleyiş konularına ayırırdım. Her fırsatta Türkçe karşısında ilgisiz kalınmanın başlıca kaynağının okullar, üniversiteler, bilim ve sanat adamlarının tutumu olduğu üzerinde durdum. Okullarda testle eğitime ağırlık veriliyor. Bilgi ölçme, öğrenci ödevlerini okuyup düzeltme zahmetine girilmeden testle bilgi

ölçülüyor. Metin okuma, metin üzerinde çalışma, yazım ve dil bilgisi, söz varlığı, yabancı Türkçe kelime ayrımı yapılmadıkça Türkçeyi tanımak ve doğru kullanmak mümkün olmaz. Artık dil bilgisi kuralları rafa kaldırılmıştır. İsim, sıfat, fiil, zarf tanıtmakla iş bitmiyor; cümle örgüsü içinde görevleri değerlendirme, Türkçe eğitiminde öncelik dilin inceliklerini, kurallarını öğretmek olmalıdır. Batı dillerine ve kültürlerine özen olumsuzlukların konu edilememesi, giderek dilin Batı kökenli kelimelerin boyunduruğuna girmesinde eğitim programlarının rolü olduğunu dile getirmeye çalıştım. Okullar Türkçe sevgisi aşılmadığı sürece dildeki sorunları programlarına almadıkça dilin yozlaşmasının önü alınamaz.

Konunun birkaç temel özelliği var. Okuma, okuduğunu anlama, söz varlığını geliştirme, yazım kurallarına dikkat etme, dilin kurallarını, işleyişini tanıma. Türk Dil Kurumunun sürekli geliştirdiği Yazım Kılavuzu ile Türkçe Sözlük belli bir düzeye gelmiştir. Beklentimiz, bu kaynakların dikkate alınması, okullarda bu iki yayının başucu eseri olarak kullanılmasıdır.

Yüzyıllarca dili Doğu kökenli kelimelerin etkisinden çıkarmak için verilen mücadeleye sürerken şimdi dilimiz aşırı bir

biçimde Batı dillerinden, kelimelerden etkilenmekte ve yabancılaşmaktadır. Böyle bir yozlaşma karşısında ilgisiz kalmak affedilecek bir durum değildir. Unutmamak gerekir Türkçe bayrak kadar azizdir, millet hayatıyla, bağımsızlığıyla, kimliği ile vazgeçilmez bir varlıktır. Bu hususu belirttikten sonra şimdi de Batı dillerinden gelen kelime ve terimler üzerinde duralım. Sorunumuz İtalyancadan gelen iskele, Rumcadan alınmış filiz, Fransızcadan gelmiş iskelet gibi kelimeler değildir. Sorunumuz Türkçesi varken onun yerine Batı kökenli kelimenin geçmesi, bunların özgün yazımlarıyla kullanılmaya başlanması, Türkçenin ses düzenine, yapısına uymamasıdır. Bunlar baş tacı edilerek kayırılmamalarıdır.

Türk Dil Kurumunun kurulduğu 1932 yılından sonra yaklaşık 50 yıl yabancı kelimelerin Türkçenin ses düzenine göre şekillenmesine çalışılmıştır. Bir ara tren, spor, plan kelimeleri bile tiren, sipor, pılan biçiminde yazılmaya çalışılmıştır. Doğu ve Batı kökenli kelimelere Türkçenin ek ve köklerinden kelimeler türetilmeye çalışılmış. Konkav içbükey / parantez ayraç / ekseriyet çoğunluk / periyodik süreli / realizm gerçekçilik / statik durağan / avans öndelik verilecek örneklerden birkaçıdır. Ayıca mümkün olduğu ölçüde söz konusu yabancı kökenli kelimeler Türkçenin ses düzenine yaklaştırılmıştır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Batı kökenli kelime ve terimler karşısında son yıllarda tamamen ilgisiz kalınmıştır. Görülen ihmal ve yaşanan olumsuzluk üzerine Cumhurbaşkanlığı biri 2017 yılında biri de bu yıl 2021'de iki kere Türk dili yılı ilan etmiş, yabancılaşmaya dikkat çekmiş, ilgilileri göreve davet etmiştir.

Türk Dil Kurumu bütün bu olumsuzları aylık yayın organı olan Türk Dili dergisinde dile getirmiş ayrıca 2017 yılında Türk Dil Yılı Armağan Kitabı yayın yapmıştır. Çeşitli üniversitelerin Türk dili ve

edebiyatı öğretim üyelerinin bu eserde yazıları bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu ayrıca 1995, 1998, 2008 tarihlerinde Yabancı Kelimelere Karşılıklar, Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu adlı altında kitaplar yayımlamış, basına dağıtmıştır. Küçük boy bu kitaplarda önerilen Türkçe karşılıklara şu örnekleri verelim: lansman tanıtım / marketing pazarlama / selfservis seçal / sponsor destekleyici / optimal en uygun / trend eğilim / on line çevrim içi vb.

Yukarıda Doğu dillerinden gelen kelimelerin sınıflandırılmasında yaptığımız gibi dildeki Batı kökenli kelimeleri de maddeler hâlinde işlemeye çalışalım. Önce şunu belirtmek gerekir ki bu akım Tanzimat Dönemi'nde hatta daha önce başlatılmıştır. Bu dönemde alınan Fransızca kelimelere Osmanlı Türkçesinden karşılıklar bulunmuştur: parti firka / virgul fasıla / synthèse terkip / alphabet huruf-ı heca / astronomi ilm-i nücum / point de vue nokta-i nazar (bakış açısı) / université daru'l-fünun / strateji sevkü'l-ceyş vb. Olduğu gibi Fransızcadan alınanlara da plan, roman, bilet, komedi gibi örnekleri verelim. Avrupa'da yapılmış bir icat, üretilmiş mal ve fikirler, on-

Karaman Oğlu Mehmet Bey Anıtı - AA

lara verilen adlar Türkçeye de girmiştir. Otomobilcilikle ilgili motor, fren, direksiyon vb. Para ve bankacılıkla ilgili portföy, leasing, finans. Bunlardan selfi özçekim örneğinde olduğu gibi pek azına Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Ortaya çıkan tablo şöyledir:

1. Fransızcadan geçen yabancı kelimelerin bir bölümü İngilizce ile yazım ve şekil bakımından aynıdır. Bunlardan büyük bir bölümü doğrudan dile girerken bazılarının Cumhuriyet Dönemi'nde Türkçe karşılıklar bulunmuştur: agresive saldırgan / active etkin / parasite asalak / complexe karmaşık / arguman

kanit / narcotic uyuşturucu / originale özgün vb. Durum böyleyken toplumuzda Türkçelerini seçmekte ne kadar duyarlı olduğumuz konusu tartışmaya açıktır.

2. Fransızcadan Türkçeye giren kelimelerde okunuş esas alınmıştır. Bunun için şu örnekleri verelim: dègènèrè dejènèrè / infection enfeksiyon / mèthode metot / corpus korpus / réclame reklam vb.

Bunların arasında İngilizceden gelen light, off-road, off-shore, plus, shop, dealing, jogging, check in, check up outlet, gibi kelimelerde ise özgün yazımlar korunmuş, bu biçimlere sadık kalınmıştır. Level up (seviye atlama), sky diving (uçaktan paraşütle atlama), on line, check in, meeting, zoom, populism (halkçılık), parametre, alternative (alternatif) (seçenek), performace (performans) (takat), rafting, light, trend, hashtag etiket, variant, ventilatör, enstruman vb.

Ulaşım aracı jip'e cip, sınavlarda görev yapan kurula jüri için cüri, jandarma'ya candarma teklifleri kabul görmemiştir.

3. Etmek, olmak yardımcı fiilleri Batı kökenli kelimelerle politize etmek, dramatize etmek, abone olmak, diskalifiye olmak, egale etmek biçiminde kullanılmıştır. Böylece dilde yüzlerce örneği olan bu şekillerden bazıları Türkçede tek fiille karşılanabilmiştir. Adapte etmek uyarlamak / motive etmek yönlendirmek / güdülemek / restore etmek yenilemek / sabote etmek baltalamak vb.

4. Batı kökenli kelimelerden deyimler yapılmıştır. Bu durumda yabancı kelime artık iyice dile mal olmuş sayılır: brifing almak, komplo kurmak, rejim yapmak, tweet atmak vb.

5. Batı kökenli ön ve son ekler anti- anti-tipatik, diyabetik antidiyabetik (şeker-

düşürür), in-, inaktif, a-, anormal, pre-, premature Türkçede kabul görmüştür. -izm, paralelizm, -ist, sembolist, - or -ör, radyatör, sponsor, -ik, sempatik, -el, sansasyonel, sosyal, kültürel -ir, irrealizm vb.

6. Birçok Batı kökenli kelime -la (-le) ekiyle modernleştirmek, senaryolaştırmak, sembolleştirmek örneklerinde olduğu fiilleştirilmiştir, bunlardan sıfatlar, adlar yapılmıştır.

7. Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda 1000 civarında kısaltma var. Türk Dil Kurumunca yakında basılması gerçekleşecek Kısaltmalar Sözlüğü'nde ise bu sayı 28.500 civarındadır. Günümüzde kullanımda olan kısaltmaların pek çoğu yabancı kökenlidir. Gazetelerde yer alan kısaltmaların neyin kısaltması olduğu sorun oluyor. Bazı insaf sahipleri kısaltmanın ilk geçtiği yerde bunun açılımını ayraç içinde veriyor. Kimisi de herkes bu kısaltmayı bilir sanıyor ve böyle bir ihtiyaç duymuyor.

Atm: otomatik teller machine, wifi: wireless fidelity, ID: Identification İp adres: İnternet protocol adres, CO: chef officer(başmüdür), MAKAS: Mekansal Adres Kayıt Sistemi vb. Aşırı kısaltma kullanmaktan dolayı artık okuyup öğrenmek, bilgi sahibi olmak zorlaşmaya başlamıştır.

8. Batı kökenli eklere heves etme, onları bir şekilde kullanmaya çalışmayla ilgili bazı örnekler var. Arapça kökenli gayr- yerini anti-'ye bırakmaya başladı, antiyasal bozuk bir örnektir. Bunun için yasa dışı terimini kullanıyoruz. Bu ek antikoagülan pıhtıönler / antioksidan oksitgiderir / antiparazitik parazitsavar örneklerinde olduğu gibi anti- önler, giderir, savar şeklinde karşılanmıştır.

9. Türk Dil Kurumunda prime time için altın saatler önerilmişti. Bu söze karşılık

olarak altın saatler pek uygun düşmüştü. Konuşmalarımızda, yazılarımızda bu öneri kelimeyi dile getirdik. Sorun, prime time kelimesinin yazımındaydı. Praym taym söyleniyor yazıya gelince kimsenin eli prime time yazmaya gitmiyordu. Televizyonda herkesin ekran başında olduğu anı anlatan altın saatler sözüne yazık oldu. Bir anlam veremediğim hususlardan biri de Türkçesi varken, önerilmişken Batı kökenli kelimelerin tercih edilmesidir. Bunu Batılı görünmek için mi yaparlar? Odaklanmak yerine fokus olmak, çözümlene yerine analiz, durağan yerine statik, iyimser yerine optimist, kötümser yerine pesimist gibi kelimeleri seçmekte amaç ne olabilir? Sağlıklı görünmek yerine fit görünmek vb.

10. Günümüzde yaşanan söz varlığındaki darlık dolayısıyla az kelimeyle duygular dile getiriliyor. Bu durum karşısında çoğu çeviri yoluyla dile girmiş, "orada neler oluyor, problem yok, üzgünüm, senin neyin var, şok oldum, kahretsin, o ha, nasıl gidiyor" gibi sözlerle karşılaşılıyor. Edebi dil kullanma arayışı artık söz konusu değil.

11. Tecrübeli forvet attığı iki gol ve yaptığı bir asistle maçın adamı oldu. Bizim önerimiz diğer bütün peptitler gibi Asetil Heksa perdit 3'ün de uzun süreli kullanımınıdır. Gazetelerden seçtiğim içinde yabancı kökenli kelime bulunan cümleleri anlamakta zorluk çekiyoruz.

12, Gene gazetelerde line gözümüzü iliştiriyor, bunu layn okuyoruz, line'in karşılığı kuyruk mu? Sıra mı? Hat mı? Çizgi mi? "Banka önünde kuyruk oluşturma" sözündense sıra oluşturma daha anlamlı olur. Dile giren redline sözünde line, çizgi sözüyle karşılandı. Bu çizgi değil aslında bir hattır. Kırmızı çizgimiz diye Türkçede yeni anlam kazandı. Batı dillerinden Türkçeye giren her kelimenin algılanması denetimsizlik sebebiyle

farklı anlamlar kazanıyor ve farklı şekilde kullanılıyor.

13. Kelimenin yabancılığının farkında olanlar bazen konuşurken yani kelimesini açıklama amacıyla kullanıyor, entübe yani solunum cihazına bağlı diyor. Bu kullanım son yıllarda moda oldu. Özellikle televizyonlarda bu tür örnekler sık rastlıyorum. Anlaşılan konuşmacı da semptom terimini kullanmaktan memnun değil veya halk anlamaz deyip semptomlar yani belirtiler biçiminde açıklamada bulunuyor. Ancak buna her zaman rastlamıyoruz. Ülkeyi saran küresel hastalıktan dolayı 40'tan fazla tıp terimi dile doluverdi. Bu ortamda bilim adamlarının genellikle Türkçe terimleri seçmede, kullanmada herhangi bir kaygıları yok. Bizim anlamamız için kognisyon (cognition) yani biliş deyip bir açıklama yapsalar bile bu kez biliş sözünün ne olduğunu, ne anlama geldiği sorun oluyor. Eskiden de bu tür kelimeleri duyar, ne anlama geldiğini sormadan geçerdik. Bugünse ucunda ölüm olduğu için insanlar bilgi sahibi olmak istiyor. Virülans, virulan (virulant) ne demek? İnsanı yataklara saran bir güç, öldüren bir etken anlaşılmasın diye mi İngilizcesi kullanılıyor? Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu'nda virülans için verilmiş olan karşılık "hastalandırma yetisi, gücü"dür. Gazetede bilgisine başvurulmuş öğretim üyesi Simülasyonlara göre korona Eylülde bitecek biçiminde gazetede bir cümle geçiyor Vatandaş, "simülasyon" un ne demek olduğunu bilmez. Bunun gazetede yanili karşılığı da verilmiyor. Anlamını, karşılığını öğrenmek isteyen Türkçe Sözlük'e bakar mı? Sanmıyorum. Baktığını farz edelim. Türkçe Sözlük'te simülasyon maddesinin önünde karşılık olarak benzetim, öğrencia kelimeleri var. Bunlar da bir şey ifade etmiyor. Bu sebeple benzer terimleri sözlüklere alıp tanımını yaptıktan sonra Türkçesine göndermek çıkar bir yol olarak görülüyor.

Bu yabancılaşma karşısında belediyelere, mahalli idarelere de görev düşüyor. Özellikle Türkçe bir kelimeyi İngiliz harfleriyle tabelalara yazmak engellenmelidir. Sorun yabancı şirket adlarında değil, adını Türkçe ad seçmeyi reddeden ve yabancı bir ad koymaya özenenlerdedir.

Bizde kanun koyucular da bu konuda artık duyarlı olmak zorundadır. Kanun metinlerinde elden geldiğince Türkçe kelimelere yer vermeleri ve Türk Dil Kurumu ile görüşmeleri gerekir. Her yeni kanun söz varlığı ve yazım kuralları bakımından kurallı olmalıdır.

Bu genel değerlendirmeden sonra biraz da günümüzde yaşanan küresel salgınla ilgili kelimeler ve terimler üzerinde duralım. Aralarında Türkçe terimler olmakla birlikte bu alanın terimlerinin nerdeyse tamamı İngilizceye dayanıyor. Simülasyonlara göre korona eylülde bitecek. Cümle, gazetede geçiyor. Simülasyon teriminden anladığımız şudur: "Yapılan araştırma sonuçlarına, konulan tanılara (teşhislere), elde edilen verilere, istatistiklere göre tahmin edilen durum" "Bir araştırma sonucunda teşhis edilen, tahminine dayalı sonuç." "Bu, tanım değil, açıklama cümlesi oluyor. "Gerçeği yakın bir yöntemle test yapıp gelecekteki tutumu tahmin etme" şeklinde bir tanım yapılabilir. Unutmamak gerekir ki simülasyon başka bir bilim dalında da geçer. Oralarda da farklı şekilde tanımlanabilir. Sorun, kapsamlı Türkçe bir karşılık bulmak ve ona göre tanımlamaktır. Kabul ettirmek ise ayrı bir meseledir. Bu örnek vital terimi gibi değildir. Vital, yaşamsal, hayati sözleriyle karşılanabilir. Demek ki gazeteci, simülasyon kelimesini kullanacak olursa simülasyon yani teşhis ve tahmin gibi bir açıklama yapabilir.

Dilde teşhis ve tedavi birlikte kullanılır. Önce hastalığın ne olduğu belirlenir, sonra tedavi edilir. Teşhis karşılığı ya-

pısı kurallı olan tanı türetilmiş. Tedavi için bulunan karşılık ise sağaltım'dır. Bu durumda tanı ve sağaltı veya tanı ve sağaltım bir öneri olarak ileri sürülebilir. Durum böyle olmakla birlikte tedavi kelimesinin deyimlerinde yer alması hâlinde onun artık kolay kolay Türkçe bir kelimeyle değiştirilmesi zorlaşmıştır. Tedaviye cevap vermek, ayakta tedavi, tedavi görmek, tedavi etmek gibi değişik şekiller oluşmuştur. Yakın anlamda Batı kökenli terapi kelimesi de var. Bundan terapist de dile girmiştir. Türkçe kökenli "sağaltım" terapi için uygun düşer.

Ele aldığımız örneklerden küresel salgın yanında küresel salgın sözünü duyunca yüzümüz gülüyor. Halk pik yapmayı bilmeyebilir. Zirve yaptı, tavan yaptı, doruk noktasına ulaştı, tepe noktasına erişti sözlerini herkes anlar ve sağlığıyla ilgili bir bilgi edinir. Bu örnekte olduğu gibi yabancısına ihtiyaç kalmaz. Önemli olan, hekimi buna inandırmaktır.

Meselenin bir başka boyutu daha var, başka dallarda örnek olarak ekonomide hisse senetleri tavan yaptı, bir başkası zirve yaptı deniyor, neden tıp dalında bu kelimeler kullanılsın? Fizikte bir grafiğin pik noktası değil de tepe noktası kullanımdadır. Bu durum gösteriyor ki bilim ve sanat dalları arasında terim kullanmada kişisel tutumlar var ve bunun giderilmesi için bir düzenlemeye, kurumlaşmaya ihtiyaç var.

Gazetede salgın sönümleme aşamasında sözü geçti. Dilde itfa etmek yerine sönümlemek önerilmişti. İtfa ile kökteş olan itfaiye bugün dilde yaşıyor ama itfa tarihte kaldı. Bir terim olarak fizikte de geçen sönümleme teriminin tıp alanında da kullanılması sevindiricidir.

Denebilir ki iyi anlatıldığında, konu gündeme getirildiğinde mantıklı, kurallı örnekler sunulduğunda bilim adamının

ilgisini çekmek mümkün olabilir. Bağışıklık, sürü bağışıklığı (herd immunity) resmî dilde geçiyor, tıp bilgini, devlet adamı bunu kullanıyor. Sürü bağışıklığı yerine kitle bağışıklığı, kitlesel bağışıklık terimi tercih edilebilir.

Türk Dil Kurumunun İlaç ve Eczacılık Terimleri Çalışma Grubunda önerdiğimiz sit (cide) karşılığı kıran, bilim adamlarınca takdirle karşılanmıştır. Önümüzde saçkıran terimi vardı. Kurullarda bu kelime üzerinde çok durduk. Bakterisit (bactericide) bakterikıran; pestisit (pesticide) zararlıkıran; tenyasit (teniacide) tenyakıran gibi yeni karşılıklar bu alanın terimleri arasına katıldı. Türk Dil Kurumunca yayımlanmış olan İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü'nde bunlar yer aldı.

Doktor kelimesi Osmanlı Türkçesinde hekim, tabip, hekim başı, ser tabip yıllarca kullanılagelmiş. Arapça kökenli tabip, hekim bugün de kullanımdadır. İl ve ilçelerde bir de hükûmet tabibi bulunur. Hükûmet tabibî'nin, halkın gözünde ayrı bir yeri var. Bu kuruluş, halk sağlığının güvence altına alınmasıyla doğrudan görevlidir. Divanü Lugat't-Türk adlı kaynakta hasta karşılığı sayru, doktor karşılığı sagun, baştabip karşılığı atasagun, Farsça kökenli hasta kelimesinin halk ağzındaki karşılığı iç'dir. Bunlardan Divanü Lugat't-Türk'te enf-lamasyon (iltihaplanma) karşılığı olarak yangı terimi geçer. Bugün Türkiye Türkçesine bu terim kazandırılmaya çalışılıyor. Eski sağlık terimleri bunlarla sınırlı değildir. Neşter için tarihi metinlerde kanagu var.

Cumhuriyet Dönemi'nde Arapça kökenli sıhhat terimi sağlık ile karşılanınca sağlık taraması, sağlık sorunları, sağlıklı, sağlıkçı kelimeleri türetildi. Ardından ikinci kelimeleri Türkçe olmamakla birlikte sağlık sigortası, sağlık memuru, sağlık raporu gibi başka terimler dile girdi. Demek ki Doğu veya Batı kökenli

yabancı kelimeye bir karşılık bulunduğu ondan türeyen kelime ve terimlerde de Türkçe karşılıklar yapılabilir. Tıp geniş bir inceleme, araştırma alanıdır. Bünyesinde biyoloji, kimya, fizik gibi temel bilim dalları da bulunur. En eski bilim dallarından olup "bir koyun ömrü" olan insanoğlunun sağlık içinde ömrünü tamamlamasını amaç edinmiştir. Tarih boyunca veba, tifo, tifüs, kolera, trahom, verem, frengi, grip yüzyıllar boyunca Anadolu halkının yakasını bırakmamıştır. Savaş meydanlarında askerlerimize musallat olan ve bitlerden bulaşan tifüs bunların başında gelir. Annem -nur içinde yatsın- bir hastalık adını anmak zorunda kaldığında "evlerden uzak!" sözünü kullanırdı.

Onun inanışına göre bu tür adları sık anmak bir çağrı, hastalığa davet demektir. Bunlardan aşağı yukarı yirmi yıl boyunca bütün Ortadoğu'yu sarmış olan veba adını baba diye adlandırmışlardır. Doğu Anadolu ağızlarında veba karşılığı baba günümüzde de bilinmektedir.

Sözümüzü bağlarken yalnızca sağlık alanında değil bütün bilim, fen ve sanat dallarının terimlerinin Türkçe köklere ve eklere dayandırılması eğitim, öğretimi kolaylaştırdığı gibi bu alanlara millîlik vasfı da kazandırır. Umuyorum ki Cumhurbaşkanlığı'nca ilan edilen Yunus Emre ve Türkçe Yılı bir uyanışın başlangıcı olur, dildeki yabancılaşmaya karşı bazı önlemler alınır.

Muzaffer Şeker*

Kültür, Topluma ve Gelecek Nesillere Dil Aracılığıyla Aktarılır

Röportaj: İbrahim Acar

Türkiye Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Dr. Muzaffer Şeker ile Türkçenin bilim dili olarak değerini, TÜBA'nın bilimsel faaliyetlerini, Türkçeye olan katkılarını, yayınlarını ve ödülleri konuştu.

TRT Akademi Dergisi: Dilimiz Türkçe ve kültür konularını nasıl ele alabiliriz?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Dil, sosyal bir kurumdur ve dil ya da lisan, diğer canlılardan farklı olarak insanların anlaşmasının, iletişiminin, sosyalleşmesinin esas unsurudur.

İnsanların çoğalması, farklı coğrafyalara yayılması ve idari yönetsel ilişkilere bağlı olarak diller de farklılaşmıştır. Her dilin kendine özgü kuralları vardır ve bu kurallar, seslerden oluşmuş yapıdadır.

Dil, bilimsel açıdan da özel bir bilim disiplindir. Filoloji; dillerin yapısını, tarihsel gelişimini ve birbirleri ile ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Eski Yunancada phi-

los (sevgi) ve logos (söz) sözcüklerinin birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır ve bire bir çevirisi "kelime sevgisi"dir. Türkoloji de yabancıların Türk dili üzerine uzmanlaşmalarını sağlayan bir bilim disiplini olarak özellikle Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kafkaslar ile Orta Asya'da geniş çalışma alanı bulmuş olan, Türkçe Tarihi ve Türk Dili ve edebiyatı konusunda saygın çalışmaları olan bilim insanlarının katkılarıyla gelişmiş bir bilim disiplindir. Türkolojinin gelişmesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisi başta olmak üzere kurumları olan; TÜBA, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü, YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) ve üniversiteler özel çaba sarf ederek değerli katkılar vermektedir.

Toplumların kültürel gelişimi ile yakın bağlantı ve etkileşim içinde çeşitlenen, değişen dil, bireylerin zihinsel üretimleri sonucu oluşan yeni terminolojiler, terimler ve değerler ile zenginleşmiş ya

*Prof. Dr., TÜBA Başkanı

da fakirleşmiştir. Bunda dilin temsilcileri olan bireylerin oluşturdukları toplumsal güç ve etki değeri başat rol oynamıştır. Bu gelişim sürecinin devletlerin siyasi, stratejik özel bir politika olarak planlaması ve yürütmesi "kültür diplomasisi"nden "kültür emperyalizmi"ne kadar geniş bir tartışma alanıdır.

Dil dinamik bir yapıdır. Zaman içinde belirli kelimeler değişir ya da eskir, bazıları kullanılmaz hâle gelir. Dönemsel değişimler yanı sıra uzun soluklu teknolojik ve siyasi konjoktürel değişimler de dili etkiler. Pek çok kavram dilin değişmesiyle birlikte ağırlığını da kaybedebilir.

Aslında dile sahip çıkmak düşünceye, değerlere ve kültüre sahip çıkmak demektir. Bu noktada dilin diğer dillerle etkileşimi, dile sahip çıkma sınırının belirlenmesinde önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Dil ile kültürün bağlantısı milli olmanın yegâne unsurudur. Kültür, toplumun diğer üyelerine ve gelecek nesillere dil aracılığıyla aktarılır. Aktarım sadece sesin kullanılış biçiminin ya da kendini dışı vurma şeklinin iletilmesi demek değildir. Yeni nesil, dil aracılığıyla yaşam biçimlerini, düşünce yapısını, toplumun kurum ve kurallarını da öğrenmekte, bazı kavramlar kıymetli, değerli ya da kutsal olarak algılanmaktadır.

Kültür ile yakın ilişkiye özellikle vurgu yapmamızın nedeni, dili kaybedenlerin kültürünü, milliyetini, değerlerini ve nihayetinde bağımsızlığını kaybetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda Ziya Gökalp'ten Yavuz Bülent Bâkiler'e, Cemil Meriç'ten Prof. Dr. Teoman Duranlı'ya düşünürlerimizin ve her bir dönemdeki Türk Dil Kurumu başkanlarımızın uyarılarını hatırlatmak isterim.

Genel olarak dilin doğası ve dil yardımıyla gerçekliği algılayan ve açıklayan insan zihniyle ilişkisi denildiğinde Ce-

mil Meriç'e bir atıf gerekir. Meriç'in "dilde istikrarın düşüncede istikrar" anlamına geldiği savunusu bu noktada son derece önemlidir. Dil ile iman, ahlak ve dünya görüşü arasında yakın ilişki olduğunu savunan Meriç, geçmişten koparılan dil bağlantısına da bu noktada karşı duruş sergilemiştir. Dil, uydurma ya da kültürel açıdan çelışen ifadelerle kurgulandığında değerler ve varlığı anlamlandırma da aynı doğrultuda yozlaşmaktadır. Dil, aynı zamanda duyma ve öğrenme biçiminin de esas unsurudur.

Güzel Türkçemizin göçebe hayatından yerleşik düzene geçiş süreçlerindeki dönemsel hareketlilikten ve coğrafi, dini, kültürel kazanımlarla gelişim ve değişim gösterdiği de bir gerçekliktir. Dilimizde Türkçeleşmiş ve farklı dillerden yerleşmiş, değişerek dilimizle özdeşleşmiş, asırlardır kullanılan birçok kelimenin bulunduğunu ve bunların ayıklanmaya çalışılmasının da mümkün olmadığını biliyoruz. "Yaşayan dil" kavramı üzerinden dilin sahiplenmesi ve gelecek kuşaklara taşınmasının önemli ve değerli olduğunu belirtmek isterim.

TRT Akademi Dergisi: Bilim disiplinlerinde Türkçenin teşvik edilmesi için TÜBA tarafından ne tür çalışmalar yapılıyor?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Ülkemizin ulusal bilimler akademisi olarak Türkçemizin bilim dili olarak kullanılması bizler için oldukça önemlidir. Bu bağlamda farklı bilim disiplinlerinin temel terminolojilerinin uygun Türkçe karşılığını oluşturmada bilim insanlarımızın uzlaşma içerisinde kültür ve medeniyet birikimimizden istifade etmesi doğru olacaktır. Yeni bilimsel ve teknolojik alanda bilgi transferinde kavramların mümkün olduğunca Türkçe olarak kullanıma alınması da ayrıca önemlidir.

Bizler TÜBA eserlerinin büyük ölçüde Türkçe basılmasına ve ülkemizdeki ilgililerle, kütüphanelerle ve üniversitelerle paylaşılmasına dikkat ediyoruz.

Uluslararası anlamda ülkemizin tanıtım ve prestijine katkı sunacağını düşündüğümüz eserleri ise İngilizceye tercüme ederek dünyadaki bilim akademileri ve bilimsel çatı kuruluşlar ile paylaşmaktayız. Bu sayede Türkiye’de ortaya çıkan kaliteli eserleri dolayısı ile de Türkçeyi tanıtmış olmaktadır.

Bunun yanında TÜBA-TESEP yani “Bilimsel Telif Eser Ödülleri Programı” ile üniversitelere yönelik nitelikli Türkçe telif eser üretiminin teşvikini amaçlıyoruz. 2016’ya kadar Bilimsel Telif ve Çeviri Eser Ödülleri (TEÇEP) olarak adlandırılan program, 2017’den itibaren sadece telif eserlerin ödüllendirildiği bir hüviyet kazanmıştır. Bu sayede ülkemizde doğrudan Türkçe yazılmış bilimsel eserlerin teşvik edilmesi planlanmıştır.

TÜBA-TESEP Ödülleri kapsamında Akademi Konseyi tarafından, belirli bilim alanlarında yayımlanan eserlere “özel ödül” verilmektedir. Bu sene ebediyete intikal etmiş TÜBA şeref üyelerimiz için “Halil İnalçık Özel Ödülü”, “Kemal Karpaz Özel Ödülü” ile “Mehmet Genç Özel Ödülü” verilecektir.

Ülkemizin ulusal bilimler akademisi olarak Türkçenin teşviki ve yaygınlaştırılması için faaliyetlerimize devam edeceğimizi belirtmek isterim. Ayrıca ülkemizde Türk dili konusunda çalışma yapan başta Türk Dil Kurumu olmak üzere diğer paydaş kurumlar ile de iş birlikleri gerçekleştiriyoruz.

Son olarak 2021 yılında Akademimiz "TÜBA Türkoloji Araştırmaları Destek Programı"nı başlattı. Program kapsamında Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı

Veli ve Mehmet Akif Ersoy’un hayatını, eserlerini ve etkilerini konu konu edinen yurtdışında çalışan, T.C. vatandaşı olmayan Türkologlara Türkiye’de yapacakları araştırmalar için seyahat, konaklama ve maddi destek sağlanacak.

TRT Akademi Dergisi: Ulusal ve uluslararası TÜBA Ödüllerinin kapsamı ve bilim dünyasına katkısı nedir?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: TÜBA’nın görevleri arasında “Bilimin önemini ülke kamuoyunca takdir ve kabulünü sağlamak ve bilim adamlığını özendirmek için ödüller vermek” yer almaktadır. Bu anlamda TÜBA olarak bizler ülkemizdeki genç araştırmacılarımızı ve bilim insanlarımızı desteklemek üzere birçok ödül programı yürütmekteyiz.

Bu ödüllerden en önemlisi, Türkiye’nin de en prestijli akademi ödülü olan Uluslararası TÜBA Akademi Ödülleri’dir. TÜBA’nın bilim insanlarını teşvik ve takdir ile Türk bilim camiasını uluslararası alanda temsil misyonu kapsamında uluslararası düzeyde ihdas edilen ve bütün bilim insanlarına açık olan TÜBA Uluslararası Akademi Ödülleri 2015 yılında başlatılmıştır. Uluslararası TÜBA Akademi Ödülleri, çalışmaları ve bilime katkıları tüm dünyada takdir gören bilim insanlarının teşvik ve ödüllendirilmesi yoluyla Türk bilim camiasının uluslararası alanda temsil ve tanınmasına katkıda bulunmak amacıyla başlatılmıştır. Bu bağlamda TÜBA Akademi Ödülleri her yıl Sosyal ve Beşerî Bilimler, Sağlık ve Yaşam Bilimleri ile Fen ve Mühendislik Bilimleri olmak üzere üç kategoriden oluşmakta ve aday gösterilenler arasında her kategoride bir ödül olarak verilmektedir. TÜBA Akademi Ödülleri ilgili alanda özgün, öncü ve çığır açıcı çalışmaları olan bilim insanlarına tevcih edilir.

Diğer bir ödülümüz ise TÜBA-GEBİP olarak kısaltılan “TÜBA-Üstün Başarılı Genç

Bilim İnsanı Ödülleri”dir. Bilim insanının gelişiminde, doktora sonrası bağımsız genç araştırmacılık evresi özel bir öneme sahiptir. Bilim insanları, kendi başlarına araştırma yapma ve öğrencilerinin yüksek lisans/ doktora tez çalışmalarını yönetme yetkinliklerini geliştirme gereğinin geçerli olduğu bu evrede, özel teşvik ve desteğe ihtiyaç duyarlar. Türkiye Bilimler Akademisi Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Ödülleri Programı bu doğrultuda 2001 yılında ülkemizde araştırmalarıyla ön plana çıkmış genç bilim insanlarını Akademi’nin şemsiyesi altına almak, kendi aralarındaki ve Akademi üyeleriyle etkileşimlerinden doğacak bir sinerjik bir ortam oluşturmak ve ihtiyaç duydukları akademik ve malî destek ve teşviki sağlamak amacıyla başlatılmıştır. Dünya’da “Genç Akademi” oluşumunun ilk örneklerinden olan ve ülkemizde müstesna bir konuma sahip bulunan TÜBA–GEBİP ödüllü bilim insanlarımızın gösterdikleri ulusal ve uluslararası başarılar ve aldıkları diğer ödüller, programın başarısının sevindirici bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Sosyal ve Beşeri Bilimler, Temel Bilimler, Mühendislik Bilimleri, Sağlık ve Yaşam Bilimleri başta olmak üzere ülkemizin stratejik alanlarında veya özel alanlara yönelik olarak da her yıl güncelleme yapılarak TÜBA–GEBİP ödülleri çağrısına çıkmaktadır. Örneğin 2020 yılında Kutup Çalışmaları alanına 5 ödül verdik. Yine bu sene TÜBA–GEBİP Ödülleri kapsamında eczacılık alanında bilimsel araştırma, proje ve çalışmaları olan üstün başarılı genç bilim insanına “Ahmet ve Nezahat Keleşoğlu Eczacılık Özel Ödülü” tevdi edilecektir. TÜBA–GEBİP ödül başvuruları adayların başvuru dosyaları üzerinden uzun süren titiz hakem değerlendirmelerini içeren üç ayrı kurul tarafından kademeli yürütülen bir süreçten oluşmaktadır. Adayların ödülü hak edişleri, akademik geçmişleri yanı sıra sundukları bilimsel proje önerilerinin değerlendirmesi sonucu şekillenmektedir.

Yine bu sene TÜBA’nın paydaşı olduğu dünyanın en büyük uzay, havacılık ve teknoloji etkinliği TEKNOFEST’in öncelikli alanlarını kapsayan TÜBA–TEKNOFEST Doktora Bilim Ödülleri çağrısına çıktık. Ödül kapsamında TEKNOFEST’in öncelikli alanları arasında sayılan konularda yapılan doktora tezleri bilimsel değerlendirme süreçlerine tabi tutulacak. Süreçlerin sonunda birinci olan tezin yazmasına 30.000, ikinciye 25.000 ve üçüncüye ise 20.000 Türk lirası ödül verilecek.

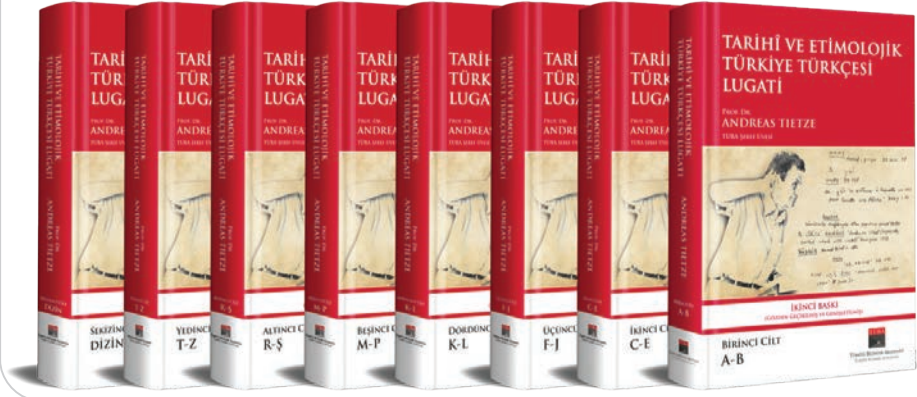
Bu ödüller ile ülkemizdeki başarılı bilim insanlarımızı ve genç araştırmacılarımızı destekliyor ve teşvik ediyoruz.

Tüm ödülllerimiz ile ilgili gerekli detay bilgiye TÜBA internet sitemiz (www.tuba.gov.tr) üzerinden ulaşılabilir.

TRT Akademi Dergisi: TÜBA yayıncılık alanında da faaliyetler yapıyor. Türk-İslam bilim ve kültür dünyasına kazandırdığınız eserler var. Bu eserler ve proje hakkında bilgi verebilir misiniz?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: TÜBA, Çalışma Grupları üzerinden yürüttüğü faaliyetlerin ilgili paydaş kurumlar ve politika yapıcılara ulaştırmak üzere tematik raporlamaları yanı sıra, TÜBA üyelerinin otobiyografileri, güncel alanlardaki bilimsel yayınlar ile bilim tarihi ve bilim eğitimi çerçevesinde temel bilimlere yönelik lisansüstü eğitim ağırlıklı ihtiyaç duyulan alanlarda telif eserleri de Türkçemize kazandırmaktadır. Gerek sosyal medyada gerekse de doğrudan aldığımız geri dönüşler bu eserlerimizin ilgililere oldukça faydalı olduğunu gösteriyor.

Esere dönüşerek okurları ile buluşan en önemli projelerimizden birisi “Türk – İslam Bilim Kültür Mirası Projesi”dir. TÜBA’nın 2014 yılında başlattığı Türk-İslam Bilim Kültür Mirası (TİBKM) Projesi, 2018 yılıyla birlikte Cumhurbaşkanlığı himayelerinde sürdürülüyor.

TİBKM Projesi, alan uzmanlarından oluşan kurulca seçilen; insanlığın bilimsel gelişimine katkıda bulunmuş, Türk-İslam bilim ve kültür mirasına ait klasik eserlerin tıpkıbasımı, transliterasyonu, günümüz Türkçesine çevrilmesi ve yayımlanması yoluyla kütüphanelerdeki atıl durumlarından kurtarılarak bilim ve kültür insanlarımız ile gelecek kuşakların yararlanmasına sunma amacını taşıyor. Bu amaç doğrultusunda, yeni nesillerin geçmişin önemli değerleri olan Türk bilim insanlarını tanımaları ve onlara hak ettikleri değeri vermeleri sağlanıyor. Ayrıca, Türk düşünce tarihinde büyük öneme sahip, Arapça, Farsça ve farklı Türk lehçelerindeki bu eserlerin, günümüz Türkçesine kazandırılarak 21. yüzyıl okuyucularına ulaştırılması, Türklerin düşünce ve kültür tarihindeki konumunu da hatırlatmaya katkı sağlıyor. Projenin, ülkemizin bilimsel gelişimi için gerek duyulan özgüven ve motivasyona sağlayacağı katkı, bilimsel çalışmalar için oluşturacağı destek ve teşvik ile tarihsel bir öneme sahip olduğu değerlendiriliyor. Proje kapsamında bugüne kadar toplam 34 eser yayımlandı ve birçok eserin çalışmaları da devam ediyor.

Sayın Cumhurbaşkanımıza bu projeyi himayelerine alarak vermiş oldukları destek ve katkılardan dolayı da teşekkürlerimizi sunarız.

TRT Akademi Dergisi: Farklı bilim disiplinlerine yönelik Türkçe Bilim Terimleri Sözlük Çalışmaları, TÜBA'nın en önemli eserlerinden biri. 2021 yılı Yunus Emre ve Türkçe yılı ilan edildi. Bu kapsamda bu eserler ayrıca bir öneme sahip. Hem bu eserlerden hem de bilimsel amaçlı diğer yayınlarınızdan bahseder misiniz?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Bilimsel çalışmalarda, iletişimde, eğitim ve öğretimde Türkçenin kullanılması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak için 2002 yılında başlattığı Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Programı'nı geliştirerek sürdürüyoruz.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Programı çalışmaları;

- Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü,
- Doğa Bilimleri Terimleri Sözlüğü,
- Mühendislik Bilimleri Terimleri Sözlüğü
- Sağlık Bilimleri Terimleri Sözlüğü

olmak üzere 4 ana alanda oluşturulmuş Çalışma Gruplarında yer alan, alanında yetkin bilim insanlarının katkısıyla yürütülüyor. Bu kapsamda; Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü, 2011 yılında internet sayfasından kullanıma sunuldu ve aynı yıl baskısı gerçekleştirildi. Mühendislik Terimleri Sözlüğü, Haziran 2015 tarihinde programın internet sayfasından kullanıma sunuldu ve 2019 yılında bas-

kısı gerçekleştirildi, 2020 yılının başında salgın yasakları öncesinde de sözlüğün tanıtımını gerçekleştirdik. Doğa Bilimleri Terimleri Sözlüğü'nün "matematik, fizik ve astronomi" alanlarındaki çalışmaları tamamlandı ve 2019 yılı başında internet sayfasından kullanıma sunuldu. Tüm sözlüklerimiz ile ilgili güncelleme ve yenileme çalışmalarımız 2023 yılında Cumhuriyetimizin 100. Yılı kutlama etkinliklerine yetiştirilmek üzere son hızı ile devam ediyor.

Türkçemize yönelik projelerimizden birisi de Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı'dır. Avusturyalı ünlü Türkolog Prof. Dr. Andreas Tietze, hayatı boyunca Türkiye Türkçesinin tarihi ve etimolojik sözlüğünü hazırlamak için malzeme topladı. Tietze'nin ömrünün büyük kısmını verdiği ve metin tarama yöntemiyle 700 yıllık bir döneme ait çok sayıda kitabın incelenmesini içeren titiz bir çalışmanın ürünü olan Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı; 60 bin civarında maddeyi içeriyor. Eser, 14. yüzyıldan başlayarak Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesi ve 20. yüzyıl sonuna kadar standart Türkiye Türkçesini kapsıyor, 19. yüzyılda Yunan ve Ermeni harfleriyle yayımlanmış bazı kitapların ve 20. yüzyılda Anadolu'da ve Rumeli'de derlenmiş diyalekt metinlerdeki kelimeler ve argo kelimeleri de içeriyor. Tietze ayrıca Lügat'tte "eski-yeni" ve köken ayrımı yapmaksızın bulunduğu Türkiye Türkçesinde kullanılan tüm kelime ve örneklere yer veriyor. 2015 yılının ilk yarısında Andreas Tietze ile ilk iki cildin çalışmalarında görev almış bilim insanlarını da içeren bir ekip oluşturularak sözlüğün yayına hazırlık çalışmalarına başlandı ve proje için o dönemde Kalkınma Bakanlığından mali destek sağlandı. Prof. Dr. Semih Tezcan ve proje ekibi tarafından daha önce büyük boy olarak yayımlanan iki cilt, gözden geçirilerek daha kullanışlı boyutlarda üç cilt (A-B,C-E, F-J) hâlinde yeniden

düzenlendi. İlk kez yayımlanan 4. cilt (K-L) de Andreas Tietze'ye ait taslak ve malzemelere sadık kalınarak hazırlandı. TÜBA 2016 yılı Aralık ayında A-L harflerini kapsayan dört cildin baskısını gerçekleştirdi. Projenin ilk yürütücüsü Prof. Tezcan'ın Eylül 2017'de vefatının ardından Lügat'ın 5. cildi (M-N) Prof. Dr. Emine Yılmaz ve Prof. Dr. Nurettin Demir editörlüğünde Haziran, 6. cildi (O-R) Eylül 2018'de yayımlanırken, 7. cildi (S-Ş) Mayıs, 8.cildi (T-V) Kasım ve 9. cildi (Y-Z) Aralık 2019'da, 10. cildi (Dizin) ise Şubat 2020'de tamamlanarak bilim dünyasının faydasına sunuldu. Bu şekilde dizin de dahil eserin tüm ciltleri mevcut özgün taslak ve malzemelere dayalı olarak yayımlandı ve proje tamamlandı. Tietze ailesinden TÜBA'ya teslim edilen yeni fişler ile yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş 2. baskısının tasarım çalışmaları devam etmektedir. Tamamlandıktan sonra önümüzdeki günlerde okurları ile buluşturacağız.

Elbette Türkçe denilince Yunus Emre'ye ayrı bir parantez açmak gerekir. Sizin de değindiğiniz üzere 2021 yılı Yunus Emre ve Türkçe Yılı ilan edildi. Yunus Emre, günümüzden 700 yıl önce eserlerini ortaya koymuşsa da yalın Türkçesi ile asırlar önce anlaşıldığı gibi günümüzde aynı şekilde anlaşılıyor. Yunus Emre, Türkçenin günümüzdeki seviyesine gelmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Yunus Emre, Arapça ve Farsçanın etkili olduğu bir dönemde Türkçenin en duru örneklerini vererek dünyaya Türkçenin duygu ve düşünceleri ifade etmede yeterli bir dil olduğunu göstermiştir. Ayrıca onun söylediği yüzlerce şiir ve ilahi, Anadolu'da Türkçeye dayalı bir din dili oluşturulmasını da sağlamıştır. Türkçe, âdeta onun şiirleriyle hayatın her alanında geçerlilik kazanmış ve yazılı hâle gelmiştir. Bu durum bile kendi değerlerimizin dilimizi nasıl yücelttiğinin en güzel örneğidir.

TÜBA olarak bizler de Türkçenin sahih ve yaygın kullanımı için bahsettiğim projeleri desteklemeye devam ediyoruz. Özellikle "TÜBA Türkoloji Araştırmaları Destek Programını" Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mehmet Akif Ersoy odaklı çalışmaları teşvik etmek için ilk bu sene araştırmacıların hizmetine sunuyoruz. Yine TÜBA Türkçe Bilim Terimleri sözlüklerimiz bilim disiplinlerinde Türkçenin kullanımını yaygınlaştıracaktır. TÜBA sözlükleri internet üzerinden tüm vatandaşlarımızın eleştiri, öneri ve katkılarına açık olarak güncelleme ve yenilemeler ile de dinamik bir niteliğe sahiptir. TÜBA dijital sözlük sürecini yeni bir yazılımla geliştirerek daha kullanıcı dostu bir arayüze kavuşturmak istiyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Ulusal ve uluslararası akademik alanda Türk dilinin katkısı ve etki alanı nedir? Evrensel bilim çalışmalarında Türkçenin yeri nedir? Türkçenin evrensel bilim dili olarak etki alanının genişletilmesi için neler yapılabilir? TÜBA, bu konuda hangi faaliyetleri gerçekleştiriyor?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Türk dili, oldukça geniş bir coğrafyada konuşulan ve kullanılan bir dildir. Önceleri birçok zorluk ve uluslararası-politik gelişmeler neticesinde her ne kadar Türk dünyası ile ilişkiler yoğun bir şekilde yürütülmemiş olsa da artık gerek Türk Devletleri Teşkilatı gibi uluslararası örgütler gerek ülkemizin Türk dünyasındaki faaliyetleri ile bu sorunlar aşılmış görünüyor.

TÜBA olarak bizler 2015 yılında kuruluşunda aktif görev aldığımız Türk Dünyası Bilim Akademileri Birliği ile akademik iş birliği faaliyetlerimizi yürütüyoruz. Ayrıca Macaristan, Azerbaycan, Tataristan, Kazakistan, Kırgızistan ve Başkurdistan gibi ülkelerin ulusal bilimler akademileri ile ikili bilimsel iş birliği anlaşmalarımız bulunuyor. Yine

Uluslararası Türk Akademisi ile ortak faaliyetler yürütüyoruz.

Bu konuda farklı ülkelerin ulusal bilim akademileri ile ortaklaşa Yunus Emre ve Türk Dili üzerine Türkologların katkıları ile uluslararası düzeyde bilimsel etkinlikler gerçekleştirilmesi konusunda TÜBA Akademi Konseyinin almış olduğu kararı hayata geçirmek için çalışmalarımız devam etmektedir.

Türkiye'de yapacakları çalışmalara yönelik yabancı Türkologlar için Yunus Emre doktora sonrası Özel Türkoloji bursu vermek üzere önümüzdeki günlerde başvurular alınacaktır.

Türkçenin bilim dili olarak yaygınlığının artması için Türk bilim insanlarımızın akademik ve bilimsel çalışmalarının yaygınlaşması gerekiyor. Bu bağlamda bilim insanlarımızla verdiğimiz destek onların çalışmalarının niteliği ve niceliğini artırıyor.

Bilimsel iş birlikleri de bu manada oldukça önemli. Her şeyden önemlisi ise dil bilincine ve farkındalığına sahip olmak. TÜBA olarak bilim mirasımızın günümüze aktarılmasına yönelik faaliyet ve projelerimizde biz de bu özgüvenin tekrar kazanılmasını amaçlıyoruz.

TRT Akademi Dergisi: TÜBA, YÖK, TÜBİTAK, üniversiteler ve diğer kurumlarla hangi kapsamda ortak çalışmalar yürütmektedir?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Bilim akademileri, ülkelerin en saygın bilim insanlarının üye olduğu kuruluşlar. Bu anlamda bizler de tüm bilimleri kapsayan ulusal bilim akademisi olarak ülkemizin en saygın bilim insanlarımızı üye olarak bünyemizde barındırıyoruz. YÖK Başkanımız, TÜBİTAK Başkanımız ve yine üniversite rektörlerinden bir kısmı Türkiye Bilimler Akademisi üyesidir. Ayrıca tüm üniversitelerimiz, üyemiz olsun ol-

masın, ülkemizin nitelikli insan gücünü oluşturan akademisyenlerimiz ve genç araştırmacılarımız bizim doğal paydaşımız ve zenginliğimiz. TÜBA'nın tüm faaliyetlerinde bu zenginlikten istifade etmek için özel çaba sarf ediyoruz.

Proje bazlı yani belirli alanlarda iş birlikleri yapıyormuş gibi konuyu daraltmak hatalı olacaktır. Bizler ülkemizin bilimsel gelişimi, eğitim kalitesinin artması gibi birçok konuda YÖK, TÜBİTAK, üniversiteler ve diğer kurumlar ile çalışmalar yürütüyoruz.

Ortak ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılar, konferans, seminer ve sempozyumlar düzenlemekteyiz. Akademi ve üniversite konferanslarımız üniversitelerimizin iş birliği içerisinde yürütülmektedir. Kovid-19 nedeniyle 1,5 senedir çoğunlukla çevrim içi yürütülen çalışmaların önümüzdeki aylarda normalleşme süreciyle yüz yüze yapılmasını umut ediyoruz.

Millî Eğitim Bakanlığı ile yapmış olduğumuz protokolle yürütülen Bilim Eğitimi programımız da bu tür ortak çalışmalardan birisi. TÜBA-Bilim Eğitimi Projesi, düzenlenen etkinlikler yoluyla bilim insanlarının konuyla ilgili yerli ve yabancı uzmanların, bilim eğitimine hevesli öğretmen gruplarının doğrudan

bir araya gelmesini sağlıyor. Program kapsamında, ders içerikleri ve pedagoji üzerinde uzmanlaşmış eğiticiler ve alanında uzman bilim insanlarıyla öğretmenler ve diğer ilgili kişiler bir araya getirilerek, bilim eğitiminin doğru anlatılması, uygulanması ve bilim insanlarının gençlere rol model olması ile ilgili çalışmalar yürütülmesi hedefleniyor. Şu ana kadar 6 kez düzenlediğimiz programa şimdilik salgın sebebiyle ara verdik ama sonrasında kaldığı yerden projemiz devam edecek.

TRT Akademi Dergisi: Kurum olarak Uluslararası alanda kimlerle iş birlikleri yapmaktasınız? Bu çalışmaların Türk akademisine ve Türkçeye katkıları nedir?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: TÜBA, Türkiye'nin ulusal bilim akademisi ve uluslararası bilim kuruluşlarının bir üyesi olarak, uluslararası ilişkilerini; dünya akademileriyle karşılıklı olarak gerçekleştirilen ikili ilişkiler ve uluslararası çok taraflı kuruluşlarla olan ilişkiler şeklinde yürütmektedir. TÜBA'nın 10'un üzerinde uluslararası çatı kuruluş ile çoklu, 30'un üzerinde ulusal akademi ile de ikili ilişkileri bulunmaktadır. Biz bu çalışmaları "bilim diplomasisi" kavramı ile açıklıyoruz.

Bu kapsamda ulusal bilim akademisi olarak Türkiye'yi uluslararası alanda temsil ediyoruz. Bu temsilde çatı kuruluşlar nezdinde ülkemizin paydaş kuruluşları ile birlikte bilim diplomasisi bağlamında ülkemizin tanıtımına ve stratejik başlıklarına yönelik özel politikaları takip ediyoruz.

Avrupa Akademileri Birliği - ALLEA, Asya Bilim Akademileri ve Toplulukları Birliği-AASSA, Uluslararası Bilim Konseyi - International Science Council-ISC, InterAcademy Partnership (IAP) gibi çatı kuruluşların yanında G-20 zirvesi ülkelerinin bilim akademilerinden teşekkül olan Science-20 toplantılarına da aktif bir şekilde katılarak bu organizasyonlar bünyesinde oluşturulan çalışma gruplarına katkılar sunuyor temsilci gönderiyoruz.

Her şeyden önce bu tür temsillerin ülkemizin bilim diplomasisi çerçevesinde bilimsel yetkinliğini, gelişmişliğini ve insan gücümüzün niteliğini göstermesi açısından önemli buluyoruz. Diğer bilim akademileri ile ortaklaşa düzenlediği-

miz bilimsel çalışmalar ile akademik iş birliklerinin de önünü açmış oluyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Bir bilim insanının TÜBA'ya üye seçilebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekiyor?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi TÜBA üyeliği de belirli kriterler sağlandıktan sonra yapılan başvuru ve öneriler sonrasında yürütülen hakem süreçlerini takiben Akademi Genel Kurulu'na yapılan oylama ile gerçekleşiyor. Bu, oldukça uzun ve detaylı bir süreç.

Ulusal veya uluslararası saygın kuruluşlardan ödül veya madalya almış olmak; Kendi adıyla anılan keşif, icat, teori ve modellere sahip olmak ve/veya adı klasik kitaplara veya derleme makalelere geçmiş olmak; Uluslararası bilim atıfları kataloglarında genel kabul görmüş yüksek sayıda atıf almış olmak ve farklı bilimsel kuruluşlarda görev almak gibi kriterlerin genel değerlendirilmesi üyeliğe seçilme şartları olarak

belirlense de bu süreç bilim disiplinlerinin alt başlıklarında oluşturulmuş olan kurul ve hakemlik süreçlerini de içeren birçok aşamadan oluşmaktadır.

Bu noktada süreçlerin son derecede titiz ve akademik saygınlık kriterleri gözetilerek yürütüldüğünü belirtmekte fayda vardır.

TRT Akademi Dergisi: Akademik çalışma yapmak isteyen gençlerimize tavsiye mahiyetinde bir soru sormak istiyoruz. Düşünce dünyanızı etkileyen 3 önemli film, 3 önemli kitap ve 3 önemli yazar, fikir adamı desek kimleri söylersiniz?

Prof. Dr. Muzaffer Şeker: Bu soruya cevap vermek kolay değil. Çünkü insanlar hayatlarının tümünde yaşadıkları tecrübeler ile birlikte bir düşünce geliştiriyor. Yani bunu sadece 3 film, 3 kitap ve 3 önemli fikir adamı ile sınırlamak elbette kolay değildir. Fakat genel olarak birkaç tavsiye vermekte beis görmüyorum. Bunlardan bir tanesi, belki de Konyalı olmam hasebiyle, Mevlana ve onun ölümsüz eseri Mesnevi. Diğer istiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy ve onun şiirlerinin toplandığı Safahat. Sonucusu ise Cemil

Meriç ve onun Bu Ülke eseri. Bu vesile ile hem 3 düşünürü hem de 3 eseri söylemiş olduk. Film konusunda ise izleyicimizin ve gençlerimizin kendi takdirlerine bırakıyorum. Özellikle gençlerimiz bu konuda sanırım bizden daha fazla bilgi sahibiler. Ama konuşmamızda Türk Dili ve Yunus Emre'ye değindik. TRT'nin Yunus Emre: Aşkın Yolculuğu dizisini tavsiye ediyorum.

Yine dil ve terimler üzerine önemli bir klasik olan ve bir sözlüğün oluşturulma hikâyesini ve zorluklarını anlatan Mel Gibson ve Sean Penn'in başrolleri paylaştığı yönetmeliğini Farhad Safinia'nın ve senaristliğini yine Farhad Safinia ile birlikte John Boorman'ın yaptığı orijinal adıyla The Professor And The Madman ve Türkçeye "Deli ve Dahi" olarak çevrilmiş olan filmi öneririm.

Bilimsel çalışmanın zorluklarını anlatan ve bu çabanın kutsallığı gösteren, uluslararası alanda ırkçılığın bilim dünyasına yansımalarını tüm açıklığıyla anlatan The Man Who Knew Infinity yani Türkçesiyle Sonsuzluk Teorisini de izlemek gerektiğini düşünüyorum.

Levent Bayraktar*

Felsefe Dili Olarak Türkçe ve Türk Felsefesi

İnsanoğlu dil içinde ve dil ile kendi varoluşunu gerçekleştirir. Yetkin bir dil, yetkin bir düşünce ve varoluş evreni inşa eder. Dilin bozulması, duygu, düşünce ve değer alanlarını da etkiler ve zaafa uğratar. Böyle bakıldığında insanın kaderi dille kurduğu ilişki ile yakından ilgilidir. İnsan bu dünyaya yetkinleşmek için, kendisi olmak için, varlığını varoluşa dönüştürerek kendini gerçekleştirebilmek için gelmiştir. Yetkinleşmek ve kendin olarak varlığa katılmak bir bilinç ve gayretin ürünüdür. İnsan için dilinin sınırlarının, onun dünyasının sınırları olduğu düşünülürdüğünde; dilin sınırları genişledikçe, düşünce ve kavrayış dünyasının da değiştiği ve geliştiği fark edilir. Dilin bu özelliği göz önünde bulundurulduğunda; Türkçenin bilim, felsefe, sanat ve medeniyet dili olarak kullanılmasının ve sürekli taze bir bilinç ile yetkinleştirilmesinin ne kadar hayati bir konu olduğu açık ve seçik hâle gelir. Türkçenin birikim ve müktesebatı, onunla düşünüp üreten öznelere varlı-

ğına ve gayretine bağlıdır. Bu öznelere yetkinleşmeleri ve yetkinleşebilmeleri ise Türkçenin eğitim dili olarak kesintisiz biçimde kullanılmasıyla mümkündür. Türkçe, millî ve insani varoluşumuzun imkân ve zeminidir. Türkçe ile üretilmiş olan veya Türkçeye aktarılmış olan medeniyet verimleri bu alanlarda özgün eserler yaratmanın imkânı ve ön şartı hükmündedir. İnsanlığın en yüksek ve şerefli medeniyet kurucu etkinlikleri felsefe, bilim ve sanattır. Bunlar boşlukta üretilmez. Mutlaka bir birikim ve geleneğe ihtiyaç vardır. Böyle bir birikim ve gelenek ise ancak yetkin bir dil ile oluşturulabilir. Dilin en yüksek seviyeden idrak edildiği ve oluşturulduğu alan felsefedir.

Felsefileşmiş Bir Medeniyet Olmak

Felsefe, medeniyet kurucu etkinlikler arasında, diğerlerini de kendisine konu olarak seçip işleyen özel bir bilgi, etkinlik ve eylem alanıdır. O yüzden kültür ve medeniyet yaratıcılığı ve dinamik-

*Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Felsefe Bölümü

mi söz konusu olduğunda felsefenin bu özel yeri tespit ve teşhis edilmelidir. Bu tespit beraberinde felsefileşmiş bir medeniyet olmak niyeti ve gayretini getirmektedir. Bu bağlamda felsefenin toplumsal, entelektüel ve manevi işlevinden bahsetmek uygun olacaktır. Çünkü felsefe; bir kültür, medeniyet, bilim, sanat ve maneviyat ortamında gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bundan dolayı felsefenin konusu çoğu zaman üst bir konudur ve felsefi bilgi de ikinci dereceden yani üst bir bilgidir. Felsefe, bilgi üzerine bir bilgidir, varlık ve yapıt üzerine bir değerlendirmedir, kültür üzerine bir araştırma ve yorumlamadır. Dolayısıyla felsefenin yapılabilmesi için işlenmiş bir dilin, işlenmiş bir kültürün ve bir medeniyet ortamının bulunması gerekir. Felsefe, içerisinden çıkmış olduğu kültürün bilincidir ve bu bilinç, iki boyutlu ve aşamalı bir gayretin içinde olmayı gerektirir. Bir yandan bütün bir insanlık tarihini, kültür tarihini, medeniyet tarihini, düşünce tarihini, felsefe tarihini alımlayabilmek yani onu kendi dilimize, kendi kültürümüze nakledebilmek, onun öznesi olabilmek; bir yandan da kendi özgün katkınızı, değerlendirmenizi, yorumunuzu bunun üzerine ekleyebilmek gerekir. Bunun birinci katmanı bir tarz felsefe tarihçiliğidir; ikinci katmanı da alınmış olan bu bilginin üzerine bir değerlendirme, yorumlama yapabilme, mevcudu aşarak yeni ve özgün düşünceler geliştirebilme faaliyetidir. İkinci kısım, bir filozof tavrı göstermeyi gerektirir. O yüzden bir "filozof felsefe tarihçisi" kavramına ihtiyacımız bulunmaktadır. Zira felsefe tarihçisi dediğimiz o kişi sadece tarihte üretilmiş olan felsefeyi Türkçeye aktaran, Türkçede onu yeniden ifade eden kişi değildir. Aynı zamanda onun üzerine kendi katkısını sunabilen, kendi bakışıyla harmanlayan, yorumlayan, özgün bir felsefe üreten kişi zorundadır. Dolayısıyla bu iki etkinliği bir arada yürütmek gerekmektedir. Yani, bir

yandan bütün bir felsefe tarihiyle tanış olmak, bilmiş olmak, onu kendi mülkümüz hâline getirmek, teknik tabirle buna temellük etmek diyebiliriz; diğer yandan da onun bilinci olarak dünya kültürüne evrensel manada bir katkı yapacak şekilde özgün eserler ortaya koyabilmek durumundayız.

Türkiye'de Felsefe

Türkiye'de felsefe veya Türk felsefesi dediğimizde bu alımlama ve yorumlama işinin neresinde olduğumuzu sorgulamamız gerekir. Bugün aslında çok fena bir yerde değiliz. Türkiye'de felsefeciliğimiz, felsefe yapış tarzımız birkaç istikamette akmaktadır. Bunlardan bir tanesi Batı felsefesi tarihçiliğidir, Batı felsefesinin algılanması, alımlanmasıdır. Bir başka istikamet İslam felsefesi tarihçiliğidir ve bir diğeri de çağdaş Türk düşüncesi araştırmacılığıdır. Bir başka bağımsız yön de kendi dilini bulmuş olan, kendi tavrını bulmuş olan, adına filozof demeyi hak eden insanların yapmakta oldukları bir özgün felsefe damarı olarak mevcuttur. Dolayısıyla hem bir altyapının varlığından hem de bu felsefe birikiminin temessül ve temellük edilmiş olmasından, hem

de bu birikim üzerinde kendi sesini, vicdanını bulmuş olan düşünür karakterinden bahsetmek mümkündür.

Felsefe etkinliğinin birinci kısmına yani alımlama kısmına bakacak olursak, dünyanın üretmiş olduğu, adına felsefe tarihi dediğimiz felsefe kültürünü ne ölçüde alımlayabildiğimizi sorabiliriz. Aslında Osmanlı Türk modernleşmesinin de bu bağlamda dünyanın gelmiş olduğu noktayı anlama, kavrama ve alımlama faaliyeti olduğunu hatırlatabiliriz. Yani Osmanlı Türk modernleşmesi, aslında bir tarz felsefi bir bilinçle aydınlanma felsefesini ve diğer pek çok felsefi akımı alımlamaya çalışmıştır. Bu süreci çok genel hatlarıyla kavramaya çalıştığımızda Tanzimat'tan itibaren Meşrutiyetin, Meşrutiyetten itibaren de Cumhuriyetin hazırlandığını fark edebiliriz. Böyle bakıldığında Cumhuriyet, Osmanlı Türk Modernleşmesinin gelmiş olduğu sürecin doğal bir sonucudur.

Batılılaşma, modernleşme çabamızın arkasında Fransız aydınlanması, Fransız pozitivizmi önemli bir yer tutar. Fransız aydınlanması söz konusu olduğunda Montesquieler, Rousseaular, Condorcetler akla gelir. Alman aydınlanması denildiğinde ise Kant'tan itibaren Fichte, Schelling, Hegel ve Alman romantizmiyle beraber ilerleyen bir süreç dikkati çeker. Cumhuriyet Dönemi Türk felsefesini anlayabilmek için önünde bulmuş olduğu bu birikimi, bu problematiği kavramak gerekir. Çünkü dünya değişmektedir, bunun karşısında da bir cevap üretmek, bir teklif sunmak, bir refleksle bulunmak gerekmektedir.

Hangi Aydınlanma?

Osmanlı, dünyanın değişmesi meselesini daha çok toprak kayıpları ve askeri mağlubiyetler üzerinden algılamıştır. Ne olmuştu da o muzaffer ordularımız gerilemeye başlamış, yenilmeye başlamış ve toprak kayıpları ile yüz yüze kalınmış-

tı? Sonuç olarak fiziki çökilmenin yaratmış olduğu buhran, acı bir tecrübe olarak acı bir idraki beraberinde getirmiştir. Nerede yanlış yaptık ve ne yapmalıyız, nasıl düzelebiliriz, nasıl toparlanabiliriz? İşte bütün bu arayışlar, bütün bu problemle karşı karşıya gelişler yeni bir aydınlanma fikrinin yaratılmasına, oluşturulmasına yol açmış hatta mecbur bırakmıştır. Başka bir deyişle hadiseler, dünyanın gitmekte olduğu yeri, yöntemi kavramayı zorunlu kılmıştır. Dönemin aydınlarının büyük çoğunluğu şöyle düşündüler ve sorguladılar: Batı medeniyeti hangi değerler üzerine kurulmuştur? Hangi entelektüel, kültürel başarıları meydana koymuştur? Bu başarılar hem askeri sahada hem siyasi sahada hangi getirileri elde etmiştir? Batı medeniyetini anlamaya çalışan Osmanlı Türk aydınları, bu muhasebenin sonucunda bir "Osmanlı Türk aydınlanması" yaratmak zorunda olduklarını düşünmüşlerdir. Bir kısmı çok aşırıya gitmiş, bir kısmı da bunlara tepki olarak karşı kutup meydana getirmiştir. Bir kısmı da bunların aşırılıklarının törpülenmesi ve kendimize özgü bir model geliştirilmesi yoluna gitmişlerdir.

Olgu ve Değer

Medeniyetin sadece bir alma işi olması gerektiği fikrini ortaya koyanlardan biri Mehmet Âkif'tir. Onun "tek dışı kalmış canavar" olarak betimlediği emperyalist Batı karşısında varlığını korumak ve idame ettirebilmek gayreti, bir dinamizm ve idealizm olarak tezahür etmiştir. Bu, önemli bir fark edıştır. Böylece adına muasır medeniyet denilen bir medeniyetin bir şekilde fark edilmesi, algılanması ve çözümlenerek yeniden üretilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Burada dinamik bir hedefin varlığı söz konusudur. Bazı şeyleri edinmekle, bazı şeyleri transfer etmekle, iş bitmiş değildir ve iş, hiçbir zaman için bitmeyecektir. İşte o hiçbir zaman bitmeyecek olan kısmı, işin felsefesidir. O felsefeyi üretebildiğimiz

zaman, gerçekleştirebildiğimiz zaman tarihin içerisinde bir özne olarak bulunma imkânımız olacaktır. Çünkü felsefe, her şeyden önce hem kültür ve medeniyet hakkında hem de kendi tarihi hakkında bir bilinci barındırmaktadır. Bu bilinç, kritik bir bilinçtir. Bu bilinç, yorumlayıcı ve üretici bir bilinçtir. Günümüzde sürekli gündemde olan yenilikçi düşünce, yaratıcı düşünce, eleştirel düşünce gibi kavram ve etkinliklerin kaynağında aslında felsefi düşünce bulunmaktadır. Çünkü felsefi düşünce, sadece "olanı" vermez, mümkün olanı hatta "olması gerekeni" de verir. Olması gereken dediğimiz zaman, olguların dışında bir alandan konuşuyoruz demektir. Çünkü olan vakıdır, önümüzde durandır, karşımızda olandır. Ama bir de olması gereken vardır, olması gerekeni düşünmeye başladığımız andan itibaren faz atlamak söz konusudur. Çünkü olması gereken, değerler alanına işaret eder, değerler, olgular alanına ait değildir.

Medeniyet Krizi

Sadece düşünce adına üretilenleri almak değil, kendi düşüncemizi de çağı yakalayarak üretmek gerektiğini hatta kendimize özgü bir model geliştirmemiz gerektiğini düşünen, bunun müm-

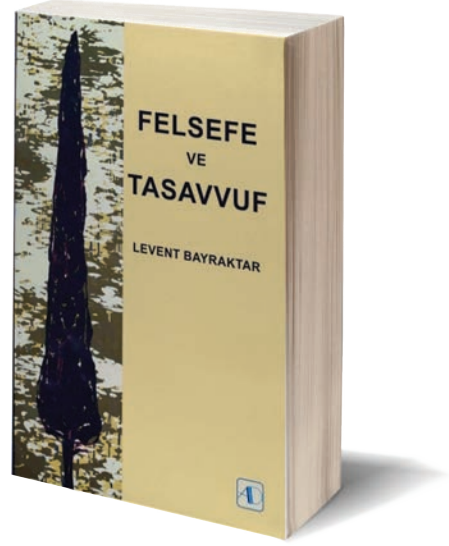
kün olup olmadığını sorgulayanlardan biri de Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'ten önce savunulmuş fikirlere bakmak gerekirse ondan önce bir Batıcılık fikriyatı vardır. Abdullah Cevdet'in ve İctihad Mecmuası'nın oluşturduğu, inşa etmekte olduğu bir fikriyattır bu. Bunlara göre Osmanlı, medeniyet yarışını kaybetmiştir ve bu, Batı medeniyetini alternatifi olmayan bir medeniyet hâline getirmiştir. Dolayısıyla bu medeniyetin alımlanmasından başka çıkar yol kalmamıştır. Öyleyse bir an evvel, alelacele, Batı'da medeniyet namına üretilmiş olan ne varsa bunların tamamının alınması gerekir gibi bir düşünce oluşmuştur. Bunlar arasında Abdullah Cevdet, ilk pozitivist ve natüralist Beşir Fuat, Baha Tevfik, Memduh Süleyman, Subhi Edhem, Celal Nuri, Edhem Necdet ilk akla gelenlerdir. Kendilerine üstat olarak benimsedikleri düşünürlerden olan özellikle Karl Vogt, Louis Büchner ve Ernst Haeckel bir tarz biyolojik materyalizmi savunmuştur. Haeckel bir monizm felsefesi kurmak istemiştir. Bunlara göre madde ve kuvvet aynı cevherin iki farklı veçhesidir. İnsanla hayvan arasında mahiyet farkı değil sadece derece farkı vardır. Doğuştan bilgileri kabul etmezler ve ruh ile beyin özdeşliğini savunurlar.

Sosyal Darwinizm ve Emperyalizm

Batı'da biyolojik materyalizm çığırı Nietzsche sonrasında, üstün ırk yaratılmasına yönelik yeni bir kisveye bürünmüştür. Sosyal Darwinizm etkilerinin yoğun biçimde hissedildiği bu atmosferde oluşan kaniya göre hayatta başarılı olmak, güçlü olmakla mümkündür. Güçlü olan başarılı olur ve sonucu güç tayin eder. Bu biyolojik materyalizmin tezlerinin sosyal, kültürel, insani sahada hatta siyasi ve askeri sahada da geçerli olduğunu düşünenler buradan bir emperyalizm üretmiştir. O emperyalizm, sömürgecilğe dönüşmüştür. O sömürgecilik de I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı süreçlerini meydana getirmiştir. Demek

ki siyasî tarihi aynı zamanda bir felsefe tarihi ve kültür tarihi olarak da okumak mümkündür. I. Dünya Savaşı'nı tetikleyen emperyalizm, bir yanda Hitler'le Alman faşizmini, bir yanda Mussolini ile İtalyan faşizmini, öbür tarafta Lenin ve Stalin ile Rus komünizmini ortaya çıkarmıştır. Ortak noktaları 'üstünlük' ve 'güç' kavramı üzerinden türetilmiş olmalarıdır. Böylece biyolojik materyalizme dayalı olarak üretilmiş olan siyaset felsefesi, gücü meşrulaştırdığı için gücü halka çevirdiği için dünya üzerinde kan ve göz yaşından başka bir şey de üretmemiştir.

Aşırı Batıcılığın, biyolojik materyalizmin, sosyal Darwinciliğin ortak tezleri Osmanlı tarihinin ve Türk tarihinin getirmiş olduğu birikimin güncel bir değeri olmadığı, artık yeni bir söz söylemesinin mümkün olmadığı yolundadır. Batıcıların bu aşırı tutumuna karşı Meşrutiyet İslamcılığı bir cevap üretti. Üretilen cevap şuydu: İslam medeniyetinin gerilemesi kavramını çok doğru tahlil etmek gerekmektedir. Gerileyen din değildir, gerileyen insanların algılarıdır. Dolayısıyla eğer İslam medeniyetinin kurucu değerleri yeni baştan fark edilebilirse o kurucu değerlerin ilim üzerine, irfan üzerine, hikmet üzerine, hakikat üzerine bina edilmiş olduğu anlaşılır. Böylece yeni bir dünya kurmak da yeni bir medeniyet kurmak da mümkündür. Peki o zaman kriz nedir? Kriz, konformizm ile fatalizm arasında kalmış olmaktır. Kriz, dinimizi de medeniyetimizi de doğru anlayamamak ve okuyamamaktan kaynaklanmaktadır. Mesele, medeniyetimizin çağdaş dünyanın icaplarını karşılayacak şekilde yeni baştan felsefeyle, bilimle, ahlakla, hukukla, iktisatla bütünleştirilememesi, inşa edilememesi, oluşturulamamasıdır. Dolayısıyla suç, insandadır. Suç, insanın zihniyetinde ve algısındadır. Aksi taktirde bu medeniyet nasıl yeryüzünde kurulmuş, gelişmiş ve yaygınlaşmış olsun? Meşrutiyet Dönemi İslamcılığı söz konusu olduğunda Da-

rülfünunda, ilahiyat fakültesinde de hocalık etmiş olan bir aydın sınıfı aklımıza gelir. Bu aydın sınıfının içerisinde İsmail Hakkı İzmirli'yi, Mehmet Akif Ersoy'u, Ferit Kam'ı, Mehmet Ali Ayni'yi hatırlamak gerekir. Mesela İsmail Hakkı İzmirli, Yeni İlmî Kalam eserinin müellifidir. Demek ki İzmirli, kalam düşüncesinin yenilenmesi, güncellenmesi gerektiğini, çağa ayak uydurulması ve özgünleşmesi gerektiğini savunan kişidir. O yüzden eserinin adı da Yeni İlmî Kalam'dır. Kalam, Müslüman felsefesi, İslami felsefe demektir. Kalam, İslam ilkelerinin, esaslarının akıl karşısında savunulması ve İslam inancının felsefi temellerini inşa etmek demektir. Ferit Kam ve Mehmet Ali Ayni de çok özel örneklerdir. Çünkü bu örnekler, İslam felsefesinin, tasavvuf felsefesinin ve İbnü'l-Arabî'den beri gelen geleneksel vahdetivücut öğretisinin 20.yüzyıldaki son büyük temsilcilerindendir. Aynî'nin Tasavvuf Tarihi, Vahdet-i Vücut ve Pan-teizm, Ahlak Dersleri, Türk Ahlakçıları, Darülfünun Tarihi, Felsefe Tarihi Dersleri gibi pek çok eserleri vardır. Bu kânat, Batıcılara şunu söyler: "İslam, mâni-i terakki değildir." Çünkü Batıcıların içerisinde "İslam gelişmeye engeldir." diyenler vardır. Buna cevap olarak da İsmail Hakkı İzmirli'ler, Babanzade'ler, Ferit Kam'lar, Mehmet Ali Ayni'ler şöyle

özetlenebilecek bir cevap üretmişlerdir: İslam; ilerlemeye, gelişmeye engel değildir, bilakis İslam'ın ilk emri "Oku." dur ve sayısız yerde insanoğlunu bilime, felsefeye, hür tefekküre teşvik eden, sevk eden, hatta emreden ayetleri, esasları bulunmaktadır. "Hiç ibret almaz mısınız? Hiç merak etmez misiniz? Hiç sorgulamaz mısınız? Hiç görmez misiniz? Hiç fark etmez misiniz?" hitabını sayısız ayette görmek mümkündür. Dolayısıyla İslamcılarla Batıcılar birbirlerine ister istemez karşı kutup oluşturmuşlardır.

Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak

Bu esnada Gökalp'in yeni bir çığır açtığını, taze bir fikirle, taze bir bakış açısıyla Osmanlı'nın yenileşmesi ve bu yenileşmeyi yaparken de bir yanıyla kendi tarihiyle oluşmasını ama öte yandan da çağı doğru anlayarak, çağın içerisinde kalarak, çağın nasıl aşılacağı hakkında bir sosyal teori, bir sosyoloji geliştirmekte olduğunu görüyoruz. İşte Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak dediği terkip bunu anlatır. Gerçekten de bir bunalım vardır. Biz kimiz, neyiz, niye geri kaldık, neyi yanlış yaptık? Sorusu-

nun sorulması gerekir ve Gökalp, bu soruyu sorarak buna cevap üretmeye çalışan, Darülfünuna da bir bilim adamları neslini kazandıran mütefekkindir. Bir yandan Türkçülüğün Esasları'nı, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak'ı, Türk Töresi'nin, Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Temelleri'nin yazar. Öte yandan destanlara yönelir, dil araştırmaları yapar, İslam öncesi Türklüğü araştırır. Halka doğru ilkesini benimseyerek bir halk felsefesi türetebileceğini düşünür. Destanlarımıza, mitolojimize, sanatımıza gider; buradan da kolektif bilinçaltının oluşturulmasına çalışır. Çünkü bir millet demek ortak duygu, ortak değer, ortak ideal demektir. Gökalp, bu ortak duygunun, ortak idealin, ortak niyetin, ortak bir eylem alanı oluşturacağını farkındadır. Eğer insanların arasında böyle ortak duygular, ortak idealler yoksa, onların ilk tehlikede kendi başlarının çarelerine bakmaları ve buradan bir bireysellik girdabına düşmeleri mümkün ve muhtemeldir. O yüzden Gökalp, "Sen, ben yok; biz varız." der. Bu, insan şahsiyetini terk etmek anlamında değildir, bu, bencilliği terk etmek anlamındadır. "Sen, ben yok; biz varız, hak yok, vazife var." der. Çünkü insanlar daima kendi haklarının peşinde giderler, fakat vazifelerini ihmal edebilirler. Gökalp, vazifenin daha kutsal olduğunu, eğer vazifeyi yapmış iseniz hakkınız olacağını düşünür. 1924'te Gökalp, çok genç yaşta ve belki de asıl önemli eserlerini henüz veremeden vefat etmiştir.

Cumhuriyet ıslahatlarının, inkılaplarının arkasında Gökalp'in koymuş olduğu umdeler vardır. Devletçilik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik kavram ve ilkeleri Gökalp'in ortaya koymuş olduğu sosyal felsefenin kurucu unsurlarıdır. Gökalp, tek başına bir üniversite gibi çalışmıştır. Bir yandan Türk tarihini araştırmaya girişmiştir, bir yandan Türk edebiyatını, halk edebiyatı ve kültürünü, hem etnolojisi ve folkloruyla, diliyle,

inancıyla ve efsaneleriyle, mitolojileriyle beraber anlamaya yönelmiştir, öte yandan yeni bir devlet tasarımı üzerinde çalışmış, çağdaş bir devletin dayanacağı prensiplerin neler olduğunu anlamaya gayret etmiştir. Bir üniversitenin, bir enstitünün ancak üstesinden gelebileceği çapta meselelerle tek başına ilgilenmiştir.

Medeniyet Dili Olarak Türkçe

Gökalp Türkiye’de Türkçenin bir sosyal bilim dili, bir felsefe dili, bir medeniyet dili olmasını hazırlayan kurucu düşünürlerden biridir. Bugün eğer bir bilim dilimiz, bir felsefe dilimiz, bir sanat dilimiz varsa bunu dilimizi işlemiş olan kahramanların eserlerine borçluyuz. Eğer o insanlar da İngilizceyle, Fransızcayla yazmış olsalardı bugün elimizde bir Türkçe felsefe lügati de felsefe ve bilim terminolojisi de olmazdı. Demek ki düşüncenin oluşabilmesi, o düşüncenin var kılınması ve onun bir bilim diliyle, felsefe diliyle ortaya konulmuş olmasına bağlı bulunuyor. Hiçbir şey boşlukta oluşmuyor. Eğer gerçek manasıyla evrensel kültür içerisinde, milli kültürümüzle, mili varlığımızla yer edinmek istiyorsak kültürümüzün evrensel planda felsefesini, bilimini, sanatını yapmak zorundayız. Bu da yabancı bir dille değil ancak o üretmeye çalıştığımız dille olabilir. Yabancı dille yabancıнын felsefesini yaparsınız, yabancıнын kaynağını tekrar edersiniz ve o yapmış olduğunuz şey sizin kendi felsefeniz de olmaz.

Bu bağlamda Gökalp’in Darülfünuna kazandırdığı bir düşünürler neslini hatırlamak gerekir. Gökalp, Darülfünuna Mustafa Şekip Tunç’u, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nu, Mehmet Emin Erişirgil’i kazandırmıştır. Bugün bir psikoloji literatürümüz varsa Darülfünuna Ziya Gökalp’in Mustafa Şekip Tunç gibi bir büyük psikolog, büyük bir psikoloji alimi aynı zamanda büyük bir filozofu alabilmiş olması sayesinde. Öte yandan yine kazandırmış olduğu insanlardan bir diğeri

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’dur. Baltacıoğlu da psikoloji ve pedagoji literatürümüze üç pedagoji kuramı hediye etmiş olan bir düşünürümüzdür. İlkın Talim ve Terbiye’de İnkılap adıyla eğitim öğretimde reform, inkılap anlamında eğitim ve öğretimin güncellenmesine dair bir pedagoji kuramı teklif eder. Daha sonra İçtimai Mektep, yani toplumsal okul, sosyal okul denilen bir okul teorisi ile başlı başına bir millî eğitim teorisi armağan eder. Daha sonra da Pedagojide İhtilal dediği, şimdi daha belki yeni yeni Batı’da benzerlerinin ortaya çıkmış olduğu bir pedagoji kuramı teklif eder. Kısacası Mustafa Şekip Tunç ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu sayesinde bugün psikoloji, pedagoji ve felsefe literatürünü takip edecek bir Türkçe felsefe, psikoloji ve bir pedagoji dilimiz oluşmuştur. Bu insanlar bu dili kendileri buldular. Mustafa Şekip Tunç, Bergson’u ilk defa olmak üzere Türkçeye tercüme etti. Fransızcadan okudu, Türkçede onu dile getirdi. Bu, önemli bir başarıdır. Bergson’un teklif etmiş olduğu bütün kavramları Türkçeye tercüme ederken teklif ve ihdas etmiştir. Aksi takdirde bir tercüme yapılması o dönemde mümkün değildi. Çünkü daha önce Bergson yetkin

Hilmi Ziya Ülken

biçimde çevrilmemişti. Bergson 1859'da doğmuş, 1941'de vefat etmiş, Mustafa Şekip Tunç 1920'li yıllarda onu tercüme edebilecek dili, Türkçeyi bulabilmiştir. Öte taraftan yine Gökalp'in Darülfünuna kazandırdığı bir büyük mütefekkir de Mehmet Emin Erişirgil'dir. Erişirgil, Kant üzerine ilk telif çalışmaları yapan düşünürümüzdür. Demek ki o günkü Darülfünun'da Kant hakkında bu tercüme ve telif eserleri yazmak mümkün olmuştur. Daha sonra onun büyük hizmeti; Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşunda rol alması ve Mülkiye Mektebini İstanbul'dan Ankara'ya naklederek deyim yerindeyse yeniden kurmasıdır. Erişirgil, Türkiye'de bir sosyal bilimler literatürü ve felsefesi oluşturulmasında kurucu kahramanlardan biridir. Öte yandan ismini anmadan geçmemek gereken bir başka büyük düşünür de Hilmi Ziya Ülken'dir. Hilmi Ziya Ülken ile Mehmet Emin Erişirgil ve Mustafa Şekip Tunç'un yolları hem Mülkiye Mektebinde hem de Darülfünunda kesişmiştir. Sonrasında Hilmi Ziya Ülken yurt dışına gönderilmiş orada Türk tefekkür tarihi hakkında araştırmalar yapmıştır. Döndüğünde İstanbul Üniversitesine alınmış ve orada Türk tefekkür tarihi doçenti unvanıyla hem felsefe hem de sosyoloji alanında faaliyet göstermiş, eserler vermiştir. En büyük eserlerinden biri Türk Tefekkürü Tarihi'dir, bir diğeri de Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi'dir. Türk Tefekkürü Tarihi ile Türk Düşüncesinin İslam öncesi ve İslam Uygarlığı süreçlerini inceler. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi adlı eseriyle de Tanzimattan 1960'lara kadar kesintisiz bir şekilde Türk düşüncesinin hafızası, kaydedicisi, yorumlayıcısı ve yeni baştan üreticisi olur.

Türk Düşüncesinde Bağlantı ve Süreklilik

Hilmi Ziya Ülken, çağdaş Türk düşüncesinin kurucu öznelerinden biridir. Yüzün üzerinde telif eser kaleme almış, binden fazla makale yazmış, pek çok dergi çıkartmıştır. Millet ve Tarih Şuuru

adlı eserinde de bir toplum felsefesi, bir millî felsefe, bir tarih felsefesi yapmıştır. Hilmi Ziya'nın İstanbul'da felsefe ve sosyoloji bölümünde ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çok değerli öğrencileri olmuştur. İstanbul Üniversitesinde onun mirasını Nihat Keklik felsefe ve İslam Felsefesi alanında bir şekilde devam ettirmiştir. Nihat Keklik özellikle, İbnü'l-Arabi ve Sadrettin Konevi üzerine çalışmıştır. Nihat Keklik, İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünde Türk İslam Düşüncesi Kürsüsü'nü kurmuş ve kendisinden sonra orada ders verecek olan akademisyenleri yetiştirmiş, deyim yerindeyse bu alanda bir gelenek ihdas etmiştir.

Hilmi Ziya'nın Ankara'daki etkisi Necati Öner üzerinden olmuştur. Necati Öner, kendisi Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı adlı tezini Hilmi Ziya Ülken'in ve Hamdi Ragıp Atademir'in yanında başlamış, Ülken'le bitirmiştir. Necati Öner, Türk Felsefe Derneğinin kurucu genel başkanıdır. 1987'de Türk Felsefe Derneğini, merkezi Ankara'da olmak üzere kurmuştur. Dernek 1991 yılından itibaren de Felsefe Dünyası dergisini çıkartmıştır. Yılda iki sayı çıkan dergi günümüzde de yayımlanmak-

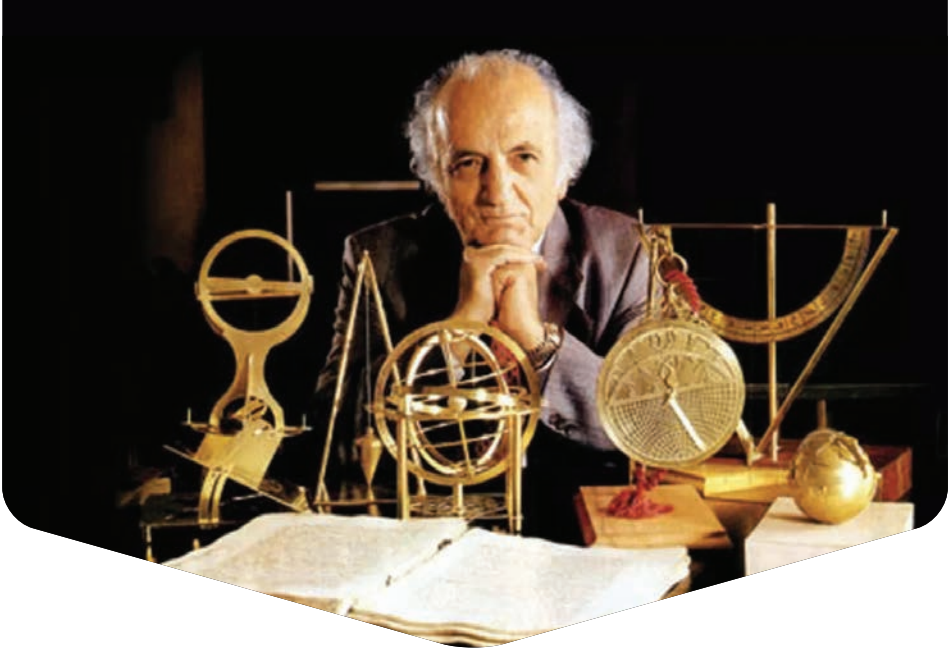
tadır. Öner hem derneği kurmuş hem de Hilmi Ziya Ülken'den bu bayrağı devralarak kendisi de Ülken'in açmış olduğu yolu genişletmiş dahası onu güncelleyerek devam ettirmiştir. İlk Ülken'in bırakmış olduğu problemleri ele almıştır. Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı adlı çalışmasıyla Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi alanını kurumsallaştırarak bir geleneğe dönüştürmüştür. Bu, önemli bir konudur çünkü, "Biz ilim ve mantık üzerinden kendi modernleşmemizi ve kendi felsefemizi nasıl üretebiliriz?" sorusunu araştırmıştır ve bu sorunun yanı sıra kendi öğrencilerine de bu konuyu devam ettirmiştir. Mesela şu anda da Türk Felsefe Derneğinin Necati Öner Hoca'dan sonra son başkanı olan Murtaza Korlaelçi'ye Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri adlı çalışmayı doktora tezi olarak yaptırmıştır. Bu önemli bir damardır. Daha sonra Mehmet Akgün'e Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri tezini yaptırmıştır. Bu da Hilmi Ziya Ülken'in eserindeki bir bölümün genişletilmesi anlamına gelir. Hilmi Ziya'nın bu kitabı, Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe, Spiritüalizmin Türkiye'ye Girişi ve Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi adlı tezlerle de ilham kaynağı olmuştur.

Hilmi Ziya ve Necati Öner, her ikisini de beraber düşünmek gerekir. Tanzimat'tan itibaren felsefe adına, düşünce adına Türkiye'ye etki etmiş olan ne kadar görüş ve akım varsa bunların hepsinin bir şekilde incelenmesi, tahlil edilmesi gerekiyordu. İşte bu doktora tezleri bu alımlama işini, bu inceleme işini yapmıştır.

Öte taraftan Yurt dışında doktora yaparak Türkiye'ye gelen mütefekkirlerimiz de vardır. Bunlar arasında Nurettin Topçu ve Aydın Sayılı'yı özellikle anmak gerekir. Aydın Sayılı, Türkiye'deki ilk mektepli ve dünyadaki ilk doktoralı bilim tarihçisidir. Amerika'da George Sarton'un yanında,

Harvard Üniversitesinde bir numaralı bilim tarihi doktorasını yapan kişidir. Bu teziyle Aydın Sayılı, bir paradigmayı, bir varsayımı, bir kültür ideolojisini, bir emperyalist tezi yıkmıştır. Yıktağı şey, felsefenin milattan önce altı yüz yıllarında eski Yunan'da, ortada hiçbir yeter sebep yokken birdenbire kendiliğinden doğduğunu iddia eden "Yunan Mucizesi" tezidir. Yunan Mucizesi ne demektir? Felsefe ve bilim mucizeyle izah edilebilir mi? Bu nasıl bir çelişkidir? Felsefenin mucizevi bir şekilde, durup dururken ortada hiçbir tarihsel, kültürel hazırlık olmaksızın aniden bir toplumda ortaya çıkmış olması tezini yıkan Aydın Sayılı; Yunan biliminin, Pitagoras ve Thales Teoremi diye bilinen teoremlerin Mezopotamya ve Mısır medeniyetinde biliniyor olduğunu, Yunan matematiğinin ve tıbbının Sümer ve Mısır kökenli olduğunu ortaya koymuştur. Aydın Sayılı; matematik, fizik, astronomi ve müesseseler tarihçisidir. Son görev yeri Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığıdır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi felsefe bölümü ve Bilim Tarihi Kürsüsü başkanlığından emekli olmuştur.

Aydın Sayılı'nın Harvard'da yaptığının bir benzerini Nurettin Topçu, Fransa'da, Sorbonne'da yapmıştır. Maurice Blondel'in yanında aksiyon felsefesi alanında doktorasını yaparken bir yandan Louis Massignon'un talebesi ve dostu olmuş, Massignon'a Türkçe öğretmiş, İslam düşüncesi ve tasavvufu hakkında geniş bir kültür edinmiştir. Böylece Topçu, İslam felsefesi, İslam tasavvufu ve aksiyon felsefesini sentezleyebilen üstün bir felsefi terkibe sahip olmuştur. Fransa'da çok yüksek bir başarıyla doktorasını tamamlamış, hatta Sorbonne Üniversitesinden orada kalması ve hocalık etmesi yönünde bir teklif ve davet almıştır. Fakat o, Türkiye'ye dönmeyi tercih etmiştir. Bunun üzerine Sorbonnedeki kendisine şöyle bir jest yapmak istiyorlar, diyorlar ki mademki burada kalmıyorsunuz, mademki

Prof. Dr. Fuat Sezgin

ülkenize dönmekte ısrar ediyorsunuz öyleyse bizden bir şey isteyin, sizin bu üstün başarınıza karşı bir hediyemiz olsun, bir cemilemiz olsun. Topçu emin misiniz diyor bunu sorduğunuzdan, yapacak mısınız? Yapacağız diyorlar. O zaman bu hafta Sorbonneun gönderinde Türk bayrağı dalgalansın diyor. Kabul ediyorlar ve gerçekten o hafta Sorbonneun gönderinde Türk bayrağı dalgalanıyor. Sorbonne Türk bayrağını çektiren insandır Nurettin Topçu. O, Türkiye'nin Maarif Davası, Mevlana ve Tasavvuf, Yarınki Türkiye, İradenin Davası, Devlet ve Demokrasi, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, Mantık ders kitapları gibi felsefe ve tefekkür lisanımızı ve terminolojimizi oluşturan özgün eserlerin sahibidir. Bu yönüyle Topçu, sadece bir felsefi kuram geliştiren insan değil aynı zamanda Türkiye'de felsefenin orta öğretim ve liselerde yaygınlaşması, yerleşmesi ve uygun ders kitaplarının yazılması hususunda da öncülük etmiş olan kahramanlardır.

Sorbonneda doktora yapmış olarak Nurettin Topçu yurda döndüğünde lise felsefe öğretmeni olarak atanmıştır. Galatasaray Lisesi, Haydarpaşa Lisesi, Vefa Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi gibi İstanbul'un köklü Liselerinde, İzmir ve Denizli'de de çalışmıştır. Topçu, İzmir'de

1939'da ismiyle özdeşleşen Hareket mecmuasını yayımlamaya başlar. Mecmua, İstanbul'da hazırlanır ve basılır ama ilk beş sayıda idare merkezi İzmir olarak yer alır. Sonra Denizli'ye tayin edilir. Erzurum Atatürk Üniversitesi kurulduğunda orada bir felsefe bölümü açılmakta olduğunu ve kendisinin oraya geçmeyi düşünüp düşünmediği sorulduğunda, İstanbul'da lise öğretmeni olmayı tercih edeceğini söyler ve üniversiteye geçmez.

Hilmi Ziya'ların, Necati Öner'lerin, Aydın Sayılı'ların, Fuat Sezgin'lerin ve diğer düşünce ve medeniyet kahramanlarımızın unutulmaması gerekiyor. Bu insanlar ne yaptılar, ne yapmak istediler, medeniyet davasını nereye kadar getirdiler ve şimdi o getirdikleri yerden bu bayrağı kim, nasıl devralacak? Bu hususta bir şuurumuz var mı? Bunun için hazırlığımız var mı? Bu konuda bir irademiz var mı? Bugün sormamız gereken sorular galiba bunlar olmalıdır. Çünkü medeniyet hem bir temellük hem de sürekli bir oluş ve yaratma hadisesidir.

Dünya Dili Türkçe

Türkçenin dünyadaki yayılma alanları, küresel etkileri, yabancılara Türkçe öğretimi yöntemleri ve gelecekteki dil politikaları üzerine alanında uzman akademisyenlerin görüşlerini aldık.

Dünya Dili Türkçe

Nezir Temur*

1. Giriş

Dil ve kültür politikaları; on dokuzuncu yüzyılda romantik milliyetçilik akımıyla ön plana çıkmış ve toplumların kendini merkeze alarak ötekini tanımlamaya yönelik bir anlayış etrafında şekillenerek yürütülmüştür. Kimlik dolayısıyla ulus tanımlamalarında, dil önemli bir araç olarak görülmüş; ulusal kimlik inşası, ardından da ulus devlet inşasını amaçlayan ilkeler üzerine temellendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise küresel ölçekte meydana gelen toplumsal hadiseler ve bu hadiselerin şekillendirdiği toplumsal zihniyetler, dil ve kültür politikalarının amaçlarını, araçlarını, içeriğini değiştiren ve çağın hâkim ruhunu bu politikalara yansıtan önemli bir etken hâline gelmiştir. Bugün kültürlerarası etkileşimi sağlayan, kültürel diplomasiyi etkin bir şekilde şekillendirip yönlendiren dijital iletişim çağının sınır tanımaz gücü ve araçları; toplumların dil ve kültür politikalarını yeniden ele alıp değerlendirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Dil, doğası gereği bir iklim içerisinde var olan ve vücut bulduğu bu iklim içerisinde gelişerek varlığını devam ettiren en temel sosyolojik olgudur. Dili var ederek

geliştirip güçlü kılan bu iklim ise kültürdür. Din, savaş, göç, ticaret, teknoloji gibi çeşitli etkenlerle başka dillerin hükmedici etkisine maruz kalsa da içinde var olduğu kültürün köklü ve dinamik yapısı; bir dili kendi özülle tekrar buluşturan, tekâmülünü devam ettiren en temel güçtür. Bu çerçevede Türk dili; kendi doğal iklimi ve mecrasında, tarihî derinlik ve coğrafi genişlik açısından kadim bir medeniyet dili olarak varlığını her dönemde muhafaza etmiştir. Farklı tarihî dönem ve coğrafyalarda çeşitli kültürlerle karşılaşmalarla daha da zenginleşen Türk dili, etki ve kullanım sahası olarak sadece Anadolu'nun sınırları içerisinde sığdıramayacak kadar geniş bir coğrafyanın dili olarak kabul edilmelidir. Bu kabul ise içinde bulunduğumuz zaman diliminde daha derin ve geniş çaplı stratejilerle donatılmış dil ve kültür politikalarını gerekli kılmaktadır. Geçmişte ve günümüzde dil politikalarının önemli bir ayağını ise dil eğitimi ve öğretimi oluşturmuştur.

Yaşadığımız çağın ruhunu çevreleyip temsil eden teknolojik gelişmeler olmak üzere çeşitli sebeplerle söz varlığı bakımından yabancı kelimelerin hücumuna

*Prof. Dr., Gazi Üniversitesi TÖMER Müdürü

Dil Politikaları Çerçevesinde Türkçenin Yabancı/İkinci Dil Olarak Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını

maruz kalsa da devlet, basın, eğitim, hukuk ve edebiyat dili olarak Türkçe, etkin varlığını toplumun bütün kademelerinde hissettirmektedir. Kolektif bilinç, benlik ve belleğin kaçınılmaz tahakkümünün bir göstergesi olan bu his ve bilinç, zaman zaman devletin en üst kademelerinde farklı biçimlerde tezahür ederek kendini göstermektedir. Bu çerçevede ülkemizde Cumhurbaşkanımızın tensipleriyle 2021, "Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe Yılı" olarak ilan edilmiştir. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından bu kapsamda etkinlik ve programlar düzenlenmektedir. Ancak bazı alanlarda daha kalıcı, sürdürülebilir ve standart sağlayıcı strateji belge ve eylem planlarının hazırlanması için bu özel yılın alan uzmanlarına kaçırılmaz bir fırsat sunulduğu söylenebilir. "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi" bu özel alanlardan biri olarak düşünülmelidir. Bu çalışmada Türkiye ve dünyada Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretiminin dünü, bugünü ve yarını ele alınarak alandaki birikimler ve hâlihazırdaki durum, ayrıntılı bir şekilde betimlenip tespitler ışığında geleceğe ilişkin nasıl bir eylem planı ve strateji belgesi hazırlanması gerektiği hususunda bazı öneriler sunulacaktır. Ayrıca yazıda Türkçenin Yabancı/İkin-

ci Dil Olarak Öğretimi'nin tarihçesi yakın dönemle (1990–2021) sınırlandırılıp, Dün (Hazırlık), Bugün (Gelişme) ve Yarın (Olgunlaşma/Hedefler) olmak üzere üç döneme ayrılarak ele alınmıştır.

2. Dün (Hazırlık)

Uluslararası alanda gerçekleşen sosyopolitik temelli gelişmelerin tezahürleri sadece bu hareketliliklerin yaşandığı toplum ve ülkelerde değil, kendisini çevreleyen veya ilgili bölgeyle tarihî, kültürel bağ başta olmak üzere herhangi bir sebeple teması bulunan toplumları da doğrudan veya dolaylı olarak etkisi altına almaktadır. Bununla ilişkili olarak 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasi ve sosyal sonuçlar Türkiye'nin bölgeyle olan tarihî ve kültürel bağları sebebiyle Türkiye'yi de doğrudan ilgilendirmiştir. Soydaş toplulukların bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte bu bölgede beliren durum karşısında Türkiye'de, Türkistan coğrafyasına yönelik birtakım politikalar geliştirilmiştir. Bölgeye yönelik geliştirilen ve yürürlüğe konulan bu politikaların başında eğitim gelmiştir. Devlet Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunun

birlikte organizasyonu ile 2922 sayılı Kanun çerçevesinde Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi olan “Büyük Öğrenci Projesi” kısa adıyla BÖP, 1992 yılında fiili olarak başlatılmıştır. Türk ve Akraba Topluluklar adıyla nitelendirilen söz öbeğindeki “Türk” soydaş toplulukları; “akraba” ise Müslüman toplulukları nitelemek için kullanılmaktadır. Projenin başladığı 1992–1993 öğretim yılında bu ülke ve topluluklardan 3000’i ortaöğretim ve 7000’i yükseköğretim öğrencisi olmak üzere toplam 10.000 öğrenci, devlet burslusu olarak ülkemize getirilmiştir (Dok, 2009). Dok’un aktardığı bilgiye göre Büyük Öğrenci Projesi’ne genel olarak bakıldığında, Türkiye, 1992–2008 yılları arasında 41.407 burs tahsis etmiştir. (Bırol Dok). Aynı dönemlerde yürütülen benzer öğrenci projeleri de şu şekildedir:

– Millî Eğitim Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen ve kültür anlaşmalarıyla kültürel değişim programları burslusu öğrenciler.

– Diyanet İşleri Başkanlığı koordinasyonunda yürütülen Uluslararası İlahiyat Projesi’yle Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Müslüman topluluklarının bulunduğu ülkelerden ilahiyat fakültelerine getirilen burslu öğrenciler.

– İslam Kalkınma Bankası burslusu öğrenciler.

– TÜBİTAK, TİKA ve diğer bazı kurum ve kuruluşların mahdut sayıdaki bursuyla okuyan öğrenciler. (Dok, 2009)

Bu projelerin hedef kitesini Türkiye’de ortaöğretim, yükseköğretim ve lisansüstü öğrenimi görmek isteyen burslu öğrenciler oluşturmuştur. Diğer taraftan aynı yıllarda resmî farklı kurum ve kuruluşlarca yurt dışında da benzer amaçlarla eğitim politikalarına yönelik çalışmalar yürürlüğe konulmuştur. Bu çalışmalar arasında mümeyyiz vasfıyla “Türkoloji Projesi” önemli bir yere sahiptir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından başlatılan ve uzun süre yine aynı kurum tarafından yürütülen proje kapsamında 2001–2002 eği-

tim öğretim yılında, 13 ülkede 15 Türk dili ve edebiyatı bölümünde 13 öğretim elemanını görevlendirilmiştir. Türkoloji Projesi, 2010–2011 eğitim döneminde, yerel personel ile birlikte toplam 77 öğretim elemanından oluşan akademik kadrosuyla, 15 ülke ve 2 Özerk cumhuriyette, 19 Bölüm, 6 Türkçe Öğretim Merkezi ve 18 Türkçe Kursu ile etkin bir şekilde devam etmiştir. Proje kapsamında her yıl ortalama 4.000 öğrenci Türkçe eğitimi almıştır. 2003 yılı itibarıyla da her yıl proje kapsamındaki üniversitelerden en başarılı 100 öğrenci yaz staj programı kapsamında ülkemize davet edilmiştir. Bu minvalde yürütülen eğitim politikalarının en önemli boyutunu teşkil eden dil öğretimi konusuna o dönemlerde Türkiye'nin hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Çünkü bu faaliyetlerin başlangıç aşamasında Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimine yönelik ne mütekâmil bir akademik altyapı ne de zihinsel bir ön hazırlık vardır. Bu durum da uzun vadede hedeflerin gerçekleşmesinin önünde önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ancak bu gelişmeler Türkçenin Yabancı/ikinci Dil Olarak Öğretimi'nin günümüzde gerek uygulama gerekse akademik anlamdaki çalışmaların temeli ve hazırlık evresini oluşturmuştur. Aynı durum alandaki kurumsallaşma için de geçerlidir.

Başlangıçta hedef kitlesi daha çok Türk kültür tarihinin içinde şekillendiği ve bakıyeleri niteliğindeki Türkistan, Balkanlar, Kafkasya gibi bölgelerdeki genç nüfus olan bu projelerin, uzak gelecek için bir bellek tazeleme işlevi görmesi sebebiyle önemli bir stratejik hamle olduğu unutulmamalıdır. Aslında söz konusu stratejik hamlenin başlangıç noktası olan dil öğretimi bu dikkatle dil ve kültür politikaları çerçevesinde yapılandırılması hayati öneme sahip bir adım olması gerekirken ihmal edilen veya gözden kaçırılan bir husus olmuştur.

Büyük Öğrenci Projesi'nin uygulandığı ilk dönemlerde Türkistan coğrafyasından gelen burslu öğrencilerin Türkçe hazırlık kursları, 1984 yılında kurulan Ankara Üniversitesi TÖMER tarafından, başta Ankara olmak üzere çeşitli şehirlerde verilmeye başlanmıştır. Ankara Üniversitesinden sonra sırasıyla Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü ve Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) kurularak bu alanda etkin olarak faaliyetler yürütmüştür. Bu kurum ve kuruluşların yürüttüğü uygulamaya yönelik Türkçe hazırlık kursları ve kurslarda görevli öğretim elemanları dil öğretimine yönelik akademik ve pedagojik bir ön hazırlık olmaksızın büyük oranda sezgisel yöntemlerle alana katkı sunmaya çaba sarf etmişlerdir. Bugün alana ilişkin gerek akademik gerekse uygulamadaki çalışmaların temelini bu samimi gayretler teşkil etmektedir. Büyük oranda Batı dillerinin öğretimiyle ilgili yöntemsel çalışmalar model alınarak dil öğretim faaliyetleri yürütülmüştür. Alana yönelik akademik çalışmalar ise etki yaratabilecek, bu faaliyetleri yönlendirebilecek derinlikte değildir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde uzman kişilerin yetiştirilmesine yönelik ilk çalışmalar ise Türkçe eğitiminin bir ana bilim dalı olarak ilk kez ele alındığı Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü bünyesinde Prof. Dr. Abdurrahman Güzel tarafından açılan Türkçe Programı'nda, 1992 yılında Prof. Dr. Murat Özbay'ın okuttuğu "Yabancılarla Türkçe Öğretimi" derslerinde gerçekleştirilmiştir. Bu ders, 2006 yılında eğitim fakültelerinde öğretim yapılan programların yeniden düzenlenmesiyle Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okutulan zorunlu derslerden biri olmuştur (Özbay, Bahar 2016:6).

Türk dili tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi gereken bu dönemdeki hem akademik hem de ku-

rumsal gelişmeleri; Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hem eksikliklerin görülmesi hem de ileriye yönelik stratejik hamle ve eylem planlarının neler olması gerektiğine ilişkin farkındalıkların teşekkül ettiği "Hazırlık Aşaması" olarak tanımlamak mümkündür. Türkçenin öğretimiyle ilgili yeni bir pencerenin açıldığı, yeni bakış açılarının olduğu bu dönemin temel eksikliklerinin öğretim yöntemleri, uzman öğretici kadrosu, öğretim araçları, akademik çalışmalar, standartlar, kurumsallaşma olduğu söylenebilir.

3. Bugün (Gelişme)

Ülkemizin uluslararası eğitim, kültür ve dil politikaları kapsamında; bir önceki hazırlık aşamasındaki birikimleri de kullanarak ileriye yönelik hedeflerini daha güçlü ve sürdürülebilir kılan dolayısıyla Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi alanını doğrudan ilgilendiren, ikinci dönemi "Gelişme Dönemi"nin temel gelişmeleri; akademik, kurumsal ve sosyal gelişmeler olmak üzere şu şekilde sıralanabilir:

1. Akademik Çalışmalar: Lisans ve Lisansüstü Programlar
2. Yunus Emre Enstitüsünün Kuruluşu
3. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının Kuruluşu
4. Türkiye Maarif Vakfının Kuruluşu
5. Yoğun Göçmen (Suriye, Afrika vb.) Hareketliliği

Söz konusu gelişmeler kapsamında akademik birim, kurum ve kuruluşlar faaliyet alanları itibarıyla Türk kültürü ve dilini, uluslararası platformlarda temsil ederek yaygınlaştırma ve farkındalıkları güçlü kılma noktasında birincil derecede işlevler üstlenmektedir. Başlangıcını Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla soydaş ve akraba topluluklardan ülkemize gelen uluslararası öğrencilerin dil ve akademik süreçlerinin yürütülmesinden müteşekkil ve hazırlık aşaması olarak adlandırabileceğimiz dönemdeki hedef kitleye yönelik gerçekleştirilen dil öğretim programlarında kullanılan yöntem, içeriğin, kültürel diplomasi stratejilerinin bu dönemde güncellenmesi hedef kitle profillerinin çeşitlenmesiyle elzem hâle gelmiştir. Türkiye'ye olan yönelimlerin farklılaşması bundan dolayı hedef kitle profiline çeşitlenmesiyle birlikte Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi, doğası gereği hedef kitle açısından 1. Türk soylulara 2. yabancılara öğretimi; öğrenme ortamı olarak da 1. Türkiye'de öğretimi 2. Türkiye dışında öğretimi şeklinde belirlemiştir.

Hedef kitle ve buldukları öğrenme ortamlarının çeşitlenmesi ise alanda başka ihtiyaçları zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyaçların en başında bilimsel yaklaşım ve yöntemlerle alandaki ihtiyacı belirlemek amacıyla yapılacak akademik çalışmalar olmuştur. Lisans ve lisansüstü programlarda alanın bu ihtiyaçlarını karşıla-

mak üzere ders içerikleri tanımlanmıştır. Ancak salt dil öğretimine yönelik hazırlanan ders içeriklerinin alandaki ihtiyaçları karşılamak için yeterli olup olmadığı tartışılmaya muhtaç bir konudur. Çünkü çok yönlü ve bileşenli olması gereken dil politikaları çerçevesinde hedeflenecek üst amaçlar için bu çalışmalar tek başına yetersiz kalacaktır. Sadece öğrenme-öğretme süreçlerinin planlanması hedeflenen dil politikalarıyla beklenen sonuçların elde edilmesine güçlü bir etkiye sahip olmayacaktır. Söz konusu çalışmalar çok bileşenli dil politikalarının sadece bir tabakasını ikmal edecek nitelik ve içeriktedir. Bugün uluslararası ölçekli dil ve eğitim politikaları kapsamında Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanını şekillendirerek olumlu öğrenme çıktılarının ortaya çıkmasını sağlaması beklenen birçok programda akademik çalışma devam etmektedir. Bu çerçevede eldeki verilere göre 16 üniversitede tezli yüksek lisans; 4 üniversitede tezsiz yüksek lisans; 2 üniversitede doktora programı olmak üzere 22 üniversitede YTO lisansüstü programı bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe eğitimi lisans programlarında iki dönemlik ders tanımları yer almaktadır. Lisans programlarındaki iki dönemlik dersin lisansüstü programlar için etkin bir hazırlık oluşturması beklenmemelidir. Çünkü sadece kuramsal ve kavramsal çerçeveden müteşekkil bu ders içerikleri daha üst düzeyde bilgi ve strateji üretimi için yeterli temeli inşa edememektedir. Lisans programında tanımlanan dersleri besleyecek disiplinler arası bir yaklaşımla yapılandırılacak seçmeli ders içerikleri programlara dâhil etmek suretiyle bu eksiklik kısmi olarak giderilebilir. Özellikle uluslararası ilişkiler, tarih, kültür bilimi (kültürel antropoloji, etnografya vb.) teknoloji, Türkoloji gibi disiplinlerde alana yönelik oluşturulacak ders içerikleri farklı bakış açılarının oluşmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Başka bir yöntem ise nesnel ölçütlerle

belirlenecek birkaç üniversitede bağımsız bir lisans programının ihdas edilmesiyle uzun vadeli hedefleri gerçekleştirmek için geçerli ve güçlü bir planlama yapılması düşünülebilir. Bugün Türkiye'nin Afrika, Afganistan, Suriye başta olmak üzere birçok ülke ve bölgeden yoğun göç kabul eden bir ülke olması sebebiyle yurt içinde de çok kültürlü öğrenme ortamlarının oluşması bu türden planlamayı ileriye yönelik olarak zorunlu kılmaktadır. İlkokuldan itibaren kendi akranlarıyla sosyalleşmeye başlayan genç göçmen nüfusun sosyopsikolojik açıdan sağlıklı bireyler olarak topluma dâhil olmasında dil öğretimi önemli bir pedagojik boyutu teşkil etmektedir. Kültürlerarası pedagojide önemli bir araç işlevi gören dil öğretiminin tam olarak planlanamaması, gelecekte öngörülemeyen olumsuz sosyolojik gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Geniş kapsamlı hazırlanacak bir dil politikasının ve bu politika eksenli uygulanacak stratejilerin akademik faaliyetleri de yönlendirecek değişkenleri de içermesi beklenmelidir.

Kültürel diplomasinin etkin ve etkili bir şekilde yürütülmesindeki birincil işleve sahip unsurlardan birinin de dil olması, dil politikalarının ilke ve standartları açık belirlenmiş bir çerçevede çok yönlü bir şekilde yapılandırılmasını elzem kılan sebeplerden biridir. Kültürel diplomasiyi etkin bir şekilde ülkemiz adına uluslararası platformlarda yürütmek amacıyla kurulmuş Yunus Emre Enstitüsü, bugün 45 ülkede 58 şubeye faaliyetlerini yürütmektedir. Aynı zamanda Türkoloji projesinin de hamiliğini yürüten Yunus Emre Enstitüsü, yurt dışındaki Türkçe kurs faaliyetleri ve bu minvalde üretilen ders materyalleri, ölçme-değerlendirme araçları ile Türkçeye etkin bir şekilde hizmet etmektedir. Bu alandaki yenilikçi projeleri de önemli ölçüde destekleyen Enstitü, yakın zamanda uluslararası standartlarda Türkçe öğretime yönelik akredite

edilmiş ölçme ve değerlendirme sistemini de yine alanın hizmetine sunmaya hazırlanmaktadır. Aslında önemli bir sorun olan standart sağlama konusu da ölçme ve değerlendirme kapsamında kısmi olarak giderilecektir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında ölçme ve değerlendirme, ikmal edilmesi gereken önemli boyutlardan birini teşkil etmektedir. Çünkü öğretim süreçlerinin bir standarda kavuşturulmasında önemli bir işleve sahip olan bu boyut, frankofon topluluklardaki Fransızca öğretimi denetleyen CIEP gibi müstakil bir kuruluş tarafından Türkçenin öğretildiği ve konuşulduğu her bölgede öğretim süreçlerinin sağlıklı yürütülüp yürütülmediğini denetleyen bir yapı tarafından takip edilmelidir. Dünyada öğretilen diller arasında beşinci sırada yer alan Türkçenin, bu tür organizasyonlarla daha etkin ve güçlü bir konum kazanacağı aşikârdır. Ayrıca böyle güçlü bir yapı, bu minvalde yürütülen politikaların sürdürülebilir olmasına, resmî kurum ve sivil toplum kuruluşlarınınca yürütülen faaliyetler için anlamlı veriler elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen BÖP'ün faaliyetleri, 6 Nisan 2010 tarihinde daha geniş kapsamda kurulan Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığına (YTB) devredilmiştir. YTB; sadece Türkiye'de, Türkiye bursları çerçevesinde yükseköğrenim görecektik uluslararası öğrencileri seçme, yerleştirme ve bu çerçevede faaliyet gösteren kurumların koordinasyonu göreviyle değil, yurt dışındaki vatandaşlarımızın sosyokültürel ihtiyaçlarını belirleme, karşılama ve bunlara yönelik sosyokültürel politikalar üretme; soydaş ve akraba topluluklara yönelik sosyokültürel faaliyetler gerçekleştirme ve tüm bu kapsamda gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası projeleri destekleme gibi oldukça geniş eylem alanına sahip bir kuruluş olarak ön plana çıkmıştır. Aslında YTB'nin sayılan bütün bu faaliyetlerinin

merkezinde dil ve kültür politikaları yer almaktadır. İçinde bulunduğumuz çağın temel bilimsel yaklaşımlarından biri olan farklı disiplinlerin bakış açılarıyla üretilmiş bilgi ve verilere bu tür faaliyet alanlarında daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. YTB'nin bu noktada akademik çevrelerden önemli bir destek beklentisi içerisinde olduğu söylenebilir. Güçlü idari organizasyonlar, güçlü akademik bakış açılarıyla hedeflerine daha hızlı ve kolay ulaşabilir. Başkanlık kendi faaliyet alanlarına yönelik, akademik bakış açısıyla üretilmiş bilgi ve verileri içeren olumlu çıktılarını somut bir şekilde görebildiği projelere de önemli mali destekler sağlamaktadır. Bugün YTB, özellikle burslu öğrenci seçimlerimde akademik yeterlik ve akademik başarıyı esas alan ölçütler esasında bir üst düzeye çıkmıştır. Daha çok öğrenci yerine daha nitelikli öğrenci etrafında gelişen bu bakış açısı, YTB'nin iş birliği içinde olduğu kurumların da benzer bakış açılarını geliştirmeleri ve bu bilinçle gelecek hedeflerini planlamalarıyla zenginleşip istenilen başarı sağlanacaktır.

Yurt dışında örgün ve yaygın eğitim hizmetleri vermek ve geliştirmek amacıyla okullar açmak; bu kurumlarda görev alabilecek öğretmenleri yetiştirmek; bilimsel araştırmalar ve AR-GE çalışmaları yapmak; öğretim materyalleri ve metotlar geliştirmek, amacıyla 2016 yılında 6721 Sayılı Kanun'la kurulan Türkiye Maarif Vakfı, Türkçenin uluslararası sahada yabancı dil olarak öğretimi güçlü kılacak ve yaygınlaştıracak öncü kuruluşlarından biridir. Bugün, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki önemli sorunlardan biri olarak kabul edilen "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretim Programı"-nın farklı alan uzmanlarından oluşan geniş kapsamlı bir heyet tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulmasını sağlayan Türkiye Maarif Vakfı, yine bu program temelinde Türkçe öğretimine yönelik ana ve yardımcı ders materyalleri geliş-

tirmektedir. Söz konusu program sadece Maarif Vakfına bağlı okullarda Türkçe öğrenimi görecek öğrencilere yönelik değil, yurt içinde yaygın veya örgün eğitiminde Türkçe öğrenimi görecek çeşitli yaş ve öğrenim kademesindeki dil öğrencilerine yönelik esnek bir programlama ile yapılandırılmıştır. Bu kapsamda özellikle örgün eğitim kurumlarında böyle bir programa duyulan ihtiyaç, Cumhurbaşkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı uhdesinde yürütülen Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi (PIKTES) kapsamındaki çocuklar başta olmak üzere örgün eğitime devam eden mülteci çocukların yararlanması için Türkiye Maarif Vakfı ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında 11.11.2019 tarihinde bir protokol imzalanmış ve mevcut programın Bakanlık tarafından yürütülen PIKTES Projesi başta olmak üzere yurt içi ve yurt dışı örgün/yaygın eğitimde yabancılara Türkçe öğretimi uygulamalarında kullanılması taraflarca kabul edilmiştir (Balci, Melanlıoğlu 2020:176). Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanan program, Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine yönelik Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk resmî ulusal programı olma hüviyetini de kazanmıştır. İleride, alanda ortaya

çıkacak ihtiyaç ve gelişmeler göz önüne alınarak güncellenebilir bir nitelikte yapılandırılan söz konusu program bugün önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır.

4. Yarı (Olgunlaşma)

Türkçenin ikinci veya yabancı dil olarak dünyada öğretilmesine yönelik son otuz yılda çeşitli resmî veya sivil kurum ve kuruluşların dünyadaki sosyopolitik, sosyokültürel hareketlilikler çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetler; üniversitelerde yapılan akademik çalışmalar gerek uygulamada gerekse de yöntemsel olarak ciddi bir birikim sağlamıştır. Artık bu alana ilişkin dile getirilen sorunlar veya eksikliklerde de alan uzmanlarınca bir mutabakata varıldığı gözlemlenmektedir. Sadece sorunlarda değil aynı zamanda bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde de bir mutabakat olduğu söylenebilir. Bu konuda son zamanlarda yapılan geniş kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilebilecek Umut Başar'ın "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Politikası Nasıl Olmalıdır?" başlıklı yazısında mesele bütün boyutlarıyla betimlenerek analiz edilmiş ve bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Profesyonel bir şekilde yabancılara Türkçe öğretebilmek için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından eğitim fakültelerinde yabancılara Türkçe öğretmenliği lisans programının açılmasına müsaade edilmelidir.

- Yine Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından yabancılara Türkçe öğretimi bir doçentlik başvuru alanı olarak tanımlanmalıdır.

- Hâlihazırda muhtelif üniversitelerdeki yabancılara Türkçe öğretimi lisansüstü programlarına giriş şartları gözden geçirilmelidir.

- Yabancılara Türkçe öğretiminin usul ve esasları güncel gelişmeler ve dünyadaki dil öğretim uygulamaları bir komisyon tarafından tespit edilmeli ve tavsiye niteliğinde bütün dil merkezlerine gönderilmelidir.

- Yabancılara Türkçe öğretiminde bölgesel uzmanlığın sağlanabilmesi adına ülke profili çalışmaları yapılmalı ve öğretim elemanlarının Türk dilliler, Slav dilliler, Fars dilliler, Arap dilliler vb. gruplar üzerinde uzmanlaşmasının önü açılabilir.

- Yabancılara Türkçe öğretenlerin bir araya gelerek tecrübe aktarımında bulunabilecekleri mesleki örgütlenmelerin kurulması oldukça önemlidir. (Başar 2020:46-47).

Bu ve benzeri birçok çalışma tarandığında tespit edilen eksiklik ve aksaklıklar; bunlara ilişkin geliştirilen öneriler birbiriyle örtüşmektedir. Artık bu alana yönelik yetkin ve sesi gür, ortak bir aklın varlığından söz edilebilir. Sadece bu ortak aklın, devletin en üst düzeyinde etkin bir işlevle temsil edilmesini sağlayacak mekanizmanın oluşturulması yönünde son bir adıma ihtiyaç vardır. Yarın perspektifimizle ilgili bugünden yapmamız gereken önemli hususlardan birisi de mutabık kalınan sorunlar ve bunlara yönelik geliştirilen öneriler etrafında teşkil edilecek bir strateji belgesi ve yetkin bir eylem planını harekete geçirmek olmalıdır. Bu stra-

teji belgesi ve eylem planının temel ilkeleri, farklı disiplinlerden teşkil edilecek bir bakış açısıyla belirlenmelidir. Öncelikle avantajlı ve dezavantajlı olduğumuz bölgeler ve hedef kitleler tespit edilmelidir. Ayrıca sadece yurt dışında değil son yıllarda (Türkistan, Güney Asya, Afrika, Orta Doğu) yoğun göç alan bir ülke olmamız nedeniyle yurt içini de bu strateji belgesine dâhil etmemiz gerekmektedir.

Bugün büyükşehirlerde oluşan göçmen veya mülteci mahalleleri; çok kültürlü, çok dilli sınıflar bu durumun en önemli gerekçesi olarak kabul edilebilir. Toplum yapısını oluşturan temel dinamikler üzerinde ileriye yönelik ciddi etkileri olabilecek bu sosyolojik durumun iyileştirilmesinde, okulda sosyalleşen bireylerin toplumsal kimlik ve benlik algıları; evrensel ve yerel değerleri sentezleyebilme yetileri ve buna göre sosyal davranışlar gerçekleştirmeleri önemli rol oynayabilecektir. Bu açıdan kültürlerarası pedagoji, kültürlerarası etkileşim stratejilerinde öğreticilerin pedagojik yeterliliklerini geliştirecek, öğrenme ortamlarında hedef kitlenin öğrenme ve kültürlenme süreçlerini daha güçlü kılacak planlamalar, bu strateji belgesinin temel pedagojik ilkelerini oluşturmalıdır. Bu hedef kitleye yönelik gerçekleştirilecek Türkçe öğretimi de bu temel ilkelerle bütünleşecek nitelikte olmalıdır. Bu sebeple hazırlanacak strateji belgesinin temel çerçevesi: Tarihî ve kültürel perspektif; jeopolitik ve jeokültürel sınırlar; sosyopolitik, sosyokültürel hareketlilikler; teknoloji ve iletişim; göç ve eğitim; ölçme-değerlendirme; kamu ve uluslararası diplomasi; kültürel diplomasi gibi ana başlıklar etrafında Türkoloji (tarih, filoloji), uluslararası ilişkiler, kültürel antropoloji, iletişim, mühendislik (teknoloji) gibi disiplinlerin bakış açılarıyla oluşturularak Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretiminin amaç, araç ve işlevleri temel standartlar ekseninde belirlenmelidir. İçinde bulunduğumuz "Dünya Dili Türkçe" yılını otuz yıllık uygulama eksenli

bir birikimle daha anlamlı, kalıcı kılarak yarının bakış açılarını oluşturacak yaklaşımlar ancak bu çerçevede geliştirilebilecek bir yapıyla sağlanabilecektir.

5. Sonuç

Çoğul göstergeler sistemi olan kültürün etkin ve belirgin göstergesi dildir. Dil aynı zamanda bir karar verme ve iletişim süreci olan bireysel ve toplumsal müzakere sürecini de birey-birey, birey-toplum arasında yürüten, şekillendiren temel göstergeler dizgesidir. İçinde bulunduğumuz dijital iletişim çağında kültürlerin karşılaşmasında ve bu karşılaşmada tarafların zihinsel ve bilişsel çerçevede sağlıklı bir müzakere süreci yürüterek kendilerini doğru tanımlayabilmelerinde dil etkin bir işlev üstlenir. On dokuzuncu yüzyılda romantik milliyetçilik akımıyla birlikte kültürel kimliklerin tanımlanıp ulus devlet inşaa sürecinde önemli bir rol üstlenen dil ve kültür politikaları, içinde yaşadığımız çağın gerekleri doğrultusunda farklı boyutlar kazanmıştır. Bu yönde yürütülen politikaların en önemli ayaklarından birini de dil öğretimi oluşturmaktadır. Bir dilin öğrenimine yönelik oluşan eğilimlerin nedenleri çeşitlendirmek mümkündür. Ancak bu nedenlerden ekonomik sosyopolitik ve sosyokültürel boyut diğer nedenlere oranla daha ön plana çıkmaktadır.

Gerek kültürel diplomasinin gerekse de diaspora çalışmalarının sağlıklı ve etkin bir şekilde yürütülmesinde merkezî araç konumundaki dil öğretimini; sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler, sanat tarihi, sanat, psikoloji, iletişim gibi disiplinler arası bir bakış açısıyla yapılandırarak bir üst aklın varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu üst akıl marifetiyle oluşturulacak strateji belgesi ve eylem planında temel ilke ve stratejiler doğrultusunda bölge, kültür odaklı hedef kitleler belirlenerek ihtiyaç analizleri, ilgiler tespit edilerek nitelik ve nicelik eksenli politikalar üretilmelidir. Söz konusu gelişmeler, Türkçeye yönelik politika ve gelecek perspektiflerinin yeniden ele alınmasında

sorumluluk üstlenebilecek karar mercilerinin disiplinler arası bir yaklaşımla teşkil edilmesi gerekmektedir.

İçinde bulunduğumuz son otuz yıllık zaman diliminde Türkçenin uluslararası alanda öğrenilen diller arasında beşinci sırada bulunmasının temel nedenleri, sosyopolitik ve sosyokültürel boyutlarla izah edilebilir. Bu boyutları iyi analiz edebilecek ve bu analizden elde edilen verilere göre Türkçe öğretiminin uzun vadeli planlamasını gerçekleştirecek yukarıda sözü edilen yapılara daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Mevcut akademik birikimler ve kurumsal yapılar bunu planlayacak ve sürdürülebilir bir sistem hâline dönüştürebilecek deneyimlere sahiptir. Sadece bu birikimleri merkezi bir çatı altında toplayıp ortak akılla temel ilkeleri belirleyecek bir strateji belgesi ve eylem planına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Balcı Mustafa, Melanlıoğlu Deniz (2020). "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı Üzerine", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD), Cilt 10, Sayı 2: 173-198
- Başar, Umut (2020), "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Politikası Nasıl Olmalıdır?", Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi -Politika, Program, Yöntem ve Eğitim-, PEGEM Akademi:29-6.
- Dok, Birol (2009). " Türkiye'nin Gururu: Büyük Öğrenci Projesi", Türk Yurdu Dergisi, S.260: 77-78.
- https://www.tika.gov.tr/tr/duyuru/turkoloji_projesi_tek_elde_toplaniyor-9343/ 20 Eylül 2011 Salı
- Özbay Murat, Bahar Mehmet Ali (2016). "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Uzmanlık Sorunu", Aydın TÖMER Dergisi, S.1:1-29.

Dünya Dili Türkçe

Şeref Ateş*

Röportaj: İbrahim Acar

Ses bayrağımız olan Türkçemiz ile ilgili dünyanın çeşitli coğrafyalarında çalışmalar yürüten Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Şeref Ateş ile bir röportaj gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Biliyorsunuz 2021 yılı UNESCO ve Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından Yunus Emre yılı ilan edildi. Bu yıla özel faaliyetleriniz ve içerikleri hakkında bilgi verir misiniz?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Yunus Emre çağını aşmış bir şair. Nitekim Enstitümüzün adını Yunus Emre'den alması da bunun en önemli göstergesi. Bizler Yunus Emre Enstitüsü olarak hem ülkemizde hem de kültür merkezlerimiz aracılığıyla 60 merkezimizde Yunus Emre yılı ile ilgili faaliyetlerimiz devam ediyor. Yunus Emre'nin şiirlerini seslendirip YouTube sayfamızda paylaşarak Yunus'u dünyaya tanıtmayı hedefledik. Her ülkeden Yunus Emre değerinde bir şairin veya yazarın birlikte anılması için kültürel etkileşim faaliyetleri düzenlemeye başladık. Örneğin Roma Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla hem Dante'yi hem Yunus Emre'yi anıyoruz. Ayrıca Kültür Bakanlığı bünyesinde Eskişe-

hir'de Yunus Emre'yi anma etkinlikleri için çeşitli değerlendirme toplantıları yapıyor, Prof. Dr. Erdoğan Boz tarafından hazırlanmış olan Divan ve Risâletü'n-Nushiyye adlı eserleri yayımlanmayı planlıyoruz. Aynı zamanda bu yıl, Dünya Dili Türkçe yılı olarak ilan edildiği için Türkçeyi yaymak amacıyla getirilen her projeyi değerlendiriyor, Enstitümüzün çalışmalarını hep bir adım öteye taşımaya çalışıyoruz. Yani hem bu yıla özel faaliyetler hem de gelecek yılları da kapsayacak projelerimiz olacak.

TRT Akademi Dergisi: Yunus Emre Enstitüsü ses bayrağımız olan Türkçemizi kaç ülkede dalgalandırıyor? Temsilcilik açarken ülkeleri neye göre belirliyorsunuz? Gelecekte hangi ülkelerde faaliyet göstermeyi planlıyorsunuz?

Prof. Dr. Şeref Ateş: 2009'da ilk merkezini Saraybosna'da açan Yunus Emre Enstitüsü, bugün 60 farklı merkezde faaliyetlerini sürdürüyor. Hedefimiz 2023 yılında 100 kültür merkezine ulaşmak. Tabii hâlihazırda üniversiteler bünyesindeki Türkoloji kürsülerini de hesaba kattığımızda bugün bile yüz irtibat noktamız var diyebiliyoruz. Kültür

*Prof. Dr., Yunus Emre Enstitüsü Başkanı

Dil Öğretimi Aynı Zamanda Kültür Aktarımıdır

merkezlerimizi açarken Cumhurbaşkanımızın göstermiş olduğu ufuk ve çizmiş olduğu hedefler doğrultusunda hareket ediyoruz. Son merkezimizi Azez’de açtık. Yakın zamanda Batı Afrika’da ve devam eden süreçte Güney Amerika ülkelerinde yeni merkezler açmayı planlıyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Yunus Emre Enstitüsü, tüm dünyada Türkçe için neler yapıyor? Enstitünün özellikle etkin olduğu coğrafyalar nerelerdir? Bu coğrafyaların Türkçe ve medeniyetimiz açısından önemi nedir?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Enstitümüz salgından önce kültür merkezleri aracılığıyla 58 ülkede yüz yüze kurslar düzenliyordu. Ayrıca edebiyat dünyamızın önemli şair ve yazarlarını tanıtmak amacıyla çeşitli konferanslar, sergiler, söyleşiler ve kitap tanıtım günleri organize ediyordu. Salgın bize 2020 yılından itibaren yeni bir kapı açtı ve biz Enstitü olarak çevrim içi kurslar düzenlemeye başladık. Çevrim içi kurslarımızda bir yılı aşkın sürede neredeyse 100.000 kişiye Türkçe öğretmeye başladık. Tarihî birliğimizin olmadığı Latin Amerika ülkelerinden bile beklentimizin

çok çok üstünde bir taleple karşılaştık. Bu da bizi mutlu ediyor tabii. Ortak bir tarihî temasımızın olmadığı bir ülkede gönüllere dokunabilmek, onlara Türkçe “Merhaba” diyebilmek çok gurur verici. Bunların dışında bölgesel Türkçe öğretimi projeleri düzenlemeye başladık. Frankofon ülkelerinde Türkçe öğretimi adı altında eğitim verebilecek öğretmenlerimizle temasa geçtik. Onların kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak için çevrim içi eğitimler düzenledik. Ardından Frankofon ülkelerin Türkçe öğrenme taleplerini karşılamaya başladık. Bu sayede Cezayir’de Türkçeye hizmet eden Türkologları istihdam edebildik mesela. Kazakistan’da çevrim içi Türkçe öğretimi kampanyası başlattık ve bu kampanya ile yaklaşık 8000 öğrenciye ulaştık. Türk soylulara Türkçe öğretimi alanında da hedefimizi bir adım ileriye taşımış olduk. Kültür merkezlerimizdeki öğrencilerimizin çevrim içi ortamda Türkçe konuşma kulüpleri ile Türkçe pratiği yapmalarını sağladık. Dünyanın farklı coğrafyalarından öğrencilerimiz birbirleri ile Türkçe iletişim kurmanın mutluluğunu yaşamış oldular.

TRT Akademi Dergisi: Türk dilinin evrensel imkânları neler? Ana dili farklı

olan bir insanı Türkçe öğrenmeye iten unsurlar nelerdir? Bilim, sanat, teknoloji, eğitim, entelektüel merak vb. Bunlardan hangisi diğerine daha baskın geliyor?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Meşhur tabirle Türkçe, Çin seddinden Adriyatik kıyılarına kadar konuşulan bir dil. Lehçeleri ile birlikte ele aldığımızda bugün dünyada 220 milyon civarında kişinin Türkçe konuştuğunu görüyoruz. Bu anlamda Türkçenin dünyada önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

İşte buradan bakınca da insanların çok farklı sebeplerle Türkçe öğrenmeye merak saldıklarına şahit oluyoruz. Bunların arasında iş bulma gibi tamamen amaca yönelik sebepler bulunmakla birlikte son dönemde Türk kültürüne artan ilgi ve özellikle Türk dizilerinin uyandırmış olduğu merak, insanlarda Türkçe öğrenme arzusunu tetikliyor.

Tabii Türkiye'yi ziyaret eden ve Türk insanının misafirperverliğini gören diğer ülke vatandaşlarının çoğu tekrar Türkiye'ye geliyor ve bu dili öğrenmek için de ciddi bir çaba sarf ediyor. Çünkü gerçekten ancak bir dili yeterli düzeyde öğrendiğiniz zaman o toplumun ruhuna nüfuz edebiliyorsunuz.

TRT Akademi Dergisi: Yurt dışında Türkçe eğitimi alan insanlar ülkemize dair en çok neleri merak ediyorlar? Edebiyat, sinema, TV dizileri, müzik, gezi, tarih vb?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Yurt dışında Türkçe öğrenen insanlar, aslında ülkemize dair her şeyi çok merak ediyor. Fakat bu merakın içinde Türk dizileri açık ara önde gidiyor. Özellikle son dönemde dizilerde birbirinden güzel Türkiye manzaralarına yer verilmesi, kültürel/geleneksel unsurların kullanılması, tarihî dönemlerin/kişilerin ele alındığı ko-

nuların işlenmesi bu merakta etkin rol oynuyor.

Türk oyuncuların dünya genelinde belli bir hayran kitlesi var. Türk dizilerini Türkçe takip etmek için Türkçe öğrenenlerin sayısı da oldukça fazla. Bununla beraber dünyanın her tarafından Türk kültürüne ilgi duyuluyor. Bu ilgiden yola çıkarak dizi ve filmler vasıtasıyla kültürel etkileşim sağlıyoruz.

Türkiye, kültür sanat etkinlikleri bakımından zengin bir ülke. Bu faaliyetler içinde Türk sinema ve dizi sektörünün önemli bir yeri var. Süreçte gerçekten başarılı eserlerle karşılaşıyoruz. Bu başarıda yetenekli senarist, yönetmen ve oyuncularımızın emeği çok büyük.

YEE olarak dünyanın her yerinde Türkiye'yle bağ kurmak isteyenlerin sayı-

sını arttırmak hedefi ile dizi ve sinema sektörünü değerlendiriyoruz. Bugüne kadar birçok ülkede "Türk Filmleri Haftası" düzenledik. Medya vasıtası ile milyonlarca insana ulaştık. Türk insanın hayat tarzını ve hayata bakış açısını en iyi şekilde dizi ve filmlerimizle iletebiliriz diye düşünüyoruz.

Şunu rahatlıkla dile getirebilirim ki dizi ve sinema sektörü, günümüzde ülkemizin kültürel diplomasi alanına önemli katkı sunarak yurt dışındaki Türkiye algısını güçlendiriyor.

TRT Akademi Dergisi: Koronavirüs salgınıyla birlikte diğer dallarda olduğu gibi dil öğretiminde de yüz yüze eğitime ara verildi. Yunus Emre Enstitüsü küresel salgın engelini hangi yöntemlerle aşabildi? Salgın süreci öncesinde tüm Türkiye’de karşılık bulan ve binlerce öğrenciye temas etmemizi sağlayan YEE Yaz Okulu Programı’nın devamlılığı ne şekilde sürmekte?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Tüm dünyada hayatı durma noktasına getiren koronavirüs salgınına rağmen Türkçeye olan ilgi her geçen gün artıyor. YEE olarak salgını bir kriz olarak değil bir fırsat olarak değerlendirdik. Enstitümüz, dijital mecralarda çok sayıda Türkçe öğretim programı düzenleyerek eğitimlere ara vermeden devam ediyor. Salgın döneminde,

Enstitünün uzman okutman kadrosu tarafından hazırlanan videolarla YouTube üzerinden yüz binlerce insana ulaştık. Salgın döneminde hazırladığımız videolarla dünya genelinde her ortamda Türkçe öğrenme imkânı sunabildik.

Çevrim içi olarak düzenlediğimiz "Uluslararası Konuşma Kulüpleri" aracılığı ile farklı ülkelere insanlar, insanlığın evrensel sorunlarını Türkçe konuşup tartışıyorlar. Bu sayede Türkçenin daha etkin bir şekilde öğrenilmesini hedefliyoruz. Bu dönemde çevrim içi Türkçe kurslarının alt yapısını oluşturduk. Çevrim içi kurslarımızla interaktif dersler yapabiliyor ve bu dersleri farklı işlevsel videolarla destekliyoruz. Çevrim içi kurslarımız sayesinde hem Enstitünün birçok ülkedeki örgün eğitim programları hız kesmeden devam ediyor hem de daha önce Türkçe kursu açılmayan ülkelerde binlerce kişiye ulaşma fırsatı yakalıyoruz. Bu sayede Türkçe kursuna gitme imkânı bulamayan fakat Türkçe öğrenmek isteyen kişilere rahatlıkla ulaşabiliyoruz. Çevrim içi kurslarımızda her yaş grubundan katılımcı bulunuyor ve bu kurslar farklı tecrübeler, yeni dostluklara ve Türkçe sevgisinin temeline katkıda bulunurken aynı zamanda ülkeler arası dostluk köprülerinin kurulmasına zemin hazırlıyor. Şu anda dünyanın farklı ülkelerinden katılan 60 bin kişiye, haftada 6 saat ders veriyoruz. Sadece Latin Ame-

rika'da 5 bin kişiye ulaşıyoruz. Özellikle Afrika, Latin Amerika, Arap coğrafyası ve Uzak Doğu başta olmak üzere dünyanın her köşesinde Türkçemize büyük bir ilgi var. Bu ilgiye yakından şahit olmak, kurs sürecinde bizi motive ediyor ve Türkçe ile sınırları aşıyoruz. YEE'nin kuruluşunun 10'uncu yılı olan 2019 yılında 10'uncusunu düzenlediğimiz "Türkçe Yaz Okulu" programına; Türk edebiyatı, Türk sineması, arkeoloji ve bilim kategorilerini de ekledik. Türkiye'de bu programlara katılan öğrencilerimiz, birçok deneyim ve dost kazanarak ülkelerine birer kültür elçisi olarak döndü. Yunus Emre Enstitüsü olarak "Yaz Okulu Programı"nı maalesef en son 2019 yılında düzenledik. 2020 yılında düzenlemek istediğimiz programı tüm dünyayı sarsan salgın sebebi ile iptal etmek zorunda kaldık. Temennimiz dünya genelinde bir an önce koronavirüs salgınının son bulması ve bizlerin tekrar böyle ses getiren programlar düzenleyebilmesi yönünde.

TRT Akademi Dergisi: Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmek isteyen insan-

ların yaş gruplarına bakıldığında hangi yaş aralığındaki insanlardan daha çok talep geliyor?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Türkçe öğrenmek isteyen insanlar genellikle Türkçeyi iş, turizm ve sağlık gibi alanlarda kullanmak için öğreniyorlar. Yapmış olduğumuz ihtiyaç analizlerinde Türkçe öğrenmek isteyenlerin genel itibarıyla 18-35 yaş aralığında olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaş grubundaki insanların Türkçeye olan rağbeti genellikle iş ve eğitim amaçlı oluyor. Fakat şu an ciddi şekilde 9-15 yaş aralığında Türkçeye rağbet olduğunu görüyoruz. Tercihim Türkçe projesiyle yaklaşık 20 bin öğrenci Türkçeyi seçmeli veya zorunlu ders olarak öğreniyor. Bu sayı her yıl artarak devam ediyor. Yine 5-9 yaş aralığında çocuk gruplarımızda Türkçe kursları yürütüyoruz ve bu yaş aralığında da ciddi bir talep olduğunu söyleyebilirim. Genel olarak baktığımız zaman 7 yaşından 70 yaşına kadar her yaş düzeyinden öğrencimizin olduğunu söylemek mümkün. Her yaş grubuna yönelik hem materyalimiz hem de deneyimli okutman kadromuzla hizmet etmeye devam ediyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe öğretimi alanında, kurumsal iş birliği yapıyor musunuz, hangi kurum ve kuruluşlarla ne gibi çalışmalar yapıyorsunuz?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Türkçe öğretimi ile ilgili birçok kurumla iş birliklerimiz var. T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığıımızla yabancı gazetecilere yönelik Türkçe kursları düzenledik. Üniversitelerimizle ciddi işbirliklerimiz var. Üniversitelerde bulunan TÖMER'lerin Türkçe öğretimleri, öğrencilerin yeterliklerinin ölçülmesi noktasında iş birliği protokollerimiz var. Yine üniversitelerimizin yurt dışında tanıtımı noktasında da destek sağlıyoruz. Ziraat Bankasının yurt dışında bulunan şubelerindeki yabancı çalı-

şanlarına learnturkish.com sitemizden Türkçe kursları veriyoruz. Türk Dil Kurumu ile Türkçe eğitimi anlamında ciddi iş birliklerimiz mevcut. Yurt dışında 50 ülkede 101 üniversite ile Türkoloji alanında iş birliğimiz mevcut. Buralara materyal ve okutman desteği sağlıyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Dil öğretimi kültür aktarımı açısından ne gibi imkânlar sunmaktadır?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Kültür ve dil millî kimliğin en önemli taşıyıcısıdır. Dil öğretimi aynı zamanda kültür aktarımıdır. Siz dil öğretirken aynı zamanda kültürünüzü de yansıtmış bir nevi aktarmış oluyorsunuz. Çünkü yaşantılarımız, dili kullanımlarımız, atasözlerimiz, deyimlerimiz hepsi kültürümüzün birer yansıması olarak karşımıza çıkıyor. Bizler dil öğretirken aynı zamanda otantik materyallere de yer veriyoruz. Nedir otantik materyal? Yabancılar için üretilmemiş, o dili konuşan insanlar için üretilmiş her şeydir, yani kültürümüzdür. Bir film afişi, bir otobüs bileti bizim dersimize malzeme olabiliyor. Bu şekilde Türkçe öğrenen insanlar kültürümüzü yakından tanıyor, bizi öğreniyor. Biz de Türkçeyle birlikte kültürümüzü tanıtmış oluyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe öğretim merkezleri arasında bir standardizasyon çalışması var mı, olacak mı?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Tarihimizde her ne kadar Türkçenin söz varlığını ve dil özelliklerini ortaya koyan, Türkçe öğretimini amaçlayan önemli eserler verilmişse de yabancılar Türkçe öğretimi yeni bir bilim sahası. Buna rağmen özellikle son yirmi yıllık dönemde bu alanda hem çok sayıda akademik çalışma ve araştırma yapıldı hem de Avrupa standartlarında basılı ve elektronik ders ve yardımcı materyaller, uygulamalar üretildi. Malumunuz Türkiye'deki yabancılar Türkçe öğretim faaliyetlerini TÖMER'ler yaparken yurt dışında bu faaliyetleri Türkoloji Projesi'yle üniversitelerde ve 50 ülkedeki kültür merkezleri aracılığıyla bir yaygın eğitim organı olarak Yunus Emre Enstitüsü ile okullarda örgün eğitim yapan Maarif Vakfı yürütüyor.

Yabancılar Türkçe öğretimini yapıldığı yer de öğretim sürecini etkilediğinden Türkiye'de bir üniversitede haftada 24 saat Türkçe dersi gören bir yabancıya uygulanacak program ile yurt dışında haftada 6 saat Türkçe dersi alan bir yabancıya uygulanan program farklılık arz ediyor. Diğer taraftan alana çağın ve hedef kitlelerin ihtiyaçlarına uygun yeni materyaller ve programlar kazandırıldıkça, bilimsel veriler ışığında yeni akademik çalışmalar ve araştırmalar yapıldıkça Türkçe öğretimini niteliği artıyor. Özellikle son on yıldaki bu artışın yanı sıra yabancılar Türkçe öğre-

tim alanında yüksek lisans ve doktora programlarının açılması ile sertifika ve eğitim programlarının gerçekleştirilmesi beraberinde kalite standartları açısından asgari düzeyi ortaya koyuyor. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü olarak hem program geliştirme ve ders materyali hazırlama hem de TYS geliştirme sürecinde Türkiye'deki pek çok TÖMER ve akademisyen ile iş birliği içindeyiz. Ancak şu an için Türkçe öğretim merkezlerinin standardizasyonu için resmî bir çalışmadan söz edemeyiz.

TRT Akademi Dergisi: Faaliyetlerinizi incelediğimizde Türk kültürünü, sanatını, tarihini ve dilini birleştirerek genç nesillere aktardığınızı görüyoruz. Bunu nasıl başarıyorsunuz, işinizin sırrı nedir?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Çeşitli projeler, faaliyetler ve kurslarla Türk kültürünü, sanatını, düşüncesini, edebiyatını, tarihini tanıtmak; yabancılara Türkçe öğretmek, Türkiye'nin geçmişine, bugününe

ve gelecek tasavvuruna ait değerlerini, birikimini başkalarına anlatmak, müştereklerde buluşmak... Bunlar yapmaya çalıştığımız işler. Dilimizi, kültürümüzü bilmeyen, tanımayan ama bir şekilde ilgi duyan, merak eden, öğrenmek isteyen ya da öğrenmek zorunda olan insanlar, ilk defa bizle birlikte yeni bir dünyaya, Türkçeye ve Türk kültürüne adım atıyorlar. Başka bir zihin coğrafyasına, yaşayış olarak zamanda ve mekânda başka bir boyuta, başka bir dünyaya yani başka bir kültüre giriş yapıyorlar. Dil her şeyi içinde barındıran bir eve benziyor. Böyleyken bir dil, kelimelerden ve dil bilgisi yapılarından ibaret olabilir mi? Olamaz, olmalı. O hâlde dil neleri kapsar, bizim için ne ifade eder, evinin içine neleri alır, biz o evden neyi alıp vermeliyiz karşımızdakine? Onları kırmadan, onlara üstünlük taslamadan... Biz işte bu seçimi iyi yapmaya, sadece kültürümüzü değil tüm insanlığı kucaklayan gönül dünyamızı açmaya çalışıyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Toplumumuzun ve özellikle gençlerimizin dijital mecralarda kısır bir Türkçeye hapsoldüğünü gözlemlemekteyiz. Bunu aşmak için ne gibi çalışmalar yapılabilir?

Prof. Dr. Şeref Ateş: Bunu aşmak için gençlerimizin kullandığı mecraları onların ilgisini çekerek, onları kırmadan, onlara üst bir dil kurmadan kullanmak gerekiyor. Bugün çağ her zamankinden daha hızlı değişiyor. Dolayısıyla onu yakalamak ve hatta aşmak gerekiyor. Bu da ancak yeniliğe açık olmakla ve sürekli gelişimle mümkün olabiliyor.

Biz gençlerimize sunduğumuz imkânlarla onların hem yaşadıkları evrene temas

edebilmeli hem de gönül dünyalarına girebilmeliyiz. Yoksa nutuk atarak hamasi söylemlerle yanlışları düzeltmemiz asla mümkün olmayacaktır.

İşte bu noktada biz de Enstitü olarak teknolojinin bize verdiği tüm imkânlardan istifade etmeye gayret ediyoruz. Yakın zamanda kurmuş olduğumuz sanal stüdyomuzda çok farklı çalışmaların hazırlığını yapıyoruz.

Yabancılarla Türkçe öğretmenin yanında dilin doğru kullanımı da gündemimizde önemli bir yer tutuyor. Bu konuda çok farklı yaratıcı dramalar üzerinde çalışıyoruz.

Dünya Dili Türkçe

Mustafa Altun*

1. Giriş

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi hem dünyada hem de Türkiye’de son 20 yılda ivme kazandı. Bunun temelinde Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda gelişim göstermesi yatmaktadır. Yalnızca sınırdaş ülkelerle değil, farklı kıtalarda bulunan ülkelerle de etkileşim söz konusudur. Eğitim alanında Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfının faaliyetleri, kültürel alanda Türk dizilerinin dünya ölçeğinde milyonları bulan izleyici kitlesi, her yıl milyonlarca turist Türkiye’ye gelişi, artan ekonomik ilişkiler gibi pek çok nedenle Türkçeye ilgi artmaktadır. Bu eğilimle birlikte TÖMER ve dil merkezlerinin sayısı son 10 yılda artış göstermiştir. Türkiye’de toplam 209 üniversitenin 120’sinde bu merkezler faaliyet yürütmektedir. (Altun, 2021). Binlerce öğrenci farklı nedenlerle Türkiye’de Türkçe öğrenmektedir. YÖK istatistiklerine göre 2019-2020 öğretim yılında üniversitelerde 185.047 uluslararası öğrenci öğrenim görmektedir (YÖK, 2021). Bunun yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Halk Eğitim Merkezleri, özel kurslar, vakıf ve dernekler fark-

lı düzeylerde Türkçe öğretmektedir. İnternet ortamında da kendi kendine Türkçe öğrenmek isteyenlere yönelik platformlar yer almaktadır.

Makalede bu eğitim sürecinin özellikle üniversitelerin TÖMER ve dil merkezlerinde aşama aşama nasıl gerçekleştiği üzerinde durulacaktır.

2. Başvuru

TÖMER ve dil merkezlerine ilk kayıtlar hem yurt içinden hem de yurt dışında yapılabilmektedir. Başvuru formları çevrim içi olarak doldurulabilmektedir. Yurt dışında ikâmet edip vize almak isteyen öğrenci adayına başvurunun kabul edildiğine dair bir davet mektubu verilmektedir. Öğrenci adayı bu mektupla vize işlemlerini gerçekleştirmekte, ardı sıra Türkiye’ye hareket etmektedir. Resmi uygulama böyle olmakla birlikte Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı ve Türkoloji bölümlerinin olduğu ülkelerde öğrenci adayları bu birimlere yönlendirilebilmektedir. Türkiye içinde başvurular yüz yüze de yapılmaktadır.

*Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Türkçe Yabancı Dil Olarak Nasıl Öğretilir?

3. Düzey Belirleme Sınavı

Başvurusu kabul edilen öğrenci adayları düzey sınıflarının belirlenmesi amacıyla sınava tabi tutulmaktadır. Bu sınavlarda Avrupa Birliği Ortak Öneriler Çerçevesi'nde belirtilen düzeylere uygun konuşma-dinleme-okuma-yazma beceri alanlarını kapsayan sorular yöneltilmektedir. Yazılı sınavda çoktan seçmeli soruların yanı sıra boşluk doldurma, metin yazma gibi sorulara yer verilmektedir. Konuşma becerisi için ayrıca yüz yüze sınav yapılmakta, bu sınavlar ses kayıt cihazlarıyla kayıt altına alınmaktadır.

Sınav sonunda öğrenci adaylarına 4 temel beceri alanında aldıkları puanları içeren bir belge verilmektedir. Üniversitelerde eğitime devam etmeleri üniversitelere göre değişiklik göstermekle birlikte öğrencilerin en az B2 düzeyinde puan alması gerekmektedir. Ancak öğrenci bu düzeyi de eğitim süresi içinde C1 düzeyine yükseltmekle yükümlüdür. Türkiye Bursları ile gelen öğrencilerin öğrenim görmelerinin asgari koşulu ise C1 düzeyidir:

Türkçe yeterlilik için C1 seviyesinde Türkçe dil sertifikasına sahip olmayan (eğitim dili İngilizce veya diğer dillerde

olan programlara yerleştirilen adaylar da dahil) tüm Türkiye Bursiyelerinin, bir yıllık Türkçe Hazırlık Kursuna katılmak ve akademik yılın sonunda C1 seviyesini tamamlamış olmaları gerekmektedir (Türkiye Bursları, 2021).

Üniversitelere göre farklı uygulamalar olmakla birlikte örnek olması bakımından Sakarya Üniversitesi'nin uluslararası öğrenci kabul esaslarında yer alan Türkçe ile ilgili bölümü veriyoruz:

Türkçe Yeterlik Düzeyleri

(1) C1 Düzeyi: Türkçesi yeterlidir. Üniversitemizde öğrenime başlayabilir.

(2) B2 Düzeyi: Türkçesi kısa zamanda gelişebilir. Üniversitemizde öğrenime başlar, ancak mezun olana kadar Sakarya TÖMER tarafından açılacak Türkçe kurslarına devam etmek suretiyle Türkçe yeterlik düzeylerini (C1) seviyesine çıkarmak zorundadırlar.

(3) B1-A2-A1 Düzeyi: Türkçesi yetersizdir. Bu öğrenciler 1+1 yıl izinli sayılacaklardır. (Türkçe düzeyini 1 yıl sonunda yeterli düzeye çıkaramayanlar için 1 yıl daha ek süre verilir. Ancak bu ek süre, öğrenim süresinden sayılır.)

Bu süreler sonunda, Türkçe yeterlilik düzeylerini B2 seviyesine çıkarmak zorundadırlar. Belirlenen süreler sonunda Türkçe Yeterlilik Belgesini sunamayanların Üniversite ile ilişkisi kesilir.

Öğrenime başlamak isteyen öğrenciler, Türkçe yeterlilik belgelerini Uluslararası Öğrenci Akademik Takviminde belirtilen kayıt tarihleri içerisinde ibraz etmek zorundadırlar. Bu tarihler içerisinde Yeterlilik Belgesini sunamayan adayların Türkçe yeterlilik düzeyleri Sakarya TÖMER tarafından yapılacak Türkçe Yeterlilik Sınavı sonucuna göre belirlenir." (Sakarya Üniversitesi, 2020)

Yunus Emre Enstitüsünün yurt dışında yaptığı sınavlar sonucunda alınan belgeler ile farklı TÖMER ve dil merkezlerinde alınan belgeler de kayıt sırasında kabul edilebilmektedir. Ancak bu noktada 1. ve 2. tablolarda görüldüğü üzere kimi zaman farklı sınav uygulamalarından kaynaklanan ölçme ve değerlendirmeler tartışma konusu olmaktadır. Akademik toplantılarda en çok dile getirilen sorunların başında bu gelmektedir. Kim, neye göre, nasıl ölçme ve değerlendirme yapmaktadır, birinde B1 alan bir öğrenci adayı diğer bir sınavda B2 alıyorsa, bu farklılık nasıl değerlendirilmelidir gibi sorulara cevap aranmaktadır.

1. Tablo. TÖMER ve Dil Merkezleri Beceri Alanları Ölçme ve Değerlendirme Tablosu

TÖMER ve Dil Merkezleri	Okuma		Dinleme		Yazma		Konuşma		Bağımsız Konuşma	
	En Çok	En Az	En Çok	En Az	En Çok	En Az	En Çok	En Az	En Çok	En Az
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi TÖMER	100	50	100	50	100	50	100	50		
Ankara Üniversitesi TÖMER	25	15	25	15	25	15	15 (Karşılıklı Konuşma)	9 (Karşılıklı Konuşma)	10	6
İstanbul Aydın Üniversitesi TÖMER	25	15	25	15	25	15	25	15		
İstanbul Medeniyet Üniversitesi TÖMER	25	12	25	12	25	12	25	12		
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İZÜTEM	25	15	25	15	25	15	25	15		
Yunus Emre Enstitüsü	25	12,5	25	12,5	25	12,5	25	12,5		

2. Tablo. TÖMER ve Dil Merkezleri Puan Aralıkları Tablosu

TÖMER ve Dil Merkezleri	A1	A2	B1	B2	C1	C2
Adıyaman Üniversitesi ADYU TÖMER	01-24	25-49	50-64	65-74	75-100	
Anadolu Üniversitesi TÖMER	30-39	40-49	50-59	60-69	70-88	89-100
Beykent Üniversitesi TÖMER	30-39	40-49	50-59	55-70	71-85	86-100
Erzincan Üniversitesi TÖMER	00-34	35-49	50-64	65-79	80-95	95-100
Harran Üniversitesi TÖMER	25-39	40-49	50-59	60-69	70-100	
İstanbul Aydın Üniversitesi TÖMER	20-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-100
İstanbul Medeniyet Üniversitesi TÖMER	25-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-100
Kocaeli Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi TÖMER			50-59	60-69	70-100	
Yunus Emre Enstitüsü				55-71	71-88	89-100

4. Sınıf İçi Eğitimler

Düzyer belirleme sınavlarından geçen ve kaydı yapılan öğrenciler düzeylerine göre sınıflara dağıtılır. A1 düzeyi öğrencilerinin önünde uzun bir dönem vardır. Bir eğitim-öğretim yılı boyunca yoğun bir eğitime tabi tutulurlar. 3. Tablo'da gö-

rüldüğü gibi kursların ay, hafta ve toplam saat süresi kurumlara göre değişiklik göstermektedir. TÖMER ve dil merkezlerinde salgın sonrası çevrim içi kurslara ağırlık verildiği için toplam ders saatinde bir azalma olmuştur.

3. Tablo. TÖMER ve Dil Merkezleri Düzeylere Göre Ders Saatleri Tablosu

TÖMER VE DİL MERKEZLERİ	EĞİTİM TÜRÜ	TOPLAM	A1	A2	B1	B2	C1
Maltepe Üniversitesi TÖMER	ÇEVİRİM İÇİ	500	100	100	100	100	100
Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi TÖMER	ÇEVİRİM İÇİ	536	122	122	134	134	134
İstanbul Kültür Üniversitesi İKÜTÖMER	YÜZ YÜZE	600	120	120	120	120	120
Beykent Üniversitesi BÜ-TÖMER	ÇEVİRİM İÇİ	640	128	128	128	128	128
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İZÜTEM	ÇEVİRİM İÇİ	700	140	140	140	140	140
Abant İzzet Baysal Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	750	180	180	180	210	210
Beykent Üniversitesi BÜ-TÖMER	YÜZ YÜZE	800	160	160	160	160	160
Fırat Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	825	175	175	175	175	125
Çankırı Karatekin Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	840	168	168	168	168	168
İnönü Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	875	175	175	175	175	175

Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi KONDİL	YÜZ YÜZE	890	160	160	160	160	250
Gazi Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	960	180	180	180	180	240
Ege Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	962	182	182	182	182	234
Hacettepe Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	990	210	210	210	180	180
Giresun Üniversitesi TÖMER	YÜZ YÜZE	1100	200	200	175	175	350

TÖMER ve dil merkezlerindeki eğitim süreçlerinde Türkçenin dışında bir aracı dil kullanımından kaçınılır. Hedef dilde eğitim esastır. Ancak kimi eğitsel materyallerde başlangıç düzeyinde dil bilgisi konularının mesela İngilizce ile açıklandığı görülür. Kurtuluş Öztopçu'nun Elementary Turkish kitabı gibi İngilizce-Türkçe iki dilli öğretim kitapları da mevcuttur. Bu kitaplar daha çok ana dilinin konuşulduğu ülkelerde etkin olarak kullanılır. Okutmanlar açıklamaları hedef dilde yaparlar.

Derslerde sınıf içinde öğrencileri harekete geçirecek etkinlikler planlanır. Dramatizasyon, beğenilen bir Türkçe şarkıyı söyleme, öğrencileri belli bir konuda yarıştırmaya gibi farklı uygulamalara yer verilir.

Dil kurslarında ideal olarak 15 öğrenciyi geçmeyecek biçimde sınıflar dağıtılır ve U planına göre öğrenciler oturtulur. Bu oturma düzenine göre öğrencilerin birbirleriyle etkileşim içinde olması istenir. Okutman merkez konumundadır. Sınıfta bilgisayar, projeksiyon cihazı ve perde gibi teknik cihazlar bulundurulur. Havalandırma, aydınlatma gibi uygun fiziki koşullar sağlanır.

5. Beceri Alanlarına Göre Eğitimler

Avrupa Birliği Diller İçin Ortak Çerçeve Metni'ne göre yabancı dil öğretiminde Eylem Odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda konuşma, dinleme, yazma ve okuma becerilerine eğitim ortamlarında eşit bir yaklaşım sergilenmektedir. Okutmanın rehber olduğu

bu yaklaşımda öğrencilerin belirlenmiş kazanımları süreç içinde gerçekleştirmeleri beklenir. Bunun için öğrencilere görevler verilir. Görevler 4 temel beceri dikkate alınarak tasarlanır. TÖMER ve dil merkezlerindeki genel eğilim beceri alanlarının bir bütün olarak verilmesi yönündedir. Ancak Gazi Üniversitesi TÖMER'in eğitim programında her beceri alanı için ayrı bir okutman derse vermektedir.

6. Sınıf Dışı Etkinlikler

Sınıf dışı etkinlikler eğitim programının bir parçası olarak görülür. Bu etkinlikler genellikle kültür aktarımı çerçevesinde değerlendirilir. Sinema, tiyatro etkinliklerine katılmak, tarihi ve kültürel mekânları gezmek, bir düğüne, bayram kutlamasına katılmak gibi etkinlikler gerçekleştirilebilir. Etkinlikler daha sonra sınıf içinde kullanılabilir. Mesela etkinliklerle ilgili izlenimlerin yazıya aktarılması istenebilir.

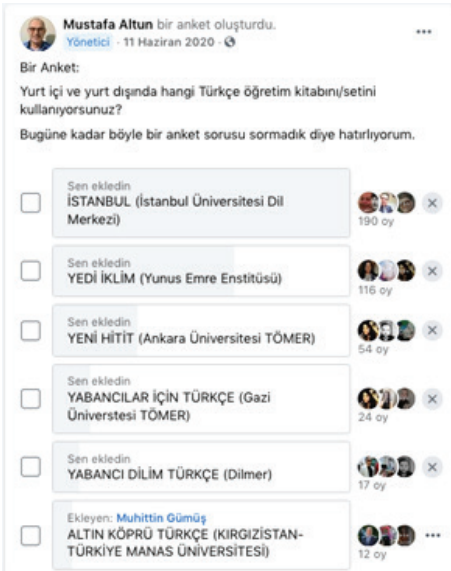
Sınıf dışında etkinlik gerçekleştirilmenin hesap edilemeyen riskleri ve maliyetleri olduğu için iyi planlanması gerekir. Mümkün olduğunca küçük gruplarla etkinliklerin gerçekleştirilmesi riskleri ve maliyetleri azaltacaktır. Kalabalık gruplarla etkinlik planlanacaksa her okutmana küçük grupların sorumluluğu verilerek planlama yapılabilir.

7. Kullanılan Eğitim Materyalleri

a. Türkçe Öğretim Setleri

Türkiye'de bugün hatırı sayılır Türkçe öğretim seti mevcuttur. Bunlar arasında Ankara Üniversitesi TÖMER Yeni

Hitit, Dilmer Yabancı Dilim, Dokuz Eylül Üniversitesi DEDAM İzmir, Gazi Üniversitesi TÖMER Yabancılar İçin Türkçe, İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi İstanbul, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Altın Köprü ve Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim setleri öne çıkmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü ile İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi'nin zenginleştirilmiş kitap formatında setleri de mevcuttur. Aşağıda Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Facebook Grubunda 11 Haziran 2020 tarihinde yapılan ankete göre üyelerin en çok kullandıkları Türkçe öğretim setleri yer almaktadır (Altun, 2020):

b. Diğer Görsel-İşitsel Materyaller

Eğitim süreçlerinde Türkçe eğitim setlerini destekleyici eğitim materyalleri kullanılmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü'nün Dede Korkut Hikâyeleri, Anadolu Hikâyeleri Düzeye, Alte Teknoloji'nin Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Çalışma Defteri bu materyaller arasında sayılabilir. Düzeye uygun okuma kitapları gibi eğitsel amaçlı materyallerle birlikte otantik materyaller de sunulabilmektedir. Otantik materyaller sinema filmlerinden, dizilere, şarkı video kliplerine, edebi metinlerden gazete

ve dergi yazılarına kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Ancak bu materyalleri kullanırken okutmanların çok dikkatli olmaları beklenir. Mesela çok hatırlanmak istenmeyen kimi tarihsel olayları içeren materyaller sınıf içinde huzursuzluk sebebi olabilir.

Sözlükler de sık kullanılan eğitim materyallerindedir. Ancak Google Çeviri gibi çevrim içi uygulamalar klâsik sözlüklerin yerini almıştır. Bu tarz uygulamaların kolaylaştırıcı bir etkisi olmakla birlikte yanlış çeviriler dolayısıyla öğrenmeye ket vurabileceği dikkate alınmalıdır. Okutmanların çevrim içi uygulamaların olumsuz etkilerine karşı öğrencileri uyardıkları ve yönlendirmeleri isabetli olacaktır.

8. Eğitim Süreci Boyunca Yapılan Sınavlar

Kayıt sırasında yapılan düzey belirleme sınavından sonra zaman içinde kurları bitiren öğrencilere kur belirleme, kur sonu sınavları yapılmaktadır. Bu sınavlarda kur boyunca verilen eğitim içeriğine uygun 4 temel beceriyi kapsayan sorular yöneltilmektedir. Kur sınavından başarılı olan öğrenciler bir üst kura geçmektedir. Başarısız olanlar ise kur tekrarı yapmaktadır. Sınav uygulamalarında nesnel değerlendirme yapılması için öğrenciye ders veren okutmanın dışında diğer okutmanlar da değerlendirmeye katılabilmektedir.

Tüm bir eğitim yılı boyunca verilen eğitimin sonunda yeterlilik sınavları yapılmaktadır. Bu sınavlarda başarı olan öğrencilere C1 belgesi verilmektedir. Ara kurlarda da kur belirleme sınavı sonunda öğrencinin başarısı sertifika ile belgenabilmektedir. Ankara Üniversitesi TÖMER C1 kurunu bitiren öğrencilere diploma vermektedir.

9. Akademik Türkçe

Türkiye Bursları kapsamında Akademik Türkçe dersi 140 saat olarak planlanmaktadır. Bu bağlamda öğrencilere sosyal bilimler, fen bilimleri, mühendislik, tıp ve sanat gibi farklı disiplinlerle ilgili metinler verilir. Yazma çalışmaları yaptırılır. Youtube ve benzeri platformlardan örnek dersler izletilir. Burada amaç öğrencilerin kendi alanlarının Türkçe terimlerine hakimiyet kazanmalarını sağlamaktır. Öğrencilerin dersi dinleme, derste sözlü olarak kendini ifade etme, not tutma, ödev, tez, makale yazma, sunum yapma, sınav sorularına cevap verme, akademik metinlerden yararlanma gibi beceriler geliştirmeleri beklenir. Başlangıçta takip edilecek eğitsel materyal sıkıntısı çekilirken son yıllarda yayımlanan Gazi Üniversitesi TÖMER'in Uluslararası Öğrenciler İçin Akademik Türkçe I-II, Kültür Sanat Basımevi'nin Sosyal Bilimlerde Akademik Türkçe 1-2 ve Fen ve Sağlık Bilimlerinde Akademik Türkçe 3, Halit Karatay'ın Akademik Türkçe kitapları bu boşluğu doldurmaktadır.

10. Uzaktan Eğitimle Türkçe Öğretimi

Uzaktan eğitim örgün eğitimle birlikte ondan ayrı olarak yürütülen bir faaliyet olduğu halde salgın koşullarında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Ancak örgün eğitimin salgın sürecinde zorunlu olarak uzaktan eğitime aktarılması Bozkurt ve Sharma tarafından acil uzaktan eğitim olarak tanımlanmakta, olağan uzaktan eğitimden ayrılmaktadır (Bozkurt ve Sharma, 2020).

Olağan uzaktan eğitim örgün eğitimden farklı olarak kendi kendine öğrenmeyi de içeren, eğitim materyalleri buna uygun tasarlanan bir eğitim modelidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bunun uygulama örnekleri mevcuttur. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığının video temelli 3 Dakikada Türkçe, Anadolu

Üniversitesi'nin Ana-Dil Türkçe, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin Altın Köprü, Yaşar Üniversitesi'nin Türkçe Öğreniyorum, Yunus Emre Enstitüsü'nün Türkçe Öğretim Portalı bu uygulamalar arasındadır.

11. Sonuç

TÖMER ve dil merkezlerinde yıllara dayanan deneyim ve birikimler hem eğitim sürecinin kalitesini hem de teknolojik gelişmelere paralel olarak eğitsel ve otantik materyallerin niteliksel ve niceliksel artışını sağlamıştır. Bu noktada sürecin akademik araştırmalarla eleştiriye maruz kalmasının niteliksel artışta payı olduğu söylenebilir. Sürece odaklanmış çok sayıda makale ve tez yayımlanmıştır. Alana dair 1992-2009 yılları arasında yalnızca 59 lisansüstü tez hazırlanmışken 2010-2017 yılları arasında 263, 2018-2020 yılları arasında son 3 yılda 369 tez yayımlanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin bir lisans ve lisansüstü dersi olarak fakültelerde yer bulması, lisansüstü programlarının ve lisans öğrencilerine ve mezunlara yönelik sertifika programlarının açılması da alanın niteliksel gelişimine önemli katkıda bulunmuştur.

Türkçenin dünyada tanıtılmasının ilgili kurumların desteğiyle bir devlet politikasına dönüştürülmesi ayrıca değerlendirilmelidir. Bir kamu diplomasisi, biri yumuşak güç olarak kabul edilen bu politika TÖMER ve dil merkezlerinin sahada daha rahat çalışmasına imkân vermiştir. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı da Türkiye Bursları ve desteklediği projelerle kurumsal olarak alanda ağırlığını hissettirmektedir.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen en önemli sorunlardan biri TÖMER ve dil merkezlerinin bir üst kurumun denetiminde süreci yürütmemesidir. ALTE gibi dış değerlendiricilerin denetiminden geçmesi, akredite olması TÖMER

ve dil merkezlerine dünya ölçeğinde itibar kazandıracak, sektörün kalite standartları yükselecektir kanaatindeyiz. Bu durum beraberinde farklı ölçme ve değerlendirmelerden kaynaklanan sorunları da azaltacaktır.

KAYNAKLAR

- Altun, M. (2021), Tömer ve Dil Merkezleri. (e.t. 02.05.2021) http://www.dilbilimi.net/tomer_ve_dil_merkezleri.html
- Altun, M. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Facebook Grubu Anketi, (e.t.11.06.2021) <https://www.facebook.com/groups/136389419711390/permalink/3723294794354150/>
- Bozkurt, A., ve Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. Asian Journal of Distance Education, 15(1), 1-6. (e.t. 11.06.2021) <https://zenodo.org/record/3778083>
- Sakarya Üniversitesi (2020). 2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Uluslararası Öğrenci Kabulü Esasları. (e.t. 02.05.2021) <https://studyinsau.sakarya.edu.tr/sites/studyinsau.sakarya.edu.tr/BasvuruEsaslar%C4%B12019/2020-2021%20Ba%C5%9Fvuru%20Esaslar%C4%B1/2020-2021KabulKriterleri28082020pdf>
- Türkiye Bursları (2021). Nasıl Başvuru Yapılır?, (e.t. 02.05.2021) <https://turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/aday-ogrenciler/nasil-basvuru-yapilir>
- YÖK (2021). Uyuğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu. (e.t. 01.05.2021) <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Dünya Dili Türkçe

Mehmet Gedizli*

1. Giriş

“Türkçevren” kelimesi, Türkçe için yenidir ve ilk defa burada ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kendine özgü kullanım alanı ve Türkçeye has oluşum özellikleriyle hem Türkçenin kelime üretim düzenini hem de Türkçenin dünya üzerindeki varoluş alanlarını göstermesi bakımından dikkat çekilmesi ve işletilmesi gereken Türkçevren kelimesi, Türkçenin tarihi tecrübesiyle gelecek tasavvuru arasında istemli ve amaçlı köprüler kurulmasına katkıda bulunabilecek niteliktedir. Dünyanın şimdilik bilinen en eski yazılı dili Sümerce ile Türkçe arasındaki kelime ilgisinin bilim çevrelerinin dikkatini çekmesi ve yapılan çalışmaların üzerinde durulması gereken bir mesele olarak işaretlenmesi (Tuna, 2011) Türkçevren uzmanlarının ilgisiyle sınırlı kalmış görünse de Türkçenin geleceği ile ilgili plan ve programlar yapanların dayanaklarından biri olacaktır. Yazının bir dil işaretleyicisi olarak bilinen en eski örnekleri ile Türkçe arasındaki ilginin ilişki boyutunun kurulabilmesi için Sümer sonrası yazılı metinlerin dilleriyle Türkçe arasındaki ilginin sürdürülmesi gerekmektedir. Her dilin tarihi, kendi metinleri üzerin-

den kurulmaktadır ancak yeterli yazılı kanıtların bulunamadığı durumlarda dilin ilişkide bulunduğu diğer dillerin kaynaklarındaki sınırlı sayıdaki dil varlıklarına başvurulmaktadır. Türkçenin Orhun Yazıtları öncesi ile ilgili kaynakları arasında Çince metinlerde geçen Türklerle ve Türkçe ile ilgili kelime ve ifadeler, tarihi derinlik bakımından aydınlatıcı olmaktadır. Diğer taraftan bilinen metinlerin dil niteliğini ortaya koyan araştırmalar arttıkça dilin işleyiş özellikleri de yol gösterici olmaktadır. Sadece bir sesteki değişimler bile özellikle Türkçenin doğal özelliği olarak tarihi metin eksikliğine rağmen önemli bilgilere ulaşma fırsatı sunmaktadır: Talat Tekin, z’leşme r’leşme gibi (Ercilasun, 2006; 21).

Türkçevren, bir yanıyla tarihin aydınlatılmayı bekleyen siyah noktasına bakıp düşünürken diğer yandan da geleceğin ulaşılabileceği umut edilen beyaz noktasını düşlettiren düzenin ortasında durmadan akıp giden Türk aklının zaman çizgisine attığı çentik olarak değerlendirilebilir. Türkçenin Kaşgarlı Mahmud’dan sonra doğal bilgi düzeniyle işleyip geldiği yirminci yüzyıla kadarki süreci,

*Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Türkçevren

kendisini diğer dillerin bilgi düzenine göre konumlandırmasını gerektirmiştir. Arapça ve Farsçanın dil bilgisi düzenine göre konumlandırılan Türkçenin bilgi sistemi, on dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren kendi bilgi sistemini oluşturma arayışına girmiştir. Çünkü Türkçenin düzenli bir şekilde öğretilmesi ihtiyaç hâline gelmiştir. Özellikle temel eğitimde ana dili ile eğitimin temellerini oluşturan sıbyan mekteplerinde Türkçe ders kitabı ihtiyacını karşılamak için hazırlanan ders araç gereçlerinde Türkçe dil bilgisi ile ilgili boşluklar fark edilmeye başlanmış ve daha sonraki süreçlerde bu durum hem Türkçe dil bilgisi hem de Türkçe ders kitaplarının hazırlanma süreçlerini hızlandırmıştır. Yirminci yüzyıla girilirken Türk tarihinin seyrinde keskin bir kırılma yaşanırken Türkçenin tarihinde ise yeni bir evrenin temelleri atılmaya başlanmıştır. “Yeni Lisan” hareketi olarak anılan bu girişim, Kaşgarlı Mahmud’un Türkçe için attığı adımın teorik zeminini oluşturmuştur. Türkçenin görünürlüğüne sağlanması için Arapça ve Farsçadan geçiş yapmış dil varlıklarının Türkçeye uyum sağlayamamış olanlarını kullanmak yerine Türkçenin kendi düzeniyle üreteceği dil varlıklarının tercih edilmesi gerektiğine

özellikle vurgu yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti için Türkçenin devleti denilse hatalı olmaz. Çünkü, Türkçe kendisiyle yüzleşirken tarihinin hiçbir döneminde yakalayamadığı büyük bir fırsatı ele geçirmiştir. Türklerin Türkçesi, dünyanın Türkçesi olma yolunda bir taraftan kendi düzenini kurarken diğer taraftan da Türklerin aklını başına getirmiştir. Elbette Türkçe vardı ve yaşanıyordu ancak Türkçe çağının imkânlarını yekpare bir evren olarak ilk defa değerlendirme fırsatı yakalamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, kimliğini Türkçe ile özdeşleştirmekte ve Türkçeye dün ile yarın arasında bir evren kurma imkânı sunmaktadır. Türkçenin “kara tahta” ve “beyaz tebeşir” ile buluşması, Türkçevren fikrinin de temel dayanaklarından birisidir.

Türkçevren kelimesini iki türlü okumak mümkündür. Türk+çevren ve Türkçe+evren şeklinde değerlendirilebilir, “çevren” kelimesi, sözlükte “anlayış, kavrayış, görüş, düşünce gücü ve ufuk, göz erimi” olarak açıklanmıştır” (TDK). Türk çevren; Türk anlayışı, Türk düşüncesi, Türk ufku biçiminde düşünülebilir, “evren” kelimesi de sözlükte, “Gök var-

lıklarının bütünü, kâinat, cihan, âlem, kozmos; düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar; kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam" şeklinde açıklanmaktadır" (TDK). Türkçe evren; Türkçenin ne sebeple olursa olsun, var olduğu ve var olabileceği ortam olarak açıklanabilir. Bir terim olarak ileri sürülen Türkçevren, Türkçeye özel bir düşünce alanı olarak hem Türklerin dünyayla ilgi ve ilişki biçimlerini göstermesi hem de Türkçenin diğer dillere göre kendine özgü var olma düzenini ifade etmesi bakımından üzerinde durmayı gerektirmektedir.

Yirminci yüzyıl dil bilimi, Ferdinand de Saussure'un ileri sürdüğü ve dili diğer ilgili ve ilişkili olduğu alanlardan yalıtılarak kendine özgü işleyişine göre değerlendirmek gerektiğini açıkladığı genel dil bilimi teorisi, dilleri bir iletişim aracı olarak temellendirmiştir. Artık dil, klasik dil bilgisinin kurallarıyla sınırlandırılmak zorunda değildi. Dil hakkında merak edilenler, dil ile ilgili ve ilişkili alanların ve dil bilgisinin kuralları dışında da incelenebilecekti. Nitekim, genel dil bilimi teorisine göre dilin bilgisi "kelime" ye ve kelime işletimine göre değil, dilin iletişim kurma işlevine göre işleyiş esas alınmakta ve dili oluşturan yapılar üzerinden dil, incelenmektedir. Yapısalcılık olarak kimlik kazanan genel dil bilimi, dili ve dil ilişkilerini yapı bakımından değerlendirerek dillerin genel özelliklerinden hareketle evrensel bir dil bilgisinin tüm diller için uygulanabileceği düşüncesini geliştirmiştir. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Noam Chomsky tarafından ileri sürülen evrensel dil bilgisi teorisi, dillerin ortak özelliklerine dikkat çekmiştir. Derin ve yüzey yapı etrafında konumlandırılan evrensel dil bilgisi teorisi, bir taraftan geleneksel dil bilgisi uygulamalarını esas alırken diğer taraftan da yapısal dil biliminin yaklaşımlarını dikkate almıştır. Dilin bir yapı olarak değerlendirilmesi elbette

dil hakkında daha fazla bilgi edinilmesini sağlamıştır ancak genel dil biliminin ortaya koyduğu çerçeve, dillerin bilgisini yapı ile sınırlandırmaktadır. Özellikle Türkçe açısından genel dil bilimi ve evrensel dil bilgisi teorilerinin geçerliliği pek mümkün görünmemektedir.

Öncelikle her dil, kendine özgü bir var olma niteliğine sahiptir. Bir dilin diğer dilden ayrışmasının sebebi kendine ait bir alan oluşturup bir kimlik olarak ortaya çıkma iddiasıdır. Bunun kaynağında da dili yaşayan insanların dünyayla ilişki kurma biçimleri bulunmaktadır. Dil, insanın pek çok davranışlarından birisi ve insan olma yetkinliğinin temel göstergesidir. Konuşmak, insanın doğal davranışlarından biridir ve insana özeldir. İnsanın kendini kendince sunabildiği bir davranış biçimi olan konuşmayı biçimlendiren ortak alan, insanların birlikte yaşadıkları mekân, birlikte yaşadıkları eylem ve birlikte karşılaştıkları varlıklardır. İnsanın insanla ve insanın dünyayla ilişkisiyle insana özgü bir alan olarak oluşan dil, bu özelliğinden dolayı genellemeler yoluyla çözümlenemez. Her dil özel ve özge bir niteliğe sahiptir. Bu da dil hakkındaki genellemeleri engeller.

Dil bilgisi açısından ses, söz, söylem, anlam, anlatım ve dinleme gibi temel dil etkinlikleri üzerinden yapılan genellemelerle evrensellik iddia edilemez. Dil ise zaten konuşulacak, dinlenecek, anlaşılacak ve söylenecektir. Afrika'nın çok farklı kabilelerinde konuşulan diller de dünyanın en yaygın dili ile aynı ses, söz, söylem, anlam ve anlaşma gibi birimlere sahiptir. Diller hakkında yapılan genellemeler yirminci yüzyılın dil bilim anlayışı olarak düşünülmelidir. Dillerin ses tercihlerinden söz üretimlerine ve söyleyiş biçimlerine kadar dili yaşayan toplumların bir birleriyle ve dünyayla ilişki biçimlerini kendi dillerinde gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla dil davranışları da insan olmalarının gereği olarak gerçekleşmektedir.

Türkçevren, Türkçenin dilin bilgisi ve bilimine Türkçe bir yaklaşım biçimidir. Dillerin dil olmalarından kaynaklı özelliklerinin genellenerek incelenmesi yerine dillerin kendi ortamlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bilimin evrensel niteliklerinden hareketle dili kendi düzenine göre değerlendirmek ve kendi evreninde incelemek, dil hakkında daha sağlıklı sonuçlar alınabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşımın en önemli dayanağı Türkçenin kendi var olma biçimi ve yok olmama tecrübesidir. Genellemeler, ayrıntıları görünmezleştirir. Kendine özgülük, kültürel aralıkların oluşumuna izin verir; öldürmek, yok etmek ya da yıkmak yerine kendi gerçekliklerine göre var olma alanları sunar. Dünyada dil biliminin etki alanları genişledikçe ve geliştikçe insanlığın ses rengi ve ses tonu azalmaktadır. Türkçevren, insanlığın sesinin kısılmasına itiraz etmektedir. Her dil, Türkçevrende kendi var oluşunu sürdürebilir.

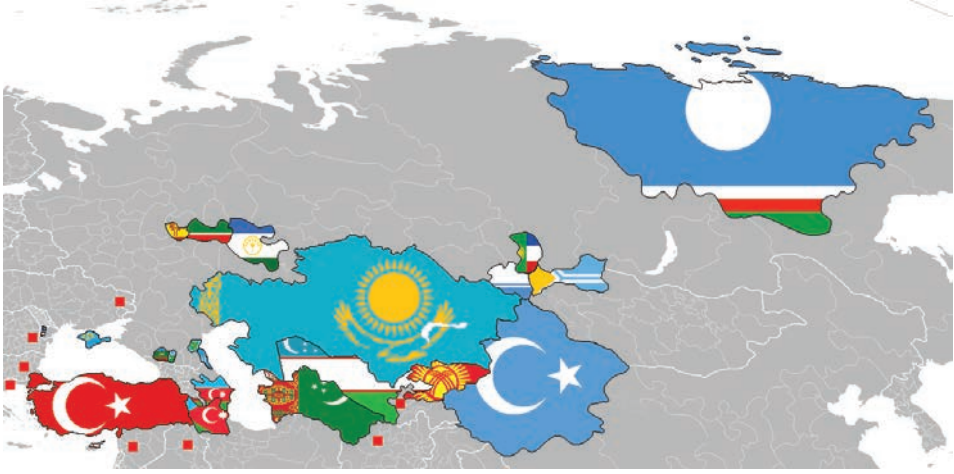
Türkçevreni iki yönlü değerlendirmek mümkündür. Türkçevren ve Türkçe; Türkçevren ve diğer diller şeklinde bir

ayrım, Türkçevrenin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Türkçevren, bir var olma biçimi ve yok olmama tecrübesi olarak insanlığa bir umuttur. Türkçenin Türklerin kendileriyle ve Türklerin insanlıkla ilgi ve ilişki oluşturma tecrübesi, yirmi birinci yüzyılın iletişim yoğunluğunda insanlar arasında "anlaşılabilme"nin yollarını açabilir. Bunun öncelikle Türkçedeki görüntüsünün ortaya konulması ve sonra da Türkçeyle dünyayı anlamak isteyenlerin beklentilerinin karşılanması şeklinde irdelenmesi gerekmektedir.

2. Türkçevren ve Türkçe

Dünyada Türkçe yaklaşık olarak on iki milyon kilometre karelik bir coğrafyada konuşulmaktadır. Türkolog Radloff'a göre dünya dilleri arasında Türk dili kadar geniş bir alana yayılmış başka bir dil yoktur. Bu dilin sınırları Bosna'dan Çin Seddi'ne, Orta İran'dan Kuzey Buz Denizi'ne ulaşmaktadır (Mermer, 2009). Asya'dan Avrupa'ya, Kuzey kutbundan Akdeniz Havzası'na, doğu-batı ve kuzey-güney şeklinde de ifade edilebilen bu alanda Türkçenin sesi duyulmaktadır. Diğer taraftan Afrika'dan Amerika'ya kadar da Türkçe konuşmak, dünyaya Türkçeyle bakmak isteyen on binlerce Türkçe heveslisi, dünyanın bu kadim dilini öğrenmektedir. Bir dil olarak Türkçenin ve bir ülkü olarak Türkçevrenin sırrı nedir?

Türkçe araştırmaları, Türkçe ile ilgili öncelikleri ortaya çıkardıkça hem Türkler hem de Türkçeye ilgi duyanlar, Türkçevrenin insanlık için geç fark edilmiş bir hazine olduğunu hissetmektedirler. Türkçe, gerek anlaşma aracı gerekse davranış biçimi olarak insanlığı şaşırtmaya devam etmektedir. Dil düzeni/sistemi olarak her dille ilişki geliştirebilir özelliklere sahip olması, Türkçeyi dünya dillerinden farklı bir noktaya taşımaktadır. Türkçenin belirtilen genişlikteki bir coğrafyada muhatap olduğu

diller dikkate alındığında diğer dillerin böylesi geniş bir alanda var oldukları söylenemez. İslam dini gibi önemli bir desteğe sahip olan Arapça ve güçlü bir edebiyat geleneği olan Farsça bile Türkçenin oluşturduğu etki alanına ulaşamamıştır. Türkçe, dil davranışı bakımından dilin temel işlevi olan “anlaşma sağlama” özelliğini her zaman diri tutarak ve işleterek Türkçevrendeki insanlara anlaşabilme imkânı sunmuştur.

Türkçenin anlaşmayı sağlama düzenini kavram, bağlam ve bilgi şeklinde üç temel başlık altında değerlendirmek mümkündür. Elbette ana dili Türkçe olan herkes kavramsal çerçevede anlaşabilirler. Bu ilke diğer diller için de geçerli olabilir. Ancak Türkçe yaşayanlar açısından anlaşmak için daha fazla konuşmaya ya da dil etkinliğinde bulunmaya gerek yoktur. Haftanın günleri, renkler, kıyafetler, davranış biçimleri vb. unsurlar, Türkçe yaşanan toplumlarda anlaşmanın temin edilebilmesi için yeterlidir. Genel uygulamaların dışında bir davranışın görülmesi olağanüstü bir duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla uygulamanın sembolik yönü, açıklama yapmaya gerek duyulmaksızın konuyla ilgili genel fikir sahibi olur. Olağan dışı bir hareketlilik bir endişe sebebidir. “Ne oldu?” sorusuna “Acile kaldırmışlar.” cevabı, hastanın olduğu ve dolayısıyla

konuşmanın ya da anlaşmanın seyrinin bu çerçevede devam etmesi gerektiğini ortaya koyar. Acil serviste hastası olan birisine bir konuşma yapılırken “acil servis” kavramın dışına çıkılamaz. Türkçenin anlaşmayı sağlama işlevi açısından bu özellik çok etkin çok yaygın bir şekilde kullanılmakta ve dilin söz varlığında duruma uygun söz ve ifadeler çokça bulunmaktadır. Kavramsal çerçevede çok fazla dil birimi kullanma ihtiyacı yoktur ve anlaşma kalıp sözler aracılığıyla sağlanır. “Geçmiş olsun, aaa çok üzüldüm, inanmıyorum, yarım saat önce görüşmüştük çok iyiydi, inşallah bir an önce iyileşir vb.” kalıp ifadeler, kavramsal çerçeveye göredir ve karşılıklı anlaşmanın sağlanmasını gerçekleştirir.

Bağlamsal çerçeve, konuşma ya da dil etkinliğinin yaşandığı ortamdaki konuya göre biçimlenir. Bağlamın dışında bir konu ya da yaklaşım, Türkçenin ifadesiyle “kel alaka, dam üstünde saksagan, vur beline kazmayı vb.” sözlerle değerlendirilir. Türkçenin anlaşmayı sağlama işlevini engeller ve anlaşmazlığın oluşmasına sebep olur. Bağlam, dilin temel işlevi açısından önemli bir unsurdur ve gerek anlam gösteren gerekse anlatım gerçekleştiren birimler açısından tutarlılık veya geçerlilik göstergesidir. Dil biliminin metin ince-

lemelerinde kullandığı bağlam ölçütü, aslında dilin genel özelliklerinden biridir ve Türkçe bu özelliği etkin olarak işletmektedir. Dil etkinliğinin her aşamasında bağlam olmak zorundadır. Kelimelerin yapısındaki ses öbekleşmesinden kelime birliklerinin oluşturdukları öbek yapılar ve metnin tamamına kadar dil etkinliğinin her noktasında bağlam bulunur. Bağlam, amaçlı bir dil etkinliğidir. Konuşulan/anlatılan hakkında oluşturulan bir çerçeveye göre bağlam ortaya çıkar. Türkçenin bağlamsal özellikleri dil birimlerinin hepsinde görülür. Dilin araç olarak değerlendirilmesi, yapısal unsurlar üzerinden açıklanmasına sebep olmaktadır. Oysa dil, anlaşma aracı vasfını ortaya koyarken aracılık özelliğine bir amaç da kazandırmaktadır. Bu da dilin ve onu konuşanların kimliğini oluşturmaktadır. İnsanın dil kullanması ya da dil yetkinliğine sahip olması, insanlaşmasının en önemli göstergesidir. Hangi dil olursa olsun dünyayla kişinin arasındaki ilişkiyi tesis etmesinden dolayı kıymetlidir.

Dilin bilgi çerçevesi, dillerin kültürel kimliklerine göre biçimlenir. Her ne kadar Türkçe bu konuda istenilen noktada değilse de artık Türkçe araştırmalarının ortaya koyduğu bilgi birikimi Türkçenin Türkçe bilgisini kurması gerektiğini işaret etmektedir. Dil bilimi çevrelerinde dillerin bilgi (gramer) düzenlemesi ile ilgili genel bir çerçevenin esas alındığı gözlemlense de yirmi birinci yüzyıl gerçekleri ve öteden beri gelen bilgi birikimi diller gibi dillerin bilgi düzenlerinin de kendilerine özgü olacağını göstermektedir. Türkçenin isim üretimi ve işletimi noktasındaki yaklaşımı diğer dillerin isim bilgisiyle kesişen noktaları bulunsa bile kendine özgü bir mecra oluşturmaktadır ve bu mecranın ortaya koyduğu gerçekler Türkçe dil bilgisi kaynaklarında işlenmemektedir. Türkçe kendi bilgisini kendisiyle bütünleştirmiş bir dildir. Türkçede dil "söz" ile

başlar. Ses birimler söz değeri kazanarak dilin evrenine girebilir. Türkçenin tarihi seyri göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin söz varlığının oluşumunda Türkçe olmayan ama Türkçeleşmiş birimler görmek mümkündür. /j/ Türkçenin sesi değildir ama Türkçenin alfabe sisteminde bu sese yer verilmektedir. Kaynak dilde üç farklı /s/ sesi ile işaretlenen kelimeler Türkçeye geçtiklerinde tek /s/ sesi ile işaretlenmektedir ve Türkçedeki bağlama göre anlam gösterme ve anlatım gerçekleştirme niteliği kazanmaktadır. Türkçe kendisinin ürettiği dil birimleri için de kullanım durumuna göre nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Bu da Türkçenin dönüştürücü özelliğine dikkat çekmektedir. Dönüşüm ilkesi Türkçenin temel özelliklerinden biridir ve Türkçe dil bilgisi bu temel özelliğe göre kurgulanmak durumundadır. Genel dil bilgisinin alt bölümlerini oluşturan ses, şekil, cümle ve anlam bilgisi alanlarının işleyişinde Türkçenin dönüşüm düzeninin hâkim olduğu görülür.

Kısaca temas edilen bu özellikler, Türkçe ve Türkçevren ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olur. Türklerin dünyayla ilgi

ve ilişki biçimleri Türkçede konumlanmaktadır. Türkçe ile ilgili tasarruf ve tasavvurlarda Türkçenin Türkçevren iç/öz bilgisi dikkate alınmalıdır. Türkçenin ilk metinlerinden itibaren Türkçevren kurgusunun olduğu ve Türkçenin tarihi metinlerinde de bu çizginin yaşatıldığı görülür. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi metinlerinin kelime niteliğine bakıldığında fiil ve ekler dışındaki kelimelerin pek çoğunun Arapça ve Farsça kökenli oldukları görülür. Türkçenin fiil ve ekleri metnin Türkçeleşmesini sağlamaktadır. Anlam gösteren kelimelerin diğer dillerden geçiş yapmış olması anlatımın Türkçe gerçekleştirilmesine engel olmamıştır. Bunu da sağlayan Türkçenin dil sistematığıdır. Aslında köken olarak Arapça ve Farsça olan kelimeler, Türkçenin dönüştürücü özelliğiyle Türkçeleşmiştir.

Diğer dillerden Türkçeleşmiş kelimelere bakıldığında, Türkçenin bir zaafi olarak değerlendirilen bu durum bir dil zaafi değil, Türkçenin var olma biçimi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Türkçe kendi öz kelimelerini de söze göre dönüştürmektedir. İsmi fiile, fiili isme, ismi

isme ve fiili fiile dönüştürerek sözün maksadına uygun hâle getirmektedir. Dil bilgisinin dilin temel birimi olarak değerlendirdiği kelimeler, bilgi sistemi kurgusuna göre tanzim ve tasnif edilen diller, dili belli bir çerçeveye hapseden Türkçenin "söz" temelli dil davranışı, dile var olma seçenekleri üretmektedir. Dilin anlaşma aracı olma özelliği bir taraftan temel işlevi gerçekleştirirken diğer taraftan dili içinden geçtiği zamana karşı diri tutmaktadır. Türkçe, insanın varlıkla ilgi ve ilişkisinin dilin evrenine katılımında kavramı, dilin kavramı olarak ifade edilebilecek olan söze dönüştürdükten sonra dilselleştirmektedir. Bu, Türkçe için şu kuralı üretir: Söz ise söylenir.

Söz, insanın kendisini göstermesi bakımından önemli bir davranıştır. Kişinin söz yeterliliği, insanlaşma niteliğini ortaya çıkarır. Ozanın toplumsal kimliği söz kaynaklıdır. Türkçenin ozan tipi, Dede Korkut, Yunus Emre ve Karacaoğlan gibi isimler ile temsil edilir. Nasreddin Hoca bir tip olarak Türkçenin kalemsiz ve kağıtsız bir süreçte diri kalmasının ve baskın diller karşısında kendini var etmesinin temsilcisidir. Ahmed Yesevi'den Yunus Emre'ye, Fuzuli'den Yahya Kemal'e, Dedem Korkut'tan, "Söz büyüğün, su küçüğün." atasözüne kadar devam etmekte olan kültürel süreklilikte, sözün başat etkisi vardır. Her insan konuşur ancak insan dilinde saklıdır. Türkçevrenin Türkçe ile ilişkisi, Türkçe dil bilgisi düzeninin Türkçevrene göre kurulması çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dilin temel birimi olan kelimenin hangi işlevsel sınıfta konumlandırılacağı ile ilgili tartışmalar, yirmi birinci yüzyıl dünyasının gerçekleri karşısında Türkçeye zaman kaybettirir. Diğer taraftan dilin anlaşma sağlama işlevine göre açıklık, belirginlik ve anlaşılabilirlik ortaya koymak gibi zorunlu koşullarına rağmen dilin bilgisinde kargaşaya sebep olan "isim fiil, sıfat fiil, zarf

fil, fiilimsi, anlam kayması, benzeşme vb.” terimlerle yapılan adlandırmalar, Türkçenin dil bilgisini ortaya çıkarmaktan ziyade perdelemektedir. Türkçe ile Türkçevren bakışımı işler; Türkün dili, dünyasıdır, dünyanın Türkçesi ise Türkçevrendir. Bundan dolayı Türkçenin bilgi düzeni Türkçevrene göre oluşturulmalıdır.

3. Türkçevren ve Diğer Diller

Türkçevrenin Türkçe dışındaki dillerle ilişkisinde yönlendirici olan Türkçedir. Dilin işleyişi Türkçenin ilkelerine göre yönetilir. Türkçeye diğer dillerden geçen unsurlar, Türkçenin söz niteliği kazandırmasından sonra Türkçede var olma imkânı kazanır. Türkçenin özellikle tarihi Uygurca Dönemi’nden itibaren diğer dillerden söz birimi geçişinin belirlendiği metinlerden hareketle bir taraftan Türkçeleşmenin gerçekleştiği diğer taraftan da Türkçevren düşüncesinin örülmeye başlandığı gözlemlenir. Türkçenin konuşulduğu coğrafyanın genişlemesi, Türkçenin dil ilişkilerinin de nitelik ve nicelik bakımından gelişimine etki etmiştir. İki dilin doğrudan temas kurmasının belgelerle kanıtlanamadığı dil ilişkilerine Türkçenin aracılık ettiği ve bu işleviyle diller arasında oluşturduğu ilişkiyi kendi lehine işlettiği söylenebilir. Arapça ve Farsçanın pek çok dille ilişkisinde Arap ve Farslardan çok Türkçenin etkili olduğu bir gerçektir. Özellikle Balkan coğrafyasının çok uluslu, çok dilli yapısında Türkçe ve Türkizmalar, diller arasında ortak anlaşma alanları açmaktadır.

Türkçenin Anadolu’da Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile hem kurumsal hem de kuramsal bir sürece evrildiği yirminci yüzyıl başından bu yana ortaya koyduğu sistematikleşme tecrübesi, gerek tarihi dönemler gerekse insanlığın geleceğine yönelik tahayyül ve tasavvurlar bakımından yeni girişimlerde bulunması gerektiğini teşvik etmektedir. İnsanlık

tarihinin önemli kavşaklarından biri olan Anadolu’nun Türkçenin beşiği olarak Asya’dan Avrupa’ya, Kuzey kutbundan Afrika kıtasına uzanan savrulduğunda salıncak olarak dünya çocuklarını eğlendirirken eğitebilecek yetkinlikte olduğu her geçen gün dikkat çekmektedir. Türkçenin diğer dillerle ilişkisi, tarihi dönemler bakımından oldukça nitelikli bilgi ve bulgular ortaya koymaktadır. On iki milyon kilometre karelik Türkçevren tecrübesi, kurumsal ve kuramsal bilince dönüştürülebilirse, insanlığın “Türk lokumu” tadında bir dille dünyaya bakması neden mümkün olmasın!

Bir yanında Türkçenin diğer yanında dünya dillerinin olduğu bir liste yapılırsa muhtemelen Türkçe birçok dil ile ilgi ve ilişkiye sahiptir. Doğrudan ya da dolaylı şekilde oluşan bu bağlantının pek çok farklı sebebi olabilir ancak Türkçe ilişki kurduğu dillerden dil varlığı edinirken tereddüt etmez. Türkçenin bu tavrı dönüştürücü özelliğinin yanında kendine olan güveninin de göstergesidir. Türkçenin diğer dillerle ilişki biçimleri kelime geçişi şeklinde tezahür etmektedir. Çağdaş dil biliminin dili yapı bakımından değerlendirmesinden dolayı kelime bilgisi ile ilgili incelemelerde kelimelerin izleri sürülebilmektedir. Oysa Türkçenin dili kavrayışı bakımından konuya yaklaşıldığında dilin temel işlevi olan “anlaşma sağlama aracı” özelliğine göre “anlam gösterimi ve anlatım gerçekleştirimi” açısından da dillerle ilişkisi takip edilebilir. Dünya dillerinin veya genel olarak dilin tarihi ile ilgili çalışmaların ortaya koyduğu tespitlere göre Türkçenin tarihi macerası kendi seyrinde ilerlemiştir; ilgi ve ilişki geliştirdiği dilleri kenara itmek şeklinde bir dil davranışı değil, çok dilli bir ortamda her dili kendi evreninde değerlendirmek şeklinde düşünülebilir.

On iki milyon kilometre karelik Türkçevren coğrafyasında, dini, idari ve iktisadi

sebeplere bağılı olarak destek gören diller karşısında Türkçe yaşayanların iktidarına rağmen Türkçe kenara sürüklenme ya da görmesi gereken destekten mahrum kalma şeklindeki durumlar karşısında bile var oluş sorununu yaşamamış fakat neden kenarda kaldığını ya da olması gerektiği yerde olmadığını dile getirmiştir. Özellikle devlet erkinin Türkçe yaşayanların kontrolünde olduğu tarihi dönemlerde Türkçeye rağbet edilmemesi Türkçenin söz sultanlarını rahatsız etmiştir ancak Türkçe kendine özgü işleyiş düzeniyle var oluşunu sürdürürken diğer dillerinde var oluşlarını engellememiştir. Avrupa'nın kadim dilleri Latince ve eski Yunanca tarihin tozlu raflarında yerlerini alırken Türkçe, dünyanın kadim dillerinin elde ettiği ayrıcalıkları elde edemediği hâlde ilk yazılı metinleriyle arasındaki asırları bir haftalık eğitimle aşabilecek değişimler yaşamıştır. Türkçe dil okuryazarlığı olan herkes sınırlı eğitimle Orhun Abideleri'ni anlayabilir. Peki, neden Türkçe dil bilgisi eğitimi alanlar, Türkçenin tarihi metinlerini anlayamamaktadırlar?

Türkçeleştirme tecrübesini hayatlarının doğal seyrinde özel bir çabaya gerek duymaksızın yaşayanların, düzenli bir şekilde Avrupalılaştırılma hayallerine teşviki ile İranlılaşma ve Araplaşma sanrisına itilişi vb. sebepler ile Türkçevrenin perdelenişi olabilir mi? Türkçenin doğasına aykırı uygulama ve yöntemler ile bilgisinin oluşturulmaya çalışılması, Türkçenin ve Türkçevrenin kendine gelmesini engellemektedir. "İsmin yerini tutan kelimelere zamir denir." şeklinde bir bilgi, Türkçenin zamir bilgisi olamaz ama Türkçe dil bilgisi bunu tartışmamaktadır. Türkçede Ali ya da Ayşe isimlerinin yerine "yiğit veya cimcime" şeklinde isimler kullanılabilir. Şu durumda "yiğit ve cimcime" zamir midir? Türkçede "odun" isimdir, "odun herif" şeklinde kullanıldı-

ğında sıfattır. Oysa "odun" kelimesinin sıfat olduğunu dil bilgisinin sıfat bilgisi ile açıklamak pek mümkün değildir. "T cetveli, U dönüşü, V kayışı, Z kuşağı" isim tamlamasıdır ve isimdir. "T, U, V" isim değildir. "ve bağlacı,+lar eki" isim tamlamasıdır ama Türkçe dil bilgisi ne "ve" ye ne de "+lar"a isim diyemez. İsim tamlaması terimini açıklarken ise "en az iki ismin tamlanan ve tamlayan şeklinde birleşmesiyle oluşan yapı" şeklinde bir tanımlama yapılmaktadır. Bundan dolayı Türkçevren, Türkçenin kendine görelilik ölçütünü esas almak gerektiğini ileri sürmektedir.

Türkçenin varlığı işaretleme ve dile getirme ya da dilin evrenine sokma biçimi kendine özgü bir işleyiş ortaya koymaktadır. Türkçevrende diğer diller kendilerine göre devam ederken Türkçe de hem kendine göre hem de onlarla geliştirdiği ilişkinin mahiyetine göre konumlanmaktadır. Bu noktada pergelin işleyişi ile Türkçenin diğer dillerle ilişkisi arasında bir ilgi kurulabilir. Türkçe kendi işleyişiyle bir ayağını sabitlerken diğer ayağıyla da duruma uygun mesafeler oluşturabilmektedir. Türkçevren, Türk aklının dünyayla ilişkisini merak edenlere ve merak ettiği hâlde kayıtsız kalmakta ısrar edenlere bengü bir dünyanın yirmi birinci yüzyılda mümkün olduğunun Yunusça dile getirilişidir. Dünya, insanlığın ebedi yurdudur. Adı "dünya" olsa ne olur "acun" olsa ne olur? Sözü, özünü sunmadıktan sonra. Yunus Emre'nin "Ete kemiğe büründüm/Yunus deyü göründüm" "Söz ola kese savaşı/Söz ola kestire başı/Söz ola ağulu açşı/Yağ ile bal ide bir söz" dizeleri, Türkçe koşanların ve Türkçeye koşanların sırrına ermek istedikleri yegâne arzudur.

4. Sonuçta Türkçevren

Türkçevren, yirmi birinci yüzyılın Türklerle Türkçenin ve Türklerle insanlığın kucaklaşacağını öngören bir dil bilgisi

terimidir. Türkçeyi öğrenmek isteyenlerin ilgisi ve Türkçeyi öğretmek için her kelime için ayrı kılıklara girenlerin çabasını tek çatı altında bilimin ışığında tartışabilmek için dil odaklı düşünme ortamına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkçenin eğitim ve öğretimle ilgili sorunları, ana dili eğitiminde yeterince irdelenmemişken bir de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenip Türkleşmeye karar verenlerin istekleri ortaya çıkmıştır. Her dil kendi bilgi sistemini kendisiyle kurarken kendi öğretim biçimlerini de kendi bilgisinden geliştirir. Türkçenin bilgi düzeni ile ilgili çalışmaların çok yönlü bir seyir izlemesi gerekirken betimsel dil bilgisi yaklaşımlarındaki ısrarcılık, çağdaş dil öğretim yöntemleriyle ters düşmektedir. Herkes herkesle iletişim kurabilir ancak herkes bir dil vasıtasıyla anlaşılabilir. Türkçeyle anlaşmak için Türkçe anlamak ve Türkçe anlatmak temel kuraldır. Bundan dolayı Türkçenin öğretimi, yerlilere ve yabancılara göre şeklinde ayrıştırılarak gerçekleştirilemez. İletişim araçlarının yaygınlığı ve iletişim teknolojilerinin dünya kamuyu üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Türkçe ile ilgili kurumsal, kuramsal ve uygulamaya dönük bir bütünlük sağlanmak zorundadır. Türklerin Türkçesi ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçesi arasındaki farklar giderilmelidir.

Bu noktada en önemli hamlelerden biri kurumlar arası iş birliğinin sağlanmasıdır. Doğrudan ya da dolaylı olarak Türkçevrenin imar ve inşasına etki eden; Türk Dil Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Radyo Televizyon Üst Kurulu, Basın İlan Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı gibi kurum ve kuruluşların Türkçevren ile ilgili ortak irade geliştirmeleri gerekmektedir. Bunun yanında

Türkçevrenin uluslararası kuruluşlar nezdinde de etkinliğinin sağlanması için girişimlerde bulunulmalıdır. Türkçevrenin tarihî zemini Türk ve İslam dünyasının ortak kaderi üzerine inşa edilmiştir. Mesela neden İslam Dünyası Sözlüğü, Türk Dünyası Sözlüğü gibi çalışmalar şimdiye kadar hazırlanmamıştır? Türk Devletleri Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde yapılacak sözlük çalışmaları, Türkçevrendeki dillerin müşterek noktalarının gözlemlenmesinin yanında var olan imkânların da Türkçe öğretimi açısından faydalanılmasını sağlar.

Diğer taraftan Türkçevrenin diğer muhatabı olan Avrupa dilleriyle ilişkileri de göz ardı edilemeyecek seviyede ilerlemiştir. Tanzimat yıllarından itibaren başlayan Fransızca Türkçe ilişkileri zamanla İngilizce Türkçe ilişkilerine evrilmiştir. Türkçedeki Batı dilleri kökenli kelime varlığı dikkate alındığında, Arapça ve Farsçadan Türkçeleşen kelimelerden çok da geri kalır yanı yoktur. Dolayısıyla Türkçevrenin Türkçesinin kapsayıcılığı on iki milyon kilometre karelik bir coğrafyayı da aşmaktadır. Kelimeler dilin temel birimlerinin başında gelir. Ortak kelimeleri olan dillerin öğrenim süreçleri dil öğrencileri açısından önemli bir avantaj sunar. Yirmi birinci yüzyılın Türkçeye sağladığı fırsatlar, Üstad Kaşgarlı Mahmud'un iddiasını destekleyen kanıtlardan çok da geri kalır durumda değildir!

Sonuç olarak Türkçevren, bir taraftan Türkçenin bilgi düzenini/sistemini Türkçeleştirirken diğer taraftan da Türkçeleşmiş bir akılla dünyayı anlamak ve anlatmak isteyenlerin beklentilerini karşılayabilecek bir Türkçe projesidir. "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" vesilesiyle Türkçenin dünyaya söyleyecek sözünün olduğunu ve dünyanın da kendisini bir de Türkçe dinlemesi gerektiğinin ayan beyan fark edilişi karşısında Mev-

İnana'nın "Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş/Dünle beraber gitti, cancağızım/Ne kadar söz varsa düne ait/Şimdi yeni şeyler söylemek lazım" sözünden mülhem Türkçevren sözünün ilgili çevrelerce tartışılıp olgunlaştırılması, Türkçeye katkı sağlamasa da zarar da vermeyecektir.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2005). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ediskun, H. (2004). Türk Dil Bilgisi. 9. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eker, S. (2009). Çağdaş Türk Dili. 5. Baskı. Ankara: Grafiker Yay.
- Ercilasun, A. B. (2006). Türk Dili Tarihi. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergin, M. (2003). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yay.
- Erkman-Akerson, F. (2008). Dile Genel Bir Bakış. 2. Baskı. İstanbul: Multilingual Yay.
- Ermış, H. (2014). Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neş.
- Gedizli, M. (2017). Tek Kelimeyle Üç Dil. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- Gedizli, M. (2018). Bir Söyle İki Dinle. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- Gedizli, M. (2018). Dilinizdeki Kelimelerimiz. İstanbul: Akademik Kitaplar Yay.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S., (2011). Dilbilim Sözlüğü. 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Karaağaç, G. (2008). Türkçe Verintiler Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- Kızılözen, C. (2019). Farsçada Türkçenin En Eski İzleri. Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Z. (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü. 3. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Mermer, A. (2009). Türkçenin Konuşulduğu Coğrafyalar. Ankara: Türkiye Kültür Portalı Projesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokuman-detay/38>
- Öz, Y. (2016). Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler. 2. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Özkan, N. (2017). Türk Dilinin Yurtları. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yay.
- Saussure, F. (2001). Genel Dilbilim Dersleri. Çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yay.
- Saussure, F. (2014). Genel Dilbilim Yazıları. Çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İthaki Yay.
- TDK, <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/gorev-ve-hedef/>
- TRT, <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Gorevlerimiz.aspx>
- TDK Komisyon (2015). Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tuna, O. N. (2011). Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi. 2. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Türk Keneşi, <https://www.turkkon.org/tr>
- Uzun, N. E. (2000). Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual Yay.
- Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

Antalya Kulei - AA

Medya Dili Türkçe

Türk televizyonlarının önde gelen spikerleriyle medyada Türkçenin kullanımını konuştuk.

Medya Dili Türkçe

Sermin Baysal Ata

TRT Ana Haber Spikeri

Röportaj: İbrahim Acar

Bir Spikerin En Önemli Görevi Türkçeyi Korumak Olmalıdır

“Yunus Emre ve Türkçe” sayımıza özel Türkçenin medya ve yayıncılık alanında özellikle de ekranda haberlerde kullanımını üzerine TRT Haber spikeri Sermin Baysal Ata ile bir dosya röportaj gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Kalıplaşmış bir spiker Türkçesi var mıdır?

Sermin Baysal Ata: Aslında spiker Türkçesi diye bir kavram yok. Türkçenin doğru kullanımı, söyleyiş kuralları var. Herkesin, tüm vatandaşların, hangi işi yapıyor olursa olsun, hangi eğitim düzeyinde, toplumun hangi kesiminde olursa olsun, ana dilini doğru kullanmak gibi bir yükümlülüğü var. Ama özellikle bir kişi kitle iletişim aracıyla kamuya sesleniyorsa bu yükümlülük zorunluluk olmalı. Maalesef bunu çok fazla görmüyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda Türkçeyi kullanırken hangi kriterlere göre hareket ediyorsunuz? TDK’yi mi dikkate alıyorsunuz, yoksa kurumsal hassasiyetler mi ön plana çıkıyor?

Sermin Baysal Ata: Türkçenin yazım ve gramer kuralları daha çok dil bilimcilerin işi. Mutlaka bizim de dilin inceliklerini bilmemiz ve kurallarına hâkim olmamız gerekiyor. Fakat Türkçe zannedildiği gibi yazıldığı gibi okunan ve konuşulan bir dil olmadığı için bizim dilimize özgü, her dilde olduğu gibi, konuşma kuralları var. Dolayısıyla TDK’yi bazı konularda dikkate aldığımız gibi TRT’nin kurumsal kuralları da çok önemli. Çünkü söyleyiş söz konusu olunca çok uzun yıllardan beri bu konuda en yetkin iki kurum TRT ve Devlet Tiyatroları olagelmıştır. Yani bizim kurumumuz da bu konuda bir okul ve en yetkin kurum olmalıdır.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumu esnasında telaffuzunda zorlandığınız kelimeler oluyor mu? “Bunun da Türkçesi mi olur? Neyse onu kullanalım.” dediğiniz kavramlar var mı? Bir spiker olarak Türkçeyi korumak gibi bir özel hassasiyetiniz var mı?

Sermin Baysal Ata: Son sorudan başlayalım. Bir spikerin en önemli görevi hatta ödevi zaten Türkçeyi korumak olmalıdır. Üzerine inşa etmemiz gereken farklı donanımlar mutlaka olmalı. Alanımıza göre bir radyo spikeri ya da bir program sunucusu kendi alanıyla ilgili donatmalı kendini. Keza benim alanım haber spikerliğinde aynı zamanda iyi bir haberci ve röportajcı da olmak zorundasınız. Ama önce dili doğru kullanacağız. Söylediğinizin ne olduğu anlaşılmasa yanlış vurgularla kulakları kanatıyorsanız olmaz. Temel yoktur çünkü.

Haber sunumunda tabii ki telaffuzda zorlandığımız kelimeler karşımıza çıkabilir ve canlı yayında bazı hatalar da olabilir. Çünkü insanız, ses veren bir makine değiliz. Ama kulağınızın iyi olması, kendinizi düzeltebilmeniz, hatanızı fark edebilmeniz açısından önemli. Kaç yıllık spiker olursanız olun, karşınıza çıkan yeni bir terimde ya da emin olmadığınız bir söyleyişle ilgili umursamaz olmamalı, doğrusunu mutlaka araştırıp öğrenmelisiniz.

Türkçede yabancı kökenli çok fazla kelime var. Osmanlıca, Arapça Farsça, İngilizce, Fransızca... Birçoğu artık Türkçeye uyumlanmış ve dilin bir parçası olmuş. Ama kısaltmalarda, yeni bir terimle karşılaştığımızda Türkçesini kullanmaya çalışmalıyız elbette.

TRT Akademi Dergisi: Bugün özellikle dijital platformlardaki yayıncıların Türkçe ve diksiyon noktasında genel anlamda bir hassasiyetlerinin olmadığını görüyoruz. Bu noktada bir hassasiyet olmalı mı?

Sermin Baysal Ata: Keşke sadece dijital platformlarla sınırlı olsa. Ana akım medyada da bu hassasiyetin hiç mi hiç olmadığını görüyoruz. Bazı spikerler peltek, bazılarının ne dediği hiç anlaşılıyor. Artikülasyon yok, asalak sesler çok fazla ya da çok hızlı konuşuyor ve çok yanlış vurgular, yanlış yerlerde duraklar. Bu noktada bir hassasiyeti bırakın, zorunluluk olmalı. Mesela RTÜK keşke medya kuruluşlarına zorunluluklar getirirse. Bazı şartları karşılamayan ve temel eğitimi almayan kişiler mikrofon başına, kamera karşısına geçemese.

Bu konuda bizim kurumumuz, bir kamu yayıncısı olarak öncü olma vasfını hep en ön sırada tutmalı. Çünkü özellikle yeni nesle, çocuklara, gençlere borçluyuz bunu. O çocuklar özellikle son yıllarda o kadar kötü Türkçe duyuyor ve bu kullanımı doğru zannediyor ki bunu düzeltmek ilerleyen yaşlarda çok daha zor olabiliyor. TRT'nin kuruluş amaçlarından biri de doğru Türkçenin yaygınlaştırılması. Bu, anadilimizin gelişimi ve korunması için de çok önemli bir görev.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda kullandığınız Türkçeye ilişkin idarecilerinizden, meslektaşlarınızdan veya izleyiciden geri dönüşler alıyor musunuz?

Sermin Baysal Ata: Tabii geri dönüşler alıyoruz ve çok önemsiyoruz. Daha iyi, daha doğru olmak adına uyarıları, geri dönüşleri kendimizi geliştirmek için kullanmalıyız. Çünkü dil yaşayan bir varlık. Ama ana kurallara hepimizin sahip çıkması lazım. Şunu da söylemeliyim: Bizim işimiz biraz da yaparak öğrenilen bir iş. Dolayısıyla usta-çırak ilişkisi çok önemli.

TRT Akademi Dergisi: Kriz dönemlerinde haber sunmanın da birçok açı-

dan zorlukları var. Özellikle savaş, te-rör olayları, afet, salgın, sel gibi kritik zaman dilimlerinde bu haberleri halka ulaştırırken nasıl bir dil kullanmaya çalışıyorsunuz? Bu noktadaki hassasiyetleriniz neler oluyor?

Sermin Baysal Ata: Aslında yukarıda da söylediğim gibi doğru Türkçe, anlaşılır bir dil, doğru vurgular zaten temelde olması gereken özellikler. Bu tür sıcak durumlarda tabii ki son dakika bilgileri en iyi şekilde, en hızlı şekilde aktarmak, doğru sorularla irdelemek ve o yayını bazen doğrulatılmış tek bir cümleyle saatlerce sürdürmek zorundasınız. Burada sürekli doğaçlama konuşurken tabii ki yegâne amaç mesele vurgu olamayabiliyor. Ama temel mutlaka olmalı. Yani ne kadar iyi bir haberci olursanız olun, ki bu çok önemli, bir zahmet Türkçe de konuşabilin ve doğru tonlamalarla, anlaşılır bir şekilde aktarabilin izleyiciye.

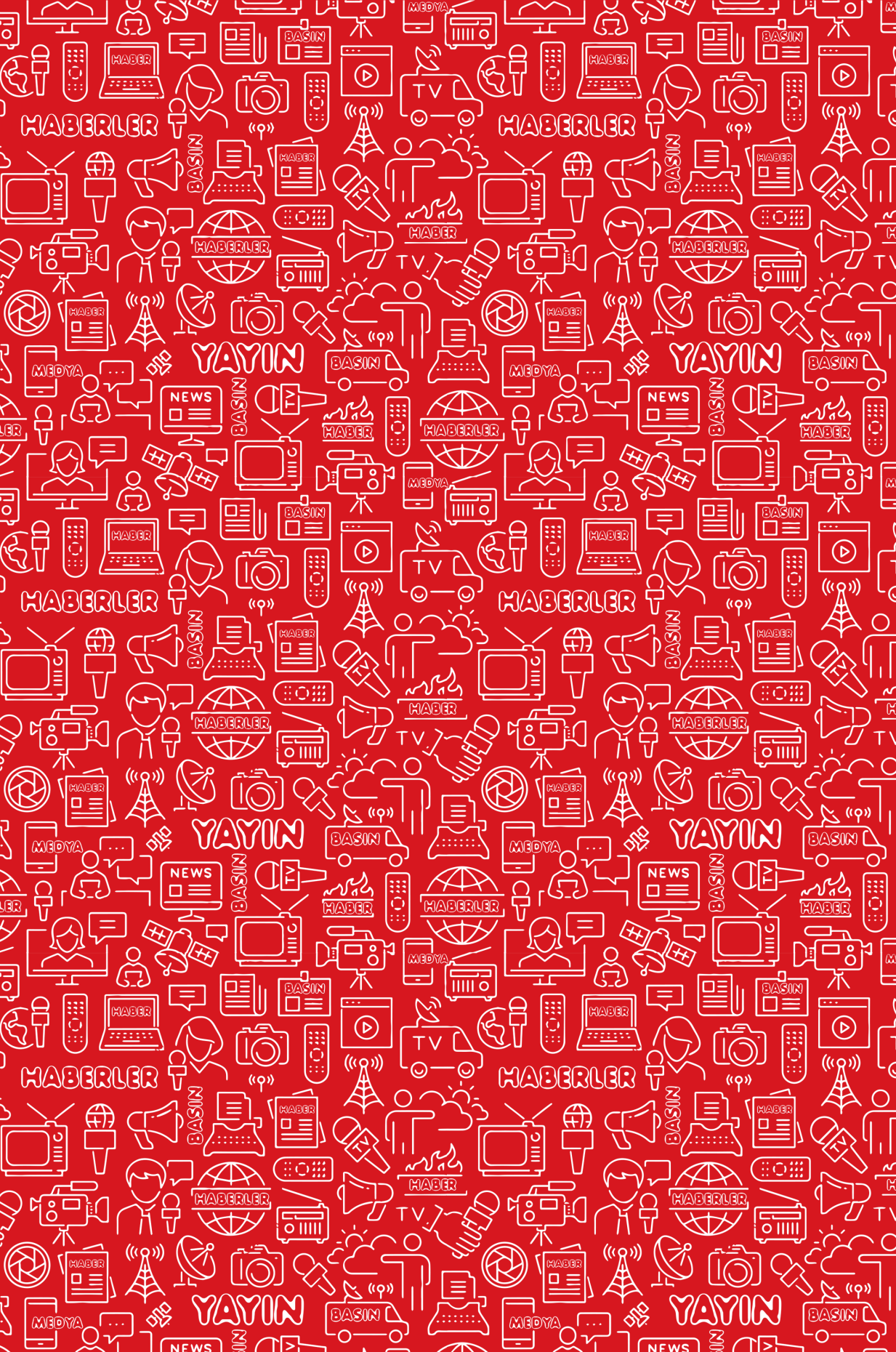
TRT Akademi Dergisi: Türkçemiz medya dili açısından zengin bir dil mi? Medya ve spikerlik noktasında Türkçenin ne gibi fırsatları var?

Sermin Baysal Ata: Türkçe genel anlamda çok zengin bir dil. Kelime hazineniz ne kadar fazlaysa o kadar zengin kullanırsınız bu dili. Çok kıymetli hocalarımız bizi eğitirken ne kadar iyi anlarsan anlatabilirsin, ne kadar hissedersen o kadar iyi aktarabilirsin derlerdi. Tabii söyleyiş teknikleriyle beraber. Dolayısıyla dilimiz herkes için zengin, bizim işimiz için daha da zengin bir dil. Hak ettiği önemi vermeliyiz. "Peki veriyor muyuz?" Derseniz maalesef, cevabım hayır.

TRT Akademi Dergisi: Habercilikte dilin ve Türkçenin kullanımında geçmişten bugüne neler değişti?

Sermin Baysal Ata: Aslında dilin doğru kullanımı aynı, değişmedi. Ama ha-

bercilik değişti. Teknoloji değişti artık olayın olduğu her yerden eskiye göre çok daha fazla ve rahat yayın yapabiliyoruz. Alanda daha fazla olabiliyoruz. Cep telefonu olan herkes kameraman ya da muhabir olabiliyor tabir yerindeyse. Ya da bir Twitter kullanıcısı manşetlik bir haber ortaya çıkarabiliyor. Teknolojik gelişmeler ve internetle birlikte değişen haber dili, "Haber nedir?" Sorusunu da tekrar gündeme getirdi. Yanıltıcı başlıklar, spot, eleştirel bakış, 5N1K kavramlarını da belki tekrar değerlendirmek lazım. Tabii bu hız ve kuralların yerine oturmaması, denetimin olmaması yanlış bilgilerin de hızla yayılmasına, manipülasyona yol açabiliyor. Konvansiyonel medya, ilerleyen zamanlarda yerini dijital platformlara bırakacak mı? Yaşayıp göreceğiz.

Medya Dili Türkçe

Seda Öğretir

NTV Haber Spikeri

Röportaj: İbrahim Acar

Yayıncılıkta Dilimizin Zenginliğinden Faydalanmamız Gerekliyor

“Yunus Emre ve Türkçe” sayımıza özel Türkçenin medya ve yayıncılık alanında özellikle de ekranda haberlerde kullanımı üzerine NTV ana haber spikeri Seda Öğretir ile bir dosya röportaj gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Kalıplaşmış bir spiker Türkçesi var mıdır?

Seda Öğretir: Spiker Türkçesi yoktur. Doğru Türkçe ve iyi bir diksiyon vardır. Spikerler de Türkçeyi doğru kullanmak ve iyi konuşmak zorundadır.

TRT Akademi Dergisi: Son yıllarda “Yeni medya dili” olarak ifade edilen bir kavram hayatımıza girdi. Bu dilin kullanımını habercilikte ne kadar yaygın?

Seda Öğretir: Burada “yeni medya dili” ile işaret edilmek istenen geleneksel medya dışında, son dönemde hayati-

mıza giren ve temelinde internetin olduğu çeşitli sosyal medya platformlarında kullanılan dil ise bu dil bizim habercilikte kullandığımız bir dil değil. En azından benim şu anda dâhil olduğum geleneksel medya organlarında kullandığımız dilin yeni bir yanı yok. Yenileşmeye ihtiyacı da yok. Düzgün kullanılsak yeter. İçeriklerin daha kolay ve hızlı yayıldığı sanal ortamdaysa kullanıcıların dilini kontrol etmenin imkânı yok.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda Türkçeyi kullanırken hangi kriterlere göre hareket ediyorsunuz? TDK’yi mi dikkate alıyorsunuz, yoksa kurumsal hassasiyetler mi ön plana çıkıyor?

Seda Öğretir: Haber sunarken Türk Dil Kurumu kriterlerine göre hareket etmeye çalışıyorum. Emin olamadığım zamanlarda Ferit Devellioğlu’nun sözlüğü her zaman masamdır, açar

bakarım. Çok güvendiğim hocalarımı takip eder, gerekirse onlara sorarım. Süha Çalkıvık ve Levent Dönmez bilgilerini paylaşmayı seven ustalardır, onlardan öğrenmeye çalışırım.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumu esnasında telaffuzunda zorlandığınız kelimeler oluyor mu? “Bunun da Türkçesi mi olur? Neyse onu kullanalım.” dediğiniz kavramlar var mı? Bir spiker olarak Türkçeyi korumak gibi bir özel hassasiyetiniz var mı?

Seda Öğretir: Olmaz mı? Elbette haber sunumu sırasında en hassas olduğum konu duru bir Türkçe kullanmak. Son zamanlarda beni zorlayan kelimelerden biri “drone”. TDK bu kelimenin Türkçe karşılığını “uçangöz” olarak belirledi. Ancak böyle söylersem yaygın kullanımı olmadığından ilk anda anlaşılma ihtimalim var. Bu noktada kamuoyunca bilinen isimlerin, siyasetçilerin, önderlerin desteğine ihtiyacım var. Onlar toplumun o yeni kelimeye alışkanlık kazanmasına destek olabilirler. Tıpkı “selfie” yerine “özçekim” dediğimiz gibi. Bakın özçekim dediğimde anlaşılma korkusu duymuyorum artık. Bu çok güzel bir gelişme. Bunu hayatımıza giren her yabancı sözcük için yapabilmeliyiz.

TRT Akademi Dergisi: Bugün özellikle dijital platformlardaki yayıncıların Türkçe ve diksiyon noktasında genel anlamda bir hassasiyetlerinin olmadığını görüyoruz. Bu noktada bir hassasiyet olmalı mı?

Seda Öğretir: Keşke olsa. Ama bu noktada kabul edelim ki sadece dijital platformlardaki yayıncılarda sıkıntı yok. Üzülerek söylemek zorundayım ki geleneksel medyanın tamamında bugün yayıncılık yapan meslektaşlarımız arasında Türkçe ve diksiyon hassasiyeti olanların sayısı çok değil. Bugün

rastgele açtığımız bir televizyon kanalında hâlâ “hem öyle hem böyle” derken “e” leri açık söyleyen, “c” sesini “j” şeklinde çıkararak daha havalı olduğunu düşünen sunucular var. Açıkçası tahammül etmekte zorlanıyorum.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda kullandığınız Türkçeye ilişkin idarecilerinizden, meslektaşlarınızdan veya izleyiciden geri dönüşler alıyor musunuz?

Seda Öğretir: Zaman zaman izleyicilerden geri dönüşler alıyorum. Kimi zaman onlarla yazışıyorum. Örneğin en son bir izleyicim bana “evrakı” dediğim için sitem eden bir mesaj attı. Sert sessiz yumuşamasını bilmediğime kızıyordu. Ona bazı kelimelerin istisna olduğunu, “evrak”ın da o istisnalardan olduğunu anlatmaya çalıştım.

TRT Akademi Dergisi: Kriz dönemlerinde haber sunmanın da birçok açıdan zorlukları var. Özellikle savaş, terör olayları, afet, salgın, sel gibi kritik zaman dilimlerinde bu haberleri halka ulaştırırken nasıl bir dil kullanmaya çalışıyorsunuz? Bu noktadaki hassasiyetleriniz neler oluyor?

Seda Öğretir: Her zaman temel görevimizin kamu yararını gözetmek ve kamuyu bilgilendirmek olduğunu unutmamız gerekiyor. Bu, özellikle kriz döneminde daha da önemli hâle geliyor. Hâlâ devam eden küresel salgın da bir kriz. Özellikle salgının zirve döneminde yaptığımız yayıncılık çok hassastı, hâlâ da öyle. Salgının ciddiyetini halkla paylaşırken panik oluşturacak bir dilden kaçınmamız gerekiyordu. Öyle de yapmaya çalıştık. Söz ettiğiniz diğer durumlarda da terör, savaş, deprem, sel yayınlarında da aynı özeni göstermeye çalışıyoruz.

TRT Akademi Dergisi: Türkçemiz medya dili açısından zengin bir dil mi? Medya ve spikerlik noktasında Türkçenin ne gibi fırsatları var?

Seda Öğretir: Türkçe eşsiz bir dil. Hayatın her alanında olduğu gibi yayıncılıkta da dilimizin zenginliğinden faydalanmamız gerekiyor. Birbirini tekrar eden haber kalıpları yerine daha çok sözcükle, daha derin ifadeler yakalayabiliriz diye düşünüyorum ve elimden geldiğince bunu yapmaya çalışıyorum. Ancak şunu da unutmamalıyız ki, haber dili anlaşılır, anlamlı ve çarpıcı kelimelerden oluşmalı. Süslü olacak diye ağırdal ve yorucu bir dil kullanılmamalı.

TRT Akademi Dergisi: Habercilikte dilin ve Türkçenin kullanımında geçmişten bugüne neler değişti?

Seda Öğretir: Bazı haber metin kalıpları değişmekle birlikte bazıları yıllardır yerini koruyor. Geçmişten bugüne haber metinlerinde kullanılan basmakalıp ifadelerden mümkün olduğunca kaçınmaya çalışıyorum. Örneğin birçoğu Türkçe açısından da yanlış olan:

“saniye saniye kaydedildi”

“Yürekleri ağza getirdi.”

“Neyse ki korkulan olmadı.”

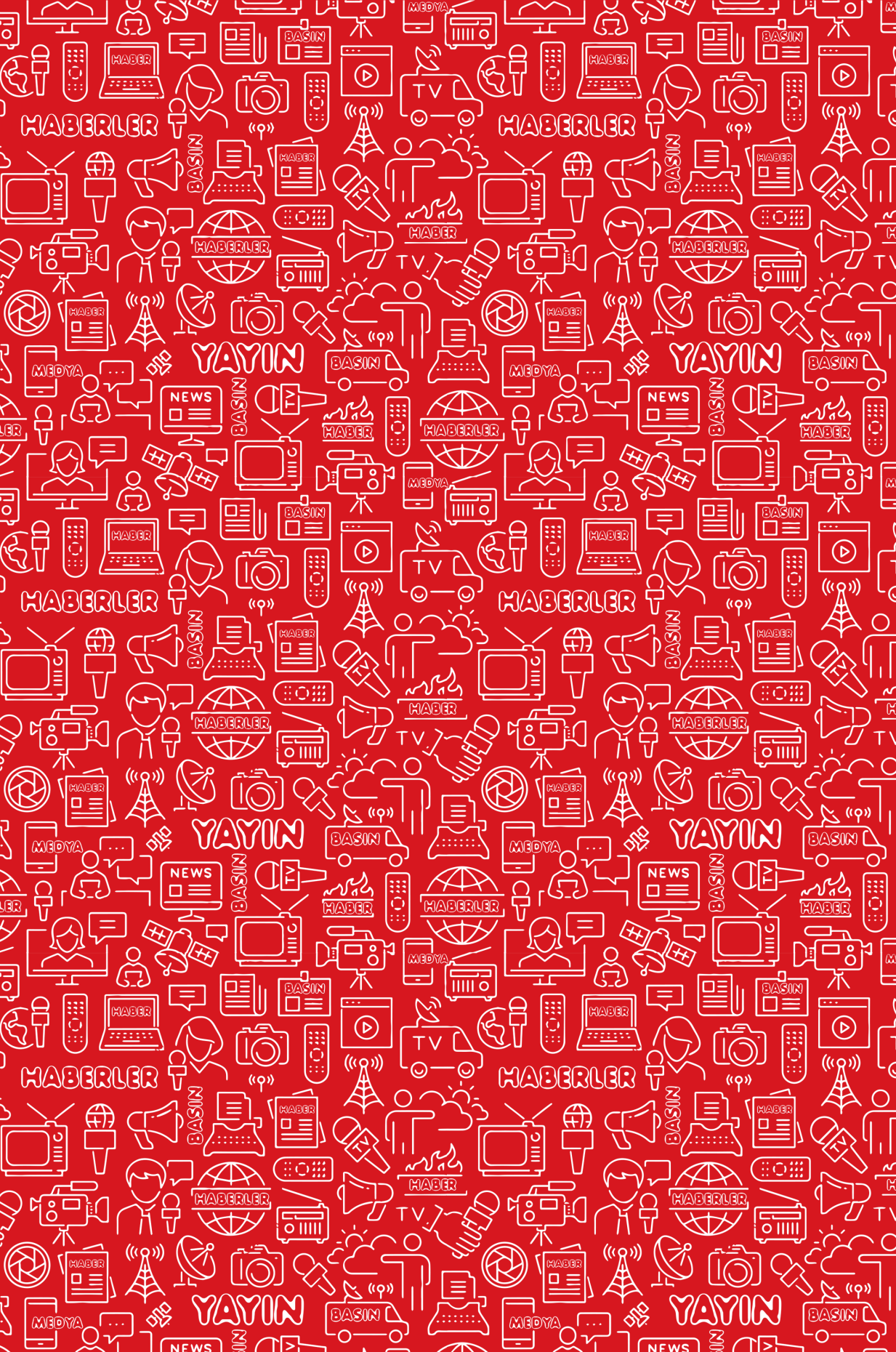
“Aksiyon filmlerini aratmayan sahneler yaşandı.”

“Gün geçmiyor ki...”

“Kartpostallık görüntüler oluştu.”

“Renkli görüntülere sahne oldu.”

İlk aklıma gelen basmakalıp haber sunum cümleleri.

Medya Dili Türkçe

Deniz Bayramoğlu

Kanal D Ana Haber Spikeri

Röportaj: İbrahim Acar

Türkçe Çok Ama Çok Zengin Bir Dil!

“Yunus Emre ve Türkçe” sayımıza özel Türkçenin medya ve yayıncılık alanında özellikle de ekranda haberlerde kullanımını üzerine Kanal D ana haber spikeri Deniz Bayramoğlu ile bir dosya röportaj gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Kalıplaşmış bir spiker Türkçesi var mıdır?

Deniz Bayramoğlu: Galiba var. Dil sadece kelimelerden oluşmaz çünkü. Her dilin kendine ait bir ritmi, bir müziği vardır. Sizin konuşmaya kattığınız ruh hâli bile kurduğunuz cümlelerin yapısını etkiler. Yerel habercilik gelenekleri günlük işleyişte bu ritmin ve ruh hâlinin belirli kalıplara sıkışmasına yol açıyor. Bu da bir net biçimde tanımlanabilir bir sunucu-muhabir Türkçesinin oluşmasına yol açıyor. Bu sunucu dili de, açık söylemek gerekirse, pek matah bir dil değil.

TRT Akademi Dergisi: Son yıllarda “Yeni medya dili” olarak ifade edilen bir kavram hayatımıza girdi. Bu dilin kullanımını habercilikte ne kadar yaygın?

Deniz Bayramoğlu: Bu dil daha çok sosyal medya alanında yaygın ve tek tip olmaktan çok uzakta. Toplumun tüm kesimlerinin dilini ve ağızını görebiliyorsunuz bu yeni medya diline baktığınızda. Ana akım medyada ise daha çok özel televizyonlarla başlayan bir geleneğin evrilmiş bir devamı hâkim. Ama bu anlayış da belirli ölçülerde yeni medya dilinin etkisi altına girmeye başladı.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda Türkçeyi kullanırken hangi kriterlere göre hareket ediyorsunuz? TDK’yi mi dikkate alıyorsunuz, yoksa kurumsal hassasiyetler mi ön plana çıkıyor?

Deniz Bayramoğlu: Benim için dil alanında dayanak olacak bir kurumun varlığı elzem. Yapısı itibariyle devingen bir yapıya sahip olan dil ile durağanlığı ifade eden kurum yan yana gelmez gibi görünse de bana kalırsa durum daha karmaşık. Kural ve devingenlik arasında diyalektik bir ilişki var. Ezcümle benim açımdan TDK önemli bir başvuru ve dayanak noktasıdır. Sık sık yazım kılavuzu ve sözlüğüne başvururum.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumu esnasında telaffuzunda zorlandığınız kelimeler oluyor mu? “Bunun da Türkçesi mi olur? Neyse onu kullanalım.” dediğiniz kavramlar var mı? Bir spiker olarak Türkçeyi korumak gibi bir özel hassasiyetiniz var mı?

Deniz Bayramoğlu: Türkçeyi korumak konusunda özel bir hassasiyetim var ve bunu faal bir şekilde yapmaya gayret ediyorum. Örneğin, elbette telaffuzunda zorlandığım kelimeler oluyor. Ama onları doğru seslendirmek için çalışıyorum. Doğrusunu söyleyene kadar, bıkmadan. Türkçe kelime seçmeye gayret ediyorum. “Bunun da Türkçesi mi olur?” dediğim kelime sayısı çok az. Ama o kelimeler için seçenek aradığımda da toplumsal kullanım sıklığını dayanak almaya çalışıyorum.

TRT Akademi Dergisi: Bugün özellikle dijital platformlardaki yayıncıların Türkçe ve diksiyon noktasında genel anlamda bir hassasiyetlerinin olmadığını görüyoruz. Bu noktada bir hassasiyet olmalı mı?

Deniz Bayramoğlu: Kesinlikle olmalı. Ama yepyeni düzenlenmemiş ve dahası düzenlenmesi imkânsız bir alandan bahsediyoruz. Dolayısıyla bu alanda bir hassasiyetin oluşması için çok daha erkenden bir müdahale şart. Yani eğitim, aile ve ana akım medyada aynı anda başlayacak bir seferberlik.

TRT Akademi Dergisi: Haber sunumunda kullandığınız Türkçeye ilişkin idarecilerinizden, meslektaşlarınızdan veya izleyiciden geri dönüşler alıyor musunuz?

Deniz Bayramoğlu: Meslek hayatım boyunca iki kere yanlış seslendirme konusunda uyarı aldım. Onları da hemen düzelttim. Okumayı çok severim. O nedenle de kelime dağarcığım bir hayli gelişkindir. Bu da izleyicinin genelde beğendiği bir özellik sanırım. Ama ana dil konusundaki hassasiyetimin izleyici tarafından fark ve takdir edildiğini en fazla umabilirim.

TRT Akademi Dergisi: Kriz dönemlerinde haber sunmanın da birçok açıdan zorlukları var. Özellikle savaş, terör olayları, afet, salgın, sel gibi kritik zaman dilimlerinde bu haberleri halka ulaştırırken nasıl bir dil kullanmaya çalışıyorsunuz? Bu noktadaki hassasiyetleriniz neler oluyor?

Deniz Bayramoğlu: Bu hassasiyetler gazetecilik ilkeleri arasında zaten net biçimde ifade edilmiştir. Tarafsız, açık, ve şeffaf olmalısınız. Kışkırtıcı, rencide edici, paniğe sürükleyici bir dil ise en uzak durmanız gereken şeydir. Çünkü haberci kamu yararını gözetmekle mükelleftir. Kriz zamanlarında bir haber sunucusu olarak rahat etmenin en kolay yolu aslında bu: ilkeleri bilmek, içselleştirmek ve uygulamak. Gerisi sahadaki beceri, tecrübe ve bu ilkeleri en ölçüde içselleştirdiğimize bağlı.

TRT Akademi Dergisi: Türkçemiz medya dili açısından zengin bir dil mi? Medya ve spikerlik noktasında Türkçenin ne gibi fırsatları var?

Deniz Bayramoğlu: Medya açısından diyerek özel bir alan açmak gerekir mi

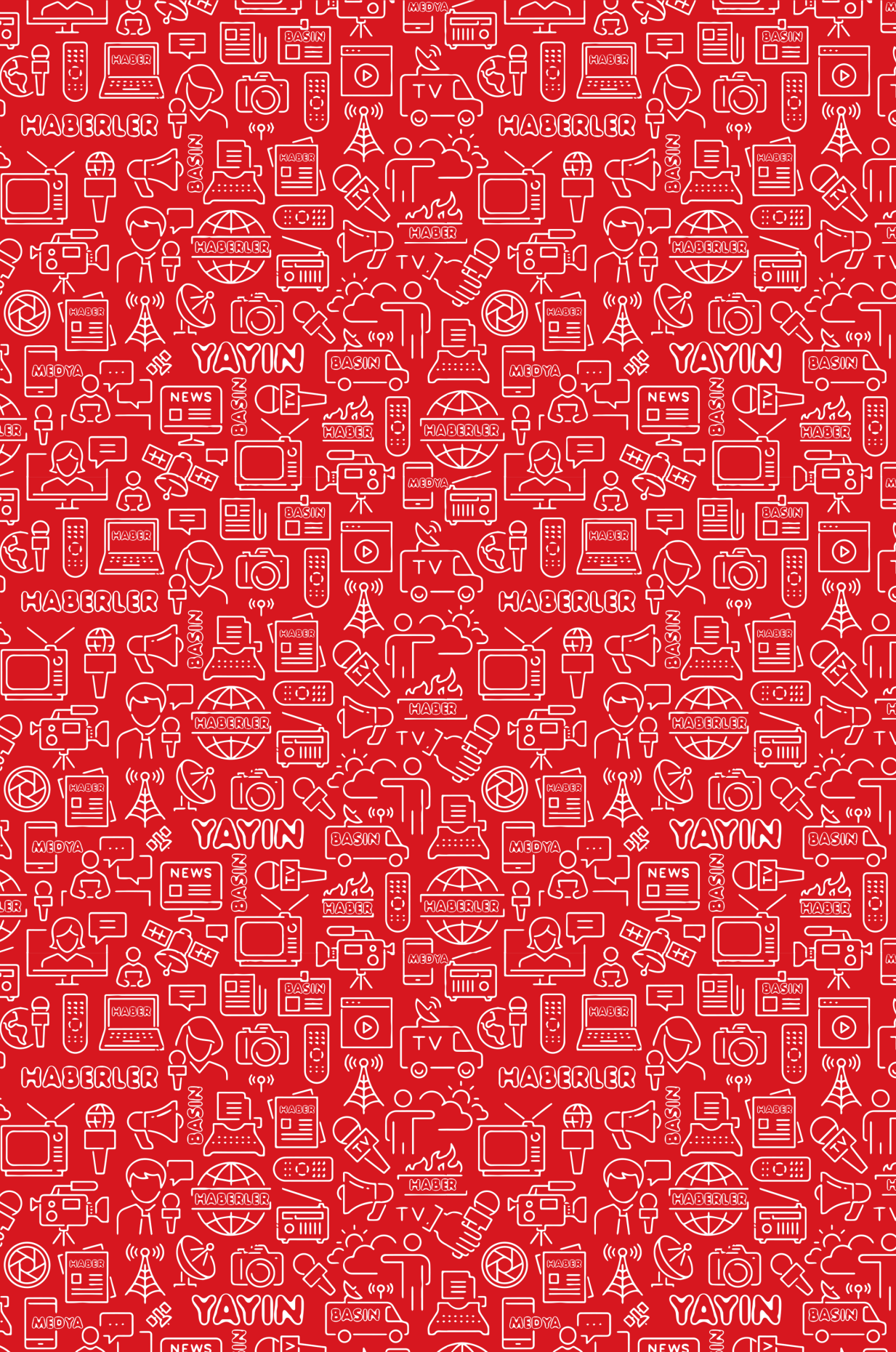
bilmiyorum ama kanımca Türkçe çok ama çok zengin bir dil ve bu dile hâkimiyet çok ama çok büyük bir avantaj. Günümüz koşullarında hâkimiyet çok iddialı bir hedef gibi görünüyorsa başka bir hedef koyalım. Tanımak diyelim. Kaldı ki bu bana kalırsa temel vatandaşlık görevi. İnsan kendi diline hiç olmazsa aşına olmalı. Kurallarını, yapısını, kelimelerinin ritmin, konuşmanın müziğini bilinçli olarak da fark etmeli.

TRT Akademi Dergisi: Habercilikte dilin ve Türkçenin kullanımında geçmişten bugüne neler değişti?

Deniz Bayramoğlu: Toplumda ne, nasıl bir devinim içinde değiştiyse habercilikte dilin kullanımında da -maalesef- aynı şey oldu. Daha az kelime kullanılan bir dil hâline geldi. Cümlelerin yapısı basitleşti. Cümlelerdeki kelime sayısı azaldı. Dilin ritmi bozuldu. Müziği kayboldu. Yabancı dil istilası sadece kelimelerle olmuyor çünkü. Yabancı dilin ritmi, vurgusu, cümle yapısı, deyimlerinin ve atasözlerinin bire bir çevirisi de istila ediyor dilimizi.

Dolayısıyla bu durum habercilikte de kendisini hissettiriyor. Elbette bir kamu kurumu kimliği ile TRT yıllardır bu hassasiyetin en ciddi biçimde gözetildiği yer. Ama maalesef orada da zaman zaman bu tür örnekler rastlıyoruz. Dahası açık olmak gerekirse ben de zaman zaman aynı hataya düşüyorum.

Ama önemli olan bunları fark etmek ve tekrar etmemek.

Medya Dili Türkçe

Adem Yılmaz*

Vildan Keleşoğlu**

Küreselleşen Yeni Yayıncılık Faaliyetlerinde Ekran Dilinin Dönüşümü: Türkçenin Kullanımı

1. Giriş

Dil; bir toplumun dünü, bugünü, geleceği, kısacası toplumsal kimliğidir. Kuşkusuz dil, iletişimsel alanda anlamlandırma sürecini inşa ederken aynı zamanda bu alanın nesilden nesle aktarılması ve kültürel birikime katkı sağlaması noktasında en önemli araç işlevini üstlenmektedir. İletişimin toplumsallık alanında oluşturulan benlik ve kültürel inşa, dil ile birlikte gelişmektedir. Bu noktada dili tahribata uğrayan toplumların, önce kültürleri ve nihayetinde kimlikleri erozyona uğramaktadır. Tarihsel süreçte kültürel aktarım, araçları iletişim tekno-

lojilerinde yaşanan gelişmelerle değişim gösterse de dil bu sürecin temel ögesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Öte yandan kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı, kültürel aktarım ve dil kullanımında yeni bir sorumluluk alanını da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980'lerden itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusu, dillerin uluslararası bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Öyle ki küresel sermayeyi elinde bulunduran egemen güçlerin ekonomik tahakkümü, kültürel alanda da etkisini göstermiş ve diğer kültürler üzerinde bir bozulma meydana gelmeye başla-

*Prof. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı

**Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İletişim Fakültesi

miştir. Liberal demokrasilerde kültürel tahakkümün kitlesel boyuta ulaşmasında kullanılan en etkili araç ise, dördüncü güç olarak kabul edilen medya araçları olmuştur. Medya ve kültür ilişkisinin Türkiye'deki kırılma süreçlerinden biri ise 1980'lerde yaşanan gelişmelerle birlikte başlamıştır. Nitekim küreselleşmenin etkisi ve deregülasyon politikalarıyla birlikte siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Sürecin medya, dil ve kültürel temsilin üzerindeki etkisi ise kamu yayıncılığı tekelinin kırılarak özel yayıncılık faaliyetlerinin başlamasıyla gerçekleşmiştir.

Sayısı giderek artan özel işletmeler, pazardaki paylarını koruyabilmek ve daha çok pay alabilmek adına, ticari birer işletme anlayışıyla yayıncılık faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla kamu yayıncılığından miras kalan Türkçenin doğru kullanılması ilkesinin arka plana atılmasıyla dil üzerinde bozulmalar meydana gelmeye başlamıştır. Dilin medyada kullanımına ilişkin doğru temsili kamu yayıncılığından başlayarak tecimsel yayıncılık mecrasına doğru yayılsa da sermayenin rekabeti bu hassasiyetin önüne geçmiştir. Türkçeyi doğru kullanma anlayışını yayın ilkesi edinen kamu yayıncılığı anlayışı ise geçmişten günümüze milli değerlerimizi korumaya yönelik politikalar izlemiştir. Öte yandan, görsel tüketimin ön plana çıkması ve milli değerlerin temsilinde ticari kaygıların yaşanması, yayıncılık faaliyetlerindeki çeşitliliği sınırlandırmaktadır. Bu noktada çalışmada öncelikle, dil ve kültür arasındaki ilişki ele alınarak medyanın bu süreçteki rolü ve etkisi, küreselleşme çerçevesinde incelenmiştir. Öte yandan dil, kültür ve medya bağlamında dilin doğru kullanımı ve kültürel çeşitlilik noktasında üzerine yayıncılık faaliyetlerinin üstlendiği işlev ve izledikleri politikalar tartışılmıştır.

2. Dil, Kültür ve Medya

İnsan için kaçınılmaz bir edim olan iletişim, bir iletinin aktarılması boyutunun yanı sıra ortaklığı ve birlikteliği; yani bireysel bir süreç olmasının yanı sıra toplumsal bir süreç olmayı da kapsamaktadır (Oskay 2017: 393). İletişim, nitelediği "communa" yani toplumsallık noktasında dilin, düşüncenin gelişmesi ve kültürel birikimin korunması açısından önemli bir süreç olarak kendini göstermektedir. Nitekim iletişimsel eylem alanında insanı anlamlandıran temel öge ait olduğu kültürdür. Bulunduğu kültür tarafından inşa edilen insan, iletişimsel eylemi de bu kültür çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bir toplumda yaşayan insanların belirli tarihsel süreç içerisinde ürettiği değerlerin tümü olan kültür hem içinde bulunduğu grubu şekillendirmekte hem de o gruba göre şekillenmektedir. İnsanların içinde bulunduğu kültüre katkısı ise üretim noktasında devreye girmektedir. Dolayısıyla insanlığın kültürel üretim bazında elindeki en önemli araç dildir. Öyle ki tarihsel süreçte kültürel aktarım noktasında kullanılan araçlar değişse de bu araçları belirleyen olgu her daim dil olmuştur. Kültürel kimliğin yanı sıra iletişimin bir yansıması olarak dil, toplumsal ortam içerisinde şekillenmektedir. Başka bir deyişle, değerlerin nesiller arası aktarımının temel belirleyicisi olan dil, aynı zamanda bireysel kimliğin inşasında da temel edimdir.

Toplumlaşma içerisinde düşüncenin, anlamın ve dilin gelişimi birlikte gerçekleşmekte; dili zayıflayan toplumların bilinci de zayıflayarak toplumsal yığınlar hâline gelme tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Bunun en güzel örneği George Orwell'in 1984 romanında görülmekte; insanların düşüncesini yok edebilmek için öncelikle dili ve dolayısıyla kültürü, geçmişi ve tarihi yok edilmektedir (Uysal 2012: 138). Öyle ki bir toplumu diğerlerinden ayıran temel unsur kullandığı dil

ve bu dil birlikteliği ile oluşturduğu kültürdür. Dil, düşünce, kimlik ve kültür aynı toplumsal ortam içerisinde gerçekleşmektedir. Bu toplumsal ortamın temel belirleyicisi insan olsa da değerler dizisinin yansıtıldığı farklı araçsal ortamlar bulunmaktadır. Geçmişte sözlü ortamlarda aktarılan kültür ve dolayısıyla dil, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde araçsal bir yapıya bürünmüştür. Nitekim günümüzde kitle iletişim araçlarının üstlendiği bu işlevi geçmişte ozanlar ve halk şairleri gerçekleştirmekteydi. O dönemdeki aktarıcıların kullandığı ifade ve kalıpların nasıl ki dil ve kültürel ürünü aktarım üzerinde bir değişim yaratabilecek etkisi varsa, günümüzde de bu etki kitle iletişim araçları tarafından üstlenilmektedir. Sayısı giderek artan kitle iletişim araçları, bu araçlara ulaşım kolaylığını artırmakta ve dolayısıyla daha geniş bir alana hitap etmektedir. Kısacası tarihsel süreçte önceleri farklı aktarıcılarla gerçekleşen kültürel aktarım süreci günümüzde çok daha kolay bir şekilde yayılım gösteren medya araçlarına bırakmıştır. Kültürün kitle iletişim araçlarıyla aktarımındaki olumlu ve olumsuz çıktılar da bu noktada devreye girmektedir. Öyle ki daha büyük bir uğraş ve maliyet gerektiren ileti aktarımı, yaygınlaşan

kitle iletişim araçlarıyla çok daha uğraşsız bir eyleme dönüşmüştür. Bu olumlu çıktıyı olumsuzla çeviren nokta ise aktarım sırasında tahribata uğrayan kültürel öğelerdir. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının yaydığı etki, onun dördüncü güç olarak kabul edilmesiyle ortaya konulmaktadır. Nitekim bir toplumun dilini kontrol eden ve etki eden güç, kültürü de kontrol etmektedir (Adeniyi, Bello 2015: 65). Bu durumda kültürel tahakkümün kurulmasında kullanılan kitle iletişim araçları, dilin tahakkümüne de aracılık eden ve kültürel çeşitliliğin sınırlandırılmasına neden olan bir etkiye dönüşebilmektedir.

Kısacası kültür ve dil ile ortak değerlerin üretilmesinde, medya önemli bir roledir. İletişime geçişteki en etkili araç olarak dil, aynı zamanda içinde anlam kazandığı toplumun kimliği rolünü üstlenmektedir. Nitekim bir kişinin konuştuğu dil, bağlı olduğu toplumsal ve kültürel birikime işaret etmektedir. Tarihsellik içerisinde bir toplumun kimlik oluşturma sürecinde geleneklerimizi, göreneklerimizi, milli değerlerimizi, kısacası geçmişimizi tanımlamada dil temel kaynağımızdır. Bu noktada toplumun geçmişi ve geleceğini korumak için diline sahip çıkması gerekmektedir.

Öyle ki Chomsky'nin insan zihnini bir fa-külteye benzeten ve dil çeşitliliğinin, fa-kültenin bulunduğu sosyal ortama göre şekillendiği görüşünden yola çıkarsak (2001: 34); mesajlarını dili kullanarak aktaran kitle iletişim araçlarının (günümüz toplumlarında tüketilme yoğunluğu ve hatta etkilemesi düşünüldüğünde) dilin korunması sorumluluğu yadsınamaz bir gerçek olarak kendini gösterecektir.

Tarihsel süreç içerisinde toplumdaki dil kullanımında çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Ancak dilde meydana gelen değişimler yalnızca değişen kelime kalıplarına, farklı ifadelere kısacası doğal seyrine göre gerçekleşmemekte, aksine ana dildeki dil bilgisi kurallarının erozyona uğramasıyla, yani kullanıcıların kelime kalıplarına getirdiği yeni anlamlarla, esas olan dil bilgisi kurallarını yıkmasıyla; kısacası dilin yanlış kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. (Akaslan, 2009: 107) Öte yandan dilde meydana gelen erozyonlar yalnızca o toplumda yaşayan bireylerin gerçekleştirdiği dil bozumuyla değil aynı zamanda ulusal ve uluslararası yaşanan sosyal değişimlerle de gerçekleşmektedir. Burada önemli olan mesele bir köşede yaşanan sosyal değişim veya dil yanlışlıklarının nasıl kitlesel boyuta ulaştığı ve dil üzerinde bir erozyona sebebiyet verdiğidir. Bu noktada kitle iletişim araçlarının küreselleşmesiyle birlikte sınırların giderek silikleşmesi bu soruya verilebilecek en güzel cevap olacaktır. Nitekim dil erozyonunun kitlesel bir boyuta taşınmasında en önemli etki sahibi kitle iletişim araçlarıdır.

3. Küreselleşme ve Medya Dili

1980'lerde dünyayı tek bir pazar hâline getirmeyi amaçlayan politikalar, toplumsal birimlerde dünya çapında değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreç ekonomik, politik ve kültürel etkinlik alanlarına ulaşan etkin bir ağıdır ve bu

ağın temelinde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yatmaktadır (Lee 2006: 46). Yaşanan gelişmelerle birlikte kitle iletişim araçlarının gücünü fark eden uluslararası pazar sahipleri, sınır ötesi bir tahakküm için bu gücü bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Başka bir deyişle, toplumdaki neredeyse bütün birimlerde oldukça köklü izler bırakan küreselleşme sürecinde etkin bir rol oynayan kitle iletişim araçları, ulusal bağlamdan koparak uluslararası bir yapıya bürünmüştür. Dönemin ekonomik ve siyasal şartlarına bağlı olarak iletişim alanında fark edilen güç ve teşviklerle uluslararası yatırımların önü açılmış; bu durum ulusal kökenli kültürel ve toplumsal değerlerin dolaşımını sağlayan iletişim araçlarında, ulus ötesi dolaşımı mümkün hâle getirmiştir. Böylelikle diğer birimlerde olduğu gibi medya araçları da küreselleşme sürecinde büyük bir kırılma yaşamıştır (Işık 2004: 13).

Bu kırılmalardan payını alan birimlerden biri de küreselleşme, medya ve kültür ilişkisi olmuştur. Mc Luhan'ın "küresel köy" olarak nitelendirdiği bu süreçte kültürel bir erozyon yaşanmaya başlanmıştır. Öyle ki küreselleşmeyle birlikte farklı kültürel öğeleri tanımak mümkün hâle gelmiş ve birbirleri içerisine sızmaya başlayan kültürler aracılığıyla yabancılaşma olgusu da toplumsal yaşamın içinde yer edinmiştir. Kültür emperyalizmi aracılığıyla artan özel yayıncılık faaliyetleri, basın organlarının medyalaşmasına neden olmuş ve yayın işletmelerinin izlediği politikalar, daha fazla paydaya sahip olma ve dolayısıyla daha fazla izleyiciye ulaşma arzusuyla gerçekleşmiştir. Böylelikle egemen olanın diğerleri üzerine kurduğu tahakküm, kültürel alanda da etkisini göstermiştir.

Bu noktada kültürel, iletişimsel ve özünde insani bir olgu olan dilin bozulması küreselleşme ve yabancı dilsel ve kültürel öğelerin kitle iletişim araçlarına yayılmasıyla; özünde radyo ve televizyon yayınlarında kullanılan dil yanlışlarıyla

gerçekleşmeye başlamıştır (Karahan 1999: 53). Başka bir deyişle, kültürel tahakküm yoluyla yayılan egemen kültürler dilde meydana gelen bozulmaların genel paydada sebebi olarak görünse de yayıncılık faaliyetlerinde dil ve kültürel öge kullanımının önemini yitirmesi bu bozulmaların kalıcı hâle gelmesine neden olmaktadır. Küreselleşmenin olumlu yöndeki sonuçlarından olan çok kültürlülük ve çok dillilik gibi unsurlar ekonomik çıkarlar doğrultusunda çeşitli artalan sorunlarını da beraberinde getirmiştir ve bu çeşitlilik sembolik bir hâl almıştır. Ortaya çıkan bu kültürel çeşitlilik belirli güç dengeleri tarafından sınırlandırılmıştır. Nitekim küresel sermayede pazarı elinde bulunduran egemen konumdaki işletmelere bağlı kültürler, pazardaki diğer kültürlere hâkim olmaya başlamıştır. Türkiye'deki dil bozulmaları tam da bu noktada, özel yayıncılığın başladığı 1980'lerden itibaren artış göstermiştir. Medya araçlarındaki devlet müdahalesini asgari düzeye indirgeyen deregülasyon politikaları, kamu yayıncılığı anlayışının hâkim olduğu medya sistemine, ticari ve özel yayıncılık geleneklerini de eklemiştir (Matos 2012: 6). Yayıncılık faaliyetlerinde devlet tekelinin kırılması ve özel yayıncılığın artmasıyla birlikte pastadaki genel pay, daha çok dilime bölünmüş ve neticesinde bu paydada alınacak dilim büyüklüğü serbest bir yarış anlayışına bürünmüştür. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte sermaye sahibi işletmeler ellerindeki medya organlarını ticari birer araç olarak kullanmaya başlamıştır. 1980 sonrası medyada yaşanan ekonomik değişimler sonucunda, işletmeler kârlılıklarını artırmaya yönelik politikalar izlemiştir (Kuyucu 2012: 28).

Ticari anlayışın hâkim olduğu bu yıllarda artan özel yayıncılık faaliyetleri, özellikle televizyonun bu süreçte giderek günlük yaşam içerisine karışmasına neden olmuş ve bu durum kitle iletişim araçlarının dil

kullanımı üzerindeki etkisini de artırmıştır. Nitekim televizyonun görsel ve işitsel duylara aynı anda hitap ediyor oluşu, kitleleri daha güçlü ve geniş çapta etki altına almasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle medya ve dil arasındaki ilişki toplumsal alanda daha görünür bir işlev kazanmıştır. Öyle ki dil, düşünce ve anlamın oluşması noktasında toplumsallaşma faaliyetleri, sayısı giderek artan yayıncılık faaliyetleriyle bağdaşmaya başlamıştır. Dönemin yayıncılık faaliyetleri toplumsal olgu ve olayları çözümlenmede kitle iletişim araçlarına başvuran ve dolayısıyla çevresini ekran diliyle anlatan bir izleyici kitlesini doğurmuştur. Kısacası dil, medya ve izleyici arasındaki bu ilişki karşılıklı bir etkileşime dayanmaktadır. Özel yayıncılık faaliyetlerinin artması; dildeki bozulmaların artmasının, anlamı bu artan yayıncılık faaliyetlerinde gerçekleştiren izleyici kitlesinin ve bu nedenle kitlesel dil bozulmalarının artmasının önünü açmıştır. Bunun yanı sıra 1980'lerle birlikte yaşanan serbestleşme politikaları, izleyicilerin öne çıkmaya başladığı sürecin ilk adımını oluşturmaktadır. Nitekim özel yayıncılık faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, izleyicilerin tüketime açık olduğu popüler yayınlar ön plana çıkmaya başlamış ve bu durum dil üzerindeki hassasiyetin giderek azalmasına neden olmuştur.

Öte yandan tecimsel yayıncılık faaliyetlerinin artmasıyla seçenekler arasında tercih yapabilen yeni izleyici olgusunu gündeme getirmiştir. Ancak yayıncılık faaliyetlerinde yaşanan ticari ve ideolojik savaşlar seçenek olarak sunulan içeriklere de yansiyarak kültürel alanın sunumunda tek tipleşmeye neden olmuştur. Görsel ve sembolik kültürel tüketimin odak noktası hâline gelen yayıncılık faaliyetlerinde izleyicilere sunulan içerikler nitelik itibarıyla reklam veren firmaların kâr marjını artırmaya yönelik kullanımın önünü açarken politikaçılar için ise kamuoyunu yönlendiren

dirme işleviyle öne çıkmaktadır. Kültür, dil ve medya paradigmasında kurulan iletişimde görselliğin ve sembolik dilin üstünlüğü, bireylerin temsil alanının kurulduğu alan yerine, ürünlerin ve bireylerin mesaj olarak dolaşıma sokulduğu bir alanı nitelendirmektedir.

Bu durum görsel tahakkümün gücüyle yayıncılık faaliyetlerindeki kültürel çeşitliliğin de tek tipleşmesine ve sembolikleşmesine neden olmaktadır. Yayıncılık faaliyetlerinde yaşanan serbestleşme politikaları izleyici eğilimlerine yönelik seçeneklerin artmasına neden olmuş olsa da kültürel çeşitliliğin sınırlandırılması ve türdeş içeriklerin aynı kalması yadsınamaz bir gerçek olarak kendini göstermektedir. Ticari kaygıların ön plana çıktığı 80'lerden itibaren yayıncılık faaliyetlerinde satış ve pazarlamada kolaylığın, pastadaki payın artırılması arzusu, kültürel unsurların işlendiği içeriklerin önünü kesmiş ve sınırlandırmıştır. Kültür ve medya ilişkisi bağlamında tecimsel yayıncılıkla birlikte dilde medyadan gelen bozulmalar ise genellikle yabancı kelimelerin Türkçe ile birleştirilerek kullanılmasıyla başlangıçta televizyon ve radyo yayıncılığında kanal isimlerinin yabancılaşmasıyla, dil bilgisi hatalarıyla ve popüler kültür oluşturmadaki kelime seçimleriyle gerçekleşmiştir. Türkçeyi doğru kullanma görevini üstlenen kamu yayıncılığı, yerini izlenme oranı kaygısıyla hareket eden yayıncılık anlayışına bırakmıştır. Başlangıçta özel yayıncılık faaliyetleri, her ne kadar kamu yayıncılığının temsil ettiği medya anlayışıyla gerçekleşse de kamu yayıncısının pastadaki payını korumaya ve artırmaya çalışan diğer rakipleriyle gerçekleştirdiği yarışlar, bu görevin arka plana atılmasının neden olmuştur. Öte yandan artan yayın faaliyetleri yeni personelin istihdam edilmesini de gerekli kılmıştır. Ancak Türkçeyi doğru kullanan yayıncıları yetiştirmeyi üstlenen yayıncılık anlayışının aksine tecimsel yayıncılıkta,

ekonomik paydayı arttırmaya yönelik seçilen personel anlayışı, dil kullanımında yabancı kelimelerin Türkçenin yerine geçmesine ve dil bilgisi hatalarının yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Küreselleşen medyanın dil üzerindeki etkisine verilebilecek en güzel örneklerden biri 1980 sonrası Türkiye'de yayınlanmaya başlayan Amerikan dizisi Dallas'tır. Dönemin şartlarında oldukça geniş bir izleyici kitlesine ulaşan Dallas dizisi, yabancı kültürel ve dilsel unsurların benimsenmesi noktasında geniş bir etki oluşturmuştur. Öyle ki Dallas ile birlikte, toplumsal yaşam içerisinde kullanılan dile yabancı sözcükler eklenmiştir. Bu yansıma iş yerlerinin tabelalarına kadar yayılmış ve "Dallas Kıraathanesi" gibi Türkçe ve İngilizce karışımı isimler sokaklarda yer almıştır (Mahiroğulları, 2005: 1285). Diğer bir deyişle küreselleşen yayıncılık faaliyetleriyle hayatımıza giren yabancı kültür öğeleri, yalnızca kültürel tüketim noktasında değil aynı zamanda günlük yaşam içerisinde siyasal, ekonomik ve birçok birimde yer etmeye başlamıştır. Bu durumda kültürel tahakküm noktasında dili düzgün kullanmayan yayın işletmelerinin de payı oldukça büyüktür. Öte yandan yine bu dönemlerde hayatımıza giren "zapping yapmak" gibi terimler, televizyonun dil üzerindeki etkisinin somut örnekleri olarak görülmektedir. Sonuç itibarıyla dönemin popüler yayıncılık faaliyetleri, toplumsal alandaki dil kullanımının bozulmasının da önünü açmıştır.

Doğduğumuz andan itibaren içinde bulunduğumuz toplumsal ortama göre bir kültür edinim süreci yaşarken küreselleşme ve medyanın kazandığı güç ile birlikte bu kültürel öğeler standartlaştırılmış evrensel ürünlere dönüştürülmektedir. İnsanların çevrelerini anlama, yorumlama ve etkileşime girme noktasında kullandıkları imgelerin kültür

endüstrisine bağlı olarak şekillendiği anlayışından yola çıkarak (Golding ve Murdock, 2002: 94), insanların dili kullanırken başvurdukları medya araçları ve bu araçlarının yaydığı dil öğelerinin toplumdaki etkisi yadsınamaz olacaktır. Ancak kültürel emperyalizm noktasında her ne kadar birincil araç medya olsa da tek başına yeterli bir tahakküm gücüne sahip değildir. Nitekim birey ve kültür arasındaki ilişki; bireyin kültürü, kültürün ise bireyi biçimlendirdiği karşılıklı etkileşimsel bir alandır. Bu nedenle ait olunan kimliğe, dile ve kültüre sahip çıkmak tahakküm karşısındaki en etkili araçtır. Öte yandan dil ve kültür arasındaki ilişki düşünüldüğünde, insanların buldukları toplumsallaşmanın bir parçası olması noktasında dildeki bu bozulma ve yabancılaşmalar, bireylerin kültürel kimliklerine yabancılaşması, geçmişimizin ve geleceğimizin tehlike altına girmesi anlamına gelmektedir. Medya araçlarında yaşanan gelişmelere paralel olarak pastadan payını almaya çalışan ve ticari kaygıyla hareket eden özel işletme anlayışı giderek yayılmakta ve buna bağlı olarak dil kullanımında yapılan yanlışlıklar sıradan hâle gelerek kültürel kimliklere yabancılaşma tehlikesi artış göstermektedir.

Özellikle verinin hızla yayıldığı günümüzde medya araçlarının bilgilendirme ve milli değerleri koruma görevi, yerini tüketim odaklı bir anlayışa bırakmaktadır. Verilerin hızlı bir şekilde yayılım gösterdiği geleneksel ve yeni medya araçlarında dilin kullanımı arka plana atılarak yeni izleyici ve kullanıcıya ulaşmaya yönelik terimler üretilmeye başlanmıştır. Kısaca kültür üreticisi olan medya araçları giderek popüler kültür ürünlerine has bir jargonu da toplumsal alana yaymaya başlamıştır. Başka bir deyişle toplumlarda hâkim olan kültürel unsurlar ve dil yerini "popüler ve sembolik öge ve dil" kullanımına bırakmıştır. Özellikle bilgi iletişim ve telekomünikasyon

teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan web 2 araçları ve bu araçların göstergeleri olarak sosyal medya ağları ve dijital platformlar, dil tahribatının giderek artmasına neden olmuştur. Yeni simgeler, semboller, yabancı terimler, dil bilgisi hataları ve argo ifadelerin yayılmasında, üretici konumuna ulaşan eski izleyicilerin yanı sıra, izleyicilerin bu platformlara yönelmesiyle birlikte sosyal ağlarla bütünleşmiş bir şekilde faaliyetlerine devam eden yayın organlarının da etkisi vardır.

Bu noktada küreselleşmeyle birlikte etki alanı genişleyen medyanın, topluma dair sorumlulukları da artmaktadır. Özellikle kimliğin ve kültürün korunması noktasında, bu dil altında yaşayan insanlara kitlesel olarak ulaşma avantajı olan medya araçlarına düşen pay oldukça fazladır. Medyanın toplumu bilgilendirme, haberdar etme, toplumsalı oluşturma gibi işlevlerinin yanı sıra, küreselleşme ve temelinde özel yayıncılık faaliyetlerinin artmasıyla birlikte unutulmaya başlanan kültürü, milli değerleri ve en önemlisi dili koruma işlevine yönelik görev üstlenmiş yayınlar yapan ve bu anlayışa göre personel yetiştiren medya organlarının sayısı artmalıdır. Kısacası dil yanlışlarını kitlesel olarak yayan ve kalıcı hâle getiren araçlar yerine Türkçenin doğru kullanımını kitlesel olarak sağlama politikalar izlenmelidir.

4. Ekran Dilinde Türkçenin Korunması

Küreselleşme ve deregülasyon politikalarıyla birlikte özel yayıncılık faaliyetlerinin artması, ticari işletme anlayışını güçlendirip dil kullanımını arka plana atsa da Türkçeyi koruma görevi, yayın kurallarının temel ilkesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Türkiye'de kamu yayıncılığında miras kalan bu görev, Türkçeyi doğru kullanan personel yetiştirme hassasiyetiyle başlayarak yerel ve bölgesel yayıncılık faaliyetlerine de yansımış ve ilk özel yayınların da te-

mel ilkesi hâline gelmiştir (Mete, 2009: 727-728). Kamu yayıncılığı ticari kaygılar gütmeyen, kültürel unsurları korumayı ve devam ettirmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir. Bu noktada tarafsız kamu yayıncılığında, dil kullanımıyla ilgili birçok yasa ve kanunu sorumluluk edinmiş ve yayınlarını bu doğrultuda temellendirmiştir. Örneğin kamu yayıncılığı hizmeti veren TRT'nin 1983 yılında yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu'nun 5. maddesinde kültürün ve özünde Türkçenin doğru kullanımına yönelik,

e) Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek,

f) Türk millî eğitiminin temel görüşü, amaç ve ilkelerine uymak,

g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak" (www.trt.net.tr)

şeklinde belirtilen esaslar günümüze kadar gelen yayın ilkeleri kabul edilmiş ve personelini bu doğrultuda yetiştirmiştir. Özel yayıncılığın arttığı 1980'li yıllarda çıkarılan yasayla birlikte doğru dil kullanımı kamu yayıncılığının yanı sıra özel yayıncılığı da kapsar bir hâle getirilmiştir. Burada önemli olan husus

Türkçenin doğru kullanımının çok dilcilik ve çok kültürlülüğe karşı bir tavır takınmasından değil, aksine evrensel kültürün bir parçası olabilmek adına, yabancı dil öğrenimi ve kullanımının desteklenmesi ve bu süreçte Türkçenin bozuma uğramaması adına verilen bir mücadele olarak değerlendirilebilir. Öte yandan 1994 yılında yürürlüğe giren 3984 sayılı yasayla birlikte kamu ve özel yayıncılıkta;

t) Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi,

Türkçeyi aşırılığa kaçmadan, özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanmak; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim ve bilim dili hâlinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak" (Aziz 1984: 52) esasına uygun yayınlar yapılarak yabancı dil öğrenimi ve bu süreçte Türkçenin korunması kararlaştırılmıştır.

Her ne kadar özel yayıncılığın artması işletmeler arasında sermaye yarışlarının yaşanmasına neden olsa da kamu ya-

yıncılığının bilgilendirme, tarafsızlık gibi işlevlerinin yanı sıra dilin doğru kullanımı ilkesi kurulduğu ilk günden bugüne sürdürülmüştür. Bu ilkeler yalnızca kanun ve yasa maddesi olarak kalmamış; Türkçenin doğru kullanımına ilişkin kitlesel ve kurumsal birçok eğitim verilmiş ve yapılmıştır. Örneğin kamu yayıncılığında dil bozulmalarını ve yayılımını önlemek için yapılan televizyon ve radyo yayınları kitlesel bir eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, kurum içerisinde dili doğru kullanan personelin yetiştirilmesi adına TRT Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığı çatısı altında, 2012 yılında Türkçe Eğitim Merkezi kurularak deneyimli bir grubun kontrolünde yayıncılık faaliyetlerinde spiker ve sunucuların yanlış dil kullanımına ilişkin tespitler yapılmış ve kurum içi eğitimlerle bu hatalar giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu faaliyetler diğer kanalların, üniversitelerin, kurum ve kuruluşların talepleri doğrultusunda özel birer kurs formatında "diksiyon kampı" olarak nitelendirilen eğitimlerine devam etmiştir (Akdemir 2015: 17). Bu ve bunun gibi eğitimlerin sayısı kamu yayıncılığında artarak devam etmekte ancak hatalı dil kullanımı da giderek yayılmaktadır. Bunun temel sebebi dil kullanımını öncelemeyen ticari yayıncılık anlayışıdır.

Öte yandan internetin yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel yayın organları faaliyetlerini internet ve yeni medya araçlarıyla bağlantılı bir şekilde yürütmeye başlamış ve bu durum medya araçların dil kullanım ve kitlesel etki alanı da genişlemiştir. Bu noktada yine TRT Türkçenin doğru kullanılmasına yönelik katkı sağlamak adına atmış olduğu adımlardan biri; Türk Dil Kurumunun verilerini kullanarak "Telaffuz Sözlüğü" adı altında bir internet sitesi oluşturmasıdır. Söz konusu sitede radyo ve televizyon yayınlarında kullanılan kelimelerde yapılan telaffuz hatalarının doğru ifade edilişleri ve lise kitaplarındaki yer alan ve öğrencilerin telaffuzunda zorlandıkları bazı kelimelerin okunuşu, yazılışı ve anlamları yer almaktadır (<http://trttelaffuz.com/>).

Özetle, sermaye yarışlarına girmeyerek temel ilkelerini korumaya yönelik politika izleyen bu görevler, özel yayıncılık faaliyetlerinde de benimsenmesi gereken temel değerlerdir. Nitekim topluma ulaşma gücüne sahip olan her yayıncının ve genelinde her iletişimcinin topluma karşı çeşitli sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların başında ise dilin tahribatını sağlayacak politikalardan kaçınarak dilim doğru kullanılmasının ve kültürel temsillerin sağlanması gelmektedir. Bu

noktada bir toplumda kullanılan dilin ve kültürel değerlerin, o toplumun geçmişi, geleceği ve kimliği olduğu unutulmamalı ve yayın politikaları bu hassasiyet çerçevesinde çizilmelidir.

5. Sonuç

1980'lerle birlikte başlayan serbestleştirme ve özelleştirme politikaları, yayıncılık faaliyetleri sayısının artmasını ve içerikler arasında seçim yapabilen yeni izleyici olgusunu gündeme getirirse de kültür, dil ve medya ilişkisi bağlamında sınırlayıcı bir etkisi olmuştur. Görsel tahakkümün etkisinde olan medya araçlarının ön planda olduğu günümüzde, sembolikleşen ve kalıplaşan içerik ve ürünlerin bulunduğu bir iletişim alanı etkisini göstermektedir. Neticesinde kültürel çeşitliliğe dayalı yayın içerikleri savı, yerini sembolik bir çeşitliliğe bırakmaktadır.

Öte yandan kültür, medya ve üretibilirlik noktasında bir ulusun elindeki en önemli milli değer kullandığı dildir. Bu nedenle dilin doğru kullanımı ve korunması o ulusun dünü, bugünü ve geleceğinin korunması anlamına gelmektedir. Ana dilin içerisine giren yabancı kelimeler ve kullanım yanlışlıkları, toplumdaki kültürel öğelerin de değişimine neden olmaktadır. Bu değişimin kalıcı ve kitlesel bir boyuta taşınmasındaki etkili araç ise medyadır. Nitekim bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, medya araçlarına erişimin önündeki engelleri kaldırarak bu araçların kullanımını kitlesel bir boyuta taşımaktadır. Öte yandan tüketen sayısının artmasının yanı sıra özel yayıncılık faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte bu araçlara sahip olan işletme sayısı da büyük bir ivme göstermiştir. Dolayısıyla sermayede paylarını artırmayı öncelleyen medya işletmeleri, dil ve kültürel temsil hassasiyetini arka plana atmıştır. Bu noktada dil kullanımının bozuma uğraması, ilk olarak yabancı kelimele-

rin kullanılmaya başlamasıyla gerçekleşmiş ve bu kullanım, yayınlarda sınırlı kalmayarak toplumdaki birimlerde de etkisini göstermeye başlamıştır. Zira dükkân isimlerinde kullanılan yabancı kelimelerin varlığı televizyon ve genelinde medya araçlarının dil üzerindeki etkisine en güzel örneklerden biridir.

Dilde meydana gelen bozulmalar yalnızca yabancı ve Türkçe kelimelerin birlikte kullanılmasıyla değil aynı zamanda dil bilgisi hatalarının yaygınlaşmasıyla da artmıştır. Bu noktada Türkçenin doğru kullanımını ilke edinen kamu yayıncılığı, kurulduğu ilk günden bugüne gerçekleştirdiği faaliyetlerle dili koruma hassasiyetini görev edinmiş ve faaliyetlerini bu yönde devam ettirmiştir. Kendi personeli üzerindeki eğitimlerinin yanı sıra diğer yayın kurumlarının personelini de bu görev bilinciyle yetiştirmek için çeşitli diksiyon eğitim merkezleri oluşturmuştur. Bunun yanı sıra dilin doğru kullanımını ve önemini kitlesel bir boyuta taşınması noktasında, çeşitli radyo ve televizyon yayınları gerçekleştirilmektedir. Öte yandan dil kullanımı üzerine faaliyetleri yalnızca geleneksel medya araçlarında sınırlı kalmayarak yayıncılık faaliyetlerinde kullanılan hatalı kelimelerin doğru telaffuz ve yazılışını ele alan bir sözlük platformu oluşturmuş ve internet üzerinden toplumun hizmetine açmıştır. Bu noktada yeni izleyiciye düşen pay da oldukça fazladır. Nitekim geleneksel yayıncılık faaliyetlerinde tek taraflı akış içerisinde olan aktarım süreci, dijitalleşmeyle birlikte karşılıklı etkileşimli bir yapıya bürünmüştür. Yayıncılık faaliyetlerine katılabilen, yönlendirebilen, seçim yapabilen bu yeni izleyici, ekran dilindeki bozulmaların artmasında ve dilin doğru kullanılmasında belirleyici bir role sahiptir. Popüler yayın içeriklerine ve yeni izleyiciye ulaşma noktasında kullanılan yeni jargonlar ve izleyici etkileşimiyle oluşturulan içerik-

lerde kullanılan dil bozumları giderek yaygınlaşmaktadır. Sonuç itibariyle dilin ve kültürün devamlılığı noktasında, dilin kullanımı kültürel çeşitliliğin temsili büyük önem taşımaktadır. Zira bu dil birlikteliği altında yaşayan bütün bireylere düşen bu sorumluluk hem yeni izleyiciler hem de kitlesel hitap gücünü elinde bulunduran iletişimciler için elzem bir mesele hâline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Adeniyi, H., & Bello, O. R. (2015). "The Choice of Diction as Empowerment for Marital Freedom: A Study of Selected Divorce Registers in a Nigerian Newspaper". *International Journal of Humanities and Cultural Studies*. 2(2), 56-69.
- Akaslan, T. (2009). "Dil Yanlışları Türkçeyi Bozuyor Mu?". Gökdağ, B. A. (Ed.). "I. Uluslararası Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Kullanımı Bilgi Şöleni Bildirileri, 16-17 Nisan 2009". (s. 101-108.). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Akdemir, S. (2015). "Türkçenin Doğru Kullanımı". *TRT Radyo Vizyon Dergisi*. (19), 17-18.
- Aziz, A. (1994). 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Chomsky, N. (2001). "Language and Problems of Knowledge, The Nagua Lectures". London: The MIT Press.
- Golding, P., & Murdock, G. (2002). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik". Kejanlıoğlu D.B. (Ed.). *Medya Kültür Siyaset*. (s. 59-97). Ankara: Alp Yayınevi.
- Işık, M. (2004). "Küreselleşme ve Medya Sistemleri Üzerine Etkisi". Işık, M. (Ed.). *Medyada Yeni Yaklaşımlar*. (s. 1-17). Konya: Eğitim Kitapevi.
- Karahan, L. (1999). "Radyo ve Televizyon Yayınlarında Yöresel Söyleyiş Sorunu". *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Ed.)*, *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı Tebliğler*, 25-26 Kasım 1998. (s. 53-57). Ankara: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- Kuyucu, M. (2012). *Türkiye'de Medya Ekonomisi*. İstanbul: Esen Kitap.
- Lee, R. (2006). *Globalization, Language, and Culture*. New York: Chelsea House Publishers.
- Mahiroğulları, A. (2005). *Küreselleşmeni Kültürel Değerler Üzerine Etkisi*. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 0(50), 1275 - 1288.
- Matos, C. (2012). "Globalization and the mass media". In: *Encyclopedia of Globalization*. Ritzer, G. (Ed.). *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. (s. 1-14.). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Mete, Ş. (2009). "Medya Dilinde Türkçe". Gökdağ, B. A. (Ed.). "I. Uluslararası Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Kullanımı Bilgi Şöleni Bildirileri, 16-17 Nisan 2009". (s. 727-734). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2017). *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- TRT. (2021, Mayıs 22). TRT: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Yayinllklerimiz.aspx> adresinden alındı
- TRT. (2021, Mayıs 26). *TELAFFUZ SÖZLÜĞÜ* TRT. *TELAFFUZ SÖZLÜĞÜ* TRT: <http://trttelaffuz.com/>
- Uysal, B. (2012). "George Orwell'in 1984'ü: Toplumsal Değerler ve Anti-Ütopya". *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*. 1(9), 133-149.

Türkçenin Köşe Taşları

Türkolojinin ve Türk tarihinin duayen isimleri, Türkçenin köşe taşlarını, Türk diline hizmet ve emek verenleri, dilimizin tarihî bağlarını kaleme aldılar.

Feyzi Ersoy*

Kültürel Sürekliliği Devam Ettiren Unsurların Başında Dil Gelir

Röportaj: Ümit Çalışkan

Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Feyzi Ersoy ile Türkçe'nin başyapıtları, köşe taşları abide şahsiyetleri üzerine ve kültürel sürekliliğini nasıl devam ettiği üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Orhun Kitabeleri'nden bugüne Türkçenin başyapıtları, köşe taşları nelerdir? Abide şahsiyetlerimiz kimlerdir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Oldukça geniş içerikli bir soru bu, bütün Türk dili tarihini içeriyor ama özetleyerek bir cevap vermeye çalışayım. Türkçenin bilinen ilk hacimli eserleri Göktürkler Dönemi'ne aittir. Sizin de sorunuzda ifade ettiğiniz Orhun Kitabeleri bu döneme aittir. Bunlar 8. yüzyıldan günümüze ulaşan ve Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan adları ile bilinen bengü taşlardır. Aslında Göktürkler Dönemi'nden günümüze sadece bu üç büyük taş ulaşmamıştır.

Bunların dışında o dönemden kalan irili ufaklı başka yazıtlar da vardır. Ancak hacimce en büyükleri bunlar olduğu için ülkemizde ve yurt dışı Türkolojisinde uzun yıllardır bu üç taş ön plana çıkmıştır. Tonyukuk 720-25, Kültigin 732, Bilge Kağan ise 735 tarihlidir.

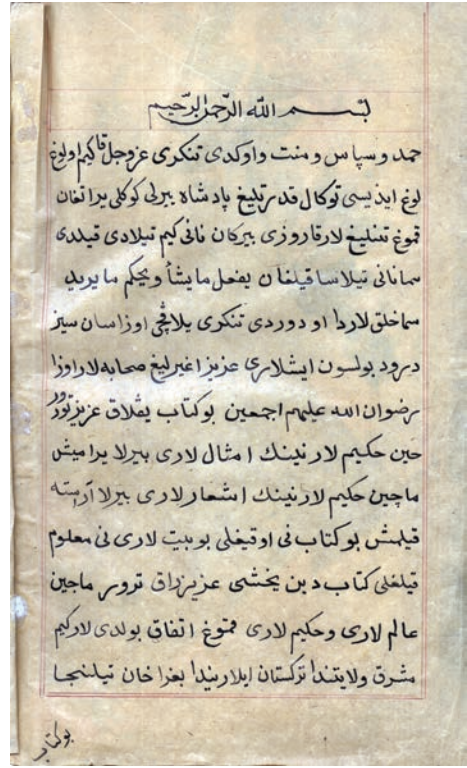
Aslında, Türkçenin tarihi daha da eskilere dayandırılır. Türkçenin kökleri, yapılan bazı çalışmalarda dünyada en eski dil olarak bilinen Sümerceye kadar dayandırılmış ve Türkçe ile Sümerce arasında bazı ortak kelimeler tespit edilmiştir. Sümerce bugün ölü bir dildir ve MÖ 3000-3500 yıllarında kullanılmıştır.

Tekrar Göktürkler Dönemi Türkçesine dönersek bu dönem, Türkolojide genel olarak Eski Türkçe diye de bilinen Göktürk, Uygur ve Karahanlı Dönemi Türkçelerinin ilk safhasıdır. Göktürkçe, Köktürkçe adı ile de bilinir. Köktürkçe-

■ *Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı

den sonra Türk dili tarihinde Eski Uygur Türkçesi diye bilinen dönem gelir. Uygurlar, 745'te Türk Hakanlığı tahtını Göktürklerden devralmışlardır. Türkçe, Uygurlar döneminde kâğıda yazılmaya başlanmıştır. Türkçe, bu dönemde Köktürk alfabesinin yanı sıra Uygur alfabesi ile de yazılmaya başlanmıştır. Eski Uygur Türkçesi dediğimiz Uygurlar Dönemi Türkçesinden günümüze Altun Yaruk, Sekiz Yükme, İrk Bitig, Prens Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi gibi eserler ulaşmıştır. Türkçenin ismi bilinen ilk şairleri de bu döneme aittir.

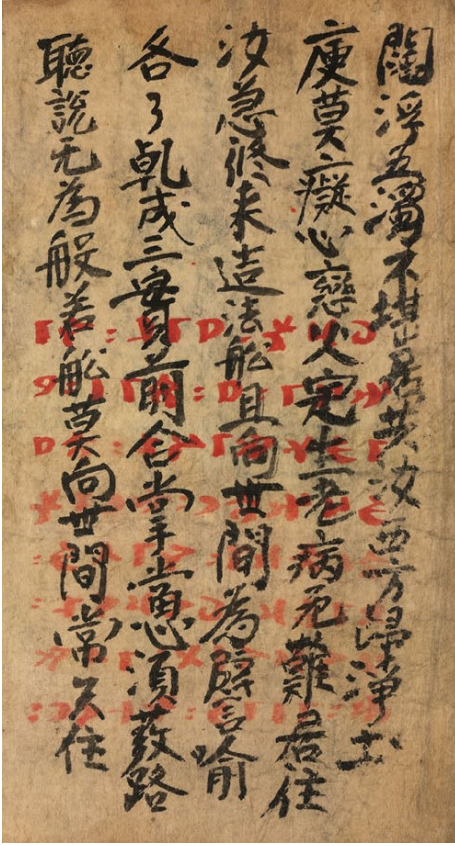
Eski Uygurcadan sonra Karahanlı Türkçesi Dönemi gelir. Bu dönem, İslami dönem Türk edebiyatının ilk ürünlerinin verildiği dönemdir. Kutadgu Bilig (1069-1070), Dîvânü Lugâti't-Türk (1072-1077) ve Atabet'ül-Hakayık gibi eserler Karahanlılar Dönemi'nde yazılmıştır. Yusuf Has Hacip, Kâşgarlı Mahmut ve Yükneklî Edip Ahmet sırasıyla bu eserlerin yazarlarıdır.

Kutadgu Bilig – Fergana nüshası

Kaşgarlı Mahmut'un dünya haritası

Harezmi-Kıpçak Türkçesi Dönemi, kimi kaynaklarda Orta Türkçe diye de adlandırılır. Bu dönem, Eski Türkçe sonrası Türk dilinin bir evresidir. Harezmi Türkçesi Dönemi'nde Kısasü'l-Enbiyâ, Nehcü'l-Ferâdis ve Mukaddimetü'l-Edeb gibi eserler yazılırken Kıpçak Türkçesi Dönemi'nde Kodeks Kumanikus, Gülistan Tercümesi, Kitâbü'l-İdrâk li- Lisâni'l-Etrâk gibi eserler yazılmıştır.

Türkçe 13. yüzyıla kadar tek bir kol üzerinden gelişirken 13. yüzyılda iki kola ayrılmış ve Batı Türkçesi ile Doğu Türkçesi şeklinde devam etmiştir. Batı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi olarak günümüze kadar gelmiş ve yerini Türkiye Türkçesine bırakmıştır. Esas olarak Çağatay Türkçesi ile temsil edilen Doğu Türkçesinden ise 19. yüzyıldan itibaren bugün Kazakça, Kırgızca, Tatarca ve Başkurtça gibi isimlerle bi-

linen pek çok yazı dili ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkış, suni bir yolla yapılmıştır. Şimdi bu konuya girmeyelim.

Tekrar Batı Türkçesine dönersek, Eski Anadolu Türkçesi safhasında Yunus Emre, Sultan Veled, Âşık Paşa ve Gülşehri gibi isimler ön plana çıkmıştır. Bu dönem ve hemen sonrasında Dede Korkut Hikâyeleri'nin de yazıya geçirilmiş metinlerini görmek mümkündür. Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde Fuzûli, Bâki ve Nedim gibi divan şiirinin çok önemli isimleri ortaya çıkmıştır. Evliya Çelebi gibi müthiş bir Seyahatname yazarımız vardır. Doğuda, Çağatay edebiyatının çok önemli temsilcisi Ali Şir Nevâyî mevcuttur. Babürşah ve Ebulgazi Bahadır Han da Çağatay edebiyatının önemli temsilcileridir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında da çok önemli şahsiyetlerimiz ortaya çıkmıştır. Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi bizde romanı ilk sevdiren kişilerdir. Ömer Seyfettin, Refik Halid, Reşat Nuri, Halit Ziya, Yakup Kadri, Halide Edip, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tarık Buğra gibi isimlerimiz Türk romanı ve hikâyesi denilince ilk aklıma gelen şahsiyetlerdir. Şiirde Fikret gibi, Âkif gibi Yahya Kemal gibi önemli şahsiyetlerimiz vardır.

Yurt dışı Türklerde de Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı gibi çok önemli romancılarımız ve isimlerini burada tek tek sayamayacağımız kadar çok değerli ediplerimiz ortaya çıkmıştır. Başta da söyledim, çok geniş bir konu bu. İnşallah bir ismi sayarken saymadığımız diğer isimlere ve eserlere haksızlık yapmamışızdır. Şimdilik bu şekilde özetleyelim bu konuyu.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe çok geniş coğrafyada yaşasa da konuşulduğu alan tarihsel olarak değişiklik gösterse de kültürel sürekliliğini nasıl devam ettirdi?

قزئوكلسه• مئى ساكوردسه بيا طفرى حىبر وبركه كوردم
سنك اوغلك طقساق ديكله تاروستده اع اللوى
بغلو ديكله قره قىلدا بىچم بربننه طاقلو دىكل قزئوكلو
طامنده يانوردىكله قىل كىپك بىچوغى سورودىكل
اغزولو تاغولوبو جاغده دوكردىكله ياقئى ارپا تىكله اجى
صوغان اوبى دىكل منم انام منم اچى قارىمسوت
براى باقسونه برآيد وارنوشم اكى باقسونه اكى
ايد وارنوشم اوج آى باقسونه اوج ايد وارنوشم
اولدىكى اول وقت بلسونو اىخراشم بوغز لىوب اشوم
ويرسونه ياد تىزى حلاله دستور ويرسونه بىكا
طوتان كرددكم ايرق كرسونه انام منم اچى كوك كىن ب
قزصارىسونه قاز اغوز ايلده ياسم طوستون منم
باشم سنك بركم قزبان اولسونه كرو دوه بابا دىك

اودى

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türk ve Türkçe deyince ne anlıyoruz, aslında önce buna bakmak lazım. Türkiye’de yaşayan Türkler olduğu gibi dünyada geniş bir coğrafyaya yayılmış başka Türkler de vardır. Aynı şekilde Türkiye’de konuşulan Türkçenin yanı sıra dünyada başka coğrafyalarda konuşulan Türkçe de vardır. Türkçe bugün Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar hatta Bering Boğazı’na kadar geniş bir alanda konuşuluyor. Aslında Türkçenin konuşulduğu alan tarihte de hep geniş oldu. Hunlar Dönemi’nde, Göktürkler Dönemi’nde, Osmanlı Dönemi’nde bu hep böyleydi. Kültürü yaşatanlar insanlardır, milletin mensuplarıdır. Kültürel sürekliliği devam ettiren unsurların başında da dil yer alır. Türkler sıradan bir millet değildir. Büyük bir millet olduğu için dilleri de büyük bir dildir ve Türklerin karakterleri gereği geçmişten günümüze çok geniş bir sahada konuşulagelmiştir.

TRT Akademi Dergisi: Dîvânu Lugâti’t-Türk’ün Türkçe açısından ehemmiyeti nedir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Dîvânu Lugâti’t-Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür ve Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Yaklaşık 9000 kelime içerir. Araplara Türkçeyi öğretmek maksadı ile yazılmıştır. Bu sebeple madde başları Türkçe, açıklamalar ise Arapçadır. 1072 yılında yazılmaya başlanmış ve 1077 yılında tamamlanarak Bağdat’ta Abbasi halifesine sunulmuştur. Bu tarihlere dikkat etmek lazım. 1071 geride kalmış ve artık Selçuklular dünyanın bir numaralı gücü hâline gelmişlerdir. Devlet olarak gücünüz ne kadarsa dilinize olan ilgi de o kadardır. Bu, bugün böyle olduğu gibi geçmişte de böyle idi. İşte o zamanlarda da dünyanın bir numaralı gücü hâline gelen Türklerin dillerini öğrenme isteği ortaya çıkmıştı. Eserin Abbasi halifesine sunulması bizleri yanıltmasın. Halife, o dönemde Selçuklu’ya vergi vermekle mükellefti.

Bu eserin içinde 11. yüzyıl Türk dünyasına ait şiirler, bilmeceler, atasözleri gibi önemli bilgiler de vardır. O tarihlerde, yani binli yıllarda bugün ismini bildiğiniz pek çok millete ait dil verileri ortalarda henüz yok. Tam bir kültür hazinesi bu eser.

Dîvânu Lugâti’t-Türk, 1912’ye kadar bilinmiyordu. Dîvân’ı Ali Emiri Efendi bulmuş ve 30 liraya satın almıştır. O, bu eserin değerini dile getirirken, “Ben bu kitabı 30 liraya aldım ama ona cihanın hazineleri verilse yetmez demiştir.” Onun bu sözleri aslında Kaşgarlı’nın eserinin kıymetini anlatmak için yeterlidir.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe bir medeniyet dili olmayı nasıl başarmıştır?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Tarihte söz sahibi olan ve bir dünya gücü hâline gelen milletlerin dilleri her zaman ilgi görmüştür. Türkler de büyük bir millettir. Biz kendimiz Türk olduğumuz için bunu söylemiyoruz. Bir dünya gerçeği bu. Bugün yer yüzünde iki yüz civarında ülke var. Ama dünya tarihinde rol oynamış milletlerin sayısı ancak iki elin parmakları kadardır. İşte Türkler bu milletler arasındadır. Türk-

lerden bahsetmeden Arap, Fars, Çin, Moğol, Rus veya Avrupa tarihi yazmak istesenez yazamazsınız. Böyle bir milletin ve medeniyetin dili elbette önemlidir. En eski atalarımız olarak bilinen Hunların ve sonrasında gelen Göktürkler gibi diğer Türk imparatorluklarının tarihte nasıl bir medeniyet oluşturduklarını anlatmak istesek burada kısaca özetlemek mümkün olmaz. 11. asırdaki Dîvânu Lugâtî't-Türk'te ütü gibi bir kelimenin geçtiğini, üzengi kelimesinin çok daha eski dönemlerden beri Türkler arasında kullanılmakta olduğunu bütün Türkologlar bilmektedir. Bilinen en eski dil olan Sümerce ile Türkçenin dil ilişkileri de Osman Nedim Tuna gibi Türkologlarca işlenmiştir. Türkçe, dünya dilleri arasında bugün konuşur sayısı açısından 6., eskilik açısından ise (sahip olduğu mevcut belgelere göre) 10. sıradadır.

Kıscası, var olduğu günden beri güçlü bir medeniyetin temsilcisi olan Türklerin dilleri de daha ilk anlardan itibaren zaten bir medeniyet dilidir.

TRT Akademi Dergisi: Halk ile entelektüellerin arasında Türkçeyi kullanma yönünden farklılık var mıdır? Neden?

Prof. Dr. Feyiz Ersoy: Entelektüel, halkın dışında biri midir acaba? Belki, okur-yazarlık açısından bir karşılaştırmayı kastediyorsunuz. Günlük ihtiyaçlar açısından dili aslında herkes kullanıyor. Bu sadece Türkçe için geçerli bir durum değil. Bütün dünya dilleri böyle. İnsanların kimi 100, kimi 200 kimi daha fazla kelime ile gününü geçiriyor. Nerede olduğunuz, kimlerle konuştuğunuz, hangi konularda konuştuğunuz da bu sayıyı belirliyor. Yeme, içme, derdini anlatma, selamlaşma vb. kullanımlarda insanlar arasında bu farkı çok görmüyoruz. Fakat kişi ne kadar çok okumuşsa günlük hayatta, işinde, evinde vb. yerlerde dili, Türkler açısından düşünürsek Türkçeyi, kullanması elbette farklılaşıyor. Kelime hazinenizin ne kadar çok ise, ne kadar çok okuyorsanız yazarken ve konuşurken de dili o kadar etkili kullanıyorsunuz. Takdir edersiniz ki malzeme eksik ise bir aşçı yemeği istenilen lezzette yapamaz veya bir terzi kumaş eksik ise istenilen bedende bir kıyafet oluşturamaz. Dili kullanmak da böyledir. Günlük ihtiyaçlarını herkes karşılar. Ama söz konusu dili etkili ve güzel kullanmak olunca okumanın önemi burada ortaya çıkar. Okumak bizim kelime havuzumuzu her seferinde yeni ve berrak sularla doldurmamız demektir.

Şunu da belirtmek gerekir ki bazı kelimeler bazı gruplarca daha fazla kullanılabilir. Mesela hayvancılıkla uğraşan kişilerin kullandığı kimi kelimeler ya da esnafın her gün kullandığı bazı kelimeler, yani meslek gruplarına has bazı özel kelimeler, kelime hazinesi iyi olan kişilerce bile bilinmeyebilir. Bu da gayet doğaldır.

TRT Akademi Dergisi: Başta Dede Korkut Hikâyeleri olmak üzere Oğuzname, Danişmendname, Saltukname, Battal-

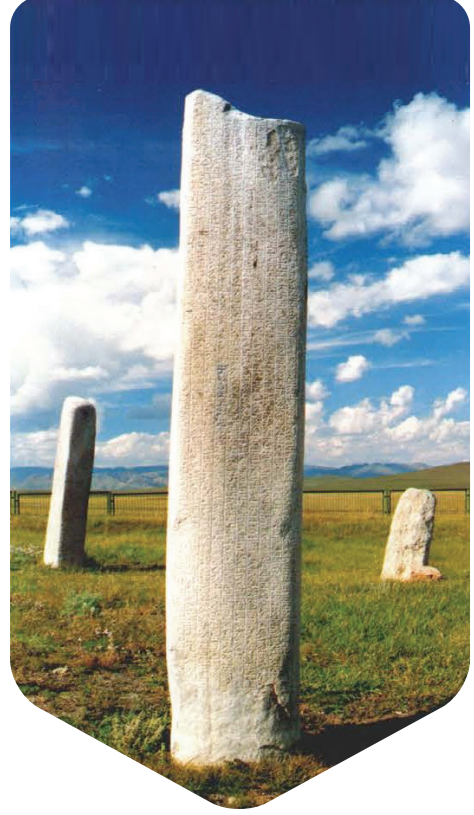
name, Garipname gibi eserlerimiz yazılı kültürümüzün gelişimi hususunda nasıl bir rol oynamıştır? Bu eserlerimizin günümüze yönelik mesajları nelerdir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Yazılı kültürümüz Göktürk anıtlarından beri (7-8. yüzyıl) var zaten. Her eserin olduğu gibi bu eserlerin de bu konuda elbette katkısı olmuştur. Bu eserlerden Danişmendname ve Saltukname Anadolu'nun ve Rumeli'nin fethi ile ilgilidir. Garibnâme 14. yüzyılda Âşık Paşa tarafından yazılmış Türkçenin Anadolu'daki ilk büyük örneklerindedir. Battalname, Battal Gazî'nin hayatını ve kahramanlıklarını ele alır. Oğuzname ise içerisinde atasözleri, Tepegöz hikâyesi ve Türklerin ilk faaliyetleri hakkında bilgiler bulunan 1310'larda elden ele dolaşan bir kitaptır. Ama bugün bu isimde bir kitap elde mevcut değil. Dede Korkut Hikâyeleri de Oğuzname'nin bir parçası aslında ve bu hikâyeler için Fuat Köprülü bildiğiniz gibi, "Terazinin bir kefesine Dede Korkut Hikâyeleri, diğer kefesine bütün Türk edebiyatı konsa yine de Dede Korkut ağır basar." demiş ve bu hikâyelerin önemini anlatmaya çalışmıştır.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe ilk kez hangi eserle bilim dili olacak seviyeye erişmiştir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türkçe bilim dili midir, değil midir meselesi, ülkemizde maalesef bir zamanlar gündeme getirilmiş ve zaman zaman da hâlâ getirilmektedir. Bir kişi "değildir" dese, bin kişi de farklı düşünse bazen o bir kişinin dediği gündemde kalıyor hep.

Bilim dili nedir veya bilim nedir? Bilim adamı nedir? Bilim dili olmanın ölçüsü nedir? Bilim sadece tıp ve uzay fiziği midir? Edebiyat, Hukuk, Biyoloji, Müzik gibi alanlar bilimin kollarına girer mi? Bunlarla ilgilenenlere ve bu alanlarda ihtisas yapanlara da bilim adamı denir mi? Bu

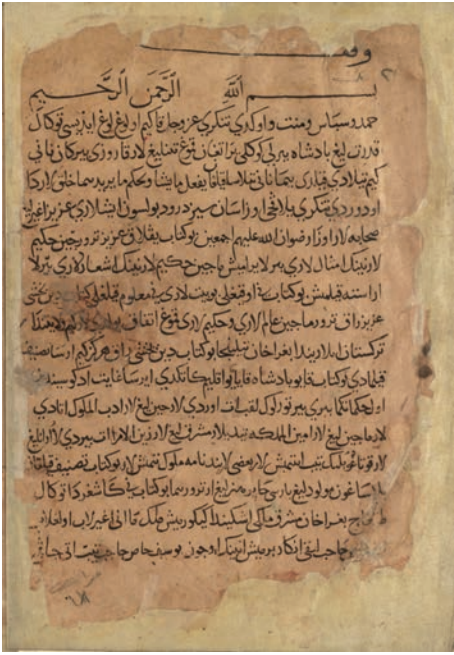

Orhun Yazıtları

sorulara cevap verirsiniz zaten sorunun cevabı da ortaya çıkıyor. Türkçe, ilk örneklerini verdiği andan itibaren bilim dilidir. Sadece Türkçe ile değil her dilde bilim yapılabilir.

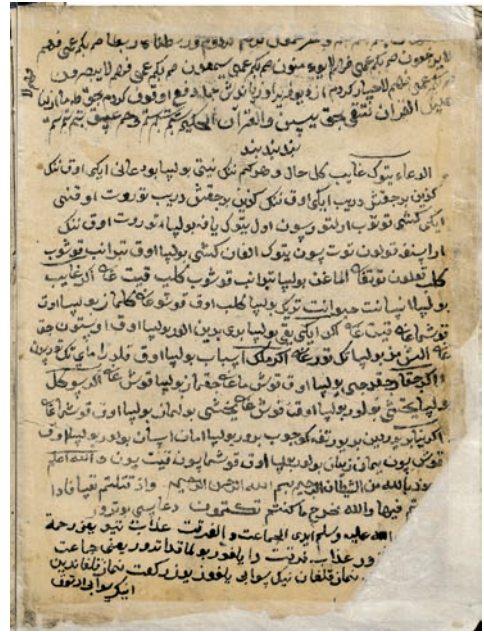
TRT Akademi Dergisi: Türkçenin belli dönemlerde diğer dillerin egemenliği altına girdiğini fakat bu dönemlerde de âlimlerce Türkçenin bu gibi durumlardan kurtarılmak istendiğini görüyoruz (Kâşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevâyi, Karamanoğlu Mehmed Bey, Âşık Paşa gibi). Bu dil farkındalığının kaynağı nedir? Tarihsel anlamda Türklüğün kimlik mücadelesi alanı olarak Türkçeyi nasıl yorumlarsınız?

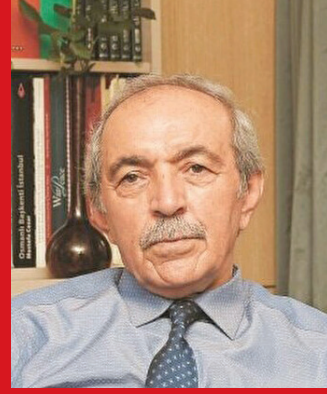
Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türkçe, tarih boyunca o kadar geniş bir alanda konuşulmuştur ki dilimiz bu geniş coğrafyada Çince, Moğolca, Farsça, Arapça, Rusça, İtalyanca, Rumca, Ermenice vb. pek çok dünya dili ile etkileşimde bulunmuştur. O dillere kelimeler verdiği gibi bu dillerden kelimeler de almıştır. Yeryüzünde başka dillerden kelime almayan bir dil düşünülemez zaten. Eğer dünyanın bir

Hoc sunt Verba et Nomina		
Pend	Vaspas medhe	C hayarimo
Pendi	Vaspas Saden	C hayardun
Pende	Vaspas bide	C hayarugul
Penda		
Pedimo	Chalas mocun	y ularimen
Pedemj	Chalas Chodem	y ulubum
Pedime	Chalas Cun	y ulugul
Pedepno	Chalasi	y ulmac
Pelinqus	Chohalem	Coyarime
Pelinqus	Hofrom	Coydun
Pelinqus	Behel	Coygul
Pelinqus	Eflani bachi	Coygan
Penunao	Chabar mogge	Boyarime
Penunauj	Chabar Gafon	Boydun
Penunaa	Chabar Bugo	Boygul
Poribus	Amozoz	Carau Penunao
Poribus	A mozide	Carau hayardun
Poribus	Amozoz	Carau Boydun
Poribusore	A mozidam	Carau boymac
Pabo	Cheriffie	y ularimen
Pabidi	Cheriffen	y ulubum
Pabe	Borac	y ulugul
Pavozij	Chifura	y uluguz

konusulan bazı kelimeleri de fethetmiştir. Kendi söyleyiş özelliklerine göre bu kelimeleri kullanmış, şiirlerine, bil-mecelerine, atasözlerine ve deyimlerine almıştır. Elbette bu süreçte başka dillere de kendisinden pek çok kelime vermiştir. Nihat Sami Banarlı bir yerde şöyle diyordu: "Her dil imparatorluk dili olamaz. Çünkü her millet imparatorluk kuramaz." Bu çok doğru bir tespit. İnsanların olduğu gibi milletlerin de karakterleri var. Milletimizin güçlü karakterleri, dilimizde de kendini ister istemez göstermiştir. O bakımdan Adriyatik'ten Çin Seddi'ne ifadesi, kuru ve boş bir ifade değildir. Gerçekten de bu coğrafyayı sadece Türkçe konuşarak doluşmanız mümkündür. Hatta demin de söylediğim gibi Bering Boğazı'na kadar gider bu coğrafyaya çünkü o bölgelerde de Saha (Yakut) Türkleri yaşıyor.

Seyit Ali Kahraman*

Evliyâ Çelebi'de Türkler ve Türk Dili

Evliyâ Çelebi (1611-1685) Kimdir?

Türk ve dünya tarihinin en büyük seyahat yazarı olan Evliyâ Çelebi, İstanbul'da 25 Mart 1611 tarihinde dünyaya gelmiştir. Ailesi aslen Kütahyalıdır. Büyük dedesi, Fatih Sultan Mehmed'in bayraktarlarından olup İstanbul'un fethine katılmış olan Yavuz Er Bey'dir. Babası ise Saray-ı Âmire'nin kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî Efendi'dir. Annesi Abaza cariyesidir. Yazdığına göre soyu Türklerin büyük mutasavvıfı Hoca Ahmed Yesevî'ye ulaşır. Unkapanı'nda Sağrıcılar Mahallesi'nde dededen kalma evde doğmuştur. Çocukluğu İstanbul'da geçmiştir.

İstanbul'da yaşaması ve özellikle babasının Saray'da nüfuzlu kişilerden olması onun en iyi hocalardan eğitim almasını sağlamıştır. Devrin ileri gelen hocalarının çoğu da babasının yakın dostudur. Böylece 7 yaşında iken İs-

tanbul/Fatih'te bulunan Sadızade Darülkurrasında okuyarak hafız olmuştur. Fatih'te Fil Yokuşu'nda bulunan Şeyhülislâm Hamid Efendi Medresesindeki eğitimine 7 yıl devam edip Müderris Ahfeş Efendi'den ders görmüştür. Musiki bilginlerinden ders görüp iyi bir musikişinas olarak yetişmiştir. Gününün geçerli yabancı dilleri olan Arapça ve Farsçayı öğrendiği gibi biraz da Rumca ve Latince de öğrenmiştir. Seyahate başladıktan sonra gittiği, gördüğü yerlerde bir gezgine gerekli olacak kadar her dilden biraz öğrenmiştir.

Saray'a ilk girdiğinde Sultan IV. Murad ile dostluk kurmuştur. Bundan sonra vezirlerin ve paşaların yanında, onların dostu, arkadaşı ve memuru olarak seyahate devam etmiştir. Bunlar içinde çok yakın olduğu kişi, Melek Ahmed Paşa'dır. Defterdarzâde Mehmed Paşa, Murtaza Paşa ve Sadrazam Fa-

■ *Dr., Tarihçi-Yazar

zıl Ahmed Paşa, hizmetinde bulunduğu devlet adamlarından bazılarıdır. Yalnızca bulunduğu bu değerli adamlarla yakın dostluk kurmuş, onlara yol arkadaşlığı yapmış, yeri geldiğinde akıl hocalığı yapmış, bilgi toplayıp vermiş, gerektiğinde uyarmıştır. Bu devlet adamlarıyla yaptığı seyahatleri, katıldığı savaşları, gezip gördüğü ilginç yerleri, olayları, dostları, düşmanları, insanların garip davranışlarını çekinmeden açık bir dille ve tatlı ifadelerle anlatmıştır.

Evliyâ Çelebi, XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyasını köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir; dağ, bayır, yayla ova demeden her yerini gezip dolaşmıştır. Bu çerçevede tüm Anadolu, Kırım, Kafkaslar, Irak, Suriye, Filistin, Arabistan Yarımadası, Mısır Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Moldova'yı gezmiştir. Bununla da yetinmemiş kâh arabulucu olarak kâh elçilik mensubu olarak kâh meraktan dolayı Osmanlı'nın komşuları olan pek çok memleketi gezip dolaşmıştır. Bu arada Rusya ülkelerini, Çek, Slovakya, Slovenya, Polonya, Almanya, Avusturya, Danimarka ile İtalya'nın bazı yerlerini gezip görme fırsatını bulmuştur. Doğuda İran, Azerbaycan ve Dağıstan gibi Müslüman ülkelerini de gezmiştir.

Ömrünün sonlarına doğru kutsal toprakları görüp hac ibadetini yerine getirmek için Medine ve Mekke'ye gitmiş, oradan dönüşte Mısır'a yerleşmiştir. Vefat ettiği yer ve tarih bugün hâlen kesin olarak bilinmemektedir. Büyük ihtimalle Mısır'da 1685 tarihinden sonra vefat etmiştir. Büyük eseri Seyahatnâme'nin son, yani onuncu cildinin sonlarında, yalnızlık köşesine çekildiğini ve dünyada fazla dostunun kalmadığını yazar.

Tamamı on cilt olan Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin birinci cildi sadece İs-

tanbul'u, yani Osmanlı Devleti'nin başkentini ve dolayısıyla devletin teşkilât ve tarihini anlatır. İkinci cildi ile seyahat macerasına başlar. İlk seyahati İstanbul'dan Bursa şehridir. "Seyahat yâ Resulallah" dediğinden sonra 51 yıl boyunca gezip dolaşır. On ciltlik devasa eserinde doğuda, batıda, güneyde, kuzeyde, yedi iklim, on sekiz padişahlık yerlerde, nereye gittiyse uzun uzun anlatır. Birinci cildinde İstanbul'u anlattığı gibi onuncu cildinde de devletin İstanbul'dan sonraki en önemli merkezi ve eski bir imparatorluk başkenti olan Kahire ve Mısır, dolayısıyla Afrika'yı da bizlere tanıtır. 7 iklim, 18 padişahlık yerde 51 yıl devam eden seyahati boyunca yaklaşık 25 milyon km kare yer gezmiş ve 147 farklı dil konuşan topluluk görmüştür.

Seyahat ettiği bu coğrafyada günümüzde tam bağımsız ve özerk olarak 40'tan fazla devlet bulunmaktadır. İstanbul'a son gelişi 1670 yılıdır. 6 ay kaldığı İstanbul'da sıkılmış ve rüyasında babasının işaretiyle gezisinin gerçek gayesi olan Mekke ve Medine'ye giderek hac görevini yerine getirmek üzere 1671 yılında yakın dostu Şair Sâilî Çelebi ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Oradan Mısır'a geçmiştir. Mısır'ın bütün şehirlerini gezdikten sonra Nil'in kaynağı olan Kamer Dağı'na kadar seyahat etmiş ve tabiat şartları dolayısıyla devam edemeyip Habeşistan ve Somali üzerinden Mısır'a (Kahire'ye) geri dönmüştür. Burada o muhteşem eserini düzene koymuş, gezi sırasına göre yazmıştır. 10. cildin sonlarında kayıtlı son tarih 1683'tür. Hangi tarihte ve nerede öldüğü kesin olarak tespit edilemeyen yazarın yalnızlık köşesine çekildiği Mısır'da 1685 tarihinden sonra öldüğü tahmin edilmektedir.

Evliya Çelebi hiç formal devlet görevi almamıştır. Ancak yine devlet adam-

ları yanında görevler alarak müezzinlik, gümrük memurluğu, elçilik, arabuluculuk, sürsat zahiresi toplamak, vergi toplamak, ulaklık, vakıf yöneticiliği ve Kâbe örtüsü nazırlığı görevlerini icra etmiştir.

Bunların dışında elçilik (İran ve Hırvatistan) yapmış, Girit seferi öncesi sürsat zahiresi toplamak için Mora'da gezmiştir. Ulaklık (birkaç defa), vakıf mütevelliliği (Dedesi Yavuz Er Beğ'in İstanbul Unkapanı'ndaki caminin ve Şam'da Nureddin Şehid Vakfının mütevelliliğini) yapmış ve en son olarak da Mısır'da altın işlemeli olarak dokunan Kâbe örtüsü nazırlığında bulunmuştur.

Evliya Çelebi, kendi ifadesiyle seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdemdir (dünya gezgini ve insanların dostudur). Her zaman insanlara yardımcı olan, onların dostu, arkadaşı ve sırdaşdır. Çok önemli özelliklerinden biri de musahib olmasıdır. Sadrazamlarla, zamanın en ünlü paşalarıyla, bilginlerle, İstanbul erenleriyle, sanat ve marifet erbabıyla, dervişlerle dostluk ve arkadaşlıklar kurmuştur. Çevresi ve dostluk yelpazesi oldukça geniştir. En yakın arkadaşları meczup dervişlerdir. İyi bir Müslüman ve dindar bir insandır. Ancak mutaassıp değildir.

Evliya Çelebi hiç evlenmemiştir. Hayatı boyunca hiç sakal bırakmamıştır. Kendisinin devamlı tıraşlı olduğunu yazmıştır.

Evliya Çelebi, gezdiği yerlerde, özellikle yabancı devletlerde çok itibar görmüştür. Gittiği yerlerin imparator, kral, sultan, padişah ve yöneticileriyle de görüşüp sohbet etmiştir. Viyana'da Avusturya imparatoru, Dağıstan seyahati sırasında Dağıstan padişahıyla ve Sudan'da Funcistan'da Func Sultanı ile görüşmüştür. Kalmuk ülkesini ziyaret ettiğinde de oranın kralı Taysı Şah ile görüşmesi de ilginçtir. Kırım'da Kırım

hanlarıyla birkaç defa görüşüp yanlarında uzun zaman geçirmiş, hatta Kırım Hanı Mehmed Giray Han ile seferlere bile katılmıştır (Kahraman 2012).

Evliyâ Çelebi ve Türkler

Evliyâ Çelebi, eserinde kendisini soyu Türklerin büyük velisi Hoca Ahmed Yesevî'ye ulaşan bir Türk olarak tanımlamaktadır. Babası tarafından Germiyanogulları'na bağlanmaktadır. Yine baba tarafından, "Babamız Dergâh-ı âlî Kuyumcubaşısı, yani Derviş Mehmed Zillî ibn Kara Ahmed ibn Kara Mustafa ibn Yavuz Er ibn Ece Yakub ibn Germiyanzâde Yakub, tâ Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî" (2010b: 293) diye yazıp Hoca Ahmed Yesevî'ye ulaştırmaktadır. Ancak Germiyanogulları'nın Hoca Ahmed Yesevî ile bağlantısını belirtmemektedir. Yesevî bağlantısını ise seyahat ettiği yerlerde kendisini ilk defa görenler tarafından da söylendiğini belirtmektedir. Annesi Abaza bir cariye olan yazarımız Türk dünyasına ve Türk diline nasıl bakmaktadır?

Evliyâ Çelebi'nin, Türk dünyası ve Türk dili hakkında verdiği bilgiler çok değerlidir. Bu bilgilerin bir kısmı kendi zamanında bulunan ve bilinen eserlerden derlendiği gibi gezip dolaştığı ve dostluk kurduğu insanlar tarafından anlatılan efsane ve rivayetlere de dayandırmaktadır. Hiçbir kaynakta bulamayacağımız birtakım bilgilere Seyahatnâme'de rastlamaktayız.

Türk dünyası için, özellikle Anadolu'nun fethiyle başlayan Batı Türkleri için, çok önemli olan Ahlat'tan ilk söz edenlerden biridir. Şu ana kadar öğrendiğim kadarıyla Ahlat'ı bu derecede geniş ve önemli olarak anlatan Evliyâ Çelebi'dir. Ahlat'ı Anadolu'ya giriş kapısı olarak göstermekte ve orada bulunan mezar taşları hakkında geniş bilgi vermektedir. Son yüzyılda Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'nın Ahlat Mezar Taşları ile

ilgili önemli bir çalışmasını da burada anmak gerekir.

Büyük Selçuklulardan sonra Anadolu'da kurulan bütün beyliklerin atalarının toplanma merkezi olarak Ahlat'ı görmekteyiz. Bütün beyliklerin ilk kurucuları veya onların babalarının mezarları Ahlat'ta bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi mezar taşlarının bazılarını okumuş ve eserine bu okuduğu mezar taşlarına ait bilgileri yazmıştır. Ahlat'a ait bilgileri kısaca vermeye çalışalım.

-Eski Ahlat Dili:

Çağatay diline ve Moğol diline yakın gayr-i mükerrer bir lehçedir.

"İşven, gitmişven, gürumiza varmışımız, bizim Kay gibidir, boğaz eyitdi, dükelî geleserlerdir, meni suncamışdır, şâd bay kişidir, ayıtdım şol kişi menfadındır, savular sayladım, yani ağlaya kaldım, barımız uruş kişisimiz, yani hepimiz cenk adamız." diye, bu gibi nice kere yüz bin kelimeler ve ibareler yazılmıştır. Bir camiin duvarında camiin kendi ev-

kafnâmesini yazmış. 1.500 dükkân, bin adet değirmen ve beş lek (yüz bin) altın sikke vakfetmiş. Ve "Her kim bu evkafını harâb etken bolursa Hâmân, Kârûn, Mervan, Firavun ve Yezid'in laneti öresine ve töresine ve özüne olsun.", diye yazmış.

Mezarlığı bir günde güçlükle geçilir. Bütün nurlu mezarlarının kubbelerinin kapılarının üzerinde veya mezar taşlarının üzerinde yahut mermer sandukaları üzerinde bütün ölülerin isimleri celif hat ile mermerlere yazılmıştır.

-Harap Ahlat Şehrindeki Osmanoğlu Sultanlarının Atalarını Ziyaret Yerleri:

Koba Alp Bay ziyareti, Ertuğrul Bay'ın dedesidir. Ertuğrul'un babası Süleyman Şah'tır ki Konya'ya Sultan Alâeddin'e giderken Caber Kalesi dibinde Fırat Nehri'nde boğulmuştur, orada gömülmüştür. Sonra Ertuğrul doğrulup Konya'da Sultan Alâeddin'e varıp boy beyi oldu. Bu Ertuğrul İznik yakınında Söğüt şehrinde yatmaktadır. Ama bu Ertuğrul'un Koba Alp Bay adlı dedesi ki

bu Ahlat'ta medfundur, gayet şanı büyük, cesur ve namlı bir yiğitmiş.

Bu sultanın yanında **Hasan Bayındır Han** yatmaktadır. Bunlar Koba Alp Bay'ın kardeşleridir ki Alp Bay'dan sonra Mâhân padişahının izniyle Ahlat şehrine han olmuştur. Şehir içinde çok yapı kalıntıları tarihleriyle birlikte kalmıştır.

Dânişmendoğulları'ndan olan ziyaret-gâh mevtalar bunlar gibi yüksek kubeli serin türbelerde yatmazlar, hepsi yer altlarında mermerden sandukalar içinde yatarlar.

Dânişmendoğulları Ziyaret Yerleri: Dânişmendoğulları bu Ahlat'a, Sivas'a ve Rum'un bazı yerine sahip olmuşlardı. Ve halk arasında bunlara melik derlerdi. Hepsi yedi neferdir ki Ahlat'ta medfun olanların isimleri böyledir: Evvelâ Melik Gündüz, Melik Kible, Melik Safâ, Melik Makdes, Melik Umran ama ataları Sivas yakınında Niksar Şehri'nde yatar.

Çobanoğulları Ziyaret Yerleri: Bunlar Azerbaycan ülkesine ve Ahlat'a sahip olmuşlardı. Hepsi 12 nefer kimselerdir. Bunlara halk arasında Emir derler. Hepsi hayrat ve hasenat sahipleridir ki Aras Nehri üzerindeki Altın Halkalı Köprü ve yine Aras Nehri üzerindeki Pasin Sahrası'nda Hasankalesi yakınında Çoban Köprüsü bunların yapısıdır. Asılları yine Mâhân diyarından Tatar kavmidir. Burada yatanlar:

Evvelâ Emir Ziyad, Emir Yavı, Emir Kurduman, Emir Abdibar, Emir Kaytak, Emir Sârbân ve Emir Şan...

Karakoyunlu Sultanları Ziyareti: Bunlar Irak ülkesine ve Azerbaycan'a ve Ahlat şehrine mutasarrıf oldular. Hepsi on nefer adamlardır. Bunlara Yusufogulları derler. Osmanoglu'na akraba olduklarından hanları Kara Yusuf nirsuz Timur korkusundan Bursa'da Yıl-

dırım Han'a sığındı. Timur, Yıldırım Han üzerine varıp Yıldırım Han'ı bozguna uğrattı. Kara Yusuf, Mısır'a, Mısır'dan Mekke'ye ve yine Ahlat'a geldi.

Arap ve Acem'de Ahlat iskeletleri meşhurdur. Diğer melikler de serin yerlerde yatarlar ama nicesinin sakalları dökülmüştür. Ama Osmancık dedeleri taptaze dururlar. Allah hepsine rahmet eylesin.

Akçakoyunlu Ziyaret Yeri: Bunlar da Tatar kavmi iken Hişam bin Abdülmelik mektubuyla İslam kabul etmişlerdir. Sonunda İslam kabul etmeyen Hulâgu Tatarı derdinden Mâverâünnehir'de Mâhân diyarını terk edip Osmanogulları ataları ile, Dânişmendoğulları ve Çobanoğulları ile Azerbaycan diyarında vatan edinip Ahlat şehrine, Erzurum'a, Diyarbakır, Irak ve Fars'a da sahip oldular. Hepsi 9 neferdir. Bunlara beğ (bey) derler ve bay ve şah da derler. Sultan Uzun Hasan Şah Bayındır bunlardandır. Bunlar Osmanogulları'na da yakın akrabalarıdır.

Bu yukarıda yazılan sultanların tamamı ve Osmanogulları da tamamen Tatar'dırlar. Onun için Tatar hanlar Osmanoglu'nun akrabalarıdır. Cenâb ı Bârî bu yeryüzünü ilk başta Tatar ile imar eylemiştir. Hatta Tuhfe, "Bizzat Hazret i Âdem Tatar-sıfat idi." diye yazmış (2010a: 194-199).

Evliyâ Çelebi, her gittiği yerde mutlaka orada yaşayan insanlarla ilgili (ırki özelliklerini de göz önüne alarak) bilgi vermektedir. Orada hangi boyların veya kavimlerin yaşadığını yazmaktadır. Örf, âdet ve geleneklerinden de mümkün olduğu kadar söz etmektedir. Evliyâ Çelebi, Büyük Osmanlı Devleti'nin büyük münevveri ve bilgini olduğu için her şeyi, komplekse kapılmadan rahatlıkla yazmaktadır. Ve özellikle de kim olursa olsun, ister Türk ve ister başka kavimlerden olursa olsun eleştiri-

rilecek yeri varsa hiç çekinmeden yazmaktadır. Türkler de bu eleştiriden yeri geldikçe nasibini almaktadır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi kendisinin Türk olduğunu, soyunun Hoca Ahmed Yesevî'ye ulaştığını sık sık hatırlatmaktadır. Eleştirilerinde hissi davranmadığını bu şekilde açıklığa kavuşturmak istemektedir. Ancak kullandığı kelimelerin ne anlama geldiğini de iyi bilmek gerekmektedir. Türkleri eleştirdiği zaman kullandığı bir kelime vardır: Etrâk. Aslında bu kelime Türkçe değildir, Türk kelimesinin Arapça kalıba uydurularak çoğul hâle getirilmiş hâlidir. Kur'an-ı Kerim'de bedevi Araplar için kullanılan "A'râb" kelimesinin Türkçeye uyarlanmış şeklidir. Medeniyetten uzak, ilkel hayat yaşayan ve fazla kaygıları olmayan göçebe çöl Arapları için kullanılmaktadır. Evliyâ Çelebi ve zamanındaki bazı yazarlar (Koçi Bey gibi) Türk kelimesini Arapça gramere göre çoğul yaparak medeniyetle fazla muhatap olmamış, kendi hayat mücadelesini veren ve göçebe hayatı yaşayan Türkler için kullanıyor. Bunu bugünkü köylülük veya konargöçer Türkmenler ile karıştırmamak gerekmektedir.

Evliyâ Çelebi'nin, bugün nüfus yapısı değişen coğrafyalarda tespit ettiği Türk toplulukları hakkında verdiği bilgileri başka bir kaynakta bulmak mümkün değildir. Özellikle bugün Rusya toprakları içinde bulunan bu bölgelerde, çok eskiden yaşayan ve hâlen bugün de varlıklarını nispeten sürdüren Türk topluluklarına ait geniş bilgi bulmaktayız. Özellikle bir tapu mahiyetine sahip olan mezar taşları bulunmaz birer tarihi belgedir. Buna aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

-Büyük Dağıstan Şehri yani Irak-ı Dadyan:

"Bu hakir, bu dünya harabelerinin bu mahallesini seyredip görmek için 12 kölemlerle pür-silâh olup harap şehrin kıblesinde iki saat uzak Tavse adlı yüksek

bir dağa çıkıp bu harap şehri seyrettim. Yapıları cihanı tutmuş, hemen hizmetçilerimle 800 minare saydık, meydanlarda dikilip kalmışlar. Yeşil, sarı, kırmızı ve mavi sırcalı çeşit çeşit sivri kubbeleri hâlâ durur. Ve nice yüz bin Kısra Kemeri'ne benzer göklere baş uzatmış gösterişli kemerler döşenmiş durur.

Kısacası, bu harabeler 40 günde anlattılsa zerre kadar yazılmış olmaz, övgüsü de lazım değildir.

Bu harabeleri bütün olanıyla yazmanın faydası olmayıp nesnelere övgüsü uzayınca da sıkıntı verir.

Ancak ibretlik mezarlıkları var, acayip ve gariptir. Hatta iki fersah yeri mezarlıkları tutmuştur. Bazı mezar taşlarında güzel yazı ile böyle yazmışlar ki:

"Ey sual etgen şol merkadni sahibini Boğabay kişi men iki yüz yaşka yetken nâ-murad yiğit men idim. Ekmek yeyüp yüreğime ekmek yapışup ölgen men. Sebeb-i mevtim şolkaydır." "Bu mezarın sahibini soran kişi, ben Boğabay 200 yaşına ulaşmış muradını almamış yiğit kişi idim. Ekmek yiyince yüreğime ekmek yapışup öldüm. Ölüm sebebim budur."

*Bu mezar taşında da böyle yazılmış:
"Ey sual etgen bu merkadni eyesin, iki yüz kırk beş yaşka nâ-murad hurme Bige hanım hatun idim. Yüz beş yaşında kız olan iken kocaya barup bir uşak doğururken su içüp öldüm. Sebeb-i mevtim şudur." "Bu mezarın sahibini soran kişi, 245 yaşına gelmiş, muradını almamış asil Bige hanım idim. 105 yaşında kız iken kocaya varıp bir çocuk doğururken su içip öldüm. Ölüm sebebim budur."*

*Diğer mezar yazısı:
"Ey sual etgen şol meşhetni yani mezar sahibini üç yüz yaşına yetken Koba Alp zor batır yiğitken Ejderhan su savaşın-*

da ok paşağı poşuğalanda ok temreni dokunanda özümü beni ok sokup ölgen men. Sebeb-i ölgenim şolaydır. Özüm için pâtiha, yani fâtiha." "Şu mezar sahibini soran kişi, 300 yaşına ulaşmış Koba Alp güçlü yiğitken Ejderhan su savaşında ok temreni dokunup beni ok yaralayıp öldüm. Ölüm sebebim budur. Kendim için fatiha." demiş." (2011a: 663)

Bugün yine Rusya toprakları içinde kalmış olup bir zamanlar tamamen Türk nüfusunun yaşadığı bölgelere seyahat eden Evliyâ Çelebi buradaki boylara ve dillere de yer vermektedir. Bir zamanların başkentleri olan Saray, Ejderhan, Baluhan, Kazan ve Kırım'ın başkenti olan Bahçesaray şehrini de gezmiştir. Bu bölgelerde hangi boyların yaşadığına ait çok önemli bilgilere rastlamaktayız. Özellikle Kırım hanları Mehmed Giray Han ile birlikte yaptığı yolculukta pek önemli bilgiler vardır. Kırım bölgesi içinde Kara Badrak Tatarlarına ait güzel bir tekerleme vardır:

"A baba baba sakalı kaba,
Oyna var ise iti de kapa,

Kazganda kazan börek kaynasa gerek,
Çartakta çardak kızlar oynasa gerek"
(2011a: 526)

Evlîyâ Çelebi Kırım Tatarlarının dillerine ait örnekleri de ayrıntılı olarak vermiş, adeta küçük bir sözlük oluşturmuştur.

-Düşman avlayan, saba süratlı Tatar dilini bildirir:

"Bir iki diye hesapları yine dürüsttür. Evvelâ,

Çalap: Allah, yalavaç: peygamber, kömeç: ekmek, potğa: lapa, oyan: çorba, may: yağ, kemertme: ahlat armudu, com: kızılık, salabcı: leğen, kumğan: ibrik, çömlek: bardak, ayak: çanak, bulduk: maşrapa, melenrek: orta bardak, koş kulak: iki kulplu bardak, topan: saman, çepeç: tavuk, köykenek: kerkes, kargı: atmaca, bükterek: delice kuş, topalken: çaylak, laçin: şahin, karçığa: doğan, büdene: bıldırcın, torgay: serçe, kücügen: ok yeleği kuşu, bural alaşa: çil at, çapdar at: kula at, ceyren at: al at, boz at: kır at, açırmaq: küheylân at, alaşa: beygir at, taylak: tay, cügürgen: seğirticidir, ereş: çavdar, akay: ağa, abi: ana, şura bar mi:

köle var mı, devge: kız, marya: karı hala-yık, tohta: dur, yahşi: iyi, cahşi: iyi, yaman: kötü, caman: fena, atmaca bursun: taun vursun, batır cigit aş bolsun: yarar yiğit aş çok olsun, kart kişi: koca adam, çön-gelgen: eğrilmiş, neyleyek köngül düşger: neyleyim gönlüm düşer, özümge: bana, seni severmen: seni severim, köp: çok, talkan: kavrulmuş darı unu, kımız: kısrak sütü, yazma: yoğurt ayranı, bızka bar mı: boza var mı, Konak: yoldaş, cügür: git, ti-leyim bar aytıym: isteyeceğim var söy-leyem, bir sadak berçi manga cigit: bir tirkeş veriniz bana yiğit, şıdaknı bile bol-sun: kamçısı bile olsun, kirmin: kale, han: padişah, carlık: ferman, yarlık: emr-i şerif, salay: köyler, beceneyk: sarp ormanlar, bar kişi: var adam, batır kişi coluk bolsun: yarar adam yolun açık olsun, alay bolsun: öyle olsun, kızılga: altın, akına barup do-yum bolganda bergenim bar: sefere va-rıp mal bulursam vereceğim var, Çalab tanıgandır: Allah görücüdür, cahşi dev-geler tilersen koşumuza kelçi: iyice kızlar istersen ordumuza geliniz, özün bilir batır: sen bilirsin yiğit, kayda barasın tentek: nereye gidersen köpek, özünü sokarım: seni öldürürüm, özünü atmaca tapsın bursun: Seni yumurcak bulsun vursun, özünü sokar mltık, cügürme cigit: seni öl-dürür kurşun, gitme yiğit, azıngı burnunu çom yemiş yite oşatırım senin özünü: ağ-zını burnunu kızılak yemiş köpeğe benze-tirim senin kendini.

Nice kere yüz bin çeşit eski sözleri vardır ama yazmaya ne hacet deyip bu kadar anlamsız kelimeler ile yetindik. Gerçek-ten de eski dil ve büyük lügat, Tatar di-lidir. Yine bu Kırım dili anlaşılır ama Ulu Nogay, Kıçı Nogay, Şıdak Nogay ve Uzak Nogay, kısacası nice yüz adet No-gay kabilesi vardır. Bütün bu kabilelerin 12 adet lehçeleri vardır, birbirlerini tilmaş ile, yani tercüman ile anlarlar. Kırım'ın Badrak Tatarları da çeşit Nogay dille-rinin bir kelimesini bile anlayamazlar. Ulu Nogay kavminin, aralarında şehir oğlanlarının kuş dilleri gibi bir çeşit tu-

haf dilleri vardır. O dili Nogaylar da an-layamazlar. Ancak aralarında okumuş yazmış zarif Nogay beyzadeleri vardır, kimse anlayamasın diye onlar o tuhaf dili yeri geldiğinde söyleşirler. Biz de in-şaallah yeri geldiğinde o zor dillerini de yazarız." (2011a: 546)

Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan Nogaylara ait de dil örnekleriyle folkloruna ait bil-giler vermektedir.

-Nogay kavminin dilini bildirir

"Gerçi yukarıda Tatar dili yazılmıştır. Bunlar da Tatar kavmidir ama bu No-gay kavminin başka dilleri, ibareleri vardır. Evvelâ akçe hesapları böyledir:

Pır: 1, İkiz: 2, üç: 3, tört: 4, beş: 5, amtı: 6, cedi: 7, sekiz: 8, tokuz: 9, on: 10, Çalap: Al-lah, Caradan: Allah, yalavaç: peygamber, çoluktuk: rast geldik, sadaklap: tirkeşli, savat: pusat, kübeli: zırlı, zor cigit: kuv-vetli yiğit, batır cigit: bahadır yiğit, çapul çiver: sefer koyver, koş kazan: ağırlık yükü, şura: oğlan, muna civıktır: işte ya-kındır, bir baş urtim: bir rica ettim, tuva-lar yasadım: dualar yaptım, aytım bar: sözüm var, aytayım: söyleyim, cügür kiş: seğırt adam, alay col bersin: Allah yol versin, şuralarım bar: oğullarım var, ka-raşılarım: iş erlerim, toyum bolganda: doyum olanda, aşıkman: acele etmen, potga aşı: lapa yemeği, tirek: ağaç.

Nogay Tatarı kavminin türkü yırladıkları tekerlemeleridir:

Usurganın urun bolsun,
Kul söykede beran bolsun,
Ko dilağa pindirsin,
Kol möykede sendirsin,
Cavul atka pindirsin,
Han söykede sendirsin
Tamuk takış kan çatlasın,
Tava içki aylasın,

Diğer Nogay tekerlemesi:

*Ay Nogaylı Nogaylı,
Arpacığı tuğalı,
Götürüp sokmağa kolaylı,
Valaylı vay valaylı.*

Sözün kısası bunun benzeri binlerce mâlâyani sözleri vardır.”(2011a: 606)

Evliyâ Çelebi, yine her yerde olduğu gibi Türk diline çok önem vermekte ve gittiği yerlerden örnekler yazmaktadır. Kuzeydeki Türk topluluklarına ait dil örnekleri verdiği gibi Anadolu’da gezip gördüğü Türk topluluklarının şive özelliklerine ait örneklerle de rastlamaktayız:

Bursa halkının dilleri: *Dilleri, Anadolu toprağı olduğundan özel lehçeleri Etrâk lehçesine yakın kelimeleri vardır. Mesela “Ahmed Çelebi” yerine “Ehmet Çebü”, “Mehmed Çelebi” yerine “Memet Çebü”, “İsmail” yerine “İsmîl Çebü”, “Cafer” yerine “Câfar Çebü” derler. Nice bilinmeyen kelimeleri vardır. (2005: 37)*

Tosya, Bolu ve Dörtdivan Türklerinin lehçeleri: *Bu Etrakin (Türklerin) divan dedikleri şey şudur: Ertuğrul Gazi, Selçukludan Sultan Alaeddin zamanında boy beyi iken kefere elinden bu dağları fethettikçe halkına rahatlık ve güven vermek için divan kurup kös çaldığı yerleri hâlâ divan kelimesiyle adlandırdıklarından yedi divan yedi nahiye olmuştur. Asi, vahşi ve azgın adamlardır ki dilleri budur:*

“Azık: ekmek, tahıl: buğday, dehle: gözet, zıbar: yat, gağlı: araba, ün: avaz, rahatlık: avrat, yumi gitmec: kız, kızan: uşak, cılız: küçük, cıbar: arık, merd: adam, Çalab hakkı: Allah hakkı, Safâ yalavaç: Âdem peygamber, Yalavaç hakkı: Peygamber hakkı, Ese yalavaç: İsa peygamber, çebü fakı: çelebi hoca, helecı: söz, aydırcı: şeyh, banlayan: müezzin, sala: namaz, mezigit: mescit, eyne damı: cuma camii, savu yeri: mezarlık, sin yeri: mezarlık, tâhırlık: hamam, savu: ağlamak, göblez: yavru köpek, tula: zağar, çomar: koyun

köpeği, mastı: fino köpek, yetegen: tazi, çınak: arslan, saplıca: kiraz, dik dük: kiraz kuruşu, kişne: vişne, ballı darı: incir, kelem: lahana, kızıl ağaç: havuç, yer sapı: havuç, pürçüklü: havuç, hınza: kereviz, sepüger: turp, çoğaç: güneş, oğlan pabucu: armut kuruşu, tüğlice donbak: dikenli kestane, tüllice yumru: şeftali, dombak: kestane, kaplıca burka: yumurta, beğ aşı: yumurta, çullu cücük: tavuk, maşatlık: mezarlık, göynümüş: olmuştur meyve, kak: kuru, kakaç: pastırma, fakı: hoca, zili: sini, zirfe zağrı: kaşık, mavmav, kedı, celezdi: baktı, dızıklım: darıldım, palatık: şahnişin, kıran: taşra, hayad: avlu, yiğma depe: pilâv, saraş: zerde, karış katış: aşır aşı, çakal makal: kalye boranı, sıkı: bulgur, çoluk: dutmaç, tokmağı: herse aşı, sarığı burma: baklava gibidir, havayı dızlık: börek gibidir, döngel: muşmula, boduç: ağaç bardak, yilip: palude, kekremsi: şarap, hürpüldedir: içer, ziven mi: gider misin, zilib: halı, zıkı: karın ağrısı, söykenenek: yastık, söyken: yastık, Çırak: mum, Apışdı: sacayak, üç basdı: sacayak, Makrık: mundar, Musmul: temiz, çep: güç, toktok: havan, sümekte: faydasız, kakak: egseri, kirman: iğ, çığlık: ses, İse fakı: İsa hoca, ne yalın: nedir hâlin, onat gat: eydir ey, çizgindi dedim: ağrıdı başım, Efelim: kardaşım, setlek: âferim.

Ne kadar bilgili adam olsa da bir kimşenin onların bir sözünü anlaması ihtimali yoktur. O bölgenin insanlarına mahsus tuhaf özel bir lehçedir ki ancak bu kadar yazılabildi.

Türkmen kabilelerinin isimleri: *Evvelâ Zülkadırlıoğlu, Karakeçili, Deveyli, Akkoyunlu, () (), Mamaylı ve Pehlivanlı bütün Türkmenlere serdardır. Kaçarlı, Dermelik, Yuvacık, Keçeli, Aşarlı, Avcılar, Dedeler ve Torunlar. Bunlar bütün Beğdili kabilesi sayılıp Arapkir ile Divriği arasında Sarıkeçili Dağı’nda yaylarlar.” (2005:204)*

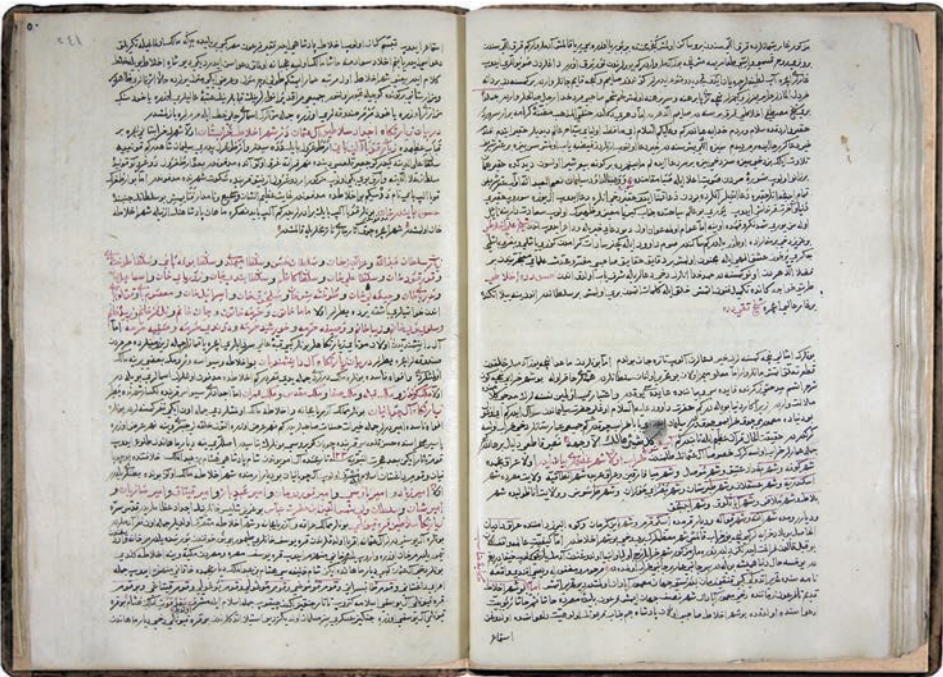
Evliyâ Çelebi, Batı Anadolu'da bulunan Demirci ve Gördes yörelerine ait ağız- larına ait de örnekler vermiştir ancak Tosya, Dörtdivan bölgesine ait verdiği örneklerden çok az farkı vardır.

Evliyâ Çelebi, Zülkadırlı bölgesinde ya- şayan Türkmen kabilelerinin isimlerini saydıktan sonra bu bölgede yaşayan Türklerin dillerine ait örnekler vermek- tedir ki, bu da Türk dilinin bölge ağızla- rına ait bir belge niteliğindedir.

"Ballı gara: harnup, kekremsi: şarap, dutuk: duvak, helat: hil'at, muhidı geyen mi: ferace giyer misin, bargim yavıncıdı: karnım ağırdı, çöngeldim: kocadım, bu gaz ancılavın düz neccar: bu kere şöyle yap dülger, kıranda şarlı kekremsi hör- püldedi: taşrada şehirlî şarap içerler, ırmağa çimen mi uşak?: suya girer mi- sin oğlan?, naş avanla heleşi mi eden hemi uşak: bilmediğin adamla söyleşir miydin oğlan?, eyne daminin fakı mu- zallakıdır şu kişi: camiini büyük imamıdır o kişi, ham halat: çerççi esvabı, şarıklı: şehirlî oldu, sindi: makas, emcik: meme,

damdazlak: çırılçıplak, derimde bana uyan mı deyen be uşak: çadırdı bana benzen mi deyen bre oğlan?, gıllı gıllı: kinli kibirli, şarlı gara hörpüdedirler: şe- hirli kahve içerler, alat samat: tez fevri- ce, öykünen mi kişi: uyar misin adam?, be niden şu çepeli: bre neylersin şu murdarı? belki dehleyle gem yerden el bizi de danlayalar kişi: belki gözden uzak yerden halk bizi acepleye adam, gözgü: ayna, taşu: güzel, cıllıkdırır bağrım: oynatır yüreğimi, tahıl: buğday, dehl- e: gözet, birikiğ alan yere cum cumât: bir yere geldi meydana cümle cemaat, çokuşman kızan: üşüşmen [toplanma- yın] oğlanlar, taraş: zağar, göblez: kü- çük zağar, yitken: tazi, tula: zağar, maf- tıl: pazubend, avnadım, yuvarlandım, haşal it: uyuz köpek, sanki: bengi.

Bu Türkmenlerin nice yüz türlü özel lehçeleri vardır ki birbirlerinin dillerini tercüman ile anlarlar ama hepsinden Çığatay Türklerinin dili fasihtir. Mo- ğol kavmi, Boğol kavmi, Kozak Etraki kavmi, Heşdek kavmi, Dağıstan kavmi,

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi 8. Cilt

Lezgi kavmi, Kumuk kavmi, Buhara Tatarı kavmi, Urumbat Nogayı kavmi, Ulu Nogay kavmi, Kiçi Nogay kavmi, Şıdak Nogay kavmi, Haydak kavmi, Kırım Badrakı kavmi ve ... kavmi, bunların tamamı Tatar Türkü dili konuşurlar. Türkmen ve Osmanoğulları da tamamen bunlardandır.” (2006: 229)

Evliyâ Çelebi, Anadolu’da yaşayan Türk boylarına ait bölgesel ağızlara geniş yer vermiştir. Tosya, Bolu ve Dörtdivan Türklerine ait verdiği örnekte görüldüğü gibi. Buraya aldığımız örnekler dışında Anadolu’nun pek çok bölgelerine ait örneklerle de rastlanmaktadır. Anadolu dışında Osmanlı Avrupa’sında yaşayan Gördes halkının lehçelerine de yer vermiştir.

“Gördüs: Birbirleri aralarında başka bir dil oluşturup konuşurlar ki zikrolunur. Kakomir; yani bedbaht, Kelefos; sünepe, yani pis, Ya sen almassin canını bir timine kurtarasın kakomir başını. Bu mahalde “kakomir” zavallı manasınadır. Ya bre esi bırakmışsın sirkeci çorbaya: Ya bre sen kodun mu sirke çorbaya. Bre ya zavallı vermesin bana bir sip-si tütüçik: Bre ya zavallı vermez misin bana bir lüle tütüncük.

Hazretinizden azamışım kökülü: Hazretlerinizden istemişim ham ipek kozalağı. Cenâbınissa ekmeğim yoktur, işde şimdi yeyesin kalimbok: Cenâbınıza ekmeğim yoktur, işte şimdi yiyesin kalimbok. Kalimbok Mısır buğdaydır ki kamış gibi şeyde bitip ondan bir tür beyaz ekmeğe yaparlar, o ekmeğe kalimbok ekmeği derler. “Kalimbok yiyin” dediği odur.” (2011b: 276)

İşte bu Türk topluluklarının şive özellikleri verirken bunların aslında hangi boya mensup olduklarına ait ipucu bulmak mümkündür.

Evliyâ Çelebi’nin önemli seyahatlerinden birini de bugün İran sınırları içinde

kalan Güney Azerbaycan şehirleri teşkil etmektedir. Oranın halkıyla ve özellikle yöneticileriyle kendi şiveleriyle konuşmalar yapmıştır. Bunların bir kısmının Maraş’tan, Toroslardan ve Anadolu’nun değişik yörelerinden İran’a geri dönen Türkler olduğunu yazmaktadır. İlk dönem göçleri sırasında Anadolu’ya gelmeden Güney Azerbaycan topraklarında kalıp vatan tutan Türkler olduğu gibi daha sonra geri dönenler de olmuştur. Geri dönenlerin bir kısmı siyasi nedenlerden dolayı döndüğü gibi XVI. yüzyıl sonlarıyla XVII. yüzyıl başlarında Anadolu’da hüküm süren karışıklık sonunda yerlerini yurtlarını terk ederek geri dönen boylardan meydana gelmektedir.

Osmanlı tarihinde yerleşmiş bir söylence olan Kayı boyunun Anadolu’ya gelişi, yurt arayışı sırasında Halep’e kadar indikleri ve orada Fırat’ı geçerken ailenin babası olan Süleyman Şah’ın ırmağa düşerek şehit olması sonrasında dört oğlundan ikisinin, Sungur Alp ile Gündoğdu’nun Mahan’a geri döndükleri ve Ertuğrul Gazi ile Dündar Alp’in Anadolu’ya gelip Selçuklu Sultanı Alaeddin’den uç beyliği alarak Söğüt’e yerleştikleri hikâyesidir (Danışmend 1971: 2). Ki bu aşiretler Mahan’a mı dönmüşler veya Güney Azerbaycan veya İran’ın herhangi bir yerine mi yerleşmişler bunu bilmiyoruz.

Tebriz Hanı ile güzel bir tartışma: *Bir gün han ile can sohbeti ederken han hakire saf şarap teklif etti. Bu hakir, “Vallahi, billahi ve tallahi Hazret-i Ali’nin pâk ruhiyçün bu ana dek anadan doğalı haramlardan, keyif vericilerden, macunlardan ve sarhoş edicilerden bir şey nasip olmamıştır. Ta yüce atamız Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî ibn Muhammed Mehdî’den beri atalarımızdan şarap ve keyif verici şeylerden yemiş, içmiş yoktur. Bizi has meclisinizde mazur görüp af ile muamele buyurun.” diye rica ettim. Han ise:*

"Ey benim can-beraber kardeşim! Gör ki benim göz nurum ve gönül sürurum, çiği çiği mirza şahım sana ayak üzre durup bir ayağ saf çakır verir. Onun hatırıyçün bir câm bâde-i lâ'l-ı fâmı nûş etmeyip kimin elinden piyâle çekesin. Ohum! Kimden korharsın? Eğer Kayser ülkesi şahından korharsan, şahın beş aylık yoldadır, eğer hanınızdan korharsan Tebriz'den Erzurum kırh kohnah yerdir. Pes imdi kimden korharsın. Men ki İnan u Turan Şah'ının hanlar hanı Kelb-i Ali Han'ım. Güzelce şahım böyle kadağa etti kim benim sultan ve han-ı hanânlarımdan ve çöreğim çekenlerden kim ki çakır (şarap) içerse bağrının sınıkdırırım, diye kadağa ede. Men güzelce şahın kadağasın sıyup gizlice meclis-i iyş u tarab kurup bâde-i nâb, çakır şarap nuş ederem. Pes sen kimden korharsın, elbette çakır içersin." dedi. Hemen hakir,

"Ey güzelce hanım! Sana güzelce şah şarabı kadağa etti ise mana Şahlar Şahı Padişah kesin emir ile âyet: "... içki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amellerinden birer murdardır..." [Mâide, 90] diye damlasını bile haram etmiştir. O Cenâb-ı Kahhâr'dan korkarım ki bütün varlıkları yoktan yarattı. Onun emrini çiğnemeyip şarap içmem" deyince hemen Han,

"Vallah yahşi mümin ve mutaassıpsın." dedi. Hakir ise,

"Vallah han'ım mutaassıp değilim ancak Numan ibn Sabit mezhebinde temiz inançlı, dünya gezgini, insanların nedimi, Ehl-i Beyt muhibbi Hüda eriyim." deyince mecliste hazır olan nedimleri sustular, şaşırıldılar ve kendilerinden geçip sarhoş kaldılar. Hemen ısrar edip bütün dilberleriyle ayağa kalkarak yanıma gelip,

"Gel gözümün nuru, çiği çiği Evliyâ ağam! Bu benim düşkün kölelerimden Yazden Şir mi, Mirza Şah'ı mı, Firuz mu,

Perviz mi, Ali Yâr'ı mı, Zevalzen mi, Şehlevend mi, Seyf Kulu mu ve Hâl Han mı, bu kölelerimin kangısını dilersen sana cabalarım. Kırmızı Murtazâ Ali ve Düvâzde (On iki) imamı seversin, gel müminim! Çocuklarımdan elinden bir kadeh çakır iç. Gilen ki kelleler germ ve sineler nerm olup şu fezâ bezmgâhında bir kâm alalı ve bir dem süreli" diye bütün güneş parçası saf nur köleleriyle sarılarak onlar beni ben onları şarp şarp öperim. Ama yine Yüce Yarattıcı'dan yardım isterim. Hemen hakir,

"Ey Han'ım! Can sohbeti bu mudur ki imdi Hoca Nağdî bir ayak çakır çekip kafayı bularak sarhoş olup huzurunda Hoca Nağdî kendi yeliyle rüzgâr çıkarıcılığı edip yüzüne karşı zartazarlık eder. İran ülkesinin içip eğlenmesinin keyfiyeti bu mudur?" dediğimde hemen Han depme vurarak Hoca Nağdî'yi kaldırtıp başına tomlar urarak meclis başında hazır ettiler. Ama beyt:

Eyle sermestem ki idrâk etmenem dünyâ nedir
Men kimem sâkî olan kimdir mey-i sah-bâ nedir

mazmununca sarhoş ve harap iken Hoca Nağdî bu beyitleri mırıldandı.

Gördüm ki Han bir daha hakire ısrar eder. Hemen hakir bildim ki meclis amanındır, o dem hakir:

"Han'ım! Siz saf şarap içersiniz ki bir keyfiyet ve germiyet elde edesiniz. Ama Hudâyî keyif gerektir. Bana bir daire (def) getirsinler. Ta ki han'ım Hudâyî keyfi müşahede ede." dediğimde:

"Hey Yâr Ali! Aşk-ı Ali için olsun biraderime bir daire getir." deyince o ân bir Hind pususkârîsi cam pullu bir daire getirip Yâr Ali elinden elime alınca Rum (İstanbul) tarzı üzere segâh makamında taksim,

*Aşkın senin hayât-ı ebedden nişân verir
Gûyâ yolunda ölmeğe her haste cân verir*

deyip üç murabba, bir semâi ve daha sonra bir dü-beyt ile faslı tamam ettiğimde bütün orada hazır bulunanlar parmaklarını ağızlarına götürdüler. Han eyninden Acem tarzı samur libaçesini kendi eliyle eynime giydirip binlerce teşekkür edip bir Gürcü kölesi bağışladı. Ve,

“Sana binlerce maşaallah, ey Kayser ülkesi âlüftesi” deyip on tümen Abbasî ve bir karaçubuk saba rüzgârı hızlı at bağışlayıp bizden artık emin olup içki teklifinde bulunmadı. (2005: 295-297)

Seyahatnâme’de Dil Özellikleri

XVII. yüzyıl Osmanlı nesrinin dili ağır olmasına rağmen Evliyâ Çelebi Seyahatnâme-si’nin dili, yazıldığı dönemdeki eserlerle kıyaslandığında sade bir Türkçedir. Çok ağır ve tumturaklı ifadelere sık rastlanmaz. Düzgün ve düzenli bir cümle yapısı vardır. Evliyâ Çelebi, Türkçenin sadeleşmesi ve gramerinin oturması yolunda büyük adımlar atmıştır. Seyahatnâme’de her ne kadar o günün dil özellikleri itibariyle pek çok yabancı kelime kullanılmış olsa da cümle yapısının Türkçe olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Metin dikkatlice okunduğunda “Ve” bazen cümle başlangıcı olmuş, bazen de virgül yerine kullanılmıştır. Özellikle “Ve dahi” diye başlayan cümleler paragraf başıdır. Bu hususlar iyi tespit edildikten sonra metin rahat okunur hâlde gelmekte ve eskinin sayfalar dolusu duvar gibi devam eden metinlerin sıkıcı üslubundan okuyucu kurtulmaktadır. Seyahatnâme’de bugünkü cümle öğelerini de rahatlıkla bulabilmekteyiz.

Seyahatnâme genelde sade bir anlatımla yazılmıştır. Bazen ifadelerini pekiştirmek için aynı anlama gelen kelimeleri yan yana yazdığı da olmuştur.

Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan ve Türkçede bulunmayan bazı harf-

leri değiştirmiştir. Özellikle “zâl” harfini değiştirip çoğu yerde onun yerine “ze” harfini kullanır. Perakende yerine pârekende yazar, bî-bâk ü bî-pervâ yerine bî-pâk ü bî-pervâ yazıp bî-bâk kelimesini bî-pâk yazarak başka anlam yükler. Türkçe ve Farsça kelimele-re Arapça çoğul eki ekler, ikili (tesniye) kelimelere Arapça çoğul eki ekleyerek değişik bir kelime meydana getirir. Bazen yazıda kullanılması hoş olmayan kelimeler yerine Türkçe ile Arapça veya Farsça aynı anlama gelen iki kelimeyi birleştirerek yeni bir kelime meydana getirir. Türkçe kelimeleri Arapça sigaya çekerek mekân ismi kelime icat eder.

Evliyâ Çelebi, dil ile çelik çomakla oynar gibi oynamıştır. Zamanın kalıplarına fazla bağlı kalmadan konuşulan dili bize aktardığı gibi pek çok kelimeyi ilk defa kullanmıştır.

Türk hançeresine uygun olmayan Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçede nasıl söyleniyorsa öyle yazmıştır. Yazar, bugün ulaşılmaya çalışılan kolay yazım kurallarını sanki o zamandan ortaya koymaya çalışmıştır. Kelime oyunu çok yapmıştır. Bâd-ı sabâ eser derler ama eserin görmedim, diyerek eser kelimesinde hem fiil hâlini hem de eserini yani izini görmediğini anlatmaktadır. Kus’da kusa kusa ... Kusmak fiili ile yer ismini Kus’u bir araya getirerek ses oyunu yapmıştır. Akkoyunlu karakoyunlu, biz ikisine de koyun demişiz, der. Hem isim olarak koyun kelimesi hem de koymak fiilini bir arada kullanarak söz oyunu yapar.

Kelime yelpazesi de çok geniştir. Zamanında aynı anlamı ifade eden kelimeleri pek çok kullanmıştır. Böylece metni tekdüzelikten kurtarmış ve ifadeyi zenginleştirmiştir. Bir nevi dil cambazı gibi kelimelerle oynamış, onları kendine göre yorumlamıştır. Hepsî, tamamı yerine âmmetası, ammeten, bardası, barısı, cem’ası, cümlesi, cümletası,

cümleten, dükelişi, emetası, götürüsü, hamusu, hemetası, hemisi, hemusu, hepisi, hepsi, herbarısı, kamusu, küllisi, olancası, olandası, olanıdası, olanısı, umumisi, ümmetası, yekunisi gibi zamanında kullanılan ve aynı anlamı ifade eden değişik dillerdeki kelimelerin pek çoğunu bir metin içinde kullanarak metin zenginleştirmesi yapmıştır.

Gezdiği gördüğü değişik yerlerin ve değişik toplulukların dil özelliğini bize anlatacak kadarıyla örnekler vermektedir. Buna da, "Bir seyyahın bu dilden bazı kelimeleri bilmesi lazımdır, zira kendisine iltifat mı ediliyor, yoksa küfür mü ediliyor, bunu anlaması lazımdır." diye Seyahatnâme'nin pek çok yerinde kullandığı bu ifadeyle verdiği hoş olmayan dil örneklerine bahane de bulmaktadır.

Türk coğrafyasında dolaşırken Türkçenin yerel ağızlarına da bol örnekler vermiştir. Türk lehçeleri ve ağızları araştırmaları açısından verdiği örnekler çok önemlidir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından Türk ağızlarına ait birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

Atasözleri ve Deyimler

Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde bir kısmı unutulmuş ve bir kısmı bugün hâlâ dilimizde yaşayan atasözleri ve deyimlere rastlamaktayız. Seyahatnâme bu yönüyle de büyük dil hazinesidir. Türk dili çalışmalarında ilk başvuru kitaplarından biri olduğunu eseri okuyan ve inceleyen her okur teslim edecektir. Biz burada sadece dikkat çekmek ve ipucu vermek için atasözleri, deyimler, benzetmeler ve bazı kelime oyunlarına yer vereceğiz. Kullandığı bazı deyim ve atasözlerinin bir kısmı günümüzde unutulmuştur. Bu yönden de araştırmacılar açısından önemli bir kaynak teşkil eder.

"Sözünün özü odur ki;

"Benim aziz pederim! İnci yağdıran mektubunuzda yazmışsınız ki; bir baş Üsküdar'a dek İpşir oğlum ile ve diğer

vezirler ve beylerbeyiler ile gidip şer' ile davamı görürüm, buyurmuşsz.

'Davacın kadı, yarıcın (yardımcın) Allah ola' diye halk dilinde darb-ı meseli malumunuz değil midir?

Böyle olan imama nice uyup nice tâbi olup nice şer' ile davam vardır, dersiz ve umuma muhalefetin büyük hatalardan olduğunu bilirsiniz.

'Atalar sözünü tutmayan hatalar' demiş, 'el mi yaman beğ mi yaman' demişler." (2005:539)

"Buyurmuşsz ki İpşir oğlum benimle bilebilir. Bir kılıma bin kelle verir demiş, sizi öyle inandırmış. Sakının, vallahi güvenmeyin ve inanmayın. Baş değil bir taş, lâş ve lâşî vermez. Zirâ Abaza aşireti arasında bir babak (alçak) soydur. Ve gayet hasis, alçak, aşağılık ve korkak kavimdir. Kendinin de bütün zamanlarda herhangi bir yiğitliği görülmemiştir. Gerçi tütün ve kahve içmeyi süt içer ama öyle bir zalimdir ki unsuz evin hamurunu ve ineksiz evin sütünü bulup içer ve bir kana 10 bin kuruş alır. Ettiği zulmü Haccâc-ı Zalim Yusuf etmez." (2005: 541)

"Allah'ın hikmeti, "Kul tedbir alır, Allah takdir eder." çünkü Süleyman Han yolları kat ederek ve menzilleri katlayarak derya gibi askeriyle Mihaç Sahrası'na gelip Lagoş Kral ile savaşmış Lagoş Kral'ın yedi kere yüz bin askerini kırıp Lagoş Kral da o savaş meydanında bir bataktaki boğulup başı mızrak süsü oldu. Süleyman Han da Lagoş Kral'ın tüm atlarını alıp Budin Kalesi'ni fethedip kralın atlarıyla Süleyman Han'ın atlarına bu ahır nasip oldu, Tanrı'nın acayip hikmetidir. Halk dilinde atasözüdür ki, "Evdeki hesap pazara uymaz." derler." (2010c: 324)

"Herkes bu gece metrislere girsin." diye buyurdular. O gece o zifiri karanlıkta

insan deryası Kandiye Kalesi görünmeyen yerlerden bismillah ile metrise başlayıp yere gelesi kâfirler kale içinden İslâm askerinin kazmaları ve kürekleri seslerini duyunca melun kâfir torbasında yılan bulmuş hekime dönüp ta sabah vaktine kadar bir an, bir derece ve dakika durmadı, nice kere yüz bin tüfenk, nice bin top, nice bin havan, kazan, kumbara ve nice kere yüz bin adet havan taşı gökten lanet yağmuru gibi yağdırdı." (2011b: 387)

"Bazı dostlar suda yüzerler, bazıları çeşit çeşit balık avlarlar, bazıları nice sadık dostları ve maarif erbabı ile görüşüp bilişip şer'î ilimler ve şiiir sanatı konuşurlar, zira şairleri, güzel konuşanları, edebiyatçıları, yazarları, mana ummanı kimseleri gayet çoktur. Mezhep kaydında değillerdir, ancak meşrep kaydındadırlar. Zarif, asil, olgun ve zeki adamları vardır." (2011b: 671)

"Sözün özü, daima padişah ve veziriazam tarafını elden komaya. Türkçede bir darbı mesel vardır, bu mahalle uygundur: "Eyere vereceğini haşaya ver, beye vereceğini paşaya ver." fehvasınca hemen padişah tarafına 9 ver 10 al, padişah ve vezir tarafını elden koma." (2011d: 450)

"Bu Ceberti kavmi, Rum'dan ve başka Zencilerden sekban sarıca ve yeniçeri gibi tüfenkli olanlara Ceberti kavmi derler. Çoğu Habeşe kızlarına tutulup kalmış Rum oğlanlarıdır. Sırtında ve belinde birer futa peştamal, elinde bir tüfenk, bir destimal tere gömülüp şiddetli sıcaaktan ölüp boş ite menzil yok şeklinde ayda 3 guruşa ömrünü tüketip kırlarda it gibi gezerler. Bazı akıllı ve cesur olan paşa bu Ceberti kavminden asker toplayıp eli vilâyeti yağmalayan Zencilerin vilâyetlerini yakıp yıgıp yağmalayıp bolca mal toplar ve o korkudan dolayı bütün ülkelerden haddinden fazla hediyeler gelir." (2011d: 1016)

"Kurban Bayramından 4 gün önce Canpoladzade'yi bütün Mısırlı büyük bir alayla Âdiliye'ye götürürken Hüseyin Paşa Mısırlının alaylarına bakmayıp kendi askeriyile Mısır'dan dışarı çıkıncaya kadar mehterhanesini çalarak bir koldan söküp Âdiliye'de otağında konakladı. Mısır askeri gördüler ki paşa kendi alayıyla Âdiliye'ye gitti, bunlar da süt dökmüş kediyeye dönüp dağıldılar." (2011d: 1086)

"Bir muhızır kapıdan dışarı çıksa ya şiddetli sıcaaktan veya zehirli sam yelinden yahut harami Zenciden helak olması kesindir. Anadolu insanı her gün sırtında bir beyaz Hint bezi ihram ve kemerinde bir ihram ile gezmek zorundadır. Ama Allah'ın emriyle sıcağı insana ve hayvanlara tesir etmez. Suyu ve havası gayet hoştur. Özellikle ikindiden sonra ta sabaha dek saba yeli efil efil esip insana yeniden hayat verir." (2011d: 1011)

"Kâfirler gördü ki birden üzerlerine varınca hemen kâfirlerin hepsi bir kere geriye bakıp hemen kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket deyip kaçtıklarında hemen kâfirlerin ardı sıra yine kâfir kıyafetli bir asker görünüp kâfirleri kovmaya başlarlar." (2011a: 19)

"Bu Süleyman otağı içinde nice bin güzel şekiller içinde büyüleyici bir marifet gördüm, bir mahbûb oğlan kâküllerini dağıtıp sağ elinde bir doğan kuşu vardı. Bu doğana mermer ustası bir tülek kanat yelekler göstermiş ki insan hayran olur. Elinde olan mahbûb bu doğana bakıp doğan gibi bu anadan doğan şahbaz da doğana bakıp gülümsemiş. Öyle tasvir etmiş ki Hitayî kâğıt üzerine Mânî ve Bihzâd bu sureti yazmaya kâdir değildi." (2011d: 987)

"Kapıdan çok yaşlı, feleğin çemberinden geçmiş, kınalı saçlı, hartavi [keçe külah] sarıklı bir nuhi avrat elinde asası ile gelip selâm verip musafaha edince hayretler içinde kalıp, "Safâ geldin kadın ana." dedim. Hemen,

"Siz safâ geldiniz." deyip oturdu. Ve karşısına 30 tane bıyığı kulak memesinin arkasında şahbazlar el kavuşturup hizmette durdular. Hoş beşten sonra, "Bre Osman uşağı avan! Sen bu yola nereden geldin ve nereye gidersin? Bu yollardan kuş uçmaz, kulan yürümez." diye hakire hitap etti. Bu fakir de, "Âl-i Osman'ın kuluyuz. Suhte Mahmud Paşa oğluna gideriz." dedim." (2011c: 346)

"Paşa hazretleri, "Şerif hazretleri gelmedi. Nedir hâl-i şerifleri?" diye sordular.

"Hayır duanız hizmetindedir." dediler. Paşa,

"Ne hoş gelmediler." dedi.

Onlar da, "Manileri vardır." diye özürler diledi. Paşa,

"Dağ yürümezse abdal yürür." deyip hediyelerini kabul edip,

"Bizden selâm eyle." diye şerif kethüdasını savdı." (2011c: 739)

"Sözün kısası hakir âlem seyyahı Evliyâ 33 senedir 7 iklimde 18 padişahlık yeri gezip dolaşırım, böyle sarp tehlikeli geçit yer görmedim. Allah korusun. Bu yoldan deve ile gitmek nasip etmeye. Zira ettiğin hayır ürküttüğün kurbağaya değmez. Zira kul hakkı zor derttir. Meğer Allah'ın ihsanı ola. Ama at ile ve katır ile gitmek iyidir." (2011c: 899)

"Hâlen işleri, güçleri, kazançları birbirlerinin köyleri, kabakları ve pişkövlerini vurup geçmektir. Öyle hırsızlardır ki sürmeden gözü çalıp sürme yerinde kalır, ta bu derece haramilerdir. Ama misafirlerinin bir hardal taneleri uğruna ölümcüldür. Herkes konuğunu yedirip içirip, ikram edip, konakbanlık edip bir köye dahi iletip ulaştırır. Eğer sen de bir boğası, bir yay, bir ok ve bir makrame, kısacası iğne, iplik ve ibrişimden az çok her ne versen memnun olurlar." (2011a: 618)

KAYNAKÇA

- Danişmend, İ. Hami (1971), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. C. 1, İstanbul: Türkiye Yay.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2018). C.1, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: İTO Yay.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2005). C.2, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2006). C.3, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2010a). C.4, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2010b). C.5, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2010c). C.6, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2011a). C.7, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2011b). C.8, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2011c). C.9, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2011d). C.10, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY.
- Kahraman, Seyit Ali (2012) Evliyâ Çelebi ile Devr-i Âlem, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Ömer Demirbağ*

Yunus Emre'den Şeyh Galib'e Kültürel Süreklilik

Yunus Emre'den Şeyh Galib'e kültürel süreklilik nasıl devam etti? Klasik şiirimizin tarihi seyrini izlerken Yunus Emre'den biraz öncesini ve Şeyh Galib'den de biraz sonrasını göreceğiz bir bakışa ihtiyaç var. 13. yüzyıldan Tanzimat'a ve oradan da günümüze doğru kültürel süreklilik... Türlü duraklara, geçitlere uğrayarak bazen harika bir süzülüşle bazen de düşe kalka günümüze doğru ilerleyen kültürel çizgiyi hayal etmekteyiz. Bu hat üzerinde Yunus Emre'yi 13-14. yüzyılda; Şeyh Galib'i ise 18. yüzyılda buluyoruz. Şunu söylemek mümkün ki Yunus Emre'de bir pınarın öz kaynağındaki kadar berrak ve duru olan şiirimiz, yüzyıllar içinde pek çok tatlandırıcıyla, özel katkılarla zenginleşmiş olarak eşsiz bir iksir kıvamında Şeyh Galib'e ulaşmıştır. Şeyh Galib de beş yüzyıllık edebi birikimden son kertesine kadar faydalanmayı ihmal etmemiştir diyebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nde Türkçenin Başyapıtları

Divan edebiyatının bir tanımı da şöyle: Emeviler ve Abbasilerden sonra üçüncü büyük İslam uygarlığı olan Osmanlı medeniyetinin şiir ve nesirdeki yansımasıdır divan edebiyatı. Altı asrı aşkın bir sürede hükümler olmuş Osmanlıdan ve onun dünyasından söz ediyoruz. Şimdi, altı yüz küsur senelik bir zaman diliminde kaleme alınmış sayısız eser içinde birkaçını başyapıt olarak takdim etmek ne kadar isabetli olur? O altı yüzyıllık devre, şaheserler bakımından öylesine bereketlidir ki hangi birini saymalı? Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât"ını mı (Mevlî) desem? Fuzûlî'nin "Leylî vü Mecnûn"unu mu, Nâbî'nin "Hayrâbâd"ını mı, Şeyh Galib'in "Hüs ü Aşk"ını mı söylesem? Veya yüzyıllar içinde kaleme alınmış şuarâ tezkireleri'nin tamamını tek kitap olarak mı takdim etsem? Ya da Kâtip

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Çelebi'nin "Keşfü'z-Zünûn"unu mu, Evliyâ Çelebi'nin "Seyahatnâme"sini mi ansam? Bunlar ilk anda aklıma gelenler. Gerisini tahminlere bırakıyorum.

Divan Edebiyatı Türkçenin Gelişimine Nasıl Katkıda Bulundu?

Bu konudaki bitmez tükenmez tartışmaları bir çırpıda kulak ardı ederek şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki divan edebiyatıyla Türkçe, "Yüksek Türkçe" irtifasına ulaşmıştır. Prof. Dr. Birol Emil Bey Hocamızın doksanlarda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta duyduğum şu tespit beni ürpertmişti: Günümüz Türkçesinde karşılığı olmadığı için ya uydurma kelimelerle ya da Latincesiyle telaffuz edilen pek çok tıbbi ve felsefi kavramın karşılığını 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde bulmak mümkündür.

Selçuklu'dan Osmanlı'ya Türkçe'nin Evrilişi

Selçukludan Osmanlıya ve 18. yüzyıl sonlarına kadar Türkçenin görüntüsünü şöyle bir teşbihle izaha çalışayım: Söz konusu devreler içinde Türkçe, en nadide yemişlerin içine düştüğü, gerili bir çarşaf. Başta Arap, Fars dilleri olmak üzere, Doğu lisanlarına ait nice kelimeler bu çarşafa dökülüyor ve zamanla Türkçeleşiyor. Böylelikle Türkçemiz de rengârenk bir zenginliğe ulaşarak az önce "Yüksek Türkçe" dediğim seviyeyi buluyor. Fakat 18. yüzyıldan sonra Arapça, Farsçanın katmerleşmesine ek olarak Latin kökenli kelimelerin de istilasıyla o kıvam elden kaçırılıyor ve türlü katkı maddeleriyle asırlar içinde eşsiz bir iksir durumuna gelmiş lisanımız, bu kez zamanla ağırlaşmış, kalınlaşmış bir bula maç görüntüsü vermeye başlıyor. Buna tepki olarak gelen sadeleştirme hamleleriyle de güzelim Türkçe, en ölümcül darbeyi almış oluyor ve günümüzdeki üç yüz kelimeye inmiş konuşma diliyle güdük, bodur bir lisana dönüşüyor.

Divan Edebiyatımız Toplumun Sanat Zevkine Hitap Etmektedir

Divan edebiyatında kullanılan söz sanatları ve üslup itibarıyla "anlaşılmaz, ağır ve ağıdalı" olduğu eleştirisi sıkça yapılıyor. Bu, gerçekten de bir eleştiri mi yoksa divan edebiyatını gözden kaçırma çabası mı çok belli değil. Bilinen kuraldır ki her estetikte biraz karmaşıklık ve yapaylık; her sadelikte de biraz kabalık ve sığlık kaçınılmaz. Saz/âşık edebiyatımız nasıl toplumun doğal romantizmine hitap etmekteyse, divan edebiyatımız da toplumun sanat zevkine hitap etmektedir. Topluma hitap etmeyen bir edebiyat, altı yüzyıl boyu kesintisiz devam edebilir mi? Sayısız sanatkâr ve eser bolluğuna yol verebilir mi? Asırların biriktirdiği söz hünerleri, elbette kolayca kavranılır olmaktan uzak bir zenginlik ve renklilik belirtecektir. Bu bir eleştiri gerekçesi mi, yoksa takdir vesilesi mi olmalı? Mehteran takımındaki musiki enstrümanlarının çokluğunu bahane ederek o ihtişama kulak tıkamak ne kadar tutarsız bir tavır ise divan şiirimizdeki sanat ve hüner bolluğunu eleştirmeye kalkışmak da o denli bilinçsiz bir yaklaşımdır. Hem ağır ve ağıdalı olmayacak hem de muhteşem olacak, bu mümkün mü? Yani Süleymaniye'nin o derinlikli, o çok boyutlu mimarisi olmayacak ama o yapı Süleymaniye olacak, olacak şey mi?

Divan Edebiyatı Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar

Divan edebiyatı hakkında doğru bilinen yanlışlar o kadar çok ki hangi birini dile getirsem? Neresinden tutsam ve neresini düzeltsem? Bilhassa liselerde öğrencilere adeta, "Tanımayın! Anlamayın! Yok bilin! Unutun!" dercesine tekrarlanan geleneksel kötüler var ya işte onlar, tümüyle şu "doğru bilinen yanlışlar"ın ta kendisidir. Efendim, halktan kopuktur, zümre edebiyatıdır, saray edebiyatıdır, şudur, budur!.. Bilimsellikten uzaktan yakından ilgisi olmayan bu tür

“eğitsel hurafeler”den ötürü klasik edebiyatımız, dışarıda hayranlıkla karşılanırken öz vatanında kendisine dudak bükülen ve ihtişamından ürküntü duyulan tuhaf bir heyula durumundadır. Ur-falı Nâbî, Erzurumlu Nefî, Yozgatlı Fennî, Vanlı Dürrî, Harputlu Hayrî ve daha niceleri, halkın içinden çıkmadılar da Mars’tan mı geldiler? Fuzulî, şu ömrünce Kербela civarından dışarı çıkmayan Fuzulî, bırakın İstanbul’u, Anadolu’yu bile görmemiştir, ne sarayı? O kadar itilip kakılan divan edebiyatı, bir kabile edebiyatı değil, devasa İslam medeniyetinin kelimelerindeki mesajdır aslında. Tabiidir ki Doğu dillerine ait pek çok kelimeyi de bünyesinde barındırır. Bu durum, cümle yapısı bozulmadıkça, Türkçe için zenginlik ve revnak demektir. Nitekim 15. yüzyılda Ali Şir Nevâî tarafından kaleme alınan Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eserle o zamanki Türkçenin üstünlüğü ve zenginliği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Türkçenin “ağırlaşması” 15. yüzyılda değil, 17., 18. yüzyıllardan sonradır.

Divan Şiiri Sosyal Medya Diline İndirgenmeye Müsait Bir Yapıda mı?

Gençliğimdeki sosyal medya, lavabo kapılarının arkası, oturduğumuz sıraların köşeleri, bahçedeki bankların yazılabilir yerleri ve sınıf duvarlarıydı. Şimdiki sos-

yal medyanın atası onlardır, diyebilirim. Hatta birkaç yıl önce bizim Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin servis durağındaki banklardan birine özenle kazınmış olarak Fuzulî'nin şu mısralarını görmüştüm:

*Mende Mecnun'dan füzun âşıklık istî'dâdı var
Âşık-ı sadık menem Mecnun'un ancak adı var*

Bizim edebiyat öğrencilerinden biri yazmış olmalı. O beyti banka görünce kendi kendime: İşte, dedim, divan şiiri sosyal medyaya adım atmış bulunuyor! Sosyal medya, penguenler sürüsünün aynı andaki çığlıklarını andırırçasına bin bir sesin uğuldadığı yer. Elbette divan şiiri de orada kendine yer bulacaktır ve toplumdaki damak zevki uygun kıvama gelince inanın o yer öylesine genişleyecek ki günümüz divan şairlerinin orada bülbül gibi şakıdığını göreceksiniz. Divan şiirinin sevdirmesi meselesine gelince geleneksel içi boş kötülerden vazgeçip gençleri doğrudan divan şiiriyle karşı karşıya getirebilirsek bayılırlar! Edebiyat hocası, derslerde kendini aradan çekip de gençleri Yunus ile Fuzulî ile Şeyh Galib ile baş başa bırakabilirse bunu başarabilirse, gençlerimiz güzelliği, aşkı, manayı, ahengi, derinliği sevmeye dünden hazırdir.

Bir Kelime Bizim Dilimizde Erimişse O Kelime Türkçedir

Kökene hangi lisan olursa olsun bir kelime bizim dilimizde erimişse o kelime Türkçedir. “Pür hassa”nın zamanla pırasa oluşu ve “mî'de nüvâz”ın da zamanla “maydanoz”a dönüşümü gibi. Bu mantıkla bakıldığında bütün divan şiirimizde dilin kapallılığında ve Arapça, Farsça yoğunluğundan söz etmek biraz abartılı bir iddia. Söz konusu olumsuzluk bazı dönemler için konuşulabilir. Ama altı asrı aşkın bir geçmişle ve kıtalara yayılmış azametiyle bütün klasik şiirimizi böyle eften püften itirazlarla mahkûm etmek

çok bilimsel bir yaklaşım değil. Ayrıca, şiirin mutlaka açık ve anlaşılır olması gibi bir mecburiyet yok. Olsaydı 23 Nisan şiirlerinde kalır, bir adım ilerleyemezdik. Bazen kapalı ve anlaşılmaz oluşu şiirin ta kendisidir. Necip Fazıl merhumun Çile (Senfoni) şiiri günümüz Türkçesiyledir ama ne kadarı tam olarak anlaşılabilir-mektedir?

Edebî Geleneğimiz 13., 14. Yüzyıllardaki Edebî Birikimi ve Dil Unsurlarını Günümüze Nasıl Taşdı?

13. ve 14. asırlar, divan edebiyatımızın ilk iki yüzyıldır, henüz taklit ve tesir evreleridir ve o dönemlerde çok zengin bir edebî birikimden söz etmek güçtür. Devasa birikim ve özgünlük, 16. yüzyıl ve sonrasında. Söz konusu birikim ve kültür hamulesi, günümüze geliş esnasında türlü saiklerle pek çok kez sekteye uğramış, hatta zaman zaman saldırılara bile maruz kalmıştır. Düşünün, kendi edebiyatının okullarda seçmeli ders olduğu tek ülke biziz. Bu sebeple toplumumuz, mübarek gecelerde dinlediği mevlid-i şerifin aslında bir divan şiiri dinletisi olduğundan habersizdir. Ekranlara ve salonlara sığmayan meraklı kitlesiyle sanat musikimizin aslında divan şiirinin nağmeyle buluşmuş hâli olduğunu kaç kişi bilir? O kültür ve birikim, günümüze gelebilmiştir ama yaralı, bereli olarak ve biz farkında olmayarak. Yüzyılların bize sunduğu miras, bizden çok, yabancılarda takdir görmektedir. Sultanahmet'i hayranlıkla seyreden, durmadan görüntü üstüne görüntü alan turistlerin az gerisinde, kibrit çöpleriyle yaptığı cami maketini satmaya uğraşan bizim insanımıza dair karikatür, tam da bu hâlimizi anlatır niteliktedir.

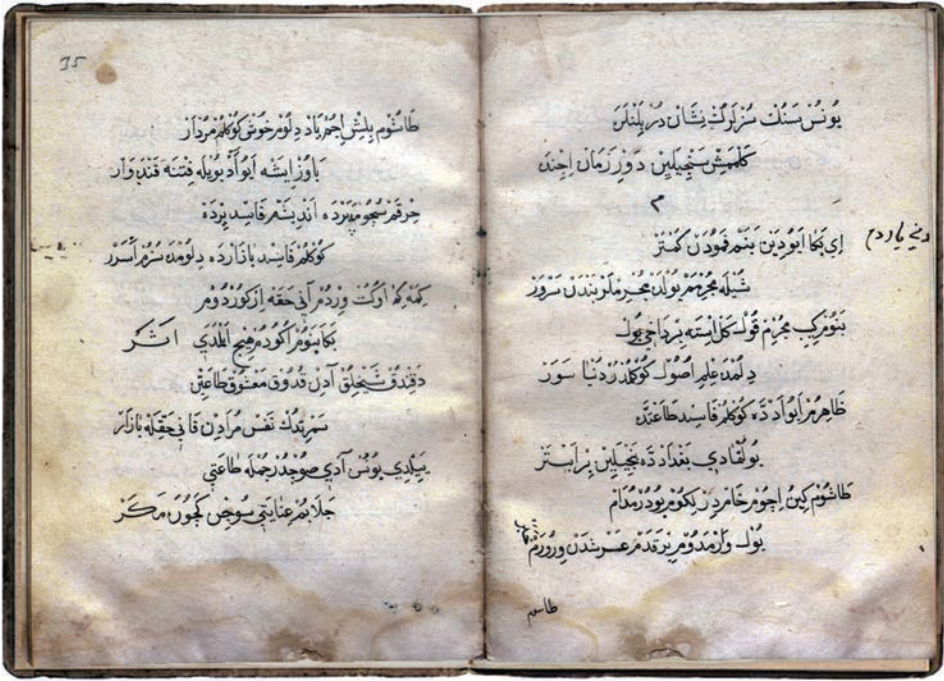
Kendine Ait Her Şeyi Hor Görüş, Zamanla Reddedişe Kadar Varmıştır!

Bir yönüyle Doğu'nun Batı karşısında pes edişinin ilanı demek olan Tanzimat Fermanı'yla Batı karşısında kamaşma

Şeyh Galip

ve kendine ait her şeyi hor görme evresine girmiş olduk. Sönen ve eriyen bütün uygarlıklarda olduğu gibi bizde de kendi toplumuna ait her şeye burun kıvrıcı dünya görüşlerinin sökün ettiği bu dönemler, doğası gereği, zamanın sanat, fikir ve kalem erbabını şiddetle etkilemiştir. Kendine ait her şeyi hor görüş, zamanla reddedişe kadar varmış ve aydınlar arasında bir moda olarak benimsenmiştir. O denli bir taassup gelişmiştir ki radyoda sanat musikimiz bile yasaklanmış, okullarda divan edebiyatının müfredattan çıkarılması gerektiği hararetle savunulmuştur. Düşünün, Orhan Veli, aruzla yazdığı şarkı tarzındaki manzumeleri saklamak zorunda kalmış ve Yahya Kemal, aslında tam da divan formatında olan eserine divan bile diyememiş, kitabını "Eski Şiirin Rüzgârıyla" şeklinde adlandırmıştır. Böylesi bir iklimde Abdülbaki Gölpınarlı'dan farklı bir çıkış beklemek çok da mümkün değildir. Klasik şiirimizi bütünüyle reddetmek yerine, ona taze kan sayılabilecek ve onun güncellenmesine yol verecek bir edebi hamle gerçekleşebilseydi bugünün edebiyatçısı, kendi kültürel birikiminin ihtişamı karşısında ne diyeceğini bilemez hâle düşmeyecekti.

Divan Edebiyatındaki Sembollerin Arkasında Yatan Anlamlar

Divan edebiyatı, zaten baştanbaşa bir çağrışımlar edebiyatıdır. İlk dönemlerinden beri divan şiirini en uç noktalarına kadar emzirmiş olan tasavvuf ve medresenin yanı sıra Hint sırrılığından Fars hazırlığına, Yunan mitolojisinden Arap hikmetçiliğine kadar nice âlemlerden tutulan projektörleri divan şiirinde görmek mümkün. Hele tasavvuf! En ilgisiz divan şairleri bile mısralarına derinlik ve sır katabilmek için hemen o rengârenk kâinattan bir şeyler aşırıvermeyi mutad hâle getirmiştir. Böyle olunca aynı şiirde hem ilâhî hem beşerî olana vurgu yapabilmeyen söyleyiş kıvraklığı, asırlar içinde had tanımaz noktalara kadar varmıştır. Çünkü şiirde çok boyutluluk, türlü anlam katmanları, çağrışım zenginliği ve her meşrepteki okuyucuya aynı anda hitap edebilme maharetinin sergilenmesi gibi özellikler, ulvi olanla maddi olanın birbiri içinde verilmesini gerekli kılmaktadır. Genellikle birkaç lisana hâkim bir entelektüel olan divan şairi, olanca birikimini bu "az sözle çok şey anlatma" vadisinde

kullanır ve sevgilinin elif harfini andıran incecik belini överek başladığı mısradan çoğu kez vahdetivücutla çıkar. Lalenin Allahuteala'ya, gülün son peygambere, sümbülün bekleyiş ve hasrete, bülbülün âşık ve sufi rolündeki şaire işaret ettiğini kavrayabilmek için ise asgari seviyede divan şiiri kültürüne vakıf olmak şart. Bu da divan şiirini yalnızca bir ders ve sınav materyali olmaktan çıkarıp bütün topluma takdim etmekle mümkün. Vaktiyle kaleme aldığım bir gazelimde bu konuştuklarımızın özünü tema olarak işlemiştim. Onu takdim ederek bitireyim:

GAZEL

Gelin ey ehl-i şiir biz de gazel söyleyelim
 Ve de Bâkî ve Fuzûlîce güzel söyleyelim
 Yazalım ta ki yeşersin yeniden has şiir
 Onu biz söylemesek söylemez el söyleyelim
 Bütün ilhamımız İslam bunu ilan edelim
 Hele İslam ki ebeddir ve ezel söyleyelim
 Güzelim Türkçenin uydurmaca bükmüş
 belini

A dilim sen dahi doğrul ve düzel söyleyelim
 Arab'ın nazmı kasîd hem Acem'in mesnevidir
 Gelin ey ehl-i şiir biz de gazel söyleyelim

Tuncer Gülensoy*

Türkolojije Ömür Verenler

“Türkoloji” tam anlamıyla “Türklük Bilimi” demektir. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nden sonra Batılı anlamda “Türklük Bilimi” çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı’nın son dönemlerinde Avrupalı bilim adamları tarafından adlandırılan “Şarkiyatçılık” daha sonraları “Doğu Bilimleri Araştırmaları” adı ile anılmıştır. Türkoloji, genel anlamda Türk tarihi, Türk dili, Türk (eski, yeni halk) edebiyatı, Türk halk bilimi, Türk sanatı (resim, mimari, heykel, musiki), Türk sanat tarihi, Türk tıp tarihi, Türk atçılığı, at koşumları vb. konuların adı olup, bu konuları ele alıp inceleyen, araştıran, yorumlayan bilim adamına da “Türkolog” denir.

“Türkolojije Ömür Verenler” adlı bu makalemizde, genel olarak Türk diline ömür veren Türkologlar ele alınıp haklarında bilgi verilmiş; bu arada eski Türk edebiyatına, yeni Türk edebiyatına, Türk halk edebiyatına hizmet eden bilim adamlarımız da burada yer almışlardır. Aşağıda da görüleceği üzere Batılı an-

lamda Türkologların ilki olarak 1823 yılında doğmuş olan Ahmet Cevdet Paşa birinci sıraya konulmuş, onu Ahmet Vefik Paşa (1823), İbrahim Şinasi (1826), Muallim (Ömer) Naci (1849) ve diğerleri doğum tarihleri sırasına göre takip etmiştir.

Bu makalede, sayıları son yıllarda oldukça çoğalan ve eserler veren Türkologlarımızdan yalnız 1920-1940 yılları arasında doğanlarına yer verilmiştir. TRT Akademi Dergisi’nde bize ayrılan yerin kısıtlı olması nedeniyle 1982-1920 ve 1940-1950 yılları arasında doğanların yalnız adları (ve doğum tarihleri) belirtilmiştir. Sadece ismini zikrettiğimiz Türkologlarımızın yanı sıra 1950’den sonra doğan ve bugün eserleri ile yaşayan genç Türkologlarımızı da AKÇAĞ Yayinevi tarafından yayımlanan “Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler. C. I; C. II; C. III, C. IV” adlı eserlerde yaşatmaya çalıştık. Burada hayatları hakkında bilgi verilen Türkologlarımızla ilgili daha fazla bilgi için yukarıda adını

*Prof. Dr., Türkolog, Mongolist, Altayist, Emekli Öğretim Üyesi

verdiğimiz eserin I. cildine bakılmalıdır. Bu arada pek çok Türkoloğumuzun da "60, 70, 80. Doğum Günleri Dolayısı ile" yayımlanan Armağan Kitapları'nı da belirtmek gerekir.

Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), İbrahim Şinasi (1826-1871), Muallim Naci (Ömer Naci) (1849-1893), Şemseddin Sami (1850-1904), İsmail Gaspıralı (1851-1914), Necip Asım Yazıksız (1861-1935), Veled Çelebi İzbudak/ Muhammed Bahaüddin Veled (1867-1953), Mehmet Ziya Gökalp (1876-1924), Yusuf Akçura (1876-1935), Sâim Ali Dilemre (1880-1954), Besim Atalay (1882-1985), Celal Sahir Erozan (1883-1985), Ali Canip Yöntem (1887-1967), Ahmet Cevat Emre (1887-1961), İbrahim Necmi Dilmen (1887-1945), Abdülkadir İnan (1889-1976), İsmail Hikmet Ertaylan (1889-1967), Zeki Velidi Togan (1890-1970), Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966), Hasan Reşit Tankut (1891-1980), Tahir Nejat Gencan (1892-1980), Mehmet Ali Ağakay (1893-1965), Ağâh Sırrı Levend (1894-1978), Mustafa Nihat Özön (1896-1980), Hamit Zübeyir Koşay (1897-1984), Ali Nihad Tarlan (1898-1978), Ömer Asım Aksoy (1898-1993), Ahmet Caferoğlu (1899-1975), Reşid Rahmeti Arat (1900-1964), Abdülbaki Gölpınarlı (1900-1982), Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Ali Dehri Dilçin (1901-1977), Hüseyin Namık Orkun (1902-1956), Orhan Şaik Gökay (1902-1994), Necmettin Halil Onan (1902-1968), Hasan Tahsin Banguoğlu (1904-1988), Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975), Pertev Naili Boratav (1907-1998), Saadet Çağatay (1907-1989), Nihat Sami Banarlı (1907-1974), Mecdut Mansuroğlu (1910-1960), Hüseyin Cahit Öztelli (1910-1978), Fahir İz (1911-2004), Kenan Akyüz (1911-1996), Fevziye Abdullah Tansel (1912-1988), Ahmet Temir (1912-2009), Şükrü Elçin (1912-2008),

Sadettin Buluç (1913-1984), Emel Esin (1914-1987), Mehmet Kaplan (1915-1986), Veciye Hatipoğlu (1916-1996), Hasan Eren (1919-2007).

M. KAYA BİLGEGİL (1921-1987)

1921 yılında Sivas'ın Gürün ilçesinde doğdu. Babası Mollavelioğlu sülalesinden Abdullah Efendi (öl. 1922), annesi Zeliha Hanım'dır (öl. 1923). İlkokulu Gürün, ortaokulu Sivas, liseyi Erzurum ve İstanbul Kabataş Erkek Lisesinde okudu (1942). 1947 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nden mezun oldu. İzmit, Trabzon, Adana Liseleri ile Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951 yılında Paris'te Sorbon Üniversitesinde "Lamartin'de İstanbul" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1956 yılında Atatürk Üniversitesine yeni Türk edebiyatı doçenti olarak atandı. 1970 yılında profesörlüğe yükseltildi. 1984 yılında İstanbul Mimar Sinan Üniversitesine atandı. 1987 yılında emekli oldu. 21 Ekim 1987 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda, Encümen-i Şuara şairlerinden Osman Şems Efendi'nin kabri yanındadır.

Rahmetli Kaya Bilgegil'i DTCF'de Dr. Asistan iken tanıdım. Ankara'da doktora ya da doçentlik sınavı olduğu zaman bana uğrar, cebinden çıkardığı küçük bir külah içindeki bir pişirimlik kahveyi uzatarak, "Bana bir sade kahve yaptırır mısın?" diye ricada bulunurdu. Rahmetli Hoca, güler yüzlü, "Tanzimat Efendisi" gibi çelebi bir kişilikteydi. Her

görüştüğümüzde unvanı ile beni ezmez, sohbet ederdik. Unvanının taşıdığı yükün altında ezilmeden herkese yardımcı olurdu. Nur içinde yatsın!

"XVIII. Asır Saz Şâirlerinden Kusurî, 1942", "Cehennem Meyvesi (mensur tarzında şiirler), 1944", "Abdülhak Hamid'in Şiirlerinde Ledünnî Meselelerden Allah I. Allah ve Onun Vücudunu İfade Eden İsimler, 1959", "Türkçe Dil bilgisi, 1963, 1982", "Ziya Paşa Üzerine Bir Araştırma, 1970", "Tevfik Fikret'in İlk Şiirleri, 1970", "Mehmed Akif. Resmî Hâl Tercümesi Üzerine Küçük Bir Araştırma, 1971", "Harabât Karşısında Nâmîk Kemal, 1972", "Şair Şinasi. Hâl Tercümesi Üzerinde Bir Araştırma, 1972", "Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdîrkârlığı, 1973", "Hüsn ü Aşk'a Dair, 1975", "Yakın Çağ Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. C.II: Müteferrik Makaleler, 1980", "Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belagat, 1980" adlı eserleri ile Yedigün, Düden, Değirmen, Türk Yurdu, Türkiyat Mecmuası, Gazi Eğitim Enstitüsü Dergisi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Bilgi, Zafer, Son Havadis, Yeni İstanbul, Ortadoğu gibi dergi ve gazetelerde makaleleri yayımlandı. (bk. Zöhre Bilgegil, Kaya Bilgegil'in Makaleleri, Ankara 1993, 1997, Akçağ Yay.)

ZEYNEP KORKMAZ (1922)

5 Temmuz 1922 tarihinde Nevşehir'de doğdu. Babası Yusuf Hüsnü Dengi, annesi Şefika Hanım'dır. 1929-1934 yılları arasında Urla Birinci İlkokulunda okudu.

1937-1940 yıllarında İzmir Kız Lisesinde okudu. 1940-1944 yıllarında AÜ DTCF'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okudu. 1945 yılında TDE Bölümüne "ilmi yardımcı" olarak atandı ve Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın yanında doktora çalışmalarına başladı. 1950 yılında "Güney-Batı Anadolu Ağzıları" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1954-1955 yıllarında Almanya'da bulundu; Hamburg Üniversitesinde Annemaria von Gabain, Omeljan Pritsak ve von Essen'in yanında misafir asistan olarak görev yaptı. 1957 yılında "Türk Dilinde +ça / +çe Eki ve Bu Ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme" adlı tezi ile doçentlik sınavını verdi ve Türk lehçeleri doçentliğine atandı. 1964 yılında "Nevşehir ve Yöresi Ağzıları" adlı takdim tezi ile profesörlüğe yükseltildi. Eylül 1983 ve Aralık 1987'de Üniversitelerarası Kurul tarafından iki kez YÖK üyeliğine seçildi. 1 Ekim 1983-15 Mayıs 1990 tarihleri arasında YÖK üyesi olarak çalıştı. 1983-2002 yılların arasında TDK asil üyeliği (Bilim Kurulu Üyeliği), Yürütme Kurulu Üyeliği, Gramer ve Uygulama Kolu Başkanlığı yaptı. 1984-1988 yıllarında TRT Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu. 5 Ocak 1989-15 Mayıs 1990 tarihlerinde YÖK başkan vekili olarak görev yaptı. 15 Mayıs 1990 tarihinde yaş haddinden emekli oldu. 1992 Mayıs ayına kadar YÖK Başkan Danışmanlığını yürüttü. 22-27 Haziran 2003 tarihleri arasında Ankara'da toplanan PIAC tarafından "Şeref Madalyası" ile ödüllendirildi. 2004 yılında Türkiye Yazarlar Birliğinin "Dil Dalında Bilim Ödülü" nü aldı. 20-26 Eylül 2004 tarihleri arasında toplanan V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı'nda "Üstün Hizmet Ödülü" ile ödüllendirildi.

Zeynep Korkmaz ile 1962 yılında Ahmet Caferoğlu'nun odasında tanışmıştım. Caferoğlu, benim Ankara DTCF'ye nakledeceğimi bildiği için Korkmaz'a: "Bak Zeynep, sana benim çalışkan bir öğrencimi gönderiyorum, ona sahip çık!" demişti. Korkmaz o zaman doçent

idi. 1962-1963, 1963-1964 öğretim yıllarında öğrencisi oldum. Anadolu ve Rumeli Ağızları ile Eski Anadolu Türkçesi derslerimize giriyordu. Devamlı not tutturur, bibliyografyaya çok önem verirdi. Sınavda Dede Korkut Kitabı hakkında sorduğu sorulardan birisi de "Dede Korkut hakkında yazılmış eserler hakkında bilgi veriniz!" idi. En az 90 bibliyografya isterdi. Mezun olduktan sonra ben doktoramı Prof. Dr. Ahmet Temir'in danışmanlığında "Moğolların Gizli Tarihi'nde Hâl Ekleri ve Cümlede Kullanılış Şekilleri" adı tezimle yapmış, 1973 yılında da Korkmaz'ın kürsüsüne "Dr. Asistan" olarak atanmışım. Onun tavsiyesi üzerine "Kütahya ve Yöresi Ağızları" adlı doçentlik tezimi hazırladım. Ben daha sonra Elazığ Fırat Üniversitesine Doçent olarak naklettim; burada "Doğu Anadolu Osmanlıcası" adlı takdim tezim ile profesörlüğe yükseltildikten sonra, Ekim 1989'da Kayseri Erciyes Üniversitesine geçtim. Korkmaz Hoca ile bağlarımız hiç kopmadı. O, 99 yaşına ulaştı, hâlâ eserler veriyor. Nice sağlıklı yıllara.

"Güneybatı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi, 1956", "Fuzulî'nin Dili Hakkında Notlar (S. Olcay ile), 1956", "Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, 1962", "Nevşehir ve Yöresi Ağızları. I. Cilt: Ses Bilgisi, 1963", "Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi, 1963", "Sadrü'd-Din Şeyhoğlu: Marzuban-nâme Tecümesi. Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük, 1973", "Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Dili, 1974", "M. Kemal Atatürk: NUTUK (bugünkü dille yayına hazırlayan: Z. Korkmaz), 1984", "Gramer Terimleri Sözlüğü, 1992", "Atatürk ve Türk Dili. I (Belgeler), 1992", "Bartın ve Yöresi Ağızları, 1994", "Türk Dili Üzerine Araştırmalar I, 1995; II, 1995", "Atatürk ve Türk Dili. II (Belgeler), 2 (4 kişi ile birlikte), 1997", "Türkiye Türkçesi Grameri, 2003", "Gramer Terimleri Sözlüğü (genişletilmiş 2. Bas-

kı), 2003" adlı eserleri ve DTCF Dersi, TDAY-Belleten, Türk Dili, Türk Kültürü, TKA Dergisi (Ankara), Türkoloji Dergisi gibi dergilerde ve çeşitli armağan kitaplarında yayımlanmış makaleleri vardır. (bk. TKAE yayını: Türk Kültürü Araştırmaları. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan, Yıl: XXXII/1-2, Ankara 1994, 1996, 419 sayfa.; Türk Dili Üzerine Araştırmalar. I-II, Ankara 1995, TDK yayını: I. Cilt: 959 sayfa, II. Cilt: 476 sayfa; Zeynep Korkmaz Armağanı, Ankara 2004, 496 sayfa+resimler.)

HASİBE (Çatbaşı) MAZIOĞLU (1922-24 Nisan 2013):

1922 yılında Kayseri'nin Develi ilçesinde doğdu. "Çatbaşılar" ailesinin kızı idi. 1928'de Develi'de açılan "Halk Mektepleri"ne devam etti. Develi Merkez İlkokulunu bitirdi. 1933 yılında Develi Ortaokulu, 1940'ta da Kayseri Lisesinden mezun oldu. 1944 yılında AÜ DTC Fakültesi TDE Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl açılan sınavı kazanarak TDE bölümüne "asistan" olarak atandı. 1948 yılında evlenerek "Mazioğlu" soyadını aldı. 1951 yılında "Hâfız-Fuzulî. İki Şâir Hakkında Karşılaştırma" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1956 yılında "Nedim'in Divân Edebiyatına Getirdiği Yenilik" konulu tezi ile "Doçent" unvanını kazandı ve "Doçentlik" kadrosuna atandı. 7 Şubat 1962 tarihinde profesörlüğe yükseltildi. 1962-1963 yılları arasında Londra'da 7 ay araştırmalarda bulundu. 1965-70 yılları arasında "Türk Edebiyatı Kürsüsü"nü Kürsü Profesörü olarak yönetti. 1983

yılında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Dil Kurumuna "asıl üye" olarak seçildi. 1992 yılında emekli oldu.

"Fuzûlî-Hâfız. İki Şair Hakkında Karşılaştırmaya, 1956", "Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, 1957", "Fuzûlî: Farsça Divan, (tenkitli basım), 1962", "Ahmet Fakih: Kitabı Evsâf-ı Mesâcidü's-Şerife, 1973", "Fuzuli ve Türkçe Divanından Seçmeler, 1986", "Ahmet Remzi Ak-yürek ve Şiirleri, 1987", "Nedim, 1988", "Pend-i Attar Tercümesi" adlı eserleri ile AÜ DTC Fakültesi Dergisi, Türk Dili, Fuzûlî Dergisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, İslâm Ansiklopedisi, Bilimsel Bildiriler, TADY-Belleten, Türkoloji Dergisi ile çeşitli armağan kitaplarında makaleleri yayımlanmıştır.

1963-1964 öğretim yıllarında 2 yıl öğrenim gördüğüm DTCF, TDE Bölümü'nde Eski Türk Edebiyatı Bölümü'nde hocam idi. 1973 yılında Dr. Asistan olarak atandıktan sonra da aynı bölümde çalıştık. Kürsü Başkanı olduğu zaman "Türkoloji" dergisinin de yazı işleri müdürü, ben de sekreter idim. Doçentlik yabancı dil (İngilizce) sınavımda jüri üyesi olarak bulunmuş ve menfi oy vermişti. Aynı yıl Türk Tarih Kurumunun Balkan Kongresi'ne irticalen sunduğum İngilizce tebliğimi dinledikten son "Tuncer, sana haksızlık etmişiz!" demişti. Üçüncü sınavımda yine jüri üyesi idi, bu defa iyi derece ile geçmiştim. Sağlığında kongrelerde her zaman görüşür, konuşurduk. Rahmetli Prof. Dr. Meliha Anbarcıoğlu ve Hasibe Mazioğlu ile bir kongre sırasında çekilmiş olan çok samimi bir fotoğrafımız benim "Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler" (Ankara, 2012) adlı kitabımın 291. sayfasında yer almaktadır. Mekânı cennet olsun.

MUHARREM ERGİN (1923-1975)

1923 yılında Ahıska vilayetinin Ahılkelek kazasına bağlı Gögye köyünde doğdu. Aile arasındaki adı "Behram" idi. Babası Haydar Ergin, İran'ın Sulduz bölgesinden Ahıska'ya 150 yıl önce gelip yerleşen Terekeme (Karapapak) boyunun beylerinden olan "Kemaloğulları" adlı bir aileye mensuptur. Annesi Naime (nüfus kaydında Hanım) dır. Bu boydan 4 kabile, 1926 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin izni ile Muş'un Bulanık kazasına göç etmişler 6 kabile de Ahıska'da kalmıştır. İlköğrenimini Bulanık'ta, ortaöğrenimini Muş'ta, liseyi de Balıkesir Lisesinde tamamlamıştır. 1946-1947 öğretim yılında İÜ Edeiyat Fakültesi Türkoloji bölümünden mezun olan Ergin, bu bölümde RR Arat, A. Caferoğlu, M. Mansuroğlu, AN Tarlan, AH Tanpınar, J. Eckmann, A. Ateş gibi hocalardan dersler almış; mezuniyet sonrasında Boğaziçi Lisesinde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 1950 yılında mezun olduğu fakültenin Türkoloji bölümüne "asistan" oldu. 1954 yılında "Dede Korkut Kitabı: Giriş-Metin-İndeks" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı, 1962 yılında da "Dede Korkut Kitabı-Gramer" adlı tezi ile "Doçent" oldu. 1964 yılında RR Arat'ın vefatı üzerine boşalan Eski Türk Dili Kürsüsü Başkanlığına getirildi. Aynı yıl Özden Hanım ile evlendi, bu evlilikten Çağrı adlı tek çocukları oldu. 1971 yılında "Orhun Abideleri" ve "Azerî Türkçesi" adlı takdim tezleri yanında yayımlanmış 71 bilimsel makalesi değerlendirilerek "Profesörlüğe" yükseltildi. "Dede Korkut Kitabı" adlı eserinin yayımlanmasından

sonra Orhan Şaik Gökyay ile aralarında bilimsel münakaşalar oldu. Gökyay'ın yayımladığı "Dûçent-nâme" adlı broşürüne Ergin "Orhan Şaik'e Cevap" adlı iki broşürle cevap verdi. Ahmet Cafe-roğlu'nun önderliğinde başlayan "Millî ve Uluslararası Türkoloji Kongreleri"nin uzun yıllar genel sekreterliğini yürüttü. 1990 yılında emekli oldu; 7 Ocak 1995 tarihinde de İstanbul'da vefat etti.

Muharrem Ergin de "1960-1962 öğretim yıllarında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde öğrenci iken benim de eski Türkçe ve Türk dili grameri derslerime giriyordu. Sert bakışlı ama yumuşak yürekli bir kişiliği vardı. Derslerini çok güzel anlatır, öğrencileri ile yakından ilgilenirdi. Ben Ankara'ya naklettikten sonra da TKA Enstitüsünde de beraber olduk. Doçentlik jürime üye olarak katılmış, yazdığı raporda, tezim için "Kütahya ve Yöresi Ağızları adlı tezi elinize aldığınız zaman ne yaptığınızı bilen bir adayla karşılaştığınızı görüyorsunuz!" diyerek olumlu görüş bildiriyordu. Ergin, bilim adamlığının yanında iyi bir şair, bir düşünür, fikir adamı, tam bir teşkilatçı ve yönlendirici bir lider idi. 70'li yıllarda, TKAE'ndeki bir toplantıda "Bugünkü Sovyetler Birliği 20 yıl içerisinde çökecektir. Hazırlıklı olmalıyız!" sözleri hâlâ kulaklarımda çınlar. Ergin'in bu tespitinden 20 yıl sonra Sovyetler Birliği çöktü ama biz Türkiye Cumhuriyeti olarak bu çöküşe hazırlıklı olmadığımız için "Diş Türkler /Türkî" adını verdiğimiz Dünya Türklüğü ile siyasî ve millî bir birlik kuramadık. Rahmetli Ergin'in ufkundan bu görüşe yeniden sahip çıkmak gerekecektir.

"Türk Dilbilgisi, 1958", "Dede Korkut Kitabı, 1958, TDK yay.", "Osmanlıca Dersleri, 1958", "Dede Korkut Kitabı. II: Gramer, 1963, TDK", "Orhun Abideleri, 1970", "Türk Dil Bilgisi. Yüksek Okullar ve Temel Bilimle Fakülteleri İçin, 1972", "Türklerin Soy Kütüğü (Ebûlğazi Bahadır Han: Şecere-i Terakime), 1974", "Azerî Türkçesi,

1971", "Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, 1975", "Türk Dili. Lise I, 1976; Lise. II, 1977", "Kadı Burhaneddin Divanı, 1980", "Türkiye'yi Bugüne Getiren Tarihî Seyir, 1986", "Tarih Işığında Türk-Rus Münasebetleri, 1964", "Milliyetçiler Korkmayınız, Birleşiniz, 1976", "Oğuz Kağan Destanı, 1970" adlı eserleri ve Türk Armağanı, Alştın Işık, İÜ TDE Dergisi, Türk Kültürü, Türk Dünyası El Kitabı, Reşid Rahmeti Arat için, Türk Edebiyatı, Kemalizm adlı bilimsel dergi ve armağanlarda makaleleri yayımlanmıştır. (Yayımları hakkında fazla bilgi için bk.: Türk Kültürü Araştırmaları. Muharrem Ergin Armağanı, TKAE yayını, Yıl: XXVIII/1-2, 1990, Ankara 1992: Serap İlaslan, "Prof. Dr. Muharrem Ergin'in Bibliyografyası", s.11-26)

OSMAN NEDİM TUNA (1923-2001)

1 Ocak 1923 tarihinde Düzce'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Düzce'de tamamladı. 1941 yılında İstanbul Kabataş Erkek Lisesinin fen bölümünden mezun oldu. 1941-1950 yıllarında İÜ Fen Fakültesi kimya bölümünde, daha sonra da Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünde okudu. 1950 yılında "Mukayeseli Türk Dilinde Orhun Yazıtları'nın İmlâ Kaideleri ve Fonolojisi" (XVII+459 S.) adlı tezi ile mezun oldu. 1961-1962 yıllarında kurucu üyelerden birisi olarak Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde çalıştı. 1962-1968 yılları arasında ABD'de University of Washington (Seattle, Wash.)'da ünlü Mongolist, Türkolog ve Altayist Nicholas Poppe'nin danışmanlığında hazırladığı "Studies on Nahjul-Faradis: A Method for Turkish

Historical Dialectology" (3+V+444 S) adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru (Ph.D.)" unvanını aldı. 1963-1963 yılları arasında bu üniversitede Türkoloji programı ile ilgili bütün dersleri verdi. 1969 yılında Pensilvanya (Philadelphia, PA.)'da Türkoloji bölümünü kurmakla görevlendirildi. 1976 yılına kadar Türkoloji bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler verdi. 28 Aralık 1983 tarihinde gönüllü olarak geldiği Malatya İnönü Üniversitesinin Eğitim Fakültesinde Türk dili ve edebiyatı bölümünü kurdu. 15 Kasım 1984 tarihinde doçent oldu, aynı yıl AKDITYK-Türk Dil Kurumu asıl üyeliğine seçildi. 29 Kasım 1989 tarihinde profesörlüğe yükseltildi. Haziran 2001'de, yakalandığı kanser hastalığından kurtulamayarak Pensilvanya'da vefat etti.

Rahmetli Osman Nedim Tuna Malatya'da görevli iken ben de Elazığ Fırat Üniversitesinde doçent olarak görevli idim (1982-1989). Tuna, Malatya'da bulunduğu zaman İnönü Üniversitesi TDE bölümüne pek çok asistan almış, onların hem yüksek lisans hem de doktora tezlerini yönetmiştir. Şimdi hepsi de profesör olarak görev yapan Gürer Gülsevin (şimdi TDK Başkanı), Zeki Kaymaz (Ege Üniversitesinde), Şerif Ali Bozkaplan (Ege Üniversitesinde), Hatice Şahin (Uludağ Üniversitesinde) gibi Türkologlar onun öğrencileridir. Ben de bu dört genç Türkologun hem yüksek lisans hem de doktora giriş ve tez savunmalarında jüri üyesi olarak bulunmuştum. Osman Nedim Tuna benim için bir ağabey, harika bir insandı. Seçkin bir araştırmacı, iyi bir eğitici, sağlam karakterli, dürüst, mert, açık sözlü; her şeyden önce gerçek bir vatansever ve Türkçü idi. Sınav günleri Malatya'da kalır, geceleri de misafirhanede tavla oynardık. Türkiye'nin yetiştirdiği çok iyi bir Türkolog, Mongolist ve Altayist idi. Zengin bir Türkoloji, Mongolistik ve Altayistik kütüphanesine sahipti. Kendisine rapor vermesi için

gönderilen eserleri büyük bir dikkatle inceler, düzeltmelerin yapar, not ve kaynaklarını göstererek raporunu hazırlardı. Almanya'da doktora yapmış, şimdi Türkiye'de profesör olan bir kişinin kitabı için yazdığı raporu ve o kişinin kitabının ön sözüne yazdıkların bana göstererek, "Bak Tuncer, adam hiç görmediği bir sözlük için 'Bu arada Lessing'i de ihmal etmedik!' diye yazmış. Benim tenkit edip düzelttiğim yerleri kendisi yazmış gibi göstermiş!" diyerek bir bilim adamının dürüst olması gerektiğini vurgulamıştı. Amerika'da hasta iken Gürer Gülsevin ile birlikte telefonla aramış, görüşmüştük. Çok mutlu olmuştuk. Son arayışımızda da eşi Selma Hanım, "Hocanız sizlere ömür!" deyince gözyaşlarımızı tutamamıştık. Mekânı cennet olsun.

"Mongolian Loan Words in Anatolian Dialects, 1963 Seattle", "Studies on Nahju'l-Faradis: A Method for Turkic Historical of Dialectology, 1963 Michigan", "A Study of Cognate Verbs in Mongolian and Turkic Languages, Seattle 1964", "The Transitivecausative Suffix and Initial Reduplicative Morphemes in Modern Turkish, Seattle 1964", "On the Aerial the Vowel-Gerund Suffixes in Köktürkisch, Seattle 1965", "Mongolian Loan Words in Ancient and Middle Ottoman, Seattle 1965", "A Comparative Study on Structure of Turkic and Mongolian Descriptive Binaries, Seattle 1965", "Turkic Etymologies, Seattle 1965", "Verbal Compound of the Type (Main verb+gerund suffix) and (Secondary verb) in Köktürkisch and Old Uighur, Seattle 1967", "Altay Dilleri Teorisi, 1983", "Türk Halkları, (Modern), 1985", "Edebiyat Bilgileri ve Teorileri, 1985", "Türk Dil bilgisi (Fonetik ve Morfoloji), 1987", "Orta Türkçe, 1987", "Sümer-Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi, 1991", "Hazar Araştırmaları (Peter Golden'in Khazar Studies adlı İngilizce eserinden tercüme) adlı eserleri ile

Türkeli, Türk Kültür Ocağı Bülteni, İÜ TDE Dergisi, TDAY-Belleten, Türk Dili, JSFOu, CAJ, Türkiyat Mecmuası gibi dergilerde makaleleri yayımlanmıştır.

BAHAEDDİN ÖGEL (1923–1989):

12 Nisan 1923 tarihinde Elazığ'da doğdu. İlk ve ortaokulu Elazığ'da, liseyi Malatya'da tamamladı. 1940–1941 öğretim yılında AÜ DTCF Tarih Bölümü'ne girdi; 1944–45 öğretim yılında mezun oldu. 1945 yılında Erzurum Lisesi, bir ara Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde tarih öğretmenliği yaptı. Bu arada üniversite dışından yaptığı "Uygur Devletinin Kuruluşu" adlı tezi ile "Tarih Doktoru" unvanını aldı (23 Haziran 1948). 27 Ekim 1948 tarihinde DTCF Tarih Bölümü'ne "Dr. Asistan" olarak atandı. 1953 yılında Hamburg Üniversitesinde ilmi araştırmalar yaptı. 8 Aralık 1955 tarihinde "Liao Devrinden Önceki Kitanlar" adlı tezi ile "Doçent" oldu. 1954–1964 yılları arasında Almanya, Tayvan (Milliyetçi Çin) ve Japonya'da çeşitli üniversitelerde görev yaptı. 27 Ocak 1965 tarihinde Taipei'de yayımlanan "Sino Turcica. Çinggis Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri" adlı eseri ile Profesörlüğe yükseltildi. DTCF-Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliği ve bölüm başkanlıklarında bulundu. 7 Mart 1989 tarihinde hayata gözlerini yumdu.

Ben Dr. Asistan olarak DTCF'de görev ve başladıktan sonra, sık sık tarih bölümüne uğrar, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Ali Sevim, Aydın Taneri ve Bahaddin Ögel'in tarih sohbetlerine katıldım. O zamanlar Reşat Genç, İsmail Aka ve Kâzım Yaşar Kopraman

da benim gibi Dr. Asistan idiler. 14–21 Eylül 1987 tarihleri arasında Moğolistan'ın başkenti Ulanbator'da toplanan "Fifth International Congress of Mongolists (Beşinci Uluslararası Mongolistler Kongresi)"ne İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünden Osman F. Sertkaya ve Bahaddin Ögel Hoca ile birlikte katıldık. 17 Eylül tarihinde Moğol Bilimler Akademisinden Sh. Bira bizi davet ederek "Türk heyetinden Profesör Dr. Tuncer Gülensoy'u Moğol Bilimler Akademisi Moğol Araştırmaları Konseyine üye seçtik!" dediler; Ögel ile Sertkaya da bu seçimi uygun buldular. 18 Eylül tarihinde Ögel, Sertkaya ve ben, özel olarak Tonyukuk Anıtı'na ziyarete götürüldük. Üçümüz de ilk kez gördüğümüz anıtı kucaklayarak sevincimizi gösterdik. Bir ara ben bir kâğıda "Atamız Tonyukuk, Bahaddin Ögel, Osman Fikri Sertkaya ve ben Tuncer Gülensoy Türkiye'den sana geldik, bıraktığın taşına yüz sürdük. Sen Türk milletinin atasısın, Türklerle yardımcı ol!" diye yazarak, siyah bir naylon torba içine koyup katladıktan sonra o külliye'deki başı koparılmış bir balbalın altına gömdüm. Ögel Hoca, "Ben buraları gördükten sonra ölürsem de mutlu olurum!" diyerek sevincini belirtmişti. O gün Tonyukuk Anıtı'nın etrafında "dokuz" kez dönerek haccı Turanî'ye tamamlamıştık. 1997 yılındaki 3. ziyaretimde anıtın etrafının greyderle düzlendiğini, bu arada benim yazdığım mektubun da kaybolduğunu gördüm. 2018 yılında, 11. ziyaretimde de Tonyukuk Anıtı'na bir kez daha yüz sürdüm.

"Erzurum Anıtlarında Eski Altay-Türk Sanatının İzleri, Erzurum 1947", "İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), 1962", "Sino-Turcica. C.I-II, Taipei 1964", "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi. I-II, 1981", "Türk Kültürünün Gelişme Çağları, C.I-II, 1971", "Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar), C.I, 1992; C.II, 1995", "Türklerde Devlet An-

layışı, 1982", "Türk Kültür Tarihine Giriş (9 cilt), 1978-1958", Türk Kültür Tarihinin Meseleleri, 1984", "Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu (5 tarihçi ile birlikte), 1986", "Türk Mitolojisi, II, 200" adlı eserleri ile TTK-Beleten, Ülkü, AÜ. DT-CF-Tarih Dergisi, Journal of American Folklore, Türk Ansiklopedisi, Tarih Vesikaları, Türk Ansiklopedisi, CAJ, Türk Kültürü, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, PIAC Kongre kitapları, İslâm Ansiklopedisi, Millî Kültür, Türkoloji Kongre kitapları, Selçuk Dergisi, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Tarihte Türk Devletleri adlı dergi ve yıllıklarda makaleleri yayımlanmıştır. (Makaleleri hakkında bk. Feda Şamil Arık, "Prof. Dr. Bahaddin Ögel'in Hayatı ve Eserleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 65, İstanbul 1990, s. 21-42)

AHMET KABAKLI (1924-2001)

30 Mayıs 1924 tarihinde Elazığ'ın eski kültür merkezi Harput'ta doğdu. Babası Ömer Bey, annesi Münire Hanım'dır. İlk ve ortaöğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1948 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünü ve Çapa İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunu bitirdi. Diyarbakır ve Aydın Liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1956 yılında Tercüman gazetesinde köşe yazarlığına başladı. 1959 yılında hukuk fakültesini bitirdi. 1972-1975 yılları arasında "Türk Edebiyatı" dersini yönetti. 1978 yılında bazı yazarlar ile birlikte "Türk Edebiyatı Vakfı"nı kurdu. Uzun yıllar Tercüman gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. 8 Şubat 2001 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

"Türk Edebiyatı (4 cilt), 1965-1966", "Yunus Emre, 1971", "Şehir Mektupları (A. Rasim'den sadeleştirme), 1971", "Mehmet Akif, 1972", "Mevlana, 1972", "Muhayyelât-ı Aziz Efendi (sadeleştirme), 1973", "Ejderha Taşı (anı-hikâye), 1985", "Necip Fazıl'ın Edebiyatımızdaki yeri: Ben ve Biz Şâirleri, 1988" adlı eserleri ve Türk Edebiyatı dergisi ile Tercüman gazetesinde yayımlanmış makaleleri vardır.

FARUK KADRİ TİMURTAŞ (1925-1982)

26 Şubat 1925 tarihinde Gaziantep'in Nizip ilçesinde doğdu. Babası Kara Timurtaş Paşa torunlarından Avukat Kadri Bey, annesi Münevver Hanım'dır. İlkokul ve ortaokulu Kilis'te, liseyi İstanbul Kabataş Erkek Lisesinde okudu (1939-1942). 1942 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümüne kaydoldu. Bu bölümde Kilisli Rifat, Ragıp Hulusi, Rifki Melûl Meriç, İsmail Hikmet Ertaylan, Ali Nihat Tarlan, Reşid Rahmeti Arat, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Caferoğlu gibi hocalardan ders aldı. 1946 yılında "XVII. Asır Şairlerinden Edirneli Güftî ve Teşrifâtü's-Şuarası" adlı tezini hazırlayarak mezun oldu. Aynı yıl doktora öğrencisi olarak çalışmaya başladı. 1950 yılında "Şeyh'in Husrev ü Şirîn'i" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 28 Aralık 1950 tarihinde, TDE bölümünün Yeni Türk Filolojisi Kürsüsünde, Ahmet Caferoğlu'nun yanında asistan olarak göreve başladı. Mayıs 1954-Ekim 1956 tarihleri arasında Paris'te bulundu. 1959 yılında "Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üze-

rinde Gramer Araştırmaları" adlı çalışmasıyla "Doçent" oldu. 9 Mart 1959 tarihine Birsen (Yassıkaya) Hanım ile evlendi. 1965 ve 1966 yıllarında Londra'da Türk dili ile ilgili konferanslar verdi. "Osmanlıca Grameri" adlı takdim tezi ve 200 kadar bilimsel yayını dikkate alınarak 17 Nisan 1967 tarihinde profesörlüğe yükseltildi. 1976, 1977 ve 1979 yıllarında yurt dışında Kıbrıs, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Londra'da konferanslar verdi. 4 Temmuz 1982 tarihinde kısmi felç geçirerek kaldırıldığı hastanede vefat etti. Cenazesi 5 Temmuz 1982 tarihinde Fatih Camisi'nde kılınan namazdan sonra Edirnekapı Sakızağacı Şehitliği'nde toprağa verildi.

Faruk Kadri Timurtaş, edebiyat fakültesi Türkoloji bölümünde öğrenci olduğum 1960-1961 yıllarında "Osmanlı Türkçesi" derslerimize giriyordu. Çok sakin, yumuşak huylu bir kişiliği vardı. Derslerini ciddi olarak anlatır, Osmanlı Türkçesinin "elif-ba"sını tahtaya yazarak gösterirdi; hattı da çok güzel idi. Ben, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde görevli iken Timurtaş da Enstitünün asıl üyesi idi. İstanbul'da her yıl toplanan "Türkoloji Kongreleri"nde görüşür, konuşurduk.

"Ali Şir Nevâî'nin Türk Diline Hizmetleri, 1962", "Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, 1962", "Osmanlıca I (Eski Yazı Gramer-Metinler), 1962", "Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i (İnceleme-Metin), 1963", "Osmanlıca Grameri (Eski Yazı ve İmlâ-Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesi, Aruz), 1964", "Dil Davası ve Ziya Gökalp, 1965", "Şeyhî, Hayatı ve Eserleri, 1968", "Süleyman Çelebi: Mevlid (Vesîletü'n-Necât), 1970", "Peyami Safa: Seçmeler (Ergun Göze ile), 1970", "Şeyhî'nin Harnamesi, 1971", "Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları I. Yeni Osmanlıca Metinler, 1972", "Millî Üniversite ve Reform, 1972", "Yunus Emre

ve Divanı, 1972", "Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları. II. Klasik ve Osmanlı Türkçesi Metinleri, 1974", "Türkçemiz ve Uydurmacılık, 1977", "Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük), 1977", "Türk Dili. I. Sınıf (M. Ergin, M. Kaplan ile), "1977", "Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları. I:(Osmanlı Türkçesine Giriş (Eski yazı Gramer-Aruz-Vezinler), 1977", "Uydurma Olan ve Olmayan Kelimeler Sözlüğü, 1979", "Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları. III. Osmanlı Türkçesi Grameri (Eski Yazı ve İmlâ-Arapça-Farsça- Anadolu Türkçesi), 1979", "Tarih İçinde Türk Edebiyatı, 1981", "Dil Davası (Mülâkat: Burhan Bozgeyik), 1981", "Bâkî Divanı'ndan Seçmeler, 1987", "Diller ve Türkçemiz (Haz. M. Özkan), 1996", "Sanat ve Edebiyat Dünyasından (Haz. M.Özkan), 1996", "Millî Eğitim ve Millî Kültürümüz (Haz.: M. Özkan), 1996", "Makaleler (Hz.: M. Özkan), 1996" adlı eserleri ile Türkiyat Mecmuası, İÜ Edebiyat Fakültesi TDED, TDAY-Belleten, Şarkiyat Mecmuası, Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları, Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası, Türk Yurdu, Bilgi, Çağrı, İstanbul, Hisar, Türk Edebiyatı, Büyük Türkiye, Hayat Tarih Mecmuası, Pınar, Ülkü Pınarı, Orhun, Altınışik, Toprak, Yol, Genç Öğretmen, Millî Gençlik, Millî Birlik, Tanrıdağı, Türk Kadını, Belgelerle Türk Tarihi gibi dergilerde ve Türkoloji Kongreleri ile Türk Folklor Kongreleri kitaplarında yayımlanmış 1000 kadar makalesi vardır. (Fazla bilgi için bk. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü Araştırmaları. Faruk Kadri Timurtaş'a Armağan, Ankara 1985.)

MÜJGÂN CUNBUR (1926–2013)

12 Ocak 1926 tarihinde İstanbul'da doğdu. Tam adı Fatma Müjgân'dır. Babası İbrahim Salih Bey, annesi Seniye Hanım'dır. 1948 yılında Ankara Kız Lisesini bitirdi. 1948 yılında da AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 1950 yılında "Gülşehrî ve Mantiku't-Tayr" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. Aynı yıl DTCF'de "yazma eserler" kütüphanecisi olarak göreve başladı. 1954 yılında Millî Kütüphaneye geçti. 1965 yılında Adnan Ötügen'in vefatı üzerine Millî Kütüphane Genel Müdürü oldu. Aynı zamanda DTCF kütüphanecilik bölümünde öğretim görevlisi olarak dersler verdi. 1993 yılında emekli oldu, 25 Eylül 2013 tarihinde Ankara'da vefat etti.

Müjgân Cunbur ile Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde çalışırken tanışmıştım. Enstitü'nün asıl üyesi olduğu için sık sık uğrar, Türk Kültürü dergisi için de makale verirdi. Ben 1982-1989 yılları arasında Elazığ Fırat Üniversitesinde görevli iken düzenlediğim hemen her sempozyuma ve konferanslara, "Tuncer'i gurbette yalnız bırakmayalım!" diyerek katılırdı. Tunceli'de düzenlediğim "Munzur Baba Sempozyumu" ile Bingöl'de düzenlediğim "Koroğlu Sempozyumu"na katılarak gençlerle bir arada olmuştum. Müjgân Hanım ile Eskişehir, Konya, Elazığ, Kırşehir ve Mersin'de yapılan Halk Edebiyatı ve Folklor Sempozyumlarında birlikte olmuş, oturumlar yönetmiştik.

"Fuzulî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, 1956", "Fuzulî Divanı (K.Akyüz, S. Beken, Sedit Yüksel ile), 1956", "Kur'ân-ı Kerim'in Türk Dilinde Basılmış Tercüme ve Tefsirleri, 1962", "Karacaoğlan: Şiirler, 1973", "Farabî Bibliyografyası (İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu ile), 1973", "Ali Kuşçu Bibliyografyası, 1974", "Ömer Seyfettin Bibliyografyası, 1985", "Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu I., 1987", "Edebiyat (İsmail Parlatır ile), 1990", "Yahya Kemal Bibliyografyası, 1994" adlı eserleri başta olmak üzere 28 kitabı ve Türk Kültürü, Türk Dili, Millî Kültür gibi dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. (Fazla Bilgi için bk. Tuncer Gülensoy (Editör), Müjgân Cunbur Armağanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını)

ÖMER FARUK AKÜN (1926–2016)

5 Nisan 1926 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Mehmet Ziyaeddin Bey, annesi Fatma İrfan Hanım'dır. İlkokulu Beylerbeyi 27. İlkokulunda okudu; 1943 yılında Kabataş Erkek Lisesini bitirdi. 1947'de İÜ Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü'nü "Dede Korkut Hikâyelerinde Kompozisyon ve Tahrir" adlı tezi ile mezun oldu. 1952 yılında "Türk Halk Şiirinde Tabiat" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1954-1959 yıllarında Sorbon Üniversitesinde dersleri takip etti. 1959 yılında "Abdülhakhamid'de Makber'den Önce Ölüm Temi" adlı tezi doçent oldu; 1971 yılında da "Namık Kemal'in Mektupları" adlı takdim tezi ile profesörlüğe yükseltildi. 1983 yılında Türk Dil Kurumuna asıl üye olarak se-

çildi. 1989-1999 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi ilim kurulu üyeliğinde bulundu. 2 Mayıs 2016 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

1960 yılında başladığım İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünde "Yeni Türk Edebiyatı" derslerimize Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ö. Faruk Akün giriyorlardı. Akün, Türk şiiri üzerinde duruyor, Ahmet Haşim'in "Merdiven" adlı şiirini işliyordu: "Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden; Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak; Ve bakacaksın semaya ağlayarak..." dizeleriyle başlayan şiiri her hafta tahtaya ben yazardım. Sınıf geçmek için de mutlaka devam karnesini imzalar, yazılıdan sonra aldığı sözlü sınavda bu şiiri ezberle okutur, anlamını sorardı. Yıllar sonra ben de akademik hayata atılıp doçent olduğum zaman TDK'de asil üye olarak aynı sıralarda oturduk. Beni iyi takip eder, çıkan makalelerimden mutlaka bir nüsha ayrı basım isterdi. Benim Ankara DTCF'ye nakletmemi istemedi, "Seni Yüksek Öğretmen Okuluna alalım, burada kal!" diye söylemişti. Çok kibar, sakın ve üretken bir bilim adamı idi. Nur içinde yatsın.

"Divan Edebiyatı, 1973 (İSAM yay.)", "Türk Dili Karşısında Türk Münevveri, 1982", "Namık Kemal'in Mektupları, 1982", adlı eserleri ve TDV İslâm Ansiklopedisi'nde yayımlanmış: Ahmet Vefik Paşa, Alâeddin Ali Çelebi, Âli Mustafa Efendi, Hüseyin Nihal Atsız, Bâbü, Bâbü, Bianchi, Boğaziçi Mektupları, Bursalı Mehmet Tahir, Çaylak Tevfik, Jean Denny, Edebiyat Fakültesi, İsmail Hikmet Ertaylan, Faik Reşad, Fatih Efendi, Fitnat Hanım, Abdülbaki Gölpınarlı, Gülnar Hanım, Hâfız-ı Acemî, Hayrullah Efendi, İbnül Emin Mahmut Kemal, Kaşgarlı Mahmud, Kilisli Rifat Bilge, Koçi Bey, Mehmed Fuad Köprülü, Namık Kemal, Hoca Tahsin, Hazine-i Evrâk, Hayrullah Efen-

di, Lehçe-i Osmânî maddelerini yazdı. Türk Dili, Türkiyat Mecmuası, İÜ Edebiyat Fakültesi TDED ve çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır.

TALAT TEKİN (1927-2007)

16 Haziran 1927 tarihinde Kocaeli'nin Gebze ilçesine bağlı Tavşancıl nahiyesinde doğdu. Babası İsmail Bey, annesi Fatimatüz-Zehra Hanım'dır. İlkokulu tavşancıl'da, ortaokulu Paşakapısı ve Haydarpaşa Lisesi orta kısmında, liseyi de Haydarpaşa Lisesinde okudu. (1939-1945). 1946-1951 yılları arasında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde okudu; "Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yusuf Adlı Mesnevisinin Dil Bakımından İncelenmesi ve Sözlüğü" adlı bitirme tezi ile mezun oldu. 1951-1953 yıllarında İzmir Atatürk Lisesi ve Karşıyaka Liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1953'te Trabzon İlk Öğretmen Okuluna atandı. 1954-1956 yıllarında Kırıkkale'de yedek subay olarak askerliğini yaptı. 1 Mayıs 1956'da Bitlis Lisesine atandı. Burada "YULA" adlı 15 günlük edebiyat ve sanat dergisi çıkarıldı. Bitlis'te öğretmen iken istifa ederek TDK'ye "Gramer Uzmanı" olarak atandı. 1961 yazında A.Tietze'nin daveti üzerine ABD'nin Los Angeles şehrindeki California Üniversitesine "Türk Dili Araştırma Asistanı" olarak göreve başladı. 1965 yılında, California Üniversitesinde "A Grammar of Orkhon Turkic" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1965-1972 yılları arasında bu üniversitede Türk dili profesörü olarak görev yaptı. 1970 yılında İstanbul Üniversitesinde

“Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler” adlı tezi ile “Doçent” oldu. 1972 yılında Türkiye’ye kesin dönüş yaparak Hacettepe Üniversitesinde “Volga Bulgar Kitabeleri” adlı takdim tezi ile “Profesör” unvanını aldı. 1982 yılında, Prof. Dr. Şükrü Elçin’in emekli olması üzerine Hacettepe Üniversitesi TDE bölümü bölüm başkanlığına getirildi. 1983 yılında TDK’ye asıl üye seçildi. 1986 yılında Taşkent’te toplanan “32. Uluslararası Altayistik Konferansı (PIAC)”na 10 kişilik Türk heyeti ile birlikte katıldı. 1990 yılında kendi isteği ile TDK’den istifa etti. 1994 Temmuz ayında yaş haddinden üniversiteden emekli oldu. 2007 yılında vefat etti.

“A Grammar of Orkhon Turkic, 1968”, “Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler, 1975”, “Japanese and Turkish: Is Japanese Related to Turkish, 1985”, “Tuna Bulgarları ve Dilleri, 1987”, Orhon Yazıtları, 1989”, “Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası, 1988”, “XI. Yüzyıl Türk Şiiri: Divanu Lugâti’t-Türk’teki Manzum Parçalar, 1989”, “Hunların Dili, 1993”, “Japonca ve Altay Dilleri, 1993”, “İrk Bitig: The Book of Omens, 1993”, “Tunyukuk Yazıtı, 1994”, “Türkoloji Eleştirileri, 1994”, “Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, 1995”, “Türkmençe-Türkçe Sözlük (4 kişi ile birlikte), 1995”, “Türk Dilleri-Les Langues Turques, 1995”, “Les inscriptions de l’Orkhon, Kul Tighine, Bilgê Qaghan, Tounyouqouq, 1995” adlı eserleri ile İngilizce ve Türkçe olarak AOH, UAJb, TDAY-Belleten, CAJ, Türk Dünyası El Kitabı (Ankara-TKAE yay.), JAAS, FUF, Voprası Yazıkoznaniya, Türk Dili Araştırmaları, Türk Dili, TTK-Belleten, Erdem, Tarih ve Toplum gibi dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır. (Fazla bilgi için bk. Osman F. Sertkaya, “Doğumunun 80. Yıl Dönümü Dolayısıyla Prof. Dr. Talat Tekin’in Hayatı ve Eserleri”, Türk Dili, Sayı: 672, 12/2007, s. 974-989; Talat Tekin, “Yaşam Öyküm”, Çağdaş Türk Dili, Ankara, Sayı:89/90, Temmuz-Ağustos 1995, s. 23-26)

DOĞAN AKSAN (1929-2010)

1 Ekim 1929 tarihinde İzmir’de doğdu. Babası Ali Naci Bey, annesi Sabiha Hanım’dır. Çocukluğu İstanbul, Ankara ve Elazığ’da (3,5 yıl) geçti. İlk ve ortaöğrenimini bu şehirlerde yaptı. 1948 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl AÜ DTCF’nin TDE bölümüne girdi. 1952 yılında TDE’den mezun oldu ve aynı yıl Necip Üçok’un yanında doktora başladı. Üçok’un ölümü üzerine Hasan Eren’in danışmanlığında yeni bir tez hazırladı. 1954 yılında TDEB’ye asistan olarak atandı. 1957 yılında A. Von Humboldt bursu ile Almanya’da Bonn Üniversitesi Dil Bilim Enstitüsünde 10 ay derslere girdi. 1958 yılında “Yabancı Dillerle Türkçe Arasında Anlam Benzerliği ve Alışverişi” adlı tezi ile “Edebiyat Doktoru” unvanını aldı. “1964’te “Genel Dil Bilim Yönünden Halk Etimolojisi ve Türkçedeki Örnekleri” adlı tezi ile Doçent oldu. 1972 yılında “Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi” adı eseri ile profesörlüğe yükseltildi. Meslek hayatının bir bölümünü TDK Yönetim Kurulu (17 yıl) ile “Dil Bilgisi Kolu Başkanlığı”nda (4) geçirdi. 1982 yılında “Genel Dil Bilimi”nin ana bilim dalı; 1991 yılında da “Bölüm” olmasını sağladı. 1996 yılında DTCF’nin “Dil Bilim Bölüm Başkanı” olarak yaş haddinden emekli oldu. 2010 yılında Ankara’da vefat etti.

Doğan Aksan Hoca ile DTCF’de 1973-1982 yılları arasında aynı bölümde çalıştık. Uzun boylu ama “dik durmasını bilen” bir yapısı vardı. Güler yüzlü ve hatırnaz idi. Ben dr. asistan iken ABD’de yaşayan

Güney Koreli bir bilim adamından, üzerinde "Prof. Dr. Tuncer Gülensoy" yazan bir mektup almıştım. O günlerde Semih Tezcan adlı bir meslektaşımınla aynı odayı paylaşıyorduk. "Bak Semih, beni profesör yapmışlar!" diye o zarfı göstermiştim. Bir gün, ben sınavda gözcü iken o zamanlarda kürsü başkanlığına vekâlet eden (ve beni de hiç sevmeyen) Saadet Çağatay, "Tuncer kendisini profesör olarak tanıtıyormuş!" diye Bölüm Kurulu'nu toplamış ve hakkımda soruşturma açtırmak istemiş. Doğan Bey "Suçladığınız Tuncer burada yok. Önce bir kendisini dinleyelim, sonra karar verelim!" diyerek, işlemin yanlış olduğunu belirtmiş. Zeynep Korkmaz Hoca beni çağırıp, "Sen böyle böyle yapmışsın. O yüzden seni bölümden atmak istiyorlar!" deyince, o günlerde aynı kişiden gelen ikinci mektupta üzerinde "Dr. Tuncer Gülensoy" yazan zarfı, kullandığım kartvizitimi, antentli kâğıdımı ve zarflarımı gösterdim de bu iftiradan kurtuldum. Rahmetli Doğan Aksan'ın bu tutumunu hiç unutamam.

"Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi, 1971", "Sözcük Türleri I-II (ortak eser), 1976, 1977", "Her Yönü ile Dil ve Ana Çizgileriyle Dil Bilim (3 cilt), 1977-82", "Tartışılan Sözcükler, 1976", "Türkiye Türkçesi Gelişmeli Ses Bilgisi, 1978", "Dil Bilim Seçkisi, 1982", "Türkçenin Gücü, 1987", "Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, 1993", "Türkçenin Söz Varlığı, 1996", "Anlam Bilim, Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi, 1998", "Halk Şiirimizin Gücü, 1999", "Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü ve Yarını, 2000", "En Eski Türkçenin İzinde, 2000", "Cumhuriyet'in Çocukluk, Gençlik Yılları ve Bugün, 2001", "Ana Dilimizin Söz Denizinde, 2002", "Dil, Şu Büyülü Düzen, 2003", "Şiir Çözümlenmeleri, 2003", "Dil Bilim ve Türkçe Yazıları, 2004", "Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri, 2005", "Yunus Emre Şiirinin Gücü, 2005", "Yayıncıca, 2006" adlı eserleri ve Türk Dili, TDAY-Bellekten, Türkolji (Ankara), DTCF

Dergisi, Genel Dil Bilim Dergisi, Varlık, Varlık Yıllığı, Evrim, Arayış, Işın, Dağarcık, Genç Kalemler gibi dergilerde yayımlanmış bilimsel makaleler, şiir, hikâye ve denemeleri yayımlandı. (Fazla bilgi için bk. Doğan Aksan Armağanı (Hazırlayan: K. İmer, L. Uzun), Ankara 1998, DTCF yayını.

KEMAL ERASLAN (1930)

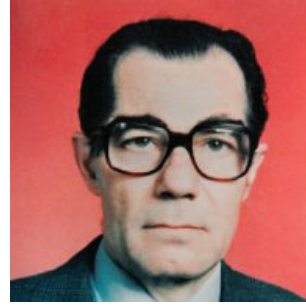
3 Ekim 1930 tarihinde Diyarbakır'da doğdu. İlköğrenimini Diyarbakır'da (1943), ortaöğrenimini İstanbul Yenikapı Ortaokulunda (1947), liseyi Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesinde (1951) tamamladı. 1956 yılında Çapa Yüksek Öğretmen Okulu ile İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nden mezun oldu ve Adıyaman Lisesine atandı. 1959 yılında askerliğinden sonra 1961-62 öğretim yılında Adana Erkek Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atandı. 1962 yılında, sınavla Çapa Yüksek Öğretmen Okuluna "öğretim üye yardımcısı" olarak göreve başladı. 1965 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü "Eski Türk Filolojisi Kürsüsü"ne asistan oldu. 1970 yılında "Ali Şir Nevâî: Nesâyimü'l-Mahabbe min Şem'î-yimü'l-Fütüvve. Metin ve Dil Özellikleri" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1971-1973 yıllarında Almanya'da J. Leibzig Üniversitesinde Türkiye Türkçesi ve Çağatayca dersleri verdi. 1975 yılında "Türkçede İsim-Fiiller" adlı tezi ile Doçent oldu. 1979 yılında Bağdat Üniversitesinde Türk dili, edebiyatı ve kültürü konularında konferanslar verdi. 1982 yılında "Ahmed-i Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i"

adlı takdim tezi ile profesörlüğe yükseltildi. Aynı yıl Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığına atandı. 1983 yılında AKDITYK-TDK'nin asıl üyeliğine seçilen Eraslan, 18 yıl bu görevini (3 dönem) sürdürdü. 1986 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne geri döndü; 1991 yılında Türkiyat Enstitüsü Müdürü olarak atandı. 1997 yılında yaş haddinden emekli oldu.

Kemal Eraslan ile 1971 yılında yedek subay iken üniversitedeki odasında tanıştım. O zamandan sonra da iki meslektaş olarak ilişkimiz sürdü. Türkolojinin Kemal ağabeyi, karşıdan "asık" gibi görünen yüzüne rağmen hoş sohbet, konuşkan, karşıdakini dinleyen güler yüzlü bir insandır. Gözlük numarası büyük olmasına rağmen Çağatayca (özellikle Nevâî) yazmaları içinde kaybolmaktan zevk alan bir Türkologdur. Bugün TDK tarafından yayımlanmış Nevâî külliyyatının her satırında onun göz nuru vardır. Başkaları tarafından okunmuş bu eserleri yeniden ele alarak satır satır okumuş, gerekli düzeltmeleri yapmıştır. Kemal Ağabey, kitaplara değer veren, onları gözü gibi koruyan bir kişiliğe sahiptir. Kütüphanesindeki her kitap (ciltli olsa bile) özellikle ambalaj kâğıdı ile yeniden kaplanmıştır. Kemal Ağabey oldukça cömert bir kişidir. Her misafirini öğle yemeğinde mutlaka İstanbul Üniversitesindeki "Profesörler Evi"ne yemeğe götürür, gerekli ikramını yapar. Şimdi 91 yaşında olan ve hâlâ Türkolojiye hizmet eden Kemal Ağabey'e tanrım sağlıklı ömür versin.

"Reşid Rahmeti Arat: Kutadgu Bilig III. İndeks (O.F.Sertkaya, N. Yüce ile), 1979", "Ali Şir Nevâî, Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve, 1979", "Eski Türkçede İsim-Fiiler, 1980", "Ahmed-i Yesevî. Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, 1983", "Hüseyin Baykara Divanı'ndan Seçmeler, 1987", "Ahmed-i Yesevî: Divan-ı Hikmet-Seçmeler, 1991", "Ali Şir

Nevâî: Mîzânü'l-Evzan (Vezinlerin Terazisi), 1993" adlı eserleri ile İÜ Ede. Fak. TDED, Türkiyat Mecmuası, Atatürk Ün. Araştırma Dergisi, KÖK (Ankara), Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi, Türk Dili, Büyük Türk Klasikleri, TDAY-Belleten, TDV-İslam Ansiklopedisi, Türk Kültürü Araştırmaları adlı dergi ve ansiklopedilerde makaleleri vardır.

M. NECMETTİN HACIEMİNOĞLU (1932-1996)

1932 yılında Maraş'ta doğdu. Babası Darenden'in "Hacıeminoğulları" sülâlesinden Mustafa Efendi'dir. İlk öğrenimini Darenden'in Aşudu köyünde, orta ve lise öğrenimini Adana'da yaptı (1954). 1959 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nden mezun oldu. Bitlis ve Osmaniye Liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1960 yılında Türkoloji bölümüne asistan oldu. 1963 yılında "Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1970 yılında "Türk Dilinde Edatlar" tezi ile "Doçent" oldu; 1979 yılında da profesörlüğe yükseltildi. 1972-73 yıllarında Bağdat Üniversitesinde Türkçe dersleri verdi. 1980-1985 yıllarında üniversiteden ayrı kaldı. 1985 yılında Trakya Üniversitesinde Türkoloji bölümünü kurmak için Edirne'ye geldi. 1993 yılında İstanbul Üniversitesine geri döndü. 1996 yılında İstanbul'da vefat etti.

"Kutb'un Husrev ü Şirin'i, 1969", "Milliyetçi Eğitim Sistemi, 1972", "Türkçenin Karanlık Günleri, 1972", "Türk Dilinde Edatlar, 1973", "Fuzûlî, 1073", "Yeni Bir Dünya (Hikâye), 1978", "Milliyetçilik-Ülkücü-

lük-Aydınlar, 1975", "Türkiye'nin Çıkmazları, 1975", "Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller, 1984", "Karahanlı Türkçesi grameri, 1996", "Harezmi Türkçesi ve Grameri, 1998" adlı eserleri ile Türk Dili, Türk Kültürü, Türk Edebiyatı, Töre, Devlet, Hisar, Türk Yurdu, Millî Kültür, İ. Ed. Fak. TDED, Türkiyat Mecmuası, Türk Kültürü Araştırmaları dergisi gibi dergiler ile Her Gün, Tercüman ve Ortadoğu gazetelerinde makaleleri yayımlandı.

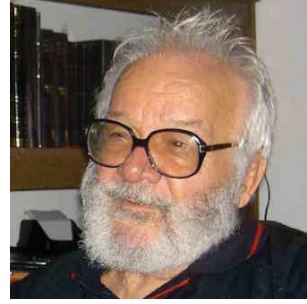

ALİ FEHİMİ KARAMANLIOĞLU (1932-1973)

31 Mayıs 1932 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Karamanoğulları'ndan Ahmet Tevfik Bey, annesi Fatma Hikmet Hanım'dır. Süleymaniye Mimar Sinan İlkokulundan sonra İstanbul Erkek Lisesinden mezun oldu (1949). 1954 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde Reşid Rahmeti Arat'ın asistanı oldu. "Kıpçak Türkçesi Üzerine Bir Gramer Denemisi" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1964-1966 yılları arasında Hamburg Üniversitesinde A. Von Gabain, B. Spuler ve O. Pritsak gibi Türkologlardan dersler aldı. 1964-1966 yıllarında vatanî görevini yaptı. 1968 yılında "Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi" adlı tezi ile "Doçent" oldu. 17 Ocak 1973 tarihinde böbrek hastalığından İstanbul'da vefat etti, Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

"Gülistan Tercümesi, 1978", "Kıpçak Türkçesi Grameri, 1994", "Mu'înü'l-Mürîd, 2006", "Türk Dili, 1978", "Türk Dili Nereden Geliyor Nereye Gidiyor?, 1972" adlı

eserleri ile çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır. (Fazla bilgi için bk. Osman F. Sertkaya, "Ali Fehmi Karamanlioğlu", İÜ Ed. Fak. TDED, 22 (1974-1975), s. 1-12)

MUSTAFA NECATİ SEPETÇİOĞLU (1932-2006)

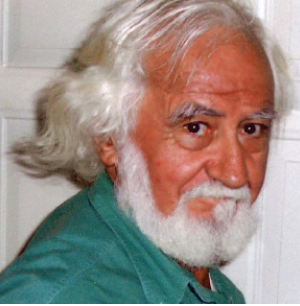
1932 yılında Tokat'ın Zile ilçesi Kislik Mahallesi'nin Sepetçi Sokağı'nda doğdu. İlk ve ortaokulu Zile'de tamamladı. 1947-1950 yılları arasında Sivas, Tokat, Bursa ve İstanbul Haydarpaşa lisesinde okuyarak lise öğrenimini tamamladı. 1954 yılında Muazzam Gürşen Hanım ile evlendi. 1956 yılında İÜ Ed. Fak. Türkoloji Bölümü'nü bitirdi. 1956-2004 yılları arasında 40 kadar eseri yayımlandı. 13 kuruluşun "Büyük Ödül", Selçuk Üniversitesinden "Fahri Edebiyat Doktoru", İLESAM'dan "Üstün Hizmet Ödülü", AKDITYK-Atatürk Kültür Mekezi'nden "Şeref Ödülü" aldı.

"Yaratılış ve Türeyiş, 1965", "Türk Destanları, 1972", "Dede Korkut, 1972", "Türk-İslâm Efsaneleri, 1973", "Dedem Korkut'un Kitabı 1990", "Karşılaştırmalı Türk Destanları, 2001" adlı eserleri başta olmak üzere 40 kadar yayımlanmış kitabı ve Hakikat gazetesi (Sivas), Milliyet gazetesi, Düşünce dergisi, İstanbul, Yol, Türk Yurdu, Türk Dili dergilerinde yayımlanmış makaleleri vardır. (Fazla bilgi için bk. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, TÜRKİYE TÜRKOLOGLARI VE TÜRK DİLİNE EMEK VERENLER, Ankara 2012, Akçağ yay.: s. 383-388: M.N. Sepetçioğlu)

MEHMET AKALIN (1933–1991)

1 Haziran 1931 tarihinde Isparta'nın Yalavaç kazası Sücüllü köyünde doğdu. İlkokulu Sücüllü'de (1946), ortaokulu Yalavaç'ta (1949) ve liseyi Denizli'de (1953) tamamladı. 1953–54 öğrenim yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne girdi. 1958 yılında "Şeyhî Divanı" adlı bitirme tezi ile mezun oldu. 1958–1959'da Atatürk Üniversitesi Ed.Fakültesine asistan oldu. 1961–1963 yıllarında Almanya'da görevlendirildi. 1969 yılında Ahmet Caferoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı "Ahmedî: Cemşid ü Hurşid Mesnevisi" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1975 yılında "Ahmedî'nin Eserleri Üzerinde Bir Gramer Denemesi" adlı tezi ile "Doçent" oldu. 1979 yılında Ege Üniversitesine geçti. 1982 yılında Marmara Üniversitesinde profesörlüğe yükseltildi. 1983 yılında AK-DTYK-TDK'ye asıl üye seçildi. 31 Mayıs 1991 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

"Koroğlu Destanı, Behçet Mahirden derleme (M. Kaplan, M. Bali ile), 1983", "Ahmedî: Cemşid ü Hurşid: İnceleme-Metin, 1965" adlı eserleri ile Almandan tercüme ettiği 9 kitabı ve 4 makalesi vardır.

ŞİNASI TEKİN (1933–1991)

1933 yılında Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde doğdu. İlkokulu Bursa'da, ortaokulu Bilecik'te, liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesinde okudu. 1950–1951 öğretim yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne girdi. 1953–1954 yılında Hamburg Üniversitesine nakletti. Burada A. von Gabain, B. Spuler,

W. Lentz, O. Von Essen'den dersler aldı. 1958 yılında A. von Gabain'in danışmanlığında doktorasını tamamladı. 1959 yılında Erzurum'da yeni açılan Atatürk Üniversitesinde göreve başladı ve 6 yıl hizmet verdi. 1965 yılında ABD'deki Harvard Üniversitesine geçti; burada "Sources of Oriental Languages and Literatures (=Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları)" adlı dergiyi çıkarmaya başladı. 1977 yılında, Chicago Üniversitesinde görevli olan Fahir İz ile birlikte "Journal of Turkish Studies" (=Türklük Bilimi Araştırmaları (TUBA)) adlı dergiyi çıkarmaya başladı. 1996 yılında Cunda Adası/Ayvalık'ta "Osmanlıca Yaz Okulu"nu açtı, 1997 yılında öğrenime başladı. 12 Eylül 2004 tarihinde kalp krizi geçirerek vefat etti; 18 Eylül 2004 tarihinde İstanbul'da Edirnekapı Mezarlığı'nda toprağa verildi.

"Uygurca Metinler. I: Kuşçî İm Pusar, 1960", "Abhidharma-Kosa-Bhâya-Tikâ Tattvârta-Nâma, New York, 1070", "Uygurca metinler. II: Maytrisimit, 1976", "Myrisimit Nom Bitig, Berlin 1980", "Willy Bang-Kaup: Berlin'deki Macar Enstitüsü'nden Türkoloji Mektupları, (1925–1934), 1980", "Evliya Çelebi Seyahatnamesi. I. Kitap, (3 cilt) (Gönül Alpay Tekin ile) Cambridge, 1989", "Eski Türklerde Yazı, Kitap ve Kâğıt Damgaları, 1993", "İstikakçinin Köşesi, 2001", "Osmanlıca El Kitabı (2 cilt), Cambridge 2002" adlı eserleri ile TDAY-Belelten, ZPAS, UAJb, İÜ.Ed. Fk. TDED, ZWKM, HTM, Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları, Selçuklu Araştırmaları, TUBA, Milliyet Sanat Dergisi, Millî Kültür, Türk Dünyası El Kitabı adlı dergi ve bilimsel yayınlarda makaleleri yayımlanmıştır. (fazla bilgi için bk. "Şinasi Tekin'in Anısına. Uygurlar'dan Osmanlı'ya" (Hazırlayanlar: Günay Kut-Fatma Büyükkarcı Yılmaz), İstanbul 2005, Simurg yay., 771 S.)

MUSTAFA CANPOLAT (1936)

14 Mayıs 1936 tarihinde Malatya'nın Hekimhan ilçesinde doğdu. İlk ve orta-öğrenimini Kadırlı'da, liseyi Adana Erkek Lisesinde tamamladı. Liseyi bitirdikten sonra İÜ Edebiyat Fakültesi Fransızca Bölümünde bir yıl okudu; sonra Türko-
loji bölümüne geçti. 1960 yılında fakülteyi bitirdikten sonra TDK-Terim Kolu'nda çalışmaya başladı. 1962 yılında AÜ DTCF TDEB'ye asistan olarak atandı. 1965 yılında, S. Çağatay'ın danışmanlığında hazırladığı "Behcetü'l-Hadâyık fî Mev'izetü'l-Halâyık İncelemesi" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1965-1967 yıllarında Hamburg Üniversitesinde Türkçe okutmanlığı yaptı. 1973 yılında "Ali Şîr Nevâî: Lisânü't-Tayr" adlı tezi ile "Doçent" oldu. 1983 yılında profesörlüğe yükseltildi. 14 Mayıs 2003 tarihinde emekli oldu.

"Mecmu'atü'l - Nezâ'ir, 1982", "Lisânü't - Tayr, 1995" adlı eserleri ile Türk Dili, TDAY - Belleten, TFAY - Belleten, AÜ DTCF Dergisi, Ömer Asım Aksoy Armağanı, Türkoloji dergisi, Dil dergisi, Bilge, Türkler adlı bilimsel yayınlarda yayımlanmış makaleleri vardı. (Fazla bilgi için bk. MUSTAFA CANPOLAT ARMAĞANI (Haz: A. Ata-M. Ölmez), Ankara 2003, 340 S.)

EFRASIYAP GEMALMAZ (1937)

8 Eylül 1937 tarihinde Erzurum'da doğdu. Babası Öğretmen Celal Bey, annesi Veşfika Hanım'dır. İlkokul, ortaokul ve liseyi Erzurum'da tamamladı. 1957-1959 öğretim yıllarında AÜ DTCF TDE Bölümünde okudu, 4. Sınıfta Atatürk Ün. Fen-Ed. Fak. TDEB'ye nakletti. Fakat, burada TDEB öğretim yılına yeni başladığı için burada da 1. sınıftan başladı. A. Caferoğlu, S. Olcay, Ş. Tekin, N. Akı, AN.Tarlan, M. Kaplan, İ. Tunalı, H. İpekten, O. Okay, Ş. Kurgan, Z. Somar, J. Rollet, B. Colone, M. Akdeniz, S. Dereli gibi hocaların derslerini takip etti. 1963 yılında buradan mezun oldu ve bazı öğretim üyeleri ile birlikte "Seyfettin Özege Kitapları Katoloğu"nu hazırladı. 30 Haziran 1964 tarihinde TDEB'ye asistan olarak atandı. 1964-1966 yıllarında Erzurum ve İlçelerinden ağız derlemeleri yaptı. 1966-1968 yılları arasında Strasbourg Üniversitesinde René Giraud'un yanında çalıştı. 1968-70 yıllarında vatani görevini yaptı. 1973 yılında "Erzurum İli Ağızları" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1981 yılında "Yardımcı Doçent", 1987 yılında da "Doçent" olur. 1989 yılında YÖK tarafından TDK'ye asıl üye olarak seçilir. 26 Şubat 1993 tarihinde profesörlüğe yükseltilir. 1998-2000 yılları arasında Fen-Ed. Fak. dekan yardımcısına atanır. AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü görevini de yürütür.

"Türkiye Türkçesinin Açıklamalı Ekler Dizini Üzerine Bir Deneme, Strasbourg 1967", "Eski Türkçenin Ekliği Denemesi, 1971", "Erzurum İli Ağızları. I-II-III, 1978,

1995", "Çağdaş Azeri Türkçesi Metinleri Antolojisi, 1985", "Türkmençe Metinler, 1987", "Eski Türkçe (Köktürk-Uygur-Karahanlı Türkçeleri) Metinleri Antolojisi, 1992", "Dil Bilimi Alanında Bilgisayar Kullanımı, 1991", "Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi (A. Tarıkdroğlu ile) 1998" adlı eserleri ve Atatürk Ün. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Kardeş Edebiyatlar, Türk Dili, Türk Kültürü Araştırmaları, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, TDAY-Bellekten adlı dergilerde yayımlanmış makaleleri ve 4 dört tercüme eseri bulunmaktadır.

MAHMUT KAŞGARLI (1937)

17 Ağustos 1937 tarihinde Çin'in Doğu Türkistan bölgesinin Kaşgar şehrinde doğdu. İlk öğrenimini Kaşgar'da, ortaokul ve liseyi de Gulca'da tamamladı. 1956 yılında Doğu Türkistan Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1956-1982 yılları arasında Urumçi'deki Doğu Türkistan Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1978 yılında yardımcı doçent, 1980 yılında doçent unvanını aldı. 17 Ağustos 1982 tarihinde Türkiye'ye geldi, Mart 1985'te de "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı" oldu. 1983-1993 tarihleri arasında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Temmuz 1990'da "Uygur Türkçesinde Fiiller" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1991 yılında Doğu Türkistan'da almış olduğu doçentlik unvanını denkleştirilerek kullanımı sağlandı. 1994 yılında Edirne Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDEB'ye do-

çent olarak atandı. 14 Ağustos 1996 tarihinde profesörlüğe yükseltildi. 2004 yılında yaş haddinden emekli oldu.

"Yürek Sedası (Şiir), Doğu Türkistan, 1959", "Uygur Dili Grameri, Urumçi 1961", "Yezikçilik Bilimleri (Kompozisyon Bilgisi), Urumçi 1966", "Ceng Nahşısı (Cenk Şarkıları) (Şiir ve Halk Destanı), Urumçi 1978", "Uygur Edebiyatından Seçmeler (Çince), Şanghay 1981", "Uygur Halk Koşakları (Kumul Halk Türküleri), Urumçi 1980", "Tulun Ay (Dolunay) (Şiirler ve Destanlar), Urumçi 1982", "Modern Uygur Türkçesi Grameri, 1992", "Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı, 1998", "ARMAN "Arzu" Şiir ve Destanlar Kitabı, 1999" adlı eserleri ile Doğu Türkistan (Xinjiang) Edebiyatı Dergisi, Türk Edebiyatı, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Doğu Türkistan'ın Sesi, Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Kültürü, Tercüman, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Türk Kültürü, TÜRKSOY Dergisi, Voice of Eastern Turkistan, Xinjiang Üniversitesi Dergisi (Çince), Central Asian Survey adlı dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. (2021 yılında Mahmud Kaşgarlı Armağanı, Edirne) adlı bir eserde hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi vardır.

NEVZAT GÖZAYDIN (1938)

1938 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesinden mezun olduktan sonra AÜ DTCF-TDE Bölümü'ne başladı (1958). Alanya Lisesinde 8 ay edebiyat öğretmenliği yaptı. 1964 yılında Almanya'da Mainz Üniversitesinde

Prof. Dr. J. Benzing'in danışmanlığında hazırladığı "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Sivas Elbistan Gezisinin Folklorik İncelemesi" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı (1974). Ankara İktisadi ve Ticarî Bilimler Akademisine bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunda, Dr. Asistan olarak, "Folklor ve Halk Edebiyatı" ve "Türk Dili" dersleri verdi. 1976-1980 öğretim yıllarında Elazığ Fırat Üniversitesinde "Halk Edebiyatı ve Folklor" dersleri verdi. 1987 yılında "Doçent" unvanını alarak DTCF-TDE Bölümü "Halk Bilim Ana Bilim Dalı"ndaki görevine başladı. 1993 yılında DTCF'de ilk bağımsız "Halk Bilimi Bölümü"nü kurdu. 2005 yılında yaş haddinden emekli oldu.

"Evliya Çelebis Resie in Anatolien von Elbistan nach Sivas im Jahre 1650, Mainz 1974" (Doktora tezinin basılmış biçimidir); "Folklor Dünyasından, 1991", "Okul Sözlüğü (H. Zülfikar ve İ. Parlatır ile), 1994", "Türk Halk Oyunları-Turkish Folk Dances, 2002. Türkçe 52 S+ + İngilizce +4 CD örnek müzik." adlı eserleri ile Türk Folklor Araştırmaları, Türk Kültürü, Sivas Folkloru, İletişim Dergisi, MEB-Türk Ansiklopedisi, Gazi Ün. Basın Yayın Yüksek Okulu dergisi, Türk Dili, Alanya Folkloru, IMAGE, Tarih ve Toplum adlı dergiler ile çeşitli armağan ve sempozyum kitaplarında makaleleri vardır.

İRFAN ÜNVER NASRATTINOĞLU (1938)
18 Aralık 1938 tarihinde Afyonkarahisar'da doğdu. Babası Nasrattinoğlu

Salih Bey, annesi Kundıkçıoğlu Salih Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Afyonkarahisar'da okudu. 1955 yılında Hava Astsubay Okulundan mezun oldu. 1954 yılında ilk yazısı "Türkeli" gazetesinde çıktı. 1960'lı yıllarda Diyarbakır'da çıkan "Mücadele" ve "Senin Sesin" adlı gazetelerde makaleleri yayımlandı. 1971 yılında Ankara'ya gelince "Tasvir" ve "Hür Anadolu" gazetelerinde kültür, sanat ve edebiyat köşelerinde makaleleri çıktı. "Devrim, Anadolu, Yeni Gün, Vatan, Her Gün, Ortadoğu, Güneş" gibi Ankara gazeteleri ile "Türkeli, Kocatepe, Zafer" gibi Afyonkarahisar gazetelerinde çalıştı. Makedonya, eski Yugoslavya, Kosova, Romanya, Azerbaycan, KKTC, Bulgaristan, Gagavuzistan (Moldova) gibi Türk ülkelerinde çıkan Birlik, Sesler, Tan, Çevren, Bay, BAL-TAM, Tuna Boyu, Edebiyat (Azerbaycan) gibi dergilerde makaleleri yayımlandı. 11 Kasım 1981 tarihinden beri Folklor Araştırmaları Kurumu'nun genel başkanıdır. Azerbaycan Bilimler Akademisi (1981) ile Azerbaycan Mehmet Emin Resulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi tarafından "Fahrî Doktorluk"; Moldova-Komrat Üniversitesi tarafından 1992 ve 1999 yıllarında "Fahrî Profesörlük" unvanları verilmiştir. 1975-2007 yılları arasında Türkiye'de 171; Türkiye dışında 88 olmak üzere 259 bilimsel toplantıya katılmış; 162 adet "teşekkür, onur, şeref, katılım belgesi" almıştır. 51 ülkede bilimsel faaliyetlerde bulunmuştur.

"Afyonkarahisarlı Şâirler - Yazarlar - Hattatlar, 1971", "Afyonkarahisar Efsaneleri, 1973", "Afyonkarahisar'da Evlenme Törenleri, 1974", "Afyonkarahisar Folklorundan Damlalar: I-II, 1976, 1977", "H. Cahit Öztelli Kaynakçası, (N. Tan ile), 1979", "Âşık Veysel, 1981", "Macar Türkolog Bela Bartok, 1981", "Afyonkarahisar Ağzı, 1986", "Görkemli Türkmen Ozanı Mahdumkulu, 1990", "Polonya Tatarları ve Müslümanları

Tarihi, Kültür, Gelenekleri (Dr. Merzane Godzinska ve Dr. Osman Fırat Baş ile), 1990", "Bulgaristan Türk Folkloru, (M. Turan ile), 2001", "Afyonkarahisar Folklor-Edebiyat-Tarih Araştırmaları, 2003", "Afyonkarahisar Fıkraları, 2007" adlı eserleri ile yukarıda adları verilen dergilerde yayımlanmış pek çok makalesi vardır.

(Fazla bilgi için bk. Ali Adıgüzel, Türk Folkloruna Emek Verenler: Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu, İnönü Üniversitesi TDE Bölümü Bitirme Tezi, 1994 (Danışman: M. Yardımcı); Zeynep Ciğer, İrfan Ünver Nasrattınoğlu Kimdir?, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, TDE Bölümü Bitirme Tezi, 2006 (Danışman: Ali Yakıcı); Deniz Ünver, Babam Nasrattınoğlu 70 Yaşında, Ankara 2007; Halim Yurt, Prof. Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu (Hayatı, Sanatı, Eserleri), Erciyes Üniversitesi TDE Bölümü bitirme tezi, 2007 (Danışman: B. Durbilmez)

SAİM SAKAOĞLU (1939)

20 Mart 1939 tarihinde Konya'da doğdu. Babası "Sakaveliler sülalesi"nden Mehmet Sakaoğlu, annesi "Nalbantlar" sülalesinden Zeliha Hanım'dır. İlkokulu Konya Hâkimiyet-i Milliye İlkokulunda (1946-1951); ortaokulu Konya Lisesi orta kısmında 1951-1955 yıllarında; liseyi de 1951-1955 yıllarında lise kısmında okudu. 1959 yılında üç arkadaşı ile "ÖZLEM1" adlı bir dergi çıkardılar. 1

Ekim 1960 tarihinde İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne başladı. Mart 1961-Şubat 1965 arasında Çapa Yüksek Öğretmen Okulunun da öğrencisi oldu. 1964 yılında Reşid Rahmeti Arat'ın danışmanlığında (onun vefatı üzerine Dr. Muharrem Ergin) "Ebu'l-Leys Semerkandî'nin Kitâbü'l-Mukadimetü Fi's-Salât Adlı eseri Üzerine Bir Gramer Denemesi" adlı çalışması ile bitirme tezini vererek mezun oldu. Eylül-Kasım 1964 tarihleri arasında Kasımpaşa'daki Kaptanpaşa İlkokulunda vekil öğretmenlik yaptı. 30 Mart 1965 tarihinde Tokat'taki Gazi Osman Paşa Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atandı. (26 Mart 1966, nikâh) 27 Mayıs 1966 (düğün) tarihinde Tokat eşrafından Aşıroğulları sülalesinden Yurdanur Gülel ile evlendi. 27 Eylül 1967 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. TDE Bölümü'ne "asistan" olarak atandı. 26 Mart 1971 tarihinde Mehmet Kaplan'ın danışmanlığında hazırladığı "Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 2 Şubat 1974'te Lubbock-Texas'ta Prof. Dr. Warren S. Walker ve Türk Masalları yazarı Barbara K. Walker'ların evinde üç ay misafir kalarak Texas Tech Üniversitesindeki "Archive of Turkish Oral Narrative"de çalıştı. 4 Mayıs 1974-23 Mayıs 1975 tarihleri arasında Los Angeles'teki University of California'da misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1977 yılında "Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu" adlı tezi ile (basımı 1980) "Doçent" oldu. 6 Haziran 1988 tarihinde profesörlüğe yükseltildi. 27 Eylül 1988 tarihinde Konya Selçuk Üniversitesine kadrolu profesör olarak atanır. 20 Ekim 1988 tarihinde eğitim fakültesi dekanlığına getirilir. 10 Aralık 1991 tarihinde de ikinci kez dekan atanır. 20 Mart 2006 tarihinde yaş haddinden emekli olur.

Sakaoğlu 1973'te Tercüman gazetesinin 1001 Temel Eser Tanıtma Yarış-

ması'nda birincilik ödülü; 1981 yılında Tercüman Gazetesi, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı: (Atatürk ve Türkçe) dalında birincilik ödülü; 1982 yılında Kayseri Sanatçılar Derneği "Yılın Folklorcusu Ödülü"; 1985 yılında Folklor Araştırmaları Kurumu "İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü", 1990 yılında Türkiye İş Bankası "Halk Edebiyatı Ödülü", 2004 yılında Tarsus Belediyesi "Karacaoğlan Ödülü", 2006 yılında Kültür Bakanlığı "Türk Kültürüne Hizmet Şeref Ödülü" ile ödüllendirildi.

Saim Sakaoğlu'nu 1960 yılı Ekim ayında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne öğrenci olarak başladığım zaman tanıdım. Saim Sakaoğlu ile beraber (rahmetli, Prof. Dr.) Harun Tolasa, (rahmetli ansiklopedist) Attila Özkırmı, (rahmetli Muşlu, Kültür Müsteşarı ve Kazakistan Almatı Kültür Ateşesi) Saim Fikret Hekimoğlu, (rahmetli Uşaklı) Ülkü Vural, (Fâtihi, sonradan Almanya'da öğretmenlik yaptı) Arif Özer, (İzmirli) Evin Bozkaplan (Sonradan Oktay Göymen ile evlendi), (Beykozlu) Ayla Tokatçioğlu, (Rizeli) Âlim, (Üsküdarlı) Ayla Ağabegüm, (Uşaklı) İnciser ile (Uşaklı Dombaylardan) Ahmet Dinçer ile (Uşaklı Sinemacı Ragıp amcanın kızı) Ülkü de sınıfımızda idiler. Ben 1962 yılının Ekim ayında AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne dikey geçiş yaptıktan sonra da Saim ile dostluğumuz devam etti. O da ben de akademik hayata atılıp Profesör olduktan sonra da hemen her yıl birkaç sempozyumda ve Konya'da birlikte olduk. Allah sağlıklı ömür versin 61 yıllık kardeşime.

"Gümüştane Masallar,, Metin Toplama ve Tahlil, 1973, 2002", "101 Anadolu Efsanesi, 1976, 1989, 2003, 2004", "Türk Çocuklarına Masallar, 1977", "Sarı Çiçek, Sivaslı Âşık Kul Gâzi, 1980", "Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, 1080", "Atatürk'ün Dili Türkçe, 1981", "Kıbrıs

Türk Masalları, 1983 ", "Dadaloğlu, 1986", "Çocuk ve Gençlik Şiirleri Antolojisi, 1986", "Ercişli Emrah, 1987", "Bayburtlu Zihni, 1988", "Atatürk, Gençlik ve Kültür, 1990", "Folklor Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, 1991", "Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, 1992", "Efsane Araştırmaları, 1992", "Dede Korkut Kitabı, İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (2 cilt), 1991", "80. Yılında Şair Ahmet Tufan Şentürk, 1992", "Masal Araştırmaları, 1999", "Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri, I. (16-18. Yüzyıl), 2000", "Çaybaşı Yazıları, 2000", "Türk Dil Bilimi Giriş, 2001", "Destan Destan Üstüne, Kadırlılı Âşık Karabulut'un Destanları, 2002", "Konya Üzerine Şiirler, 2002", "Konya Yazıları. I-II, 2004", "Karacaoğlan, 2004", "Divanu Lugât'i-Türk ve Türk Halk Edebiyatı, 2004", "Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, 2005", "Meram Yazıları, 2006", "Âşık Edebiyatı Yazıları, 2006" vb. eserleri ile Türk Dili, TDAY-Belleten, Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları, Sivas Folkloru, TFA Yıllığı-Belleten, Millî Kültür, Türk Edebiyatı, Yazko Edebiyat, Töre, TDA, Erdem, SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi dergisi, TDV-İslam Ansiklopedisi başta olmak üzere pek çok dergide 1250 kadar makalesi yayımlanmıştır.

Fazla bilgi için bk. Ali Berat Alptekin, Doğumunun 50., Yazı Hayatının 30. Yılı Münasebetiyle Hocam Prof. Dr. Saim Sakaoğlu / Hayatı-Yayınları ve yazılarından Seçmeler, Konya 1989; Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler, Ankara 2012, Akçağ yayını: Saim Sakaoğlu, s. 459-470; Ali Berat Alptekin, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan, Konya-Harlem, 2006, 724 S.)

NİMETULLAH HAFIZ (1939)

2 Aralık 1939 tarihinde Prizren'de doğdu. Dedesi Osmanlı Devleti'nin askerî kışla-sında "Tabur İmamı" olarak çalışan Esat Hafız'ın torunudur. Babası aynı yerde "Tabur İmamı" olarak çalışan Süleyman Hafız, annesi Tümrn (Tume) ailesinden Sabriya Hanım'dır. İlkokul, ortaokul ve liseyi Prizren'de tamamladı. 1963 yılında Belgrad Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'ne yazıldı. Burada iki yıl okuduktan sonra (1964) Sarayevu Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'ne geçti; buradan Akademik Nedim Filipoviç'in yanında diploma konusunu savunarak mezun oldu (1969). 1968 yılında aynı fakülte-den mezun olan, ressam Şahzuddin Zubçeviç'in kızı, Tacida Hanım ile evlendi. Bu evlilikten bir kız ile bir oğulları oldu. İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nde, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın danışmanlığında hazırladığı "Prizren Türk Halk Edebiyatı Metinleri ve Ağız Özellikleri" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı ve Pristine Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'ne "Doçent" olarak atandı. 1979-1980, 1982 yıllarında Almanya'nın Bonn Üniversitesinde Prof. Dr. Johannes Benzing'in yanında Türk Balkan Araştırmaları ile ilgili çalışmalar yaptı. "Kosova Ağızının Özellikleri" adlı eserini bitirmek üzere Freiburg Üniversitesinde Prof. Dr. Josef Matuz'un yanında çalışmalarını sürdürdü.

Üsküp'te çıkan "BİRLİK" gazetesinde bir yıl çalıştı (1961). Pristine'de "Meto

Bayraktarı" ortaokulunda Türk dili öğretmenliği yaptı (1961). Üsküp Radyosunda gazeteci, çevirmen ve spiker olarak çalıştı (1968). Pristine Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı (1973-1978). "ÇEVREN dergisinin başyazarlığı yürüttü (1977-1981; 1989-1991). Mainz Üniversitesinde Prof. Dr. Johannes Benzing'le birlikte "Balkan Türkçesi" dersi verdi (1979-1980, 1082). Prizren'de Yüksek Pedagoji Okulunda Türk Dil Bilgisi dersleri verdi (1986-1991). Türk Dil Kurumunun "Haberleşme Üyesi" oldu (1986); Ankara'da "Türk Folklor Araştırmaları Kurumu" tarafından "Onur Üyeliği" verildi (02 Temmuz 1994); Sırbistan Cumhuriyeti Üniversiteler, Profesör ve Bilim Adamları Birliği üyesi (1997); Yugoslavya Türkologlar Birliği Kurucu Üyesi oldu (30 Haziran 1998); Eşi Prof. Dr. Tacida Hafız ile BAL-TAM'ı (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi) kurdu (30 Mart 2000); 27-29 Eylül 2001 tarihleri arasında "I. Balkan Türkoloji Sempozyumu"nu örgütledi. (Bu sempozyuma Tuncer Gülensoy, Hatice Gülensoy, Osman Fikri Sertkaya, Ayşegül Sertkaya bildiri ile katıldılar.)

"Günaydın, (Şiirler), Üsküp 1964, 1983", "Ana Kucağı (Şiirler), Üsküp 1983", "Yugoslavya Türk Şiirinde Atatürk, 1983", "Turska Grammatika, I deo -Fonetika-, Pristine 1984", "Yugoslavya Türk Edebiyatında Devrim Şiirleri, Üsküp 1984", "Yugoslavya Türk Edebiyatında Tito Şiirleri, Üsküp 1984", "Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Pristine 1985", "Âşık Ferkî, Hayatı ve Eserleri, Prizren 1986", "Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I. Cilt (Şiirler), II. Cilt (Öyküler, romanlar), III. Cilt (Oyunlar), Ankara 1989", "Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri, I-II, 1990", "Prizren Türk Ağızının Özellikleri (İncelemeler, Metinler, Sözlük), 1993, TDK yay." adlı eserleri ile SESLER, ÇEVREN, İÜ Ed. Fak TDE der-

gisi, POF (Sareyovo), Dil dergisi, TAN gazetesini, Türk Kültürü, Türk Folkloru, TDAY-Belleten, Vakıflar dergisi, Sanat Dünyamız, BAL-TAM gibi dergilerde makaleleri çıkmıştır.

YAŞAR KALAFAT (1939)

1939 yılında Kars'ta dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Kars'ta yaptı. 1958-1962 yıllarında Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi "Zootekni" bölümünde okudu. 1986-87 yıllarında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi TDE Bölümü'nün fark derslerini vererek mezun oldu. 1987 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yakın Çağ Tarihi ana bilim dalında "Şeyh Sait" adlı yüksek lisans tezini; 1989 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri" adlı yüksek lisans tezini; 1991 yılında da Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı'nda "Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma" adlı yüksek lisans tezini tamamladı. 1992 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı'nda "Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar" adlı tezi ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. ASAM'da "Kafkasya Araştırmaları Masası Başkanı" olarak çalıştı. 1999 yılında Başbakanlıktan emekli oldu. Ankara'da Türk Halk Bilim Araştırma Merkezinde çalışmalarını sürdürmektedir.

"Türko Kürtlerde Uygarlık ve Ağzular Hakkında Düşünceler, (Prof. Dr. Mehlika Aktok Kaşgarlı ile), 1991", "Karşılaştırmalı Halk İnançları, Azerbaycan-Doğu Anadolu, 1993", "Makedonya Türkleri (Türkmenler, Torbeşler / Türkbaşlar, Çenkeriler ve Yörükler) Arasında Yaşayan Türk İnançları, 1994", "Kuzey Afganistan Türkleri Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Afşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları, 1994", "Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma, 1998", "Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği, 1995", "Manas'ın 1000. Yılında Uluğ Türkistan Notları (Özbekistan-Türkmenistan-Kırgızistan), 1995", "Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Ahmet Doğan ile), 1995", "İslamiyet ve Türk Halk İnançları, 1996", "Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Malik Muratoğlu ve Cevdet Türkeroğlu ile), 1996", "Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları, 1996", "Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm, 2004", "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri, 2010", "Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnançları, 2011", "Türk Kültürlü Halklarda Ölüm, 2011", "Türk Kültüründe Kürtler, 2011" adlı eserleri başta olmak üzere 80 kadar kitabı ve Milli Folklor, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Yeni Düşünce, Ahıska, Erciyes, Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Dergisi, Türklük Bilimi Araştırmaları, Avşarlar Dergisi, BAL-TAM, Baybuirt'un Sesi, Kültür Evreni, MOTİF Akademi vb. dergiler ile sempozyum ve çeşitli armağan kitaplarında 300 kadar makalesi yayımlanmıştır.

TUNCER GÜLENSOY (1939)

30 Ocak 1939 tarihinde Uşak'ta doğdu. Babası, (1315/1899 Bursa doğumlu, Atatürk Cumhuriyeti'nin ilk polis âmir-

lerinden Başkomiser) Şevki Bey, annesi (Kırım Türklerinden Bahçesaraylı, Uşak Cer Atölyesi Ustabaşı Latif Bey ile Uşaklı Tomaslardan Hasan Öztozas'ın kızı; Ümmühan Hanım'ın kızı) Lütfiye Hanım'dır. Babasının memuriyeti dolayısıyla ilkokulu Uşak, Ankara, İstanbul (Anadoluhisarı ve Beykoz/Ahmet Mithat Efendi ilkokulunda), Orta-öğrenimini Beykoz, Zonguldak Çelikel Lisesi Orta kısmı, Eskişehir Lisesi Orta kısmında, liseyi Eskişehir ve Uşak liselerinde yaptı. 1959 yılında Uşak Lisesinden mezun oldu. 1959-60 öğrenim yılında Uşak-Bölme ve Uşak/Güre-Karakuyu köylerinde "vekil öğretmenlik" yaptı. 1960 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne kaydoldu. Burada Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Reşid Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu, Tahsin Banıuoğlu, Ömer Faruk Akün, Mehmet Kaplan, Sadettin Buluç, Faruk Kadri Timurtaş, Muharrem Ergin'den Türk Dili, Yeni ve Eski Türk Edebiyatı, Osmanlı Türkçesi, Türk Dili Tarihi, Türkçenin Grameri, Türkçenin Fonetikliği dersleri ile Ahmet Ateş ve Tahsin Yazıcı'dan Farsça dersleri aldı. 1961 yılında Son Havadis gazetesinin "Üniversite Köşesi"nde "Arkadaşıma Mektuplar" adı altında bir dizi makale

yayımladı. PTT mensuplarının çıkarıldığı (o yıllarda Kapalıçarşı PTT Müdürü Mehmet Ağabey vardı) POS-TEL adı aylık dergide şiir, hikâye ve fantezi yazıları yayımlandı. O yıl Malatyalı Şâir Şemsi Belli ile tanıştı. 1962-1963 öğrenim yılında Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün 3. sınıfına, dikey geçiş yaptı (bu bölümde 2. Sınıftan 3. Sınıfa geçilirken sınav yapıldığı için bütün derslerden yeniden sınav girdi ve iki sınavda bütün derslerden geçti). Burada Kenan Akyüz, Hasibe Mazıoğlu, Sedit Yüksel, Saadet Çağatay, Zeynep Kokmaz, Hasan Eren'den Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı, Eski Yazı Osmanlıca, Türk Şiiri, Türk Dili Tarihi; Ahmet Temir'den Moğolca; Meliha Ambarcıoğlu'dan Klasik Farsça dersleri aldı. Öğrenciliği sırasında Ankara (Etimesgut) Şeker Fabrikasında "çuvalhanede işçi, puantör; kütüphane memuru" olarak çalıştı. 1963 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde çalışmaya başladı. 26 Aralık 1963 tarihinde Hatice Yurteri ile evlendi. Bu evlilikten Baybars (1964-2011) ve Bahadırhan Aybars (1978) adlı iki oğlu oldu. 1970 yılı Ocak ayında, Prof. Dr. Ahmet Temir'in danışmanlığında hazırladığı "Moğolların Gizli Tarihi"nde Hâl Ekleri

ve Cümlede Kullanılış Şekilleri” adlı tezi ile “Edebiyat Doktoru” unvan ve pa-yesini aldı. 15 Ekim 1970–31 Aralık 1971 yılları arasında Bursa Persinel Okulunda Yedek Subay adayı öğrenci ve Yedek Subay Öğrenci Bölüğü’nde takım komutanı, matbaa kısım amiri ve kantin subayı olarak görev yaptı. Ocak 1972–Mart 1974 tarihleri arasında TKAE’nde “ilmi uzman” olarak çalıştı. 21–26 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara’da, Ahmet Temir’in başkanlığında, toplanan XVth. International Altaistic Conference (PIAC)’a “Eski Moğol İçtimai Hayatında Kadın ve Onun Devlet İdaresindeki Rolü” adlı tebliğ sundu. Nisan 1974’te AÜ DTCF–TDE Bölümü’nde açılan asistanlık sınavını kazanarak “Dr. Asistan” olarak göreve başladı. 23–30 Haziran 1975 tarihleri arasında İstanbul’da toplanan “I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi”ne katılarak “Türklerde Dokuz Sayısı” adlı tebliğ sundu. 11–15 Ekim 1976 tarihleri arasında Ankara’da toplanan “VII. Türk Tarih Kongresi”ne katılarak “Germiyanoglu II. Yakup Beyin Taş Vakfiyesinin Dil ve İmla Özellikleri” adlı tebliğini sundu. 15 Ekim 1977– Temmuz 1977 arasında ABD’nin Texas eyaletinin Lubbock şehrindeki Texas Tech Universityde misafir öğretim üyesi olarak bulundu, burada “Archive of Turkish Oral Narrative”de, Prof. Dr. Warren S. Walker ve Türk masalları yazarı Barbara K. Walker ile çalıştı. 1979 yılında “Kütahya ve Yöresi Ağızları” adlı tezini Zeynep Korkmaz, Hasan Eren, Muharrem Ergin, Sadettin Buluç ve Ahmet Temir’den oluşan jüri önünde savunarak ve “Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Şimdiki Zaman –YOR Eki” adlı “Deneme Dersi”ni de başarı ile vererek “Üniversite Doçenti” unvanını aldı. Kasım 1980–1981 öğretim yılında Elazığ Fırat Üniversitesinde konferansçı olarak Türk dili dersleri verdi. 1982–1987 yılları arasında bu üniversitede “Doç. Dr.” unvanı ile TDE Bölüm Başkanı, Türkçe Bölüm Başkanı, Sosyal Bi-

limler Enstitüsü Müdürü, Senato Üyesi, Yönetim Kurulu Üyesi görevlerinde bulundu. Bu üniversitede 8 bilimsel toplantı düzenledi. 1989 yılında “Doğu Anadolu Osmanlıcası” adlı takdim tezi ve bilimsel makale ve tebliğleri ile üniversite profesörlüğüne yükseltildi. Ekim 1989’da Fırat Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü’ne atandı. 1990–1992 yıllarında Erciyes Üniversitesi rektör yardımcısı ve vekili olarak görev yaptı. 31 Ekim 1998–Ağustos 2000 yılları arasında Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesinin “Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kurucu Başkanı” olarak görev yaptı. Burada Kırgızca ile ilgili olarak yazdığı Kırgız Türkçesi Grameri, Kırgız Türkçesi İmla Kılavuzu, Kırgız Kişi Adları Sözlüğü, Kırgızca–Türkçe, Türkçe–Kırgızca Sözlük adlı eserlerinden dolayı, “Kırgız Tili Koomu” (Kırgız Dili Kurumu)’ndan “Kırgız Diline Hizmet Ödülü” ile Ruhaniyat Derneğinden “Şeref Ödülü” ile ödüllendirildi. Aynı yıl, Kazakistan’ın Almatı şehrinde bulunan “Türk Dünyası Vakfı” tarafından “Türk Dünyasına Hizmet Ödülü” ile ödüllendirildi. 2001–2002 öğrenim yılında Kıbrıs–Girne Amerikan Üniversitesinde öğretim üyesi ve sosyal bilimler enstitüsü müdürü olarak görev yaptı. 2002–2003 öğrenim yılında Erciyes Üniversitesine döndü, 30 Ocak 2006 tarihinde yaş haddinden emekli oldu. Üniversite öğretim üyeliği zamanında ve emekli olduktan sonra 200 kadar sempozyum/kongre ve konferansa bildiri sundu. Ulusal ve Uluslararası kuruluşlardan (Türk Diline/Türk Halk Bilimine/Türk Kültürüne/Türklük Bilimine “Üstün Hizmet Ödülü, Takdir Belgesi, Teşekkür Belgesi, Katılım Belgesi, Takdirname”) olarak 200 berat, şilt ve plaket aldı. 49 yüksek lisans, 24 doktora öğrencisi yetiştirdi.

“Ignacz Kunos: Türk Halk Edebiyatı, 1978”, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası, 1981”, “Prof. Dr. Ah-

met Temir'in Hayatı ve Eserleri,1993", "Kürmançî ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma, İnceleme-Sözlük, 1983", "Trabzon Yöresi Türküleri, Türküler ve Atma Türküler, 1985", "Türkçe Ders Notları I, 1985; II, 1986", "Doğu Anadolu Osmanlıcası Etimolojik Sözlük denemesi, 1986", "Die Bemerkungen Über Die Lebende Türkische Sprache in den Nomandenstammen, 1987", "Kütahya ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük, 1988, TDK", "Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları, Enler-İmler, 1989", "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dil Araştırmaları: Türk ve Kürt Deyim ve Atasözleri, 1992", "Türkçe Dersleri, 1992", "Tunceli ve Yöresi Ağızlarından Derlemeler (Ahmet Buran ile), 1992", "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Düşünceler, 1993", "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bie Deneme, 1993", "Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü, 1994", "Orta Asya'dan Kırım, 1994 ", "Türkçe El Kitabı, 1994", "Eski Yazı ve Osmanlıca Dersleri, I, 1994", "Elazığ ve Yöresi Ağızlarından Derlemeler, (A. Buran ile), 1994", "Türkçe Yer Adları Kılavuzu, 1995", "Açıklamalı Kırgız Kişi Adları Sözlüğü, Bişkek 2000", "Kırgız Türkçesinin Latin Harfli İmla Kılavuzu, 2000", "Kırgız Türkçesinin Kavramlar Sözlüğü, 2000, "Türkçe El Kitabı (3. Baskı), 2001", "Manas Destanı –Türkiye Türkçesi İle-, 2002", "Ak Kula (şiiirler), 2001", "Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası (E. Alkaya ile), 2003", "Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük (Burul Saganbayevo ile), 2044", "Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Gramer Terimleri Sözlüğü, 2004", "Kırgız Türkçesi Grameri. I: Fonetik-Morfoloji,2004", "Mitat Sadullah (Sander): Yeni Sarf ve Nahiv (M. Fidan ile), 2004", "Ötemiş Hacı: Cengiznâme, 2007", "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ I-II, 2007, 2011, TDK", "Türkiye Giyim –Kuşam ve Süslenme Sözlüğü (Baybars Gülensoy ile), 2007", "Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek

Verenler, I-II, 2007, 2011, Akçağ yay.", "Barbar Türkler, 2011", "TÜRKOLOJİ: Makaleler-1, 2017 (837 sayfa); ALTA-YİSTİK-MONGOLİSTİK-HALK BİLİMİ, Makaleler-2. 2017 (757 sayfa. 1. ve 2. Ciltler: 157 makale); MANAS DESTANI (Türkiye Türkçesi ile), 2018 (3. Basılış)", "ALTAN TOPÇİ (Moğol Tarihi), 2008", "Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü (P. Küçüker ile), 2015", "Ve...Tanrı Türk'ü Yarattı, 2017", "Türk ve Türklük Hakkında Az Bildiklerimiz, 2021" adlı eserleri ile Türk Dili, TDAY-Belleten, Türk Kültürü, Kültür, Erciyes, BAL-TAM, Kültür Çağlayanı, Kültür Evreni, Kültür Ekseni, Bayrak, Türkoloji, Meydan, Yeni Çığ, Sivas Folkloru, Kızılırmak, Halk Kültürü Araştırmaları, Azerbaycan, Orkun, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, TDV-İslam Ansiklopedisi, Türk Ansiklopedisi (ve Armağan kitapları) gibi pek çok bilimsel dergide yayımlanmış 1500'den fazla makale, tebliğ, tenkit-tanıtma yazısı vardır. Hayatı ve eserleri hakkında yayımlanmış 5 "Armağan Kitabı" bulunmaktadır.

1940 yılından sonra doğmuş ve Türkolojiye ömür vermiş pek çok değerli bilim adamı Türkologun "Adları ve Doğum tarihleri" Aşağıda gösterilmiştir. Bu Türkologlar hakkında bilgi edinmek için Tuncer Gülensoy'un "Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler. I, Ankara, 2012; II. Ankara, 2014" adlı kitaplarına bakılmalıdır.

Mertol Tulum (1940); İnci Enginün (1940); Tuncer Beykara (1940); Reşat Genç (1941); Hamza Zülfikar (1941); Nail Tan (1941); Semih Tezcan (1942-2016); Turgut Günay (1942-1978); Abdurrahman Güzel (1942); Cem Dilçin (1942-2011); Nuri Yüce (1942); Ahmet Bican Ercilasun (1943); Mukim Sağır (1943); Mustafa Cemiloğlu (1943); Kâzım Yaşar Koprıman (1944); Hatice Gülensoy (1944); Bilge Ercilasun (1945); Fikret Türkmen (1945); Şerif Aktaş (1945-2010); Umay Türkeş-Günay (1945); Dursun Yıldırım

(1946); İsmail Parlatır (1946); Osman F. Sertkaya (1946); Sadık Kemal Tural (1946); Hayrettin İvgin (1948); Günay Karaağaç (1949); Emine Gürsoy-Naskali (1950); Alemdar Yalçın (1950); M. Sabri Koz (1950); Zafer Önler (1950); Leylâ Karahan (1951) gibi Türkologlar (Türk Dilcisi, Tarihçisi, Sanatçısı, Halk Bilimcisi, Halk Edebiyatçısı) da "TÜRK DİLİNE ÖMÜR VERENLER" arasında yer almayı hak etmişlerdir. Bu arada, yaşları henüz 60 olmamış genç Türkologlarımızı da unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler, I, (1800-1950: Türkolojinin 150 Yılı), Akçağ Y., Ankara 2012, 799 s.
- Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler, II, (1951-1961), Akçağ Y., Ankara 2014, 840 s.
- III. (I. Cilde ek), IV. ve V. Ciltler basıma hazırlanmış olup yayınevinde beklemektedir.